

2 KRONIKA 70

2022



70
2022

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika



IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2022, letnik 70, številka 2

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana), dr. Miha Kosi (Ljubljana),
dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

31. maja 2022

Naslednja številka izide/ Next issue:

oktober/ October 2022

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

UDK/ UDC:

Breda Pajsar

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

320 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus;
Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Mesto Ljubljana, okoli leta 1660 / The city of Ljubljana, around 1660
(SI ZAL LJU/0337 Zbirka zemljevidov in kart [The collection of maps], št. [Nr.] 587)

Na zadnji strani/ Back cover: Cesarski dvoglavi orel / The imperial double-headed eagle
(Mestni muzej Ljubljana [City Museum Ljubljana], 510:LJU;0031100, foto / Photo: M. Paternoster)



KAZALO



Razprave

Julijana Visočnik:	Nova rimska napisna plošča iz Celeje v luči tam že dokumentiranih grških imen.....253
Žiga Oman:	<i>Vmb sölischen mütwillen</i> – napoved sovražnosti Sigmunda pl. Weißpriacha z Mute samostanu Šentpavel v Labotski dolini. Prispevek k raziskavam fajde ter Dravske doline v 15. stoletju267
Vanja Kočevar:	Ljubljana kot prizorišče dedne poklonitve cesarju Karlu VI. leta 1728. Raba javnih prostorov za vladarsko inscenacijo na primeru kranjske prestolnice.....285
Boris Golec:	Slovenska toponimika Ljubljane do prvega tiskanega popisa toponimov iz leta 1787307
Daša Ličen:	Zbližati, izobraziti in razvedriti slovanski živelj. Članstvo Slavjanskega društva v Trstu ob pomladi narodov363
Uroš Košir:	Ruska kapelica in grob neznanega ujetnika med mitom in resnico.....375
Eda Belingar:	Od Banke Italije do Upravne enote. Palača Gregorčičev drevored 3 v Postojni387
Mirjana Kontestabile, Jurka Lepičnik Vodopivec:	O uporabi učil pri poučevanju bodočih učiteljev na Učiteljišču Portorož-Koper (1947–1968).....403
Jelka Piškurić:	»Kot primestni se čutimo večkrat zapostavljene«: urbanistični in infrastrukturni razvoj Iga, 1961–1989419
Matija Zorn, Blaž Komac:	»Soča najlepša reka v Evropi« – med hidroenergijo in naravovarstvom.....447



Ocene in poročila

Marija Počivavšek: Lepo mesto. 150 let Turističnega in kulturnega društva Celje (<i>Aleksander Žižek</i>)475
Mitja Kapus: Hiše v Kamni Gorici, njihovi lastniki in prebivalci (<i>Mojca Peternel</i>)476
Bernik in njegove Domžale: o župniku Francu Berniku in Domžalah v prvi polovici 20. stoletja (<i>Miroslav Stiplovšek</i>)477
Emilijan Cevc, umetnostni zgodovinar in pisatelj (ur. Milček Komelj) (<i>Ignacij Voje</i>).....480
Daniel Siter: Rogaška Slatina pod kljukastim križem. Zdravilišče med okupacijo 1941–1945 (<i>Klemen Kocjančič</i>)482

Borl v 20. stoletju. Knjižna zbirka: Svet Belanov, zvezek 5 (ur. Mira Petrovič in Sonja Golc) (<i>Matjaž Grabornik</i>).....	484
--	-----

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 003.071:811.14'373.232(497.431Celje)"-01"

Prejeto: 7. 1. 2022

**Julijana Visočnik**

doc. dr., arhivska svetovalka, Nadškofjski arhiv Ljubljana, Krekov trg 1, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: julijana.visocnik@rkc.si
ORCID: 0000-0002-7222-5052

Nova rimska napisna plošča iz Celeje v luči tam že dokumentiranih grških imen

IZVLEČEK

Leta 2016 so pri arheološkem nadzoru na Miklošičevi cesti 1 v Celju naleteli na na več kosov razlomljeno in ne v celoti ohranjeno nagrobno ploščo, na kateri je mogoče prepoznati vsaj dve imeni grškega izvora. Pričujoča najdba je spodbuda ne samo za to, da v skladu z metodologijo epigrafske stroke objavimo nov rimski nagrobni napis, temveč tudi za to, da na njem dokumentirana grška imena postavimo v kontekst drugih, do sedaj že poznanih grških imen iz mesta Celeja in njenega agra.

KLJUČNE BESEDE

Celeja, Norik, epigrafika, onomastika, nagrobniki

ABSTRACT

NEWLY DISCOVERED ROMAN INSCRIPTION SLAB FROM CELELA IN LIGHT OF THERE PREVIOUSLY ATTESTED GREEK NAMES

In 2016, during archaeological surveillance at Miklošičeva ulica 1 in Celje, a tombstone was found broken into several pieces and not completely preserved, on which at least two names of Greek origin can be discerned. The presented find is an encouragement not only to publish new Roman funerary inscription according to the methodology of the epigraphic profession but also to put the Greek names documented on it in the context of other Greek names known until now from the town of Celeia and its ager.

KEYWORDS

Celeia, Noricum, epigraphy, onomastics, tombstones

Grška imena na napisih v Rimskem imperiju

Pri rimskih napisih, predvsem na nagrobnikih, so imena glavna sestavina vklesanega besedila. Sestava imen, večdelnost in izvor posameznih delov imena nam lahko o omenjenih posameznikih povedo veliko več, kot se zdi na prvi pogled. Sklepati je namreč mogoče na njihov družbeni izvor in pripadnost, pa tudi na njihovo geografsko poreklo. Pri tem imajo prav posebno mesto grška imena oziroma imena grškega izvora.

Na rimskih napisih ne srečamo samo imen latinskega izvora; ker je bila rimska država imperij, ki se je razprostiral na treh celinah in vladal številnim ljudstvom, so imena teh domačih avtohtonih ljudstev v procesu romanizacije našla pot predvsem na nagrobnike in votivne spomenike. Na spomenikih z napisi tako najdemo etruščanska, keltska, germanska, vzhodnjaška ... in seveda grška imena. Kot je imela grška kultura (jezik, književnost, umetnost) posebno mesto v srcu in mislih Rimljanov, so imela tudi imena grškega izvora poseben status v (rimski) onomastiki, ki jo je mogoče preučevati predvsem s pomočjo ohranjenega epigrafskega materiala. Za vsa ostala nelatinska imena načeloma velja, da so geografsko pogojena in deloma omejena (imena keltskega izvora so dokumentirana predvsem v provincah s pretežno keltskim prebivalstvom). Ker pa je tudi v antiki prihajalo do migracij, so se s prebivalci »selila« tudi njihova imena.

Za razliko od vseh ostalih imen je pri imenih grškega izvora potrebna nekoliko večja pazljivost pri določanju izvora in geografske pogojenosti. Grška imena sama po sebi namreč ne pomenijo (samo) tega, da se za njimi skrivajo Grki oziroma »Vzhodnjaki«. V Italiji ali v t. i. zahodnih provincah bomo povsod naleteli na (ne tako majhen) delež prebivalstva z grškimi imeni. V teh primerih lahko le redko potrdimo grški izvor. Grška imena so v teh primerih uporabljena kot osebno ime (*cognomen*) v sestavi tridelne imenske formule *tria nomina* ali samostojno kot idionimi. Pri tem je zanimivo, kako so grška osebna imena (*cognomina*) prehajala v sistem rimske nomenklature. Velik del sužnje ob koncu republike in na začetku cesarstva izvira s helenističnega vzhoda, torej iz grškega jezikovnega prostora. Še pozneje so sužnje nabavljali predvsem na vzhodu, kjer so že za časa helenizma obstajale veletržnice za trgovanje s sužnji, ki so bili grecizirani in so imeli grška imena. Kot takšni so prihajali v Rim in drugam na zahod Rimskega cesarstva. Raziskave so pokazale, da so tudi sužnji, ki so izvirali iz zahodnih delov Rimskega cesarstva, praviloma (pogosto?) imeli grška imena; tako se zdi bolj verjetno, da je grško ime znamenje družbenega položaja in redkeje etnične ali geografske pripadnosti.¹

Vsekakor pa so številni sužnji v Rimu in drugod v zahodnih provincah imperija za svoja imena uporabljali tudi latinska imena (*cognomina*), kakor so tudi številni svobodni na tem ozemlju za osebno ime dobili ime grškega izvora.²

Med latinskimi osebnimi imeni so nekatera še posebej pogosto uporabljali za sužnje, na primer *Benignus*, *Felicius*, *Felix*, *Fortunatus*, *Hilarus*.³ Povsem gotovi, da gre dejansko za sužnja, smo samo v primeru, ko je ob grškem imenu zapisana beseda *servus* (*serva*), lahko tudi v eni od okrajšanih možnosti. Prebivalci z enim imenom so lahko imeli suženjski status (sploh če je bilo ime grškega izvora); lahko so bili navadni (peregrini) prebivalci, v poznejšem obdobju pa celo pomembnejši posamezniki. Tudi imena na krščanskih napisih so enodelna in si zaslužijo posebno obravnavo, saj so se kristjani v prvih stoletjih našega štetja od ostalega prebivalstva vsaj malo ločili tudi po imenih. Krščanske napise je tako do določene mere mogoče prepoznati tudi s pomočjo imen, ki jih srečamo na njih. Posebna skupina imen se je tako oblikovala iz imen, ki so ohranjena na krščanskih napisih oziroma na mozaičnih tleh prvih krščanskih središč v Celeji.⁴

Pri večdelnih imenih je težko ugotoviti, ali gre dejansko za sužnja ali imamo morda opravka z osvobodjencem ali celo s peregrinom, čigar ime je sestavljeno iz dveh delov, od katerih je drugi del očetovo ime v genetivu. Obstajajo namreč primeri, pri katerih očetovemu imenu ne sledi beseda *filius* (ali okrajšava zanjo: F, FI, FIL), kar je bila običajna praksa pri t. i. peregrini filiaciji. V takih primerih ostaja kanček dvoma, ali je pred nami dejansko peregrin (in manjka beseda *filius*) ali gre za sužnja (pa niso zapisali besede *servus*) oziroma morda celo za osvobodjenca (v tem primeru je izpuščena beseda *libertus*).⁵

Grška imena kot del tridelne imenske formule (njen zadnji del – osebno ime oziroma *cognomen*) velikokrat srečamo pri osvobodjencih. Grško osebno ime je bilo namreč ime, ki ga je posameznik uporabljal samostojno, ko je bil še suženj. Ob osvoboditvi (*manumissio*) je dobil prvi dve imeni gospodarja, kot

² Bruun, Slaves and freed slaves, str. 608–609.

³ Solin, Namen in alten Rom, str. 1047.

⁴ Bratož, Krščanstvo v antiki, str. 11–27 (kratek oris krščanstva v antiki na našem prostoru); Bratož, Kratek oris, str. 205–221.

⁵ Rimski sistem poimenovanja je pojasnjen na mnogih mestih, med drugim v vseh epigrafskih priročnikih, saj se brez osnovnega vedenja o rimski nomenklaturi napisov sploh ni mogoče lotiti. Izčrpno in kronološko pa je rimsko onomastično prakso prikazal Salway v prispevku What's in a Name? A Survey of Roman Onomastic Practice from c. 700 B.C. to A.D. 700. Še vedno so merodajni članki v zborniku *L'onomastique latine* iz leta 1977; pri tem ima posebno mesto Alföldyjev članek (Alföldy, Die Personennamen in der römischen Provinz Noricum, str. 249–264), saj je namenjen osebnim imenom v rimski provinci Norik. Prim. še Mainardis, Norma onomastica, str. 559–562, kjer avtorica predstavi določene vidike razvoja onomastičnih norm na primerih iz Akvileje. Za splošni pregled rimskega imenskega sistema prim. še Salomies, Names and identities, str. 77–87.

¹ Matijašič, Uvod, str. 62; Bruun, Slaves and freed slaves, str. 608–609.

osebno ime pa mu je ostalo njegovo ime iz časa, ko je bil suženj. V primeru, da osvobojenec nima imena tipa *tria nomina*, ga je težje prepoznati. Pomešati ga je namreč mogoče z običajnimi peregrini.⁶ Tudi njegovo ime je velikokrat podano samo z dodatkom drugega imena v genetivu. Če temu sledi še črka L za *libertus*, potem ni dvoma, če tega ni, si je treba pomagati s kontekstom in drugimi vzporednicami. Razmeroma zanesljiv namig se lahko skriva v večdelnem imenu, ki je uporabljeno kot neke vrste filiacija. Za takšnega prebivalca (na primer polnopravnega rimskega državljanca) obstaja večja verjetnost, da je sužnje imel in jih tudi osvobajal (na primer *Fortunatus Caii Antonii Rufi s(ervus)*).⁷

Novo epigrafsko najdbo iz Celja bi na tem mestu želeli postaviti v kontekst v Celeji epigrafsko že dokumentiranih grških imen, zato si bomo najprej ogledali primere iz celejskega agra, v nadaljevanju pa tudi tista grška imena, ki jih že poznamo v samem mestu.

Grška imena na napisih v agru Celeje

Grška imena na napisih celejskega agra so izpričana le sporadično, pa še to v glavnem v primerih, ko so uporabljena samostojno, torej kot idionimi. Le izjemoma je grško ime v agru dokumentirano tudi kot del tridelne imenske formule.

Na območju agra so se ohranila le štiri samostojna grška imena; osebam, ki jih nosijo, je mogoče pripadnost suženjskemu sloju pripisati le na osnovi natančne preučitve celotnega napisa in primerjave z drugimi. Grška imena niso vedno znamenje statusa sužnja, z njimi so lahko poimenovani tudi osvobojenci in njihovi potomci.⁸

Tabela 1

<i>Aristonicus</i>	3. st.	<i>RICe</i> 278
<i>Chresimus Augg(ustorum)</i>	2. pol. 2./začetek 3. st.	<i>RICe</i> 427
<i>Eutyches</i>	2. pol. 2. st.	<i>RICe</i> 431
<i>Eutyches Iuliorum</i>	2. pol. 2. st.	<i>RICe</i> 430
<i>Asclepiodotus</i>	2. pol. 2./začetek 3. st.	<i>RICe</i> 425

Ime *Aristonicus* je v Noriku izpričano samo v tem primeru,⁹ pa tudi drugod se ne pojavlja pogosto; ne

⁶ Prim. Dardaine. *Les affranchise*, str. 213–228, želi s pomočjo imen mestnih osvobojenecv ugotoviti nomenklaturu za *cives Latini*. Ugotovi, da obstajajo razlike v strukturi poimenovanja med osvobojenci mest z rimskim pravom in tistimi z latinskimi (na primer noriški municipiji). V »rimskih« so praviloma poimenovani s *tria nomina*, v »latinskih« pa je nomenklatura zelo različna: gentilicij, samostojno ime; *tria nomina* so zelo redka. Primeri iz Celeje to potrjujejo, saj so tako *tria nomina* kakor tudi samostojna imena.

⁷ *RICe* 423.

⁸ O grških imenih v Rimu glej Solin, *Zu den Griechischen Namen*, str. 161–175; Alföldy, *Die Personennamen*, str. 259, 264.

⁹ *OPEL* I, str. 75.

sodi torej med tista grška imena, ki bi bila značilna za sužnje.¹⁰

*M^{et}il(ius) Maximinus vir egr[egius],
omnibus mun^{er}ibus fun[ctus],
e^t A^{urel}(ia) V^{era} coniu^x. M^{et}[ili]i:*

- A^{elianus}, Dumvira^{nu}[s],*
5 *Lucc(---), Simplicia^{nus}, Me[tilianus?]
Victoria^{nus}, Sev^{era}[---?]
fili(i) ex su(i)s pos(uerunt) cu[rante?]
[Aris?]tonico fra[tre]*
-----¹¹

Ker je napis najverjetneje iz 3. stoletja, ime *Aristonicus* (sicer ohranjeno fragmentarno) nujno ne nakazuje več suženjskega porekla, sploh če je naslednja beseda res *frater*. Besedna zveza *vir egregius* pove, da je bil Metilij Maksimin pripadnik viteškega reda (tudi vladajoče municipalne elite). Na čas od sredine 3. st. naprej kažejo tudi drugi dejavniki, na primer onomastični: večina imen je brez prvega imena, (t. i.) gentilna imena pa so oblikovana zelo prosto. Wedenig¹² na osnovi oznake *vir egregius* sklepa,¹³ da so bili Metiliji pripadniki vladajočega sloja (vitezi) in da so kot takšni opravljali določene municipalne službe, ki pa na napisu niso izpričane.

Tudi *Chresimus* se v Noriku pojavi samo v tem primeru, a je po drugih delih imperija izpričan pogosteje.¹⁴

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
Culm^{ina}^{li}.
Ch^{resimus}
Augg(ustorum) [...]*

- 5 -----¹⁵

Chresimus je bil cesarski suženj (ali morda osvobojenec), ki je najverjetneje deloval na *statio Atrantina*,¹⁶ saj je bil njegov votivni spomenik, posvečen Jupitru,

¹⁰ Solin, *Sklavennamen* II, str. 194: celo v Rimu je med imeni sužnje izpričano samo enkrat (in enkrat v obliki za ženski spol). Prim. še Solin, *Zu den Griechischen Namen*, str. 172–174, kjer omenjeno ime predstavi v okviru imenske družine *Aristo-*.

¹¹ *RICe* 278; *CIL* III 5111 = *ILLPRON* 1854, cf. *ANSI* 270 (Pahič); *HD059834* = *lupa* 4086 = *EDCS*-14500416.

¹² Wedenig, *Administration*, str. 109–111 (C 2).

¹³ Za viteze so se uporabljali trije nazivi: *vir eminentissimus*, *v. perfectissimus*, *v. egregius*, ki sem jih navedla hierarhično. *V. egregius* je rangiran najnižje, kot takšen je primeren tudi za pripadnike municipalne elite, ki so opravljali službe v lokalni upravi.

¹⁴ *OPEL* II, str. 54; Solin, *Sklavennamen* II, str. 469–470, ga uvrsti med imena, ki so po pomenu blizu pridevnikoma uporaben, koristen (χρήσιμος).

¹⁵ *RICe* 427; *CIL* III 11673 = *ILLPRON* 1946 = *RINMS* 103, cf. *ANSI* 268 (Bolta, Šašel); *HD066788* = *lupa* 9252 = *EDCS*-14600169.

¹⁶ Visočnik in Železnikar, *Atrans*, str. 272–277, 284–286 (za spomenike z napisi s Trojan, ki so v veliki meri povezani s *statio Atrantina*).

Najboljšemu, Največjemu, zaščitniku gorskih vrhov (prelazov), najden prav na Trojanah. Postavili bi ga lahko v čas, ko sta vladala dva cesarja, po drugi strani pa je lahko bil suženj dveh zaporednih cesarjev. Datiramo ga torej lahko v čas med drugo polovico 2. in začetkom 3. stoletja.

Ime *Eutyches* se pojavlja povsod po Rimskem imperiju.¹⁷ Skupaj s sorodnimi različicami je bilo razširjeno med sužnji in osvobodenci v Rimu. Ime *Felix*, ki je latinska različica grškega imena *Eutyches*, ima enak pomen, torej: srečen, srečko. Obe imeni, latinsko in grško, pa sodita med najbolj priljubljena imena za sužnje.¹⁸ V agru Celeje je dokumentirano na dveh različnih napisih, obeh povezanih z upravo carinske postaje na Trojanah, ki so jo praviloma upravljali sužnji (včasih osvobodenci). V drugem primeru je imenu *Eutyches*, podobno kot imenu *Chresimus*, dodana oznaka, čigav suženj je bil: *Iuliorum*. Evtih je bil torej suženj Julijev.

Norei(a)e
August(ae) e^ht
Honori
stat(ionis) At^hran^ht(inae).

- 5 *Bellicius e^ht*
Eutyches
c(ontra)sc(riptores) stat(ionis)
eiusdem
ex vot(o).¹⁹

Eutyches (in verjetno tudi *Bellicius*) je bil suženj treh Julijev: *T. Iulius Capito*, *C. Iulius Epaphroditus* in *Iulius Antonius*, ki so delovali kot *conductores portorii Illyrici* v drugi polovici 2. stoletja (156–171).²⁰

D(eo) I(nvicto) M(itibrae).
Eutyches
Iulior(um)
c(onductorum) p(ortorii) p(ublici?) ser(vus)
c(ontra)sc(ript)it(or?)

- 5 *stationis Boiod[uren]s[is]*
ex vik(ar)io Benigni vil(ici)
stat(ionis) Atrantin(ae)
aram cum signo

Lunae

- 10 *ex voto posuit*
pr(o)s(edente) (?) T(ito) Cla(udio) Senill(o).²¹

¹⁷ Prim. Lochner von Hüttenbach, *Die römischen Persönlichkeitsnamen*, str. 76; *OPEL* II, str. 128–130. Prim. še sorodna imena: *Eutyclus*, *Eutychio*, *Eutychis* (iz εὐτυχής – srečen, ugoden).

¹⁸ Solin, *Sklavennamen* I, str. 86–93.

¹⁹ *RICe* 431; *CIL* III 5123 = *ILS* 1858 = *ILLPRON* 1934, cf. *ANSI* 268 (Bolta, Šašel); *HD060190* = *lupa* 9519 = *EDCS*-14500428.

²⁰ Ørsted, *Roman Imperial Economy*, str. 321–327; Piso, *Fasti* II, str. 294.

²¹ *RICe* 430; *CIL* III 5121 (+ 2198) = *ILS* 1857 = *ILLPRON* 1928 = *RINMS* 105, cf. *ANSI* 268 (Bolta, Šašel);

Duo nomina

Med grškimi imeni celejskega agra je še ime *Asclepiodotus*, ki je kot vsa ostala (z izjemo prvega) prav tako izpričano na enem (dveh?) trojanskem votivnem spomeniku. Gre za enega redkih primerov, ko je grško ime na napisih celejskega agra del imenske formule *tria nomina*, oziroma v konkretnem primeru *duo nomina*, gre namreč za Aurelija z osebnim imenom: *Asclepiodotus*.

Hecate

Augusta^he.

Aurelii, Asclepiodo-

- 5 *tus et Lucius,*

pro sal(ute)

sua e^ht suor(um)

v(otum) s(olverunt) l(ibentes) m(erito).²²

Ime *Asclepiodotus* je izpričano le sporadično, na območju celejskega agra ga srečamo dvakrat – oba primera sta povezana s Trojanami. Čeprav ni izrecno zapisano (ali pa zaradi fragmentarnosti ni več ohranjeno),²³ lahko oba Asklepiodota povežemo s službovanjem na *statio Atrantina*.²⁴

Grška imena v mestu

Če so grška imena v agru predvsem idionimi, jih v mestu praviloma najdemo kot dele formule *tria nomina*, torej kot osebna imena (*cognomina*). Če izhajamo iz zakonitosti rimske nomenklature ob osvobajanju sužnje, to ni presenetljivo. Za sužnje je namreč veljalo, da so imeli eno samo ime (t. i. idionim), ob osvoboditvi pa so prevzeli gospodarjevo prvo ime (*praenomen*) in njegov gentilicij (*nomen gentile*), svoje prvotno ime pa ohranili v vlogi osebnega imena (*cognomen*). V samem mestu je bilo gotovo več družin s sužnji (priseljenci italjski kolonisti v prvem obdobju), s tem pa tudi več osvobodencev, katerih imena so bila sestavljena na pravkar opisan način. Imena *tria nomina* lahko delimo še naprej glede na tip gentilicija: cesarski ali italjski. Pri cesarskih gentilicijih bi lahko šlo tudi za cesarske osvobodence.

Tria nomina

Tria nomina s cesarskimi gentiliciji

Do danes poznamo le dve imeni s cesarskim gentilicijem, eno moško, drugo žensko.

HD066801 = *lupa* 9254 = *EDCS*-14500426.

²² *RICe* 425; *CIL* III 5119 (+ p. 1827, + p. 2285) = *ILS* 3273 = *ILLPRON* 1931 = *RINMS* 102, cf. *ANSI* 268 (Bolta, Šašel); *HD066799* = *lupa* 9250 = *EDCS*-14500424.

²³ Na fragmentarnem *RICe* 433 se zdi, da je še enkrat izpričano isto ime: *Aurelius Asclepiodotus*.

²⁴ Alföldy, *Noricum*, str. 255; *OPEL* I, str. 15.

Tabela 2

Flavius	Parthenopaeus	ok. 200	RICe 56
Ulpia	Aphrodisia	2. st.	RICe 79

Ime *Parthenopaeus* lahko povežemo z imeni grških mitoloških junakov.²⁵

Preostala pa je še predstavnica Ulpijev; njeno osebno ime je *Aphrodisia*, ki je še posebej pogosto pri osvobodjencih in sužnjih.²⁶

Tria nomina z ostalimi (italskimi) gentiliciji

V mestu je več oseb tipa *tria (duo) nomina* z grškim osebnim imenom in gentilicijem italskega izvora. Te osebe so najverjetneje osvobodjenci italskih kolonistov ali njihovi potomci. Ker so v mestu imele sedež pomembne celejske družine, je tam potekala večina »osvobojanja« sužnje, zato je takšna situacija dokaj pričakovana (gl. tabelo 3).

Status osvobodjencev lahko predvidevamo za družine Kasijev, Enijev, Matijev, Rufijev in Varijev, ki sodijo med uglednejše in premožnejše celejske družine. Pri Gaju Juniju Nikandru grško ime ni (več) znak osvobodjenskega statusa. Osebno ime *Nicander* sicer ni pogosto, v Noriku je namreč dokumentiran samo ta primer (dva pa še v Panoniji).²⁷

et C(aio) Iunio Nicandr(o)
fil(io) ann(or)um XXXVIII,
Matt(iae) P(ublii) f(iliae) Verinae

Tabela 3

PRAENOMEN	NOMEN GENTILE	COGNOMEN	DATAČIJA	OBJAVE
Lucius	Cassius	Eudaemon	90–96	RICe 226
Lucius	Cassius	Eudaemon	90–96	RICe 227
	Cassius	Eutropus	ok. 200	RICe 56
	Cornelius	Ephitincanus	ok. 200	RICe 56
Quintus	Ennius	Apollonius	2. st.	RICe 73
Caius	Iunius	Nicander	2. st.	RICe 79
Caius	Iunius	Isaeus	2. st.	RICe 79
Titus	Mattius	Hecato	2./3. st.	RICe 40
	Publicius	Callistus	ok. 200	RICe 38
Caius	Rufius	Apolaustus	1. st.	RICe 118
	Rufius	Herma	ok. 200	RICe 38
	Varius	Daphinus	ok. 200	RICe 56
Marcus	Vibius	Dioscurus	1./2. st.	RICe 125

ann(or)um XXXIII

5 et C(aio) Iunio Isaeo vet(erano)
ex dec(urione) aⁿla^e I Com(magenorum)
an(norum) LX

[et Ul]p(iae) A[l]f[ro]disia^e aⁿ(norum) XXV
m(ensis) I.²⁸

*Isaeus*²⁹ in *Nicander* sta bila brata, očetovo ime ni ohranjeno. Oče bi lahko bil veteran v enoti *ala I Commagenorum*, ki se je okoli leta 72 še mudila na vzhodu, od 106 naprej pa je izpričana v Noriku.³⁰ Če je bil že oče vojak, vojak pa je bil tudi brat, gotovo ne gre za prvo generacijo osvobodjencev. Ne moremo pa izključiti možnosti, da je bil njihov prednik osvobodjenec.

Vsi dokumentirani *Cornelii* v Celeji so moški, a samo v enem primeru gre za ime z vsemi tremi deli: *Caius Cornelius Felix*. Dve osebni imeni nista latinskega izvora: *Iantumarus* je keltsko, *Ephitincanus* pa grško, pri katerem lahko predvidevamo status osvobodjenca. Ime *Ephitincanus* bi moralo biti pravilno zapisano kot *Epitynchanus*; med sužnji je bilo razmeroma dobro izpričano (vsaj v Rimu).³¹ Podobno je z imenom *Apolaustus*, ki ga v Noriku srečamo samo dvakrat.³² Ime *Eudaemon* sodi med imena s pomenom srečen (oziroma) nesrečen, zabeleženi pa so trije primeri iz Narbonske Galije.³³ V Celeji je ime izpričano dvakrat, v obeh primerih gre za isto osebo: *Lucius Cassius Eudaemon*, najverjetneje osvobodjenca Lucija Kasija Maksima, ki je na dveh počastitvenih napisih omenjen kot centurion Šeste železne legije (*legio VI Ferrata*).³⁴

²⁵ Solin, *Sklavennamen* II, str. 341.

²⁶ Lochner von Hüttenbach, *Die römischerzeitlichen Personennamen*, str. 17; *OPEL* I, str. 64; Solin, *Sklavennamen* II, str. 281 (imena iz sveta bogov).

²⁷ *OPEL* III, str. 100; Solin, *Sklavennamen* II, str. 217, kot ime za sužnje v Rimu ni pogosto.

²⁸ *RICe* 79; *CIL* III 5224 = *ILLPRON* 1684; *HD*057845 = *lupa* 136 = *EDCS*-14500536.

²⁹ *OPEL* II, str. 197.

³⁰ Prim. Zajac, *Familien aus Celeia*, str. 73–74.

³¹ Solin, *Sklavennamen* II, str. 431.

³² *OPEL* I, str. 65; sodi v skupino imen s pomenom prijeten, dobrodošel: prim. Solin, *Sklavennamen* II, str. 450.

³³ Sodi med imena s pomenom srečen (oziroma) nesrečen (Solin, *Sklavennamen* II, str. 432): εὐδαίμων = srečen, blažen.

³⁴ *RICe* 226 in *RICe* 227.

Sledijo imena, ki so povezana z bogovi in mitologijo. Ime *Dioscurus* je ohranjeno le v nekaj primerih;³⁵ tako sta se imenovala znamenita mitološka dvojčka: Kastor in Poluks (Δίосκοροι – »božanska sinova«). Nekoliko pogostejše je ime *Apollonius*, ki ga je mogoče srečati povsod, a je v Noriku ohranjen samo ta primer.³⁶ Najverjetneje je izpeljano iz imena enega od mest (tudi grških kolonij) z imenom *Apollonia* (to pa iz imena boga Apolona).³⁷ Nadaljujemo lahko z imenom *Apollinaris*, ki se pojavlja povsod, a ni pogosto.³⁸ Ime *Hecato* je izpričano samo v dveh primerih, poleg tega še enkrat v Italiji.³⁹ *Herma* je kljub končnemu -a moško ime, ki se nekoliko pogosteje pojavlja v Italiji in Dalmaciji.⁴⁰ Najprej je imelo obliko *Hermas*, ki se je v latinskem okolju večinoma podomačila v *Herma* (iz Ἑρμῆ). Imeni *Eutropus*⁴¹ in *Daphnius*⁴² srečamo kot osebni imeni predstavnikov pomembnih celejskih rodbin, namreč Kasijev in Varijev (oba sta osvobojenca).

Callistus je osebno ime grškega izvora, saj gre za superlativ pridevnika lep καλός.⁴³ Suženjsko poreklo je v tem primeru še verjetnejše, saj ga nakazuje tudi gentilicij *Publicius*, ki so ga praviloma prejeli nekdanji javni sužnji (iz *publicus* = javen); municipalni *servi publici* so imeli v primerjavi z ostalimi nekoliko privilegirano položaj.⁴⁴

»Peregrina filiacija«

V samo enem primeru je bilo grško ime uporabljeno kot del imena, ki spominja na ime tipa peregrina filiacija. Ob pogledu na celoten napis ugotovimo, da sicer ne gre za takšne vrste ime, čeprav je sestavljeno na tak način: *Eubodia Fructi* namreč ni Fruktova hči, temveč njegova žena, kot lahko preberemo v nadaljevanju (*uxor*).

Tabela 4

<i>Eubodia</i>	<i>Fructi uxor</i>	2. pol. 2. st.–3. st.	<i>RICe</i> 130
----------------	--------------------	-----------------------	-----------------

³⁵ *OPEL* II, str. 102; v Noriku samo ta primer.

³⁶ *OPEL* I, str. 66. Prim. še Solin, *Sklavennamen* II, str. 268.

³⁷ Pape in Benseler, *Wörterbuch*, str. 109.

³⁸ *OPEL* I, str. 65–66; Kajanto, *Cognomina*, str. 211.

³⁹ *OPEL* II, str. 174; prim. še Solin, *Sklavennamen* II, str. 276.

⁴⁰ *OPEL* II, str. 179.

⁴¹ *OPEL* II, str. 128; v Noriku je izpričan samo ta primer imena; po enega srečamo še v Panoniji, Dalmaciji in Narbonski Galiji ter dva v Italiji. Prim. še Solin, *Sklavennamen* II, str. 574–575.

⁴² *OPEL* II, str. 92–93. V tej obliki se ime v Noriku pojavi dvakrat; v drugih provincah pa lahko srečamo še druga sorodna imena: *Daphnis*, *Daphnius*, *Daphnus* ... Uvrstimo ga lahko med imena, ki so izšla iz stvarnih imen za rastline (ἄφωνα); prim. Solin, *Sklavennamen* II, str. 514–516.

⁴³ Kajanto, *Cognomina*, str. 231; Lochner von Hüttenbach, *Die römischen Personennamen*, str. 43; razmeroma pogosto ime, a sta v Noriku samo dva primera: *OPEL* II, str. 24–25.

⁴⁴ Prim. Wedenig, *Administration*, str. 126–127 (C 18); za gentilicij *Publicius* glej še komentar pri C 21, str. 129.

Ženskega osebnega imena *Eubodia* v obliki za moški spol skoraj ne najdemo, pa tudi v ženski obliki ni pogosto.⁴⁵ Zanimivo je, da je ime zapisano s -h, čeprav je h takrat v tem položaju že izginjal. Ime je grškega izvora, o čemer govori tudi sam napis:

D(is) m(anibus).

Eubodiae

Fructi

uxor(i), an(norum) XL,

5 *dom(o) Epheso,*

Insequens

*ser(vus) fec(it).*⁴⁶

Evhodija je natančneje definirana z imenom svojega moža (ne očeta), poleg tega lahko preberemo, da gre za priseljenko z vzhoda (iz Efeza) – očitno je pripadala mobilni sferi takratne družbe.⁴⁷ Najverjetneje ni potovala sama, pač pa skupaj s svojo družino – očetom ali možem,⁴⁸ ki je na napisu tudi omenjen, zato se zdi verjetnejše, da sta se preselila skupaj. Stelo pa je postavil suženj *Insequens*.

Idionimi

Skupino enodelnih (samostojnih, osebnih) imen oziroma idionimov tvorijo tri imena, kar je primerljivo s stanjem v agru (5).

Tabela 5

Aphrodisia	2. pol. 1./začetek 2. st.	<i>RICe</i> 98
Beronice	2. pol. 5. st.	<i>RICe</i> 232
Philomus (?)	1./2. st.	<i>RICe</i> 140

Aphrodisia je razmeroma dobro razširjeno grško žensko ime, ki je bilo še posebej pogosto pri osvobojencih in sužnjih.⁴⁹ V našem primeru o suženjskem statusu ne moremo govoriti, treba pa je upoštevati fragmentarnost napisa:

Cor[nelius]

Ian[^]tum[arus]

h(ic) s(itus) [e(st)]

[--- Aphr]od[i]si-

5 *[a coni]ugi*

[---] f(ecit)

*sibi et suis.*⁵⁰

⁴⁵ *OPEL* II, str. 125; prim. še Solin, *Sklavennamen* II, str. 558–559.

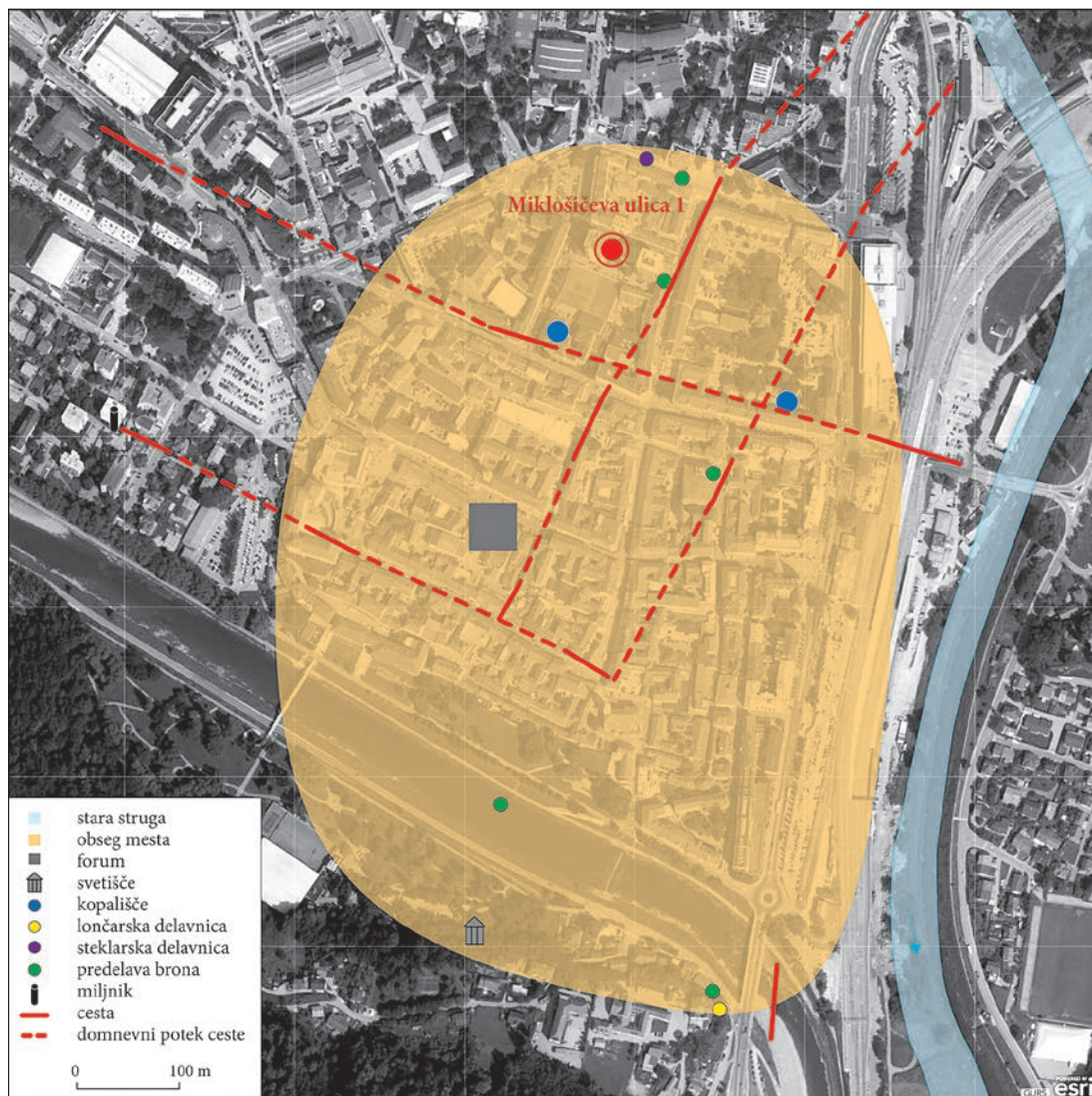
⁴⁶ *AfJ* 60.

⁴⁷ Kolšek, Dolga pot Euhodije, str. 487–490.

⁴⁸ Kakoschke, *Ortsfremde*, 2002, str. 603–604; Bruun, *Tracing Familial Mobility*, str. 176–204.

⁴⁹ Lochner von Hüttenbach, *Die römischen Personennamen*, str. 17; *OPEL* I, str. 64; prim. še Solin, *Sklavennamen* II, str. 281; avtor ga uvrsti med imena, povezana z imeni bogov.

⁵⁰ *RICe* 98; *ILJug* 390 = *ILLPRON* 1778; *HD066988* = *lupa* 810 = *EDCS-14400595*.



Celeja z označenim najdiščem nove nagrobne plošče na Miklošičevi 1. Podlaga za zemljevid Register kulturne dediščine RKD, interpretacija po Lazar, *Celeia*, str. 71–101. Priprava zemljevida Mateja Belak ZRC SAZU.

Ime *Beronice*⁵¹ se je pri nas ohranilo na krščanskem mozaičnem napisu, s čimer gre povezovati grški izvor, saj so v času krščanstva (in sploh v pozni antiki) grška imena pridobila priljubljenost:

[Ma]xim[inus]
et Bero[nice]
f(ecerunt) p(edes) LXX.⁵²

Preostalo je še ime *Philomus*, ki je bilo v času republike in zgodnjega cesarstva priljubljeno, a je v 1. stoletju skoraj izumrlo. Po 1. stoletju tako naletimo samo še na osamljene primere. Na grškem obmo-

čju je ime sicer razširjeno, zato se obdrži dlje kot na zahodu. Podobno se zgodi tudi z drugimi imeni na *Philo-*, ki so v pozni dobi na zahodu redka, postanejo pa ponovno priljubljena pri kristjanih.⁵³ V našem primeru ga ne moremo povezovati s krščanstvom, pa tudi za suženjski status nimamo nobenega oprijemljivega dokaza:

et] *Philomus*
soco ann(or)um) LX
et *Litanunic[ae]*
-----⁵⁴

⁵¹ Solin, *Sklavennamen* II, str. 248, ime med sužnjami ni preveč razširjeno, izpričano pa je v več oblikah: *Berenice*, *Berenyce* (Βερενίκη).

⁵² *RICe* 232; *CIL* III 14368¹¹ = *AIJ* 65; *HD*067323 = *EDCS*-14600379.

⁵³ Solin, *Zu den Griechischen Namen in Rom*, str. 141; Solin, *Sklavennamen* II, str. 234 – med sužnji v Rimu dobro zastopano.

⁵⁴ *RICe* 140; *CIL* III 14104 = *ILLPRON* 1750; *HD*067041 = *lupa* 5299 = *EDCS*-29900146.

Nova fragmentarno ohranjena nagrobna plošča z napisom iz Celja

Med 16. novembrom 2016 in 13. majem 2017 je potekal arheološki nadzor pri projektu obnove vodovoda in pločnika na Miklošičevi in Kocbekovi ulici v Celju. Arheološki nadzor je izvajala ekipa Pokrajinskega muzeja Celje, in sicer med 16. novembrom in 16. decembrom 2016, nato pa spet 3. aprila in 13. maja 2017. V prvi fazi, torej konec leta 2016, je bila izvedena zamenjava vodovodnih cevi na Miklošičevi ulici. Arheološka ekipa je dokumentirala bolj izpovedni severni profil izkopa, v katerem je bilo na globini od 0,7 do 1,1 metra pod današnjo hodno površino vidnih več poškodovanih antičnih zidov s pripadajočimi hodnimi površinami. Izkop za staro napeljavo je presekala tudi prostor s hipokavstom, katerega ste-

je po strojni odstranitvi polnila obstoječega jarka za vodovodno napeljavo prav tako pokazalo uničenje antičnih plasti in struktur. Antični arheološki ostanke so bili na globini približno 1,0 m pod današnjo hodno površino.⁵⁵ Fragmente nagrobne plošče danes hranijo v depoju Pokrajinskega muzeja Celje.⁵⁶

Opis: Nagrobna plošča iz marmorja je fragmentarno ohranjena, saj je razlomljena na štiri večje kose (in enega skoraj zanemarljivo majhnega), ki jih v grobem lahko sestavimo, a je očitno, da napisno polje ni v celoti ohranjeno. Rekonstrukcija napisa in njegovo branje sta tako otežena. V celoti ohranjene črke so sicer lepe in pravilne, med njimi so dosledno uporabljena ločilna znamenja. V prvi vrstici je med črkama D in M kot ločilno znamenje vklesana celo *hedera*, prav tako v zadnji med F (?) in C.⁵⁷ Trikotna ločilna znamenja pa je mogoče zaslediti v vrsticah 2, 3, 4 in 5.



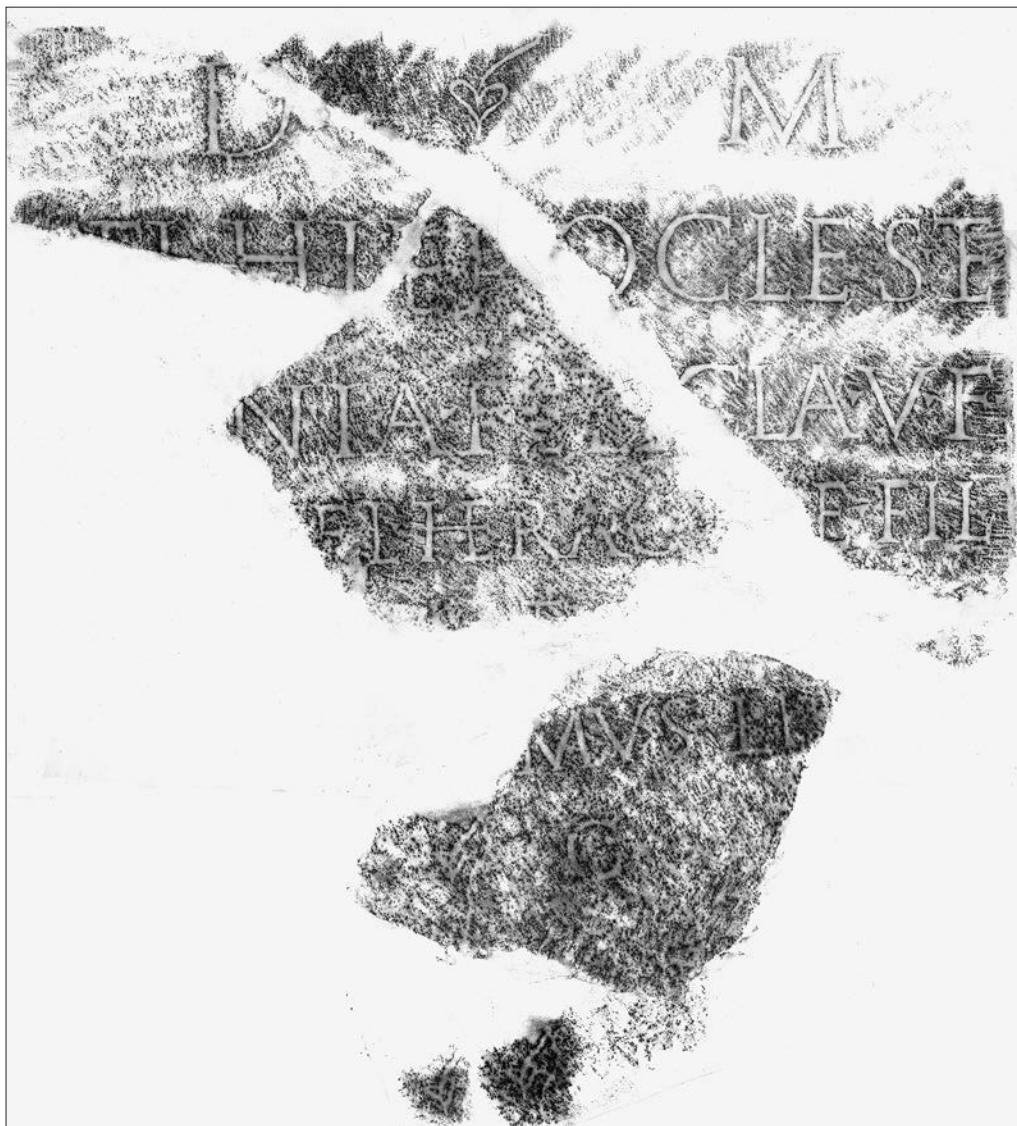
Fragmenti a, b, c, d (foto: J. Višočník).

brički in oboki so bili lepo vidni v severnem profilu pred hišo na Miklošičevi 3. V zgornjem delu zasutja starega kanalizacijskega jarka pred hišo na Miklošičevi 1 so med strojnim izkopom našli odlomke rimskega nagrobnega spomenika z napisom. Po zimskem premoru zaradi neugodnih vremenskih razmer so se gradbena dela nadaljevala v Kocbekovi ulici, kjer se

⁵⁵ Poročilo o arheološkem nadzoru, str. 7.

⁵⁶ Juretu Krajsku in Pokrajinskemu muzeju Celje se zahvaljujem za dovoljenje za objavo zanimivega spomenika, za pomoč pri rekonstrukciji plošče in za posredovanje podatkov.

⁵⁷ Takih primerov v Celjeji ni veliko, glej *RICe* 67, *RICe* 137, *RICe* 147, *RICe* 385, *RICe* 415.



Risba sestavljene nagrobne plošče, Jure Krajšek, PMC.

Dimenzije posameznih fragmentov:

- a. 58 x 79 x 14 cm
- b. 19 x 40 x 14 cm
- c. 32 x 48 x 14 cm
- d. 25 x 32 x 14 cm

Predvidena velikost celotne nagrobne plošče je tako približno 100 x 100 x 14 cm (?).

V celoti ohranjena nagrobna plošča bi tako lahko bila skoraj kvadratne oblike s stranico okoli enega metra. K plošči je najverjetneje sodil še droben fragment, ki bi ga lahko postavili povsem na dno plošče, na njem pa so morda obrisni še ene hedere, katere funkcija sicer ni popolnoma jasna.

Višina črk: 6,5 (v. 1), 6 (v. 2), 5 (v. 3), 4 (v. 4), 3,5–4 (v. 5, 6) cm.

Ligature: ET (v. 2), HE in ET (?) (v. 4).

Transkripcija:

*D(is) M(anibus).
T I(berius ?) Hierocles e't
[---]nia f(ilia ?) + CLA v(i)vi f(ecerunt)
[sibi et?] fi(ilio) Herac[---] et fil(io)*

5

*[---] MUS lib(ertus?)
[f(aciendum)] c(uravit).*

1 Zgornji desni del črke D je odbit.

2 Od prvih dveh črk sta ohranjeni le zgornji polovici. Za tretjo in četrto črko druge besede lahko le sklepamo, da gre za E in R.

3 Začetek tretje vrstice manjka – je odlomljen. Pred črko C je ostanek še ene črke, ki je neprepoznava. Prav tako ni jasno, ali ji je sledilo še ločilno znamenje.

4 Začetek tretje vrstice manjka – je odlomljen.

5 Začetek tretje vrstice manjka – je odlomljen.

6 Zdi se, da manjka samo črka F iz zaključne formule F C – *faciendum curavit* (*curaverunt*).

Prevod: Božanskim Manom. Tiberij (?) Hierokel in hči ...NIA ... sta za življenja postavila sebi (?) in sinu Heraklu in sinu ... Za postavitev poskrbel osvobojenec ...MUS.

Komentar: Ime *Tiberius* je prvo ime (*praenomen*), ki ga še najbolj poznamo kot prvo ime cesarja Tiberija.⁵⁸ Srečamo ga predvsem pri cesarskih osvobodjencih, na splošno pa ni pretirano pogosto uporabljeno in razširjeno. S slovenskega prostora poznamo le nekaj primerov: *Tiberius Claudius Peregrinus* (Trebnje),⁵⁹ ki je opravljal službo beneficiarja, *Tiberius Barbis Primus* in *Tiberius Claudius Eudius* z iste nagrobne stele⁶⁰ v nevioudunskem agru ter *Tiberius Dabonius Ingenius*.⁶¹ Nekaj Tiberijev je dokumentiranih tudi že iz Celeje in njenega agra: *Tiberius Claudius Favor* (*libertus*),⁶² *Tiberius Iulius Peculiaris*,⁶³ *Tiberius Iulius Severus*⁶⁴ in *Tiberius Iulius Civis*.⁶⁵

Zelo podoben primer sestave imena, kot ga imamo najverjetneje na obravnavani plošči, v Celeji že poznamo: *Tiberius Exsoratuys*,⁶⁶ ki smo ga umestili med t. i. neprava *duo nomina*. Pri tem ne gre niti za pravo dvodelno imensko formulo, ki bi bila sestavljena iz prvega imena in gentilicija ter bi imetnika takega imena lahko datirali v zgodnje obdobje morda 1. stoletja pr. Kr., niti za formulo, ki bi bila sestavljena iz gentilicija in osebnega imena ter bi jo lahko datirali v konec 2. ali v 3. stoletje po Kr. Imeni, ki ju lahko razumemo preprosto kot osebni imeni, sta pridani drugo drugemu. Zdi se, da začetnima črkama v drugi vrstici sledi grško ime *Hierocles*, pri čemer je treba poudariti, da sta črki E in R zaradi loma precej poškodovani. Ime z isto osnovo – *Hiero* – je v Celeji⁶⁷ že dokumentirano, posamezne primere pa je mogoče najti tudi v Italiji, Hispaniji, Dalmaciji, Daciji in Meziji.⁶⁸ Na ime *Hiero* naletimo tudi v Rimu, a tudi tam ni med najpogostejšimi (samo 5 primerov).⁶⁹ Še redkeje se v Rimu pojavlja ime *Hierocles*, namreč samo trikrat: *Hierocli Aug. disp(ensatori) operum publicorum*,

Hierocles Aug., *Hierocles* – karijski suženj (PIR² H 172).⁷⁰

Ker začetek tretje vrstice manjka, ne moremo z gotovostjo zaključiti, katero žensko ime je bilo tam vklesano. Očitno gre za ime, ki se zaključuje z NIA. Eno izmed takšnih imen, ki bi lahko prišlo v poštev, je *Iunia*, ki je v vzhodnoalpskem prostoru tako ali tako pogosto.⁷¹ Zaradi loma pa ponovno ni povsem jasno, kaj sledi črki F in v kakšni zvezi so črke C (?), če gre dejansko za to črko, L in A. Če preberemo CLA, bi bil to lahko začetek imena *Claudia*; med imenom na -nia in na Cla- pa bi tako stala še filiacija. Tretja vrstica se tako zaključuje s črkama V in F, ki ju lahko preberemo kot *vivus fecit* ali *vivi fecerunt*, kar se zdi bolj verjetno, saj v nasprotnem primeru imenu *Hierocles* v nominativu ne bi sledil veznik *et*.

Odlomljen je tudi začetek četrte vrstice, a glede na zaključek prejšnje (V F) bi morda lahko sklepali, da se je besedilo v tej vrstici nadaljevalo s *sibi et*. FI je verjetno začetek besede *filio*, ki se nadaljuje z grškim imenom, najverjetneje *Heracles*.⁷² Za tem imenom je za zaključek te vrstice še enkrat *fil* za *filio* oziroma *filiae*, saj se zdi mogoče, da je peta vrstica povsem izgubljena. V šesti, kjer je napis ohranjen le v drugi polovici, vidimo ostanek moškega imena na -mus; temu sledijo črke LIB, ki jih zelo verjetno lahko preberemo in razumemo kot *libertus*. Glede na kontekst grških imen, ki so (sta) zapisana na plošči, je to več kot realna možnost.

Zaključki

Konec leta 2016 so na Miklošičevi ulici 1 v Celju pri arheološkem nadzoru naleteli na večkrat prelomljeno nagrobno ploščo z napisom, ki jo danes sestavljajo štirje večji fragmenti. Prav zaradi teh lomov napis ni v celoti ohranjen oziroma ga ni mogoče v celoti rekonstruirati. Že ob prvem poskusu branja pa postane jasno, da so na plošči najverjetneje zapisana grška imena, zato napis še bolj pritegne pozornost. Za grška imena po Rimskem imperiju pač velja določena specifičnost in jih načeloma bolj povezujemo z družbeno pripadnostjo lastnika imena kot z njegovim izvorom (*origo*). Grška imena so bila namreč posebej priljubljena med sužnji in za sužnje, ob njihovem osvobajanju pa so jih imeli osvobodjenci. Iz idionimov za sužnje se tako preobrazijo v osebna imena (*cognomina*) kot del imenske formule *tria nomina* za osvobodjence.

Tako obravnavana plošča z napisom postane izhodišče za analizo že znanih grških imen na območju mesta Celeja in agra. V podeželskem zaledju Celeje

⁵⁸ Prim. Mainardis, Norma onomastica, str. 563, kjer ga uvrsti med republikanska prva imena, ki so se ohranila do cesarske dobe.

⁵⁹ RINMS 154 = ILSI 118.

⁶⁰ ILSI 74.

⁶¹ ILSI 50.

⁶² RICe 97.

⁶³ RICe 104.

⁶⁴ RICe 106.

⁶⁵ RICe 284.

⁶⁶ RICe 152.

⁶⁷ CIL III 5199 = RICe 228; Kakoschke, Personennamen, str. 447.

⁶⁸ OPEL II, str. 181.

⁶⁹ Solin, Sklavennamen II, str. 253.

⁷⁰ Prav tam, str. 208–209.

⁷¹ OPEL II, 208.

⁷² Ime *Heracles* sicer ni pogosto, najdemo ga le v posameznih primerih, glej Solin, Sklavennamen II, str. 332. Srečamo ga tudi v obliki *Eracles*.

so v glavnem dokumentirani grški idionimi, ki jih lahko povezujemo s službovanjem na trojanski carinski postaji (*statio Atrantina*). Tamkajšnje nižje uradniške službe so bile namreč praviloma rezervirane za sužnje in osvobodjence (*vilici, vicarii, contrascriptiores, scrutatores* ...). Le v enem primeru iz agra gre za t. i. *duo nomina*, ki pa prav tako izvira s Trojan (*Aurelius Asclepiodotus*).

V samem mestu je situacija nekoliko drugačna, idionimov sicer ni občutno manj (so trije), je pa precej več imen tipa *tria (duo) nomina* z grškim osebnim imenom (15 primerov). To ne preseneča; gotovo je bilo v mestu veliko več premožnih in vplivnejših družin, ki so imele večje število sužnjev in so jih tudi osvobajale. V večini primerov tovrstnih imen lahko namreč ugotovimo, bodisi iz konkretnega zapisa na spomeniku ali iz konteksta, da za njimi dejansko stojijo osvobodjenci. Primeri, kot sta *Caius Iunius Nicander* in *Caius Iunius Isaesus*, pri katerih zaradi povezanosti z delovanjem v vojski osvobodjenskega statusa ne moremo predvideti, so le izjema.

Na novonajdeni nagrobni plošči je kljub fragmentarnosti mogoče razbrati dve grški imeni: najverjetneje gre za *Hierocles* in *Heracles*, pri čemer je treba poudariti, da drugih imen (gotovo so tam bila) ni mogoče rekonstruirati. Pri prvem se zdi, da ni šlo za idionim (glede na to, da naj bi pred njim stalo še ime *Tiberius*), drugo pa je bilo verjetno res samostojno, saj sta za in pred njim črki FI (za *filius*) in ET. V predzadnji vrstici se zdi, da je bila poleg imena na -MUS vklesana beseda *libertus*, saj so še vedno vidne črke LIB. Na ta način se vsebina napisa na nagrobni plošči lepo zaokroži in se še enkrat potrdi večkrat omenjeno dejstvo, da so grška imena le redko odraz porekla oziroma izvora, prej so pokazatelj družbene pripadnosti.

Datacija: Glede na uporabljeno uvodno nagrobno formulo (D M), lepe in pravilne črke ter celotno strukturo napisa ga lahko datiramo v 2. stoletje ali v prvo polovico 3. stoletja.

LITERATURA

- Alföldy, Géza: Die Personennamen in der römischen Provinz Noricum. *Colloques internationaux du C. N. R. S. N. 564 - L'onomastique latine* (13-15 octobre) (ur. N. Duval). Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1977, str. 249–264.
- Alföldy, Géza: *Noricum*. London, Boston: Routledge & K. Paul, 1974.
- Bratož, Rajko: Kratek oris zgodovine krščanstva na Slovenskem v pozni antiki. *Zgodovinski časopis* 35, 1981, št. 3, str. 205–221.
- Bratož, Rajko: Krščanstvo v antiki. *Zgodovina Cerkev na Slovenskem* (ur. Metod Benedik). Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 11–27.
- Bruun, Christer: Slaves and freed slaves. *The Oxford handbook of Roman epigraphy* (ur. C. Bruun, J. Edmondson). New York: Oxford University Press, 2015, str. 605–626.
- Bruun, Christer: Tracing Familial Mobility: Female and Child Migrants in the Roman West. *Migration and Mobility in the Early Roman Empire* (ur. L. De Ligt, L. E. Tacoma). Leiden, Boston, 2016, str. 176–204.
- Dardaine, Sylvie: Les affranchis des cites dans les provinces de l'occident Romain: statut, onomastique et nomenclature. *Ciudades privilegiadas en el occidente romano* (ur. J. González). Sevilla: Secretariado de Publicaciones, Universidad de Sevilla, Diputación de Sevilla, 1999, str. 213–228.
- Kajanto, Iiro: *The Latin Cognomina*. Commentationes Humanarum Litterarum, XXXVI 2. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 1965.
- Kakoschke, Andreas: *Die Personennamen in der römischen Provinz Noricum*. Hidesheim, Zürich, New York: Olms-Weidmann, 2012.
- Kakoschke, Andreas: *Ortsfremde in den römischen Provinzen Germania inferior und Germania superior*. Möhnesee, 2002 (Osnabrücker Forschungen zu Altertum und Antike – Rezeption 5).
- Kolšek, Vera: Dolga pot Euhodije. *Arheološki vestnik* 13–14, 1962–1963, str. 487–490.
- Lazar, Irena: Celeia. *The autonomous towns of Noricum and Pannonia = Die autonomen Städte in Noricum und Pannonien*. *Noricum* (ur. Marjeta Šašel Kos, Peter Scherrer). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2002, str. 71–101.
- Lochner von Hüttenbach, Fritz: *Die römerzeitlichen Personennamen der Steiermark. Herkunft und Auswertung*. Graz: Leykam, 1989.
- Mainardis, Fulvia: Norma onomastica e uso del nome in Aquileia Romana: alcune riflessioni. *Aquileia dalle origini alla costituzione del ducato Langobardo. Storia – Amministrazione – Società*. Atti della XXXIII settimana di Studi Aquileiesi, 25-27 aprile 2002 (ur. G. Cuscito). Edizioni Quasar 54. Trieste: Editreg, 2003, str. 559–589.
- Matijašič, Robert: *Uvod u latinsku epigrafiju*. Pula: Filozofski fakultet u Puli, 2002.
- Ørsted, Peter: *Roman imperial economy and Romanization: a study in Roman imperial administration and the public lease system in the Danubian provinces from the first to the third century A.D.* Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 1985.
- Pape, Wilhelm in Benseler, Gustav: *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*. Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1959.
- Piso, Joan: *Fasti provinciae Daciae. 2, Die ritterlichen Amtsträger*. Bonn: R. Habelt, 2013.
- Salomies, Olli: Names and identities. Onomastics and prosopography. *Epigraphic Evidence. Ancient History from Inscriptions* (ur. J. Bodel). London, New York: Routledge, 2001, str. 73–94.
- Salway, Benet: What's in a Name? A Survey of Roman Onomastic Practice from c. 700 B. C. to A.

D. 700. *Journal of Roman Studies* 84, 1994, str. 124–145.

Solin, Heikki: *Die Stadtrömischen Sklavennamen. Ein Namenbuch I–III*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1996.

Solin, Heikki: Namen in Alten Rom. *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres. 2. Halbband, Registerband* (ur. Ernst Eichler, Gerold Hilty, Heinrich Loeffler, Hugo Steger, Ladislav Zgusta). Berlin: De Gruyter, 1996, str. 1041–1048.

Solin, Heikki: Zu den Griechischen Namen in Rom. *Colloques internationaux du C. N. R. S. N. 564 – Lonomastique latine* (13–15 octobre) (ur. N. Duval). Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1977, str. 161–175.

Višočnik, Julijana: *Jezikovne značilnosti napisov antične Celeje z okolico kot vir za preučevanje romanizacije celejskega prostora*. Oddelek za klasično filologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2007.

Wedenig, Reinhold: *Epigraphische Quellen zur städtischen Administration in Noricum*. Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1977 (Aus Forschung und Kunst, 31).

Zajac, J.: Einige vermögende Familien aus Celeia in der römischen Provinz Noricum (1.–3. Jh. u. Z.). *Rivista storica dell'Antichità* 8, 1978, str. 63–88.

Železnikar, Janja in Višočnik, Julijana: *Atrans. Manjša rimska naselja na slovenskem prostoru = Minor Roman settlements in Slovenia* (ur. Jana Horvat, Irena Lazar, Andrej Gaspari). Ljubljana: Založba ZRC, 2020, str. 249–293.

Okrajšave

AIf: Hoffiller, Viktor, Saria, Balduin: *Antike Inschriften aus Jugoslawien. Heft I: Noricum und Panonia Superior*. Zagreb: Narodne novine, 1938.

CIL: *Corpus inscriptionum Latinarum*.

ILJug: A. and J. Šašel: *Inscriptiones Latinae quae in Jugoslavia inter annos ... repertae et editae sunt*: Situla 5, Ljubljana 1963; Situla 19, Ljubljana 1978; Situla 25, Ljubljana 1986.

OPEL: *Onomasticon provinciarum Europae Latinae*. Ex materia ab A. Mócsy, R. Feldmann, E. Marton et M. Szilágy collecta. Composuit et correxit B. Lőrincz. Vol. I: Aba–Byzanus, Budapest 2005. Vol. II: Cabalicius–Ixus, Wien 1999. Vol. III: Labarum–Pythea, Wien 2000. Vol. IV: Quadratia–Zures, Wien 2002.

RICe: Višočnik, J., 2017. *The Roman Inscriptions from Celeia and its Ager*. Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba.

RINMS: M. Šašel Kos: *Lapidarij Narodnega muzeja Slovenije / The Roman Inscriptions in the National Museum of Slovenia*. – Situla 36, Ljubljana 1997.



S U M M A R Y

Newly discovered Roman inscription slab from Celeia in light of there previously attested Greek names

At the end of 2016, archaeological surveillance at Miklošičeva ulica 1 in Celje revealed a tombstone with an inscription broken into several pieces, which is today assembled of four larger fragments. Due to these fractures the inscription has not been completely preserved or cannot be completely reconstructed. However, even the first reading makes it clear that the slab most probably includes Greek names, which makes the inscription all the more intriguing: throughout the Roman Empire, Greek names have certain specifics and are generally more associated with the social background of the name's owner than with their origin (*origo*). Greek names were popular among and for slaves and were also retained by freedmen upon their liberation. Thus, they transform from idionyms for slaves into personal names (*cognomina*) as a part of the *tria nomina* name formula for freedmen.

Hence, the discussed inscription slab becomes the starting point for the analysis of previously known Greek names in the area of the town of Celeia and its ager. In the rural hinterland of Celeia, mostly Greek idionyms are documented that can be connected to work at the Trojane customs station (*statio Atrantina*). In fact, lower grade official jobs there were as a rule reserved for slaves and freedmen (*vilici, vicarii, contrascriptores, scrutatores*, etc.). There is only one example from the ager involving the so-called *duo nomina*, but which also originates from Trojane (*Aurelius Asclepiodotus*).

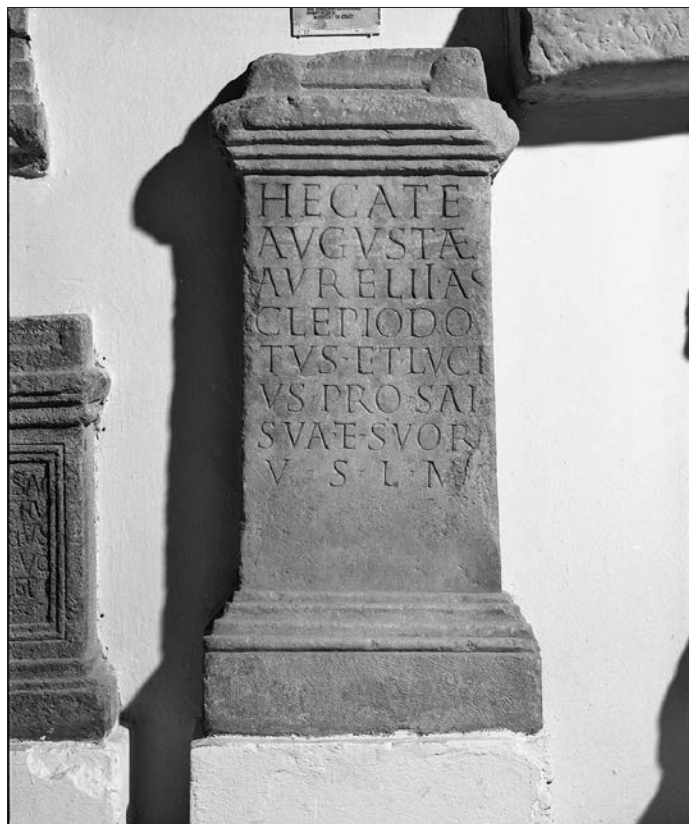
The situation is somewhat different in the town itself; there are not significantly less idionyms (there are three), but there are many more names of the *tria (duo) nomina* type with a Greek personal name (15 examples). Naturally, this fact brings no surprises; without doubt, the town had many more wealthy and influential families that had a larger number of slaves, whom they also freed. In the majority of such names, we can discern either from the actual inscription on the tombstone or from the context that they do indeed name freedmen. Examples such as *Caius Iunius Nicander* and *Caius Iunius Isaesus*, in which we cannot presume the status of freedmen due to their connection with the army, are merely an exception.

On the newly found tombstone, two Greek names can be discerned despite its fragmentary preservation: these are most probably *Hierocles* and *Hera-*

cles, but what needs to be emphasised is that other names (which were certainly present) cannot be reconstructed. It seems that the first one was not an idiom (considering that it was supposedly preceded by the name *Tiberius*), while the other was probably indeed independent, since it was preceded and followed by the letters FI (for *filius*) and ET, respectively. In the penultimate line, it seems that in addition

to the name in –MUS the word *libertus* was incised, since the letters LIB can still be seen. This way, the content of the inscription on the tombstone is nicely rounded off and reconfirms the several-times-mentioned fact that Greek names are rarely a reflection of the origin but are rather an indicator of social class.

(prevod Maja Sužnik)



Na napisih s Trojan (statio Atrantina) je dokumentiranih največ grških imen, prim. RICe 425 (zgoraj) in RICe 427 (spodaj).

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 340.15:321.62(497.412)"14"

Prejeto: 22. 3. 2022

**Žiga Oman**

doc. dr., znanstveni sodelavec, Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja, Čentur 1F, SI-6273 Marezige
E-pošta: ziga.oman@irris.eu

***Vmb sölichen mütwillen* – napoved sovražnosti Sigmunda pl. Weißpriacha z Mute samostanu Šentpavel v Labotski dolini**

Prispevek k raziskavam fajde ter Dravske doline v 15. stoletju

IZVLEČEK

Članek analizira napoved sovražnosti Sigmunda pl. Weißpriacha, mutskega gradiščana vojvoda Albrehta VI. Habsburškega, samostanu Šentpavel v Labotski dolini. Fajdo je oktobra 1440 sprožila domnevna kršitev mutske jurisdikcije s strani Štefana Prußenka, šentpavelskega oskrbnika gradu Marenberg. Sigmundova odpoved miru v času po sklenitvi premirja v širšem celjsko-habsburškem konfliktu kaže, da je njegova sovražnost integralni del tiste med grofi Celjskimi in rimskim kraljem postala šele po izteku premirja med njimi konec aprila 1442. Viri, ki podrobno dokumentirajo enotedensko zaostrovanje spora med Weißpriachom in opatom Janezom I., so proučeni na dveh ravneh. Natančno branje dokumentov prispeva k razumevanju jezika sovražnosti ter vloge čustev v fajdi, siceršnji pretres virov pa dopolnjuje raziskave Dravske doline v nemirnem 15. stoletju.

KLJUČNE BESEDE

fajda, maščevanje, reševanje sporov, jezik sovražnosti, zgodovina emocij, Muta, Marenberg, Weißpriach, Prußenk, Šentpavel v Labotski dolini, Dravska dolina, 15. stoletje

ABSTRACT

**VMB SÖLICHEN MÜTWILLEN – SIGMUND VON WEIßPRIACH'S DECLARATION
OF ENMITY TO SAINT PAUL'S ABBEY IN LAVANTTAL
A CONTRIBUTION TO THE RESEARCH ON FEUD AND ON THE FIFTEENTH-CENTURY
DRAVA RIVER VALLEY**

This paper analyses the declaration of enmity by Sigmund von Weißpriach, Duke Albrecht VI of the Habsburgs' castellan of Muta (Hohenmauten), to Saint Paul's Abbey in Lavanttal. The feud broke out in October 1440 due to an alleged breach of Muta's jurisdiction by Stephan Prüschenk, Saint Paul's castellan of Marenberg. Sigmund's renunciation of peace after a truce was made in the wider Cilli-Habsburg conflict, shows that his enmity became an integral part of the one between the Counts of Cilli and the King of the Romans only after their truce expired at the end of April 1442. Sources documenting the one-week exacerbation of the conflict between Weißpriach and Abbot Johannes I are examined on two levels. A close reading of documents contributes to the investigation of the language of enmity and the role of emotions in feuds, while the overall analysis of the sources complements studies on the Drava River Valley in the turbulent fifteenth century.

KEY WORDS

feud, vengeance, dispute settlement, language of enmity, history of emotions, Muta, Marenberg, Weißpriach, Prüschenk, Saint Paul's Abbey in Lavanttal, Drava River Valley, fifteenth century

Jožetu Mlinariču v spomin

Uvod¹

Mariborski akademik Jože Mlinarič (1935–2021) je pred četrto stoletja v eni svojih obsežnih monografij o štajerskih samostanih 15. stoletje v Dravski dolini označil za čas nemirov, saj »so v prvi polovici stoletja povzročale pustošenja sovražnosti med plemstvom«, v drugi pa osmanski vpadi. Lokalno plemstvo je fajde, ki jih je Mlinarič povsem ustrezno imenoval sovražnosti, bilo zlasti z benediktinskim samostanom Šentpavel v Labotski dolini (Sankt Paul im Lavanttal), ob grofih Celjskih največjim, a že pešajočim zemljiškim posestnikom na prostoru med Pohorjem in Kozjakom.² Pod opatom Ulrikom III. (1401–1414) in Ulrikom IV. (1414–1432) je bil samostan v fajdah vsaj z gospodi z Rabštajna (Rabenstein) na Koroškem,³ na Štajerskem pa z Otonom Pergauerjem⁴ in Hansom Schrampfom, ki so skušali povečati svoje posesti in pravice na račun benediktincev. Samostanske posesti so škodo znova utrpeli proti sredini stoletja, v času konflikta med grofi Celjskimi in notranjeavstrijskim vojvodom Friderikom V. Habsburškim oziroma (od 1440) rimskim kraljem Friderikom IV.,⁵ ko je bil

opat Janez I. Poschenbeuter⁶ (1432–1446) na Habsburžanovi strani.⁷

V čas tistega spopada sodi tudi fajda, ki jo je opatu napovedal Sigmund pl. Weißpriach,⁸ gradiščan Mute, sicer že od leta 1425 celjske posesti,⁹ ob izbruhu sovražnosti pa očitno v zastavi Friderikovemu mlajšemu bratu, vojvodu Albrehtu VI. Sovražnost je oktobra 1440 sprožila domnevna kršitev mutske jurisdikcije s strani Štefana Prušenka (Prüschenk),¹⁰

⁶ UBStP, št. 407, 1432, 4. september, Šentpavel, str. 358, op. 1.

⁷ Mlinarič, *Marenberski samostan*, str. 86. Mlinarič je, po Bedu Schrollu, povzel Marchstallerja.

⁸ Leta 1444 je izpričan kot svetnik vojvoda Albrehta VI., ko je bil ta predsednik komornega sodišča v Nürnbergu. Najkasneje leta 1450 je Sigmund kot glavar Brežic stopil tudi v salzburško službo, v kateri je enajst let kasneje postal glavar Ptuja. Bil je član pomembne koroške viteške rodbine, ki je izvirala iz solnograške regije Lungau, na začetku 15. stoletja pa je svoje jedrne posesti imela v okolici Sovodnja (Gmünd) na Koroškem. Sigmund je bil ustanovitelj spodnjeavstrijsko-gradiščanske veje Weißpriachov. Imel je vsaj sina Ulrika († 1493). Na strani svatorimskega cesarja (od 1452) Friderika III. se je boril proti madžarsko-hrvaškemu kralju Matiju Korvinu in postal glavar Forchtensteina (danes na Gradiščanskem), kasneje pa je zaradi cesarjevih dolgov zamenjal stran. Prestop h Korvinu mu je prinesel naziv župana Soprona, tj. najvišjega uradnika krone v županiji, ter baronski naziv v deželah svetoštetanske krone. Proti cesarju se je Sigmund boril še v fajdi Andreja Baumkircherja (1467–1471), nakar je od Friderika več let po sodni poti terjal poravnava raznih dolgov. Umril je leta 1479. Weißpriachi so kljub tradicionalnim vezem z deželnimi knezi te tkali tudi s konkurenti Habsburžanov, na primer s knezonadškofijo Salzburg, grofi Celjskimi in Goriškimi. Bili so najmočnejše zastopana rodbina v cesarjevem dvornem svetu, saj so bili Friderikovi svetniki kar trije Sigmundovi bratje: Andrej, Boltežar ter Burkhart, kasnejši kardinal duhovnik (od 1460) in salzburški knezonadškof (1461–1466) (Heinig, *Kaiser*, str. 222–225 in 447; Klein, Burchard, str. 27–28).

⁹ Grad z nemškim imenom Hohenmauten je do leta 1498, ko ga je dal porušiti rimski kralj Maksimilijan I. Habsburški, stal nad štajerskim trgov Muta, tik ob deželni meji s Koroško. Utrdba in naselje sta ime dobila po tamkajšnji mitnici (Sto-par, *Grajske stavbe*, str. 60). Knezoškofija Bamberg je Muto kot del pomiritve sovražnosti s Celjskimi 13. februarja 1425 predala grofom v zameno za koroški gospostvi Hartneidstein in Vivšnik (Weiseneck). Fajda je izbruhnila zaradi vprašanja pristojnosti tamkajšnjih deželskih sodišč nad bamberškim mestom Volšperk (Wolfsberg) in trgov Grebinj (Griffen). Dve leti zatem so grofi Šentpavel oprostili mitnine na Muti in v bližnjem Dravogradu (Mlinar, *Podoba*, str. 61; Mravljak, Muta, str. 48).

¹⁰ Tudi Prušink (v literaturi in celo v virih včasih narobe Prušnik oziroma *Prüschnick* ipd.), kasnejši baroni Štatenbergi ter grofje Hardeggi. V 15. stoletju so bili Prušenki nekajkrat oskrbniki deželnoknežjega gradu Guštanj, pod njim ležeči upravni dvor pa so obdržali večji del stoletja (1410–1479), zato je po njih dobil ime Prušinkov oziroma Prušnikov (*sic*) dvor (danes dvorec Javornik). Štefan je tam prvič izpričan leta 1435 skupaj z bratom Boltežarjem, po čigar smrti je v letih 1453–1456 prejel več posesti pri Guštanju. Po letu 1453 je imel Štefan kot cesarjev komornik bliskovito kariero, ki jo je ovenčal tudi z nakupom gospostva Štatenberg leta 1458, med drugim pa je pridobil še hišo v Mariboru. V zakonu z Marjeto pl. Reichegg (Reicheneck) je imel vsaj sinova Sigmunda in Henrika. Štefan je umrl leta 1466. Njegova sinova sta bila povzdignjena v barona Štatenberga in leta 1495 v grofa Hardegga, Sigmund (ok. 1445–ok. 1500) pa je postal eden najtesnejših zaupnikov cesarja Friderika in kralja Maksimi-

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Prakse reševanja sporov med običajnim in postavljenim pravom na območju današnje Slovenije in sosednjih dežel* (ARRS, P6-0435), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Za komentar osnutka članka ter specialistične nasvete se zahvaljujem Tomažu Lazarju, Janezu Mlinarju in Vinku Skitku.

² Koropec, *Zemljiške gosposčine*, str. 32 sl.; *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 88–89.

³ Mir je pomagal skleniti deželni knez (UBStP, št. 374, 1420, 4. september, str. 334).

⁴ Zoper njegovo silovito pustošenje po šentpavelskih posestih (Fala, Lovrenc na Pohorju, Ruše, Bezena itd.) leta 1408 naj bi s kar dvatisočglavo vojsko nastopil štajerski deželni glavar (Ankershofen, Beitrage, str. 22). Muto je v spopadih zasedel Bernard Ptujski in jo leta 1409 vrnil knezoškofiji Bamberg (Kos, *Vitez in grad*, str. 333). Sovražnost je naposled pomiril deželni knez, tudi s posredovanjem grofov Celjskih, Pergauer pa se je v zameno za neko (gotovo visoko) vsoto odrekel vsem zahtevam do samostana (UBStP, št. 325, 1407, 23. april, str. 322–323; prav tam, št. 353, 1407, 23. april, str. 323–324; prav tam, št. 358, 1408, 27. november, str. 325–326). Čeprav je Ankershofen Pergauerja navajal kot celjskega oskrbnika Mute 17 let preden je prišla v roke grofov (Kos, *Vitez in grad*, str. 333–334), bi utrdbo lahko že tedaj imeli v zastavi.

⁵ Večletni spopad (1437–43, premirje 1440–42) je največkrat in najpodrobneje obdelana fajda v slovenskem zgodovinopisju. Pričakovano, saj je njen izid politična razmerja v notranje-avstrijskem prostoru dokončno prevesil v prid Habsburžanov. Posledično so se ji posvetili ali se je vsaj dotaknili vsi, ki so se ukvarjali s politično in vojaško zgotovino ter zgodovino plemstva v 15. stoletju, na primer Habjan, Celjsko-avstrijska vojna; Štih, Celjski grofje; Mlinar, *Podoba*; Otorepec, Seznam; Nared, Seznam; Lazar, *Vojaska zgodovina*, str. 186–310; Kosi, Celjska klientela. Nove študije še kar odkrivajo relevantne podrobnosti. Viri, ki jih je objavil Matjaž Bizjak, denimo, najnatančneje doslej kažejo, kdaj so izbruhnili spopadi: najkasneje oktobra 1437 (Bizjak, *Računske knjige*, str. 45, 71 in 86; prim. Krones, *Cillier Chronik*, str. 87).

šentpavelskega oskrbnika gradu Marenberg, ki je stal približno šest kilometrov vzhodno od Mute.¹¹ Fajda slovenskemu zgodovinopisju ni neznana, a je v literaturi vselej podana kot integralni del širšega konflikta, Weißpriach pa kot človek Celjskih. Doslej sta sovražnost najpodrobneje obdelala Josip Mravljak v razpravi iz leta 1928 in Tomaž Lazar v svoji disertaciji leta 2009, kot prvi pa koroški zgodovinar Gottlieb baron Ankershofen leta 1856, po anonimni šentpavelski kroniki z naslovom *Archivium*, ki je nastala v 17. stoletju.¹² Tedaj je o celjsko-habsburškem konfliktu v svoji zgodovini samostana pisal tudi šentpavelski opat Hieronim Marchstaller (1616–1638).¹³ Vendar kaže, da njegova zgodovina in anonimna kronika nista najzanesljivejša vira za obravnavano fajdo. Natančnejše branje primarnih virov pokaže, da sovražnost med Weißpriachom in Šentpavlom ni bila nujno neposredno povezana s celjsko-habsburško. Mutski gradiščan se je v pertinentnih primarnih virih predstavljal zgolj kot Albrehtov človek, prav tako je opatu mir odpovedal manj kot dva meseca po sklenitvi premirja med grofi in kraljem. Našteto seveda ne izključuje Weißpriachove povezave s Celjskimi, navezadnje je bila rodbina fleksibilna v svojih zavestih, nekaj članov pa je izpričanih med klientelo grofov, mogoče tudi Sigmundov sin.¹⁴ A kaže, da je bila v obravnavanem primeru vendarle ključna Sigmundova povezanost z Albrehtom, plemičeva sovražnost s Šentpavlom pa je del celjsko-habsburške postala šele, ko je vojvoda z grofi pozno spomladi leta 1442 sklenil zaveznitvo zoper svojega brata in je poteklo Friderikovo podaljšano premirje s Celjskimi.

Ob poskusu razjasnitve kronologije fajde med Weißpriachom in Šentpavlom ter njene povezanosti s širšim celjsko-habsburškim konfliktom je razprava osredotočena na jezik sovražnosti v reševanju sporov ter na vlogo čustev v fajdi kot komunikaciji krivic. Sočasen prepis petih zaporednih pisem med Weißpriachom in opatom Janezom iz prve polovice oktobra 1440 je pomemben vir za raziskave maščevanja, saj dokaj gostobesedno dokumentira zaostritev spora od obelodanitve krivice do odpovedi miru v zgolj

dobrem tednu dni. Pri tem je zaradi formaliziranega izrazja protagonistov spora za razumevanje jezika¹⁵ fajde in vloge čustev v njej tudi v obravnavanem primeru ključno natančno branje (*close reading*) virov ter upoštevanje spoznanj¹⁶ zgodovine emocij.

Fajda kot komunikacija krivic

*Jezo, boginja, zapoj, zamero Pelida Ahila!*¹⁷

Začeti analizo teksta iz 15. stoletja z uvodnim verzom epa, ki je od Weißpriachove sovražnosti s Šentpavlom časovno še precej bolj oddaljen kot tretje desetletje 21. stoletja, se lahko zdi grob anahronizem (ali avtorjev napuh), a stičišča niso povsem trivialna. Thomas Dixon je v nedavnem pregledu zgodovine jeze pokazal, da so izrazi zanjo vselej označevali dokaj raznolik nabor čustev, ki je praviloma vključeval tudi željo po povračilu za krivico. Antični, srednjeveški in zgodnjenovoveški misleci so jezo v tem pomenu tolmačili na dva načina: kot časten odziv na krivico ali kot iz te izšel nebrzdan bes, blaznost oziroma, v krščanski dikciji, greh. Tudi Ahilova jeza je v Iliadi izražena v obeh oblikah: jeza (*μῆνις*) zoper Agamemnona z začetka epa naj bi izražala hladno sovražnost ali zamero, povsem drugačno od Pelidovega besnenja po Patroklovi smrti, ki je šlo onkraj družbenih norm.¹⁸

Enako dihotomijo so poznali srednjeveški pravniki, teologi in drugi misleci ter seveda širša družba. Jeza (*ira*) vsaj do 16. stoletja ni opredeljevala le naglavnega greha in nenadzorovanega besa, temveč zlasti formalizirano sovražnost med sosedi.¹⁹ Vendar je morala biti taka jeza pravična, *ira iusta*, sicer je bila nečastna in grešna (gl. sliko). Čeprav se je bil časten mož dolžan odzvati na krivico (sramoto), po potrebi tudi z nasiljem, da je obdržal svojo čast oziroma moškost, so njegova čustva in dejanja pri tem morala ostati v ravnovesju (za razliko od mladeničev in žensk, baje podvrženih nebrzdanim strastem). Jeza častnih mož in njihove sovražnosti niso smele biti (zgolj) refleksi, morale so biti upravičene in služiti pravici. To naj bi iskali trezne glave, vselej pripravljeni na pomiritev, čeprav to ne pomeni, da čustva nikoli niso prevladala. Že za doseganje zadoščenja, sploh brez tvegane uporabe nasilja, je jeza kot komunikacija krivic morala delovati prepričljivo, naj je bila še tako formalizirana. Enako kot so družbene norme zahtevale, da časten mož uravnoteži svoja čustva,

lijana (Skitek, *Guštanj in Kotlje*, str. 27–32, 43–45, 83 in 113; Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 135; Heinig, *Kaiser*, str. 78–88).

¹¹ Grad je do požara leta 1697 (Stopar, *Grajske stavbe*, str. 54) stal nad istoimenskim štajerskim trgovom. V starejši literaturi sta utrdba in naselje včasih imenovana Marenberk, a je bilo uradno ime kraja do leta 1952 Marenberg, odtlej pa Radlje ob Dravi (Snoj, *Etimološki slovar*, str. 342).

¹² Mravljak, Muta, str. 48–49; Lazar, *Vojaska zgodovina*, str. 254–256; Ankershofen, *Beiträge*; prim. Mlinar, *Podoba*, str. 92–93.

¹³ UBStP, št. 407, 1432, 4. september, Šentpavel, str. 358, op. 1.

¹⁴ Že vsaj od leta 1418. V letih 1436–1446 sta med njimi izpričana Hans in Ulrik (Kosi, *Celjska klientela*, str. 27, 40 in 43), ki je morda Sigmundov sin (prim. Heinig, *Kaiser*, str. 223), že leta 1427 pa najbrž tudi njegov stric Nikolaj (prim. prav tam, str. 222, op. 308) kot glavar grofije Ortenburg s Strmcem (Sternberg), tj. tamkajšnji namestnik grofov (Banfi, Uprava, str. 35).

¹⁵ Gl. Oman, *Maščevanje*, str. 30–49.

¹⁶ Za nedavni pregled stanja raziskav, metodologije, osrednjih vprašanj ter nadaljnjih izhodišč gl. na primer Nagy in Frevort, *History of Emotions*. Relevantni zborniki in študije o vlogi čustev v maščevanju v srednjem veku so na primer Smail, *The Consumption*; Throop in Hyams, *Vengeance*; Tuten in Billado, *Feud*; Gilbert in Smail, *Emotion*; Miller, *Hrafnkel*.

¹⁷ Homer, *Iliada*, 1, 1.

¹⁸ Dixon, *What is the History*, str. 10–22.

¹⁹ Bossy, *Christianity*, str. 35–36.

je zavoljo istih idealov tudi časten odziv na krivico moral biti tej sorazmeren, naj je pri iskanju pravice uporabil nasilje ali ne.²⁰

Odziv na krivico je moral slediti ravnotežju menjave, ki je v jedru maščevanja,²¹ pa tudi v etimološkem izvoru²² slovenske besede. V skladu z načeli menjave, tj. recipročnosti in uravnoteženosti, je bilo treba krivico (dar) vrniti z enakim ali »z obrestmi« (protidar).²³

Antropološke in zgodovinopisne študije so maščevanje, imenovano tudi sovražnost ali fajda,²⁴ opredelile kot prakse, običaj ali celo sistem²⁵ reševanja sporov in družbenega nadzora, ki je težil k ohranjanju družbenega reda, miru ter ravnotežja moči v določeni skupnosti. Zgolj ta težnja naštetega seveda ni mogla vselej zagotoviti, prav tako ga je maščevanje lahko tudi porušilo. Vedno pa je narekovalo primereno uravnoteženo oziroma častno povračilo, ki naj bi pridobilo (izsililo) zadoščenje za krivico in s tem zagotovilo pravico – tudi z bolj ali manj omejenim nasiljem, čeprav je pogosto zadostovala že grožnja z njim, izražena tudi z jezo. Posledično je imelo maščevanje pomembno vlogo pri reševanju sporov in družbenem nadzoru. Ker je morala biti krivica obelodanjena, da so lahko skupnost in/ali njene oblasti v sporu kadar koli posredovale ter sprte strani povedle k pomiritvi, preden bi bila sovražnost usodna za celotno skupnost, je bila mediacija družbeni imperativ, fajda pa je služila komunikaciji krivic, podobno kot tožba.²⁶

Kljub težnji običaja k sklenitvi ali obnovi miru menjave v maščevanju ni vodila ljubezen, ki naj bi ga v skladu z družbenimi predstavami (ideali) končala, temveč sovražnost. Napajala sta jo dolžnost do rodbine in/ali zaveznikov (med drugim fevdalne *familie*) ter čut za pravico in čast, ki je terjal zadoščenje za krivico, brez (obnove) katerih ni moglo biti sprave in trajnega miru. S tem je maščevanje kot dolžnost doseči zadoščenje za krivico, tudi z nasilnim povračilom, služilo pravici. Navzlic idealom, ki še danes odmevajo v anglofonem protestniškem geslu *no justice, no peace*, mir, ki je končal spor, še zdaleč ni bil vedno pravičen – vendar je zaradi istih idealov vselej moral vsaj delovati kot tak, da je lahko obveljal. Tem idealom so morale slediti tudi ostale stopnje maščevanja, vključno z napovedjo sovražnosti ter izrazjem, gestami in čustvi, ki so izražala (občutek) krivice.

Sovražnost je izbruhnila, če krivica ni bila primereno oziroma častno poravnana ali pa je nasilno povračilo veljalo za ustrežnejši odziv na krivico kot plačilo odškodnine, predvsem za uboj. Stanje vzajemne sovražnosti je trajalo, dokler ni bil zlasti z mediacijo skupnosti in/ali njenih oblasti med sprtimi stranmi sklenjen mir, ki je obnovil ali vzpostavil nov družbeni odnos: (formalizirana) sovražnost se je spremenila v (formalizirano) prijateljstvo (zavezništvo) in/ali ljubezen (sorodstvo). To so osnovne stopnje oziroma obredi maščevanja, prisotni v vseh kulturah, ki so ga prakticirale, kar kaže na obstoj občečloveške prakse reševanja sporov: obelodanitev krivice kot zahteva po zadoščenju – nasilno povračilo, ki lahko izsili zadoščenje – posredovanje skupnosti v sporu – premirje, ki naj določi pogoje za mir – sklenitev miru kot obnova pravice. Prehode med stopnjami so komunicirali specifični izrazi, čustva in geste.²⁷

Ker je bilo obredje, izrazje in čustvovanje maščevanja vsem vpletenim znano, jim je vselej omogočalo določen manevrski prostor, zgodovinarjem pa branje med vrsticami oziroma tišin in lukenj v naraciji, vključno s čustvi, četudi niso eksplicitno podana.

Pri branju v virih »zamolčanih« čustev pomaga koncept oziroma metoda emocionalnih skript. Razvil jo je Robert Andrew Kaster, ki poudarja, da »*ko razumemo osnovno strukturo mišljenja in obnašanja, združeno v določenem izrazu, ki označuje določeno čustvo, in ko razumemo, kako so te strukture med seboj povezane, lahko z več samozavesti trdimo, da razumemo – skozi oči*« tedanjih ljudi »*in ne skozi filter naše lastne čustvenosti – prizore, ki temeljijo na enakih strukturah, četudi ne vsebujejo čustvene govornice*«. ²⁸ Pri tem je za branje čustev v fajdi ključno razumevanje obredja in jezika maščevanja, tj. njegove »strukture«.

Krivica (*iniuria*), ki je sprožila maščevanje, praviloma ni bila nikoli povsem neizzvana, temveč je izhajala iz že obstoječih nesoglasij z izvorom v zamerah, zavisti ali frustracijah zaradi ekonomskega, političnega ali siceršnjega družbenega (ne)uspeha tekmecev, sosedov ali sorodnikov. Pri tem ni bilo nujno, da so bili odnosi pred izbruhom ali eskalacijo spora prijateljski, lahko so bili zgolj boljši kot slabši. Hujše kot so bile obstoječe zamere, lažje so jih zaostriale ne le večje krize, na primer vojne in epidemije, temveč že »vsakdanji«, z današnjega vidika minorni posegi v pravice, premoženje ali družbene odnose, ki so vzpostavljali in ohranjali položaj ter čast ljudi vseh slojev in skupnosti vseh vrst. Položaj in čast sta bila

²⁰ McGrath, *The Politics*; Pohl-Zucker, *Hot Anger*; Miller, *Threat*, str. 16–17; Miller, *Hrafinkel*, str. 48–54 in 69.

²¹ Lévi-Strauss, *Elementary*, str. 479–485.

²² Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, str. 327.

²³ Prim. Mauss, *Esej*, str. 136 in 148.

²⁴ Tako je bila fajda definirana že v zbirki langobardskih pravnih besedil iz 7. stoletja, ob prvem zapisu te germanske besede: *fajda, hoc est inimititia* (MGH, *LL 4/I*, člen 45, str. 20). Iz nje oziroma iz njenih sorodnic izvira tudi angleška *feud* in nemška *Fehde* (Oman, *Maščevanje*, str. 33).

²⁵ Verdier, *La vengeance*, str. 13–42; Darovec, *Turpiter interfectus*.

²⁶ Oman, *Maščevanje*, str. 15–20.

²⁷ Prav tam, str. 36–49.

²⁸ »[W]hen we understand the basic structures of thought and behavior that converge on a given emotion-term, and when we understand how those structures are related both to each other and to the structures associated with other terms, we can claim with greater confidence to understand—through [...] eyes, and not through the filter of our own sensibilities—scenes built upon the same structures, even when they happen to be devoid of emotion-talk« (Kaster, *Emotion*, str. 10; prev. avtor članka).



Jeza (Ira) na sliki Sedem naglavnih grehov in štiri poslednje reči (ok. 1505/10). Avtorstvo sporno, Hieronymus Bosch ali kak sledilec. Hrani Museo del Prado, Madrid (Wikimedia Commons). Upodobljen je greh jeze, ne ira iusta.

nenehno javno preizkušana, potrjevana in izražana v skupnosti, ki jih je sodoločala. Ljudje so neslogo najprej kazali z zagrenjenostjo, hladnostjo, ravnodušnostjo ipd. Tak odnos je praviloma zaostrilo dejanje, ki ga je ena stran razumela (določila, izkoristila) kot krivico, za katero je zahtevala zadoščenje. Z obelodanitvijo krivice je spor prešel v védnost skupnosti, sovražnost v širšem pomenu besede je postala javna. Če obelodanitev krivice ni vodila k zeleni poravnavi, se je lahko pritisk za izsiljenje primernega zadoščenja okreplil z javnimi žalitvami, (formalizirano) jezo in naposled še z (idealno) omejenim nasiljem. Nasploh je bilo treba obelodaniti vsako zaostritev odnosov v sporih, saj so le javna dejanja veljala za častna.²⁹

Zato je morala biti tudi sovražnost javno napovedana, če naj jo je skupnost (vas, mesto, dežela itd.) sprejela kot upravičeno zahtevo po zadoščenju. V procesu uzakonitve maščevanja v Svetem rimskem cesarstvu je v 12. stoletju javna napoved sovražnosti postala obvezna, kar je privedlo tudi do pisnih odpovedi miru (*diffidatio, Absage*).³⁰ Fajda v pomenu nasilnega povračila sicer ni šele s tem postala subsidiarno pravno sredstvo, saj je bilo nasilje tudi po običaju vselej legitimno šele, ko so bile izčrpane vse možnosti za mirno rešitev spora. V Cesarstvu je bilo to uzakonjeno leta 1235, z mirom cesarja Friderika II.³¹ V poznosrednjeveškem Cesarstvu je bilo treba sovražnost tudi po zakonu napovedati pri belem dnevu, ustno ali pisno, praviloma na nasprotnikovem domu in s pričami, vselej pa javno. Z napovedjo sovražnosti je nasprotnik postal sovražnik (*inimicus, hostis, feindt*), ki mu je bilo dovoljeno škodovati v okviru po običaju primernih oziroma uzakonjenih³² omejitev – vendar

šele, ko je potekel rok, ki je sovražniku omogočil, da se je ustrezno in častno pripravil na povračilo ali naposled le pristal na poravnavo. V Cesarstvu je bil ta rok načeloma tri dni,³³ a je po posameznih deželah segal vse od dneva in noči do šestih tednov in treh dni.³⁴

Ker je maščevanje temeljilo na načelu kolektivne odgovornosti, so fajde vselej vključevale vse, s katerimi so bile sprte strani v pozitivnih odnosih, naj so temeljili na sorodstvu, prijateljstvu, različnih obvezah ali odvisnostih. Vsi ti odnosi, ne le sorodstveni, so bili opredeljeni kot prijateljstvo, kot nekogaršnji »vsi ljudje«. Zato so bile razlike med raznimi prijatelji (*amici, freundschaft, fründe*), kot so bili pomočniki, podporniki, služabniki in najemniki, večidel zabrisane. A kljub temu je bilo za napoved sovražnosti vedno treba pridobiti že soglasje lastnega sorodstva, katerega podpora še zdaleč ni bila avtomatična.³⁵

Glavno sredstvo fajde je bilo škodovanje sovražnikovemu premoženju, zlasti z ropanjem (živine, pridelka, premičnin) oziroma rubežem ter požiganjem (staj, hlevov in drugih gospodarskih poslopij, z idealno izjemo kašč in čebelnjakov), razpovitima *Raub und Brand*. Ob omejitvah po običaju in zakonu so oblike nasilja določala predvsem sredstva, ki so jih imele sprte strani na razpolago. Večji spopadi in obleganja so bili redki tudi v fajdah med plemstvom, podobno kot v srednjeveških vojnah,³⁶ pogosto pa je bilo prisvajanje podložnikov, tudi s smrtnimi žrtvami. Načrtno ubiti sovražnika je bilo sicer načeloma neprimerno, razen kot povračilo za uboj, posilstvo, težke rane in hude žalitve, torej v smrtni sovražno-

zmotnega prepričanja, da je *Febde* svojiski nemški običaj (plemstva), a so tudi drugod po Evropi v sovražnostih spoštovali podobne omejitve, čeprav na državni ravni niso bile uzakonjene (prim. Kaminsky, *The Noble Feud*; Firnhaber-Baker, *From God's Peace*, str. 29; Firnhaber-Baker, *Techniques*, str. 95 in 97). Temeljno kvalitativno razliko med fajdo in vojno tvori zlasti (ne)spoštovanje različnih imunitet, ne glede na izraz, s katerim je spor označen v virih (Oman, *Maščevanje*, str. 32–33), saj je lahko zaradi podobne taktike (Lazar, *Vojaska zgodovina*, str. 19) ločnica med plemiško fajdo in srednjeveško vojno precej zabrisana. Prav tako so bile v srednjem veku legalne fajde nižjih slojev (Reinle, *Bauernfehden*), ne le plemstva.

³³ Tridnevni rok, imenovan krvave noči, poznajo tudi islandske sage; po že tedaj starem pregovoru so bile »krvave noči najbolj vroče«. Kaže, da je šlo za rok, v katerem je lahko oškodovana stran ohladila svoja čustva ter preudarila odziv na krivico (prelito kri), da ne bi njen odziv deloval kot nepremišljen (Miller, *Hrafñkel*, str. 69), tj. neuravnotežen.

³⁴ Oman, *Maščevanje*, str. 39–40 in 57–59.

³⁵ Prav tam, str. 41. Ločevanje po stanu (podpornik višjega, pomočnik enakega in služabnik nižjega ranga od plemiča, ki je vodil fajdo), ki ga je predlagal Otto Brunner (*Land*, str. 57–58), je z natančnejšo analizo virov zavrnila Regina Schäffer. Kot pomočniki, sodelavci ali tovariši so bili praviloma opredeljeni ljudje, ki so v fajdi opravljali določeno funkcijo, služabniki pa so bili z nosilcem fajde pravno povezani tudi sicer, denimo kot uslužbenci ali podložniki. Podporniki so bili neredko zastopniki v fajdi, na primer plemič ali najemnik za meščana ali najemnik za podložnika (Schäffer, *Fehdeführer*, str. 204–205 in 219–220).

³⁶ Lazar, *Vojaska zgodovina*, str. 19–20.

²⁹ Gluckman, *Custom*, str. 9–10; Boehm, *Blood Revenge*, str. 92–94 in 125; Miller, *Bloodtaking*, str. 54, 182, 187 in 216; Althoff, *Spielregeln*, str. 11–13; Wieland, *Nach der Fehde*, str. 416–425 in 446.

³⁰ Oman, *Maščevanje*, str. 53–66.

³¹ MGH, *Const.* 2, št. 196a, str. 253–254.

³² Uzakonitev pravil sovražnosti v Cesarstvu je privedla do

sti (*inimicitia mortalis, totveintschaft*); danes bi rekli v krvnem maščevanju. Napadi na cilje, ki niso veljali za častivredne, tj. kršitve osebnih (otroci, ženske, starci, duhovščina, Judej), časovnih (nedelja, *treuga Dei* ali Božje premirje,³⁷ adventni in postni čas) ter prostorskih (cerkev, samostan, pokopališče, dom, pravna *fora*, sedež oblasti, mlin, kovačija itd.) imunitet, so bili neprimerni po običaju ter prepovedani po državnem (cesarski mir) in deželnem pravu. Zato so lahko bili kršitelji po koncu sovražnosti sankcionirani kot deželni sovražniki,³⁸ zlasti če se od kazni niso zmogli ali želeli odkupiti ali pa so bile kršitve preprosto prehude. Tudi tožbe so veljale za izraz sovraštva in so neredko tekle vzporedno s fajdami, čeprav je bila sodna pot načeloma pojmovana kot manj častna, zlasti za plemstvo, in so se je praviloma³⁹ posluževale šibkejši strani ter duhovščina. Pomembno vlogo je imel tudi spomin, saj je vzdrževal ali napajal sovraštvo skozi pripovedi, pesmi ali kronike, ki so nudile širok nabor krivic oziroma »krivic«, s katerimi je bilo mogoče »upravičiti« kršitve premirja in celo miru.⁴⁰

Znotraj teh omejitev je bil običaj dokaj fleksibilen in, kot opozarja William Ian Miller, za razliko od zakonodaje vedno poln dvoumnosti ter neskladj glede ključnih vprašanj primernosti, pravičnosti ali častnosti dejanj v specifičnem sporu. To sicer še zdaleč ne pomeni, da je bilo dovoljeno vse, kajti kulturne in družbene norme oziroma ideali, ki so zamejevali običaj, so bili večidel le ponotranjeni – vendar ne do te mere, da sprte strani v omejitve maščevanja ne bi nikoli podvomile, jih poskušale prirediti v svoj prid ali jih kršiti, bodisi načrtno bodisi v navalu čustev. Podobno velja za (ne)spoštovanje pravnega reda danes. Prav tako so se ljudje vselej zelo dobro zavedali, da sta bila maščevanje ter varovanje časti draga, tako finančno kot sicer. Daleč od tega, da bi bili zgolj žrtve svojih nagonov, so bili tudi srednjeveški ljudje več kot sposobni (samo)kritike lastnega ravnanja ter političnih in moralnih sistemov, v katerih so živeli.⁴¹

Predzgodba v Dravski dolini

Sodeč po ohranjenih primarnih virih, je bila šentpavelska kršitev mutskega pomirja vojvoda Albrehta VI. tista krivica, ki je Sigmunda pl. Weißpriacha tako sprovcirala, da je opatu odpovedal mir, ali pa jo je zgolj (ali bolj) preračunljivo uporabil za legitimacijo napada na samostan, ki je že bil oslavljen zaradi konflikta med Celjskimi in kraljem. Če bi bil

plemič član klientele prvih, bi bila ključna ovira za njegov napad na opata 23. avgusta 1440 sklenjeno enoletno premirje med grofi in kraljem ter njunimi ljudmi,⁴² ki ga kot človek Celjskih ne bi smel kršiti z napadom na kraljevega zaveznika. Kot očitno Albrehtov človek pa je Sigmund imel bolj proste roke, čeprav je vojvoda istega dne in na isti lokaciji kot s Celjskimi (začasno) poravnal tudi svoj večletni spor z bratom.⁴³ V takem položaju je bila kršitev premirja zelo tvegana, zato najbrž ni bilo dovolj, da je Weißpriach svojo sovražnost upravičil skladno z običajem in zakonodajo, ampak je bržčas moral računati na oziroma imeti zaslombo pri svojem gospodu Albrehtu, najverjetneje pa tudi tihi pristanek lastnikov Mute, Celjskih. Sicer že plemičevo sklicevanje na vojvoda v korespondenci z opatom kaže, da bržkone ni deloval povsem na lastno pest.

Ni znano, kdaj natančno je prišlo do domnevne kršitve mutskega pomirja in ali je res šlo za izvirno krivico, ne le za zaostritev kakih predhodnih nesoglasij, denimo Weißpriacha s Prušenkom ali z opatom. Mogoče pa je bila Sigmundova sovražnost s Šentpavlom tudi kako povezana s predhodnim sporom samostana s Hansem Schrampfom.

Schrampf se je kot habsburški oskrbnik gradu Marenberg že najkasneje leta 1416 zapletel v fajdo s samostanom, ker je želel povečati pristojnosti in dohodke svoje odvetsčine (*vogtey*) nad vzhodno od utrdbe ležečim šentpavelskim Remšnikom. Poskus mediacije s strani štajerskega deželnega glavarja je Schrampf ignoriral in šele deželni knez je aprila 1417 spor privedel k pomiritvi.⁴⁴ Seveda pomiritve niso vselej prinesle pravega prijateljstva in ljubezni, čeprav so morale tako delovati vsaj navzven, in tudi Schrampf se je dobrih dvajset let po miru s Šentpavlom spet spravil nadenj.

Za Hansa velja podobno kot za Weißpriacha. Če se spopadov ni udeležil kot človek Celjskih, bi lahko njihovo sovražnost s Friderikom vsaj skušal izkoristiti na račun Šentpavla. Če pa je bil Schrampf človek grofov, je imel v času do sklenitve premirja dokaj pro-

⁴² SI AS 1063/4491, 1440, 23. avgust, Haimburg.

⁴³ MDC XI, št. 182, 1440, 23. avgust, Haimburg, str. 70. Spor je izviral iz Friderikovega ponižanja brata, saj mu je Albreht leta 1436 v zameno za finančno in siceršnjo (sramotno) podporo, tj. vzdrževanje, moral priznati oblast nad vsemi deželami in posestmi, ki sta jih sicer imela v skupni lasti, obenem pa se je moral odpovedati političnemu delovanju. Kralj je najbrž tudi zaradi neuspehov v prvi fazi fajde proti Celjskim moral vojvodu popustiti ter mu prepustiti del posesti in prihodkov (Lazar, *Vojška zgodovina*, str. 253). S tem je Albreht 23. avgusta 1440 na Koroskem prejel grad in mesto Pliberk (Bleiburg), grad Guštanj ter trg in urad Železna Kapla (Eisenkappel), na Štajerskem mesta Slovenj Gradec, Leoben (z gradom), Judenburg in Voitsberg, 10.000 madžarskih (ogrskih) goldinarjev ter za dve leti dve petini dohodka iz dediščine njunega očeta, tj. iz notranjeavstrijskih dežel (MDC XI, št. 182, 1440, 23. avgust, Haimburg, str. 70).

⁴⁴ UBSŦ, št. 368, 1416, 23. januar, Hall in Tirol, str. 330; prav tam, št. 369, 1417, 20. januar, Gradec, str. 330–331; prav tam, št. 370, 1417, 28. april, Dunajsko Novo mesto, str. 331–332.

³⁷ V praksi se ni uspelo uveljaviti. Trajalo naj bi od večernic v sredo do sončnega vzhoda v ponedeljek, s čimer je sledilo časovnemu razponu Jezusovega pasijona (Smail in Gibson, *Vengeance*, str. 148–150).

³⁸ Nared, Seznam. Ob naštetih so obstajale še bolj lokalno veljavne imunitete (prim. prav tam, str. 336).

³⁹ Od tega »pravila« je pri duhovščini odstopala zlasti višja (gl. na primer Eulenstein, Statt Krummstock).

⁴⁰ Oman, *Maščevanje*, str. 19 in 41–43.

⁴¹ Miller, *Hrafinkel*, str. 13–14 in 188.

ste roke, saj je bil samostan kot kraljev zaveznik že v spopadih z drugimi klienti Celjskih, med drugim z Jurijem Gössom z Rabštajna.⁴⁵ Medtem ko se je Šentpavel dajal z Gössom, je Schrapf opatu enkrat pred 24. februarjem 1439 na deželni cesti pri Muti »z nasiljem in zoper deželno pravo« (*mit gewalt vnd gegen landesrecht*) zaplenil dva nedvomno težka voza s 16 vlečnimi konji in opremo ter dva očitno velika soda vina, pri čemer mu je pomagal tudi Wolfgang Schrapf.⁴⁶ Gotovo kak sorodnik, bržčas identičen s kasnejšim celjskim gradiščanom Vuzenice.⁴⁷ Nato je Hans konje odvedel (prodal?) v Celje.⁴⁸ Sočasni viri sicer molčijo o tem, kdo je bil tedaj gradiščan Mute, ali je bila komu zastavljena in v čigavem taboru sta bila Schrapfa. Leta 1441 se je Hans zaradi ropa pri Muti in ugrabitve dveh Safnerjev, članov družine iz klientele Celjskih,⁴⁹ znašel na seznamu deželnih sovražnikov, ki so bili izključeni iz tedaj podaljšanega premirja med grofi in kraljem. Na seznamu, izdanem 12. marca, so bili kršitelji deželnega prava, ne glede na stran, ki so ji pripadali v konfliktu.⁵⁰ Zdi se, da navedba Schrapfa na seznamu podpira tezo, da je spopade izkoriščal (zlasti) v svoj prid, ne oziraje se na stran ali pa s prestopi med taboroma. Ne nazadnje je bil nekoč habsburški človek. Kakor koli, kralj je še med spopadi s Celjskimi zoper Hansa sprožil sodni postopek zaradi dejanja, ki je kršilo eno od omejitev vodenja fajde,⁵¹ a so začetek procesa vsaj trikrat prestavili. Schrapf je 21. maja 1439 prejel varno spremstvo, da bi se lahko udeležil sojenja,⁵² ki naj bi se naposled začelo na praznik sv. Janeza Krstnika (24. junij) leta 1440.⁵³ Listine o nadaljnjem razvoju zadeve sicer molčijo, a Hansov pristanek med deželnimi sovražniki kaže, da proces, če je do njega sploh prišlo, ni zalegel.

Čeprav ni znano,⁵⁴ ali je bil Weißpriach gradiščan Mute že v času Schrapfovega ropa ali pa je to bil kateri od Schrapfov, bi Hans tak položaj zaradi

ropa vsaj po premirju med Celjskimi in kraljem gotovo izgubil, Sigmund pa bi lahko Muto prevzel po 23. avgustu 1440. Če je bil namreč Hans (tudi) zaradi nedovoljenega napada kot deželni sovražnik izključen iz podaljšanja premirja leta 1441, je bil najbrž izključen že iz njegove sklenitve leto poprej, ki prav tako omenja deželne sovražnike,⁵⁵ a ne poimensko. Mogoče je bil to razlog, da ga ni bilo med Weißpriachovimi ljudmi, ko je ta napovedal sovražnost opatu.

Kakršna koli je že bila povezava med Weißpriachom in Schrapfom, če je sploh obstajala, je Sigmundovo sovražnost s samostanom sprožila kršitev Albrehtovega pomirja na Muti s strani šentpavelskega oskrbnika Marenberga. V tem je določena ironija, saj sta Friderik in Albreht utrdbo v začetku maja 1437 opatu zastavila prav zaradi nenehnih težav, ki so mu jih povzročali tamkajšnji habsburški oskrbniki – med njimi Hans Schrapf. Šentpavelskega oskrbnika je moral potrditi Friderik ali njegovi dediči, oskrbnik pa je moral med drugim priseči, da ne bo posegal v pristojnosti marenberskega deželskega sodišča, ki je pripadalo deželnemu knezu, sicer bi položaj po tretjem opominu izgubil.⁵⁶

Ewren veint sein wellen: legitimacija in napoved sovražnosti

Naj je šlo za iskren odziv na krivico ali le za izgovor za napad, je Sigmund pl. Weißpriach za častivreden in legalen začetek sovražnosti s Šentpavлом potreboval ustrezno pravno podlago in družbeno legitimacijo, skladno z obredjem maščevanja. Toliko bolj, ker je šlo za občutljivo situacijo, manj kot dva meseca po sklenitvi enoletnega premirja med Celjskimi in Friderikom. Predvsem je moral dokazati, da so propadli vsi predhodni poskusi mirne rešitve spora in da je lahko pravico dosegel le z nasiljem. Upravičevanje sovražnosti seveda ni vselej temeljilo na dejanskih ali občutenih krivicah, saj so lahko bile po potrebi namišljene ali utemeljene za nazaj.⁵⁷ Če je Weißpriach res le prežal na priložnost za napad na benediktince, na kar bržčas kaže hitra zaostritev spora, je imel jeseni 1440 srečo. Lahko je izkoristil dejanje, ki je tudi v manj napetih časih neredko vodilo v fajde oziroma služilo za njihovo legitimacijo: kršitev jurisdikcije,⁵⁸ ki je bila vedno neločljiv del časti njenega nosilca.

Dejanje, ki ga je pojmoval kot kršitev svoje in vojvodove časti, je obelodanil Weißpriach, s čimer se je opredelil za oškodovano stran, ki terja zadoščenje. V

⁴⁵ Kosi, Celjska klientela, str. 31. Opat je z Gössom 23. julija 1439 sklenil premirje do božiča istega leta (UBStP, št. 436, 1439, 23. julij, str. 384).

⁴⁶ UBStP, št. 426, 1439, 24. februar, Dunajsko Novo mesto, str. 380; prav tam, št. 427, 1439, 7. april, Dunaj, str. 380–81. *Archivium* oziroma Ankershofen (Beiträge, str. 23) dogodek umešča v leto 1421.

⁴⁷ Banfi, Uprava, str. 43.

⁴⁸ Chmel, *Materialien*, št. LI, str. 69; prim. Otorepec, Seznam, str. 342.

⁴⁹ Vsaj en del (Otorepec, Seznam, str. 342, op. 121; Kosi, Celjska klientela, str. 34 in 43).

⁵⁰ Nared, Seznam.

⁵¹ Rop na javni, tj. kraljevi ali deželni cesti (Oman, *Maščevanje*, str. 57).

⁵² UBStP, št. 431, 1439, 21. maj, Dunajsko Novo mesto, str. 382.

⁵³ UBStP, št. 434, 1439, 11. julij, Hall in Tirol, str. 383; prav tam, št. 438, 1439, 9. november, Dunajsko Novo mesto, str. 385–386; prav tam, št. 443, 1440, 5. marec, Dunaj, str. 389.

⁵⁴ Ko je v literaturi na Muti naveden pred letom 1440 (na primer Banfi, Uprava, str. 39), gre za povzemanje Marchstallerja, ki pa tozadevno, kot kaže, ni najbolj verodostojen (sekundarni) vir (gl. predzadnje poglavje te razprave).

⁵⁵ SI AS 1063/4491, 1440, 23. avgust, Haimburg.

⁵⁶ UBStP, št. 415, maj 1437, str. 366; prav tam, št. 416, 1437, 18. maj, Šentpavel, str. 367.

⁵⁷ Oman, *Maščevanje*, str. 38.

⁵⁸ Podoben primer je, recimo, spopad med brandenburškim vojvilnim knezom na eni ter bavarskim (Landshut) vojvodom, würzburškim in bamberskim knezoškofom na drugi strani leta 1460 (Zmora, *State*, str. 96–97).

četrtak po mihaelovem, 6. oktobra 1440, se je Sigmund pisno pritožil šentpavelskemu opatu Janezu, ki se je tedaj mudil v od Mute približno 50 kilometrov vzhodno ležečem deželno knežjem mestu Maribor. Plemič je opatu očital, da je šentpavelski gradiščan Marenberga z »napetimi samostreli in nabitimi ročnimi topovi« (*mit geladen armüsten vnd hantpuxen*) gnal nekega ujetnika iz Sobote (Soboth),⁵⁹ približno dvanajst kilometrov severozahodno od Mute, čez gospostvo⁶⁰ Sigmundovega gospoda, vojvoda Albrehta VI. – mutski grad je očitno imel v zastavi. Weißpriach je dejanje, o katerem so ga obvestili njegovi ljudje, dojel kot (ali izbral za) krivico in ga temu ustrezno označil za protipravno oziroma zlonamerno⁶¹ (*müetwillen*), tj. krivično. Plemič (ali njegov pisar) besed ni izbral naključno, kaj šele v afektu. Jasno so izražale dojemanje dejanja kot krivice, bile so primerno formaliziran in uravnotežen izraz njegove jeze, ki je podkrepila in upravičevala zahtevo po zadoščenju. Četudi jeza ne bi bila resnična, je morala biti nedvoumno izražena, saj je bila *ira iusta* pričakovan odziv na krivico. Občutek krivice je Weißpriach še podkrepil z zapisom, da se to pod predhodnimi gradiščani Marenberga ni dogajalo, se pravi vodenje ujetnikov čez mutsko pomirje, povrh u na napetim oziroma nabitim orožjem. Čeprav so opatovi ljudje čez pomirje gnali (predvidoma nevarnega) zločinca, je nabito in napeto orožje izražalo pripravljenost na spopad oziroma delovalo kot grožnja ali izziv, podobno kot izvlečen meč. Skratka, šlo naj bi za nekaj nezaslišanege; tako je lahko Sigmund z opredelitvijo dejanja za izjemno, čeprav to ne bi bilo, upravičil tudi izjemen odziv nanj. Sicer povsem spoštljivo pismo načeloma ni zahtevalo nemogočega. Weißpriach je od opata in njegovega gradiščana terjal zgolj nedoločeno zadoščenje (*genügen*), a z jasnim svarilom, naj se dobro zavedata, da njune protipravnosti (krivice) ni dolžan trpeti (*nicht füget czu leiden*), temveč se mora ravnati glede na nujo (*nattdurfft*) vojvoda Albrehta. S tem je Sigmund podkrepil in dodatno legitimiral svoje zahteve: ni šlo (le) zanj, temveč za čast njegovega gospoda. To in opredelitev dejanja za nezaslišano je upra-

vičevalo tudi eksplicitno grožnjo z nasiljem. A zgolj grožnja z njim ni avtomatično vodila v fajdo. Praviloma je šlo za podkrepitev zahteve po zadoščenju in večidel je že grožnja z nasiljem vodila v mediacijo ter pogovore o nenasilni in za obe strani častni poravnavi ter povrnitvi pravice.⁶² Seveda pa opat plemičeve zahteve ni nujno tolmačil kot častne, prej nasprotno. Lahko jo je razumel kot žalitev (krivico) samostana in sebe. To je morda še okrepila Weißpriachova zahteva po takojšnjem odgovoru; očitno kar po (hitrem) slu, ki ga je ta k Janezu poslal v Maribor – izurjen jezdec bi za pot potreboval največ nekaj ur, odvisno od razmer na poti.⁶³

Opatov formalno prijateljski odgovor je plemič prejel že naslednji dan, v petek, 7. oktobra – najbrž zato, ker se je v mestu ob Dravi⁶⁴ z opatom mudil tudi njegov gradiščan oziroma oskrbnik⁶⁵ Marenberga Štefan⁶⁶ Prušenk, ki ga je Janez medtem že zaslišal. Prušenk je potrdil, da je odvedel oziroma dal odvesti ujetnika čez vojvodovo mutsko pomirje, a je (opat) poudaril, da je bilo vodenje ujetnikov čezenj v pristojnosti marenberškega deželskega sodišča. Pravico do tega sta samostanu (leta 1437) namreč potrdila rimski kralj Friderik in njegov brat, vojvoda Albreht. Opat je nejevoljnega Weißpriacha skušal pregovoriti v mirno rešitev spora in predlagal posvet (*einen tag cze sēczen*), na katerem bi oskrbnika zaslišal še v njegovi prisotnosti. Če bi se Prušenkovo dejanje nato izkazalo za krivično (*vngerechten*), se je bil Janez pripravljen ukloniti plemičevi zahtevi po zadoščenju, če bi se izkazalo, da je oskrbnik ravnal v skladu s svojimi pristojnostmi oziroma pravično (*rechtleich*), pa naj pri marenberški jurisdikciji (*gerechtikait*) ostane kot dotlej. Janez je Sigmunda še prosil, naj mu odgovor pošlje po (najbrž kar svojem) slu, da ne bi opat in njegovi ljudje pri plemiču ostali v nemilosti ali nezaupanju (*vngenad noch verdacht*) ter njunih posledicah (*was ir in dem tuen wellet*), tj. da bi se izognili sovražnosti.⁶⁷

Weißpriachov odgovor je sledil dva dni kasneje, v nedeljo, 9. oktobra. Opatov predlog za zaslišanje Prušenka je sprejel z vsaj formalizirano nejevoljo. Ponudbo, ki je zavlačevala z zadoščenjem oziroma ga je dovolj neposredno zavračala, je očitno interpretiral

⁵⁹ Mravljak, Muta, str. 49.

⁶⁰ Namreč čez mutsko pomirje na ozemlju marenberškega deželskega sodišča, kjer je gospostvo imelo pravico do nižjega sodstva nad svojimi podložniki. Ujetnik, ki ga je dal šentpavelski oskrbnik gnati čez pomirje, je bil torej najverjetneje obtožen dejanja, za katero je grozila smrtna kazen. (Morda kak Schrapflov človek?) Po Mravljaku so bile meje pomirja »ob potoku, ki tvori se danes [1928] mejo na vzbođu med Spodnjo Muto in Sv. Primožem I. (Kaiserbach), od Drave gor po jarku do vrha Bricnika, odtod po potu in reburu do Boronika in Hadernika, potem skozi Hadernikov gozd na veliko bukev (tedaj seveda!) v Mlakab, odtod naravnost dol k Bistrici in ob tej dol do mosta čez Bistrico« (prav tam).

⁶¹ *Predvznost* bi bil preblag prevod. Beseda *mutwille* je bila zlasti tedaj večpomenska in je označevala predvsem samovoljno, protipravno ali nepravilno (krivično) ter zlobno oziroma zlonamerno dejanje (Grimm in Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, <https://www.dwds.de/wb/dwb/mutwillen>, pridobljeno: 18. 8. 2021).

⁶² Prim. Reinle, *Bauernfehden*, str. 259.

⁶³ StiAStP, UK 276, fol. 14r, 1440, 6. oktober, Muta (grad), Sigmund pl. Weißpriach opatu Janezu iz Šentpavla v Labotski dolini (sočasni prepis).

⁶⁴ Samostan je svoje posesti v Mariboru in njegovi okolici upravljal iz stavbe pri Gornjih ali Koroških vratih na zahodu mesta (danes stik Koroške ceste (št. 26), Vodnikovega trga in Strossmayerjeve ulice), a je tamkajšnji upravnik v 15. stoletju skrbel zlasti za gorskopravno posest. Ostalo posest v okolici mesta so opatje od začetka istega stoletja upravljali zlasti s Fale v Dravski dolini (Mlinarič, Odnosi, str. 246–247).

⁶⁵ Tako je imenovan v šentpavelskih dokumentih.

⁶⁶ UBStP, št. 453, 1441, 14. maj, Šentandraž, str. 389.

⁶⁷ StiAStP, UK 276, fol. 14r, 1440, 7. oktober, Maribor, Janez opat Šentpavla v Labotski dolini Sigmundu pl. Weißpriachu (sočasni prepis).

kot dodatno krivico, četudi odgovora osebno morda ni tako doživljal. Opat je sicer naslovil enako spoštljivo kot prej, a je bil v odgovoru odločen in jasen, da je nevzdržno oziroma krivično⁶⁸ (*vn-pilleich*) že to, da si opat sploh domišlja, da mu lahko določi posvet o gospostvu in jurisdikciji (*berschafft vnd seiner gerechtikait*) njegovega gospoda, vojvoda Albrehta. S tem je bila še enkrat jasno izražena Sigmundova jeza: opatov predlog je bil (nova) krivica, saj naj bi si prilaščal odločanje o jurisdikciji gospostva, s tem pa impliciral gradiščanovo in vojvodovo podrejenost Šentpavlu. A če je Weißpriach želel zgolj legitimacijo za napad na Šentpavel, je treba v tem kontekstu brati tudi opatovo »nevzdržno« ponudbo. Navsezadnje je Janez spor želel rešiti ali vsaj ublažiti skladno z uveljavljenimi praksami mediacije. Vendar so bile ponudbe za posvet vedno dvorezen meč, saj so jih lahko tolmačili kot izraz nasprotnikove šibkosti ali kot dodatno krivico, četudi se je prejemnik ponudbe zavedal, da ta ni nečastna. Zdi se, da je to taktiko ubral tudi Sigmund. Navsezadnje je lahko bila dodatna krivica le v prid legitimaciji njegovih morebiti že izdelanih načrtov za napad. Vsekakor je vztrajal pri svojem in še naprej zahteval (*peger*) zadoščenje od opata in njegovih ljudi (*von euch vnd den ewren*), tj. oskrbnika, vazalov, oborožencev, uradnikov in drugih, češ da ga bo rad sprejel (*gern auff nemen*). A opat je lahko njegovo zahtevo tolmačil kot krivico že zato, ker je zadoščenje po običaju vključevalo določeno gesto samoponižanja.⁶⁹ V danem primeru nekomu, ki mu to ni šlo, saj Janez zahteve ni imel za osnovane. Ampak mogoče je Weißpriach računal prav na tak odziv. Pismo je še enkrat zaključil z jasno grožnjo: če zadoščenja ne bo dobil, naj se opat zaveda, da ima do tega pravico (*sey in gedenkch das ich auch daz ain racht hab*) – namreč da ga izsili z nasiljem.⁷⁰

Opatov odziv je plemič najbrž pričakoval, morda si ga je celo želel, saj je za napoved legalne sovražnosti najprej moral dokazati, da so propadli vsi poskusi mirne rešitve spora. Weißpriachovega odgovora, poslanega v nedeljo, Janez mogoče ni prejel ali celo ni želel prebrati pred ponedeljkom, nakar si je za odgovor vzel še nekaj dni. To je bil morda izraz nestrinjanja z nasprotnikom v zadevi, ki jo je ta imel za nujno, gotovo pa je to storil zato, da je lahko dobro premislil odgovor in se o njem posvetoval z zaupniki, najbrž tudi s Prušenkom, kajti spor se je nevarno zaostroval. Odgovor Sigmundu, spisani v sredo,

12. oktobra, je bil še vedno formalno prijateljski, a hkrati nepopustljiv. Kljub temu, da je mutski gradiščan njegovo ponudbo za posvet zavrnil kot krivično, je Janez vnovič upal, da Weißpriach odgovora ne bo razumel kot samostanovo prilaščanje pravice do razsojanja o vojvodovem gospostvu in jurisdikciji, tj. kot prilaščanje obojega. A če je Weißpriachu res šlo le za predočitev (krivice) in pritožbo (*anbringen vnd erklagen*) nad Prušenkom, je opat ponovil, da ga je pripravljen pred njim zaslišati (*euch tag vnd verhörung willig waren*) ter glede na slišano zoper oskrbnika pravično (*pilleich*) ukrepati. Sigmundova grožnja, če je bila res mišljena za izsilitev zadoščenja, ni bila uspešna, četudi je že dvakrat jasno svaril s sovražnostjo. Opatu se namreč ni zdelo, da je Weißpriachu ob zaslišanju svojega oskrbnika dolžan (*nicht [...] pblichtig*) dati še zadoščenje, saj ne njemu ne Prušenku še ni bila dokazana nobena nepravilnost (*kein vn-pilleichkait*) oziroma krivičnost. Kljub temu je poudaril, da sta z oskrbnikom pripravljena priti na zaslišanje in razsodbo (*mit euch willig in verhörung vnd recht*) s Sigmundom pred rimskega kralja (in notranjeavstrijskega vojvoda) Friderika ter njegovega brata vojvoda Albrehta, ki ju je Janez imel za edino pristojno instanco v sporu.⁷¹

Zgolj z zavračanjem plemičevih zahtev opat ni nujno pokazal posebnega poguma, saj je taktika služila zlasti zavlačevanju in preusmerjanju k mediaciji ali na sodno pot, kjer je imel samostan načeloma več možnosti za uspeh kot v spopadih. Morda je Janez tudi menil, da Sigmund zgolj blefira – zlasti če si še ni pridobil slovesa človeka nagle jeze (v obeh pomenih besede)⁷² –, ker si pač želi boljše izhodišče v pogajanjih o ustreznem zadoščenju. Sploh v času premirja bi samostan lahko računal na kraljevo intervencijo in podporo. Vendar se je opat gotovo zavedal, da lahko preusmerjanje konflikta na sodno pot tega tudi nevarno zaostri. Ker je bila dobrososedska izvensočna in uravnotežena poravnava družbena vrednota, je sodna pot veljala za nečastno in nekrščansko, saj je uspeh zagotovila le eni strani, tožba pa posledično za novo krivico oziroma za izraz sovrašva.⁷³ Želja po razsodbi pred kraljem je bila sicer še v okviru mediacije po običaju, ni pa nujno, da jo je Weißpriach tako tolmačil oziroma želel tako tolmačiti.

Kakor koli, opatova vnovična zavrnitev zahteve po zadoščenju brez ustreznih dokazov – še zadnjič: kar je bil izid, ki ga je Weißpriach mogoče pričakoval in si ga želel – je plemiču po dobrem tednu dopisovanja gor in dol po Dravski dolini naposled prinesla legitimacijo za fajdo. Njegovo »prizadevanje«, da bi spor rešil po mirni poti, ni bilo uspešno; tudi zato,

⁶⁸ Neprimerno bi bil preblag prevod (Grimm in Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, <https://www.dwds.de/wb/dwb/unbillich>, pridobljeno: 18. 8. 2021).

⁶⁹ Zgolj samoponižanje storilca pred oškodovano stranjo je lahko obnovilo čast obeh strani, kar je bilo nujno za sklenitev miru. Vendar so morali posredniki kljub temu pogosto opozarjati, da je tako samoponižanje častno, da so ga sprte strani naposled sprejele (Darovec, Blood Feud).

⁷⁰ StIASp, UK 276, fol. 14r, 1440, 9. oktober, Muta (grad), Sigmund pl. Weißpriach opatu Janezu iz Šentpavla v Labotski dolini (sočasni prepis).

⁷¹ StIASp, UK 276, fol. 14v, 1440, 12. oktober, Maribor, Janez opat Šentpavla v Labotski dolini Sigmundu pl. Weißpriachu (sočasni prepis).

⁷² Prim. Miller, Threat, str. 15 sl.

⁷³ Smail, *The Consumption*, str. 1–14.

Tabela: Podpisniki Weißpriachove napovedi sovražnosti šentpavelskemu opatu z dne 14. oktobra 1440.

Sigmund von Weispriach	Michel Haffner	Vlreich Rawen satel
Wathefär [sic] Hagen	Jörig Pofch	Niclaz Semenicz
Hanns Kchresperger	Vlreich Harracher	Larencz Peringer
Chlaws Lukađer	Jeronime Reinhart	Pricze Stolczinger
Fricz Offner	Hanns Rajtter	Vlreich Czellner
Jörig Renner	Mert von der öf [sic] Eyffnenfat ^a	Francz von Prankch
Chriftoff Gäher	Jorig Thäbrer	Chafpar Früliger
Nycolefch Korkobicz	Vlreich Moffer von Payeren	Chafpar Garnar mit feiner gefelfchafft
Hanns Folkel	Thoman von Ottenburg	Jörig Krabat ^c
Hennfel Reychart	Lucas Fuxs fwanz	Chünzc Peýffer
Haimrich [sic] Lucas	Herbman Hupp[...]tafchn ^b	Sigmund Töller
		Hanns Stolczinger

^a Danes Eisenstadt (Željezno, Kismarton) na Gradiščanskem, tedaj Zahodna Madžarska.

^b Poškodba dokumenta.

^c Ni najbolj verjetno, da iz Laškega, saj se je tisti zaradi sodelovanja pri zasedbi Žusma leta 1437 znašel na seznamu deželnih sovražnikov (prim. Lazar, *Vojaška zgodovina*, str. 236; Otorepec, *Seznam*, str. 337).

ker Janezu ni dal praktično nobenega manevrskega prostora, bržkone nalašč. Prav tako ga izrecne groznje s sovražnostjo tudi Weißpriachu niso pustile, saj bi njegov ugled najbrž trpel,⁷⁴ če jih ne bi udeležil po že drugi zavrtni s svarilom okrepljene zahteve po zadoščenju.

V petek po kolomanovem, 14. oktobra 1440, je opatu primerno spoštljivo (uravnoreženo) pojasnil oziroma ponovil svoje razloge za odpoved miru. Ker je šentpavelski gradiščan Marenberga tako krivično (*vmb söllichen mütwillen*) kršil jurisdikcijo njegovega gospoda, vojvoda Albrehta, je Sigmund od Janeza zahteval zadoščenje. A ker ga ni dobil, je njemu in njegovim ljudem s svojimi ljudmi, ki so pismo sopečatili oziroma podpisali, napovedal sovražnost: »Zelimo biti vaši in vašega samostana in vseh vaših sovražniki in vam škodovati podnevi in ponoči, v tem bosta naša čast in ponos⁷⁵ zoper vas in vse vaše [...] ter bomo s Sigmundom pl. Weißpriachom v miru in nemiru.«⁷⁶ Ob Weißpriachu so napoved sovražnosti pečatili Boltežar Hagen, Klavž Lukawer, Fric Offner in Jurij Renner (*Walthesär Hagen, Chlaws Lukawer, Fricz Offner, Jörig Renner*), poimensko pa je zabeleženih še 29 drugih, z glavnim odpovednikom miru, Weißpriachom, skupaj 34 mož. Število opatovih sovražnikov je bilo sicer še večje, ker je Gašper Garnar zapisan s svojim moštvom (*geselschafft*) oziroma oboroženci;

verjetno so jih imeli tudi drugi sopečatniki oziroma sopodpisniki.⁷⁷

Našteti so v sočasnem šentpavelskem prepisu dokumenta navedeni v treh stolpcih, ki so tu zaradi uporabnosti za nadaljnje raziskave, na primer za identifikacijo navedenih, podani v diplomatičnem prepisu (gl. zgornjo tabelo).⁷⁸

Več kot 34 izurjenih mož, ki so se jim kasneje pridružili še drugi, ni bilo tako majhno število, kot se morda zdi. Povsem je zadostovalo za škodovanje s plenjenjem in požiganjem. Za primerjavo s silami samostana bo bržčas dovolj podati, da je kralj Fridrik v letih 1446/47, ko je od Šentpavla zaradi preteče madžarske nevarnosti zahteval vojaško pomoč, računal na 70 do 100 oborožencev, od tega vsakič okoli 30 konjenikov.⁷⁹ Razmerje med konjeniki in pešaki med Weißpriachovimi ljudmi ni znano, a so bili sopečatniki napovedi sovražnosti (in med njimi navedeni Kchresperger) najverjetneje plemiči, torej konjeniki, pešaki pa so bili bržkone vsaj Garnarjevi ljudje. Obenem je Sigmund najbrž lahko računal še na ustrezno zaslombo pri Albrehtu, čeprav ta, glede na nedavno poravnavo vojvoda z bratom, bržčas ni vključevala eksplicitne vojaške podpore. Prav tako ni nujno, da so vsi podpisniki Weißpriachove napovedi sovražnosti v tej tudi aktivno sodelovali, a je kopičenje odpovednikov miru na listini gotovo delovalo kot dodaten psihološki pritisk na naslovnika.

Skratka, sovražnost je bila napovedana in škodovanje se je načeloma lahko začelo tri dni in tri noči kasneje, tj. 18. oktobra, v terek po sončnem vzhodu. Mir je moral biti nasprotniku odpovedan čez dan in pred pričami, torej pred opatom ali njegovimi zastopniki, na enem od samostanskih dvorov, deni-

⁷⁴ Prim. Miller, *Threat*, str. 25.

⁷⁵ Grimm in Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, <https://www.dwds.de/wb/dwb/glimpf>, pridobljeno: 18. 8. 2021.

⁷⁶ [V]nd die ich auff ewren pringen mag, ewrer vnd ewrers gotzhaus vnd aller der ewren veint sein wellen vnd wellen ewren schaden trachten pey tag vnd pey nacht vnd wie wir des bekömen mügen vnd wellen darin vnser er vnd gelinphen gegen euch vnd all den ewren pebätt haben wir wellen auch all die in dem brieff pegriffen sind in des obgenanntten Sigmunds von Weispriach frid vnd vnfrid sten (StiAŠtP, UK 276, fol. 14v, 1440, 14. oktober, Muta (grad), Sigmund pl. Weißpriach opatu Janezu iz Šentpavla v Labotski dolini (sočasni prepis)).

⁷⁷ Prav tam.

⁷⁸ Prav tam.

⁷⁹ UBStP, št. 462, 1446, 18. maj, str. 402–403; št. 467, 1447, 21. januar, Dunaj, str. 404–405.

mo v Marenbergu, Šentpavlu, Mariboru, na Fali ali kje drugje. Med napovedjo sovražnosti in začetkom škodovanja je opat imel tudi možnost, da se neovirano vrne v Šentpavel. Kljub Mravljakovi trditvi, da o »izidu [napovedi sovražnosti] ni znano nič«,⁸⁰ je o poteku fajde vendarle nekaj podatkov, četudi zmedo povzročata Marchstallerjeva zgodovina samostana in anonimna kronika iz 17. stoletja.

Mutski voz: potek in konec fajde

Čeprav večidel ni znano, kako je potekala sovražnost med Weißpriachom in Šentpavлом, kar je v virih sicer prej pravilo kot izjema, sploh za manjše fajde, nekaj podatkov vendarle nudi tudi listinsko gradivo.

Kaže, da Štefan Prušenk ni prav dolgo ostal oskrbnik Marenberga. Kralj Friderik je opata že 10. decembra 1440 prosil za uslugo, naj oskrbništvu utrdbe preda Boltežarju Rotenpergerju.⁸¹ Opat bi se lahko z zamenjavo strinjal, če se Prušenk v spopadih dotlej ni izkazal, ali preprosto zato, ker je v času kraljevega premirja s Celjskimi tako ali drugače prispeval k fajdi s človekom Friderikovega brata. Oskrbnikova (neželena) ogrožitev premirja bi bila lahko tudi razlog za Friderikovo željo po njegovi zamenjavi. Prav tako bi lahko Štefan za zamenjavo zaprosil sam. Prušenk je šentpavelski ščitonoša (*armiger*) sicer ostal vsaj do srede maja 1441, ko je bil med pričami kompromisa o poravnavi samostana z lavantinsko škofijo v Šentandražu (Sankt Andrä) zaradi nekih desetih.⁸² A po oktobru 1440 ni več izpričan kot oskrbnik Marenberga, do januarja 1442 pa se je Prušenkov odnos z opatom tako poslabšal, da ga je ta izvzel iz krajšega premirja z Weißpriachom.

V sredo po treh kraljih, 10. januarja 1442, sta Nikolaj pl. Weißpriach⁸³ v imenu svojega sorodnika (*vetter*) Sigmunda in vseh njegovih ljudi ter šentpavelski opat Janez z vsemi svojimi ljudmi do naslednjega četrtega⁸⁴ ter dneva in noči zatem (*den tag vnd nacht vber*), tj. do jutra 19. januarja, prekinila svoj »kreg,⁸⁵ zlovoljo in sovražnost« (*kriegs, unwillen vnd*

absag).⁸⁶ Weißpriach je obljubil, da bo dotlej s samostanom v »zvestem neškodljivem miru in prekinitvi« (*getrewn vngeuerlichen frid vnd anstand*), torej v premirju. (Enako je moral obljubiti tudi Janez.) Takih kratkih premirij je bilo v fajdah najbrž precej; to je med drugim služilo izmenjavi ujetnikov. Vendar je opat iz premirja izvzel Štefana Prušenka in njegove ljudi oziroma pomočnike (*helffern*), za katere se Janez ni želel zavzeti (*sich vmb seu nichtz annemen wil*). Na drugi strani je Sigmund iz premirja izvzel Henrika Zwykha in druge z gradu Feuersberg nad Globasnico (Globasnitz) v Podjuni (Jauntal). Zwykh, ki ni bil med izvornimi podpisniki Weißpriachove odpovedi miru, in predvidoma njegovi ljudje so zajeli dva opatova hlapca ali oboroženca (*knecht*), njuna konja in večjo vsoto denarja. Zato je opat Nikolaja prosil za posvet (*sprüch*), tj. posredovanje pri Sigmundu, glede katerega so se sporazumeli, da bo v Velikovcu (Völkermarkt) pred iztekom premirja. Weißpriach je obljubil, da bo zajeta hlapca in konja predal v Globasnici – ko je bila predaja opravljena, sta bila Zwykh in posadka s Feuersberga vključena v premirje oziroma se je to izteklo.⁸⁷

Enako kot je Prušenk dotlej najverjetneje že izgubil ali predal oskrbništvu Marenberga, tudi Sigmund ob sklenitvi tega premirja morda ni bil več gradiščan Mute. Kaže, da je vojvoda Albreht grad najkasneje leta 1441 vrnil Celjskim, ki naj bi za gradiščana nastavili nekega Ulrika. Po drugih virih pa naj bi bil Ulrik le zemljiški uradnik.⁸⁸ Ko je umrl (padel?), je 7. aprila 1441 del njegovih posesti na Muti prevzel Jurij Leysser,⁸⁹ še en človek Celjskih,⁹⁰ čeprav ni izrecno naveden kot tamkajšnji gradiščan. Mogoče je bil Weißpriach prisiljen zapustiti grad, ker se je med premirjem zapletel v fajdo s kraljevim zaveznikom ali pa so se Celjski z Albrehtom dogovorili za konec zastave.

Ni znano, zakaj se je opat odpovedal Prušenku, a možnosti je več: zavračanje premirja, nesposobnost na bojišču, kršitev pravil sovražnosti itd. Lahko bi šlo tudi za posledico Sigmundovega pritiska, da je uravnotežil opatovo željo po osvoboditvi njegovih ljudi, ne da bi zato trpela plemičeva čast. Kot vse ostalo v maščevanju so morali biti primerno uravnoreženi tudi pogoji za premirje.

Pod nesposobnost na bojišču lahko sodi tudi razlog, ki ga nudi *Archivium*: opatovo nenaklonjenost Prušenku bi lahko zakrivila Weißpriachova zasedba in/ali oplenitev gradu Marenberg, do česar naj bi po

⁸⁰ Mravljak, Muta, str. 49.

⁸¹ StiAStP, UK 277, fol. 10r, 1440, 10. december, Dunajsko Novo mesto, Kralj Friderik opatu Šentpavla v Labotski dolini.

⁸² UBSStP, št. 453, 1441, 14. maj, Šentandraž, str. 389. Spor je bil poravnan tri tedne kasneje (prav tam, št. 454, 1441, 9. junij, Šentandraž, str. 389–399).

⁸³ Mogoče stric ali morebitni istoimenski bratranec (prim. Heinig, *Kaiser*, str. 222, op. 308).

⁸⁴ *Phingstag* (UBStP, št. 456, 1442, 10. januar, str. 399). Da ne gre za binkošti (*Pfingsten*) (prim. Lazar, *Vojaska zgodovina*, str. 255), kaže tudi datacija podelitve varnega spremstva Hansu Schrapfju leta 1439: v četrtek pred binkoštni (*Phincztag vor dem heil. Phingstag*) (UBStP, št. 431, 1439, 21. maj, Dunajsko Novo mesto, str. 382).

⁸⁵ Prevajati besedo *krieg*, iz katere izhaja tudi slovenska *kreg*, kot vojna tu ni smiselno. Ne nazadnje je tedaj najpogosteje označevala spor (Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, str. 271; Grimm in Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, <https://www.dwds.de/wb/dwb/krieg>).

⁸⁶ *Absage* je sicer odpoved (miru), a jo je tu bolj smiselno brati kot njeno sopomenko, tj. napoved sovražnosti oziroma sovražnost.

⁸⁷ UBSStP, št. 456, 1442, 10. januar, str. 399–400.

⁸⁸ Banfi, Uprava, str. 45.

⁸⁹ Hišo v trgu na Muti z dvorcem, desetine v Ribičju in pri cerkvi sv. Janeza itd. (Mravljak, Muta, str. 49).

⁹⁰ Prav tam; Kosi, Celjska klientela, str. 32.



Grad Marenberg (levo zgoraj) nad samostanom dominikank v istoimenskem kraju. Bakrorez je nastal poldrugo stoletje (Vischer, *Topographia Ducatus Stirie*, sl. 245) po obravnavani fajdi, a se lokacija utrdb v vmesnem času ni spremenila (Stopar, *Grajske stavbe*, str. 54).

kroniki sicer prišlo šele leta 1442⁹¹ – a bržkone ne v mrazu in (predvidoma) globokem snegu Kozjaka v prvi polovici januarja.

Nasploh je treba preizprašati kronologijo spopadov, ki jo je po anonimni kroniki podal Ankershofen. Glede na ohranjene listine tudi pri preostalih fajdah Šentpavla v prvi polovici 15. stoletja ne *Archivium* ne Marchstaller nista najbolj zanesljiva (sekundarna) vira. Obenem je kronika edini vir,⁹² ki poda potek celjsko-habsburškega konflikta na Štajerskem leta 1442, saj ga je Marchstaller postavil zgolj v nedoločeni čas po letu 1438.⁹³

Marchstallerjev sintetični opis škode, ki jo je samostan utrpel v celjsko-habsburškem spopadu, vsaj glede kronologije tu obravnavane fajde ni najbolj prepričljiv. Opat je v 17. stoletju zapisal, da je samostan trpel, ko je leta 1438 izbruhnila vojna (*bellum*) Celjskih in (*sic*) vojvoda Albrehta z rimskim kraljem. Šentpavlu, ki je držal s kraljem, sta celjski gradiščan Mute, Sigmund pl. Weißpriach, in Hans Schrampf napovedala vojno, zbrala vojsko, samostanu zaplenila 16 konj, zajela njegove služabnike in podložnike, med njimi lovrenškega župnika Jakoba, ter še dva konja in dosti denarja. Opatu sta nato na pomoč prišla štajerski deželni glavar Janez gospod Stubenberg ter deželni upravitelj in pisar Dipold Anspach, ki se jima je pridružil šentpavelski gradiščan Marenberga Vid Hengspacher s 300 možmi. Ko se je že zdelo, da je celjske nevarnosti konec in so bili najemniki

odslovljeni, sta Friderik in Ulrik (II.) Celjska, ki sta oblegala Marenberg, Schrampfu in Weißpriachu ukazala, naj naskrivaj napadeta grad. Ker napad ni uspel, sta z »jeklom in ognjem opustošila« (*ferro et flamma absumunt*) samostanske posesti pod gradom, vključno s pristavo. Nato so se celjski ljudje v noči pred praznikom sv. Petronile (31. maj) prikradli v Šentpavel, požgali ves trg, proti visoki odkupnini zajeli samostanske podložnike ob reki Labotnici in požgali njihovo imetje. Enako se je zgodilo s šentpavelskimi podložniki v Pesnici pri Mariboru. A to ni bilo dovolj, saj so se celjske sile še drugič utaborile pred samostanom, še enkrat požgale trg Šentpavel in celó cerkev sv. Erharda (huda kršitev pravil fajde) ter opustošile posesti podložnikov v Labotski dolini. Zatem so se sovražniki (*hostes*) odpravili v Mohličče (Möchling), požgali opatov upravni dvor in oplenili upravnikove podložnike. Med drugim so jim razbili okna, peči in sode za vino. Spopad je pomiril šele cesar (*sic*) Friderik, ki ga je opat Janez prosil za odškodnino. Ker je ni prejel, je samostan za dolgo padel v revščino.⁹⁴

Archivium oziroma Ankershofen poda drugačno in še bolj sumarno kronologijo, po kateri je Weißpriach sovražnost opatu napovedal šele leta 1442, ni pa omenjen pri predhodnem celjskem obleganju Marenberga istega leta, ko naj bi ga branil Hengspacher. Sodeč po Ankershofnovi podaji kronike je Weißpriach v fajdi s Šentpavлом vdrl v Labotsko dolino, oplenil in zoper odkupnino zajel tamkajšnje samostanske podložnike, oblegal utrjeni samostan in oplenil istoimenski trg, pri čemer je do temeljev

⁹¹ Ankershofen, *Beiträge*, str. 24.

⁹² Mlinar, *Podoba*, str. 93.

⁹³ UBStP, št. 407, 1432, 4. september, Šentpavel, str. 358–359, op. 1.

⁹⁴ Prav tam.

požgal tudi cerkev sv. Erharta. Nato je napadel Mohličice, kjer je požgal dvor šentpavelskega upravnika ter oplenił in proti odkupnini zajel še njegove podložnike. Istega leta naj bi zajel tudi lovrenškega župnika Jakoba in enega tržana.⁹⁵ Weißpriachovi ljudje so opleniłi tudi gostilničarje, zlasti tistim pri vaseh Led (Eis)⁹⁶ in Velka⁹⁷ ter pri Marenbergu so razbili sode, vsem pa peči in okna. Nadalje so opatu odvzeli 15 vlečnih konj z vso opremo in »povsem opleniłi« (*plünderten [...] ganz und gar aus*) njegovega gradiščana Štefana Rischniggerja (*sic*) – očitno⁹⁸ je mišljen Prušenk. Opat naj bi Weißpriacha zaradi škode tožil pred kraljem, ki je končno vzpostavil mir, a ni prejel nobene odškodnine, zaradi česar naj bi Šentpavel padel v veliko revščino.⁹⁹

Več podrobnosti kaže, da so zapisi v obeh kronikah amalgam podatkov (na primer Schrapfovega ropa s Zwykhovim zasegom) iz različnih listin, najbrž v želji po njihovi smiselni sintezi. Vsekakor je Weißpriach kot mutski gradiščan vojvoda Albrehta oktobra 1440 Šentpavlu napovedal sovražnost. Tedaj je bil Prušenk šentpavelski oskrbnik Marenberga. Hengspacher, ki naj bi ga po Marchstallerju Weißpriach in Schrapf napadla leta 1439, se v sočasnih šentpavelskih listinah pojavi le kot sopečatnik za svojega sorodnika (*vetter*) Vida pl. Lazza, ki je 24. aprila 1441 prevzel samostanov upravni dvor v Mohličah.¹⁰⁰ Ni znano, kdaj in kdo je zamenjal Prušenka, ki po oktobru 1440 ni več naveden na Marenbergu. Kot že predlagano, je oskrbništvu mogoče izgubil zaradi fajde, pri opatu pa v nemilost padel zaradi poraza proti Weißpriachu, torej najbrž enkrat med majem 1441 in januarjem 1442 – morda pa že prej, če se je opat strinjal s kraljevim predlogom za zamenjavo Prušenka z Rotenpergerjem. Ta možnost Sigmundovo oplenitev ali kar zasedbo Marenberga postavlja v čas celjsko-habsburškega premirja, torej ne v okvir širšega konflikta. Do neuspelega¹⁰¹ celjskega obleganja Hengspacherja je lahko prišlo pred začetkom premirja konec avgusta 1440 ali po njegovem izteku konec aprila 1442. Če je bil Hengspacher branilec Marenberga leta 1442, oskrbnik bržčas ni

ostal dolgo, saj kaže, da je položaj že naslednje leto prevzel¹⁰² Hans Spangsteiner mlajši.

Schrapfovo sodelovanje pri napadu na utrdbo se zdi verjetnejše, če je do celjskega obleganja prišlo pred sklenitvijo premirja¹⁰³ ali po njegovem izteku. Obenem kaže, da Schrapfa njegov pristanek med deželnimi sovražniki leta 1441 ne postavlja prav visoko v hierarhiji klientele Celjskih,¹⁰⁴ sicer bi se ti verjetno zavzeli za njegovo vključitev v premirje, ne glede na kršitve. (Weißpriachovi karieri tudi požig cerkve ni škodil, če je bil zanj sploh odgovoren oziroma spoznan za odgovornega.) Vendar je Hans proti odkupnini zajel tudi dva najbrž celjska človeka, zato niti ni bil nujno (ves čas) njihov človek, temveč morda bolj neodvisen akter. Obe kroniki Schrapfov rop opatovih vpreg pri Muti leta 1439 sicer podajata kot del sovražnosti samostana s Celjskimi.

Naracija obeh sekundarnih virov skali jasnost poteka fajde. Je ta mutski oziroma mutsko-marenberški vozle sploh mogoče presekat? Kot najbolj verjetno se kaže, da je Weißpriach enkrat po napovedi sovražnosti oblegal in morda zavzel Marenberg ali vsaj oplenił tamkajšnje samostanske ljudi in posesti. Če jesen leta 1440 ni bila preveč deževna ali pokrajine ni zgodaj prekril globok sneg, je do napada na Marenberg morda prišlo že tedaj, sicer pač enkrat po pomladanskih odjugh ter, načeloma, postu in veliki noči leta 1441. Enako velja za plenjenje in pustošenje v Labotski dolini in Mohličah. Gostilne v Dravski dolini pa bi lahko razdejal kadar koli, vsaj dokler je še bil na Muti. A prav tako je mogoče, da je v Šentpavel in drugam vpadel šele po celjskem obleganju Marenberga, če ga je Hengspacher branil leta 1442; nedvomno po izteku premirja grofov s kraljem. Morda je bil Weißpriach udeležen tudi pri tistem obleganju in morebitnem vnovičnem vdoru v Labotsko dolino.

Če potek sovražnosti med Weißpriachom in Šentpavlom ostaja nejasen, pa o njuni pomiritvi kot (za)ključnem obredju maščevanja¹⁰⁵ ni znanega nič, tudi ne o odškodnini oziroma spravlini, vrnitvi ujetnikov, podložnikov, naropanega premoženja itd. Če plemič in opat miru nista sklenila posebej ali prej, sta bila kot zaveznika ene oziroma druge strani (ne sicer poimensko) vključena (še) v premirje med Habsburžanoma 16. avgusta 1443 oziroma v istega dne sklenjeni Friderikov mir s Celjskimi.¹⁰⁶ Medtem ko so

⁹⁵ Tako *Archivium* (UBStP, št. 457, 1442, str. 400), Ankershofen pa je dejanje postavil v leto 1421 (Ankershofen, Beiträge, str. 23).

⁹⁶ Vas v občini Ruda (Ruden) v vzhodni Podjuni (Lazar, *Vojaska zgodovina*, str. 256).

⁹⁷ Pri Dravogradu ali pri Podvelki v Dravski dolini (prim. Blaznik, *Historična topografija*, str. 454–455).

⁹⁸ Leta 1426 sta v šentpavelskih listinah sicer izpričana Peter in Andrej Rieschnigh, a sta bila podložnika v Allersdorfu v Labotski dolini (UBStP, št. 390, 1426, 1. september, str. 346–347).

⁹⁹ Ankershofen, Beiträge, str. 24; prim. Mlinar, *Podoba Celjskih grofov*, str. 254.

¹⁰⁰ UBStP, št. 451, 1441, 24. april, str. 397.

¹⁰¹ Marenberg je bil pri tem praktično izjema, saj se preostale manjše utrdbe v celjsko-habsburškem spopadu niso izkazale za varna zavetja (Lazar, *Vloga gradu*, str. 452).

¹⁰² Jeseni 1443 ga je opat poplačal za obnovitvena in druga dela na utrdbi (UBStP, št. 459, 1443, 22. september, Gradec, str. 401). Hengspacher je bil nato oskrbnik Marenberga še vsaj leta 1453, ko je Friderik znova prosil, naj ga zamenja Boltežar Rotenperger (prav tam, št. 493, 1453, 26. maj, Gradec, str. 401).

¹⁰³ Podobno kronologijo je predlagal Lazar, vendar z Weißpriachovim sodelovanjem le pri obleganju leta 1442 (Lazar, *Vojaska zgodovina*, str. 239–240; prim. Lazar, *Vloga gradu*, str. 452).

¹⁰⁴ Prim. Nared, Seznam, str. 338–340.

¹⁰⁵ Gl. Oman, *Maščevanje*, str. 46–48.

¹⁰⁶ SI AS 1063/4511 in 4512, 1440, 16. avgust, Dunajsko Novo mesto.

Šentpavel in njegovi ljudje, v prvi vrsti podložniki, še dolgo trpeli zaradi posledic pustošenj, je Weißpriacha in Prusenka po miru v širšem konfliktu čakala bliskovita kariera pod Albrehtom oziroma Friderikom – Sigmunda pa tudi nove sovražnosti.

Sklep

Analiza korespondence med Weißpriachom in opatom kaže, da mora pozornost pri branju dokumentov o sovražnostih (in pomiritvah) vselej veljati tudi besedam (njihovi večpomenskosti, etimologiji itd.), ki te odnose izražajo, ne le »površinskemu« podajanju dogajanja. Aplikacija natančnega branja med drugim pokaže, da Weißpriachova raba besed *mütwille* in *vnþilleich* ni označevala zgolj predrznosti in neprimernosti, temveč je izražala krivico (*iniuria*), s čimer je v skladu z obredjem maščevanja terjal ustrezno zadoščenje. Ne nazadnje je ta zahteva v dokumentih sledila njegovi rabi obeh besed. S poznavanjem jezika in obredja maščevanja ter z upoštevanjem metodologije zgodovine emocij je nato mogoče precej zanesljivo določiti tudi prevladujoče čustvo, na katerem je temeljila Sigmundova raba specifičnega izrazja: jeza (*ira*). Čeprav v virih ni eksplicitno podana, so družbene norme terjale, da je časten moški krivico obelodanil z uravnoteženo in (u)pravič(e)no jezo (*ira iusta*), ki je morala biti jasna, naj je bila še tako formalizirana.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije
SI AS 1063, Zbirka listin (1163–1868)

StiAStP – Stiftsarchiv Sankt Paul
UK – Urkunden St. Paul, spletni dostop: <https://www.monasterium.net/mom/AT-StiAStP/UK/fond> (pridobljeno: avgust 2021)

OBJAVLJENI VIRI

Bizjak, Matjaž (ur.): *Srednjeveške računske knjige za Slovenijo 1: deželnoknežji obračuni za Kranjsko (Landesfürstliche Abrechnungen für Krain) 1436–1448*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2016.

Chmel, Joseph (ur.): *Materialien aus österreichischen Geschichte. Aus Archiven und Bibliotheken. Erster Band*. Wien: Peter Rohrmann, 1837.

MDC XI – *Monumenta historica ducatus Carinthiae = Geschichtliche Denkmäler des Herzogtums Kärnten. Elfte Band. Die Kärntner Geschichtsquellen: 1414–1500*. Izd. Hermann Wiessner. Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1972.

MGH, Const. 2 – *Monumenta Germanicae Historia: Constitutiones et acta publica imperatorum et regum: Tomus 2. inde ab a. MCXCVIII. usque ad a. MCCLXXII*. Ur. Ludwig Weiland. Hannover: Hahn'sche Buchhandlung, 1896.

MGH, LL 4/I – *Monumenta Germanicae Historia: Legum: Tomus 4. inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum: I. Edictus Langobardorum*. Ur. Friedrich Bluhme. Hannover: Hahn'sche Buchhandlung, 1868.

UBStP – *Urkundenbuch des Benedictiner-Stiftes St. Paul in Kärnten*. Ur. Beda Schroll. Wien: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien, 1876.

LITERATURA

Althoff, Gerd: *Spielregeln der Politik im Mittelalter: Kommunikation in Frieden und Fehde*. Darmstadt: Primus Verlag, 1997.

Ankershofen, Gottlieb von: Beiträge zur Landeschronik (Aus den Annalen des Stiftes St. Paul. Mit Erläuterungen von G. F. v. Ankershofen). *Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie* 3, 1856, str. 20–37.

Banfi, Jaka: Uprava grofov Celjskih (1341–1456). *Kronika* 70, 2022, št. 1, str. 21–58.

Boehm, Christopher: *Blood Revenge: The Enactment and Management of Conflict in Montenegro and Other Tribal Societies*. Philadelphia: University of Philadelphia Press, 1984.

Bossy, John: *Christianity in the West 1400–1700*. Oxford: Oxford University Press, 1985.

Brunner, Otto: *Land und Herrschaft: Grundfragen der territorialen Verfassungsgeschichte Österreichs im Mittelalter*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1990 [1939].

Darovec, Darko: Blood Feud as Gift Exchange: The Ritual of Humiliation in the Customary System of Conflict Resolution. *Acta Histriae* 25, 2017, št. 1, str. 57–96.

Darovec, Darko: Turpiter interfectus: The Seigneurs of Momiano and Petrapilosa in the Customary System of Conflict Resolution in Thirteenth-century Istria. *Acta Histriae* 24, 2016, št. 1, str. 1–42.

Dixon, Thomas: What is the History of Anger a History of? *Emotions: History, Culture, Society* 4, 2020, str. 1–34.

Eulenstein, Julia: Statt Krummstock das Schwert: Erzbischöfliche und adlige Fehdeführung im Erzstift Trier an der Wende zum 15. Jahrhundert. *Fehdeführung im spätmittelalterlichen Reich: Zwischen adeliger Handlungslogik und territorialer Verdichtung* (ur. Julia Eulenstein, Christine Reinle in Michael Rothmann). Affalterbach: Didymos-Verlag, 2013, str. 75–102.

- Firnhaber-Baker, Justine: From God's Peace to the King's Order: Late Medieval Limitations on Non-Royal Warfare. *Essays in Medieval Studies* 23, 2006, str. 19–30.
- Firnhaber-Baker, Justine: Techniques of Seigneurial War in the Fourteenth Century. *Journal of Medieval History* 36, 2010, str. 90–103.
- Gilbert, Kate in White, Stephen D. (ur.): *Emotion, Violence, Vengeance and Law in the Middle Ages: Essays in Honour of William Ian Miller*. Leiden, Boston: Brill, 2018.
- Gluckman, Max: *Custom and Conflict in Africa*. London: Basil Blackwell, 1955.
- Grimm, Jacob in Grimm, Wilhelm: *Deutsches Wörterbuch, Erstbearbeitung (1854–1960). Digitalisierte Version im Digitalen Wörterbuch der deutschen Sprache*. <https://www.dwds.de/wb/dwbl/> (pridobljeno: avgust 2021).
- Habjan, Vlado: Celjsko-avstrijska vojna od leta 1438 do 1443 ali vojna za Ljubljano in Istro. *Kronika* 19, 1971, št. 3, str. 137–148.
- Heinig, Paul-Joachim: *Kaiser Friedrich III. (1440–1493) in seiner Zeit. Studien zum 500. Todestag am 19. August 1493/1993, Bd. 1*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 1993.
- Homer: *Iliada: prvi, tretji, šesti, deseti, štirinajsti, osemnajsti, devetnajsti, dvaindvajseti in štiriindvajseti spev*. Prevod: Jelena Isak Kres. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2017 [8. stol. p. n. š.].
- Kaminsky, Howard: The Noble Feud in the Later Middle Ages. *Past and Present* 177, 2002, št. 1, str. 55–83.
- Kaster, Robert A.: *Emotion, Restraint, and Community in Ancient Rome*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Klein, Herbert: Burchard. *Neue Deutsche Biographie. Dritter Band: Bürklein–Ditmar*. Berlin: Duncker & Humblot, 1957, str. 27–28.
- Koropec, Jože: *Zemljiške gospoščine med Dravogradom in Mariborom do konca 16. stoletja*. Maribor: Založba Obzorja, 1972.
- Kos, Dušan: *Vitez in grad: vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.
- Kosi, Miha: Celjska klientela. Socialna in prostorska mobilnost plemstva v službi grofov Celjskih. *Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem* (ur. Boris Golec). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019, str. 11–64.
- Krones, Franz: *Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli. Zweiter Theil: Die Cillier Chronik*. Graz: Leuschner & Lubensky, 1883.
- Lazar, Tomaž: Vloga gradov v srednjeveškem vojskovanju. *Kronika* 60, 2012, št. 3, str. 443–464.
- Lazar, Tomaž: *Vojaška zgodovina slovenskega ozemlja od 13. do 15. stoletja*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2009.
- Lévi-Strauss, Claude: *The Elementary Structures of Kinship*. Boston: Beacon Press, 1969 [1949].
- Mauss, Marcel: *Esej o daru in drugi spisi*. Ljubljana: ŠKUC, 1996 [1925].
- McGrath, Kate: The Politics of Chivalry: The Function of Anger and Shame in Eleventh- and Twelfth-Century Anglo-Norman Historical Narratives. *Feud, Violence and Practice: Essays in Medieval Studies in Honor of Stephen D. White* (ur. Belle S. Tuten in Tracey L. Billado). Farnham, Burlington VT: Ashgate, 2012, str. 55–69.
- Miller, William Ian: *Bloodtaking and Peacemaking: Feud, Law, and Society in Saga Iceland*. Chicago: University of Chicago Press, 1996.
- Miller, William Ian: *Hrafnel or the Ambiguities: Hard Cases, Hard Choices*. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Miller, William Ian: Threat. *Feud, Violence and Practice: Essays in Medieval Studies in Honor of Stephen D. White* (ur. Belle S. Tuten in Tracey L. Billado). Farnham, Burlington VT: Ashgate, 2012, str. 9–27.
- Mlinar, Janez: *Podoba Celjskih grofov v narativnih virih*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2005.
- Mlinarič, Jože: *Marenberski dominikanski samostan 1251–1782*. Celje: Mohorjeva družba, 1997.
- Mlinarič, Jože: Odnosi med šentpavelsko opatijo in gospodi iz Melja, gospodi Mariborskimi in mariborskimi meščani v srednjem veku. *Kronika* 29, 1981, št. 3, str. 241–250.
- Mravljak, Josip: Muta. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 23, 1928, str. 42–52.
- Nagy, Piroska in Frevert, Ute: History of Emotions. *Debating New Approaches to History* (ur. Marek Tamm in Peter Burke). London etc.: Bloomsbury Academic, 2019, str. 189–215.
- Nared, Andrej: Seznam »deželnih sovražnikov« iz okoli 1440 ali podoba fajde iz prve roke. *Zgodovinski časopis* 56, 2002, št. 3–4, str. 327–344.
- Oman, Žiga: *Maščevanje na Slovenskem v zgodnjem novem veku: sovražnosti in pomiritve na Kranjskem in Štajerskem*. Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča v Mariboru, 2021 (v tisku).
- Otorepec, Božo: Seznam »deželnih sovražnikov« na Kranjskem in Štajerskem iz okoli 1440: iz borb med Celjskimi grofi in Habsburžani v letih 1436–1446. *Grafenauerjev zbornik* (ur. Vincenc Rajšp et al.). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1996, str. 331–342.
- Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte*. München: Verlag R. Oldenburg, 1962.
- Pohl-Zucker, Susanne: Hot Anger and Just Indignation: Justificatory Strategies in Early Modern Ger-

- man Homicide Trials. *Emotion, Violence, Vengeance and Law in the Middle Ages: Essays in Honour of William Ian Miller* (ur. Kate Gilbert in Stephen D. White). Leiden, Boston: Brill, 2018, str. 25–48.
- Reinle, Christine: *Bauernfehden: Studien zur Fehdeführung Nichtadliger im spätmittelalterlichen römisch-deutschen Reich, besonders in den bayerischen Herzogtümern*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 2003.
- Schäffer, Regina: Fehdeführer und ihre Helfer: Versuch zur sozialen Schichtung von Fehdenden. *Fehdeführung im spätmittelalterlichen Reich: Zwischen adeliger Handlungslogik und territorialer Verdichtung* (ur. Julia Eulenstein, Christine Reinle in Michael Rothmann). Affalterbach: Didymos-Verlag, 2013, str. 203–220.
- Skitek, Vinko: *Guštanj in Kotlje skozi srednji in novi vek*. Ravne na Koroškem: Zgodovinsko društvo za Koroško, 2019.
- Slovenski zgodovinski atlas* (ur. Drago Bajt in Marko Vidic). Ljubljana: Nova revija, 2011.
- Smail, Daniel L. in Gibson, Kelly: *Vengeance in Medieval Europe: A Reader*. Toronto: University of Toronto Press, 2009.
- Smail, Daniel L.: *The Consumption of Justice: Emotions, Publicity and Legal Culture in Marseille, 1264–1423*. Ithaca NY, London: Cornell University Press, 2003.
- Snoj, Marko: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan, Založba ZRC, 2009.
- Snoj, Marko: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Četrta knjiga: med Solčavskim in Kobanskim: občine Mozirje, Velenje, Slovenj Gradec, Ravne, Dravograd, Radlje, Maribor-Ruše*. Ljubljana: Viharnik, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1993.
- Štih, Peter: Celjski grofje, vprašanje njihove dežel-noknežje oblasti in dežele Celjske. *Grafenauerjev zbornik* (ur. Vincenc Rajšp et al.). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU 1996, str. 247–252.
- Throop, Susanna A. in Hyams, Paul R. (ur.): *Vengeance in the Middle Ages: Emotion, Religion and Feud*. Farnham, Burlington VT: Ashgate, 2010.
- Tuten, Belle S. in Billado, Tracey L. (ur.): *Feud, Violence and Practice: Essays in Medieval Studies in Honor of Stephen D. White*. Farnham, Burlington VT: Ashgate, 2012.
- Verdier, Raymond: *La vengeance: La vengeance dans les sociétés extra occidentales*. Paris: Edition Cujas, 1980.
- Vischer, Georg Matthäus: *Topographia Ducatus Stiriae: izbor*. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2006 [1681].
- Wieland, Christian: *Nach der Fehde – Studien zur Interaktion von Adel und Rechtssystem am Beginn der Neuzeit: Bayern 1500 bis 1600*. Epfendorf an der Neckar: bibliotheca academica Verlag, 2014.
- Zmora, Hillyay: *State and Nobility in Early Modern Germany: The Knightly Feud in Franconia 1440–1567*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.



S U M M A R Y

Vmb sölischen mütwillen – Sigmund von Weißpriach's Declaration of Enmity to Saint Paul's Abbey in Lavanttal. A Contribution to the Research on Feud and on the Fifteenth-Century Drava River Valley

In early October 1440, a quarrel broke out between Sigmund von Weißpriach, Duke Albrecht VI of the Habsburgs' castellan of Muta (Hohenmauten) in Styria, and the Benedictine Saint Paul's Abbey in Lavanttal, Carinthia. It originated in an alleged breach of Muta's jurisdiction by Stephan Prüschenk, Abbot Johannes I's castellan of Marenberg in Styria. Weißpriach demanded appropriate satisfaction for what he regarded as an injury to himself and his lord, threatening that he would attain justice by himself, i.e. with violence, if his demand went unanswered. This was in accordance with the custom of vengeance or feud (*Fehde*), by then already long codified in Imperial and provincial legislation. However, as the abbot remained adamant that there was no breach of jurisdiction and offered to settle the matter through counsel or royal mediation, Sigmund issued a declaration of enmity (*Absage*) to Johannes and "all his people" in order to keep his honour. Little is known about the course of this feud in the Styrian-Carinthian border region, save that Weißpriach at least once lay siege to Marenberg castle and the abbey, as well as pillaged its estates and subjects. By the time of a brief truce in January 1442, Prüschenk and the abbot had fallen out, and both Stephan and Sigmund seem to have lost or left their positions as castellans of Marenberg and Muta. Weißpriach's feud with the abbey has thus far been regarded as an integral part of the wider Cilli-Habsburg conflict and Sigmund as a man of the Counts. Yet the start of hostilities in the fall of 1440, almost two months after a year-long truce was made between the Counts of Cilli and the King of the Romans, shows that Weißpriach's enmity became part of the larger one only after the prolonged truce expired in late spring of 1442 and an alliance had been made between the Counts and King Frederick IV's brother, Duke Albrecht. Likewise, no direct links between Sigmund and the Counts are attested in pertinent sources, which, along with his

later career, seems to demonstrate that he was (foremost) the Duke's man.

Apart from the chronology of the feud and alliances therein, this paper also addresses the language of enmity and the role of emotions in feuds, applying a close reading and the methodology of the history of emotions to analyse the correspondence leading up to the nobleman's *Absage* to the abbey. This approach shows that Sigmund chiefly used two words to express the injustice, thus demanding appropriate satisfaction: *mütwille* and *vnþilleich*, ostensibly as cognates of the Latin legal term *iniuria*. While the

quite formal correspondence of the analysed sources is devoid of emotion-talk, understanding the rituals and language of vengeance nonetheless allows us to ascertain the main underlying emotion of Weißpriach's response: anger or wrath (*ira*). Even when they are balanced and formalised as *ira iusta* or even omitted from the sources, as in the investigated case, emotions that express anger are always to be expected as an integral element in the communication of injustice, and thus also of feud.

(prevod: Žiga Oman)



Razvalini gradov Marenberg (zgoraj) in Muta (spodaj) (foto: Igor Sapač, 2016).

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929.731Karl VI.
394.4(497.451.1)"1728"

Prejeto: 2. 12. 2021

**Vanja Kočever**dr., znanstveni sodelavec, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: vanja.kochevar@zrc-sazu.si

Ljubljana kot prizorišče dedne poklonitve cesarju Karlu VI. leta 1728

Raba javnih prostorov za vladarsko inscenacijo na primeru kranjske prestolnice *

IZVLEČEK

Razprava obravnava vladarsko inscenacijo cesarja Karla VI. na javnih prostorih Ljubljane ob dedni poklonitvi kranjskih deželni stanov. V počastitev visokega gosta, ki se je v kranjski prestolnici mudil med 26. in 30. avgustom ter 20. in 22. septembrom 1728, so ljubljanske mestne oblasti postavile več (efemernih) arhitekturnih stvaritev, kot sta slavoloka pred Vicedomskimi vrati in na pročelju rotovža. Medtem ko je bil prvi slavolok, za katerega je cesarjevo marmorno poprsje prispeval Francesco Robba, permanentne narave in je mestna vrata krasil do njihovega rušenja leta 1791, je bil drugi pred mestno hišo zgolj efemeren, čeprav se je nekaj njegovih plastik ohranilo. Za cesarja so kranjski deželni stanovci zgradili tudi bogato okrašeno ladjo tipa »la peota«, s katero je Karel VI. po dedni poklonitvi Ljubljano zapustil in septembra na poti v Gradec vanjo spet priplul.

KLJUČNE BESEDE

dedna poklonitev, Kranjska, Ljubljana, cesar Karel VI., kranjski deželni stanovci, simbolna komunikacija, simbolna reprezentacija, vladarska inscenacija, Kaiserstil

ABSTRACT

LJUBLJANA AS A SITE OF PAYING HEREDITARY HOMAGE TO EMPEROR CHARLES VI IN 1728.
THE USE OF PUBLIC SPACES FOR THE STAGING OF SOVEREIGN'S POWER IN THE
CARNIOLAN CAPITAL

The article discusses the staging of sovereign power of Emperor Charles VI in Ljubljana's public spaces during the act of Hereditary Homage (*Erbhuldigung*) by the Estates of Carniola. To honour the arrival of the distinguished guest, who stayed in the Carniolan capital between 26 and 30 August, and again between 20 and 22 September 1728,

* Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa »PODOBA – BESEDA – ZNANJE. Življenje idej v prostoru med vzhodnimi Alpami in severnim Jadranom 1400–1800« (P6-0437 (A)) in temeljnega raziskovalnega projekta »Zgodovinski atlas slovenskih mest« (J6-9358 (A)), ki ju sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna. Besedilo je z novimi raziskavami razširjen prispevek, ki je bil predstavljen na znanstvenem posvetu *Stadt und Zukunft. Europa und sein Südosten im langen 18. Jahrhundert* (28. maj 2021) in objavljen kot poglavje v monografski publikaciji – gl. Kočever, *Ljubljana als Schauplatz*. Za pomoč pri pripravi razprave se zahvaljujem Lilijani Znidaršič Golec, Borisu Golcu, Ani Pokrajac Iskra, Janezu Polajnarju, Mateju Hriberšku in Mihi Preinfalku.

the city authorities erected several (ephemeral) architectural artworks, such as two arches of triumph, one in front of the Vidame Gate and the other on the façade of the Town Hall. Whereas the former arch, for which Francesco Robba contributed a marble bust of the Emperor, was of permanent nature and graced the city gate until its demolition in 1791, the latter arch was an ephemeral artwork in front of the Town Hall, although a few of its sculptures have nevertheless been preserved to date. The Estates of Carniola also built a splendidly adorned "peota" boat, aboard which Charles VI left Ljubljana after the Hereditary Homage and then returned in September on his way to Graz.

KEY WORDS

act of Hereditary Homage (Erbhuldigung), Duchy of Carniola, Ljubljana, Emperor Charles VI, Estates of Carniola, symbolic communication, symbolic representation, staging of sovereign's power, Kaiserstil.

Uvod

Julius Bernhard von Rohr je v delu *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der großen Herren*, ki je izšlo leto dni po dedni poklonitvi Kranjske Karlu VI., ta obred opredelil z besedami: »Poklonitev je prisežno zagotovilo podložnosti in zvestobe, ki jo podložnik poda svojemu deželnemu gospodu. K njej so zavezani vsi podložniki, svobodnjaki (*Landfassen*) in prebivalci [deže], katerega koli položaja že so, in sicer tako pogosto, kot se dogodi sprememba osebe deželnega gospoda.«¹ Definiciji gre dodati opažanje modernega zgodovinarja, da so se dedne poklonitve v zgodnjem novem veku iz preprostih pravnih dejanj razvile v razkošen baročni teater pompoznega rituala, ki je dosegel vrhunec prav s t. i. »Kaiserstilom« v času Karla VI.²

Anekdota celo pravi, da je bil Karel VI. tako predan strogi dvorni etiketi, da naj bi še tik pred smrtjo, 20. oktobra 1740, opazil, da sta ob njegovi smrtni postelji stali le dve namesto štirih sveč, kot je protokol predpisoval za cesarja.³ Četudi je anekdota nemara zgolj plod domišljije, saj domnevna cesarjeva opazka o nepravilnosti simbolne reprezentacije ob lastni smrtni postelji v *Ceremonialnem protokolu* ni zabeležena,⁴ vendarle nazorno kaže na pomen simbolne reprezentacije v obravnavanem času. Ker so bila politična dejanja v predmodernih obdobjih po naravi vselej simbolna dejanja,⁵ se ta razprava posve-

ča prav vprašanju simbolne reprezentacije deželnega kneza ob dedni poklonitvi.

Poleg tega je baročni teater deželnokežjega blišča, v kar so se dedne poklonitve prelevile do zgodnjega 18. stoletja, kranjski deželni prestolnici omogočil, da je svoje novo baročno lice predstavila še dunajskemu dvoru in širši javnosti. Ljubljana se je namreč po zlomu drugega turškega obleganja Dunaja in premiku bojišč »velike turške vojne« (1683–1699) proti jugovzhodu razvila v pomembno regionalno središče kreditnega poslovanja in veletrgovine. Prav z oživitvijo trgovanja med osvobojeno Ogrsko in habsburškimi posestmi v Italiji, ki je potekalo skozi Kranjsko, je v Ljubljani prišlo do akumulacije kapitala, ki je omogočila, da se je kranjski »novi Rim« razvil v živahno umetniško središče.⁶

Viri in literatura

Kot najpomembnejši vir je razpravi služila publikacija o dedni poklonitvi *Erb-Huldigungs Actus im Herzogthum Crain*, ki jo je enajst let po poklonitvi (1739) po naročilu deželnih stanov objavil Karel Sajfrid Perizhoffer pl. Perizhoff.⁷ Opis poklonitve je sicer sekundarni vir,⁸ vendar je Perizhofferjevo delo oprto na primarno stanovsko gradivo in za nameček vsebuje edicijo 78 dokumentov, ki se navezujejo na

¹ Prosti prevod izvirnika: »Die Huldigung ist eine eydliche Verficherung von der Unterthänigkeit und Treue, welche ein Unterthan seinem Landes-Herrn leistet, und find hierzu alle Unterthanen, Landfassen und Einwohner, von was für Condition sie auch seyn mögen, so oft verbunden, als sich eine Veränderung mit der Person des Landes-Herrn begiebt« (Rohr, *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft*, III. Theil, VII. Capitul, § 1, pag. 657–658). Druge definicije dedne poklonitve gl. v Leitner, *Die Erbhuldigung*, str. 98; Mell, *Grundriß*, str. 143; Vilfan, *Rechtsgeschichte*, str. 138; Holenstein, *Die Huldigung*, str. 9; Strohmeier, *Svoboda politike*, str. 89–90; Mata, *The Care of Thrones*, str. 30.

² Gelder, *Eighteenth- and Nineteenth-Century Coronations*, str. 10, 14; Vokáčová, *The Bohemian Coronation*, str. 143–167.

³ *Maria Theresia: Österreichs große Herrscherin*, str. 13.

⁴ AT ÖStA HHSStA OMeA ZA-Prot. 17, fol. 230v–233v.

⁵ Gelder, *Eighteenth- and Nineteenth-Century Coronations*, str. 12.

⁶ Vidmar, *Ljubljana kot novi Rim*, str. 11–22.

⁷ Polec, Perizhoffer pl. Perizhoff auf Ehrenhaimb, *Slovenska biografija*. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi413770/> (28. april 2021).

⁸ Primarni viri za dedno poklonitev Karlu VI. leta 1728 v Arhivu Republike Slovenije: SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 350 (fasc. I-179), Deželnozborski spisi 1727–1730; SI AS 2, Deželni stanovni za Kranjsko, 1. reg. šk. 86 (fasc. 50), snopič 18–19; šk. 401–402 (fasc. 276), Landtagsabhandlungen 1727–1732; šk. 869, Registratursprotokoll 23 (1723–1731); šk. 919, Landtagsprotokoll 45; šk. 938, Carniolae pragmatica, Pars II. V Nadškofijskem arhivu Ljubljana: NŠAL, ŠAL, šk. 16, Škofijski protokol 33 (Protocollum Officii Episcopalis Labacensis de anno 1727, 1728 et 1729), fol. 196–198, 203. V Avstrijskem državnem arhivu: Älttere Zeremonialakten (AT ÖStA HHSStA OMeA ÄZA 34-6); Zeremonialprotokoll (AT ÖStA HHSStA OMeA ZA-Prot. 14); Konzepte der Zeremonialprotokole (AT ÖStA HHSStA OMeA ZA-Prot-Konzepte 8).

obravnnavani dogodek.⁹ Kot pomembna sta se izkazala tudi *Ceremonialni protokol* št. 14,¹⁰ ki ga hrani dunajski Haus-, Hof- und Staatsarchiv, ter potopis celotnega dednopoklonitvenega potovanja Karla VI. *Erb-Huldigungs-Actus in Inner-Oesterreich, id est Steuer, Cärnthen, Crain, Görz, Triest und Fiume wie solcher Anno 1728 Ihro Röm. Kays. ... May. ... Carolo Sexto ... praestiret und abgelegt worden*, ki ga je po letu 1735 prispeval dvorni knjigovodja Johann Adam von Heintz.¹¹ Poleg tega gre izpostaviti še *Kratko poročilo ali opis privrženosti, ki jo je 26. avgusta 1728 ob prihodu njegovega cesarskega in kraljevega katoliškega veličanstva itd. itd. Karla šestega v Ljubljano v vojvodini Kranjski najponižneje izkazal mestni magistrat omenjenega mesta Ljubljane*,¹² objavljeno 15. septembra 1728 v prilogi k 74. številki časopisa *Wienerisches Diarium*.¹³

Sama dedna poklonitev vojvodine Kranjske Karlu VI. še ni bila deležna večje pozornosti zgodovinskega pisarja. Franz Xaveri Legat (1839),¹⁴ August Dimitz (1876)¹⁵ in Josip Mal (1917)¹⁶ so prispevali povzetke Perizhofferjevega opisa, nekaj prostora sta ji v svojih delih namenili tudi Josip Gruden¹⁷ in Vladislav Fabjančič.¹⁸ Sicer pa je v zgodovinskega pisarja več zanimanja kot sama poklonitev vzbudilo cesarjevo potovanje skozi notranjeavstrijske dežele, o čemer so pisali: Simon Rutar,¹⁹ Anton Koblar,²⁰ Walter Šmid,²¹ Karl Pirc,²² Daniela Hahn,²³ Eva Holz²⁴ in Stefan Sei-

tschek.²⁵ Latinske napise na spomenikih v čast cesarjevemu obisku so raziskovali Anton Jellouschek,²⁶ Anton Koblar²⁷ in Julijana Visočnik.²⁸

Sicer se je v zadnjem desetletju ponovno pojavil tudi interes zgodovinskega pisarja za dedne poklonitve, poleg že omenjenih Daniele Hahn in Stefana Seitschka²⁹ so študije na tem področju prispevali: Susanne Gmoser,³⁰ Petr Matá,³¹ Klaas Van Gelder,³² Thomas Cambrelin, Miloš Rezník³³ in avtor te razprave.³⁴ Umetnostnozgodovinski vidikom razvoja Kranjske v poznem 17. in zgodnjem 18. stoletju pa so se v zadnjem času posvečali zlasti Luka Vidmar,³⁵ Matej Klemenčič³⁶ in Ana Pokrajac Iskra.³⁷ Inscenacija dedne poklonitve leta 1728 je namreč treba postaviti tudi v umetnostnozgodovinski kontekst.

Kranjska dedna poklonitev Karlu VI. in vladarska reprezentacija (1728)

Karel VI. je dedne poklonitve notranjeavstrijskih dednih dežel sprejel šele slabih sedemnajst let po kronanju za cesarja, kar po mnenju Stefana Seitschka kaže na upadajoči pomen tovrstnih umestitvenih ritualov.³⁸ Zavlačevanje pa lahko kaže tudi na upadanje politične moči deželnih stanov Štajerske, Koroške in Kranjske. Karlov oče, cesar Leopold I., je namreč notranjeavstrijske dedne poklonitve sprejel leta 1660, le tri leta po prevzemu oblasti. Predhodnik Karla VI., njegov starejši brat Jožef I., pa kot prvi habsburški deželni knez notranjeavstrijskih dednih poklonitev ni sprejel niti osebno niti po komisarjih, čemur bi vendarle lahko botrovali tudi kratkost njegove vladavine in španska nasledstvena vojna.³⁹

Dejstvu, da je bilo cesarjevo dednopoklonitveno potovanje v notranjeavstrijske dežele naposled potrebno, je botrovalo več razlogov, med katerimi sta bila najpomembnejša skrb dvora, da bi lahko določeni notranjeavstrijski fevdi (*Lebensvergaben*) prešli v dedno last, saj je od zadnjih dednih poklonitev mi-

⁹ Gl. Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 71–208.

¹⁰ AT ÖStA HHStA OMeÄ ZA-Prot. 14.

¹¹ Razprava se opira na izvod, ki ga hrani Avstrijski državni arhiv (AT ÖStA FHKKA SUS HS 0101), dva eksemplari Heintzevega potopisa sta na voljo tudi v Avstrijski nacionalni biblioteki (ÖNB Sammlung von Handschriften und alten Drucken, Cod. Ser. n. 2704, 2705).

¹² Prosti prevod naslova *Kurtzer Bericht / oder Beschreibung / der bey den 26sten Augußti des 1728sten Jahres nacher Laybach im Hertzogtum Crain beschēbener Ankunfft Seiner Kaißerl. und Königl. Catholischen Majestät etc. etc. CARL des Sechsten durch den Stadt=Magistrat ernannter Stadt Laybach allerunterthänigst bezeigten Devotion* (*Wienerisches Diarium*, 15. 9. 1728, Num. 74, Anhang zu Num. 74, [str. 9]).

¹³ *Wienerisches Diarium*, 15. 9. 1728, Num. 74, Anhang zu Num. 74, [str. 9]. O prihodu Karla VI. v Ljubljano je poročal tudi graški časnik *Posttäglic-Grätzerisch-Aufstiegender Mercurius* – gl. Golob, *Mediale Reflexionen*, str. 16.

¹⁴ Legat, *Erbhuldigung in Krain*, str. 61–62, 65–66, 69–70.

¹⁵ Dimitz, *Geschichte Krains*, IV. Theil, str. 150–151 (op. 1).

¹⁶ Mal, *Poklonitev cesarju Karlu VI.*, str. 1–3. Josip Mal je svoj članek, ki je bil objavljen v časopisu *Slovenec* 30. januarja 1917, napisal ob zadnji dedni poklonitvi, ki jo je deputacija vojvodine Kranjske podala zadnjemu avstrijskemu cesarju Karlu I. na Dunaju.

¹⁷ Gruden, *Zgodovina*, str. 934–938.

¹⁸ Fabjančič, *Ljubljanski sodniki*, 4. zvezek, str. 123.

¹⁹ Rutar, *Zur Schifffahrt auf der Laibach*, str. 70–71. Simon Rutar pri opisu plovbe Karla VI. po Ljubljani kot vir navaja »Illyrisches Blatt 1833, p. 75« (non vidi).

²⁰ Koblar, *Cesta čez Ljubelj*, str. 222–226.

²¹ Šmid, *Der Loibelpass*.

²² Pirc, *Podružnica Sv. Ane* (Nadaljevanje).

²³ Hahn, *Zwei Besuche im österreichischen Litorale*.

²⁴ Holz, *Die Habsburger in Krain*, str. 32–37.

²⁵ Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise 1728*.

²⁶ Jellouschek, *Die Lapidar-Denkmalen in Laibach*, str. 13–19.

²⁷ Koblar, *Cesta čez Ljubelj*, str. 222–226.

²⁸ Visočnik, »Piramida« na Zgornjem Motniku, str. 371–391, 605.

²⁹ Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise 1728*.

³⁰ Gmoser, *Die Erbhuldigungen in Österreich unter der Enns*; ista, *Die steirischen Erbhuldigungen*.

³¹ Matá, *The Care of Thrones*.

³² Gelder, *Eighteenth- and Nineteenth-Century Coronations*; isti, *Inaugurations in the Austrian Netherlands*.

³³ Gl. Gelder (ur.), *More Than Mere Spectacle*.

³⁴ Kočevar, *Dedna poklonitev vojvodine Kranjske nadvojvodu Ferdinandu*; isti, *Logarjev okrašen vol*; isti, *Dedna poklonitev vojvodine Kranjske kralju Ferdinandu III*.

³⁵ Vidmar, *Ljubljana kot novi Rim*.

³⁶ Klemenčič, *Francesco Robba*; isti, *Podoba baročne Ljubljane*.

³⁷ Pokrajac Iskra, *Stenske poslikave*.

³⁸ Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise 1728*, str. 51–68.

³⁹ Gl. Nared, *Kranjski deželni privilegiji*, str. 60–61. Prim. Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise 1728*, str. 50–51.

nilo že skoraj 68 let, in blagodejni učinki menjave zraka na zdravje cesarice Elizabete Kristine. Dvor si je namreč obetal, da bo sprememba zraka prispevala k cesaričini ponovni zanositvi.⁴⁰

Med cesarjevim dednopoklonitvenim potovanjem, ki je trajalo od 17. junija do 18. oktobra 1728,⁴¹ se je pomemben del habsburškega dvora, ki je s spremstvom štel 959 oseb,⁴² z Dunaja preselil v Gradec. Štajerska prestolnica je nato postala osrednja točka, kjer se je nastanil glavni del dvora, Karel VI. pa se je 16. avgusta⁴³ od tam podal v ostale notranjeavstrijske dežele. Na tej poti ga je spremljal manjši dvor s spremstvom (*hoffstaat und comitiva*), ki je sodeč po seznamu štel 480 oseb.⁴⁴ Če k tej številki prištejemo še glasbenike, ki so potovali v lastni režiji,⁴⁵ lahko sklepamo, da je Karel VI. iz Štajerske odrinil s približno petstoglavim spremstvom.⁴⁶

Cesar je iz Gradca preko Maribora odpotoval proti Koroški in v Celovcu 22. avgusta sprejel dedno poklonitev koroških deželni stanov.⁴⁷ Dva dni pozneje je odrinil iz koroške prestolnice in se 25. avgusta na konju povzpel na Ljubelj, kjer sta ga pričakala dva obeliska (*Spiz=Säulen, Ruhm- und Glori-Säule, Pyramiden*) z latinskimi napisi, ki so visokemu gostu želeli dobrodoščilo na Kranjskem.⁴⁸ Na deželni meji

se je od cesarja poslovila koroška stanovska delegacija, sprejel pa ga je kranjski deželni glavar Volf Vajkard grof in gospod Gallenberg. Sledila sta kosilo v Trziču in avdienca, v katero je Karel VI. poleg deželnega glavarja sprejel še Adama Sajfrida grofa Auersperga in Franca Sajfrida grofa Thurna-Valsassino.⁴⁹

Iz Trziča je cesar pot nadaljeval v Kranj,⁵⁰ kjer ga je pred mestom pričakal dvajsetčlanski stanovski odbor (*Außschus*),⁵¹ mestni sodnik pa mu je izročil ključne mesta.⁵² Nato je cesar v svoji »retiradi«⁵³ stanovske odbornike sprejel v avdienco, pri kateri je imel pozdravni govor nadomestni deželni maršal Anton Jožef grof Auersperg,⁵³ nakar je vladar zbrane stanove pripustil k rokoljubu. Stanovski odbor je v Kranju prisostvoval še cesarjevi večerji in se nato vrnil v Ljubljano. Visoki

(AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 67v–69v), Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 24–28 in Koblar, Cesta čez Ljubelj, str. 222–226. Transkripcijo s komentarjem je priskrbel Julijana Visočnik, »Piramida« na Zgornjem Motniku, str. 387–390.

⁴⁹ AT ÖStA HHSStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 191r–191v; AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 67v–69v; Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 28. O cesarjevem potovanju iz Gradca do Ljubljane gl. Šmid, Der Loiblpaß, str. 161, 163; Pirc, Podružnica Sv. Ane (Nadaljevanje), str. 1–2; Holz, Die Habsburger in Krain, str. 33; Seitschek, Die Erbhuldigungsreise 1728, str. 68–70; Visočnik, »Piramida« na Zgornjem Motniku, str. 374–375, 387–390. Julijana Visočnik navaja tudi Richterjev članek *Karl VI. auf dem Wege von Loibl nach Laibach 1728* (non vidi) – gl. Visočnik, »Piramida« na Zgornjem Motniku, str. 374 (op. 13). Zemljevid celotnega dednopoklonitvenega potovanja Karla VI. po notranjeavstrijskih deželah gl. v Hahn, *Zwei Besuche im österreichischen Litorale*, str. 124 (Abbildung 2: Reiseroute Karl VI.).

⁵⁰ Heintz navaja, da sta v Kranju cesarja pozdravila še dva kronograma, in sicer se je prvi na mestnih vratih glasil *IngreDere CaroLe VI De iVo aDVentV gratVLaiVr* (prosti prevod: *Vstopil boš, Karel VI., tvojega priboda se veseli [mesto] (1733(!))*), drugi na hiši poleg cesarjevega kvartirja pa *aDVe[n]Ienti CaroLo seXto sIt LaVs, honorqVe seMper* (prosti prevod: *Prihajajočemu Karlu šestemu bodi hvale in čast vekomaj (1728)*) (AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 70r). Za nesebično pomoč pri prevajanju iz latinščine zahvalo dolgujem Mateju Hriberšku.

⁵¹ Odbor so sestavljali: deželni glavar Volf Vajkard grof in gospod Gallenberg, Henrik knez Auersperg, deželni upravnik in upravitelj Orfej grof Strassoldo, nadomestni deželni maršal in poverjenik Anton Jožef grof Auersperg, pičenski škof Jurij Ksaverij Marotti, stiški opat Aleksander baron Engels-haus, feldmaršal Filip Jožef grof Harrach, poverjenik Janez Adam grof Rasp, Baltazar Sajfrid grof in gospod Gallenberg, Volf Herbard grof Lamberg, Volf Sigmund grof in gospod Gallenberg, Adam Sajfrid grof Auersperg, Aleksander grof Auersperg, generalni prejemnik Andrej Danijel grof Barbo-Waxenstein, Jošt Vajkard grof Barbo-Waxenstein, Franc grof Lamberg, Franc grof Lichtenberg, Franc Karel Hohenwart in deželni vicedom Franc Sajfrid grof Thurn-Valsassina (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 28–29; Gregorič, *Cistercijani*, str. 95–99; gl. tudi Visočnik, »Piramida« na Zgornjem Motniku, str. 384–386).

⁵² Pozdravni nagovor kranjskega mestnega sodnika Volfa Nikolaja Adelmanna gl. v Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num 68, str. 185–186 in SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, šk. 8 (fasc. 10, 11), Kranj, Govor mestnega sodnika 1728. Zahvalo za ta podatek dolgujem Borisu Golcu.

⁵³ Govor nadomestnega deželnega maršala Jožefa Antona grofa Auersperga gl. v Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num 69, str. 186–187.

⁴⁰ Seitschek, Die Erbhuldigungsreise 1728, str. 130; Seitschek, Herrschaftsantritt, str. 94–103, 98.

⁴¹ AT ÖStA HHSStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 120r, 121v, 228v–229r. Seitschek navaja, da se je cesar na Dunaj vrnil že 12. oktobra 1728 (Seitschek, Die Erbhuldigungsreise 1728, str. 73).

⁴² Seštevek je narejen po seznamu *General lista aller deren mit beyden regierenden kay: may: und dero älteren durchbläuchtigsten erzherzogin Maria Theresia nach Grätz mit zu reysen oder vorder nach zu geben habenden hoffstatts, canzleyen und extra beruffenen personen* (AT ÖStA HHSStA OMeA ÄZA 34, 22).

⁴³ AT ÖStA HHSStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 171r, 175v–176v. O štajerski dedni poklonitvi Karlu VI. gl. Hisch, *Die Erbhuldigungen*, str. 104–106; Gmoser, Die steirischen Erbhuldigungen, str. 272, 278–279.

⁴⁴ Seštevek je narejen po (drugem) seznamu *General lista der mit ibro kay: may: von Grätz auß in die weitere I. Ö: länder mit zu geben habender kay: hoffstaat und comitiva* (AT ÖStA HHSStA OMeA ÄZA 34, 22).

⁴⁵ AT ÖStA HHSStA OMeA ÄZA, Ktn. 34, fol. 53r–53v.

⁴⁶ Po drugi strani Johann Adam von Heintz v svojem seznamu *Haubtlista deren mit der kay[serlichen] hoffstatt von Grätz auf die weithere erbhuldigungsörthther [...] mitzugehen persobnen [...] navaja le 138 oseb* (AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 201v–206v). Število spremstva, ki je s cesarjem prispelo v Ljubljano, tako ostaja predmet nadaljnjega raziskovanja. Treba je še opozoriti, da celotno cesarjevo spremstvo ni potovalo istočasno, temveč je del osebja na naslednjo postajo vselej prišel pred cesarjem. O dednopoklonitvenem potovanju Karla VI. po notranjeavstrijskih deželah gl. Hahn, *Zwei Besuche im österreichischen Litorale*, str. 67–84 (transkripcija *Ceremonial-nega protokola* o Trstu), str. 102–112, (Abbildung 2: Reiseroute Karl VI.), str. 124; Golob, *Mediale Reflexionen*, str. 11–17; Holz, Die Habsburger in Krain, str. 31–37; Seitschek, Die Erbhuldigungsreise 1728, (zlasti) str. 73–77.

⁴⁷ O koroški dedni poklonitvi gl. Seitschek, Die Erbhuldigungsreise 1728.

⁴⁸ Latinske napise z Ljubelja in s Trojan je v Ljubljani neznanokdaj natisnil tiskar J. G. Mayr (AT ÖStA HHSStA OMeA ÄZA 34-13, fol. 9r–12v). Prepise so prispevali tudi Heintz

gost je pot proti kranjski prestolnici nadaljeval naslednji dan, 26. avgusta, preko Sorškega polja, kjer so ga počakali postrojeni škofjeloški meščani.⁵⁴

Ko je posadka z ljubljanskega gradu naposled opazila bližajoči se sprevod, je v pozdrav sprožila trideset strelav iz težkih topov. Na Kapucinskem trgu (danes Kongresni trg), pred Vicedomskimi vrati, kjer so mestni očetje cesarju v čast postavili slavalok, je Karla VI. sprejel notranji svet z županom Matijo Kristjanom na čelu.⁵⁵ Župan je imel pozdravni govor⁵⁶ in cesarju predal mestne ključce.⁵⁷ Cesar je odgovoril, nakar je sprevod ob spremljavi druge salve vstopil v mesto, krenil po Gosposki ulici proti Novemu trgu in od tam preko (Šušarskega) mostu proti mestni hiši, kjer je cesarja pričakal drugi slavalok, sloneč na pročelju *rotovža*.⁵⁸

Pred stolnico sv. Nikolaja, kjer je cesar izstopil iz kočije, ga je pričakal deželni glavar Volf Vajkard grof Gallenberg skupaj s cerkvenimi in svetnimi stanovi.⁵⁹ Pred vhodom v cerkev je (novi) ljubljanski knezoškof Feliks Sigmund grof Schrattenbach⁶⁰ na čelu stolnega kapitlja in kranjskega klera dal cesarju poljubiti *pacem*⁶¹ in ga pokropil z blagoslovljeno vodo (*Asperges gegeben*).⁶² Nato se je cesar podal v cerkev k oratoriju, ki je bil postavljen na desni strani glavnega oltarja. Od vrat do stopnic glavnega oltarja je osem starejših članov magistrata nad cesarjem nosilo baldahin. Nato je ljubljanski knezoškof na listni strani glavnega oltarja s pomožnimi kleriki ob spremljavi cesarskih glasbenikov in zvonjenja v vseh ljubljanskih cerkvah odpel *Te Deum laudamus*. Ob odhodu iz stolnice je odjeknila še tretja salva. Po pobožnosti v cerkvi se je cesar napotil v škofijski dvorec, kjer je bila urejena njegova rezidenca (*Refidenz*). Tam je nato ob prisotnosti deželnih stanov obedoval, knezoškof pa je izrekel svoj blagoslov jedi.⁶³

Časnik *Wienerisches Diarium* je 15. septembra 1728 o prvem dnevu cesarjevega bivanja v Ljubljani med drugim poročal o slovesni razsvetljavi: »Zvečer je bilo nato razsvetljeno celotno mesto, ki je bilo v čast njegovega najvišjega cesarskega veličanstva malo prej skoraj popolnoma obnovljeno, in sicer zlasti mestna hiša. Takšen blišč so povečale svetilke, izdelane s pridnostjo, lastno temu namenu.«⁶⁴ Heintz k temu dodaja, da je bila mestna hiša razsvetljena vse dni cesarjevega obiska, razsvetljavo pa so imele tudi nekatere druge hiše, delno s svetilkami, delno z baklami. Hiše v ulicah, skozi katere je potekal cesarjev sprevod, so bile okrašene tudi s tapetami in slikami.⁶⁵

Naslednji dan, v petek, 27. avgusta, je zasedal poklonitveni deželni zbor.⁶⁶ Stanovska deputacija je z dvema kočijama od rezidence do deželne hiše pripeljala deželnoknežja komisarja Sigmunda Rudolfa grofa Wagensperga in Franca Sajfrida grofa Thurn-Valsassino ter ju s »kurialno ceremonijo« (*Curial-Ceremonien*)⁶⁷ pospremila v *lontovž*. V deželni izbi (*Land-Stuben*), kjer je bil za komisarja postavljen oder z baldahinom, je grof Wagensperg pred zbranimi stanovi najprej imel govor, nato pa je cesarski tajnik »nadomestnemu« dednemu deželnemu maršalu Antonu Jožefu grofu Auerspergu izročil kre-

⁶⁴ Prosti prevod izvirnika: »Den Abend darauf wurde die gantze Stadt / welche zu Ehren allerhöchft Seiner Kaiferl. Majefestät kurtz zuvor faft völlig renoviret worden / und zwar fonderlich das Raht-Haus illuminiert / welchen Pracht die auf die Wienerische Manier hierzu eigenes Fleiffes verfertigte Lanternen vergrößerten« (*Wienerisches Diarium*, 15. 9. 1728, Num. 74, Anhang zu Num. 74, [str. 9]).

⁶⁵ AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 75v–76r.

⁶⁶ Število udeležencev deželnega zbora nam še ni znano, to bodo nemara pokazale bodoče raziskave sejnih zapisnikov kranjskega deželnega zbora. O potencialnem številu udeležencev dedne poklonitve gl. op. 92 in 98. Perizhofferjeva publikacija sicer vsebuje tudi seznam kranjskih deželanov, ki navaja vsaj 14 članov kurije prelatov (število ljubljanskih kanonikov ni navedeno), nato avtor po priimkih navaja 464 članov obeh plemiških kurij ter 12 odposlancev deželnoknežjih mest, ki so predstavljali četrto kurijo (v deželnem zboru je bilo dejansko zastopanih 11 deželnoknežjih mest, deset od teh so zastopali mestni sodniki, prestolnico Ljubljano pa tudi župan). Potemtakem bi leta 1728 oziroma 1739 nekaj nad 490 oseb imelo pravico udeležiti se kranjskega deželnega zbora (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 209–231). Številka se zdi previsoka, če jo primerjamo z drugimi sezname kranjskega plemstva in stanov, nastalimi med 15. in 18. stoletjem (prim. Nared, Sezname kranjskega plemstva; Kočvar, *Vojvodina Kranjska*, str. 225–283). Za primerjavo navedimo, da se je dedne poklonitve Ferdinandu IV. 25. septembra 1652 v Ljubljani udeležilo »le« 126 članov kranjskih deželnih stanov (Dimitz, *Geschichte Krains*, III. Theil, str. 420–427; Kočvar, *Vojvodina Kranjska*, str. 242–249). Poleg tega Perizhofferjev seznam vsebuje več priimkov družin, ki so do 18. stoletja vsaj na Kranjskem že izumrle, na primer Bohorič (*Boboritſch*), Črnomaljski (*Tſchernembli*), Trubar (*Trubar*) itd.

⁶⁷ Po Perizhofferjevih navedbah je bila ta »kurialna ceremonija« enaka kot pri običajnih deželnih zbora, ko so deželno-knežji komisarji deželnim stanovom v deželno hišo prinesli deželnozbornsko propozicijo, izstopili pred stopnicami, deželni maršal pa jim je v spremstvu drugih odličnikov iz vrst deželnih stanov šel nekaj stopnic nasproti (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, str. 35, 38).

⁵⁴ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 30.

⁵⁵ Gl. Fabjančič, *Ljubljanski sodniki in župani*, 4. zvezek, str. 122–123.

⁵⁶ Govor ljubljanskega župana Matije Kristjana je objavljen v *Wienerisches Diarium*, 15. 9. 1728, Num. 74, Anhang zu Num. 74, [str. 9–10] in Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num 70, pag. 187.

⁵⁷ AT ÖStA HHSStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 191r–192r.

⁵⁸ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 31–32; AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 70r–70v.

⁵⁹ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 33.

⁶⁰ Miklavčič, Schrattenbach baron Heggenberški in Ostroviški, *Slovenska biografija*. <https://www.slovenska-biografija.si/osebba/sbi549806/> (29. 4. 2021).

⁶¹ *Pax* – liturgični predmet za pozdrav miru, ploščica miru. Zahvalo za pomoč pri razjasnitvi tega pojma dolgujem Lilijani Žnidaršič Golec.

⁶² AT ÖStA HHSStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 192r–194v.

⁶³ AT ÖStA HHSStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 192r–194v; Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 33–34; AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 70–71r. Franz Xaveri Legat za razliko od naštetih virov navaja, da je bil v stolnici odpet ambrozijanski koral – *ambrosianischer Lobgesang* (Legat, *Erbhuldigung in Krain*, str. 62).

denčno pismo.⁶⁸ Grof Auersperg je pismo odprl, ga prisotnim prebral ter deželnoknežji strani odgovoril v imenu stanov.⁶⁹ Komisarja sta nato stanovom izročila cesarsko dednopoklonitveno propozicijo (*Erb-Huldigungs-Proposition*), čemur je sledil stanovski odgovor. Nato sta komisarja po enakem protokolu sejo zapustila.⁷⁰

Stanovi so v deželni izbi počakali svojo deputacijo, ki je deželnoknežja komisarja pospremila nazaj do škofijskega dvorca, in po njeni vrnitvi začeli posvet o propoziciji. Naposled je deželni zbor sestavljal izjava (*Erklärungs-Schrift*), v kateri je cesarja prosil, da bi bila dedna poklonitev tako kot v preteklosti tudi tokrat opravljena po starem načinu in navadi (*den alten Modum und Gebrauch*).⁷¹ Stanovi so izvolili devetčlanski odbor (*Ausschuss*)⁷² za cesarsko konferenco (*Kayserliche Conferenz*). Deželni glavar, tudi sam član odbora, pa se je popoldne s stanovskimi svetniki posvetoval o tem, katere teme v povezavi z dedno poklonitvijo in dednimi deželnimi službami naj stanovska stran načne na prihajajoči cesarski konferenci.⁷³

V soboto, 28. avgusta, so se člani stanovskega odbora že zgodaj sestavili na posvetu in se ob določenih uri zglasili v bivališču gostitelja cesarske konference, cesarskega vrhovnega dvornega mojstra Rudolfa Sigmunda grofa Sinzendorfa, ki je bil nastanjen v hiši ljubljanskega generalnega vikarja Janeza Jakoba Schillinga.⁷⁴ Konferenca je razpravljala o vsebini deželnozborske izjave prejšnjega dne ter praktičnih vidikih izvedbe poklonitve (*Curialia*). S stališča simbolne komunikacije je najpomembnejša druga točka pisma cesarskega sekretarja, ki je stanovom sporočala, da bi bil cesar zadovoljen, če bi lahko proti odpustitvi telesne prisege (*Cörperlicher Jurament*) stanovom izdal zaščitno pismo (*Schadloß-Brief*), s katerim bi jim zagotovil spoštovanje njihovih privilegijev.⁷⁵

Pravica deželnih stanov treh notranjeavstrijskih dežel, da jim ob dedni poklonitvi vsak novi deželni knez najprej s telesno prisego obljubi spoštovanje njihovih svoboščin, je izvirala iz privilegijske listine kralja Rudolfa I. za štajerske ministeriale iz leta 1277.⁷⁶ Z izstavitvijo dveh privilegijev Albrehta II. za Koroško in Kranjsko leta 1338, ki sta določala, naj se plemstvo teh dveh dežel v zadevah, ki v njunih listinah niso urejene, ravna po štajerskem pravu,⁷⁷ je to vir subsidiarnega prava postalo tudi v sosednjih deželah.⁷⁸ To določilo je pravico do deželnoknežje telesne prisege ob dednih poklonitvah posredno dajalo tudi Korošcem in Kranjcem.

Vendar je ta pravica v praksi veljala le, če je bila podprta z realno politično silo stanov, ter je bila zato dober indikator razmerja moči med deželnoknežjo in stanovsko stranjo. Poleg tega (ne)izvajanje telesne prisege s stališča simbolne komunikacije kaže na ugled, ki so ga posamezne dežele uživale v očeh dvora. Koroška in Kranjska sta v tem pogledu z dedno poklonitvijo leta 1660 začeli zaostajati za svojo »večjo sestro« štajersko. Tako Leopold I. leta 1660 kot Karel VI. leta 1728 sta namreč Štajercem telesno prisego podala, četudi v okrnjeni obliki pred stanovskim odborom in ne pred vsemi stanovi,⁷⁹ medtem ko so se morali Korošci in Kranjci zadovoljiti le z zaščitnim pismom.⁸⁰

sni prisegi« se glasi: »Fürs andere: Wären ihro Kayserl[iche] Majest[ät] etc. etc. allernädigst urbietig / gegen Erlassung deß Cörperlichen Juraments dise treuehorsamste Land-Stände hingegen mit einem Schadloß-Brief zuversehen« (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 41). Gl. tudi AT ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 194v–195r.

⁶⁸ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 36–37, (transkripcija kredenčnega pisma) Num 71, pag. 188–189.
⁶⁹ Transkripcija govora deželnega maršala: Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, Num 72, pag. 189–190.
⁷⁰ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 37, AT ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 194v.
⁷¹ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 38, (transkripcija deželnozborske izjave) Num 73, pag. 190–191.
⁷² Odbor so stanovi izvolili izmed svojih najodličnejših članov, kot poudari Perizhoffer. Sestavljalo ga je devet mož: deželni glavar Volf Vajkard grof in gospod Gallenberg, deželni upravnik in upravitelj v eni osebi Orfej grof Strassoldo, namestnik dednega deželnega maršala Anton Jožef grof Auersperg, pičenski škof Jurij Ksaverij Marotti (škofoval 1716–1740), stiški opat Aleksander baron Engelshaus (opatoval 1719–1734), feldmaršal Filip Jožef grof Harrach, Volf Herbard grof Lamberg, generalni prejemnik Andrej Danijel grof Barbo-Waxenstein in Franc Karel pl. Hohenwart (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 29, 38–39, 45; *The Hierarchy of the Catholic Church*, Diocese of Pedena. <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dp508.html> (14. 3. 2022); Gregorič, *Cistercijani*, str. 95–99).

⁷³ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 38.
⁷⁴ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 39–41 (shema konference, pag. 40).
⁷⁵ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 39–44. Točka o »telesni prisegi« se glasi: »Fürs andere: Wären ihro Kayserl[iche] Majest[ät] etc. etc. allernädigst urbietig / gegen Erlassung deß Cörperlichen Juraments dise treuehorsamste Land-Stände hingegen mit einem Schadloß-Brief zuversehen« (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 41). Gl. tudi AT ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 194v–195r.

⁷⁶ Določilo Rudolfove listine o telesni prisegi se glasi: »Ut autem tenor hujus privilegii à futuris dictae terrae Principibus ratur & stabliler teneatur, praesenti praecipimus fanctione, ut dum Princeps qui pro tempore fuerit à Miniferialibus Styriae fidelitatis exigit Juramentum. Ipfi ad praefationem hujufmodi Sacramenti, minimè confringantur, donec Princeps & dominus corporali fuo Juramento promittat, fe praefens privilegium in omnibus & fingulis fuis articulis fervaturum« (Mell, *Grundriß*, str. 145–146 (op. 724)).

⁷⁷ Določilo Albrechtove listine o subsidiarnosti štajerskega prava na Kranjskem: »Ouch wellen wi'r, daz alle herrn, dienstleut und ander edel leut ze Chrain in allen andern sachen, die hie nicht verschriben sind, richten nach dem recht als unser herren und edel leut in unserm lande ze Steyr« (Nared, Objava in prevod, str. 73–76; SI AS 1063, Zbirka listin, št. 5793 (1338, september 16., Gradec)).

⁷⁸ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 200–201; Vilfan, *Rechtsgeschichte*, str. 135–136.

⁷⁹ Hisch, *Die Erbhuldigungen*, str. 103, 105; Gmoser, *Die Steirischen*, str. 272, 276–277.

⁸⁰ Za kranjsko poklonitev Leopoldu I. leta 1660 gl. AT ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot. 2, Teil 1, fol. 942. Za koroško poklonitev leta 1660 gl. AT ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot. 2, Teil 1, fol. 926, 931 in za leto 1728: AT ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 181r–183v, 186v–189r; Aelschker, *Geschichte Kärntens*, Zweiter Band, str. 862–863, 876–877; Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise 1728*, str. 147, 148–157. O zgodovini ustoličevanja koroških vojvod in karantanskih knezov gl. Grafenauer, *Ustoličevanje koroških vojvod*; Štih, *Ustoličevanje koroških vojvod* (2000); isti, *Ustoličevanje koroških vojvod* (2012).

Perizhoffer, čigar publikacija je nastala po naročilu deželnih stanov, v svojem opisu dedne poklonitve glede tega pojasnjuje, da so stanovi spregled telesne prisege cesarju omejevali zgolj na osebo deželnega kneza in da spregled ne bi veljal, če bi dedno poklonitev sprejeli njegovi komisarji. Nadaljuje, da bi bili morebitni deželnoknežji komisarji ob poklonitvi primorani priseči v vladarjevem imenu in v duši ter »jurament« podati stoje z dvignjenimi tremi prsti. K temu avtor opisa dodaja, da so stanovi na to pristali po lastni želji in ne po dolžnosti.⁸¹

Popoldne, po končani konferenci, je deželni glavar Volf Vajkard grof Gallenberg vsem članom deželnih stanov naznanil, da se morajo naslednji dan ob 7. uri zjutraj zbrati v deželni hiši.⁸² Sicer je tisto soboto potekalo še bogoslužje pri avguštincah »pred mestom« (cerkev Marijinega oznanjenja pri današnjem frančiškanskem samostanu), ki se ga je udeležil tudi cesar.⁸³ V cesarski rezidenci so v čast rojstnemu dnevu cesarice, ki je sicer ostala v Gradcu, priredili slovesno praznovanje (*Gala*).⁸⁴ Pozornost dvornega knjigovodje Johanna Adama von Heintza pa je tega dne vzbudil neki »baron« Dinzl, ki je v urad cesarskega dvornega kontrolorja v skladu s fevdno dolžnostjo pripeljal vola za kuhinjo.⁸⁵

Nenavadni dogodek, o katerem poroča Heintz, v drugih pregledanih virih ni omenjen, pač pa je druge primarne vire, ki govorijo o tem, kako je uživalec fevda koseškega dvora v Logu vzhodno od Ljubljane oddal vola v cesarsko kuhinjo,⁸⁶ v »arhivu gospostva Fužine« našel Henrik Etbin Costa, ki je leta 1846 na to temo objavil članek. Costa navaja, da je fevdno dolžnost leta 1728 opravil Ludvik Ksaver Dinzl,⁸⁷ kot datum izpolnitve fevdne dolžnosti pa navaja dan poklonitve, torej 29. avgust,⁸⁸ in ne dan poprej kot Heintz. Costov prispevek je pomemben zlasti zaradi podatka o načinu dostave vola, avtor namreč zapiše: »... žrtvena žival, ki jo je terjala fevdna dolžnost, je bila vselej slovesno okrašena in v prazničnem sprevodu oddana v kuhinjo cesarskega dvora v Ljubljani ...«⁸⁹

Na podlagi zgornje notice sta Sergij Vilfan in Peter Štih razvila misel, da je oddaja okrašena vola v slovesnem sprevodu deželnoknežji kuhinji pomenila koruptno razumevanje prvotnega pomena staroslovenskega oziroma staroslovanskega obreda, v katerem bi lahko bil vol, podobno kot »pisane živali« pri srednjeveškem ustoličevanju koroških vojvod, del državnopravne slovesnosti.⁹⁰ Do »skvarjenja« tega običaja oziroma njegove prireditve fevdalnemu družbenemu redu bi potemtakem lahko prišlo ob dedni poklonitvi Kranjske Frideriku III. leta 1444, ko je deželni knez Neži, hčeri Andreja Logarja, podelil v fevd koseški dvor v Logu. Friderikova listina je med drugim določala, da mora vsakokratni vazal logarskega dvora deželnemu knezu ob njegovem prihodu v deželo dati vola za kuhinjo.⁹¹

V nedeljo, 29. avgusta, je na vrsto naposled prišla dedna poklonitev. Po glavarjevem naročilu so se stanovi zbrali v deželni izbi lontovža⁹² in »na dvor« (*nach Hof*) odposlali svojega višjega tajnika Janeza Antona Vermatija pl. Vermersfelda, ki je cesarskemu komorniku Janezu Gašperju grofu Cobenzlu sporočil, da zbrani stanovi pričakujejo poklonitveno avdienco. Po prejemu dovoljenja so se deželni stanovi v točno določenem sprevodu⁹³ odpravili do škofjskega dvorca v predsobo. Od tam je poklonitveni sprevod (*huldigungszug*) krenil skozi zadnja vrata dvorca, po

govori o tem, da je bil vol okrašen in v Ljubljano odgnan v sprevodu. Nemara bodo to v prihodnosti potrdile raziskave fonda Graščina Fužine Zgodovinskega arhiva Ljubljana (SI ZAL LJU 296, Graščina Fužine, Ljubljana (1616–1925), šk. 26, *Leben in der Auen* – kupoprodajne pogodbe).

⁹⁰ Na možne vzporednice te kranjske posebnosti s obredom ustoličevanja na Koroškem je Sergij Vilfan opozoril leta 1966 (Vilfan, *Koseščina v Logu*) in tezo kontekstualiziral leta 1996 (Vilfan, *Zgodovinska pravotvornost*, str. 107–109). Vilfanovo misel je leta 2012 dodatno razvil Peter Štih, ki domneva, da bi lahko bil novoveški običaj z obrobja Ljubljane relikv nekdanje gentilne ureditve Karniolcev (Štih, *Ustoličevanje* (2012), str. 327).

⁹¹ Določilo se v izvorniku glasi: »wen wir in unsern landt Crain khomen einen ochsen dienet gen kuchen« (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 195 (fasc. I/106a), Lit. L, Fevdni akti, IX, št. 10, Lehen eines Hofes zu der Auuen, 1578, marec 17, Gradec; SI AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 12 (fasc. 7 (5)), št. 205, Purkhard Hüzing lehens Brief den 18 7ber 1636). O tem gl. Vilfan, *Koseščina v Logu*, str. 190. Tu se pojavi še ena zanimiva vzporednica s koroškim ustoličevanjem, namreč Friderik III. (V.), ki je leta 1443 zabil zadnji žebelj v krsto koroškega ustoličevanja s tem, ko si je pri tamkajšnjih stanovih zagotovil spregled »ponižujočega« obreda in namesto tega dedno poklonitev opravil v Št. Vidu. Če teza o staroslovenskih oziroma staroslovanskih koreninah obreda oddaje vola drži, je pretkani strateg iz hiše Habsburg leto dni pozneje pometel še z ostanki starih gentilnih običajev na Kranjskem (Kočevar, *Vojvodina Kranjska*, str. 293–294).

⁹² Na podlagi pregledanih virov lahko število stanovskih udeležencev zgolj ocenjujemo glede na podatke o stanovskem banketu, ki je sledil ob koncu dedne poklonitve, in sicer naj bi se ga po do zdaj znanih podatkih udeležilo 172 članov kranjskih deželnih stanov (prim. Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 60–61; AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 75v). Več o tem v op. 98.

⁹³ Vrstni red stanovskega spreveda od lontovža do škofjskega dvorca gl. v Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 45–47.

⁸¹ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 41, 54–55, (prepis zaščitenega pisma Karla VI.) Num 77, pag. 205–207.

⁸² Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 44.

⁸³ Anton Jellouschek navaja transkripcijo latinskega napisu, ki je bil v spomin na cesarski obisk cerkve vzidan na levi strani glavnega oltarja (Jellouschek, *Die Lapidar-Denkmäler*, str. 17).

⁸⁴ AT ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 195r.

⁸⁵ AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 71r–72v. Družina Dinzl pl. Angerburg sicer ni imela baronskega naslova (gl. Preinfalk, *Družina Dinzl*).

⁸⁶ O tem običaju gl. Kočevar, *Vojvodina Kranjska*, str. 290–302; Kočevar, *Logarjev okrašen vol*, str. 13.

⁸⁷ O Ludviku Ksaverju Dinzl pl. Angerburgu (1704–1772) gl. Preinfalk, *Družina Dinzl*, str. 264; Smole, *Graščine*, str. 68.

⁸⁸ Costa, *Kleine historische Notizen*, str. 4.

⁸⁹ Prosti prevod izvornika: »... das lehenmäßige Opferthier wurde aber jederzeit festlich geschmückt und im feierlichen Zuge in die Küche des kaiserlichen Hoflagers zu Laibach abgeliefert ...« (Costa, *Kleine historische Notizen*, str. 4). Costov članek iz leta 1846 je trenutno edini znani »vir«, ki

»Lingovi uličici«⁹⁴ (*das sogenant-Lingijſche enge Gäßlein*, današnja Mačkova ulica) prišel na Špitalsko ulico (*Spittal-Gaffen*, današnja Stritarjeva ulica) in nato na [Mestnem] trgu zavlil levo proti stolnici.⁹⁵

V stolnici so cesarja pod baldahinom pospremili do prestola, ki ga je čakal na evangelijski strani glavnega oltarja. Potem ko je ljubljanski knezoškof ob spremljavi dvornih glasbenikov odpel slovesno sv. mašo v čast sv. Duhu, so se udeleženci poklonitve v enakem redu vrnili v škofijski dvorec. Nato je cesar v svoji »retiradi« (*Retirada*) sprejel v avdienco stanovske komisarije, ki so ga prosili, naj sprejme njihovo dedno poklonitev. V ta namen je cesar v spremstvu dvorjanov in nosilcev dednih deželnih služb prišel v viteško dvorano (*Ritter-Stuben*), kjer ga je čakal prestol.⁹⁶

Pravno dejanje dedne poklonitve je začel govor dvornega vicekanclerja grofa Seilerna, ki mu je s stanovske strani odgovoril nadomestni deželni maršal grof Auersperg, nakar je zbrane nagovoril tudi cesar. Sledila je prisega, katere besedilo je stanovom narekoval dvorni vicekancler. Potem je cesar stanove pripustil k rokoljubi (*Hand-Kuß*), kar je spremljalo zvonjenje zvonov vseh ljubljanskih cerkva, strelji iz pušč in topovske salve. Nato so se zbrani iz viteške dvorane napotili nazaj v stolnico, kjer je potekala pobožnost in so intonirali *Te Deum laudamus*. Medtem je bila viteška dvorana pripravljena za cesarski banke, ki je sledil po vrnitvi iz cerkve.⁹⁷

Ko je cesarska kuhinja pripravila obed, je stanovska delegacija cesarja v sprevedu pospremila do dvorane. Pri jedi so Karlu VI. stregli nosilci dednih deželnih služb,⁹⁸ banke pa je spremljala glasba ce-

sarske kapele.⁹⁹ Ceremonialni protokol poroča, da je ob cesarjevem prvem požirku vina (*bey dem Ersten Trunck*) odjeknila še ena topovska salva.¹⁰⁰ Sledil je banke za stanove, ki je potekal tako, da je bila vsakemu od enajstih nosilcev dednih deželnih služb dodeljena miza, za katero je lahko povabil enajst drugih članov stanov. Poleg teh miz je bila še posebna dvanajsta ali »prosta« miza (*freye Tafel*), za katero je sedelo štirideset deželanov ter odposlanci mest.¹⁰¹

Zaključek dedne poklonitve je pospremlilo ljudsko slavje, zlasti na [Mestnem] trgu.¹⁰² Po zaključku obeh banke je Karel VI. obdaroval nekatere nosilce dednih deželnih služb ter med cesarske tajne svetnike in komornike povzdignil več kranjskih plemičev.¹⁰³ V ponedeljek, 30. avgusta, je cesar po kosilu zapustil kranjsko prestolnico in odplul po dobrih 23 kilometrov¹⁰⁴ dolgi vodni poti proti Vrhniki, kočije cesarskega spremstva pa so bile na pot proti Goriški poslane že prej. V pristanišču »na Bregu« (*am Rain*, danes Breg) ga je pričakala nova osebna ladja (*Leib-Schiff*) z imenom *Carolus Borromaeus*, s kate-

brničar – Alojzij Herbard grof Kacijanar; dedna služba kuharskega mojstra je bila na Kranjskem tisti čas vakantna, zato je tudi ob dedni poklonitvi ni nihče opravljal (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 43–44; Ceremonialni protokol in Heintz navajata tudi insignije, ki so jih prejeli nosilci dednih deželnih služb, gl. AT ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 195v–197r; (Heintz) AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. pag. 72v, 73v–75v).

⁹⁹ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 57–59.

¹⁰⁰ AT ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 200r.

¹⁰¹ Prvih osem miz (dvornega mojstra, komornika, deželnega maršala, konjušnika, lovskega mojstra, paličarja, točaja in strežajev) je bilo postavljenih v tako imenovani »Bratovščinski dvorani« (*Bruderschaft-Saal*), tri mize (srebrničarjeva, narezovalčeva in sokolarjeva) so bile v semenišču (*Alumnat-Stüffe*), »prosta miza« (*freye Tafel*) pa je bila postavljena »v škofiji« (*in dem Bistum*) (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 60–61). Heintz omenja še mizo za župane: *nebst einer vor die suppani und einer frey tafl* (AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 75v). Kot je bilo omenjeno že v op. 66 in 92, bi lahko ob predpostavki, da je »miza za župane«, ki jo omenja Heintz, identična s »prosto mizo«, skleпали, da se je dedne poklonitve udeležilo 172 članov kranjskih deželnih stanov.

¹⁰² AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 75v–76r.

¹⁰³ Cesar je deželnemu glavarju Volfu Vajkardu grofu in gospodu Gallenbergu podaril svoj portret, okrašen z diamanti, hlevskemu mojstru Francu Bernardu grofu Lambergu je podaril svojega konja, na katerem je jezdil pri poklonitvenem sprevedu, točaju Janezu Gašperju grofu Cobenzlu pa posodo, s katere je jedel in pil pri banketu. Sajfrid Bonaventura Werthenthall (*Ordinierung-Commissarius*) je prejel cesarsko medaljo, okrašeno z diamanti, zlate medalje pa je cesar poklonil cesarskemu upravitelju v Idriji Francu Antonu Stembergu in Janezu pl. Schluderbachu. V cesarske tajne svetnike so bili promovirani: Franc Sajfrid grof Thurn-Valsassina, Orfej grof Strassoldo in Adam Sajfrid grof Auersperg. Med cesarske komornike pa so bili sprejeti: Sigmund Anton Ursini grof Blagaj, Ferdinand Ernst grof Saurau, Jožef Anton grof Auersperg, Volf Sigmund grof in gospod Gallenberg, Franc Bernard grof Lamberg, Leopold grof Sauer ter Alojz Herbard grof Kacijanar (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 62–63).

¹⁰⁴ Simon Rutar je leta 1892 navedel, da je Ljubljana med Verdrom in odcepom Gruberjevega kanala dolga 23,1 kilometra (Rutar, *Zur Schiffahrt*, str. 66).

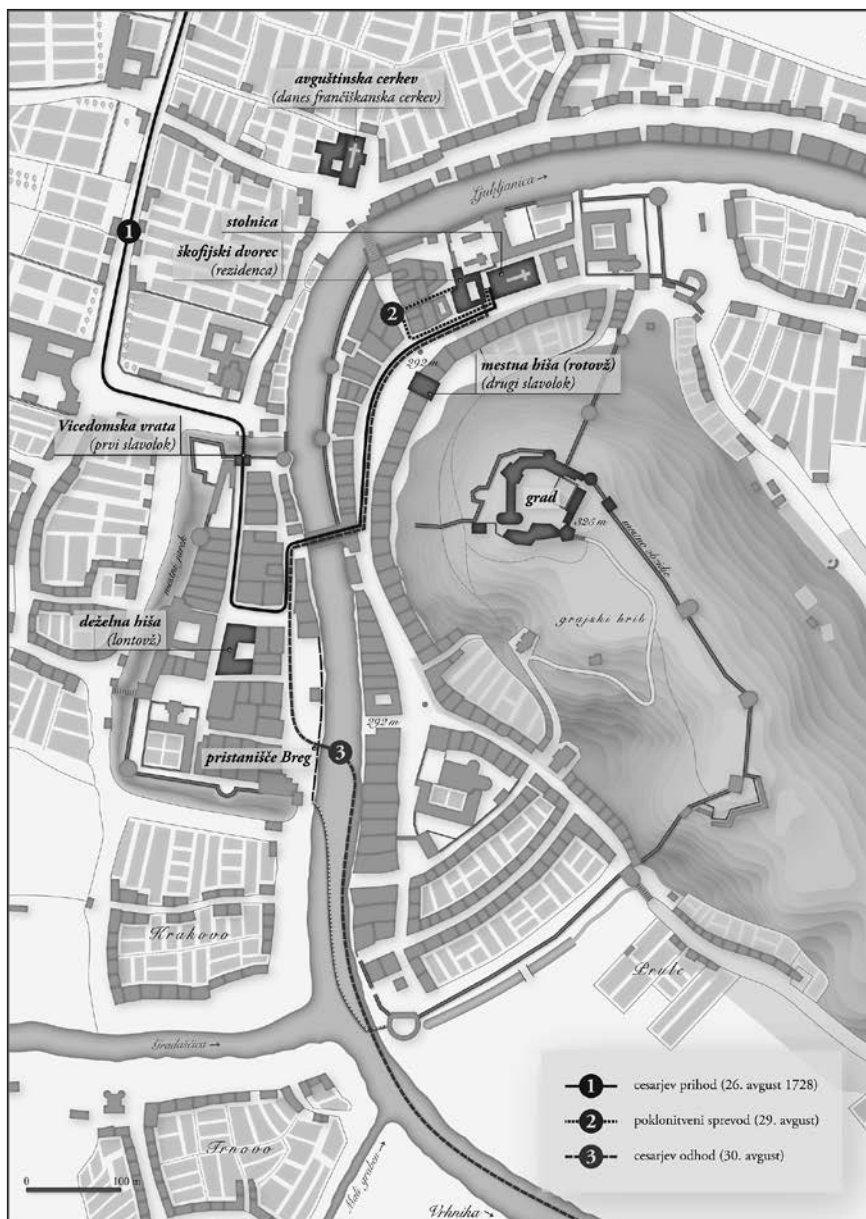
⁹⁴ Prim. Vlado Valencič navaja ime »Lingarjeva ulica« (Valencič, *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen*, str. 226). Zahvalo za opozorilo na ta podatek dolgujem Borisu Golcu. Gl. tudi Golec, Slovenska toponimika Ljubljane, str. 322–324.

⁹⁵ Opis vrstnega reda poklonitvenega spreveda (*Huldigungszug*) gl. v Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 44–47; (Heintz) AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. pag. 72v–73v.

⁹⁶ AT ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 195r–197v; Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 51–52.

⁹⁷ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 53–56; AT ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 199r. Opis se nekoliko razlikujeta, Perizhoffer namreč navaja, da so salve iz topov in pušk trajale neprekinjeno od rokoljuba do pobožnosti v stolnici, Ceremonialni protokol pa navaja dve ločeni salvi.

⁹⁸ Kranjske dedne deželne službe (*Erbämter*) so ob dedni poklonitvi leta 1728 opravljali: 1) dvorni mojster – Franc Sajfrid grof Thurn-Valsassina (tudi kranjski deželni vicedom), 2) komornik – Adam Sajfrid grof Auersperg je kot najstarejši iz družine nadomeščal svojega očeta, nosilca dveh dednih časti Franca Antona grofa Auersperga, ki je bil nepokreten zaradi putike, 3) deželni maršal – isti, 4) konjušnik – Franc Bernard grof Lamberg je nadomeščal Franca Antona kneza Lamberga, 5) lovski mojster – Sajfrid Baltazar grof in gospod Gallenberg, ki je nadomeščal svojega brata Volfa Vajkarda grofa in gospoda Gallenberga, 6) paličar – Jožef Ferdinand baron Egkh, ki je nadomeščal svojega bratranca Jurija Sigmunda barona Egkh-Hungerspacha, 7) točaj – Janez Gašper grof Cobenzl, 8) strežaj – Franc Karel pl. Hohenwart, 9) sokolar – Janez grof Lanthieri, ki je nadomeščal svojega bratranca Franca Antona grofa Lanthierija, 10) narezovalec – Leopold grof Sauer, ki je nadomeščal Ignacija grofa Sauerja, 11) sre-



Raba javnih prostorov Ljubljane ob dedni poklonitvi vojvodine Kranjske cesarju Karlu VI., 26.–30. avgust 1728 (kartografinja: Mateja Rihtaršič).¹⁰⁶

ro je zvečer prispel na Vrhniko. Poleg tega je bilo v pristanišču za ostale dvorjane in deželne poverjenike pripravljenih še dvanajst manjših stanovskih ladij (*Landchaftliche Storien*).¹⁰⁵

¹⁰⁵ Omenjeni tip ladje (*Storien*) še ni identificiran. Poleg njih je bila v pristanišču pripravljena tudi ladja neidentificiranega tipa *Chaichio*, in sicer za princa Franca Štefana Lotariškega. Princ je namreč v Ljubljano prispel naknadno in nato odplul proti Vrhniki (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 64). Gl. tudi: AT ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 200r; AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 76v–77r. Cesar je iz Ljubljane odpotoval proti zahodu in se po prejetih dednih poklonitvah Goriške, Gradiške, Trsta ter Reke v Ljubljano vrnil v ponedeljek, 20. septembra, ter v sredo, 22. septembra 1728, nadaljeval pot nazaj proti Gradcu (Perizhoffer, *Erb-Huldi-*

Rečnega ladjevja so se visoki gostje ponovno poslužili tri tedne pozneje, ko se je cesar po obisku Gorice, Trsta in Reke skupaj s princem Francem Štefanom Lotariškim vračal proti Gradcu. Karel VI. je v ponedeljek, 20. septembra, dopoldne krenil iz Postojne ter po kosilu v Logatcu pot nadaljeval na Vrhniko, kjer se je vkrcal na svojo osebno ladjo *Karel Boromejski* ter na čelu flotilje dvanajstih ladij odplul proti Ljubljani. Salve težkih topov z Ljubljanskega

gungs Actus, pag. 64–70; AT ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 221v). O tem gl. Rutar, *Zur Schiffahrt*, str. 70–71.

¹⁰⁶ Karta je narejena na osnovi tlorisa Ljubljane Ivana Dizme Florjančiča pl. Grienfelda iz leta 1744 (Florjančič, *Deželopi-sna karta vojvodine Kranjske*).

gradu so trajale od trenutka, ko je posadka uzrla jadro in zastave cesarske ladje, vse dokler se ni visoko gost nastanil v svoji rezidenci v škofijskem dvorcu.¹⁰⁷

Naslednji dan, v torek, 21. septembra, je bil praznik sv. Mateja, apostola in evangelista, zaradi česar je cesar potovanje za en dan prekinil in v Ljubljani opravil slovesnost viteškega reda Zlatega runa (*Toifon-Feff*), člane ljubljanske *Academiae philharmnicorum* pa je doletela čast, da so v rezidenci igrali med cesarjevo večerjo. V sredo, 22. septembra, je Karel VI. po kosilu naposled zapustil kranjsko prestolnico in se napotil proti *Schermpüchlu*,¹⁰⁸ s čimer se v virih verjetno označuje дворец Češenik pri Domžalah,¹⁰⁹ kjer je prenočil. Naslednji dan, 23. septembra, se je cesar prek Trojan, kjer ga je pred kranjsko-štajersko deželno mejo pričakal s cesarskimi insignijami okrašen obelisk,¹¹⁰ napotil na Štajersko.¹¹¹

Ljubljana v očeh dvora

Ljubljana, ki je svojo zadnjo dedno poklonitev¹¹²

¹⁰⁷ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 66; AT ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 221v; AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 101v.

¹⁰⁸ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 66–67. Ceremonialni protokol 14. o cesarjevem drugem obisku v Ljubljani poroča: »Luna 20.^{ma} Sept[embris]: Giengen Ihro May: Von Adelsberg biß Loitsch, speiseten daselbst zu Mittag, und geruheten zu Laibach zu übernachten, Woselbst Sie auch Martis 21.^{ma} Sept[embris]: als am fest S[anc]ti Mathaei Stille gelegen. Mercurii 22.^{da} Sept[embris]: Setzen Ihro May: nach eingehnomen Mittag Mahl dero Reyse weiters biß Schörnbüchel fort, alwo Sie Nachtlager hielten« (AT ÖStA HHSStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 221v). Heintz navaja, da je princ Franc Stefan Lotarinski Ljubljano »s pošto« zapustil že dan prej (AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 103r).

¹⁰⁹ Smole, *Graščine*, str. 114–116. Eva Holz navaja Čemšenik (Holz, *Die Habsburger in Krain*, str. 37). Dilemo o tem, kateri kraj oziroma grad je dejansko mišljen, nazorno predstavi Visočnik, »Piramida« na Zgornjem Motniku, str. 374, 378 (op. 26).

¹¹⁰ Marmornati obelisk (*Rubm=Saule*) so postavili kranjski deželni stanovi, krasili so ga latinski napisi v cesarjevo čast, na vrhu pa je bil proti Kranjski obrnjen cesarski orel z insignijami (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 68; Visočnik, »Piramida« na Zgornjem Motniku, str. 376–379, 380–386). Objava latinskih napisov z obeliska gl. v Mayr (AT ÖStA HHSStA OMeA ÄZA 34-13, fol. 5r–8v); Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 68–70; transkripcija s prevodom v slovenščino Visočnik, »Piramida« na Zgornjem Motniku, str. 380–383, (komentar) 384–386). Ob obelisku se je v imenu kranjskih stanov od Karla VI. poslovil deželni glavar Volf Vajkard grof in gospod Gallenberg ter se nato vrnil v Ljubljano, cesar pa je pot nadaljeval proti Vranskemu in Celju.

¹¹¹ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 67; AT ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 221v; AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 103v–104r.

¹¹² Dedna poklonitev Karlu VI. leta 1728 je bila zadnja kranjska poklonitev, ki je potekala po ustaljenem protokolu v Ljubljani. Ker Karlova hči in naslednica Marija Terezija z izjemo Avstrije pod (22. november 1740) in nad Anizo (25. junij 1743) ni sprejela dednih poklonitev drugih dednih dežel, so v Ljubljani 13. maja 1743 kot nadomestek pripravili slavje (*Lob- und Dank-Feff*) v počastitev vladaricega 26. rojstnega dne in češkega kronanja, ki je potekalo dan pred tem. Od takrat dalje so stanovi ob menjavah na prestolu prešli le še

dočakala v novi baročni preobleki,¹¹³ je pri cesarju vzbudila mešane občutke. Stefan Seitschek navaja, da si je Karel VI. že na dan slovesnega vhoda v mesto, 26. avgusta 1728, v svoj dnevnik med drugim zabeležil: »... ,statt schlecht, kirchen hibsich haus, so(nst) schlos auf ein berg mit wald umbgeben ...«¹¹⁴ (prosti prevod: »mesto slabo, cerkve lepe, hiše, sicer na hribu grad obdan z gozdom«). Poleg tega si je deželni knez tri dni pozneje, 29. avgusta, v zvezi z dedno poklonitvijo zabeležil, da jo je spremljal dober govor (»r[e]dt gut«), kar po Seitschekovem mnenju pomeni, da je cesar protokol dedne poklonitve jemal popolnoma resno.¹¹⁵

Boljši vtis kot na cesarja je kranjski »novi Rim«¹¹⁶ naredil na avtorja potopisa dednopoklonitvenega potovanja Johanna Adama von Heintza. Dvorni računovodja je namreč Ljubljani namenil več komplimentov, ko je občudoval njene sakralne objekte rekoč: »Pri cerkvah je premagala Gradec in Celovec, predvsem stolnica, ki je zaradi svoje nove gradnje in čudovitih slik (večinoma jih je napravil slavni slikar Quaglio)¹¹⁷ vredna ogleda.«¹¹⁸ Pohvalil je tudi zu-

okrožnico, naj ta dogodek obeležijo s slovesno sv. mašo. V 19. stoletju so se dedne poklonitve ponovno pojavile, vendar so tedaj potekale po odposlanstvih na Dunaju (Mal, *Poklonitev cesarju Karlu VI.*, str. 1; Kočevar, *Dedna poklonitev Avstrije nad Anizo*, str. 155–159).

¹¹³ Gl. Klemenčič, *Podoba baročne Ljubljane*.

¹¹⁴ Celoten sestavek o Ljubljani se glasi (transkripcija Stefan Seitschek): »10 ½ zu Labach, schon wetter, aber war mer schi** einsahken, flah, ander bergig, wohl ankommen, logir in bischofhof an der kirchen, statt schlecht, kirchen hibsich haus, so(nst) schlos auf ein berg mit wald umbgeben, hie einfahren wie Car(n)ten, te Deum; nachereinrichten, St. Julian auf Graz abfehrtigt, schreiben« (Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise 1728*, str. 70).

¹¹⁵ Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise 1728*, str. 70.

¹¹⁶ Vidmar, *Ljubljana kot novi Rim*.

¹¹⁷ Giulio Quaglio (1668–1751).

¹¹⁸ Prosti prevod izvirnika: »In denen kürchen praevalirte sie Grätz und Clagenfurth, vornehmlich die dom-kirchen, welche wegen ihres neuen gebäues, und herlichen mahleren (mehrstentheils von dem berühmten mahler Quaja verfertigt worden) würdig zusehen ist.« Celoten Heintzev opis Ljubljane pa se glasi: »Beschreibung der stadt Labach. Die stadt Labach belangend: ist diese eine mittelmässige stadt mehresten theils engen gassen, wirdt durch den fluß Labach in der mitten getheilet, worvon der hinter theil mit einem schloßwerckh versehen ist, die stadt hat 4. thöre, nemlich: das Franciscaner, Spitthall, Teutsche und Wasser-thor. In denen kürchen praevalirte sie Grätz und Clagenfurth, vornehmlich die dom-kirchen, welche wegen ihres neuen gebäues, und herlichen mahleren (mehrstentheils von dem berühmten mahler Quaja verfertigt worden) würdig zusehen ist. Es befindet sich darbey ein canonicat, dessen vorsteher und bischof dermahlinger h[err] graf v[on] Schrottenbach ist, nach diser folget an schönheit die nächste kürchen deren closter frauen bey st: Ursula, so über dem wasser lieget, und obwohlen dermahlen auser denen alter-blättern nichts von mahleren zu sehen, auch die altär selbst noch nicht verfertigt seyndt, so ist sie doch billich wegen ihren wohl ordinirten gewölbern, und kuppeln, auch der äuserlichen alla Romana, und in forma eines amphitheatri mit quatraten und grossen saulen, in die rundung gezogenen facciada sehr lobens würdig. 3ten die kürchen des collegii deren P: P: Soc: Jesu, welche wegen ihren vielfältig- und grossen durchauß

nanjo okrasitev mesta, ki je pomembno prispevala k primerni počastitvi visokega gosta: »Pri tem gre pripomniti, da so bila pri poklonitvenem sprevedu okna in galerije v tistih ulicah, po katerih je šel spreved, okrašena z lepimi tapetami in slikami, kar se ni zgodilo niti v Gradcu niti v Celovcu ...«. ¹¹⁹

Scenografija dedne poklonitve na prostem

Medtem ko sta za pripravo interierjev zgradb po deželi, v katerih se je med svojim potovanjem zadrževal cesar, poskrbela dvorna furirja, ki sta na Kranjsko prispela že marca, ¹²⁰ ter je bila v ljubljanskem škofijem dvorcu, stolnici in deželni hiši postavljena »scenografija« dedne poklonitve (dva prestola in oder), je kranjska prestolnica v počastitev visokega gosta na prominentnih javnih prostorih v mestu postavila več arhitekturnih stvaritev. V tem kontekstu kaže omeniti zlasti dva slavoloka, ¹²¹ ki ju je ljubljanski magistrat postavil pred Vicedomskimi vrati in pred samim poslopjem mestne hiše na Mestnem trgu.

Ker se je z ugotavljanjem umetniške kvalitete in opisovanjem posameznih arhitekturnih elementov obeh slavolokov obširno ukvarjal Matej Klemenčič, ¹²² se ta razprava omejuje na predstavitev opisov obravnavanih arhitekturnih stvaritev, ki jih stroka do zdaj še ni uporabila, in na presojo njihovega pomena za reprezentanco Karla VI. kot deželnega kneza vojvodine Kranjske. Ključna razlika med slavolokoma je njun »rok trajanja«. Medtem ko je bil prvi slavolok pred Vicedomskimi vrati postavljen kot trajni spomenik cesarjevemu obisku in je mesto krasil vse do leta 1791, ko so bila mestna vrata porušena, ¹²³ sodi drugi pred rotovžem na področje t. i. efemerne arhitekture, ki je bila po tedanji Evropi običajna spremeljevalka podobnih slovesnosti. ¹²⁴

von schönsten marmor gemachten altären, eine deren schönsten kirchen kann genennt werden« (AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 71v–72v).

¹¹⁹ Prosti prevod izvirnika: »Worbey noch zu bemercken ist, daß bey dem huldigungszug die fenster und gallerien in denen jenen gassen, alwo der zug durch ginge, mit schönen tappeten und mahlereyen geziert waren, welches weeder in Grätz, noch in Clagenfurth geschehen ist ...« (AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 76r–76v).

¹²⁰ Holz, Die Habsburger in Krain, str. 32; Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 2.

¹²¹ Postavitev slavolokov ob dednih poklonitvah v Ljubljani lahko neizpodbitno dokažemo le za leto 1728, ki se mu posveča ta razprava. Kljub pretežni odsotnosti slavolokov s scenografij dednih poklonitev pa je v kranjski prestolnici vendarle obstajala določena tradicija postavljanja slavolokov v čast slovesnih dogodkov. *Letopis ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove* namreč poroča, da je bilo v Ljubljani ob slovesnosti kanonizacije svetih Ignacija Lojolskega in Frančiška Ksaverija, 5. junija 1622, postavljenih pet slavolokov (*Letopis*, str. 93 [103]).

¹²² Gl. Klemenčič, *Francesco Robba*, str. 15, 69–74, 269 (z navedbo vse ključne znanstvene literature).

¹²³ Klemenčič, *Francesco Robba*, str. 69–74, 269.

¹²⁴ Gl. Rohr, *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft*, III. Theil, VII. Capitul, § 1, pag. 661.

Ker je bil Perizhofferjev opis prvega slavoloka ¹²⁵ že večkrat predmet obravnave (umetnostno)zgodovinske stroke, se razprava posveča opisu, ki ga je 15. septembra 1728, devetnajst dni po cesarjevem prihodu v kranjsko prestolnico, objavil *Wienerisches Diarium*, in sicer so lahko Dunajčani o slavoloku prebrali naslednje:

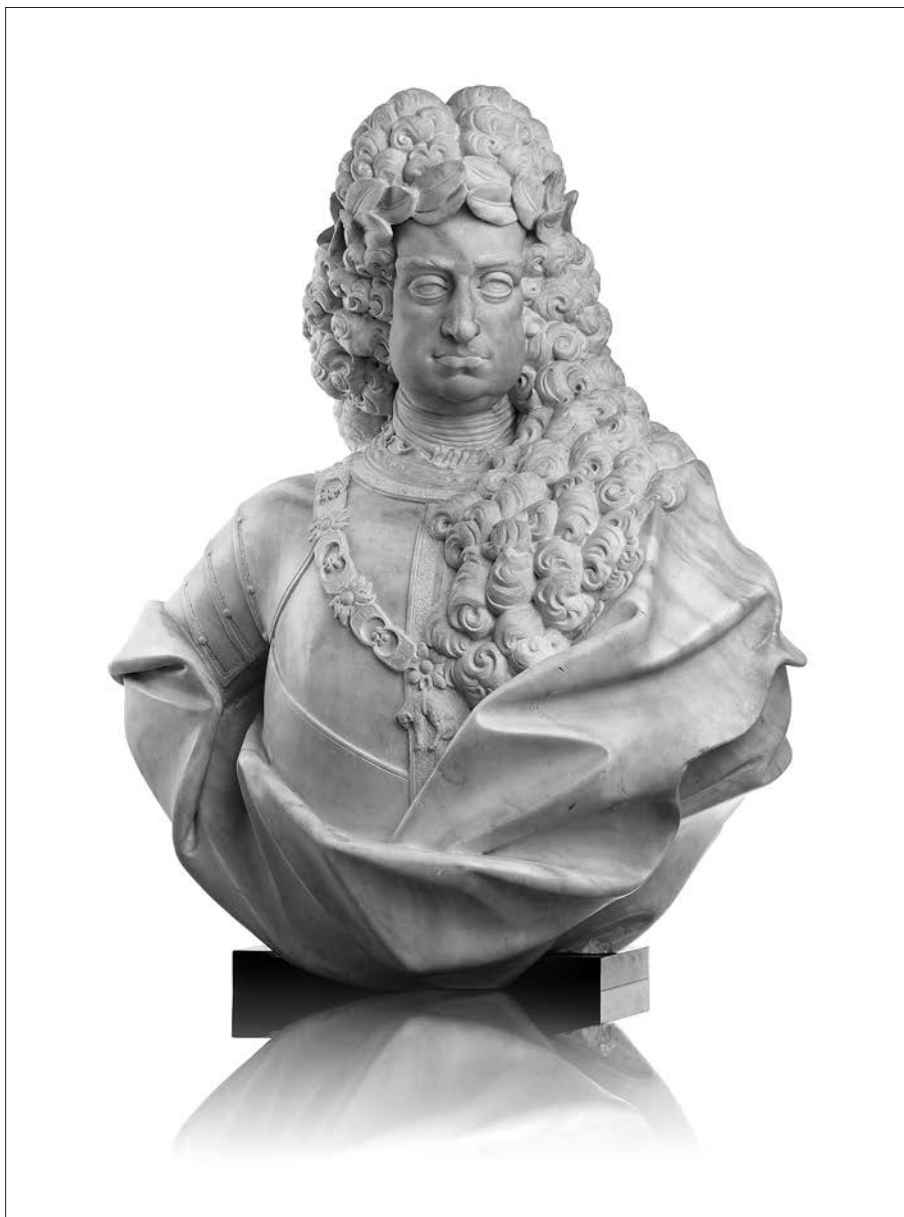
Poleg tega je omenjeni mestni magistrat, da bi tudi zanamcem zapustil znamenje svoje najpodložnejše privrženosti, ki jo goji do njegovega najvišje imenovanega cesarskega veličanstva itd., pri tako imenovanih Deželno-vicedomskih vratih, skozi katera je njegovo cesarsko veličanstvo itd. opravilo vstop [v mesto], v skladu z današnjimi pravili gradnje dal zgraditi veličasten kamniti slavolok, visok 22 čevljev, ¹²⁶ [okrašen s] stebri, piramidami in trofejami, [ki ga je po naročilu magistrata postavil] slavni umetnik Francesco Robba, po rodu iz Benetk, ki je zdaj meščan in kipar v Ljubljani. In ta [slavolok] je [magistrat] z največjo podložnostjo s pomočjo sledečega napisal posvetil njegovemu najvišjemu cesarskemu veličanstvu, čigar podoba iz najizvrstnejšega belega genoveškega marmorja lahko občudujemo skupaj s Famo, ki stoji nad njim [na vrhu slavoloka]. [Napis] je naslednje vsebine: »Carlo VI. Romanorum Monarchae, germaniae, Hispaniae, Hungariae, Bohemiae Regi, Archi-Duci Austriae, &c. &c. Hanc Urbem ad accipiendum à Ducatu Carnioliae homagium ingredienti S. P. Q. Labacensis, Anno 1728.« Pri Fami pa beremo naslednje besede: »Gloria Martis. Claud.« S tem so bila Deželno-vicedomska vrata spremenjena v spomenik in slavolok. ¹²⁷

Prosti prevod latinskega posvetila cesarju se glasi: »Karlu VI. rimskemu vladarju; kralju Germanije, Španije, Ogrske [in] Češke; nadvojvodi Avstrije itd.

¹²⁵ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 31–32.

¹²⁶ Čevlj (der Schub ali der Fuß) je meril približno 31,6 cm, kar bi pomenilo, da je bil slavolok visok slabih 7 metrov (6,952 m) (Hudelja, *Nemško-slovenski zgodovinski slovar*, str. 342, 803).

¹²⁷ Prosti prevod izvirnika: »Andertens hatte erfagter Stadt=Magiftrat um auch der Nach=Welt ein Zeichen feiner allerunterthänigft gegen allerhöchft = ernannt Seiner Kaiferl. Majestät etc. tragenden Devotion zu hinterlassen / an dem fogenannten Landes=Vice=Domb=Thor / durch welches Seine Kaiferl. Majestät / etc. den Einzug gehalten / eine prächtige Triumph=Porten von Stein 22 Schuhe hoch durch den berühmten Künftler Francesco Roba von Venedig gebürtig / der Zeit Burger / und Stein=Bild=Hauer zu Laybach / mit Säulen / Piramiden / und Trophaeis nach der jetzigen Bau=Regel verfertiget / und folche mittels der bald nach folgenden Überschrift allerhöchft feiner Kaiferl. Majestät / deffen Bildnuß von dem feinsteften weißten Genueser=Marmor / famt der ober derfelben stehenden Fama nicht wenig zu bewunderen / in Allerunterthänigkeit dediciret mit nachfolgender Schrift. Carlo VI. Romanorum Monarchae, germaniae, Hispaniae, Hungariae, Bohemiae Regi, Archi-Duci Austriae, &c. &c. Hanc Urbem ad accipiendum à Ducatu Carnioliae homagium ingredienti S. P. Q. Labacensis, Anno 1728. Bey der aber feynd folgende Worte zu lesen: Gloria Martis. Claud. Wordurch dieses Landes=Vice=Dombische Thor in ein Monumentum, und Ehren=Pforten verwandelt worden« (*Wienerisches Diarium*, 15. 9. 1728, Num. 74, Anhang zu Num. 74, [str. 9]).



Francesco Robba: Karel VI., marmor (Mestni muzej Ljubljana, 510:LJU;0018710, foto: M. Paternoster).

itd., vstopajočemu v to mesto k poklonitvi vojvodine Kranjske. Magistrat in ljubljansko ljudstvo, leta 1728.« Ž napisom poleg Fame, ki bi se v prostem prevodu glasil: »Slava Marsu. Claud[ianus]«, pa se je ljubljanski magistrat po vsej verjetnosti skliceval na delo *De Consulatu Stilichonis* poznoantičnega latinskega pesnika Klavdijana (*Claudius Claudianus*), ki je živel v poznem 4. in zgodnjem 5. stoletju.¹²⁸

Matej Klemenčič ugotavlja, da je magistrat kiparju Francescu Robbi za izdelavo slavloloka skupno odštél 440 goldinarjev 29 krajcarjev. Od slavloloka se je ohranilo marmorno poprsje Karla VI., ki je po

Klemenčičevi oceni kiparjevo lastnoročno delo. Kipar je cesarja upodobil v oklepu, z verigo viteškega reda Zlatega runa, ki jo je slikar Johann Michael Rainwaldt pozlatil, z bogato skodrano lasuljo ter z lovorjevim vencem rimskega triumfatorja okrog glave. Klemenčič nadaljuje, da je Robba gibanje zaključil z lahnim nagibom glave, kot bi Karel VI. pogled s slavloloka obračal proti opazovalcu, ki se po Kapucinskem (danes Kongresnem) trgu približuje Vicedomskim vratom. Cesarjeva busta je po letu 1791 krasila mestno hišo, danes pa jo hrani Mestni muzej Ljubljana.¹²⁹

¹²⁸ Prim. Claudianus, *De Consulatu Stilichonis* (1,16). O Klavdijanu gl. *Antika: leksikon*, str. 277–278.

¹²⁹ Klemenčič, *Francesco Robba*, str. 69–74, 269.

O drugem, »efemernem« slavoloku, ki je stal pred poslojsem rotovža,¹³⁰ *Wienerisches Diarium* poroča:

Na enem vogalu mestne hiše je bila najprej postavljena boginja miru, nad njo pa podoba Karla Velikega z napisom »Pace Magnus«, na drugem vogalu pa bog vojne Mars in nad njim podoba Karla V. z napisom »Bello Magnus«. Na sredini slavoloka je stalo nadvse sijajno izdelano poprse njegovega sedaj vladajočega cesarskega veličanstva itd. itd. Karla VI., nad njim pa se je naprej nagibala Fama, ki je z obeh smeri kazala na njegovo najvišje cesarsko veličanstvo z napisom »Hic utroque«. Vrh slavoloka je krasil dvoglavi orel s cesarskimi insignijami. Na sredini loka je molel naprej zelo umetelno kiparsko izdelan lintvern, ki predstavlja mestni grb, 29. avgusta tega leta, na dan poklonitve, pa je ljudem delil rdeče in belo vino.¹³¹

Opis drugega slavoloka, ki je imel »fontano z vinom«,¹³² najdemo tudi pri Heintzu:

Magistrat pa je kot izraz veselja poleg tridnevne razsvetljave mestne hiše na dan dedne poklonitve dal teči tri sode¹³³ vina, pri čemer so delili tudi kruh. V ta

namen je mesto na mestno bišo dalo postaviti neke vrste slavolok, na sredini katerega je stal po rimsko (alla Romana) izdelan sod, ta sod in slavolok, postavljen čez altano mestne hiše, je nosil letčega zmaja, iz katerega žrela je teklo rdeče in belo vino. Nekoliko višje od omenjenega sode sta bila na obeh straneh pritrjena metalizirana štita, desni [je nosil] mir z napisom »pace magnus«, levi pa vojno z besedami »bello magnus«. Pred štitom je bila postavljena fama s svojim običajnim rogom, izpuščajočim besede »hic utraque«.¹³⁴

Klemenčič ugotavlja, da je magistrat dekoracijo druge »častne konstrukcije« (*Ehren-Gerüßtes*) zaupal zlasti slikarju Johannu Michaelu Rainwaldu in kiparju Heinrichu Michaelu Löhru. Od zgoraj naštetega okrasja pročelja mestne hiše se je ohranilo več plastik. Možno je, da sta skulpturi Karla Velikega in Karla V., ki sta krasili stranici efemernega slavoloka, identični s slabo ohranjenima kipoma, ki danes stojita v nišah fasade cerkve sv. Florijana na današnjem Gornjem trgu.¹³⁵ Leta 2010 je bilo v Narodni galeriji odkrito tudi slabo ohranjeno poprse Karla VI.¹³⁶ iz nežgane gline (*terracruda*). Klemenčič meni, da bi to plastiko lahko izdelal sam Roba kot repliko marmorne buste z Vicedomskih vrat v cenejšem materialu, kot sta štuk in glina.¹³⁷

Od »drugega« slavoloka se je po vsej verjetnosti ohranil tudi dvoglavi orel s cesarskimi insignijami, ki je leta 1728 krasil vrh konstrukcije pred rotovžem. Mestni muzej Ljubljana namreč hrani eksponat dvo-glavega orla, ki je bil nekdanj na pročelju mestne hiše.

¹³⁰ Opis gl. v Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 32–33. Anonimni pisec Ceremonialnega protokola št. 14 si je o drugem slavoloku zabeležil le, da je ljubljanski magistrat pred mestno hišo napravil vodnjak za vino (*Wein=Röhnen*) na tam postavljenem slavoloku (AT ÖStA HHSStA OMeA ZA-Prot. 14, fol. 200r). Matej Klemenčič navaja, da je opis obeh slavolokov prispeval tudi anonimni avtor biografije princa Evgena Savojskega iz leta 1739 z naslovom *Des großen Feldherrn Eugenii, Herzogs von Savoyen, Heldentaten* (pag. 426) (Klemenčič, *Francesco Robba*, str. 74, 188, 269).

¹³¹ Prosti prevod izvirnika: »Erstlichen wurde auf einem Ecke des Raht=Haufes die Göttin des Friedens / oberhalb aber die Bildnuß Caroli Magni mit der Uberfchrift Pace Magnus, auf dem anderen Ecke aber der Kriegs=Gott Mars, und oberhalb die Bildnuß CAROLI V. mi[t] der Uberfchrift Bello Magnus vorgestellt. In der Mitte des Ehren Gerüßtes aber ftunde ein überaus köftlich verfertigtes Brust=Stuk Seiner anjetzo Regierenden Kaiferl. Majestät etc. etc. CAROLI VI., oberhalb stellet sich hervor die Fama zu beeden Seiten auf allerhöchft Seine Kaiferl. Majestät deutend / mit der Uberfchrift: Hic utroque. Und den Gipfel des Ehren=Gerüßtes zierete ein zwey=köpfiger Adler mit denen Kaiferl. Infignien. In der Mitte der Schwib=bögen aber / blickete hervor ein fehr künstlich von Bild=Hauer=Arbeit verfertigter Lind=Wurm / welcher die Stadt=Wappen praesentirt / und an dem 29. Augufft dieses Jahres / als an dem Tage der Huldigung dem Volk rot= und weiffen Wein auspenden würdet« (*Wienerisches Diarium*, 15. 9. 1728, Num. 74, Anhang zu Num. 74, [str. 9]).

¹³² Besedna zveza je povzeta po Juliusu Bernhardu von Rohru, ki navaja, da so bile podobne »fontane z vinom« pogoste spremljevalke dednopoklonitvenih slavij: »... fo läßt man ihnen auch wohl einen oder ein paar Tage Fontainen mit Wein springen, ...« (Rohr, *Einleitung zur Ceremoniel=Wissenschaft*, III. Theil, VII. Capitul, § 41, pag. 677).

¹³³ Beseda »sod« (*das Faß*) tu verjetno nastopa kot votla mera za vino. V strokovni literaturi glede njegove prostornine naletimo na različne podatke, čemur verjetno botruje dejstvo, da so votle mere za vino precej variirale med različnimi mesti in deželami ter se s časom spreminjale (Vilfan, *Prispevki k zgodovini mer*, str. 72). Vilfan navaja podatke iz leta 1526, po katerih naj bi sod na Štajerskem in Kranjskem tedaj meril 40 veder po 26,25 litra, kar pomeni 1.049,6 litra (Vilfan, *Prispevki k zgodovini mer*, str. 72). Potemtakem je ljubljanski magistrat za ljudsko slavje ob dedni poklonitvi leta 1728

pripravil 3139,8 litra vina. Po drugi strani v *Nemško-slovenskem zgodovinskem slovarju* Nika Hudelje zasledimo, da je sod znašal 10 dunajskih veder po 56 litrov, torej 560 litrov (Hudelja, *Nemško-slovenski zgodovinski slovar*, str. 242, 304). V slednjem primeru je Ljubljana dedno poklonitev Karlu VI. počastila s 1680 litri vina. K zgornjima izračunoma, ki dajeta precej različna rezultata, je vendarle treba dodati, da je bil avtor vira – Johann Adam von Heintz – Dunajčan, na Dunaju pa so uporabljali nekoliko drugačne votle mere za vino – kranjske so bile z njimi poenotene šele sredi 18. stoletja (Vilfan, *Prispevki k zgodovini mer*, str. 55).

¹³⁴ Prosti prevod izvirnika: »Der magistrat aber hat zur freydens bezeugung nebst einer 3. täg[igen] illumina[tion] ihres rathhauses an den huldigungstag 3 vaß wein rennen lassen, worbey auch brodt aufgeworffen worden. Zu welchen ende besagte stadt an dero rathhauß ein arth von einer triumph=porten aufrichten liese, auff dessen mittel ein alla Romana gemachtes vase stunde, solches vas, und den über die althane des rathhauß gemachter triumphbogen truge ein fliegender trach, auß dessen rachen, roth und weiser wein flosse, etwas höher aber besagte vase war[en] zu beeden seithen metall=sirte schildt angeheft [?] vor von der zur rechten den frieden mit der überschrift pace magnus, der zur linken aber den krieg mit den worthen bello magnus. Vorstellet aber diesen beeden schildern folge die fama mit ihren gewöhnlichen horn, die worth außstossend: hic utraque« (AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 75v–76r).

¹³⁵ Klemenčič, *Francesco Robba*, str. 71–72, 269. Viktor Steska navaja, da naj bi ena od soh na pročelju cerkve sv. Florijana predstavljala Karla Boromejskega in ne Karla V. (Steska, O nekaterih ljubljanskih spomenikih, str. 54–55).

¹³⁶ Narodna galerija, kat. št. A14. Gl. Klemenčič, *Francesco Robba*, str. 71 (sl. 84, 85), 269.

¹³⁷ Klemenčič, *Francesco Robba*, str. 71–72, 269.



Dvoglavi orel (Mestni muzej Ljubljana, 510:LJU;0031100, foto: M. Paternoster).

V strokovni literaturi se je uveljavilo mnenje, da je lesena skulptura nastala ob dedni poklonitvi Karlu VI. leta 1728,¹³⁸ čemur v prid govori cesarjev monogram »C:VI:« (*Carolus VI.*), ki ga orel nosi na prsih.¹³⁹ Vendar je treba ob tem opozoriti, da krona nad orlovima glavama bolj kot na cesarsko krono Svetega rimskega cesarstva¹⁴⁰ (*Reichskrone*),¹⁴¹ spominja na osebno krono cesarja Rudolfa II. (*Krone Kaiser Rudolfs II.*), ki je

uradna Krona Avstrijskega cesarstva (*Krone des Kaisertums Österreich*) postala šele leta 1804.¹⁴² Ob tem se odpirajo tri vprašanja, in sicer ali je krona nad orlovima glavama pristna ali je bila zamenjana v začetku 19. stoletja in ali je lesena skulptura kljub monogramu Karla VI. res nastala v zgodnjem 18. stoletju.

Kot pomemben del zunanje reprezentance Karla VI. kot deželnega kneza lahko štejemo tudi njegovo osebno ladjo (*Leib-Schiff*). Nosila je ime enega glavnih dejavnikov katoliške prenove 16. stoletja in cesarjevega imenskega patrona sv. Karla Boromejskega,¹⁴³ ki je v času vladavine Karla VI. tudi na Kranjskem postal priljubljen svetnik.¹⁴⁴ Ladjo

¹³⁸ Prav tam, str. 71, 269.

¹³⁹ Tudi v Konjicah (danes Slovenske Konjice) je Karla VI., ki se je vračal v Gradec, 23. septembra 1728 pričakal portal z dvoglavim orlom, ki je na prsih nosil cesarjev monogram (Visočnik, »Piramida« na Zgornjem Motniku, str. 379).

¹⁴⁰ Za opozorilo na to pomembno podrobnost vljudno zahvalo dolgujem Ani Pokrajac Iskra in Janezu Polajnarju (MGML – Muzeji in galerije mesta Ljubljane).

¹⁴¹ Diem, *Die Symbole Österreichs*, str. 161–164, Farbabbildung I; Haag (ur.), *Meisterwerke der Weltlichen Schatzkammer*, str. 22–25.

¹⁴² Diem, *Die Symbole Österreichs*, str. 183–189, Farbabbildung III; Haag (ur.), *Meisterwerke der Weltlichen Schatzkammer*, str. 136–139.

¹⁴³ Seitschek, I. Person und Familie, str. 14–32, 30–31.

¹⁴⁴ Steska, O nekaterih ljubljanskih spomenikih, str. 54.

Carolus Borromaeus, kot jo imenuje Perizhoffer,¹⁴⁵ so po dogovoru z dvorom zgradili kranjski deželni stanovi.¹⁴⁶ Perizhoffer navaja, da je bilo plovilo v jadrom zgrajeno po zgledu tipa ladij *Peoten* (it. *la peota*), sicer značilnih za Jadransko morje.¹⁴⁷ Heintz pa si je za beležil, da je šlo za »galejo« (*gallere*), ki naj bi imela 36 vesel.¹⁴⁸

Oba, Perizhoffer in Heintz, hvalita kvaliteto izdelave in umetelnost ornamentike, ki naj bi ladjo povzdigovala v »monarhični stan«. Notranjost ladje je bila oblečena v dragoceni žamet in damast, zunanost pa so krasile pozlačene rezbarije. Posadko je sestavljalo 12 mož, šest ljubljanskih in šest italijanskih mornarjev, ki so kot gondoljerji nosili svilene obleke v stanovskih livrejskih barvah.¹⁴⁹ Verjetno je bila umetelno izdelana tudi ladja tipa *Chaichio*, ki je v ljubljanskem pristanišču čakala princa Franca Štefana Lotarinškega, vendar s podatki o njej trenutno še ne razpolagamo.¹⁵⁰

Kot je bilo omenjeno že v prejšnjem poglavju, je Heintz v kranjski prestolnici pohvalil okrasitve oken in galerij, od katerih se mu je v spomin vtisnila zlasti ozaljšava hiše v Ljubljani živčnega francoskega »briv-

ca ali lasuljarja« (*barbirer oder peruckenmacher*) Pierra Toussainta Taboureta.¹⁵¹ Ta je namreč ob povratku cesarja in lotarinškega princa v Ljubljano, 20. septembra, razsvetil obe okni svoje hiše, in sicer tako, da je bil na desnem oknu upodobljen cesarski orel, nad katerim je bil latinski napis: *Austria per quas pingit sua scuta volucres, tres volucres scuto stirps Lotharinga gerit* (prosti prevod: *Avstrija na svoje štite [tj. grbe, op. V. K.] slika po petero ptic, tri ptice nosi na štitu lotarinški rod*), pod njim pa: *Quique hic tres illic, numero sunt impar utrinque, ut sint par numero, jungito quinque tribus* (prosti prevod: *Ta pet, oni tri, po številu sta na obeh straneh neenaka; da bosta po številu enaka, združi pet s tremi*).

V levem oknu je bil upodobljen lotarinški grb z latinskim nadpisom: *Crux terno volucres, geminus, leo, lilia, pisces, quinque puto regum, sunt sita signa simul* (prosti prevod: *Križ, po tri ptice, dvojček, lev, lilija, ribe, pet kraljev menim, [ta] znamenja so skupaj na znakih [tj. grbih, op. V. K.]*) in podnapisom: *Erravi una domus gerit hoc Lotharingia quid optem, ut tot regnorum sit domus ista capua*¹⁵² (prosti prevod: *Zmotil sem se: ena hiša, lotarinška, nosi to, zaradi česar bi želel, da bi bila ta hiša glava tolikih kraljestev*).¹⁵³

Bralcu je bilo, tako Heintz, predstavljeno tudi »ponemčeno« besedilo v vezani besedi, ki ga v nadaljevanju za lažjo primerjavo z latinskim besedilom navajam v izvorniku. In sicer je pod avstrijskim grbom pisalo: *Fünf vögellein Österreich führet in seinem schilde, Lotharing hat eben gleich drey vögellein im wappen bilde, da fünf dort drey einsamb beyd in der zahl ungleich, knipf beede nur zusamb, so seynd ein paar und gleich*¹⁵⁴ (prosti prevod: *Pet ptičic nosi Avstrija v svojem štitu, Lotaringija ima prav tako tri ptičice v svojem grbu, tu samih pet, tam tri, obojih po številu neenakih, le stki ju skupaj, da sta par in enaka*).

Pod lotarinškim grbom pa je bil rimani napis, ki ga Heintz navaja v naslednji obliki:

*Ein creytz drey vögellein,
zwey löwen lillie, fische,
fünf könig wie ich mein,
in diesen ich erw[n]sche,
ach nein ich hab geirret,
das lotharing[ische] hauß,
dies alles im wappen führet,
drumb bricht mein wunsch herauß,
Gott laß mein wunsch gelingen,
thue so viell reich bereiten,
vors hauß von Lotharingen,
alß viell die wappen deüten.*¹⁵⁵

¹⁴⁵ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 64.

¹⁴⁶ AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 76v–77r; Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 9, 64; Num 26, pag. 119–120.

¹⁴⁷ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 64. Ladje tipa *la peota* so bile v povprečju dolge do 15 metrov, široke do 2,5 metra in visoke več kot 1 meter. Na premcu in krmi so imele del palube prekrit z deskami, na sredini plovila pa je bil pokrit prostor, imenovan *il falze*, ki je spominjal na baldahin ter je bil prekrit z damastom in svilo. »Il falze« je lahko gostil do 12 oseb, ki so seделе za mizo. *Peoto* so uporabljali predvsem na Beneškem, in sicer za rečni promet in regate. Znana sta dva tipa ladje, prvi, z jamborom, jadri in vesli ter drugi, ki je imel le vesla. Običajno so veslali štirje mornarji, ob svečanih regatah pa osem mornarjev. Za navedene podatke iskreno zahvalo dolgujem kustosu za starejšo zgodovino pomorstva dr. Flaviju Boninu iz Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« v Piranu. Gl. Bonin, *Belo zlato*, str. 218–219.

¹⁴⁸ AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 77r. Število vesel (36), ki naj bi jih po von Heintzevih navedbah imela cesarjeva osebna ladja, se zdi spričo običajnih dimenzij ladij tipa *la peota* in številna mornarjev (12), ki ga navaja Perizhoffer, previsoko.

¹⁴⁹ Perizhofferjev opis ladje Karel Boromejski se glasi: »Immittels / und bey difer Gelegenheit erachte ich fo denck= als beschreibens=würdig zu feyn / dife Schiff=Fahrt in eine befondere Notam zu nehmen / was maffen Ertlichen das Kayferliche Leib=Schiff mit Namen CAROLUS BOROMAEUS, von einem in Schiff=Bau best=erfahrenen / und eigenen Fleifes hierzu beftelten Meiftern fehr künstlich / auf Art / der auf dem Adrianischen=Weer fo genanter Peoten infruiert / und angegeben / nachdem folches inwendig mit koftbaren / verportirten Sammet / und Damasck / aufwendig aber mit vergolten künstlichen Bildhauer=Zieraten in einem Monarchifchen Stand gebracht ware / famt allen darzu erforderlichen Segel= und anderen Gerättschaften / auch theils Laybacherifchen fechs Schiff=Leut= und fechs Wällifchen Barcarollen / welch= alle auf Gondolier=Art mit denen in der Landtschaftlichen Livrée=Farb hergefchaften feidenen Kleidungen angethan / an bemelt=fogefagten Rain zu Laybach am Waffer auf das prächtigste in der Bereitchaft gestanden ift« (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 64). O tem gl. Rutar, *Zur Schifffahrt*, str. 70–71.

¹⁵⁰ Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 64.

¹⁵¹ Šorn, Tabouret, Pierre Toussaint, *Slovenska biografija*. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi681406/> (9. 5. 2022). Zahvalo za ta podatek dolgujem Mihi Preinfalku.

¹⁵² AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 101v–102r.

¹⁵³ Za nesebično pomoč pri prevajanju iz latinščine zahvalo dolgujem Mateju Hriberšku.

¹⁵⁴ AT ÖStA FHKA SUS HS 0101, fol. 102r.

¹⁵⁵ Prav tam.



Ostanki freske s prizorom pravnega dejanja dedne poklonitve kranjskih deželnih stanov cesarju Karlu VI. leta 1728 (INDOK, Križ pri Komendi, fototeka, inv. št. s20794, foto: Fran Šijanec, 1947).

Besedilo bi se v prostem prevodu glasilo: *En križ, tri ptičice, / dva leva, lilije, ribe, / pet kraljev, kakor menim, / to si jaz želim, / oh ne, motil sem se, / da lotarinška hiša, / v grbu vse to nosi, / zato izbrubne moja želja, / Bog dovoli uspeti moji želji, / stori, da bo pripravljenega toliko bogastva / za Lotarinško hišo, / kolikor ga kažejo grbi.*¹⁵⁶

Upodobitve dedne poklonitve Karlu VI.

Bera likovnih upodobitev kranjskih dednih poklonitev je žal precej skromna. Ohranjena sta bakroreza, ki sta ju prispevala Johan Koch in Andreas Trost ter prikazujeta premike vojaškega spremstva

cesarja Leopolda I., ko je leta 1660 v Ljubljani sprejel kranjsko dedno poklonitev.¹⁵⁷ Po tej plati dedna poklonitev Karlu VI. leta 1728 s petimi shematičnimi skicami tlorisov posameznih protokolarnih dejanj dedne poklonitve v Perizhofferjevi publikaciji precej izstopa.

Umetnostnozgodovinska stroka je opozorila tudi na obstoj likovne upodobitve dedne poklonitve Karlu VI., ki pa žal ni ohranjena. Kot je izpostavila Ana Pokrajac Iskra, je kranjsko dedno poklonitev tri leta po slovesnem dogodku na eni od fresk v glavni dvorani gradu Križ pri Komendi¹⁵⁸ upodobil slikar Jožef (Jo-

¹⁵⁶ Za nesebično pomoč pri prevajanju iz nemščine zahvalo dolgujem Borisu Golcu.

¹⁵⁷ Gl. katalog razstave *Knjiga, znanje, razum*, št. 114, 115; str. 164.

¹⁵⁸ O gradu Križ pri Komendi in družini Auersperg gl. Smole, *Graščine*, str. 241–242; Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 173; Preinfalk, *Auerspergi*, str. 177–185.

seph) Mayr.¹⁵⁹ Grad je namreč med letoma 1730 in 1733 prezidal in temeljito prenovil Anton Jožef grof Auersperg (1696–1762),¹⁶⁰ ki je pri dedni poklonitvi leta 1728 kot *substituierter* dedni deželni maršal nadomeščal svojega očeta, dejanskega nosilca dedne službe, Franca Antona grofa Auersperga (1659–1729),¹⁶¹ ker ta zaradi protina ni mogel sodelovati pri dedni poklonitvi.¹⁶²

Anton Jožef, ki je grad od očeta podedoval leta 1729,¹⁶³ je v veliki dvorani dal slikarju Mayrju nad kaminoma naslikati dva velika prizora. Prvi je upodabljal bitko pri Sisku (22. junija 1593), v kateri se je proslavil »kranjski Ahil« in prednik Antona Jožefa – Andrej Auersperg,¹⁶⁴ drugi pa dedno poklonitev kranjskih deželnih stanov cesarju Karlu VI. leta 1728, ki se je udeležil naročnik sam.¹⁶⁵

Ker so grad Križ pri Komendi novembra 1943 požgali partizani,¹⁶⁶ so se do današnjih dni ohranili le fragmenti upodobitve bitke pri Sisku,¹⁶⁷ freska s prizorom dedne poklonitve pa je žal izgubljena. V fototeki Informacijsko-dokumentacijskega centra pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije so hranili le posnetek razvaljene velike dvorane iz leta 1947, ki kaže, da se je od požiga do tedaj ohranil le skrajni levi zgornji vogal freske; na njem je vidna figura cesarja Karla VI., ki sedi na prestolu, in je uničena od pasu navzdol. Levo od cesarja je videti do prsi ohranjeno figuro, ki nad desnim ramenom morda drži palico ali prapor.¹⁶⁸

Poleg tega je krajši opis freske leta 1929 prispeval France Stelè: »Slika na desni predstavlja dvorano s cesarjem na tronu, na levi skupina treh ljudi v črnih oblekah z lasuljami na glavah, na desni večja skupina, pred njo pa mlad govornik. Napis: EX hoMagIaLI DeVotIoni festIVIitate CarnIoLIae (poklonitveni

akt kranjskih deželnih stanov l. 1728).«¹⁶⁹ Napis se v prevodu glasi: »S slovesnosti zveste poklonitve Kranjske«. Kronogram daje letnico poklonitve 1728. Ana Pokrajac Iskra domneva, da je ena od upodobljenih figur predstavljala naročnika – Antona Jožefa grofa Auersperga.¹⁷⁰ Večji stropni freski z upodobitvama dedne poklonitve Karlu VI. sta se ohranili na Koroškem, in sicer v Veliki grbovni dvorani koroške deželne hiše v Celovcu¹⁷¹ in v Knežji dvorani benediktinskega samostana Osoje (Ossiach).¹⁷²

Sklep

Dedna poklonitev vojvodine Kranjske deželnemu knezu, cesarju Karlu VI., leta 1728 je postregla s precej novostmi na področju vladarske reprezentacije v odprtih mestnih prostorih. Po do zdaj znanih podatkih gre namreč za prvo dedno poklonitev v Ljubljani, za potrebe katere sta bila zgrajena dva slavoloka. Prvi, ki je stal pred Vicedomskimi vrati, je bil trajnega značaja in je mestna vrata krasil do leta 1791, drugi, postavljen pred mestno hišo, pa je bil efemerna arhitekturna stvaritev. Med »začasne« stvaritve lahko štejemo tudi okrasitev mestnih zgradb s tapetami in slikami v ulicah, po katerih sta potekala cesarjev vhod v mesto in dednopoklonitveni sprevod (*huldigungszug*), razsvetljava in razkošni ladji, ki so ju deželni stanovi zgradili za cesarja in princa Franca Stefana Lotarinškega.

S stališča reprezentacije v javnih prostorih je kranjska dedna poklonitev leta 1728 sledila sočasnim srednjeevropskim trendom, kot jih v delu *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der großen Herren* iz leta 1729 navaja Julius Bernhard von Rohr. Kot lokalno posebnost kaže izpostaviti dejstvo, da je Ljubljana, ki je bila vse od selitve dvora Ferdinanda II. iz Gradca na Dunaj leta 1619 geografsko precej oddaljena od svojih habsburških deželnih knezov, z bogato okrasitvijo in kvalitetnimi kiparskimi deli, ki jih je za slavoloka prispeval kipar Francesco Robba, dedno poklonitev dobro izkoristila, da je dvoru in širšemu bralstvu tiskanih medijev predstavila novo baročno podobo, ki si jo je nadela po porazu Turkov pred Dunajem leta 1683.

S stališča simbolne komunikacije lahko ocenimo, da je Kranjska skupaj s Koroško tako kot pri dedni poklonitvi Leopoldu I. leta 1660 tudi pri poklonitvi leta 1728 v primerjavi s svojo notranjeavstrijsko partnerico Štajersko v očeh dvora izgubila nekaj prestiža, saj deželni knez v Ljubljani in Celovcu, za razliko od Gradca, ni prisegel pred stanovskim odborom, temveč je stanovom spoštovanje njihovih svoboščin zagotovil le z zaščitnim pismom, kar tudi kaže, da

¹⁵⁹ Pokrajac Iskra, Stenske poslikave, str. 281–282.

¹⁶⁰ Gl. Preinfalk, *Auerspergi*, str. 414–415.

¹⁶¹ Prav tam, str. 433–434.

¹⁶² Podatek o protinu Franca Antona grofa Auersperga navaja Heintz v svojem opisu dednopoklonitvenega potovanja leta 1728 (AT ÖStA FHK A SUS HS 0101, fol. 72v).

¹⁶³ Pokrajac Iskra, Stenske poslikave, str. 282.

¹⁶⁴ Prav tam, str. 284. O Andreju Auerspergu in bitki pri Sisku gl. Preinfalk, *Auerspergi*, str. 83–85, 412.

¹⁶⁵ Pokrajac Iskra, Stenske poslikave, str. 285, 287.

¹⁶⁶ Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 173.

¹⁶⁷ Leta 1947 sta bila dva fragmenta freske bitke pri Sisku sneta, leta 2017 pa sta bila restavrirana in ponovno združena v enoten prizor. Manjkajoče polje je bilo nadomeščeno s pomočjo rekonstrukcije po fotografiji Franceta Stelèta (J. Mayr, Bitka pri Sisku z Andrejem Auerspergom na konju, sneta freska, MGML, 510:LJU:0065412; o tem gl. Pokrajac Iskra, Stenske poslikave, str. 284–285, reprodukcija Sl. 1).

¹⁶⁸ Opis je povzeta po Pokrajac Iskra, Stenske poslikave, str. 287. Fotografija gl.: INDOK, Križ pri Komendi, fototeka, inv. št. s20794 (foto: Fran Šijanec, 1947). Za razliko od fragmentov upodobitve bitke pri Sisku fragment freske s prizorom dedne poklonitve ni bil snet (Pokrajac Iskra, Stenske poslikave, str. 287, op. 26). Figura levo od cesarja bi lahko bil dvorni vicekancler Friderik grof Seilern (Perizhoffer, *Erb-Huldigungs Actus*, pag. 53).

¹⁶⁹ Stelè, *Politični okraj Kamnik*, str. 404; navaja tudi: Pokrajac Iskra, Stenske poslikave, str. 287.

¹⁷⁰ Pokrajac Iskra, Stenske poslikave, str. 287.

¹⁷¹ Gl. *Prinz Eugen und das barocke Österreich*, str. 86.

¹⁷² Gl. Seitschek, *Die Erbhuldigungsreise 1728*, str. 154.

so bili kranjski in koroški deželni stanovi politično šibkejši. Poleg tega so morali Kranjci na potrditev svojega deželnega ročina s strani Karla VI. čakati še do leta 1736, medtem ko je cesar štajerske privilegije potrdil že leta 1731.

VIRI IN LITERATURA

NEOBJAVLJENI VIRI

INDOK – Informacijsko-dokumentacijski center pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije
Fototeka

MGML – Muzej in galerije mesta Ljubljane
Fototeka

NŠAL – Nadškofjski arhiv Ljubljana
ŠAL – Škofjski arhiv Ljubljana

ÖStA – Österreichisches Staatarchiv
[FHKA] Finanz- und Hofkammerarchiv
[SUS] Sammlungen und Selekte, [HS] Handschriftensammlung des Finanzarchivs
[HHStA] Haus-, Hof- und Staatsarchiv, [HA] Hofarchive, Privat- und Familienfonde, [OMeA] Obersthofmeisteramt
[ÄZA] Ältere Zeremonialakten
[ZA-Prot] Zeremonialprotokolle (splet: <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=1007>).
[ZA-Prot-Konzepte] Konzepte der Zeremonialprotokolle

SI AS – Arhiv Republike Slovenije
AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko.
AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. reg.
AS 11, Komisija za fevdne zadeve.
AS 1080 Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko.

SI ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
LJU 296, Graščina Fužine, Ljubljana (1616–1925).

ČASOPISI

Maria Theresia: Österreichs große Herrscherin 1717–1780 (ur. Rainer Nowak).
Slovenski narod, 1917.
Wienerisches Diarium, 1728.

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

Aelschker, Edmund: *Geschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart mit Rücksicht auf Culturverhältnisse*, Zweiter Band: Von Kaiser Karl V. bis zur Gegenwart. Klagenfurt: J. Leon sen., 1885.

Antika: leksikon (ur. M. C. Howatson). Ljubljana: Cankarjeva založba, 1998.

Bonin, Flavio: *Belo zlato krilatega leva: razvoj severno-jadranskih solin v obdobju Beneške republike*. Piran: Pomorski muzej; = Pirano: Museo del mare »Sergej Mašera«, 2016.

Claudianus, Claudius: *De Consulatu Stilichonis* (splet: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/>).

Costa, [Henrik Etbin]: *Kleine historische Notizen. Mittheilungen des historischen Provinzial-Vereins für Krain*, 1, 1846, št. 1, str. 4.

Diem, Peter: *Die Symbole Österreichs: Zeit und Geschichte in Zeichen*. Wien: Kremayr & Scheriau, 1995.

Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung*, IV. Theil, Vom Regierungsantritt Leopold I. (1657) bis auf das Ende der französischen Herrschaft in Illyrien (1813). Ljubljana: I. v. Kleinmayr & F. Bamberg, 1876.

Fabjančič, Vladislav: *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820*, 4. zvezek, Župani in sodniki 1650–1785 (ur. Sonja Anžič-Kemper in Barbara Žabota). Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2012 (Gradivo in razprave 34).

Florjančič de Grienfeld, Ivan Dizma: *Deželopisna karta vojvodine Kranjske* [Kartografsko gradivo]. Ljubljana: Slovenska knjiga, 1994.

Gelder, Klaas Van (ur.): *More Than Mere Spectacle: Coronations and Inaugurations in the Habsburg Monarchy during the Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Austrian and Habsburg Studies, Vol. 31. New York; Oxford: Berghahn Books, 2021.

Gelder, Klaas van: *Eighteenth- and Nineteenth-Century Coronations and Inaugurations in the Habsburg Monarchy: Why Do They Matter? More Than Mere Spectacle: Coronations and Inaugurations in the Habsburg Monarchy during the Eighteenth and Nineteenth Centuries* (ur. Klaas van Gelder). New York; Oxford: Berghahn Books, 2021, str. 1–28 (Austrian and Habsburg Studies, Vol. 31).

Gelder, Klaas van: *Inaugurations in the Austrian Netherlands: Flexible Formats at the Interface between Constitution, Political negotiation, and Representation. More Than Mere Spectacle: Coronations and Inaugurations in the Habsburg Monarchy during the Eighteenth and Nineteenth Centuries* (ur. Klaas van Gelder). New York; Oxford: Berghahn Books, 2021, str. 168–197 (Austrian and Habsburg Studies, Vol. 31).

Gmoser, Susanne: *Die Erbhuldigungen in Österreich unter der Enns 1564–1835. Bedeutungswandel oder Bedeutungsverlust?* Wien: [S. Gmoser] diplomsko delo, 2010.

Gmoser, Susanne: *Die steirischen Erbhuldigungen. Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, 2, 2012, št. 2, str. 263–281.

- Golec, Boris: Slovenska toponimika Ljubljane do prvega tiskanega popisa toponimov iz leta 1787. *Kronika* 70, 2022, št. 2, str. 307–362.
- Golob, Andreas: Mediale Reflexionen auf Schritt und Tritt: Zeitungsberichterstattung über Habsburgerreisen im 18. Jahrhundert. *Habsburger unterwegs, Vom Barocken Pomp bis zur smarten Businessstour* (ur. Renate Zedinger, Marlies Raffler in Harald Heppner). Graz: Leykam, 2017, str. 9–29.
- Grafenauer, Bogo: *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1952.
- Gregorič, Jože: *Cistercijani v Stični: Ob 1500-letnici rojstva sv. Benedikta*. Ljubljana: Cistercijanski samostan v Stični, 1980.
- Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*, Del 1. Celje: Mohorjeva družba, 1992.
- Haag, Sabine (ur.): *Meisterwerke der Weltlichen Schatzkammer*. Wien: Kaiserliche Schatzkammer Wien, 2017 (Kurzfürer durch das Kunsthistorische Museum Wien, Band 2).
- Hahn, Daniela: *Zwei Besuche im österreichischen Litorale. Triest als Station der innerösterreichischen Erbhuldigungsreisen Leopolds I. 1660 und Karls VI. 1728*. Wien: [D. Hahn] diplomsko delo, 2013.
- Hisch, Heribert: *Die Erbhuldigungen in der Steiermark*. Graz: Inauguraldissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Karl Franzens Universität Graz, 1949.
- Holenstein, André: *Die Huldigung der Untertanen. Rechtskultur und Herrschaftsordnung 800–1800*. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag, 1991.
- Holz, Eva: Die Habsburger in Krain. *Habsburger unterwegs: Vom barocken Pomp bis zur smarten Businessstour* (ur. Renate Zedinger, Marlies Raffler in Harald Heppner). Graz: Leykam, 2017, str. 31–43.
- Hudelja, Niko: *Nemško-slovenski zgodovinski slovar*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2016.
- Jakič, Ivan: *Vsi slovenski gradovi: leksikon slovenske grajske zapuščine*. Ljubljana: DZS, 1999.
- Jellouschek, Anton: Die Lapidar-Denkmäler in Laibach. *Mitteilungen des historischen Vereins für Krain* 5, 1850, št. 2, str. 13–19.
- Klemenčič, Matej: *Francesco Robba (1698–1757): Beneški kipar in arhitekt v baročni Ljubljani*. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2013.
- Klemenčič, Matej: Podoba baročne Ljubljane v umetnostni zgodovini. *Knjiga, znanje, razum: od protestantizma do razsvetljenstva (1500–1800): prispevki z znanstvenega posveta ob razstavi, 7. in 8. oktober 2020* (ur. Mojca Ferle in Irena Žmuc). Ljubljana: Muzej in galerije mesta Ljubljane, Mestni muzej, 2021, str. 258–278.
- Knjiga, znanje, razum: od protestantizma do razsvetljenstva (1500–1800): prispevki z znanstvenega posveta ob razstavi, 7. in 8. oktober 2020* (ur. Mojca Ferle in Irena Žmuc). Ljubljana: Muzej in galerije mesta Ljubljane, Mestni muzej, 2021.
- Koblar, Anton: Cesta čez Ljubelj in ljubeljski piramidi. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 3, 1893, št. 6, str. 218–226.
- Kočevar, Vanja: Dedna poklonitev Avstrije nad Anizo kraljici Mariji Tereziji leta 1743 v Linzu: prispevek k umestitvam Marije Terezije kot vladarice. *Marija Terezija: med razsvetlenskimi reformami in zgodovinskim spominom* (ur. Miha Preinfalk in Boris Golec). Ljubljana: ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa: Založba ZRC, 2018, str. 123–161.
- Kočevar, Vanja: Dedna poklonitev vojvodine Kranjske kralju Ferdinandu III. leta 1631. *Kronika* 67, 2019, št. 2, str. 219–234.
- Kočevar, Vanja: Dedna poklonitev vojvodine Kranjske nadvojvodu Ferdinandu leta 1597. *Kronika* 63, 2015, št. 2, str. 201–232.
- Kočevar, Vanja: Ljubljana als Schauplatz der Erbhuldigung an Kaiser Karl VI. im Jahr 1728: Herrscherrepräsentation im öffentlichen Raum am Beispiel der krainischen Hauptstadt. *Stadt im Wandel. Europas Südosten im langen 18. Jahrhundert/Towns in change. Europe's Southeast in the long 18th century* (ur. Mathias Beer, Harald Heppner in Ulrike Tischler-Hofer), Neue Forschungen zur Ostmittel und Südosteuropäischen Geschichte. Berlin: Verlag Peter Lang, 2022 [v tisku].
- Kočevar, Vanja: Logarjev okrašeni vol: relikv predfevdalnih (staro)slovenskih prvin dednih poklonitev na Kranjskem. *Znanstveni neoliberalizem in razumevanje dedščine v kontekstu časovne preobrazbe: zbornik izvlečkov* (ur. Peter Kumer). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, 2016, str. 13.
- Kočevar, Vanja: *Vojvodina Kranjska v času Ferdinanda II. (1595–1637): politična zgodovina osrednje slovenske dežele*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani (doktorska disertacija), 2016.
- Legat, Franz Xaveri: Erbhuldigung in Krain im Jahre 1728. *Carniolia* 11, 1839, št. 16, str. 61–62; št. 17, str. 65–66; št. 18, str. 69–70.
- Leitner, C. G. von: Die Erbhuldigung im Herzogthume Steiermark. *Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark*, Heft 1, 1850, str. 98–136.
- Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove: (1596–1691) / prevedla Marija Kiauta* (ur. France Baraga). Ljubljana: Družina; Provincialat Družbe Jezusove, 2003.
- Mal, Josip: Poklonitev cesarju Karlu VI. v Ljubljani (Zgodovinski spomini). *Slovenec*, XLV, 30. 1. 1917, št. 24, str. 1–3.
- Maša, Petr: The Care of Thrones: A Plethora of Investitures in the Habsburg Composite Monarchy and Beyond from the Sixteenth to the Eighteenth Century. *More Than Mere Spectacle: Coronations and Inaugurations in the Habsburg Monarchy*

- during the Eighteenth and Nineteenth Centuries (ur. Klaas van Gelder). New York; Oxford: Berghahn Books, 2021, str. 29–66 (Austrian and Habsburg Studies, Vol. 31).
- Mell, Anton: *Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark*. Graz; Wien; Leipzig: Leuschner & Lubensky, 1929–1930 (splet: <http://www.literature.at/viewer.alo?objid=19290&page=1&viewmode=fullscreen>).
- Nared, Andrej: Kranjski deželni privilegiji (ročini) 1338–1736. *Kranjski deželni privilegiji = Carniolan provincial privileges = Krainische Landesprivilegien: 1338–1736* (ur. Andrej Nared in Jure Volčjak). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2008, str. 35–68.
- Nared, Andrej: Objava in prevod privilegijev kranjskega plemstva (1338) ter plemstva v Marki in Metliki (1365). *Kranjski deželni privilegiji = Carniolan provincial privileges = Krainische Landesprivilegien: 1338–1736* (ur. Andrej Nared in Jure Volčjak). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2008, str. 70–77.
- Nared, Andrej: Sezname kranjskega plemstva in kranjskih deželnih stanov. *Arhivi* 28, 2005, št. 2, str. 313–334.
- Perizhoffer pl. Perizhoff auf Ehrenhaimb, Karl Seyfrid: *Erb-Huldigungs Actus im Hertzogthum Crain*. Gedruckt zu Laybach: bey Adam Friderich Reichhardt ..., [1739].
- Pirc, K[arl]: Podružnica Sv. Ane in Št. Anska dolina (Nadaljevanje). *Cerkveni glasnik za Tržiško župnijo* 3, 1926, 23, str. 1–3.
- Pokrajac Iskra, Ana: Stenske poslikave glavne dvorane gradu Križ pri Komendi. *Knjiga, znanje, razum: od protestantizma do razsvetljenstva (1500–1800): prispevki z znanstvenega posveta ob razstavi, 7. in 8. oktober 2020* (ur. Mojca Ferle in Irena Žmuc). Ljubljana: Muzej in galerije mesta Ljubljane, Mestni muzej, 2021, str. 280–297.
- Preinfalk, Miha: *Auerspergi: po sledih mogočnega tura*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2005 (Thesaurus memoriae, Dissertationes 4).
- Prinz Eugen und das barocke Österreich. *Katalog der Ausstellung der Republik Österreich und des Landes Niederösterreich in den Marchfeldschlössern Schloßhof und Niederweiden vom 22. April bis 26. Oktober 1986* (ur. Karl Gutkas), Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums. N.F. 170. Wien: Kuratorium zur Veranstaltung der Ausstellung 1986.
- Rohr, Julius Bernhard von: *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft Der großen Herren: Die in vier besondern Theilen, Die meisten Ceremoniel-Handlungen, so die Europäischen Puissancen überhaupt, und die Teutschen Landes-Fürsten insonderheit [...]*. Berlin: Bey Joh. Andreas Rüdiger, 1729 (splet: <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb10557476?page=5>).
- Rutar, Simon: Zur Schifffahrt auf der Laibach. *Mitteilungen des Musealvereins für Krain* 5, 1892, št. 1, str. 65–82.
- Seitschek, Stefan: Die Erbhuldigungsreise 1728, Organisation und Durchführung. *Habsburger unterwegs, Vom Barocken Pomp bis zur smarten Buisnesstour* (ur. Renate Zedinger, Marlies Raffler in Harald Heppner). Graz: Leykam, 2017, str. 45–85.
- Seitschek, Stefan: Herrschaftsantritt. *300 Jahre Karl VI. (1711–1740). Spuren der Herrschaft des »letzten« Habsburgers* (ur. Stefan Seitschek, Herbert Hutterer in Gerald Theimer). Wien: Generaldirektion des Österreichischen Staatsarchivs, 2011, str. 94–103.
- Seitschek, Stefan: I. Person und Familie. *300 Jahre Karl VI. (1711–1740). Spuren der Herrschaft des »letzten« Habsburgers* (ur. Stefan Seitschek, Herbert Hutterer in Gerald Theimer). Wien: Generaldirektion des Österreichischen Staatsarchivs, 2011, str. 14–32, 30–31.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Stelè, France: *Politični okraj Kamnik: topografski opis*, V Ljubljani: Umetnostno-zgodovinsko društvo, 1929 (Umetnostni spomeniki Slovenije 1).
- Steska, Viktor: O nekaterih ljubljanskih spomenikih. *Zbornik za umetnostno zgodovino* 1, 1921, št. 1/2, str. 49–55.
- Strohmeyer, Arno: *Svoboda politike in moč vere: študije o politični kulturi deželnih stanov habsburške monarhije v času verskih vojn (ok. 1550–ok. 1650)*. Ljubljana: Založba I*cf., 2011 (Rdeča zbirka).
- Šmid, Walter: Der Loibelpass. *Carniola* 2, 1909, št. 3–4, str. 156–163.
- Štih, Peter: Ustoličevanje koroških vojvod med zgodovino in predstavami. Problemi njegovega izročila, razvoja in poteka kot tudi njegovo razumevanje pri Slovencih. *Zgodovinski časopis* 66, 2012, št. 3–4, str. 306–343.
- Štih, Peter: Ustoličevanje koroških vojvod. *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik), zvezek 14. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000, str. 116–117.
- Valencič, Vlado: *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv: Partizanska knjiga, 1989 (Gradiva in razprave 9).
- Vidmar, Luka: *Ljubljana kot novi Rim: Akademija operozov in baročna Italija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2013 (Academia scientiarum et artium Slovenica 15).
- Vilfan, Sergij: Koseščina v Logu in vprašanje kosezov v vzhodni okolici Ljubljane. *Hauptmannov zbornik* (ur. Pavle Blaznik). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1966, str. 179–215.

- Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev: Od nase-litve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Sloven-ska matica, 1961 (1996).
- Vilfan, Sergij: Prispevki k zgodovini mer na Sloven-skem s posebnim ozirom na ljubljansko mero. *Zgodovinski časopis* 8, 1954, str. 27–86.
- Vilfan, Sergij: *Rechtsgeschichte der Slowenen: bis zum Jahre 1941*. Graz: Leykam, cop. 1968 (Grazer Rechts- und Staatswissenschaftliche Studien, Band 21).
- Vilfan, Sergij: *Zgodovinska pravotvornost in Sloven-ci*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996 (Zbirka Pravna obzorja 5).
- Visočnik, Julijana: »Piramida« na Zgornjem Motni-ku in njen zgodovinski kontekst. *Studia Historica Slovenica* 18, 2018, št. 2, str. 371–391, 605.
- Vokáčová, Petra: The Bohemian Coronation of Charles VI and Its Hidden Message. *More Than Mere Spectacle: Coronations and Inaugurations in the Habsburg Monarchy during the Eighteenth and Nineteenth Centuries* (ur. Klaas van Gelder). New York; Oxford: Berghahn Books, 2021, str. 143–167 (Austrian and Habsburg Studies, Vol. 31).

SPLETNI VIRI

- Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*
<https://woerterbuchnetz.de/?sigle=DWB#1> (22. april 2021).
- Slovenska biografija*
 Miklavčič, Maks: Schratzenbach baron Heggenberški in Ostroviški, Sigmund Feliks (1674–1742) (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi549806/>)
- Polec, Janko: Perizhoffer pl. Perizhoff auf Ehrenhaimb, Karl Seyfrid (1694–?) (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi413770/>)
- Šorn, Jože: Tabouret, Pierre Toussaint (med 1670 in 1700–1747) (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi681406/>)
- The Hierarchy of the Catholic Church, Diocese of Peden*
<https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dp508.html>



S U M M A R Y

Ljubljana as a site of paying Hereditary Homage to Emperor Charles VI in 1728. The use of public spaces for the staging of sovereign's power in the Carniolan capital

Emperor Charles VI received the Hereditary Homage (*Erbhuldigung*) of the Inner Austrian provinces in 1728, nearly seventeen years after being crowned as Emperor. This points to both the declining significance of such installation rituals and the deficit of political power wielded by the Estates of Styria, Carinthia, and Carniola. However, despite its gradual fading, the ceremony of Hereditary Homage reached the pinnacle of its exterior splendour in the early eighteenth century and converted from a modest legal act into a magnificent theatre of provincial princely splendour. The Emperor received the Hereditary Homage of the Duchy of Carniola in its capital Ljubljana, where he arrived on 26 August 1728, at the head of an entourage estimated to have included up to five hundred aides.

The following day, the homage-giving provincial assembly received the sovereign's proposition for Hereditary Homage and appointed a committee to hold a conference with representatives of the Imperial Court. At the conference, the committee was informed of the sovereign's expectation for the Estates to release him from taking an oath with a raised hand in exchange for the letter of protection, to which they agreed. From the perspective of symbolic communication, the abolition of taking an oath with a raised hand points to the fact that, compared to Styria, where the sovereign took it in front of the Estates' committee, Carniola had lost some of its former prestige in the eyes of the Court and that its Estates had become politically weaker.

The act of Hereditary Homage itself took place on Sunday, 29 August. The Estates first set out for the imperial residence in the episcopal mansion and then headed with the emperor in the procession of homage to the Holy Mass celebration at the cathedral. Then followed the legal act of Hereditary Homage in the Knights' Hall of the imperial residence, after which the participants again set out for the cathedral, where *Te Deum laudamus* was sung, and the ritual was concluded by the provincial princely and Estates' banquet. Charles VI left Ljubljana the following day aboard the luxurious boat *Carolus Borromaeus*, which the Estates had built for him, and he made another stop in the city between 20 and 22 September on his way to Graz.

In addition to the precious "peota" boat bearing the name of the Emperor's homonymous patron

saint, St. Charles Borromeo, Ljubljana honoured the arrival of the distinguished guest by erecting two arches of triumph. Whereas the first arch, for which Francesco Robba contributed a marble bust of the Emperor, was of permanent nature and graced the city gates until their demolition in 1791, the second one stood as an ephemeral artwork in front of the Town Hall, although a few of its sculptures have

nevertheless been preserved to date. Ljubljana, which had developed into an important regional trade and art centre following the Habsburg victories in the “Great Turkish War” (1683–1699), also saw the ceremony of Hereditary Homage as an opportunity to present its new Baroque appearance to the Vienna Court.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 811.163.6'373.21
930.2(497.451.1)

Prejeto: 22. 4. 2022

**Boris Golec**

prof. dr., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

E-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

ORCID: 0000-0003-0367-0141

Slovenska toponimika Ljubljane do prvega tiskanega popisa toponimov iz leta 1787*

IZVLEČEK

Starejša slovenska toponimika Ljubljane, nekdanje prestolnice vojvodine Kranjske in danes Republike Slovenije, je bila doslej deležna le sporadične obravnave. Glede na to, da sta bila v osrednjeslovenskem prostoru pisna uradovana jezika nemščina in v cerkveni sferi latinščina, slovenščina pa je bila pred 19. stoletjem potisnjena na obrobje, se slovenski toponimi in mikrotoponimi pojavljajo v virih z veliko zamudo. Samo eden je dokumentiran še v poznem srednjem veku, večina pa prvič šele v 18. stoletju, največ v slovensko vodeni oklicni knjigi ljubljanske stolne župnije. Celo slovensko ime Ljubljane v izvirni obliki ni dokumentirano pred drugo polovico 16. stoletja. V nasprotju s pričakovanji se prvič ne pojavi v rokopisnem viru, ampak v eni najzgodnejših v slovenščini natisnjenih knjig (1566). Prispevek obravnava vire za slovensko toponimiko Ljubljane in njihovo izpovedno vrednost, podaja nekaj opazanj o razvoju slovenskih toponimov ter sistematični pregled njihovih pojavitev do vključno prvega tiskanega popisa uličnih imen v nemščini in slovenščini (1787).

KLJUČNE BESEDE

Ljubljana, slovenska toponimika, ulična imena, cerkvene matične knjige, oklicne knjige

ABSTRACT

SLOVENIAN TOPONYMY OF LJUBLJANA UP TO THE FIRST PRINTED LIST OF TOPONYMS FROM 1787

Early Slovenian toponymy of Ljubljana, the capital of the Republic of Slovenia and formerly of the Duchy of Carniola, has so far only received sporadic research attention. With German and Ecclesiastical Latin being official written languages in the central Slovenian territory and Slovenian remaining marginalized until the nineteenth century, Slovenian toponyms and micro-toponyms did not appear in sources until a very late stage. Whereas only one Slovenian toponym dates back to the Late Middle Ages, the vast majority were first recorded no earlier than the eighteenth century, mainly in the register of banns kept in Slovenian by Ljubljana's cathedral parish. What is more, not even the Slovenian name of Ljubljana was documented in its original form until the second half of the sixteenth century. However, contrary to expectations, it did not first appear in a manuscript source but in one of the earliest

* Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J6-9358 (Zgodovinski atlas slovenskih mest) in raziskovalnega programa P6-0052 (Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti), ki ju sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz javnega proračuna.

books printed in Slovenian (1566). The contribution discusses sources for the Slovenian toponymy of Ljubljana and their explanatory value, it presents a few observations regarding the development of Slovenian toponyms, and brings forth a systematic overview of their appearances up to and including the first printed list of street names in German and Slovenian (1787).

KEY WORDS

Ljubljana, Slovenian toponymy, street names, church civil registers, registers of banns

O starejših slovenskih toponimih v Ljubljani, preden so se ulična imena proti koncu 18. stoletja začela standardizirati in ustaljevati,¹ so zgodovinarji doslej pisali le sporadično, kar je v znatni meri posledica dejstva, da je (bilo) védenje o ljubljanskih (mikro)toponimih v slovenščini zaradi šibke dokumentiranosti zelo omejeno. Valvasor nam je, denimo, v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689) poleg slovenskih imen za vseh šest mestnih vrat in za dve predmestji² razkril samo eno ulično ime, in še to v predmestju.³ Slovenska ulična imena, dokumentirana na prelomu iz 18. v 19. stoletje, je zbral in v kratkem članku predstavil Ivan Vrhovnik (1896). Oprl se je na Vodnikove *Lublanske novice* in oklicne knjige treh ljubljanskih predmestnih župnij, šentpeterske, trnovske in frančiškanske, ki vsebujejo vrsto slovenskih toponimov.⁴ V prvi polovici 20. stoletja je več objav doživela slovenska različica uradnega razglašila iz leta 1787 o novi župnijski razdelitvi Ljubljane s predmestji, ki nava-ja večje število uličnih in tudi nekaj hišnih imen.⁵ Razglas ponuja prvi tiskani popis mestnih in predmestnih toponimov, pri čemer ne gre za sistematični prikaz čisto vseh imen ulic, trgov in mestnih predelov – tak je šele seznam iz leta 1848⁶ –, ampak njegovo vsebino omejuje namembnost. Nasprotno je bilo do konca 20. stoletja komaj kaj znanega o ljubljanskih slovenskih toponimih iz stoletij pred jožefinsko dobo. Na izjemno redke slovenske označbe, začeniši z imenom Starega trga v latinsko pisani listini iz leta 1345, je v monografiji o zgodovini ljubljanskih uličnih imen sprti opozoril Vlado Valenčič (1989), ne da bi vprašanje kontekstualiziral.⁷ Sam sem v obravnavi pozno odkrite zakladnice slovenske toponimike – v slovenščini vodene oklicne knjige ljubljanske stolne župnije sv. Nikolaja za obdobje 1737–1759 – predstavil precej zapisov slovenskih (mikro)toponimov (1999), vendar prav tako ni šlo za prikaz celote, ampak za opozorilo na uporabno vrednost knjige kot zgodovinskega vira.⁸ Omenjena najstarejša oklicna knjiga stolne župnije, ki je v celoti pisana slovensko

in edina ohranjena iz 18. stoletja, je tudi najpomembnejši vir za pričujočo razpravo.⁹

Tako kot za Ljubljano še nimamo sistematičnega pregleda starejše slovenske mestne in predmestne toponimike, pogrešamo raziskavo o pojavljanju samega krajevnege imena Ljubljana. V slovenskih besedilih je dokumentirano od druge polovice 16. stoletja, prva desetletja v veliki večini primerov v protestantskih tiskih in šele v 18. stoletju v večji meri v zapisih uradovalne narave. Zato skuša pričujoča obravnava zapolniti tudi to vrzel.

Vprašanje, zakaj je starejša slovenska toponimika prestolnice Kranjske, osrednje in po jeziku najbolj slovenske med zgodovinskimi deželami našega prostora, tako skromno dokumentirana, se tesno navezuje na vprašanje vloge slovenščine v pisni uradovalni praksi do srede 19. stoletja. Zelo dolgo so bili skoraj vsi slovenski uradovalni zapisi namenjeni samo ustni rabi, in sicer priseganju in javnemu razglašanju, razlogi za njihov nastanek pa strogo praktične narave.¹⁰ Tako so ljubljanske toponime v slovenščini zapisali le tedaj, kadar ni bilo pri roki ustreznega nemškega ali latinskega imena oziroma kadar so hoteli nagovoriti širšo javnost, zlasti s cerkvenimi oklici in oblastnimi javnimi razglašili. Do prve polovice 18. stoletja jih je razen redkih izjem mogoče najti samo kot »tujejezične« navedke v nemških in latinskih uradovalnih zapisih svetne in cerkvene provenience.

Namen pričujočega prispevka ni prikaz ljubljanske toponimike kot takšne in njene etimologije, temveč predstavitev dokumentiranih slovenskih toponimov v večstoletnem časovnem razponu do jožefinske dobe. Za zgornjo časovno mejo je bila iz več razlogov izbrana letnica 1787: prvič zato, ker je tega leta v nemščini in slovenščini izšel prvi uradni razglas, katerega vsebina, ne pa tudi primarni namen, je mestna in predmestna toponimika; drugič, ker se po sredi osemdesetih let 18. stoletja viri za toponimiko zgostijo in je bila na njihovi podlagi že obravnavana; in tretjič, ker se je mestna toponimika ravno tedaj precej spremenila s predrugečeno namembnostjo nekaterih objektov in odstranitvijo drugih (porušenje mestnih vrat in obzidja, ukinitvev pomembnih starejših samostanov, preselitev gimnazije in liceja idr.).

¹ Prim. Valenčič, *Zgodovina*, str. 22–30.

² Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 667.

³ Prav tam, str. 729.

⁴ Vrhovnik, *Slovenska imena*.

⁵ Gl. seznam objav: Valenčič, *Zgodovina*, str. 31, op. 18.

⁶ Prav tam, str. 43.

⁷ Prav tam, str. 8–21.

⁸ Golec, *Slovenica*, str. 142–143.

⁹ NŠAL, *ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj*, *Razne knjige*, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759.

¹⁰ Prim. Golec, *Uradovalna slovenika*, str. 215–217 in 231.

Naša obravnava čez zgornjo časovno mejo poseže le izjemoma, zlasti ko gre za dopolnitev védenja o že dotlej dokumentiranih imenih. Prostorsko je omejena na mestno pomirje, ki je segalo na jugu do potoka Rakovnik, na zahodu do potoka Glinščica pod Vičem, na severu do pobočja Rožnika in nekdanje cerkve sv. Krištofa za Bežigradom, na vzhodu pa do Vodmata in prvotne ljubljanske župnijske cerkve sv. Petra.¹¹ Izjemoma so upoštevane še vasi onstran pomirja, tiste tik ob njegovi meji in one, ki so dale ime poznejšim ljubljanskim četrtim – Vič, Šiška in Moste – ter suknarna na Selu.

V prispevku so najprej obravnavani viri in njihova izpovedna vrednost (v kronološkem zaporedju glede na začetek nastajanja), nato pojavljanje slovenskega imena Ljubljane in Ljubljanice, opažanja o slovenski toponimiki z nekaterimi njenimi posebnostmi ter nazadnje pregled vseh evidentiranih toponimov.

Viri za slovensko toponimiko Ljubljane in njihova izpovedna vrednost

Najzgodnejša slovenska toponima, povezana z Ljubljano in njeno bližnjo okolico, srečamo še v poznem srednjem veku v listinskih virih, a gre za osamljeni izjemi. Prvi in tudi edini toponim, ki se nanaša na območje mesta, je bil zapisan leta 1345 in se je ohranil v knjigi tržaškega vicedomina. V slovenščini je omenjen eden od treh delov mesta, Stari trg, od koder je prihajal Pere, upnik nekega Tržačana: *Pere de Starigaterch de Glubiana*.¹² Četrto stoletja mlajša je slovenska omemba Šiške (*Chisschia*) blizu meje mestnega pomirja,¹³ kjer je bil pred cerkvijo sv. Jerneja leta 1370 sklenjen habsburško-beneški mir. V listini je izrecno navedeno, da se vas tako imenuje v slovenskem oziroma slovanskem jeziku: *in villa [...] in sclauonico appellatur Chisschia ante ecclesiam sancti Bartholomei dicte ville*.¹⁴

Poleg teh dveh evidentno slovenskih imen v poznosrednjeveških in poznejših nemških in latinskih besedilih najdemo tiste slovenske toponime iz predmetij in primestja, ki niso imeli nemških ustreznih in so jih v zapisu samo prilagodili jeziku besedila. Pred letom 1500 so takšni Krakovo (*Krakaw, Croca*),¹⁵ Poljane (*Polan, Pölan*),¹⁶ Prule (*Pruol*)¹⁷ in

Vodmat (*Vdmod, Vdmat* ipd.),¹⁸ ne pa, denimo, Gradišče (*Purchstal, Purgstal* ipd.).¹⁹

Ko se okoli leta 1500 začnejo v virih redneje pojavljati tudi ulična imena,²⁰ ni med njimi nobenega slovenskega, zato pa v urbarjih srečamo predmestne in primestne (mikro)toponime. V urbarju šentpeterske župnijske cerkve iz let 1517–1519 so taka imena njiv: na Prulah, »bey dem Pruel«,²¹ pri Kuclu, »bey dem kutzel« oziroma »bey dem Kuzel«,²² na jezu ali ježi, »Nagesy«,²³ pri Friškovcu, »bey Brischkhawitz«,²⁴ na Rakovniku, »in Rakhonickh«,²⁵ idr. Omenjeni Kucel (*kutzel, Kuzel*) je skoraj brez dvoma identičen z nemškim toponimom Püchel (*Am Pubell, Am Puchl, Am Pübel vor dem vizdom thor*), ki v sočasnih urbarjih vicedomskega urada za Kranjsko (1496, ok. 1515 in 1527)²⁶ označuje območje vrtov in njiv pred Vicedomskimi vrati²⁷ oziroma celotno zemeljsko ježo z vrtovi in hišami, ki je tekla vzporedno z Ljubljanico od Blatne vasi (Kolodvorska ulica) do Gradišča.²⁸ Izvorno slovensko ime te lokacije doslej ni bilo znano, ampak ga je v literaturi nadomeščal prevod »Grič«.²⁹

Medtem ko smo za srednji vek vezani na listine in urbarje, se število virov s podatki o ljubljanskih krajevnih imenih – ne glede na jezik – z novim vekom občutno poveča. Z letom 1521 se začenjajo ohranjeni zapisniki mestnega sveta, v katerih so dokumentirani številni prenosi lastninske pravice (dedovanja, kupoprodaje idr.) pri hišah in drugih nepremičninah. Te so označene po legi: večkrat z imenom ulice in poleg tega največkrat še z imenom obeh sosedov. Včasih so ulična imena omenjena tudi v računskih knjigah, tj. knjigah mestnih prejemkov in izdatkov, sklenjeno ohranjenih od leta 1581 dalje, od začetka 17. stoletja pa lahko toponimom sledimo še po davčnih knjigah (od 1600) in mestnih urbarjih (od 1620).³⁰ Poleg tega jih srečujemo v opisih nepremičnin v zapuščinjskih inventarjih meščanov, plemičev, uradnikov in duhovnikov.³¹

¹⁸ Prav tam, str. 1683.

¹⁹ Prav tam, str. 811–812.

²⁰ Valenčič, *Zgodovina*, str. 11.

²¹ *Gradivo za zgodovino Ljubljane XII, XII/4*, str. 9.

²² Prav tam, str. 7 in 9.

²³ Prav tam, str. 7.

²⁴ Prav tam, str. 8.

²⁵ Prav tam, str. 9.

²⁶ Prav tam, XII/2, str. 7; XII/3, str. 4; XII/5, str. 6. – Kucel se v urbarju šentpeterske župnijske cerkve 1517–19 nanaša na dve njivi, popisani v razdelku Činž od njiv in oštatov; za njuno lociranje je uporaben podatek, da je lastnik sosednje njive prebival na bližnjem Novem trgu (prav tam, XII/4, str. 7 in 9).

²⁷ Valenčič, *Zgodovina*, str. 11. – Toponim je prvič izpričan leta 1374 (*an dem puehel zu Laybach*) (prav tam, str. 19, op. 20; *Gradivo za zgodovino Ljubljane I, I/79*).

²⁸ Mal, *Stara Ljubljana*, str. 188.

²⁹ Valenčič, *Zgodovina*, str. 11; Mal, *Stara Ljubljana*, str. 188.

³⁰ Valenčič, *Zgodovina*, str. 11; SI ZAL LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, popis fonda.

³¹ Zlasti v: SI AS 309, Zbirka zapuščinjskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani.

¹¹ Opis pomirja po zapisu iz srede 16. stoletja v: Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 39. Prim. kartografsko upodobitev v: *Historischer Atlas, Landgerichtskarte*, Bl. 31, Laibach.

¹² *Gradivo za zgodovino Ljubljane V, V/71*, Trst, 1345, junij 24. Prim. Valenčič, *Zgodovina*, str. 8; Kosi et al., *Historična topografija Kranjske*, str. 789.

¹³ Opis meje mestnega pomirja iz srede 16. stoletja pravi, da meja teče od Apfalterjevega stolpa (na Rožniku) proti sv. Jerneju v Šiški na potoček (Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 39). Prim. *Historischer Atlas, Landgerichtskarte*, Bl. 31, Laibach.

¹⁴ Kosi et al., *Historična topografija Kranjske*, str. 1319.

¹⁵ Prav tam, str. 812.

¹⁶ Prav tam, str. 812–813.

¹⁷ Prav tam, str. 813.

Iz virov ljubljanskega mesta, nastalih v 16. stoletju, za zdaj poznamo le en nov slovenski toponim v obzidanem mestu. Gre za majhen trg Žabjak na njegovem južnem obrobju, za katerega dolgo ni bilo nemške ustreznice; to so namreč začeli uporabljati šele v 18. stoletju (*Froschplatz, Froschgasse*).³² Žabjak je prvič dokumentiran leta 1581 v najstarejši ohranjeni knjigi mestnih izdatkov,³³ sicer pa v mestnih sejnih zapisnikih najdemo dva slovenska primestna toponima – Rakovnik (1547) in Friškovec (1587)³⁴ –, ki smo ju srečali že v začetku stoletja v urbarju šentpeterske župnijske cerkve.

Zelo pomemben vir za slovensko toponimiko v samem mestu je **slovenska protestantska književnost**. Čeprav bera novih (mikro)toponimov zaradi njene nabožne naravnosti ni velika, gre za sploh najstarejša slovenska besedila, ki govorijo o Ljubljani. Kot bomo videli v nadaljevanju, sta izpod peresa Primoža Trubarja prvič dokumentirani imeni Ljubljana (*Lublana*) in Ljubljanica (*Lublanica*), izvemo pa tudi za stolno cerkev sv. Nikolaja, dve zasebni hiši, mešnice in (Špitalski) most. Skromni primeri slovenske mestne toponimike, omejene na prostor med stolnico in Ljubljanico, so naslednji.

Primož Trubar (1566): »... sufej vtim ufteklim, neframnim, lashniuium Menihu per *S. Miclaushu V= lublani* inu vnega touarishih ...«. ³⁵

Isti (1575): »Vtim 1562. leitu, sem v *Lublani pri Poshoui hysbi* bil, *Sa Poshouo hisho* pruti vodi od sada, ie eniga *Meffaria hisha* ...«. ³⁶

Isti (1575): »... de iest te *Otroke Vlublanici pod Mefnizami* kerszhujem ...«. ³⁷

Matija Trost (1588): »... po kriuizi dolshili, kakor da bi kriuu vuzhili, [...] *otroke pod Mustom vLublanizi* karstili ...«. ³⁸

Spoznanje, da je prvi vir za slovensko ime Ljubljane prav Primož Trubar, ima tako rekoč simbolno vrednost. Oče prve slovenske knjige je zapustil tudi najstarejše slovensko pričevanje o Ljubljanici, o ljubljanski stolnici, kjer je bil pred prestopom v luteransko vero kanonik, in prvo slovensko poimenovanje za katero od ljubljanskih meščanskih hiš – Poschevo. Še več, ta hiša, v kateri je Trubar krajši čas prebival, zaradi letnice 1528 nad vhodnim portalom velja za najstarejšo datirano ljubljansko hišo. ³⁹

Dejstvo, da za slovensko ime mesta, reke, stolnice in posameznih hiš prvič izvemo iz nabožne književnosti, je obenem nazorna potrditev, kako zanemarljivo vlogo je imela pisana slovenščina v poznem

srednjem in zgodnjem novem veku v uradovalni sferi, kjer bi pojavitev takšnih imen pričakovali najprej, precej bolj zgodaj, kot jih dejansko zasledimo. V nepopolno ohranjeni matični knjigi ljubljanske protestantske občine iz let 1578–1596,⁴⁰ ki jo lahko prav tako štejem med uradovalne evidence in so jo vodili v nemščini, ni, denimo, nobenega izvorno slovenskega (mikro)toponima iz mesta ali predmestij, z roba mestnega pomirja pa je v slovenščini omenjen le Rakovnik, in sicer leta 1591 s slovenskim predlogom *iz: is Rakovnika*.⁴¹

Prelomnico v kvantiteti zapisovanja slovenskih toponimov v Ljubljani pomeni začetek vodenja **cerkvenih matičnih knjig katoliške Cerkve**. Krstne, poročne in mrliške matice stolne župnije Sv. Nikolaja ter predmestne oziroma okoliške župnije Sv. Petra imajo sicer v tem pogledu zelo različno izpovedno vrednost. Precej bogat vir je prva krstna matica stolne cerkve sv. Nikolaja za obdobje 1588–1602,⁴² ki je bila za raziskovanje toponimike doslej vse pre malo upoštevana.⁴³ Vanjo so vpisovali krste za celotno šentpetersko župnijo, iz katere se je stolna izločila šele v dvajsetih letih 17. stoletja z imenovanjem prvega stolnega župnika.⁴⁴ Knjigo so vodili v latinščini – tako kot do jožefinske dobe matice nasploh –, vendar s krajšimi nemškimi pasusi in redkejšimi slovenskimi besednimi zvezami. Slovenščina je bogato zastopana s krajevnimi imeni ljubljanskega podeželja, srečamo pa tudi dragocene zapise toponimov iz predmestij in samega mesta. Način vodenja prve krstne matice naj ponazorijo trije primeri z njene prve strani (pag. 1) z začetka leta 1588, ki omenjajo predmestji Poljane in Trnovo ter vas Glince na meji mestnega pomirja.

den 18 dits Baptizatus Sebastianus Pater Jacob Maudit/jch an der pelandt . Comp: Thomas Noukakh et Matheus Pleh ...
den 10 febr: est Baptizata Gerdrud pr. Michel Kramer. Comp. Laur... Prenner, is Ternou ./.
Eodem die est Baptizata Gerdrud pr. Jurj Nouak is Glinze . Comp: Bast des Vodopiuz Millner ./.

V knjigi pri redkokaterem vpisu krsta ni navedbe kraja bivanja krščenca, večkrat srečamo domovanje botrov in pri mestnih ljudeh včasih še oznako poklica ter bivališča v nemščini. Občasno se pojavijo tudi mestni (mikro)toponimi, ki so večinoma zapisani v nemščini in gotici, nekaj malega pa je vendarle slo-

³² Valenčič, *Zgodovina*, str. 20, op. 31.

³³ Prav tam, str. 19, op. 31.

³⁴ Prav tam, str. 20, op. 46.

³⁵ ZRC SAZU, ISJFR, Lastnoimenska kartoteka, geslo Ljubljana, Trubar, Psalter 1566, bVIa.

³⁶ Prav tam, Trubar, Katehismus z dvejma izlagama 1575, 189.

³⁷ Prav tam, 190.

³⁸ Prav tam, Trost, Ena lepa inu pridna prediga, 116.

³⁹ Suhadolnik in Anžič, *Mestni trg*, str. 26 in 117.

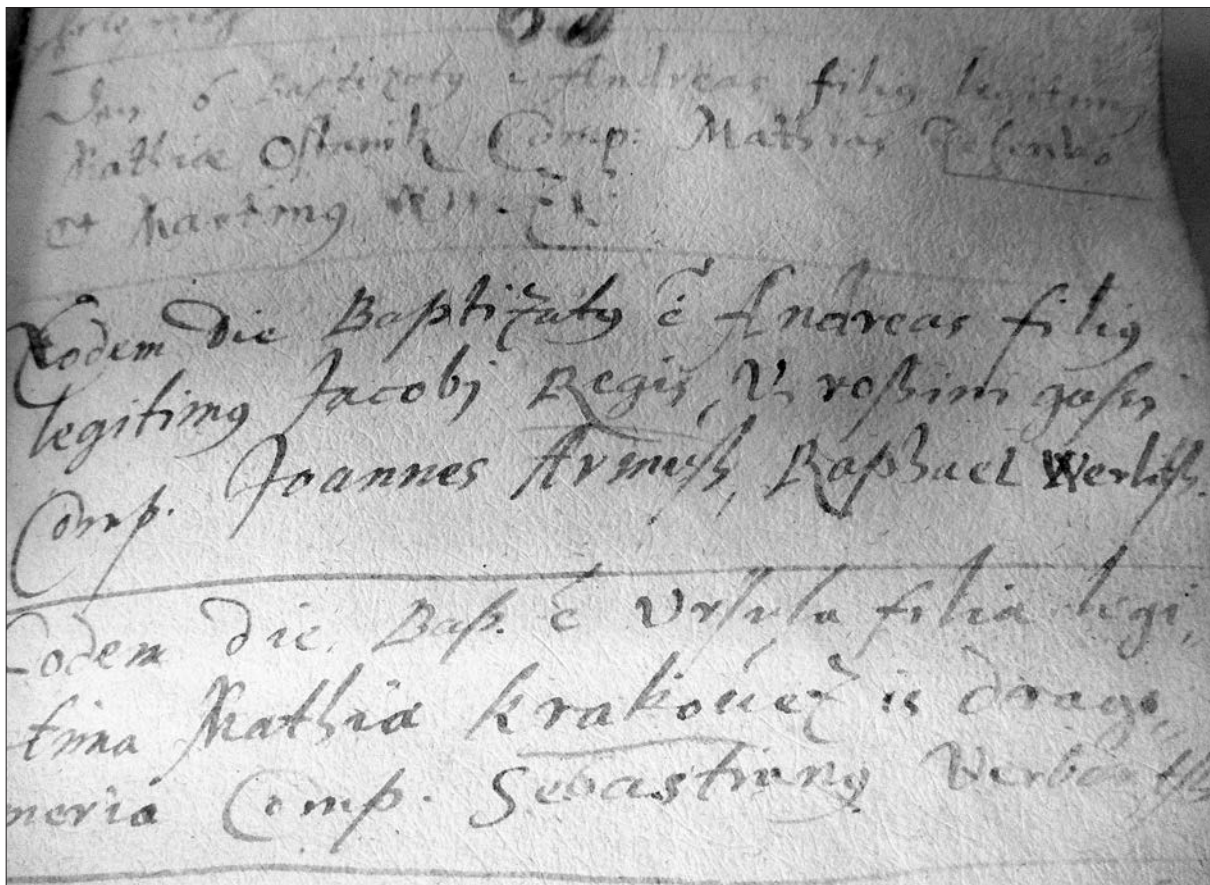
⁴⁰ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/5, sn. 6. Rekonstrukcija knjige na podlagi poznejših izpisov v: Žabota, *Protestantizem v Ljubljani*, str. 106–251.

⁴¹ Žabota, *Protestantizem v Ljubljani*, str. 241.

⁴² NŠAL, *ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj*, Matične knjige, R 1588–1602.

⁴³ Iz te in drugih matic stolne župnije je toponime z območja župnije Trnovo črpal Ivan Vrhovnik (Vrhovnik, *Trnovska župnija*, str. 35–36).

⁴⁴ Znidaršič Golec, *Kapiteljski arhiv Ljubljana*, str. 8; prim. Höfler, *Gradivo*, str. 119.



Slovenska omemba Rožne ulice (V rošini gassi) leta 1592 v najstarejši krstni matični knjigi ljubljanske stolne župnije sv. Nikolaja (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1588–1602, pag. 65).

venskih. Toponimi imajo pogosto slovenski predlog, ki mu praviloma ustreza slovenski sklon (*is Vurliga, isfshiske, na Jami*), a ne vedno (na primer *is Ternou*). Lahko gre tudi za kombinacijo latinskega predloga in slovenskega sklanjanja toponima (*ex Smreke, ex Dobruna*).⁴⁵ Neredka je kombinacija latinske oznake *de villa* in slovenskega toponima, ki je naveden bodisi v imenovalniku (*de villa Vizb, de villa Rasori*) bodisi z dodanim slovenskim predlogom (*de villa is Gorize, de villa od Dobrunnina*).⁴⁶ Nekajkrat je ime kraja tudi v latinskem prevodu (*de S: Martino, de Villa S: Martini*),⁴⁷ največkrat samo delnem, z latinskim pridevnikom (*de superiori fshiske*).⁴⁸

Mesto kot takšno se v vpisih krstov pojavlja redko (na primer *ex civitate Lab; In urbe Labaco*),⁴⁹ pogosteje pa srečamo predmestja (na primer *auss der Vorstatt, de Suburbio nomine Pola=[ne], extra Labacum ad S: Johannem, prope S: Petrum extra Labacum, in suburbio, de loco Suburbij, ex suburbio Noua vafs, extra civitate*

apud. S. Jahanni, extra muros).⁵⁰ Posamezni deli obzidanega mesta, njegovi trgi in ulice ter mestna vrata so navedeni samo izjemoma. Ta vrsta toponimov je zapisana nemško, latinsko ali slovensko. Ker je vseh skupaj zelo malo, si jih oglejmo v celoti. Nemška ulica, današnja Križevniška, ima enkrat nemško ime: *in der Theitschen gasen* (1590)⁵¹ in nekajkrat latinsko: *in platea Teutonica* (1598),⁵² *ex platea Theutonica* (1599).⁵³ Špitalska ulica je zastopana le v nemški obliki: *ex Spitalgassen* (1598),⁵⁴ Novi trg pa v latinski: *ex foro nouo* (1599).⁵⁵ Edina mestna ulica, ki jo najdemo tako v nemščini kot slovenščini, je Rožna: *in der Rossengassen* (1590),⁵⁶ *V rošini gassi* (1592),⁵⁷ *In Rossen gassen* (1597).⁵⁸ Od šestih mestnih vrat⁵⁹ je dokumentiranih troje: v nemščini Kloštrska ali

⁴⁵ Vsi primeri so vzeti z začetka knjige (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1588–1602, pag. 1–5).

⁴⁶ Prav tam, pag. 94.

⁴⁷ Prav tam, pag. 16.

⁴⁸ Prav tam, pag. 30.

⁴⁹ Prav tam, pag. 12 in 37.

⁵⁰ Prav tam, pag. 12, 22, 29, 37, 44, 142, 167, 179, 234.

⁵¹ Prav tam, pag. 34.

⁵² Prav tam, pag. 181.

⁵³ Prav tam, pag. 188.

⁵⁴ Prav tam, pag. 183.

⁵⁵ Prav tam, pag. 186.

⁵⁶ Prav tam, pag. 38.

⁵⁷ Prav tam, pag. 65.

⁵⁸ Prav tam, pag. 153.

⁵⁹ O mestnih vratih: Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 37–38; Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 667.

Frančiškanska (*Thortwartl beim Closter Thor*, 1595),⁶⁰ v slovenščini pa Pisana (*pred pissanimi vrati*, 1592; *pred pišsanimi Vrati*, 1593)⁶¹ in Vicedomska (*pred Fifstamlj Vrati*, 1598).⁶² Za Pisana ali Karlovska vrata je izpričana tudi latinska različica: *ante portam pulhram* (1591).⁶³ Pri slovenskih navedbah vrat sta mišljeni predmestji, ki so ju v živi slovenski govornici tako označevali tudi pozneje: pred vrati. Bastijo ob obzidju blizu Vicedomskih vrat srečamo skupaj z edino slovensko oznako Ljubljane: *Sa Wofhtio per Lublanij* (1598),⁶⁴ medtem ko je Grad vsakokrat naveden samo v latinščini: *In Arce* (1596), *Labaci Sub Arce* (1596), *Vigili de arce* (1600).⁶⁵

Razumljivo je, da so veliko pogosteje kot posamezni deli znotraj mesta zastopana predmestja, saj so enako kot mesto, vasi in zaselki štela za krajevne enote. Večje ko je bilo predmestje, večje je bilo število tamkajšnjih krščencev in pogostejši slovenski zapisi toponima. Majhnih predmestij pred Vicedomskimi vrati in Pisanimi vrati (Karlovsko predmestje) ter njihovih skupno treh slovenskih omemb smo se že dotaknili. Neprimerno pogosteje sta v prvi stolni krstni matici zastopana Trnovo in Krakovo, kar nekaj pa je tudi slovenskih in siceršnjih omemb Gradišča in Poljan, pri čemer so od teh štirih napol vaških, napol predmestnih naselij samo Poljane enkrat izrecno označene kot predmestje. Prvi zapisi slovenskih predmestnih toponimov so skoraj vsi z latinskimi predlogi, na primer *ex Chrakou* (1589), *de Krakeuo* (1589),⁶⁶ *de villa Ternouo* (1590),⁶⁷ *De Suburbio nomine Pola=[ne]* (1589), *in Polana* (1590), *de Polana* (1590),⁶⁸ *de Gradisch* (1590).⁶⁹ Do zgodnjih devetdesetih let ima slovenski predlog le eden: *is Ternouo* (1588),⁷⁰ nato pa sledi vrsta slovenskih predložnih zvez, kot so: *if Krakoviga* (1592), *is Krakounu* (1594),⁷¹ *is Ternouiga* (1593), *na Ternouim* (1595),⁷² *Is gradifhe* (1594), *V gradifshi* (1596),⁷³ *is Polane* (1590), *na Polanni* (1595).⁷⁴ Šentjansko in Šentpetrsko predmestje sta v slovenščini izpričana le redko: *od S. Jansha* (1591), *per S. Janschi* (1593),⁷⁵ *od S. Petra* (1591).⁷⁶ *Forstat*, kot so s sprejetim nemcizmom imenovali širše predmestno območje onstran Špitalskih

vrat in Ljubljane, pa je naveden samo z latinskim predlogom: *in Forstatt* (1592), *In forstat* (1597).⁷⁷ V imenovalniku in z latinsko predložno zvezo se enkrat pojavi tudi predmestje Nova vas (*ex suburbio Noua vafs*, 1598),⁷⁸ poznejša Blatna vas,⁷⁹ ki je prav tako ležala na tem območju. Od toponimov v neposredni okolici mesta srečujemo še Rožnik (*Mefnariou Sin is Roshenpoha*, 1589; *is Rosenpoha*, 1592)⁸⁰ in dvorec Podturn, današnji Tivoljski grad (*pod Turnam*, 1595),⁸¹ v zapisu *ex pago Halefi* (1600) pa se skriva Kolezija,⁸² ki je dobila ime po priimku mlinarja s preloma iz 15. v 16. stoletje.⁸³

V prvi krstni matici za obdobje 1588–1602 nalletimo tudi na posamezne navedbe zgradb in drugih mikrotoponimov, kar je v poznejših maticah precej bolj redko. Gre predvsem za nemška poimenovanja, manjkrat za latinska, od objektov pa največkrat za predmestne pristave (na primer *in das Hoffspital, auf der Wag, in des Hallers Morhoff, in Viztdumb Mahrhoff, in domo Ebondii in Lab., vor dem Teutschem Hauß, in des Freinkhouizh Müll, Domus Teutonica Lab.*).⁸⁴ Slovenskih poimenovanj je le za pokušjo: Fornaža, Cegelnica in Wazova pristava. Največkrat je zastopana Fornaža, za katero se ne skriva frnaža (opekarna), ampak neka steklarska delavnica, kot je pri prvih dveh pojavitvah jasno razvidno iz omembe steklarne in steklarja: *filiolus M.[agistri] Francisci ex domo Vitrearia, vulgo Far= Nasha dicta* (1589); *Sebastianus Glössermacher in der Fornascha* (1592).⁸⁵ Opekarna, nekje v Trnovskem predmestju, kjer je bila ta dejavnost potrjeno doma pozneje, je izpričana kot Cegelnica: *Od Zegelnice* (1598).⁸⁶ Tudi edina v slovenščini omenjena pristava, Wazova, je stala v enem od predmestij: *Wazaui pristavi* (1598).⁸⁷

Po letu 1600 je tovrstnih natančnih geografskih navedb v maticah zelo malo. V matičnih knjigah stolne župnije, omejene na obzidano mesto in del predmestij, je tudi nasploh veliko manj navedb krajev in njihovih slovenskih oblik kakor v maticah šentpetrske župnije, katere prva krstna matica se za-

⁶⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1588–1602, pag. 113.

⁶¹ Prav tam, pag. 61 in 80.

⁶² Prav tam, pag. 181.

⁶³ Prav tam, pag. 52.

⁶⁴ Prav tam, R 1588–1602, pag. 176.

⁶⁵ Prav tam, pag. 127, 141 in 223.

⁶⁶ Prav tam, pag. 11 in 22.

⁶⁷ Prav tam, pag. 37.

⁶⁸ Prav tam, pag. 22, 33 in 37.

⁶⁹ Prav tam, pag. 44.

⁷⁰ Prav tam, pag. 1.

⁷¹ Prav tam, pag. 68 in 99.

⁷² Prav tam, pag. 85 in 112.

⁷³ Prav tam, pag. 102 in 139.

⁷⁴ Prav tam, pag. 43 in 118.

⁷⁵ Prav tam, pag. 53 in 76.

⁷⁶ Prav tam, pag. 52.

⁷⁷ Prav tam, pag. 66 in 153.

⁷⁸ Prav tam, pag. 167.

⁷⁹ Prim. Mal, *Stara Ljubljana*, str. 189.

⁸⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1588–1602, pag. 16 in 58.

⁸¹ Prav tam, pag. 109.

⁸² Prav tam, pag. 214. – Kolezija je malo zatem dokumentirana tudi v dveh mestnih urbarjih iz let 1620–1623 (*an der Collesia*); od tamkajšnjega mlina je leta 1620 plačeval dajatev mlinar Jakob Hallossa (Fabjancič, Nekaj o ljubljanskih uličnih imenih, str. 44).

⁸³ Vrhovnik, *Trnovska župnija*, str. 272–273; Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 41. Prim. Valenčič, *Zgodovina*, str. 15 (z napačno: okrog leta 1600 namesto 1500).

⁸⁴ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1588–1602, pag. 6, 7, 13, 15, 30, 31, 32, 93.

⁸⁵ Prav tam, pag. 21 in 60. – Pozneje še: *Francisci Muran de Fornasba*, 1592 (pag. 60), *Francisco Ninket in fornassa, Sebastiano Zinbal in fornassa*, 1595 (pag. 130).

⁸⁶ Prav tam, pag. 171.

⁸⁷ Prav tam, pag. 179.

čenja leta 1629 in kjer je navajanje enih in drugih iz praktičnih razlogov ostalo pravilo.⁸⁸

Sistematično iskanje po maticah obeh župnij iz 17. in 18. stoletja bo gotovo navrglo še kak prej nedokumentiran slovenski toponim. Naša raziskava se je osredotočila na mrliške matice šentpeterske župnije, ki se začnajo leta 1690⁸⁹ in v katerih je mogoče najti slovenske zapise ne le predmestnih, ampak tudi nekaj mestnih toponimov. Pojavljanje slednjih je posledica dejstva, da sta imeli obe župniji vse do leta 1779, ko so začeli pokopavati pri Sv. Krištofu (za Bežigradom),⁹⁰ skupno glavno pokopališče pri Sv. Petru in da so zlasti revnejše prebivalce mesta pokopavali šentpeterski duhovniki, zato so jih tudi imatrikulirali v tamkajšnjih mrliških knjigah, ne v stolni župniji.

Gledano v celoti v 17. stoletju srečamo malo novih slovenskih mestnih in predmestnih toponimov, vsega skupaj skoraj za polovico manj kot v 16. stoletju in neprimerno manj kakor v 18., ko se obstoječim pridružijo še nove vrste virov. V prvi polovici 17. stoletja sta, denimo, prvič dokumentirana Tranča – leta 1611 v razglasu mestnih oblasti kot Kamaun (*Pod Khamaunam*)⁹¹ – in Mestni trg, ta s sprejetim nemškimi izrazom Plac v prisežnem obrazcu za nadzornika žitne trgovine: *netem Plazu, tukaie Vlubnani* (1620–36).⁹²

Valvasor je v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689) naše poznavanje mestne in predmestne toponimike obogatil predvsem s slovenskimi imeni za vseh šest mestnih vrat in dve predmestji, Trnovo in Krakovo.⁹³ V topografskem orisu Ljubljane v XI. knjigi *Slave* so njeni nemški in slovenski toponimi sploh prvič dokumentirani iz domoznanskih nagibov, pri čemer se je Valvasor v zvezi z ulicami, trgi in mestnimi predeli zadovoljil s pavšalno navedbo, da je v mestu okoli 30 ulic, ne da bi vsaj glavne navedel tudi poimensko.⁹⁴ Pomembnejši objekti, skupaj 22, so z izključno nemškimi poimenovanji prikazani in oštevilčeni na veduti mesta,⁹⁵ ulična imena in posamezni objekti pa se pojavljajo raztreseno, zlasti v zvezi z zanimivimi dogodki.⁹⁶ Med temi je s slovenskim imenom naveden samo predmestni toponim Galove ulice (*Galove ulce*), za katerega očitno ni obstajala nemška ustreznica in ga je Valvasor povzel iz opisa požara oziroma zapisal iz lastnega védenja.⁹⁷ Slovenska imena vasi in

dvorcev v mestni okolici so dokumentirana pri opisih vasi v II. knjigi *Slave* ter v topografiji gradov, mest in trgov v XI. knjigi.⁹⁸

Začetek 18. stoletja je prinesel novo vrsto virov – **župnijske oklicne knjige**, iz katerih je mogoče črpati daleč največji nabor ljubljanske toponimike obravnavanega obdobja. Nesklenjena vrsta latinsko vodenih oklicnih knjig župnije Sv. Petra se začnjo leta 1706,⁹⁹ pri stolni župniji Sv. Nikolaja pa se je iz 18. stoletja ohranila ena sama oklicna knjiga za obdobje 1737–1759,¹⁰⁰ vendar je za našo problematiko prvovrsten vir, saj so jo v celoti pisali slovensko.

V oklicnih knjigah najdemo podatke, ki jih v maticah ni oziroma jih v njih srečujemo le v omejenem obsegu. Ker so bili oklici namenjeni javnosti, ne nazadnje preprečevanju zlorab pri sklenitvah zakonskih zvez, so morale biti oklicane osebe iz oklica jasno prepoznavne. Tako so standardna vsebina oklicev tudi takšni podatki: natančno bivališče, poklic, očetovo ime in status, nedavne spremembe bivališča in navedbe, pri kom je oseba bila oziroma je še vedno v službi. Vpisi porok v poročnih maticah nasprotno precej skoparijo s podatki o poklicih, bivališča navajajo samo pri osebah od drugod, ne vsebujejo navedb ljubljanskih predelov, ulic in hiš, redki so tudi podatki o službovanju. Oklicne knjige so tako v primerjavi s poročnimi maticami kot s krstnimi in mrliški veliko bogatejši vir podatkov o posameznikih, omenjena slovenska oklicna knjiga iz srede 18. stoletja pa prava zakladnica slovenskega besedja za spoznavanje socialne strukture, antroponimike, toponimike in delov življenjskih poti.

Slovenske toponime srečujemo raztresene po vseh latinsko pisanih oklicnih knjigah šentpeterske župnije od leta 1706 dalje, vendar v večjem številu šele od sedemdesetih let 18. stoletja. Tako kot v maticah knjigah so pogosto zapisani z latinskim predlogom, na primer *in Cravie Dolini* (1717),¹⁰¹ *extra pisaneeh urat* (1784),¹⁰² njihovemu zapisu pa je botroval povsem praktičen razlog: da duhovnik med oklicevanjem ne bi imel težav in pomislekov, kako latinsko zapisan toponim prevesti v slovensščino. »Ex antiquo foro« je z lahkoto poslovenil v »s Starega trga« ali »in Ripa« pravilno prevedel »na Bregu«, pri katerem drugem imenu pa bi se mu lahko zataknilo.

V slovenski oklicni knjigi stolne župnije Sv. Nikolaja za obdobje 1737–1759, ki vsebuje več kot 2300

⁸⁸ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Maticne knjige; ŽA Ljubljana – Sv. Peter, Maticne knjige.

⁸⁹ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Peter, Maticne knjige, M 1690–1748, M 1715–1748, M 1749–1779.

⁹⁰ Pokopališče pri Sv. Krištofu je bilo posvečeno 3. maja 1779 (prav tam, M 1779–1812, fol. 1r).

⁹¹ V.[rhovec], Slovenski listič, str. 254.

⁹² Golec, *Mestna prisežna besedila*, s. p., Ljubljana 1. del, LJU-4.

⁹³ Valvasor, *Die Ébre XI*, str. 667.

⁹⁴ Prav tam, str. 673.

⁹⁵ Prav tam, med str. 666 in 667.

⁹⁶ Prim. prav tam, str. 708 sl.

⁹⁷ Prav tam, str. 729.

⁹⁸ Gl. na koncu prispevka Pregled slovenskih toponimov, 9. Primestni toponimi.

⁹⁹ Iz 18. stoletja se je ohranilo sedem oklicnih knjig (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Peter, Razne knjige, šk. 20, oklicne knjige 1706–1724, 1757–1758, 1769–1775, 1780–1796 in 1797–1808). V knjigi za obdobje 1757–1758 sta prvo leto zaporedoma vpisana tudi dva slovenska oklica (pag. 9–10).

¹⁰⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759.

¹⁰¹ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Peter, Razne knjige, šk. 20, oklicna knjiga 1706–1724, pag. 111.

¹⁰² Prav tam, oklicna knjiga 1780–1796, s. p., 19. 6. 1784.

oklicev, so dosledno latinski samo datumi. Zelo redko se pojavljajo latinski izrazi za poklice in kraje, več pa je nemških. Redno je navedeno bivališče (»iz stanovanjem«, okrajšano kot *isft.*, *ist.*: ipd.) ter pogosto, kje je oseba v službi (*u dellu*, *v' slufshbe* ipd.), nemalokrat tudi njeno prejšnje bivališče in prejšnja služba, če je do spremembe prišlo šele pred kratkim. Naj vsebino oklicev ponazori nekaj izbranih primerov.

[fol. 8r – 8. 11. 1738]
8. Hujus: Carolus Weber ledig en Shidani fabricant u Zhebulove fabrike u dellu, nu isft: usame Magdaleno ranzhega Blasa Wraidigon Sakonsko Hzer, poprei u Gorizze Sdej na ftarem Tergu isft: Kil.[ler]
[fol. 14r – 7. 11. 1739]
7. Hujus: Marca Blaſs vdouz Sa zhernemi Menihi u Copponiveh hishah isft: usame Mizzo ranzh=ega Micha Bregaria Sakonsko hzer, Sa Capucinarie isft. Kil.[ler]
[fol. 54r – 6. 6. 1745]
6to hujus: Hans Irg Unreidinger en Pintarski gefel per P. P. Jesuvarijh u collegio u shlusbe inu Istanu. usame D: Doretheo ranzhiga D: Josepha Debellaka, burgaria, nu Pintarskiga moiftra sapusheno vdovo Sa P. P. Capuzinarij istanuvanju. Kil.[ler]
[fol. 77r – 14. 4. 1748]
Eodem: Fortunat ShoklitshLedig poprei en Lokay tukei u mefti , Sdei na forshtati isft: vsame Mizzo Shettelnouko Sapusheno vdovo, tudi poprei letu u Mefsti , Sdei na pollanah isft: K.[iller]
[fol. 178r – 23. 9. 1758]
23. hujus Marcus Rupnigk ledig en Brainouz sunei Pifsanih urat v Mestne Perfstave jst: usame Miza ranziga MoJhza sakonsko hzer, poprei per Shlahtnimo Gospudo Baronieso ushl: sdei v Gradiſho jst: Duditsch

Za preučevanje toponimike, ne le ljubljanske, ampak nasploh, je zelo pomembno, da oklicne knjige odražajo živo rabo toponimov, saj jih je moralo cerkveno občestvo prepoznati. Kot bomo videli v nadaljevanju, so odlični pokazatelj, katera imena so v določenem času še oziroma že bila v rabi, lahko tudi v alternativni.

Oklicne knjige, še posebej omenjena slovenska, ponujajo vrsto dotlej v slovenščini nedokumentiranih toponimov – od imen nekaterih ulic do posameznih hiš, manufaktur, pristav, vodnjakov in drugih objektov. V slovensko vodeni knjigi stolne župnije (1737–1759) je, denimo, prvič v slovenščini izpričano ime za Novi trg, Breg, Špitalski in Čevljarski most, v njej prvič srečamo slovenska imena ljubljanskih samostanov oziroma redov (avguštinski, frančiškanski, kapucinski, klariški, uršulinski, diskalceatski, jezuitski kolegij in Križanke, komenda nemškega viteškega reda),

dveh mestnih in ene primestne cerkve (Sv. Florijan, Sv. Rozalija in Sv. Krištof) ter pomembnih javnih zgradb, kot so Ljubljanski grad, Vicedomski dvorec, Deželna hiša (Lontovž) in Mestna hiša (Rotovž).

V slovenskih oklicih in slovenskih delih latinskih oklicev je mogoče poleg običajne pravopisne neenotnosti – opraviti imamo z zelo nedosledno rabo bohoričice v tiskih osrednjega slovenskega prostora, obogateno z grafemi *w*, *y* in *x* – že na prvi pogled opaziti jezikovno neenotnost, značilno tudi za istega zapisovalca. Tako je isti duhovnik v enem dnevu isto besedo zapisal na dva ali celo več načinov. Pri toponimih izstopajo različne sklonske končnice. V slovenski oklicni knjigi, denimo, v istem oklicu najdemo zapisa *Sunei Shpitauskesh vrat* in *Sunei Shpitauskish vrat* ali pa *v' gmein Meſtſni hiſhe* in *v' gmein meifstni hiſhi*.¹⁰³ Iz napačne izbire sklonov bi lahko celo sklepali, da oklicevalec ni dobro obvladal slovenščine, na primer *Sunei pifsanih Vratteh, pred P. P. Augustinarjeh, Sraum PP: Franziskainarjah*.¹⁰⁴ Vendar takšni pojavi v tem času niso bili tako redki niti med znanimi slovenskimi pisci, ki so zapisovali po govoru. Na zapis so vplivali različni razlogi: tvorba po analogiji, redukcije naglašanih in nenaglašanih samoglasnikov itd. Nekateri ponavljajoče se besede in sklanjatve v slovenski oklicni knjigi so tipične samo za enega zapisovalca ali pretežno zanj. Ker je bil od štirih stalnih zapisovalcev oklicev samo Jožef Dudič rojen Ljubljančan,¹⁰⁵ se naravnost vsiljuje vprašanje, ali je jezik Dudičevih oklicev dejansko njegov idiom in torej nepotvorjena ljubljansčina srede 18. stoletja, oziroma koliko odstopa od tedanje mestne govornice.

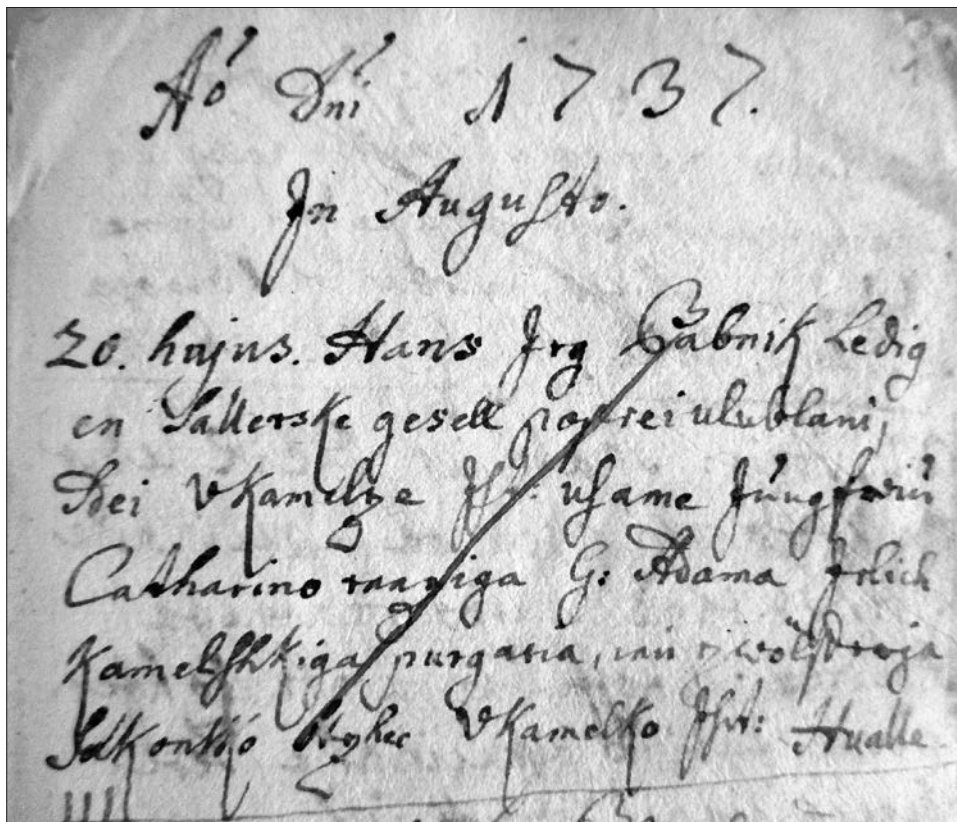
Predstavitev virov zaključujemo s prvim tiskanim pregledom ljubljanske toponimike, s slovenskim in nemškim **razglasom o novi župnijski razdelitvi Ljubljane in njenih predmestij iz leta 1787**.¹⁰⁶ Ne-

¹⁰³ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 134r in 160v.

¹⁰⁴ Prav tam, fol. 60v, 172r in 184v.

¹⁰⁵ Dudič, ki se je v oklicni knjigi prvič podpisal 18. januarja 1757, se je rodil 12. marca 1729 v Šentpeterskem predmestju (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Peter, Matične knjige, R 1725–1731, fol. 103r), a je še kot otrok prišel živeti v mestno župnijo sv. Nikolaja, kjer je družina že prebivala ob materini smrti leta 1737 (*ex urbe*) (prav tam, M 1715–1748, pag. 107). Leta 1754 je ob terezijanskem ljudskem štetju izpričan kot 24-letni duhovnik, stanujoč pri očetu na takratnem Živinskem, danes Prešernovem trgu (Šturm (ur.), *Ljubljanske družine*, str. 137). V Ljubljani je prejel tudi vsa kleriška posvečenja do mašništva 16. junija 1753 (Volčjak, *Ordinacijska protokola*, str. 189, 193, 195 in 199).

¹⁰⁶ Za pričujoči prispevek je bil uporabljen danes edini znani izvod, shranjen v Zgodovinskem arhivu Ljubljana (SI ZAL LJU 489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, Reg. I, šk. 45, fasc. 33, fol. 313r–314v). Dvojezični tiskani razglas se je sicer ohranil v dveh izvodih. Njegova slovenska različica je bila v prvi polovici 20. stoletja v strokovni literaturi objavljena po obeh, po omenjenem iz ljubljanskega mestnega arhiva (Pipp, O zgodovini statistike, str. 307) in po izvodu v ljubljanskem škofijskem arhivu, ki ga je objavitelj našel »med regulacijskimi spisi« (Miklavčič, Predjožefinske župnije, str. 30–31, op. 128), a ga danes ni v evidenci (prim. NŠAL,



Prvi vpis v slovenski oklicni knjigi stolne župnije Sv. Nikolaja (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 1r).

datirani in nepodpisani dokument je nastal po jožefinski preureditvi ljubljanskih župnij in župnijskih meja, potem ko so leta 1785 ustanovili tri nove župnije: Sv. Jakob, Marijino Oznanjenje (franciškani) in Trnovo.¹⁰⁷ Njegov nastanek lahko glede na vsebino in datirani rokopisni zaznamek umestimo v september 1787,¹⁰⁸ avtorstvo pa brez pridržkov pripišemo

ljubljski škofiji. V njenem arhivu je namreč ohranjena rokopisna različica nemškega dela razglasa, ki jo je mogoče imeti za predlogo tiskane verzije, saj so odstopanja od natisnjene besedila zelo majhna.¹⁰⁹

NŠAL 2, ŠAL 2, fasc. 39, Regulacija župnij, fasc. 44, Regulacija župnij 1782–1785).

¹⁰⁷ Miklavčič, Predjožefinske župnije, str. 30.

¹⁰⁸ Valenčič je razglas datiral v leto 1787 na podlagi datuma prezentacije dokumenta (*Sub Praes*) 27. september 1787, pripisanega s črnilom na izvodu v ljubljanskem mestnem arhivu (Valenčič, *Zgodovina*, str. 26 in 31, op. 18; SI ZAL LJU 489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, Reg. I, šk. 45, fasc. 33, fol. 314v). Za datiranje je poleg tega podatka ključno, da popis ulic, predmestij in vasi v župniji Sv. Petra ne vključuje krajev na območju Rudnika, kjer je 1. septembra istega leta nastala krajevna lokalija (o datumu ustanovitve: NŠAL, ŽA Ljubljana – Rudnik, Matične knjige, R 1787–1819, pag. [2]). Nekateri elementi bi sicer lahko kazali na zgodnejši nastanek razglasa, celo še pred dokončno ustanovitvijo treh novih župnij (1785), saj sta navedena medtem že ukinjena samostana avguštincev eremitov in bosonogih avguštincev ter na stari lokaciji franciškanski samostan, ki se je leta 1784 preselil v kompleks ukinjenega eremitskega samostana. Razglas vsebuje tradicionalna poimenovanja zaradi njihove jasne prepoznavnosti; tudi na seznamu hišnih posestnikov iz leta 1787 je, denimo, še navedena Avguštinska ulica (*Augustiner-gasse*), čeprav so samostan medtem že prevzeli franciškani, po katerih se je ulica začela imenovati Franciškanska (Valenčič,

Zgodovina, str. 25 in 28). Bolj kot to preseneča, da razglas navaja cerkev Sv. Rozalije na Grajskem hribu, ki so jo, potem ko je utrpela hude poškodbe v požaru leta 1774, že leta 1786 zaprli, prodali na dražbi in podrli (Lavrič, *Cerkev sv. Rozalije*, str. 237).

¹⁰⁹ Rokopisni dokument v nemščini ni datiran in ima danes na arhivski srajčki letnico 1784 (NŠAL, NŠAL 2, ŠAL 2, fasc. 44, Regulacija župnij 1782–1785, Ljubljana 1784, s. d.). Nekoliko drugačen kakor na nemški različici tiskanega razglasa je naslov (*Eintheilung deren Pfarren in der Stadt, und Vorstädten zu Laybach*), pri vsaki župniji pa najdemo navedbo, ali je stara ali nova. Rokopis se od razglasa razlikuje predvsem po tem, da za vsako ulico, predmestje oziroma vaško naselje (včasih tudi za dve ali tri enote skupaj) navaja število hiš in družin, pri treh župnijah (šentpetrski, šentjakovski in Marijinega Oznanjenja) pa še tretji dragoceni podatek – število duš. Seštevki duš, ki jih za vsako od petih župnij vsebuje razglas iz leta 1787, so enaki kot v rokopisu, le da gre pri dveh za očitno prepisovalsko napako: pri šentpetrski župniji ima razglas 3410 duš, rokopisni popis pa 3460, kolikor znaša tudi šestevke, pri župniji Marijinega oznanjenja je število duš v rokopisu napačno šesteto kot 2500, a jih je bilo v resnici 2700, kot pravilno navaja razglas. Majhne razlike opazimo v zaporedju podeželskih krajev šentpetrske župnije, sicer pa je tiskani razglas na nekaterih mestih natančnejši, saj navaja tudi začetno in/ali končno hišno številko, s katero sta zamejena Mestni trg in Ulica Sv. Jakoba, pri Mestnem trgu imenuje dve hiši, v

Dejstvo, da je bil razglas natisnjen tudi v slovenščini, ne le v nemščini, priča o tem, da je bil namenjen širši javnosti, torej javno prebran, nima pa dveh ključnih elementov javnega razglaša, datacije in podpisa oblastva, ki ga je izdalo. V resnici gre bolj za orientacijski pripomoček, v katero župnijo spadajo posamezni deli Ljubljane in bližnje okolice. Škofija ga je po vsem sodeč poslala mestu s prošnjo, da ga izobesi in ustno razglasi.

Kot je ugotavljal V. Valenčič, ki je dokument tudi poimenoval razglas, so tedaj »prvič v uradnem dokumentu z navajanjem ulic označevali razdelitev mesta na neke teritorialne enote«, besedilo pa vsebuje »na-

zive večjega števila ljubljanskih ulic«. Takih, ki ne bi bile znane že od prej, po Valenčičevih ugotovitvah ne omenja – kot bomo videli, to sicer ne velja v celoti za slovenska imena –, zato pa so nekatere označene z nekoliko drugačnimi nazivi. Prvič imamo tudi možnost neposredno primerjati slovensko in nemško toponimiko. Primerjava je pokazala, da je bilo poimenovanje večkrat povsem samostojno, neodvisno od drugojezičnega imena.¹¹⁰

Ker je bila doslej objavljena samo slovenska različica razglaša, ne pa tudi nemška, sta v nadaljevanju predstavljeni obe besedili, za lažjo primerjavo sta navedeni vzporedno.

Eintheilung der Pfarrbezirke in Laibach, und in den Vorstädten.	POPISVANJE Tih Gaſs inu Hiſh, katere k'vfaki lublanski Fari v' mejftu inu pred mejftam ſliſhjo.
<p>Hauptpfarr in der Domkirche bei St. Niklas in Laibach.</p> <p>Dazu gehören:</p> <p>Die Domgaffe mit der Haupt= und Pfarrkirche St. Niklas.</p> <p>Die Häuser am Plaz bis zum Neugebäu , und zwar bis zum Nro. 178 inklufive, oder die Häufer am Plaz bis zum Neugebäu , und Anton kerreriſche Hauſe inklufive; an der andern Seite die Häufer, am Plaz bis zum Peter Anton karg= niatiſchen Hauſe inklufive.</p> <p>Franziskanergaffe ſammt Klofter Fiſcher= und Fleiſchbänkgaffe, Lin= gergaffe.</p> <p>Spitalgaffe, ſammt der Kirche.</p> <p>Die Häufer hinter der Mauer ſammt Schloffer= und Strohgaffel Judengaffe.</p> <p>Neumarkt.</p> <p>Rain ſammt Selendergaffe.</p> <p>Deutſchgaffe ſammt Wachtplaz, und Kirche U. L. Frauen.</p> <p>Herrengaffe.</p> <p>Anzahl der Seelen 2598.</p>	<p>Ta vikſhi fara v' ſhkofovski žerkuvi ſvetiga Niklausha v' Lublani.</p> <p>K'leti fari ſliſhi :</p> <p>S'Niklavſka gaſſa s'to vikſhi , inu ſhkofovsko žerkujo ſvetiga Niklavſha.</p> <p>Hiſhe na plazu gori do Tran= zhe inu ſizer do N. 178 v' meſs v' ſete. Ali ſhe dergazh: v' ſe hiſhe na plazu do Tranzh inu An= ton Kęraſjove hiſhe v' meſs v' ſe= te; na ti drugi ſtrani hiſhe na plazu do Pęter Anton Kargniato= ve hiſhe v' meſs ſhtęte.</p> <p>Franziſhkanarſka gaſſa s' kloſh= tram Ribſhka inu męſniſhka gaſſa, Lingerjova gaſſa.</p> <p>Shpitavſka gaſſa s' žerkuvjo.</p> <p>Hiſhe ſa Sidan is ſhloſſarſko inu gaſſo.</p> <p>Judovſka gaſſa.</p> <p>Novi Terg.</p> <p>Bręg s' Erlanderjovo gaſſo</p> <p>Kriſhanska gaſſa inu hiſhe per ſovdashki vahti s' kriſhansko žer= kujo Divize Marie.</p> <p>Fiſtanska gaſſa.</p> <p>Shtivilu tih duſh 2598.</p>

Karlovškem predmestju eno hišo in novi most. Rokopis ima pri Grajskem hribu samo cerkev Sv. Rozalije, medtem ko tiskani razglas pozna tudi cerkev Sv. Jurija, dejansko grajsko kapelo. Na drugi strani samo rokopis omenja del Kurje vasi, ki je spadal k predmestju Poljane.

¹¹⁰ Valenčič, *Zgodovina*, str. 26.

<p style="text-align: center;">Pfarr St. Jakob zu Laibach.</p> <p>Dazu gehören :</p> <p>St. Jakobs-gasse sammt der Kirche. Die Häuser vom Neugebäude gegen St. Jakobskirche beiderseits, und zwar an einer Seite von Nro. 177. an der andern von Nro. 113. inklusive.</p> <p>Altenmarkt. St. Floriangasse sammt der Kirche. Kröngasse. Rofengasse. Froschgasse. Schloßberg mit der Kirchen St. Georg und Rosalia.</p> <p>Gassen gegen Schloßberg. Nahrensteiggasse. Karlstädtervorstadt über die neue Brücke bis zum Tischler inklusive.</p> <p>Anzahl der Seelen 2243.</p>	<p style="text-align: center;">Fara svētiga Jakoba v' Lublani.</p> <p>K leti fari flifhi :</p> <p>Svētiga Jakoba Gařsa s' Zerkuvjo.</p> <p>Tę hiřhe od noviga sidanja al tranzhe pruti svętimu Jakobu na obęh stranęh , inu řizer na eni strani od N. 177 na ti drugi od N. 113 v' meřs řhtęte.</p> <p>Stari Terg. Svętiga Florjava [sic!] gařsa s' zęrkuvjo hrenova gaffa. Rořhna gaffa. Shabjek. Grad s' dvemi Zęrkvami Svętiga Jurja , inu řvęte Rořalię na hribu. Gařza pruti grajskimu hribu. G a ř z a Hiřhe pred piřřanim vratami zhes ta novi mořt do tiřhlarjove hiřhe v' meřs řhtete. řhtivilu tih duřh 2243.</p>
<p style="text-align: center;">Pfarr St. Peter in der Vorstadt.</p> <p>Dazu gehören :</p> <p>St. Petersvorstadt von der Kothgasse hinab nach dem Weg, und dem Wařfergasse des Baumeiřters Prager Anzufangen bis zur Kirche mit den řämmtlichen Häuřern in Kühethal, dann der Kirche St. Chriřtoph, des Meřners und Perlshäuřern.</p> <p>Thomatschovo sammt Kirche St. Margaritha.</p> <p>St. Märten sammt der Kirche St. Martini. Hrařtie, Oberje, Jarřche. Udmat sammt dem Baron kodeliřschen Gut Thurn. Sello sammt der Tuchfabrik und Kapelle des heil. Johann von Nep. Mořtach. Stephansdorf sammt der Kirche St. Stephan. Vorstadt Pollana bis zur Karlstädtervorstadt exklusiv.</p> <p>Anzahl der Seelen 3410.</p>	<p style="text-align: center;">Fara svętiga Petra pred Meřtam.</p> <p>K leti fari flifhi :</p> <p>St. Peřtersku predmeřtje od blatne vaři doli per poti inu od Pamařtrove Progarjove hiřhe řazhęti v' ře hiřhe per vodi doli do svętiga Petra s' řjim hiřhami v' kravji vařsi, inu s' Zęrkuvjo řvętiga Kriřhtofa s' Meřnarjovo, inu Perleřovo hiřho Beřhigrad imenvano.</p> <p>Thomazhov s' Zęrkuvjo řvęte Marjete. řmartna s' Zęrkuvjo řvętiga Martina. Hrařtje , Oberje , Jarřhe. Udmat , s' Baron Kodęlovim Gradam. Sello s' Faberko inu Zerkuvzo řvętiga Janneřa Nep. Mořtah. řhtęfanova vařs s' Zerkuvjo řvętiga řhtefana. Predmeřtje Pollane noter predmeřtja do pred piřřanim vratmi. řhtevilu tih duřh 3460.</p>

<p>Pfarre Maria Verkündigung in der Vorstadt.</p> <p>Dazu gehören:</p> <p>Vorstadt Gradische mit der Kirche SS. Trin. und dem Urfulinerkloster, und zwar wie die Landstrasse scheidet, nämlich wie man zum deutschen Thor hinauskömmt, alle die Häuser so rechts der Strasse liegen, bis an die Gleinitzerbrücke rechter Hand.</p> <p>Die ganze Kapuzinervorstadt samt der Kirche St. Johann Ev. dann dem Kapuzinerkloster.</p> <p>St. Petersvorstadt vom Spitalthor anzufangen mit Einfluß des [...] ¹¹¹ rechts und links bis zur Kothgasse, von dannen links bis zum Diskalzeatengarten, und bis zum Gaffel so vom Baumeister Prager zum Laibachfuß haltet.</p> <p>Auch die Häuser so hinter der Augustinerkirche liegen, dann die Häuser rechts und links der Landstrasse die inklusive des Klosters und Garten der Diskalzeaten und Kirche St. Joseph, wie auch das Exjesuitengut Thurn, Leopoldsrue, neue Welt, und Unterschischka mit der Kirche St. Bartholome aus der Pfarr St. Peter und St. Veit ob Laibach.</p> <p>Anzahl der Seelen 2700.</p>	<p>Fara per Marii Divizi Angelskiga zhefhenja pred Meftam.</p> <p>K'leti fari flifhi.</p> <p>Predmejtje Gradifhe s' zerkuvjo svete Trojize inu s' Nunskim Kloftram, inu jizer koker veļka zefta peļe namrezh, koker je s' kus kriřhanske vrata vun pride, v' sse hiřhe katere na deřni strani zefta ftoje do mořta na glinzih na deřni roki.</p> <p>V' sse hiřhe per kapuzinarjih s' zerkuvjo svętiga Joannesa Evangelifta, inu s' kapuzinarskim Kloftram.</p> <p>Shempętersku predmejtje od řhpitauskih vrat sazhęti per Puhřinkovi hiřhi na deřni, inu levi strani do blatne vařsi potler od tod na levi strani do shkolzjatskiga vęra inu do gařze, katęra od Pamařtra Pragerja k' Lublanzi peļe.</p> <p>Tudi hiřhe, katere sa Auguřtinarsko zerkuvjo stoje, potler hiřhe na deřni inu levi strani per zeřti do shkolzjatskiga klořtra, vęra, inu zerkve svętiga Jořhefa. Tudi gradizh turn, kateri je enkrat jeřvitarjam flifhal, grad blisu řhiřhke pruti Lublani, novi svet, inu řpodna řhiřhka s' zerkuvjo svętiga Jerneja, karje pod St. Peter, inu pod St. Vid nad Lublano flifhalu.</p> <p>Shtevilu tih duřh 2700.</p>
<p>Pfarr St. Johann Bapt. in der Tirnau.</p> <p>Dazu gehören :</p> <p>Vorstadt Tirnau. Vorstadt Krakau bis zum deutschen Thor inklusive der Häuser so zum deutschen Thor aus der Stadt hinaus links gelegen sind bis inklusive des Dokt. pořřovitzifchen Schlořfel, und dort herum zerřtreuten Häuser bis an die Gleinitzerbrücke an der Landstrasse links.</p> <p>[řtevilu duř manjka]</p>	<p>Fara svętiga Janneřa v' Ternovim.</p> <p>K'leti fari flifhi.</p> <p>Ternovu.</p> <p>Krakovu do kriřhanskih vrati s' tim hiřhami, katęre pred kriřhanskim vratmi na levi strani is Meřta hoditi ftoje do pořřovzhoviga grada s' tim okul řtreřřenimi hiřhami do mořta na glinzih per zeřti na levi strani.</p> <p>Shtevilu tih duřh 1378.</p>

¹¹¹ Neberljiv del vrstice na pregibu lista, na tem mestu je sicer omenjena Pu(c)hfinkova hiřa.

Kot rečeno, je bila predloga razglasa nemška, slovenska različica pa njen prevod. Tudi če ne bi poznali rokopisne predloge in takratne uradovalne prakse, o tem nazorno priča navedba slovenskega toponima Moste kot *Mostah*, avtomatično posnetega po nemškem *Mostach*. Jezikovne poteze slovenske različice verjetno ne kažejo na prevajalca domačina, ampak prej na Dolenjca ali Notranjca, ki ga izdaja zlasti refleks jata (*v mejstu, pred mejstam, predmejtje*). Čeprav je iskal izvirna slovenska poimenovanja – od tod ponekod opazne razlike med besediloma¹¹² –, je vpliv nemške predloge opazen tudi v imenih. Očiten primer je izraz predmestje, ki se je v takratni ljubljanski slovenščini, kot je dokumentirana v oklicnih knjigah, začel šele postopoma uveljavljati namesto običajnega izraza *forštat* oziroma namesto opisnih poimenovanj, povezanih z mestnimi vrati (pred Pisanimi vrati, pred Vicedomskimi vrati idr.). Slovenskega poimenovanja predmestje pred nastankom razglasa iz leta 1787 ni mogoče zaslediti – v šentpeterski oklicni knjigi je tudi v osemdesetih letih vedno samo *forštat*¹¹³ – nato pa se pred koncem stoletja pojavi že večkrat.¹¹⁴

Razglas vsebuje zelo veliko uličnih imen, a iz praktičnih razlogov izpušča nekatere manjše ulice. V obzidanem mestu, denimo, pogrešamo današnjo Čevljarsko ulico, izpričano prvič v devetdesetih letih v nemščini (*Schustergasse*)¹¹⁵ in na prelomu stoletja (med 1798 in 1815) v slovenščini kot *Šušarska gasa*.¹¹⁶ V predmestju ni navedena Nunska (*Klosterfrauengasse*), kot so se v drugi polovici 18. stoletja začele po uršulinkah imenovati Galove ulice¹¹⁷ in ki je v slovenščini prav tako kot *Šušarska* dokumentirana na prelomu stoletja, kot *Nunska gasa*.¹¹⁸ Več slovenskih poimenovanj je, kolikor je znano, v razglasu izpričanih prvič, poleg predmestij – Šempeterskega (*Št. Petersku predmejtje, Šempetersku predmejtje*), Gradišča (*Predmejtje Gradiše*) in Poljan (*Predmejtje Polane*), ki jih dotlej srečujemo brez oznake predmestje – na primer Ključavničarska ulica (*Šlosarska gasa*), Karlovski most (*ta novi most*), Kravja vas (prej Kravja dolina), Ribiška ulica (*Ribiška gasa*) in Mesniška ulica (*Mesniška gasa*). Postavlja se vprašanje, ali so bila vsa imena vzeta iz dejanske rabe oziroma katera bi lahko nastala na novo s prevodom. Tako na primer ni potrjeno, da bi se prijelo ime Mesniška gasa, ki je

za zdaj znano le iz tega vira.¹¹⁹ Veliko je zlasti prvih slovenskih omemb cerkva: avguštinske Marijinega Oznanjenja (zdajšnje frančiškanske), uršulinske sv. Trojice, župnijskih sv. Jakoba v mestu in sv. Janeza v Trnovem, kapucinske cerkve sv. Janeza Evangelista, eremitske sv. Jožefa, špitalske sv. Elizabete in cerkve (kapele) sv. Jurija na Gradu. Ne nazadnje je razglas prvi vir, ki določno pove, kaj je bil konec 18. stoletja Bežigrad. Skupaj s cerkvijo sv. Krištofa namreč navaja mežnarjevo in »Perlesovo hišo, Bežigrad imenovano«.

Slovensko ime Ljubljane in Ljubljanice

Preden se posvetimo nekaterim značilnostim mestne in predmestne toponimike, se bomo ustavili pri slovenskih zapisih toponimov Ljubljana in Ljubljanica,¹²⁰ najsi gre samo za omembe v tujejezičnih ali pojavitve v slovenskih besedilih. V literaturi se ponavlja trditev, da je *Luwigana* – gre za kronološko tretji znani zapis imena **Ljubljane** iz leta 1146 – slovenska in romanska oziroma slovansko-romanska oblika imena.¹²¹ Glede na nastanek listine Bernarda Spanheima v Ogleju in glede na samo obliko zapisa je zapis *Luwigana* vendarle težko imeti za slovenskega. V poznem srednjem veku je v virih iz bližnjega romanskega obnebjja – iz Trsta, Vidma, Čedadada in drugih krajev – mogoče najti več podobnih romaniziranih oblik imena Ljubljane, zlasti *Glubiana*, tudi *Iubiana*, *Lubiana*, *Glublana* ipd.¹²² Le en vir, nastal leta 1409 v Čedadu, nekega Ljubljančana imenuje z obliko, v kateri se Ljubljana do prve tretjine 19. skoraj vedno pojavlja v slovenščini: *Lublana* (*Martino de Lublana*).¹²³

Neupoštevaje ta primer z začetka 15. stoletja, ki je bolj verjetno plod naključja kakor zvest zapis slovenskega imena mesta, je Ljubljana ena redkih, če ne kar edina evropska prestolnica, katere ime je v jeziku državotvornega naroda v izvorni obliki prej dokumentirano v tiskanem kot rokopisnem besedilu. Časovna razlika med njima sicer znaša samo štiri leta, pri čemer je še pomenljivejša, da ime tako pozno zasledimo v rokopisnih virih. Kot bomo videli, se v tisku najprej pojavi leta 1566, in to trikrat v delih protestantske književnosti. Kolikor je znano, toponim v nobenem od sicer zelo redkih slovenskih rokopisnih dokumentov, nastalih do vključno 16. stoletja, ne nastopa pred letom 1570, ko so v kranjski prestolnici izdali rokopisni razglas o vinskem dachu. Gre za sploh prvi znani slovenski uradovalni dokument, datiran v

¹¹² Valenčič, *Zgodovina*, str. 26–28.

¹¹³ NŠAL, ZA Ljubljana – Sv. Peter, Razne knjige, šk. 20, oklicna knjiga 1780–1796, s. p. – Poleg običajnega latinskega *ex suburbiol* in *suburbio* zasledimo na primer in *Vorstadt* (29. 12. 1781, 10. 2. 1783), na *Forstate* (18. 1. 1783), na *Forstadt* (7. 2. 1783), in *forštata* (29. 3. 1788), na *Forštati* (26. 1. 1788).

¹¹⁴ Prim. Vrhovnikove omembe, ki jih avtor ne razvršča po virih (Vrhovnik, Slovenska imena, str. 116 in 148).

¹¹⁵ Vrhovec, Die erste Häusernnumerierung, str. 167; prim. Valenčič, *Zgodovina*, str. 24. – O času nastanka seznama uličnih imen, ki ga je objavil Vrhovec, gl. v nadaljevanju.

¹¹⁶ Vrhovnik, Slovenska imena, str. 148.

¹¹⁷ Valenčič, *Zgodovina*, str. 17. Prim. Mal, *Stara Ljubljana*, str. 189–190.

¹¹⁸ Vrhovnik, Slovenska imena, str. 148.

¹¹⁹ Valenčič jo po nemški različici razglasa imenuje Uličica proti mesnicam (Valenčič, *Zgodovina*, str. 24), njenega slovenskega imena Mesniška pa ne navaja (prim. kazalo prav tam, str. 251). Prav tako ga ni zasledil Vrhovnik v *Lublanskih novicah* in oklicnih knjigah s preloma iz 18. v 19. stoletje.

¹²⁰ Gl. v nadaljevanju Pregled slovenskih toponimov. 1. Ljubljana in Ljubljanica.

¹²¹ Štih, *Castrum Leibach*, str. 14.

¹²² Kosí et al., *Historična topografija Kranjske*, str. 740–771.

¹²³ Prav tam, str. 762.

Ljubljani, in za najstarejši znani v slovenščino prevedeni razglas.¹²⁴ V dataciji na koncu razglasa ali t. i. zapovednega lista, ki ga je izdal deželni upravitelj Janez Khisl in je ohranjen v treh prepisnih različicah, v prvi in drugi različici najdemo zapis *Vlubljan*,¹²⁵ v tretji pa *vliubljan*.¹²⁶ Zapis občutno odstopata od oblike *Lublana*, ki je v protestantski književnosti druge polovice 16. stoletja dokumentirana kar 27-krat (ob njej le enkrat oblika *Ljubljana*), v rokopisih domačega izvora pa se, kot bomo videli, pojavlja od začetka 17. stoletja. *Lübljana* oziroma *Ljubljana*, kot se obliki v razglasu iz leta 1570 glasita v fonetičnem prepisu, nista mogli biti vzeti iz domače žive rabe. Za tisti čas nenavadni obliki pojasnjuje dejstvo, da prevajalec razglasa ni bil domačin, ampak Hrvat čakavec, o čemer pričajo tako pravopisne kot jezikovne poteze.¹²⁷ Oblika *Ljubljana* (*VLIVBLANI*) se v slovenski protestantski književnosti pojavi enkrat samkrat, in sicer v naslovu Juričičeve *Postile* (1578), natisnjene v Mandelčevi tiskarni v Ljubljani.¹²⁸ Tako kot prevajalec razglasa za vinski dac je bil tudi Jurij Juričič čakavski Hrvat, doma iz Vinodola, če ne gre v obeh primerih sploh za istega avtorja.¹²⁹ Ista oblika je v hrvaških rokopisnih zapisih dokumentirana še pozneje, denimo v dveh zadolžnicah iz 17. stoletja, ki sta nastali v Ljubljani.¹³⁰

Obliki *Ljubljana* lahko v protestantski književnosti sledimo skoraj tri desetletja, od treh pojavitev v treh različnih delih leta 1566 do zadnje natisnjene protestantske knjige z letnico 1595.¹³¹ Pomenljivo je, da je prva pojava v imenovalniku, in sicer v Trubarjevem *Abecedariumu*, kjer je navedena med besedami z začetno črko L: *lublana*.¹³² To je iz 16. stoletja eden od samo dveh znanih zapisov toponima v imenovalniku.¹³³ Iz istega leta sta tudi prvi pojavitvi v mestniški obliki: *v Lublani*. Ena je Trubarjeva v *Psaltru*, povezana s prvo znano slovensko omembo

katerega od ljubljanskih mestnih toponimov (*per S. Miclaushu V= Lublani*),¹³⁴ druga pa Kreljeva v *Otrožji bibliji* (*VLublani*).¹³⁵ Velika večina zapisov je mestniških (22 od 28), od tega polovica (11) iz kratkega obdobja 1575–1580 na naslovnih tiskov Mandelčeve tiskarne (*VLVBLANI*, po enkrat *VLUBLANI* in *VLIVBLANI*).¹³⁶ Poleg imenovalnika in mestnika se *Lublana* dvakrat pojavi še v roditeljskem (*od Lublane*)¹³⁷ ter po enkrat v tožilniku (*v Lublano*)¹³⁸ in orodniku (*nad Lublana*).¹³⁹ Slovensko ime kranjske prestolnice je sočasno dokumentirano tudi na naslovnici Vramčeve *Kronike* (1578), edinega kajkavskega tiska Mandelčeve ljubljanske tiskarne: *v Lublane*.¹⁴⁰

Prav tako je v protestantski književnosti prvič izpričan pridevnik *lublanski*, vsega skupaj enajstkrat. Vsakič je povezan bodisi z enim od ljubljanskih škofov bodisi s katerim od kanonikov, enkrat z dvema škofoma in enkrat z dvema kanonikoma. Sedemkrat ga zasledimo pri Trubarju v delu *Noviga testamenta posledni deil* (1577)¹⁴¹ in štirikrat v prevodu pogrebne pridige za Trubarjem izpod peresa Matije Trosta (1588).¹⁴² Po ugasnitvi protestantske tiskane besede ga najprej srečamo leta 1604 v rokopisnem sinodalnem dekretu škofa Tomaža Hrena, zopet v besedni zvezi s škofom (*shkoff Lublanski*).¹⁴³

Od okoli leta 1620 se toponim *Lublana* in njegova pridevniška izpeljanka *lublanski* pojavljata redno, začenši s prisežnimi obrazci mesta Ljubljane za meščane in nekatere nižje mestne uslužbence. Za mestne funkcionarje na čelu z županom so bili namreč na voljo samo obrazci v nemščini. V najzgodnejših, nastalih leta 1620 ali kmalu zatem, srečamo tudi prvo slovensko oznako Ljubljane kot deželnega glavnega mesta – *poglavito mesto (tiga Poglavitiga mesta Lublanè ipd.)*.¹⁴⁴ Da Slovenci in Kranjci prestolnico Kranjske imenujejo *Lublana*, je omikani svet seveda spomnil tudi Valvasor v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689),¹⁴⁵ potem ko je slovensko ime mesta že pred tem ovekovečil v podnaslovu bakroreza Ljubljane v *Topografiji Kranjske* (1679).¹⁴⁶

¹²⁴ O dokumentu gl. zlasti: Jug, Slovenski »zapovedni list«; Verbič, Slovenski zapovedni list.

¹²⁵ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 416, fasc. 285, pag. 1888; prav tam, šk. 328, fasc. 217a, s. p., 17. 10. 1570 (po tej različici objava v: Jug, Slovenski »zapovedni list«, str. 79–82).

¹²⁶ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 416, fasc. 285, pag. 1896.

¹²⁷ Jug, Slovenski »zapovedni list«, str. 78.

¹²⁸ ZRC SAZU, ISJFR, Lastnoimenska kartoteka, geslo Ljubljana, Juričič, Postilla II 1578, 214.

¹²⁹ Avtorstvo razglasa za vinski dac je Juričiču pripisal S. Jug (Jug, Slovenski »zapovedni list«, str. 78–79).

¹³⁰ Prva je zadolžnica dveh Ozalčanov, datirana 15. februarja 1615 w *Ljublanj* (HAZU, Acta Croatica, DC–V–178), druga pa zadolžnica Jakova Cvitkoviča z datacijo *Vlubgani* 28. februarja 1671; Cvitković je istega dne v Ljubljani podpisal še eno zadolžnico, v kateri pa je toponim zapisal v slovenski obliki *Vlublani* (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 79, I/45, lit. F VI–6).

¹³¹ ZRC SAZU, ISJFR, Lastnoimenska kartoteka, geslo Ljubljana.

¹³² Prav tam, Trubar, Abecedarium oli tablica 1566, A 3a.

¹³³ Drugi zapis je prav tako Trubarjev, nastal pa je leta 1575 (prav tam, Trubar, Katehismus z dvejma izlagama 1575, 270).

¹³⁴ Prav tam, Trubar, Psalter 1566, bVIa.

¹³⁵ Prav tam, Krelj, Otrozhia biblia 1566, H2b.

¹³⁶ Prav tam, geslo Ljubljana.

¹³⁷ Prav tam, Trost, Ena lepa inu pridna prediga 1588, 106; Trubar, Hishna postilla 1595, I, 30.

¹³⁸ Prav tam, geslo Ljubljana, Trost, Ena lepa inu pridna prediga 1588, 114.

¹³⁹ Prav tam, Trubar, Katehismus z dvejma izlagama 1575, 202.

¹⁴⁰ Moguš, *Povijest*, str. 67.

¹⁴¹ ZRC SAZU, ISJFR, Občnoimenska kartoteka, geslo ljubljanski, Trubar, Noviga testamenta posledni deil, 1577, 416, 417, L 1a, Mm 4a, MM 5a, MM 5b in Nn 2b.

¹⁴² Prav tam, Trost, Ena lepa inu pridna prediga 1588, 107, 108, 109 in 115.

¹⁴³ Steska, Tomaž Hren, str. 55.

¹⁴⁴ Golec, *Mestna prisežna besedila*, s. p., Ljubljana 1. del, LJU-1, LJU-4, LJU-5, LJU-6, LJU-7, LJU-8.

¹⁴⁵ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 665.

¹⁴⁶ Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, sl. 127; bakrorez ponatisnjen v: Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 336.

V prvi polovici 18. stoletja se v zapisih domače provenience kot posledica vokalne redukcije začne pojavljati redkejša oblika *Leblana*,¹⁴⁷ ki je dokumentirana za konec 17. stoletja (1690) na Škofjeloškem.¹⁴⁸ V petdesetih letih 18. stoletja se ji izpod peresa mlajšega pisca oklicne knjige stolne župnije pridruži še ena, *Iblana*.¹⁴⁹ Zanimivo je, da je od štirih vikarjev pisal *Iblana*, in to dosledno, samo Jožef Dudič, ki je bil edini rojen Ljubljčan,¹⁵⁰ kar bi torej kazalo, da je bila takšna oblika tedaj v sami Ljubljani najbolj uveljavljena. Za razliko od *Lublana* so sodobniki obliki *Leblana* in *Iblana* občutili kot regionalizma oziroma lokalizma. Medtem ko ni znano, da bi *Leblana* kdaj našla pot tudi v knjige in druge tiske, je oblika *Iblana* – skupaj s pridevnikom *iblanski* – v tisku izpričana pozneje, v prvi tretjini 19. stoletja.¹⁵¹

Tako kot je posebnost Ljubljane zgodnejša pojavitev njenega slovenskega imena v tiskanem kot v rokopisnem besedilu, je zelo pozno, šele sredi 18. stoletja, prvič v slovenščini dokumentirano ime **Ljubljanskega gradu**. Mestni gradovi se v virih praviloma omenjajo pred mesti, od katerih so bili skoraj vedno starejši, toda glede na marginalno vlogo pisane slovenščine ne preseneča, da prvo slovensko omembo deželnoknežjega gradu nad Ljubljano srečamo skoraj dve stoletji za slovenskim imenom mesta. Toponim Grad je, kolikor je znano, najbolj zgodaj izpričan šele leta 1739 v oklicni knjigi stolne župnije Sv. Nikolaja (*pod gradam*),¹⁵² s polnim imenom Ljubljanski pa v istem viru dobri dve desetletji pozneje, leta 1758 (*na Iblanskimo gradu*).¹⁵³ Valvasor pol stoletja prej (1689) ni čutil potrebe po posebnem navajanju slovenskega imena gradu, ki se je imenoval enako kot mesto.¹⁵⁴

Pri opisu Ljubljane iz istega razloga ni zapisal slovenskega imena reke, ki teče skozi kranjsko prestolnico.¹⁵⁵ Prav tako ga nima v isti, XI. knjigi *Slave* v posebnem razdelku o reki in plovbi po njej,¹⁵⁶ ga je pa navedel v II. knjigi v poglavju o rekah in potokih na Gorenjskem, in sicer kot *Lablaneza*.¹⁵⁷ Slovensko ime **Ljubljane** je tako kot toponim Ljubljana prej dokumentirano v tisku kakor v rokopisnih virih, kot *Lublanica* slabo desetletje za Ljubljano. Prvič se pojavi leta 1575 v Trubarjevem *Katekizmu z dvejma*

izlagama (Vlublanici),¹⁵⁸ nato pa v protestantski književnosti še dvakrat, pri Matiji Trostu prav tako v mestniku (1588)¹⁵⁹ in v Trubarjevi *Hišni postili* (1595) v imenovalniku (*ta Lublaniza*).¹⁶⁰ Prvi dve omembi se nanašata na reko v sami Ljubljani, medtem ko govori zadnja o Ljubljani na splošno in jo postavlja ob bok Savi. Razen pri Valvasorju (1689) ni za zdaj znana nobena druga omemba reke kot Ljubljane vse do tiskanega razglasa o župnijski razdelitvi iz leta 1787, ki priča o medtem dokončani vokalni redukciji tretjega, nenaglašena samoglasnika: *Lublanca* (*k' Lublanzi*).¹⁶¹

Še več, iz obravnavane dobe ni znan niti en zapis njenega imena v rokopisnem uradovnem ali kakem drugem dokumentu, če izvzamemo oznako voda. Za Ljubljčanec je bila reka prejkone samo voda oziroma so jo tako označevali pogosteje, Ljubljana pa so jo imenovali predvsem v komunikaciji navzven. V takšnem kontekstu nastopa že pri Trubarju (1575) in Trostu (1588). Oba sta namreč nagovarjala širšo javnost, ne samo ljubljanske, zato je bilo reko treba imenovati s splošno prepoznavnim imenom. Je pa že Trubar enkrat, ko je bilo iz sobesedila jasno, da gre za reko, zapisal: *pruti vodi* (1575).¹⁶² V prvi polovici 17. stoletja in prvi četrtini 18. stoletja najdemo tri poimenovanja Ljubljane kot vode, vsa v internih mestnih dokumentih, v prisežnih obrazcih za mestnega valpta in tesarje: *na Vodi* (1620–36), *per Vode* (1636–37), *per Vodj* (1716–1722).¹⁶³ Ne nazadnje v ta kontekst spada tudi omemba vratarja pri Vodnih vratih v krstni matici leta 1614: *Jerni Vratar na uodi*.¹⁶⁴ Dvojno označevanje – enkrat *Lublanca* in drugič *voda* – je dokumentirano v razglasu iz leta 1787,¹⁶⁵ obakrat v zvezi z oznako ulic v Šentpeterskem predmestju, ki sta vodili k reki, pri čemer je bilo »per vodi« že ustaljeno ulično ime za današnje Petkovškovo nabrežje.¹⁶⁶

Nekaj opazanj o slovenski toponimiki Ljubljane

Pri pregledu virov smo lahko videli, kako, kdaj in tudi zakaj sploh so bili posamezni toponimi zapisani. V nadaljevanju se bomo samo na kratko pomudili pri splošnih opazanjih o slovenski toponimiki Ljubljane

¹⁴⁷ Najprej in največkrat jo zasledimo v oklicni knjigi stolne župnije iz let 1737–1759 (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, na primer fol. 5Av 14r, 103v).

¹⁴⁸ [Kos], Dva kratka rokopisa, str. 768.

¹⁴⁹ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, na primer fol. 167v, 168v, 169r.

¹⁵⁰ O Dudiču gl. op. 105.

¹⁵¹ Simonič, *Slovenska bibliografija*, str. 61, 374 in 600.

¹⁵² NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 10v.

¹⁵³ Prav tam, fol. 178v.

¹⁵⁴ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 335–337, 669–671.

¹⁵⁵ Prav tam, str. 665.

¹⁵⁶ Prav tam, str. 673–687.

¹⁵⁷ Valvasor, *Die Ehre II*, str. 154.

¹⁵⁸ ZRC SAZU, ISJFR, Lastnoimenska kartoteka, geslo Ljubljana, Trubar, Katehismus z dvejma izlagama 1575, 190.

¹⁵⁹ Prav tam, Trost, Ena lepa inu pridna prediga 1588, 116.

¹⁶⁰ Prav tam, Trubar, Hišna postilla 1595, II, 228.

¹⁶¹ SI ZAL LJU 489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, Reg. I, šk. 45, fasc. 33, fol. 314v.

¹⁶² ZRC SAZU, ISJFR, Lastnoimenska kartoteka, geslo Ljubljana, Trubar, Katehismus z dvejma izlagama 1575, 189.

¹⁶³ Golec, *Mestna prisežna besedila*, s. p., Ljubljana 1. del, LJU-11, LJU-13 in LJU-15.

¹⁶⁴ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1614–1621, pag. 15.

¹⁶⁵ SI ZAL LJU 489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, Reg. I, šk. 45, fasc. 33, fol. 314r in 314v.

¹⁶⁶ Prim. Suhadolnik in Budna Kodrič, *Šentpetersko predmestje*, str. 288.

ter se ustavili ob nekaterih posebnostih in zanimivostih.

Kot je za obravnavano dobo ugotavljal V. Valenčič, so ulična imena nastajala in se spreminjala neodvisno od mestne in državne uprave. Oblasti so po potrebi uporabljale imena, ki so bila razširjena med ljudstvom, medtem ko uradna potreba po rabi uličnih nazivov ni bila pogosta. V spisih so si pri označevanju hiš in zemljišč pomagali s splošnimi krajevnimi oznakami ter z navajanjem lastnikov in sosedov, za boljše lokalizacijo pa je mnogokrat služilo omenjanje pomembnejših objektov, predvsem javnih zgradb, cerkva, samostanov, mestnih vrat in mostov.¹⁶⁷

Tako so se tedaj nasploh izražali, ko so hoteli nekaj prostorsko opredeliti. Celo vrsto takšnih primerov v slovenščini vsebuje slovenska oklicna knjiga stolne župnije Sv. Nikolaja 1737–1759, na primer *pred temi Novemi Nunami, pod tranzbo, na starem terg blišo PP: Jesuuitarjou, blišo Stare Shulle, Sa Pater Augustineriah, prute G: G: Clarifsarzam, pret Polousam, Sraum PP: Franziskainarjah*.¹⁶⁸ Iz tovrstnih oznak je pogosto zelo težko ali sploh nemogoče ugotoviti, za katero ulico v okolici določenega objekta je dejansko šlo. Poleg tega je bil obseg ulic oziroma delov mesta precej fluiden. Tako so isti objekt enkrat označili po enem in drugič po drugem toponimu. Merzenheimovo hišo, danes Gosposka ulica 6,¹⁶⁹ je na primer isti duhovnik oklicevalec v istem letu 1758 najprej postavil v Gosposko ulico (*v Gospud Merzenhaimove hišhe in Herrn galsen*), nato pa na Novi trg (*v G. Merzenhamove hišhe na novem Tergo*).¹⁷⁰ V umestitvi na Novi trg se prejkone odraža pojmovanje Novega trga v širšem pomenu besede, kot ene od mestnih četrti.

Takšni primeri so se zlahka dogajali, vse dokler ni aritmetičnega oštevilčenja hiš, uvedenega leta 1770, po dobrem stoletju leta 1877 zamenjala ulična numeracija.¹⁷¹ Pred tem so sicer že precej časa obstajali ulični napisi na zidovih hiš na začetku in koncu vsake ulice. V mestih so jih po posameznih deželah začeli uvajati v jožefinski dobi, pri čemer ni znano, od kdaj jih je imela Ljubljana, ampak le, da so bili leta 1819 nekateri že neberljivi in da jih na vogalih nekaterih ulic sploh ni bilo.¹⁷² Leta 1770 uvedeno aritmetično hišno oštevilčenje – ločeno za Ljubljano-mesto (obzidani del), Karlovško predmestje, Trnovo, Krakovo, Kapucinsko predmestje, Šentpetersko predmestje, Poljane in Kurjo vas – samo po sebi torej ni bilo neposredno povezano z uličnimi imeni, so pa odtlej

objavljali sezname hišnih posestnikov, od katerih so vsaj nekateri vsebovali tudi imena ulic.¹⁷³

Nekatera imena ulic in trgov so bila v obravnavani dobi zelo trdoživa, kot na primer Stari trg, Novi trg, Rožna ulica ali Hrenova ulica, in so obstala vse do danes, druga pa spremenljiva, kar velja zlasti za manjše in manj pomembne ulice. Poimenovanja so se spreminjala zaradi izginjanja objektov in nastajanja novih ter zaradi spremenjene namembnosti letih oziroma celotnih območij. Tipičen primer je območje okoli cerkve sv. Jakoba, ki je kot orientacijska točka ostajala v senci jezuitskega kolegija, v okvir katerega je spadala od konca 16. stoletja. V slovenski oklicni knjigi 1737–1759 najdemo ničkoliko omemb jezuitov in kolegija, sv. Jakob kot tak pa ni omenjen niti enkrat. Do izraza je prišel šele po porušenju pogorelega ukinjenega kolegija (1774) in ustanovitvi šentjakobske župnije (1785).¹⁷⁴

Kot je znano, so nekatere ulice dobile ime po primku (markantnejšega) hišnega posestnika oziroma rodbine, ki je v njej prebivala oziroma imela tam izrazito stavbo ali dejavnost.¹⁷⁵ Takšna je še obstoječa Salendrova, prvotno Salitingerjeva ulica, ki nosi ime po tam živečih Salitingerjih v zadnjih desetletjih 16. in prvih desetletjih 17. stoletja.¹⁷⁶ Iz priimka mlinarja Kolezije je še v 16. stoletju nastalo ime za predmestni predel Kolezija,¹⁷⁷ izvor ugaslega imena Galove ulice, dokumentiranega od poznega 17. stoletja za del današnje Slovenske ceste, pa pripisujejo pristavi in vrtovom grofov Gallenbergov.¹⁷⁸ Prav tako je ugasnilo ime Lingova oziroma Lingarjeva ulica, ki ga je kratka ulica v mestnem središču, današnja Mačkova, dobila

¹⁷³ Prav tam, str. 22. – Pri tem je nujno treba opozoriti na zmotno v zvezi s prvim tiskanim seznamom hišnih posestnikov, ki ga poznamo le iz Vrhovčeve prirejene objave (1902), v kateri je objavljen vzporedno s seznamom posestnikov leta 1796, ob vsaki hišni številki pa je za oba skupaj navedeno ulično ime (Vrhovec, Die erste Häusernumerierung). Valenčič je zapisal, da na seznamu iz leta 1770 najdemo »prvič skupaj navedena imena ulic v stari Ljubljani« (Valenčič, *Zgodovina*, str. 22), in se hkrati čudil, kako je lahko na mestu današnjega Vodnikovega trga naziv Solski trg (*Schulplatz*) in zakaj imajo tri hiše na sosednjem Krekovem trgu oznako Glavna stražnica (*Hauptwache*), saj so franciškanski samostan prezidali za šolske namene šele v letih 1788–90, glavna stražnica poleg njega pa je bila zgrajena po letu 1790 (prav tam, str. 24; Vrhovec, Die erste Numerierung, str. 165 in 166). Toda Vrhovec v resnici ni zapisal, da se ulična imena nanašajo na leto 1770, ampak jih je zelo verjetno povzel po seznamu hišnih posestnikov iz leta 1796. Ker nesporno odražajo stanje po letu 1790, v pričujočem prispevku niso upoštevana. Vprašljiva je tudi Vrhovčeva datacija seznama iz leta 1770. Pri h. št. 209 je, denimo, kot lastnik naveden tobačni urad (prav tam, str. 167), ki naj bi hišo prevzel šele leta 1774 (Suhadolnik in Anžič, *Mestni trg*, str. 72–73), h. št. 221 pri Glavni stražnici pa je že označena kot novo šolsko poslopje (str. 160).

¹⁷⁴ Gl. v nadaljevanju Pregled slovenskih toponimov, 6. Cerkvene zgradbe in zgradbe v cerkveni lasti.

¹⁷⁵ Prim. Mal, *Stara Ljubljana*, str. 190.

¹⁷⁶ Valenčič, *Zgodovina*, str. 16.

¹⁷⁷ Vrhovnik, *Trnovska župnija*, str. 272–273; Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 41; Valenčič, *Zgodovina*, str. 15.

¹⁷⁸ Valenčič, *Zgodovina*, str. 17.

¹⁶⁷ Valenčič, *Zgodovina*, str. 22.

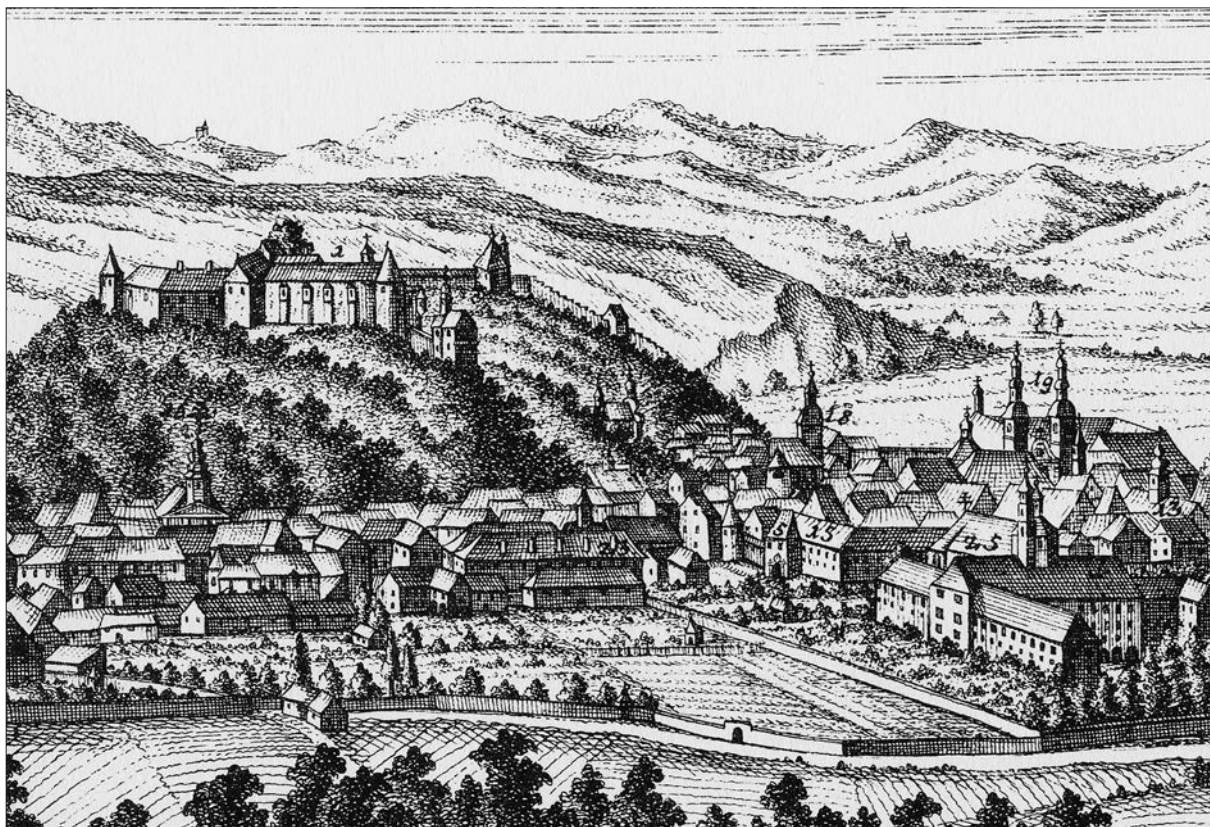
¹⁶⁸ NŠAL, ZA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 2v, 36r, 49r, 60v, 126v, 132r, 147v in 184v.

¹⁶⁹ Suhadolnik in Anžič, *Novi trg*, str. 93–94.

¹⁷⁰ NŠAL, ZA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 169r in 175v.

¹⁷¹ O hišni numeraciji: Valenčič, *Zgodovina*, str. 22 in 51–73.

¹⁷² Prav tam, str. 33.



Izsek iz Kaltschmidtove vedute Ljubljane sredi 18. stoletja (Florijančič pl. Griinfeld, Deželopisna karta, list 3).

po nepomembnem ljubljanskem steklarju s konca 17. in prvih desetletij 18. stoletja.¹⁷⁹

Po tej analogiji se zdi izvor uličnega imena iz priimka mogoč tudi za Hrenovo ulico, ki je od vseh naštetih dokumentirana najbolj zgodaj, v nemščini v začetku 16. stoletja, in katere ime se je tako kot pri Salendrovi obdržalo do naših dni.¹⁸⁰ Da bi Hrenova lahko dobila ime po danes neznanem posestniku Hrenu in ne po vrtnini,¹⁸¹ je tem verjetneje, ker poznamo primer nastanka ljubljanskega uličnega imena iz priimka že sredi 15. stoletja. Gre za enkrat samkrat, leta 1453 omenjeno Zwelserjevo ulico (*in der Zwelser gassen*) nekje v bližini Novega trga in Spodnjega Brega, kjer je bil tedaj ali nekaj prej posestnik neki Zwelser.¹⁸²

S časovno distanco od nastanka iz priimka se je lahko ulično ime občutno spremenilo, ker se je izvor toponima medtem zabrisal s potonitvijo priimka v pozabo. To se je zgodilo pri Salendrovi, prvotno Salitingerjevi ulici, katere ime je v 18. stoletju prav zato zapisano v toliko različicah, vse do komajda prepo-

znavne *Selenikarjove gase* (v *Selenikarjove gafse*, v *Selenikariove Gafse*).¹⁸³ Podobnemu primeru smo priča pri imenu Lingarjeve ulice, prvotno Lingove, ki se je te ozke ulice za meščanskim špitalom oprijelo konec 17. ali v prvi tretjini 18. stoletja po tja priženjenem steklarju s priimkom Lingau.¹⁸⁴ Kolikor je znano, je toponim prvič dokumentiran v nemščini leta 1739 v opisu obiska cesarja Karla VI. leta 1728 (*das sogenant-Lingifche enge Gäßlein*),¹⁸⁵ ko je Lingova družina tu še imela hišo (do 1731). V slovenščini ulico med letoma 1746 in 1754 v oklicni knjigi mestne župnije srečujemo kot Lingovo oziroma Lingovkino gaso¹⁸⁶ in še leta 1783 v šentpeterski oklicni knjigi kot Lingovo gaso (*in Lingovi Gafsi*).¹⁸⁷ V nekaj let mlajšem tiskanem razglasu iz leta 1787 pa je že imenovana *Lingarjeva gafsa*¹⁸⁸ in je s tem imenom – kot Lingarjeva

¹⁷⁹ Prav tam, str. 24–25.

¹⁸⁰ Prav tam, str. 11, 43 in 59.

¹⁸¹ Do te uveljavljene razlage je bil zadržan že Valenčič (Valenčič, *Zgodovina*, str. 11).

¹⁸² *Gradivo za zgodovino Ljubljane XI*, XI/44, str. 7. Prim. Mal, *Stara Ljubljana*, str. 198.

¹⁸³ Gl. v nadaljevanju Pregled slovenskih toponimov, 4. Mestni predeli, predmestja, ulice, trgi in mostovi. O razvoju tega uličnega imena gl. Valenčič, *Zgodovina*, str. 16.

¹⁸⁴ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. III. del. Veliki trg*, s. p., Lingarjeve ul. 7.

¹⁸⁵ Kočever, *Ljubljana kot prizorišče*, str. 292.

¹⁸⁶ NŠAL, *ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj*, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 61r, 64v, 75r, 90r, 94v, 112r, 135r.

¹⁸⁷ NŠAL, *ŽA Ljubljana – Sv. Peter*, Razne knjige, šk. 20, oklicna knjiga 1780–1796, s. p., 6. 2. 1783.

¹⁸⁸ SI ZAL LJU 489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratu-

ulica – prišla tudi v literaturo.¹⁸⁹ Ni nemogoče, da je takšno obliko dobila prav tedaj umetno, s prevodom nemškega toponima *Lingergasse* – z nemško pripomočnikom -er -, ki ga najdemo v nemški različici razglasila in njeni rokopisni predlogi.¹⁹⁰ A očitno je oblika *Lingarjova* prešla tudi v širšo rabo. V necitiranih virih s konca 18. stoletja – bodisi v eni od oklicnih knjig bodisi v *Lublanskih novicah* – je namreč I. Vrhovnik našel obe slovenski obliki: *v Lingarjove gafse* in *v Lingove gafse*.¹⁹¹

Po priimkih dveh družin hišnih gospodarjev je bila v 18. stoletju prepoznavna današnja Krojaška ulica. Svoje prvo znano ime Kunstljeva ulica, izpričano samo v nemščini (1753),¹⁹² je dobila po družini Kunstelj (Khunstl), ki je imela od sredje 17. stoletja do leta 1713 hišo na njenem začetku ob Ljubljani.¹⁹³ Isto vogalno hišo, danes Cankarjevo nabrežje 19, je leta 1714 pridobil trgovec Matija Kristjan, poznejši ljubljanski mestni sodnik in župan,¹⁹⁴ po katerem so jo začeli imenovati Kristjanova. Kristjan je leta 1721 kupil še hišo na drugem koncu uličice, na Mestnem trgu ob vhodu vanjo (danes Mestni trg 20 in Krojaška 1),¹⁹⁵ kar je lahko dodatno prispevalo k utrditvi novega poimenovanja. Doslej neznan ime Kristjanova ulica (Kristjanova gasa) je tako kot Galove ulice dokumentirano samo v slovenščini v oklicni knjigi (1740 in 1756)¹⁹⁶ in se ni obdržalo prav dolgo. S prehodom hišne posesti v druge roke je poimenovanje po Kristjanu izginilo. V nemški različici razglasila o razdelitvi ljubljanskih župnij iz leta 1787 je imenovana *Strohgassel* (Slamna uličica), kar je v slovenski različici zgolj *gasa* (*inu gafso*). Ime Krojaška se pojavi kmalu zatem v nemščini (*Schneidergasse*) v seznamih hišnih posestnikov iz let 1798 in 1800.¹⁹⁷

Primer današnje Krojaške ulice priča o tem, kako pogosto so lahko ime menjavale majhne in manj prepoznavne ulice. Včasih ga nemara sploh niso imele, drugič je v viru dokumentirano poimenovanje morda bolj priložnostna kakor splošno uveljavljena oznaka. V tem kontekstu pritegne pozornost mikrotoponim Lahovše, ki ga, kolikor je znano, srečujemo

samo v oklicnih knjigah 18. stoletja in za katerega, enako kot za bližnjo Kristjanovo ulico, ne poznamo nemške ustreznice. Prav tako ni znano, da bi bile Lahovše že kdaj omenjene v literaturi.¹⁹⁸ Iz nekaterih pojavitev v slovenski oklicni knjigi stolne župnije je razvidno, da je šlo za del Mestnega trga (1737: *na plazzo ulahoufshah*, 1739: *u=Laboushe na plazzu*, 1753: *na plazo bliso Labousha*).¹⁹⁹ Nobene od oklicanih oseb in njihovih delodajalcev v tem času ni mogoče najti med hišnimi lastniki²⁰⁰ ali med Ljubljanci, popisanimi ob ljudskem štetju leta 1754,²⁰¹ na srečo pa se toponim Lahovše pojavi še leta 1773 v šentpeterski oklicni knjigi (*in Lachousche in Civitate Labacensi*), ki razkriva, da je bila nevesta tam v službi pri baronu Erbergu.²⁰² Ker so Erbergi imeli tedaj na Mestnem trgu eno samo hišo (Mestni trg 17, Cankarjevo nabrežje 25), se je pozornost usmerila nanjo. Nastala je pred letom 1600 z združitvijo dveh patidenčnih hiš in bila do leta 1691 v rokah rodbine pl. Lachenheim.²⁰³ Po slednji je sredi ali v drugi polovici 17. stoletja tudi dobila ime; poplemeniteni pl. Lachenheimi, ki so se tako naslavljali od petdesetih let, so se namreč prvotno pisali Lah (Lach).²⁰⁴ Gre za veliko stavbo z notranjim dvoriščem, t. i. Rakovčevo hišo nedaleč od Tranče, ki ima posebno vlogo v slovenski kulturni zgodovini. V njej je umrl slikar Fortunat Bergant, tu je nekaj časa prebival France Prešeren, danes pa nudi streho Slovenskemu gledališkemu muzeju.²⁰⁵

Toponimi so se skozi čas prenašali na dva načina – ustno in pisno –, pri čemer so med tremi jeziki zapisovanja – slovenščino, nemščino in latinščino – obstajale velike razlike. Latinščina, v kateri so pisali predvsem v cerkveni sferi – zato so latinski toponimi najpogosteje zapisani v matičnih in oklicnih knjigah –, je bila kot mrtev jezik v specifičnem položaju. (Mikro)toponime je bilo treba vanjo prevesti iz živega jezika, na primer *Rippa* za Breg, *Judea platea* za Židovsko ulico ali *Porta hospitalis* za Špitalska vrata.²⁰⁶ Iz praktičnih razlogov, še posebej, če so bili teže prevedljivi, so jih v latinskih besedilih neredko zapisali nemško ali slovensko. Takšni praktični dolgotrajno celo vrsto zapisov slovenskih poimenovanj. Teh je neprimerno manj v nemških besedilih, ki so bila za razliko od latinskih v veliki večini svetne provenience. V nemščini kot živem jeziku so se imena uveljavljala in utrjevala na drugačen način, s pisnim in ustnim spo-

ra, Reg. I, šk. 45, fasc. 33, fol. 314r. – Po rokopisnem dokumentu o razdelitvi Ljubljane in njenih predmestij med župnije, ki je rabil kot predloga za tiskani razglas iz leta 1787, je imela Lingarjeva ulica (*Linger Gasse*) od vseh najmanj hiš, samo štiri (NŠAL, NŠAL 2, ŠAL 2, fasc. 44, Regulacija župnij 1782–1785, Ljubljana 1784, s. d., Eintheilung deren Pfarren etc.).

¹⁸⁹ Prim. Valenčič, *Zgodovina*, str. 24–25, 28, 226.

¹⁹⁰ SI ZAL LJU 489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, Reg. I, šk. 45, fasc. 33, fol. 313r; NŠAL, NŠAL 2, ŠAL 2, fasc. 44, Regulacija župnij 1782–1785, Ljubljana 1784, s. d., Eintheilung deren Pfarren etc.

¹⁹¹ Vrhovnik, *Slovenska imena*, str. 116.

¹⁹² Valenčič, *Zgodovina*, str. 18 in 21, op. 76.

¹⁹³ Suhadolnik in Anžič, *Mestni trg*, str. 70–71.

¹⁹⁴ Prav tam. O Kristjanu gl. Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov. 4. zvezek*, str. 115–119.

¹⁹⁵ Suhadolnik in Anžič, *Mestni trg*, str. 106.

¹⁹⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 17v in 156r.

¹⁹⁷ Valenčič, *Zgodovina*, str. 24–26.

¹⁹⁸ Prim. zlasti Valenčič, *Zgodovina*, str. 250 (kazalo).

¹⁹⁹ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 1v, 11r in 127v.

²⁰⁰ Prim. Suhadolnik in Anžič, *Mestni trg*.

²⁰¹ Prim. Šturm (ur.), *Ljubljanske družine*.

²⁰² NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Peter, Razne knjige, šk. 20, oklicna knjiga 1769–1775, s. p., 24. 4. 1773.

²⁰³ Suhadolnik in Anžič, *Mestni trg*, str. 103.

²⁰⁴ Golec, *Rodbina Graffenweger*, str. 258.

²⁰⁵ Suhadolnik in Anžič, *Mestni trg*, str. 103. O sami stavbi: prav tam, str. 34.

²⁰⁶ Vsi trije primeri so iz leta 1757 iz oklicne knjige šentpeterske župnije (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Peter, Razne knjige, šk. 20, oklicna knjiga 1757–1758, pag. 8, 42 in 55).

ročanjem, saj je bila drugi najpogostejši pogovorni jezik v mestu, hkrati pa edini v svetni pisni rabi, kot je za Ljubljano nazorno izpričal Valvasor (v prevo-
du): »Navadni jezik v Ljubljani je na splošno kranjski in nemški, pri plemstvu in trgovcih tudi italijanski, vse pa se zapisuje samo v nemščini.«²⁰⁷ Nekateri ljubljanski nemški toponimi so se precej razlikovali od slovenskih, kar dokazuje, da so imeli samostojno, od slovenščine neodvisno razvojno pot, na primer *Narrensteig* za Reber ali *Deutschegasse* za Križansko gaso (Križevniško ulico).²⁰⁸ Vendar po drugi strani ni mogoče povsem izključiti možnosti, da so dobesedne slovenske ustreznice nemških poimenovanj sicer obstajale, a niso dokumentirane.

Kolikor je znano, Križevniška ulica v obravnavani dobi niti enkrat ni izpričana s slovenskim imenom Nemška, ampak vedno le kot Križanska oziroma Križenska, prvič leta 1738 v slovenski oklicni knjigi in nato še velikokrat. Morda je bilo ime Nemška živo v zgodnejši dobi, potem ko se je v drugi polovici 16. stoletja začelo uveljavljati v nemščini: *Deutsche Gasse*.²⁰⁹ S tem nemškim imenom je dvakrat (1748 in 1757) navedeno tudi v slovensko vodeni oklicni knjigi (*in der Teýtſchen gassen, in der Teýtſchen Gaffen*),²¹⁰ kar kaže na to, da slovensko ime Nemška gasa tedaj bodisi ni (več) živelo bodisi ni (več) bilo običajno. Pomenljiva je hkrati zabeležena dvojna, nemška in slovenska oznaka ulice (1757), ki potrjuje vsebinsko različnost poimenovanja v obeh jezikih: »in der Teýtſchen Gaffen Ist: Krishke gafſe«. ²¹¹ Pri tem se vsiljuje vzporednica z bližnjimi Nemškimi ali Križevniškimi mestnimi vrati. Valvasor jih sedemdeset let prej (1689) imenuje s slovenskim imenom *Nemſke urata*, kar je bila »kranjska« ustreznica za nemško ime *das Teutſche Thor*.²¹² V 18. stoletju pa srečamo samo številne omembe Križanskih oziroma Križenskih vrat, največ v oklicni knjigi 1737–1759, pa tudi slovenski tiskani razglas iz leta 1787 pozna za *deutsches Thor* slovensko ustreznico *kriſhanske vrata*.²¹³ Možni sta dve razlagi: prva, da so Valvasorjeva *Nemſke urata* njegov dobesedni prevod, ki ni ustrezal dejanskemu slovenskemu poimenovanju, in druga, da se je slovensko ime Nemška vrata do srede 18. stoletja že docela izgubilo in se umaknilo Križanskim vratom. Drugačno od prakse sredi 18. stoletja je tudi Valvasorjevo poimenovanje Franciškanskih vrat, ki jih imenuje Kloštrſka (*Kloſterske urata*), kar pomensko ustreza nemški različici (*Kloſter=Thor*).²¹⁴ V slovenski

oklicni knjigi 1737–1759 najdemo samo poimenovanje vrat po franciškanih, nikoli po klostru.²¹⁵

Na drugi strani je Valvasor Karlovska vrata (*Carlſtädter Thor*) v slovenščini pravilno poimenoval Pisana (*Piſane urata*).²¹⁶ To ime, ki ga v 18. stoletju srečujemo zelo pogosto in brez konkurence v kakem drugem slovenskem poimenovanju,²¹⁷ je dokumentirano že leta 1592 v prvi krstni matici stolne župnije (*pred piſanimi vrati*).²¹⁸ Bilo je vsekakor starejše od nemškega poimenovanja po trdnjavi Karlovac, ki so jo malo prej šele zgradili. Še več, po Valvasorju je bila zgradba zelo stara,²¹⁹ kar pomeni, da je v obliki, kakršno je imela v njegovem času, nastala pred prezidavami mestnega obzidja in drugih vrat v prvi polovici 16. stoletja.²²⁰ Tako je povsem mogoče, da so vrata slovensko ime Pisana dobila še v srednjem veku, lahko pa tudi zaradi kake poslikave iz 16. stoletja, ki je izpodrinila nedokumentirano starejše slovensko poimenovanje.

Že V. Valenčič je opozoril na dve zanimivosti v zvezi z uličnim imenom Galove ulice (Galove ulce, Galave ulce) za del današnje Slovenske ceste med Kongresnim trgom ter ocepoma za Čopovo in Cankarjevo ulico. Prva je ta, da se ime ne glede na jezik v vseh znanih virih – in teh ni malo, začeniš z Valvasorjem (1689) – pojavlja samo v slovenščini, druga pa je v množinski oznaki *ulice*, ne *gasa*, kot bi bilo pričakovati. Po Valenčičevem mnenju moramo razlog iskati v naravi te tedaj predmestne poti, obdane z vrtovi in pristavami, po čemer se je bistveno razlikovala od mestnih ulic. Za mestne ulice so v slovenski govornici uporabljali popačeni nemški izraz *gasa*, naziv Galovih ulic, povzet po njihovem nemestnem značaju, pa se je držal v domači obliki. *Ulice* so imele takrat še svojevrsten pomen, pomenile so ozko pot, koder so gonili živino na vodo ali pašo ali z njo vozili ven, na polje.²²¹ Kar zadeva slovensko množinsko obliko imena, kaže pripomniti, da je vsaj enkrat, in sicer leta 1713 v šentpeterski mrliški matici, vendarle izpričana tudi edninska oblika: *ex Galloua vulza*.²²² Množinsko ime *ulice* je bilo v Ljubljani na splošno v rabi še globoko v 19. stoletju. Na dvojezičnih uličnih napisih, ki jih je mesto dobilo leta 1848, so tako imenovane vse mestne ulice, na primer *Sv. Florjana ulice, Hrenove ulice, Rožne ulice* itd.²²³

Na drugi strani vzbudita pozornost dva toponi-

²⁰⁷ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 708.

²⁰⁸ Valenčič, *Zgodovina*, str. 26.

²⁰⁹ Prav tam, str. 14.

²¹⁰ NŠAL, ZA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, š. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 79r in 165v.

²¹¹ Prav tam, fol. 165v. – Ist: = stanujoč (iz stanovanjem).

²¹² Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 667.

²¹³ Gl. v nadaljevanju Pregled slovenskih toponimov, 2. Mestna vrata in deli mestnega obzidja.

²¹⁴ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 667.

²¹⁵ Gl. v nadaljevanju Pregled slovenskih toponimov, 2. Mestna vrata in deli mestnega obzidja.

²¹⁶ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 667.

²¹⁷ Gl. v nadaljevanju Pregled slovenskih toponimov, 2. Mestna vrata in deli mestnega obzidja.

²¹⁸ NŠAL, ZA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Maticne knjige, R 1588–1602, pag. 61.

²¹⁹ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 667.

²²⁰ Prim. Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 36–37.

²²¹ Valenčič, *Zgodovina*, str. 17.

²²² NŠAL, ZA Ljubljana – Sv. Peter, Maticne knjige, M 1690–1748, pag. 134.

²²³ Valenčič, *Zgodovina*, str. 43.

ma, eden v mestu in drugi v predmestju, ki se tudi v slovenski oklicni knjigi 1737–1759 pojavljata samo v nemški obliki in sta temu ustrezno zapisana v kurzivni gotici. Oba sta nastala razmeroma pozno ter, kot kaže, dolgo nista dobila slovenske ustreznice, ampak sta bili v rabi samo nemški poimenovanji. Prvi toponim je Novi svet, nemško »die neue Welt«, ime pristave leta 1731 umrlega Janeza Gašperja pl. Kržana v predmestju ob današnji Gosposvetski cesti, ki jo je ta kupil štiri leta prej in jo sam poimenoval z novim imenom.²²⁴ To se v slovenski oklicni knjigi pojavi v letih 1751 in 1753 s slovensko predložno zvezo (*Na Nej Welt, na Nejewelt*).²²⁵ Ljubljanci so nemško ime podomacili v Najbelt, kot je leta 1780 dvakrat zapisano v oklicni knjigi šentpeterske župnije (*in Naibelth, in Naibelt vicinia^s S. Christophori*).²²⁶ Slovenska različica Novi svet (*novi svet*) se pojavi leta 1787 v dvojezičnem tiskanem razglasu,²²⁷ pri čemer se glede na povedano postavlja vprašanje, koliko je tedaj resnično živela med ljudstvom. Drugi pozno nastali toponim je ulično ime Gosposka ulica, o katerem je V. Valenčič zapisal, da se v virih pojavlja od srede 18. stoletja in da so ulico začeli tako označevati po vzoru drugih mest; tu so namreč poleg vicedomskega dvorca stale hiše najodličnejšega kranjskega plemstva.²²⁸ Dejansko je prvi za zdaj znani zapis tega uličnega imena nastal več desetletij prej, leta 1715 v šentpeterski mrliški matici (*in Herrngassen*).²²⁹ Svoje drugo ime je ulica dobila po vicedomskem dvorcu – Fištamiji²³⁰ – in se je v slovenščini glasilo Fištamska oziroma Fištanska gasa, torej Vicedomska ulica. Njegovo slovensko obliko dvakrat zasledimo (1741) v slovenski oklicni knjigi stolne župnije (*v fistamske gafse*),²³¹ nemške pa vsaj za zdaj ne poznamo. V nemških besedilih je ulica vedno navedena kot *Herrengasse* in se s tem imenom precej pogosto pojavlja tudi v slovenski oklicni knjigi 1737–1759,²³² večkrat s slovenskim predlogom.²³³ Tako skoraj ni dvoma,

da je Ljubljanci sredi 18. stoletja še niso imenovali s slovenskim imenom Gosposka, ampak samo s privzetim nemškim *Herrengasse* in z alternativnim starejšim slovenskim Fištamska gasa. Pomenljivo je, da v razglasu o župnijski razdelitvi iz leta 1787 za nemško različico *Herrengasse* najdemo slovensko ime *Fištamska gasa (Fistanska gafsa)*²³⁴ in ne Gosposka. To se je proti koncu 18. stoletja očitno šele začelo uveljavljati kot alternativa nemški različici imena. Nanj prvič naletimo v oklicni knjigi šentpeterske župnije leta 1788: *v gosposki gafsi*.²³⁵ Na prelomu iz 18. v 19. stoletje sta dokumentirani obe slovenski različici – *Gosposka gasa* in *Fištamska/Fištomska gasa*,²³⁶ nato pa je poimenovanje po vicedomskem dvorcu izginilo, k čemur je veliko prispevalo dejstvo, da je bila funkcija deželnega vicedoma že leta 1747 odpravljena.²³⁷

Pri uličnih imenih, kjer se slovensko in nemško ime po vsebini nista ujemale, je treba upoštevati še en dejavnik. Medtem ko se nemška poimenovanja niso prenašala le ustno, ampak tudi pisno, na primer prek mestnih davčnih knjig, urbarjev in mestnih sejnih oziroma sodnih zapisnikov, slovenska v obravnavani dobi praktično niso imela takšne opore. Kadar so jih zapisali v izvorni obliki, je šlo za prenos po govorno-slušni poti, komaj kdaj, če sploh, pa z naslonitvijo na pisno predlogo, tj. s prepisom iz kakega dokumenta.

Zaradi opore v pisni tradiciji so lahko bila nemška imena konservativnejša, kar pomeni, da niso nujno odražala dejanskih poimenovanj svojega časa. Toponim se je med ljudstvom že izgubljal ali sploh povsem ugasnil, pisarniška tradicija pa ga je še ohranjala. Zgovoren primer je ime Ribiška ulica, nemško *Fischergasse*, za Križevniško ulico, sicer najstarejše, že leta 1366 prvič dokumentirano ljubljansko ulično ime v ožjem pomenu besede, tj. kot ime ulice, ne trga ali območja.²³⁸ V splošni rabi je bilo do srede 16. stoletja, v drugi polovici stoletja pa ga je začelo zamenjevati novo ime Nemška ulica (*Deutsche Gasse*). Tega je ulica dobila po nemškem viteškem redu kot zemljiškem gospodu tamkajšnjih hiš, potem ko zanjo ni bila več značilna ribiška dejavnost.²³⁹ Sredi 18. stoletja se v slovenski oklicni knjigi 1737–1759 pojavljata dve imeni: slovensko *Križanska/Križenska gasa* in nemško *Deutsche Gasse*.²⁴⁰ In vendar še v tem času naletimo tudi na staro ime Ribiška ulica (*Fischer Gassen*), zapisano v urbarju ljubljanske kome-

²²⁴ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. V. del. Kapucinsko predmestje*, s. p. Novi svet.

²²⁵ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 108r in 122v.

²²⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Peter, Razne knjige, šk. 20, oklicna knjiga 1780–1796, s. p., 31. 7. 1780, 21. 9. 1780.

²²⁷ SI ZAL LJU 489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, Reg. I, šk. 45, fasc. 33, fol. 314v.

²²⁸ Valenčič, *Zgodovina*, str. 18 in 21, op. 73.

²²⁹ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Peter, Matične knjige, M 1690–1748, pag. 157.

²³⁰ Valenčič, *Zgodovina*, str. 26. – Prim. oznaki za bližnja Vicedomska vrata: *pred Fištamlj Vrat* leta 1598 v krstni matici stolne župnije (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1588–1602, pag. 181) in *Fiztamske urata* sto let pozneje, leta 1689, pri Valvasorju (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 667).

²³¹ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 24v in 25v.

²³² Prav tam, na primer fol. 2r, 4v, 5r, 5Av, 8r.

²³³ Leta 1739: u *herrn gassen* (fol. 13v), 1746: v *herrngassen* (1746 fol. 64v), 1748: v *herrngassen* (fol. 80v) in 1757: v *herengafse* (fol. 166v).

²³⁴ SI ZAL LJU 489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, Reg. I, šk. 45, fasc. 33, fol. 313r in 314r. – Na podlagi tega podatka je Valenčič ovrgel Vrhovčev mnenje, da je ulica vodila ob notranji strani mestnega zidu po današnjem Dvor-nem trgu (Valenčič, *Zgodovina*, str. 26).

²³⁵ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Peter, Razne knjige, šk. 20, oklicna knjiga 1780–1796, s. p., 3. 4. 1788.

²³⁶ Vrhovnik, Slovenska imena, str. 116; prim. Valenčič, *Zgodovina*, str. 28.

²³⁷ Prim. Žontar, *Struktura uprave*, str. 36.

²³⁸ Valenčič, *Zgodovina*, str. 9 in 19, op. 11.

²³⁹ Prav tam, str. 14.

²⁴⁰ Gl. v nadaljevanju Pregled slovenskih toponimov.

de iz leta 1738,²⁴¹ v katerega je lahko prišlo samo na podlagi pisne tradicije, s prepisovanjem iz starejših urbarjev. Ko so križniki leto prej (1737) svojo posest prodali ljubljanskemu mestu, je v pogodbi v izogib dvomnostim navedeno dvojno ime, zgodovinsko Ribiška ulica in aktualno Nemška ulica.²⁴² Ime Ribiška ulica se je prejkone že v tem času oprijelo uličice pri škofiji na drugem koncu mesta, kjer je dokumentirano v razglasu o župnijski razdelitvi iz leta 1787 (*Ribšbka gasa*).²⁴³

Podoben primer ohranjanja starega imena prek pisne tradicije, potem ko ga je v ustni rabi že zamenjevalo ali povsem zamenjalo novo ime, je prej obravnavana današnja Krojaška ulica. V slovenski oklicni knjigi je v letih 1740 in 1756 po uglednem hišnem posestniku in mestnem funkcionarju označena kot Kristjanova gasa (*v. Christianove gasse, v Xtianove gasse*),²⁴⁴ vendar so leta 1753 v urbarju mestne komore uporabili staro ime, ki ga je nosila po rodbini Kunstelj (*in so genandt Kunstlischen Gassel*).²⁴⁵

Kot že rečeno, imajo slovenske toponimske oznake v oklicnih knjigah to prednost oziroma dodatno vrednost, da odražajo dejansko rabo toponimov svojega časa. Če je bil izraz *Kunstlova gasa* sredi 18. stoletja starejšim Ljubljčanom še domač, bi bilo ime *Ribiška gasa* za Križevniško ulico popoln anahronizem in se v oklicni knjigi sploh ne bi moglo znajti. Slovenska poimenovanja v oklicnih knjigah in drugih virih so bila torej veliko bolj vezana na dani trenutek, bila so aktualnejša in so pogosto imela drugačno sporočilno vrednost od zapisanih nemških poimenovanj.

Uporabljeni viri pričajo tudi o soobstoju dveh ali več v slovenščini rabljenih toponimov za isto lokacijo oziroma objekt. Kot je opozoril Valenčič, ime Reber, ki so ga za pot s Starega trga na Grad včasih uporabljali tudi nemško pisani viri, le ni bilo tako razširjeno in ustaljeno, saj ima razglas o župnijski razdelitvi iz leta 1787 slovensko oznako Gasca.²⁴⁶ Uporaba več sočasnih poimenovanj za isti (mikro)toponim je bila posledica spremenjenih zgodovinskih okoliščin, kot so sprememba namembnosti, novogradnja ipd. Za Trančo, leta 1788 porušeno stavbo, v kateri je domovala mestna ječa, pred koncem srednjega veka pa mestna hiša (rotovž), so sredi 18. stoletja uporabljali tri poimenovanja, ki jih vsa najdemo v slovenski oklicni knjigi. Ime Komun, povezano s prvotno funkcijo stavbe,²⁴⁷ se je moralo že izgubljati, saj ga srečamo samo enkrat, leta 1738 (*pred Communam*). Nepri- merno pogostejši sta drugi imeni, Tranča in Novo

zidanje,²⁴⁸ ki ju kot sinonima pozna tudi razglas o župnijski razdelitvi iz leta 1787, ta tako v slovenski kot nemški različici.²⁴⁹ Nedvomno je bilo med tremi imeni najmlajše Novo zidanje, ki ga je Tranča očitno dobila, potem ko je staro stavbo leta 1632 zamenjala nova, nadomestna.²⁵⁰

Ko se Tranča leta 1752 v slovenščini prvič omenja kot Novo zidanje,²⁵¹ je bila nadomestna stavba že častitljiva stoletnica – in ob prvi slovenski omembi še zdaleč ne edina. Kot smo videli, je vrsta imen zelo zgodnjega nastanka dokumentiranih v slovenščini šele v slovenski oklicni knjigi 1737–1759, tako na primer Novi trg (1737),²⁵² Lontovž (1738),²⁵³ Grad (1739)²⁵⁴ in Rotovž (1744).²⁵⁵ Novi trg, ki se v virih pojavi leta 1267,²⁵⁶ je torej na prvo znano slovensko omembo čakal skoraj pol tisočletja. Stari trg s prvo slovensko omembo iz leta 1345²⁵⁷ ga je v tem pogledu prehitel za nekaj manj kot štiristo let.

V 18. stoletju, ko se število zapisov slovenskih toponimov izjemno poveča, je od nastanka toponima do njegovega prvega znanega zapisa minevalo vse manj časa. Tako kot Kristjanova ulica je v prvi polovici stoletja dokaj hitro izpričana cerkev sv. Rozalije na Grajskem hribu. Zgrajena je bila v letih 1708–9,²⁵⁸ njeno slovensko ime pa prvič zasledimo leta 1744 v oklicni knjigi stolne župnije (*bliso S. Rosalia*).²⁵⁹ Karlovski most, ki je leta 1774 premostil nastajajoči Gruberjev prekop,²⁶⁰ je z imenom »ta novi most« leta 1787 prišel v slovenski razglas o župnijski razdelitvi,²⁶¹ solitrarna v Poljanskem predmestju, ki je delovala od leta 1774,²⁶² pa je do prve znane slovenske omembe (1783)²⁶³ potrebovala že manj kot desetletje.

Spremljanje istega toponima skozi daljši čas je v nekaterih primerih razkrilo razlike, ki kažejo na jezikovni razvoj. Tako so Poljane v stolni krstni matici konec 16. stoletja vedno izpričane v ednini, kot Polana: *is Polane, na Polanni, Is polanie, na polanej in*

²⁴⁸ Gl. v nadaljevanju Pregled slovenskih toponimov. 4. Mestni predeli, predmestja, ulice, trgi in mostovi.

²⁴⁹ Gl. objavo razglasa na str. 341.

²⁵⁰ Suhadolnik in Anžič, *Stari trg*, str. 39–40.

²⁵¹ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 120v.

²⁵² Prav tam, fol. 2r.

²⁵³ Prav tam, fol. 4r.

²⁵⁴ Prav tam, fol. 10v.

²⁵⁵ Prav tam, fol. 51r.

²⁵⁶ Kosi et al., *Historična topografija Kranjske*, str. 788.

²⁵⁷ Prav tam, str. 789.

²⁵⁸ Lavrič, *Cerkev sv. Rozalije*, str. 234–235.

²⁵⁹ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 49r.

²⁶⁰ Kopriva, *Ljubljana skozi čas*, str. 82.

²⁶¹ SI ZAL LJU 489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, Reg. I, šk. 45, fasc. 33, fol. 314r.

²⁶² Suhadolnik in Budna Kodrič, *Poljansko predmestje*, str. 218; prim. Slokar, *Zgodovina solitrarn*, str. 111.

²⁶³ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Peter, Razne knjige, šk. 20, oklicna knjiga 1780–1796, s. p., 25. 1. 1783.

²⁴¹ Žnidaršič Golec, *Urbar ljubljanske komende*, str. 209.

²⁴² Prav tam, str. 207.

²⁴³ SI ZAL LJU 489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, Reg. I, šk. 45, fasc. 33, fol. 314r.

²⁴⁴ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 17v in 156r.

²⁴⁵ Valenčič, *Zgodovina*, str. 18 in 21, op. 76.

²⁴⁶ Prav tam, str. 26 in 28.

²⁴⁷ Prav tam, str. 30.

Na Polanie (med letoma 1590 in 1598).²⁶⁴ V istem viru rabo edninske oblike potrjujejo sočasni latinski zapisi (1590): *in Polana, de Villa polana, de Polana*.²⁶⁵ Nasprotno v drugi tretjini 18. stoletja ni več sledu o ednini, ampak v oklicni knjigi srečujemo izključno množinsko obliko Polane, na primer *na pollanah* (1738), *s' Pollan* (1752), *na pellanah* (1752).²⁶⁶ Pri Trnovem je v istem časovnem razponu predlog *v* (v Trnovem) morda zamenjal prvotnega *na* (na Trnovem). Mestniška oblika je žal izpričana enkrat samkrat, leta 1595 (*na Ternouim*),²⁶⁷ zato bi lahko šlo tudi za zapisovalčev spodrsrljaj. Poldrugo stoletje pozneje v slovenski oklicni knjigi 1737–1759 srečujemo samo predlog *v*, na primer *uternovim* (1737), *uternovim* (1737), *u Ternovem* (1738).²⁶⁸ Pri zapisovanju toponima Žabjak pa se je drugi, nenaglašeni samoglasnik pozno uveljavil kot *a* (Žabjak) namesto *e* (Žabjek). V obravnavani dobi je oblika Žabjak še redka izjema: *Schabiackb* (1582 v knjigi mestnih izdatkov),²⁶⁹ *Schabiag* (1780 v šentpetrski oklicni knjigi).²⁷⁰

Razumljivo je, da so bila najhitrejšim spremembam podvržena poimenovanja zasebnih hiš in pristav. Nekatera so se gotovo ohranjala dlje kakor primerek lastnika, za večino v virih sporočenih pa smemo sklepati, da se nanašajo na takratnega gospodarja. Zlasti v šentpetrski oklicni knjigi 1780–1796 zasledimo tudi več hišnih imen po dejavnosti, na primer *in Ledrerjove hishe, v' hribove gafse v' Pomoranzbarjove hishe, in Nadlarjove hishi pod Gradam* idr.²⁷¹ Ne nazadnje so po sredi 18. stoletja prvič dokumentirana tedaj še nemška imena ljubljanskih gostiln, poimenovanih po hišnih znamenjih: leta 1757 *Bildeman* (*per bildemanu*) in *Hiršenbirt* (*per Hirshen Wirto*), 1758 *Reselbirt* (*per Refselwirto Sa PP. Capucin*) in *Šternbirt* (*v' Šhtern Wirtove Hishe sa P. P. Capucinarje*)²⁷² ter leta 1783 v latinskem sobesedilu *Elefant* oziroma *Slon* (*apud Elefanten Wirth in via regia*).²⁷³

Spremembe poimenovanj, vendar neprimerno manj številčne kot pri zasebnih hišah, srečujemo tudi pri cerkvenih in javnih svetnih zgradbah. Pri cerkvenih so se največje dogodile po porušenju jezuitskega kolegija (1774) in jožefinski ukinitvi več samosta-

nov v osemdesetih letih 18. stoletja, torej ob izteku časovnega okvira pričujoče obravnave in po njem. Praviloma jih je pogojevala spremenjena namembnost objektov, kar se je odrazilo tudi v uličnih imenih. Tako se je ime Franciščanska ulica preselilo iz mesta v predmestje, na današnjo Nazorjevo ulico, tj. za nekdanji samostan in cerkev avguštincev eremitov, ki sta postala franciščanska.²⁷⁴ Pri javnih svetnih zgradbah pa je, denimo, po ukinitvi vicedomskega urada (1747)²⁷⁵ sčasoma ugasnilo ime Fištamijski, zadnjič izpričano leta 1759 skupaj z alternativno oznako *Purka* (*pret Purko al Fistamio*)²⁷⁶ in posredno še v imenu Vicedomske ulice – Fištanske gase – v razglasu o župnijski razdelitvi iz leta 1787.²⁷⁷ V istem času je v slovenščini prvič dokumentiran izraz magistrat, ki je dal današnje ime mestni hiši – Magistratu. Potem ko se je v nemščini uveljavljal vsaj že nekaj časa, ne le za mestno oblastvo, ampak tudi za stavbo – Rotovž (ob ljudskem štetju leta 1754 srečamo zanj oznako *Magistrat haus*) –,²⁷⁸ ga v slovenščini prvič zasledimo leta 1789 kot oznako oblastva: *per lublanskimo Magistratu Expeditor, Registrator inu taxator*.²⁷⁹ Najvišji mestni organ v Ljubljani se je namreč od leta 1785 tudi uradno imenoval magistrat.²⁸⁰

Pregled slovenskih toponimov

V pregledu toponimov in mikrotoponimov, ki vključuje Ljubljano s predmestji in mestnim pomirjem, niso predstavljene vse pojavitve posameznega (mikro)toponima, ampak njihov reprezentativen izbor. Pri vsakem toponimu je najprej naveden zapis v imenovalniku (če je v virih sploh dokumentiran), razen če je znatno mlajši od drugih pojavitvev. Upošteevane so vse predložne zveze (pri, nad, ob, za, pod itd.), pri vsaki pa najzgodnejši zapis posamezne oblikoslovne različice (na primer *na lepem pottu, na Lepem poto, na leppem potti*). Kadar so različni samo zapisi in ne tudi njihova glasovna vrednost (na primer *na pollanah, na polanach, na Pollanah*), je naveden samo kronološko prvi zapis, izjemoma dva, če je med njima velika časovna razlika ali če gre za kako drugo posebnost, kot je stično pisanje predloga in toponima (na primer *nabregu, nabrego*). S po enim primerom so upošteevane vse različice zapisa predloga *v* (na primer *u Shpetauske gafse, ushpetauske gaffse, vshpetauske gafse, v: shpetauske gafse*) ter razlikovanje med začetnima oziroma končnima *u* in *v* (na primer *vratteh – uratteh, Discalceatou – Discalceatov*). Navedbe v pregledu

²⁶⁴ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1588–1602, pag. 43, 118, 154, 167 in 168.

²⁶⁵ Prav tam, pag. 33, 36 in 37.

²⁶⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 2v, 116v in 117r.

²⁶⁷ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1588–1602, pag. 112.

²⁶⁸ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 1r, 1v in 2v.

²⁶⁹ SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, imenska kartoteka k Cod. I in XIII, Ljubljana – Žabjek.

²⁷⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Peter, Razne knjige, šk. 20, oklicna knjiga 1780–1796, s. p., 9. 11. 1780.

²⁷¹ Prav tam, s. p., 9. 5. 1785, 23. 7. 1785, 28. 6. 1786.

²⁷² NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 163v, 167r, 169r in 174r.

²⁷³ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Peter, Razne knjige, šk. 20, oklicna knjiga 1780–1796, s. p., 8. 7. 1783.

²⁷⁴ Valenčič, *Zgodovina*, str. 28 in 227.

²⁷⁵ Žontar, *Struktura uprave*, str. 36.

²⁷⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 183r.

²⁷⁷ SI ZAL LJU 489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, Reg. I, šk. 45, fasc. 33, fol. 314r.

²⁷⁸ Šturm (ur.), *Ljubljanske družine*, str. 102.

²⁷⁹ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Peter, Razne knjige, šk. 20, oklicna knjiga 1780–1796, s. p., 27. 6. 1789.

²⁸⁰ Žontar, *Struktura uprave*, str. 111.

se od tistih v izvornikih razlikujejo le v eni podrobnosti: če je beseda v viru zapisana v dveh vrsticah, najsi bo razdeljena z deljajem ali brez (na primer *Auguſtinarje*), je deljenje odpravljeno (*Auguſtinarije*).

Toponimi so po potrebi v opombah razloženi z današnjim imenom oziroma lokacijo. Zasebne hiše in drugi objekti so praviloma umeščeni samo v mestni predel ali ulico, kolikor je lokacija izpričana v viru oziroma posebej ugotovljena za pomembnejše objekte. Namen pričujočega prispevka namreč ni ugotavljanje natančnih lokacij, denimo od katere do katere hiše je segala določena ulica. Tak pristop bi zahteval posebno obravnavo, ki občutno presega vprašanje slovenske toponimike.²⁸¹

Kratice

KM-Nik, = krstna matica župnije Ljubljana – Sv. Nikolaj 1588–1602²⁸²

KM-Pet = krstna matica župnije Ljubljana – Sv. Peter 1629–1634²⁸³

MM-Pet = mrliške matice župnije Ljubljana – Sv. Peter 1690–1779²⁸⁴

OK-Nik = oklicna knjiga župnije Ljubljana – Sv. Nikolaj 1737–1759²⁸⁵

OK-Pet = oklicne knjige župnije Ljubljana – Sv. Peter 1706–1796²⁸⁶

1679 – Valvasor = Topografija Kranjske²⁸⁷

1689 – Valvasor = Slava vojvodine Kranjske, knj. I–XV²⁸⁸

1787 – razglas = dvojezični tiskani razglas o razdelitvi Ljubljane na župnije²⁸⁹

1. LJUBLJANA IN LJUBLJANICA

Ljubljana: Lublana, Ljubljana, Lübljana, Ljublana, Lubnana, Leblana, Iblana, lublansko mesto Lublana:

- lublana (1566 – Trubar)²⁹⁰
- V = Lublani (1566 – Trubar),²⁹¹ *VLublani* (1566 – Krelj),²⁹² ulublani (1737 – OK-Nik, fol. 1r), vlublani (1739 – OK-Nik, fol. 13r), vlublani (1743 – OK-Nik, fol. 35r), ulublani (1745 – OK-Nik, fol. 49r), vlublani (1745 – OK-Nik, fol. 50v), v' Lublane (1756 – OK-Nik, fol. 159v)

- nad Lublana (1575 – Trubar)²⁹³

- od Lublane (1588 – Trost)²⁹⁴

- v' Lublano (1588 – Trost),²⁹⁵ v Lublana [v Ljubljano] (1746 – priseğa)²⁹⁶

- per Lublanij (1598 – KM-Nik, pag. 176)

- tiga Poglavitiga meſta Lublanè (1620 – priseğa meſčana),²⁹⁷ tega poglavitega meſta Lublane (1620–36 – priseğa nadzornika žitne trgovine),²⁹⁸ tega poglavitega mesta lublane (najverjetneje 1705–7 – priseğa tesarjev)²⁹⁹

- tiga poſteniga meſta lublane (1620 – priseğa merilca vina in mestnega stražnika)³⁰⁰

Ljubljana:

- *vliublani* (1570 – razglas o vinskem dachu)³⁰¹

Lübljana:

- Vliublani (1570 – razglas o vinskem dachu)³⁰²

Ljublana:

- VLIVBLANI (1578 – Juričič)³⁰³

Lubnana:

- Vlubnani (1620–36 – priseğa nadzornika žitne trgovine),³⁰⁴

Leblana:

- u leblana [v Ljubljano] (1690 – zasebno pismo)³⁰⁵

- u leblani (1690 – zasebno pismo),³⁰⁶ u Leblane (1738 – OK-Nik, fol. 5Av), u Leblani (1738 – OK-Nik, fol. fol. 5Av), vleblani (1750 – OK-Nik, fol. 103v)

²⁸¹ Za ugotavljanje natančnih lokacij so zelo uporabni viri: Fabjančičeva *Knjiga ljubljanskih hiš*, na njeni podlagi objave J. Suhadolnika, Š. Anžič in N. Budna Kodrič (gl. seznam virov in literature), ljudsko štetje iz leta 1754 (objava: Šturm (ur.), *Ljubljanske družine*), za čas po letu 1770 pa hišne številke in tiskani sezname hišnih posestnikov (Valenčič, *Zgodovina*, str. 22).

²⁸² NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1588–1602.

²⁸³ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Peter, Matične knjige, R 1629–1634.

²⁸⁴ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Peter, Matične knjige, M 1690–1748 (mesto z bližnjo okolico do 1715), M 1715–1748 (mesto z bližnjo okolico), M 1749–1779.

²⁸⁵ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759.

²⁸⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Peter, Razne knjige, šk. 20, oklicna knjiga 1706–1724, oklicna knjiga 1757–1758, oklicna knjiga 1769–1775, oklicna knjiga 1780–1796. – Upoštevani nista oklicni knjigi 1772–1776 (prav tam) in 1780–1785, pri katerih gre za dvojnika z zelo majhnimi odstopanji vpisov od knjig 1769–1775 in 1780–1796.

²⁸⁷ Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*.

²⁸⁸ Valvasor, *Die Ehre*.

²⁸⁹ SI ZAL LJU 489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, Reg. I, šk. 45, fasc. 33, fol. 313r–314v.

²⁹⁰ ZRC SAZU, ISJFR, Lastnoimenska kartoteka, geslo Ljubljana, Trubar, Abacedarium oli tablica 1566, A 3a.

²⁹¹ Prav tam, Trubar, Psalter 1566, bVIa.

²⁹² Prav tam, Krelj, Otrozhia biblia 1566, H2b.

²⁹³ Prav tam, Trubar, Katehismus z dvejma izlagama 1575, 202.

²⁹⁴ Prav tam, Trost, Ena lepa inu pridna prediga 1588, 106.

²⁹⁵ Prav tam, 114.

²⁹⁶ Južnič, Slovenska priseğa, str. 171.

²⁹⁷ Golec, *Mestna prisežna besedila*, s. p., Ljubljana 1. del, LJU-1.

²⁹⁸ Prav tam, LJU-4.

²⁹⁹ Prav tam, LJU-13.

³⁰⁰ Prav tam, LJU-2.

³⁰¹ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 416, fasc. 285, pag. 1896.

³⁰² Prav tam, pag. 1888; prav tam, šk. 328, fasc. 217a, s. p., 17. 10. 1570 (po tej različici objava v: Jug, Slovenski »zapovedni list«, str. 79–82).

³⁰³ ZRC SAZU, ISJFR, Lastnoimenska kartoteka, geslo Ljubljana, Juričič, Postilla II 1578, 214.

³⁰⁴ Golec, *Mestna prisežna besedila*, s. p., Ljubljana 1. del, LJU-4.

³⁰⁵ [Kos], Dva kratka rokopaša, str. 768.

³⁰⁶ Gl. prejšnjo opombo.

- nad leblano (1739 – OK-Nik, fol. 14r)
 - Sleblane (1744 – prisega zidarjev)³⁰⁷
- Iblana:
- s Iblane (1757 – OK-Nik, fol. 167v)
 - v Iblane (1758 – Ok, fol. 172r)
- lublansko mesto:
- per Lublanskim mestu (1743 – pobotnica)³⁰⁸
 - Lublanskiga mesta (1749 – OK-Nik, fol. 91v)

Ljubljaničica: Lublanica, Lablaneca, Lublanca, voda Lublanica:

- Vlublanici (1575 – Trubar),³⁰⁹ v Lublanici (1588 – Trost)³¹⁰

- ta Lublaniza (1595 – Trubar)³¹¹

Lablaneca:

- Lablaneza (1689 – Valvasor II, str. 154)

Lublancica:

- k Lublanzi (1787 – razglas)

voda:

- na Vodi (1620–36 – prisega mestnega valpta)³¹²
- per Vode (1636–37 – prisega tesarjev),³¹³ per Vodj (1716–1722 – prisega mestnega valpta),³¹⁴ per vodi (1787 – razglas)

2. LJUBLJANSKI GRAD Z GRAJSKIMI OBJEKTI

Grad: Grad, Iblanski grad

Grad:

- Grad (1787 – razglas)
- na pollanah pod gradam (1739 – OK-Nik, fol. 10v), pod gradam na pollanah (1739 – OK-Nik, fol. 12r)
- pod gradam (1743 – OK-Nik, fol. 39v)
- na gradu (1741 – OK-Nik, fol. 27v), na grado (1742 – OK-Nik, fol. 30r)
- Sa gradam (1752 – OK-Nik, fol. 119r), is Shempeterske farre Sa Gradam (1758 – OK-Nik, fol. 170r)

Iblanski grad:

- na Iblanskimo gradv (1758 – OK-Nik, fol. 178v)

Grajski hrib: Grajski hrib

- pruti grajskimu hribu (1787 – razglas)

smodniški stolp pod Gradom: Pulfrerš(a)³¹⁵

³⁰⁷ Golec, *Slovenska prisežna*, s. p., Zidarji s Kranjskega (KRN-ZID-1).

³⁰⁸ Rupel, *Slovenska pobotnica*, str. 323.

³⁰⁹ ZRC SAZU, ISJFR, Lastnoimenska kartoteka, geslo Ljubljaničica, Trubar, Katehismus z dvejma izlagama 1575, 190.

³¹⁰ Prav tam, Trost, Ena lepa inu pridna prediga 1588, 116.

³¹¹ Prav tam, Trubar, Hishna postilla 1595, II, 228.

³¹² Golec, *Mestna prisežna besedila*, s. p., Ljubljana 1. del, LJU-11.

³¹³ Prav tam, LJU-13.

³¹⁴ Prav tam, LJU-15.

³¹⁵ Lokacija nad cerkvijo sv. Florijana ob današnji Osojni poti

Pulfrer-:

- ex Pulfrer. (1731 – MM-Pet, pag. 80)

Pulfrerš(a):

- na pulfrerfhi (1748 – OK-Nik, fol. 78v)

stolp na Gradu³¹⁶

- ù Thurnu na gradu (1748 – OK-Nik, fol. 79r)

3. MESTNA VRATA IN DELI MESTNEGA OBZIDJA

Bastija:³¹⁷ Boštija, Bostija

Boštija:

- Sa Wofhtio per Lublanij (1598 – KM-Nik, pag. 176), Sa Boshtijo (1752 – OK-Nik, fol. 116v)

Bostija/Boštija:

- Sa Boftio in parochia Civitatenfi (1771 – OK-Pet, pag. 119)

Franciškanška vrata:³¹⁸ Franciškanarska vrata, Franciskanarska vrata, Franciskanerska vrata – gl. tudi Kloštrška vrata

Franciškanarska vrata:

- na Francishkanarskeh uratteh (1740 – OK-Nik, fol. 15v)

Franciskanarska vrata:

- Sunei PP: Franciscanarskeh vrat (1740 – OK-Nik, fol. 16r)

Franciskanerska vrata:

- na Franciskanerskih vratteh (1741 – OK-Nik, fol. 27v)

Kloštrška vrata:³¹⁹ Klošterske vrata – gl. tudi

Franciškanška vrata

- *Kloster=Thor / Crainerifch* Klosterske urata (1689 – Valvasor XI, str. 667)

Križanska/Križenska vrata gl. Križevniška vrata

Križevniška vrata:³²⁰ Križenska vrata, Križanska vrata – gl. tudi Nemška vrata

(Golec, K podobi Ljubljane, str. 62). Prim. omembo v neki oklicni knjigi s konca 18. stoletja: *na Pulfrersbo* (Vrhovec, Slovenska imena, str. 148).

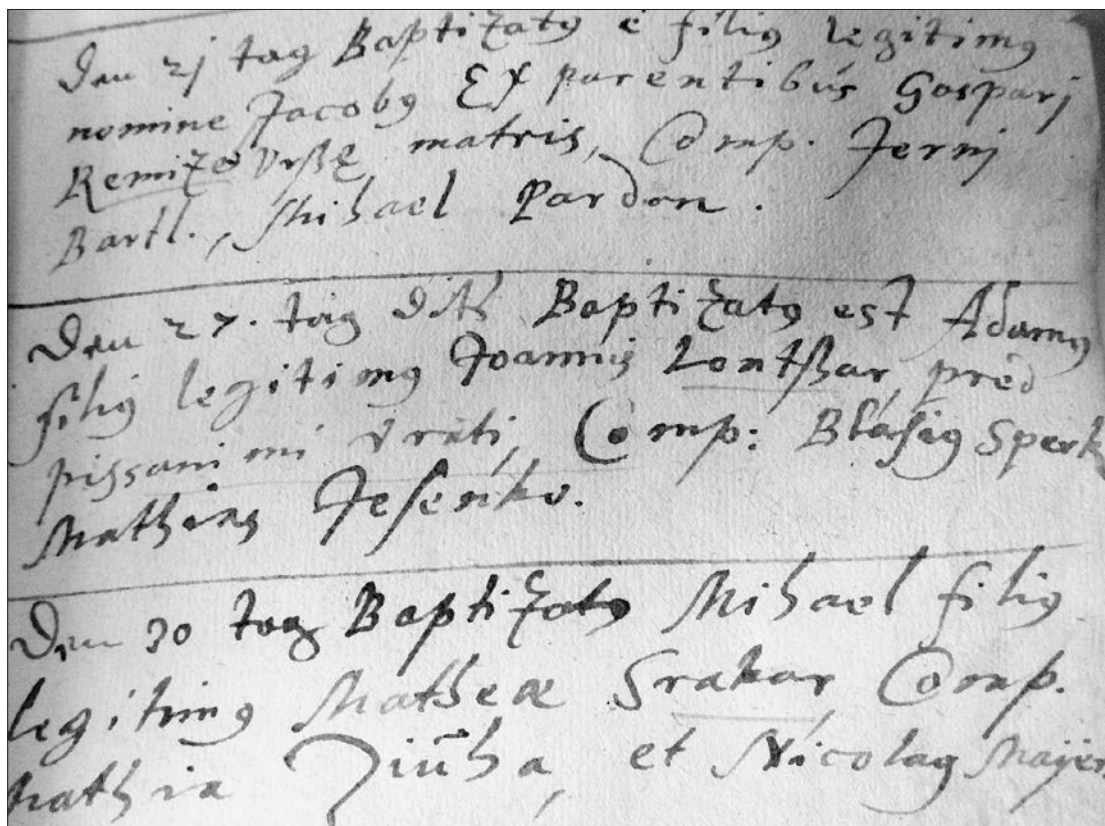
³¹⁶ Eden od grajskih stolpov, leta 1748 bivališče »turnarja« (*burgaria, nu Thurnaria ù Thurnu na gradu*).

³¹⁷ Utrdba na vogalu mestnega obzidja pri Vicedomskih vratih, ki je stala na prostoru med današnjo Vegovo ulico in Kongresnim trgom (Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 37; Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 666).

³¹⁸ Na današnjem Krekovem trgu, pri nekdanjem franciškanškem samostanu, imenovana tudi Poljanska in Samostanska (prim. Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 38; Valenčič, *Zgodovina*, str. 15; Mal, *Stara Ljubljana*, str. 188).

³¹⁹ Gl. prejšnjo opombo.

³²⁰ Pri Križankah, na današnjem Trgu francoske revolucije, imenovana po nemškem viteškem redu (križniškem), drugo ime zanje je bilo Nemška vrata (prim. Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 37 in 38; Valenčič, *Zgodovina*, str. 15; Mal, *Stara Ljubljana*, str. 188).



Slovenska omemba Pisanih vrat (pred pissanimi vrati) leta 1592 v najstarejši krstni matični knjigi ljubljanske stolne župnije sv. Nikolaja (NSAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1588–1602, pag. 61)

Križenska vrata:

- Sunei Krišhenfkih vrat (1737 – OK-Nik, fol. 2r), Sunei Krišhenfkeh vrat (1740 – OK-Nik, fol. 21r), Sunei Krishenskeh urat (1753 – OK-Nik, fol. 130v), sunei Krischenskih uratic (1756 – OK-Nik, fol. 159v), sunei Krishenskih (sic!) na Zheste (1758 – OK-Nik, fol. 175r)
- na krišhenskeh vratih (1739 – OK-Nik, fol. 12r), na Krishenskih uratah (1755 – OK-Nik, fol. 143r)
- pred Krishenskem vratame (1738 – OK-Nik, fol. 3r), pred krišhenfjem vrat: (1741 – OK-Nik, fol. 26r), pred krišhenfki vrati (1749 – OK-Nik, fol. 92r), pret Krishenski uratme (1752 – OK-Nik, fol. 118v), pret Krishenski vrati (1752 – OK-Nik, fol. 118v)

Križanska vrata:

- Sunej krishanskeh uratt (1738 – OK-Nik, fol. 5Ar), Sunei Krishanskeh vratt (1738 – OK-Nik, fol. 4v), Sunei Krišhanskih vrat (1740 – OK-Nik, fol. 18v), Sunei Krishanskeh vratt (1743 – OK-Nik, fol. 88r)
- per krišhanfkih vratih (1745 – OK-Nik, fol. 52v)
- pred Krishanskimi vrattmi (1742 – OK-Nik, fol. 28v), pred Krišhanskimi vrattmi (1753 – OK-Nik, fol. 130r), pred krishanskimi vrattmi (1787 – razglas)
- na Krishanskih vrattah (1742 – OK-Nik, fol. 29v), na Krishanskeh vratt (1741 – OK-Nik, fol. 23v),

- na Krishanskeh uratt (1746 – OK-Nik, fol. 59v), na Krishanskih vratt (1747 – OK-Nik, fol. 74r), na Krishanskih uratt (1747 – OK-Nik, fol. 73v), na Krishanskeh uratah (1753 – OK-Nik, fol. 127r), na Krishanskih uratah (1757 – OK-Nik, fol. 161v), na Krishanskih vratih (1757 – OK-Nik, fol. 165v), na Krishanskeh urateh (1781 – OK-Pet, s. p., 28. 4. 1781)
- na funanih krišhanskeh vratih (1739 – OK-Nik, fol. 12r)
- do krishanskih vrati (1787 – razglas)
- s kus krišhanske vrata (1787 – razglas)

mestna vrata:³²¹ vrata

- khenimu Vuratariu na N: Vuratic (1620–36 – prisega za mestnega vratarja)³²²

Nemška vrata:³²³ Nemške vrata – gl. tudi

Križevniška vrata

- *das Teutsche Thor / Crainerisch* Nemške urata (1689 – Valvasor XI, str. 667)

³²¹ Mišljena so vsa mestna vrata.

³²² Golec, *Mestna prisežna besedila*, s. p., Ljubljana 1. del, LJU-7.

³²³ Gl. op. 320.

Pisana vrata:³²⁴ Pisane vrata, Pisana vrata
Pisane vrata:

• *das Oeftliche oder Carlstädter Thor / in der Land=Sprache* Pijsane urata *benennet* (1689 – Valvasor XI, str. 667)

Pisana vrata:

- pred pissanimi vrati (1592 – KK, pag. 61), pred Pijsanimi Vrati (1718 – OK-Pet, pag. 122), pred Pijsanem Vratam (1758 – OK-Nik, fol. 179r)
- Sunei pijsaneh vratt (1737 – OK-Nik, fol. 1v), Sunei pijsanih vrat (1737 – OK-Nik, fol. 2r), Junei pijsanih Vratteh (1746 – OK-Nik, fol. 60v), Junei pijsaneh uratt (1747 – OK-Nik, fol. 68r), Sunej Pijsanech urat (1780 – OK-Pet, s. p., 31. 12. 1780), Sunai Pijsanih urath Paroh. civitatis (1783 – OK-Pet, s. p., 23. 4. 1783), Sunei pijsaneh Urate Paroch. civit: (1785 – OK-Pet, s. p., 11. 5. 1785)
- na Pijsanich Vratih parochiae Civitatenjsais (1715 – OK-Pet, pag. 95), na pijsaneh vrattteh (1737 – OK-Nik, fol. 2r), na pijsanih uratah (1738 – OK-Nik, fol. 5v), na pijsanih vratah (1738 – OK-Nik, fol. 6r), na pijsaneh vratah (1740 – OK-Nik, fol. 20v), na pijsaneh uratah (1756 – OK-Nik, fol. 158r)
- Sraun pijsanih vrat (1738 – OK-Nik, fol. 5Ar)
- bliju Pijsaneh uratt (1740 – OK-Nik, fol. 20v), blijo pijsanih vrat (1742 – OK-Nik, fol. 28v), blijo pijsanih vratah (1752 – OK-Nik, fol. 29v), blisu pijsaneh vratt (1750 – OK-Nik, fol. 96r)
- per pijsaneh vratah (1741 – OK-Nik, fol. 26v), per pijsanih vratah (1742 – OK-Nik, fol. 29r), per pijsaneh vrattteh (1751 – OK-Nik, fol. 105r), per pijsanih uratah (1757 – OK-Nik, fol. 163v)
- Hijshe pred pijsanimi vratami (1787 – razglas)³²⁵
- extra pijsaneh urat (1784 – OK-Pet, s. p., 19. 6. 1784)
- is Pijsanih Urate (1785 – OK-Pet, s. p., 23. 7. 1785), is Pijsanih Urat Paroch S. Jacobi in Civitate (1785 – OK-Pet, s. p., 10. 9. 1785)
- do pred pijsanimi vratmi (1787 – razglas)

stolp v Židovski ulici:³²⁶ turn v Judovski/Judovi gasi

- is Judouske gajse ú Turnu (1747 – OK-Nik, fol. 73v), ú Judovi gajsi ú Turni (1752 – OK-Nik, fol. 115r)

Špitalska vrata:³²⁷ Špetalske vrata, Špitavska vrata,

Špetavska vrata

Špetalske vrata:

• *deß Spital=Thors / Crainerisch* Spetalske urata (1689 – Valvasor XI, str. 667)

Špitavska vrata:

- pred Spitauřkem vratmi (1742 – OK-Nik, fol. 28r), pred Shpitauřkim Vratmi (1752 – OK-Nik, fol. 115v)
- na Spitavskih uratah (1758 – OK-Nik, fol. 169r)
- Sunei Spitauřkeh vrat (1743 – OK-Nik, fol. 37r), Sunei Shpitauřkih vrat (1754 – OK-Nik, fol. 134r)
- od řhpitavskih vrat (1787 – razglas)

Špetavska vrata:

- Junei Shpetauskeh uratt (1739 – OK-Nik, fol. 9v), Sunei Shpetauskeh vrat (1754 – OK-Nik, fol. 133r)

Vicedomska vrata:³²⁸ Fiřtamlij vrata, Fictamske vrata, Fiřtamska vrata

Fiřtamlij vrata:

- pred Fiřtamlij Vrati (1598 – KM-Nik, pag. 181)

Fictamske vrata:

• *das Vizdom=Thor / in der Land=Sprache* Fictamske urata (Valvasor XI, str. 667)

Fiřtamska vrata:

- na fiřtamřkih vratah (1740 – OK-Nik, fol. 19r)

Vodna vrata:³²⁹ Vodne vrata, Vodna vrata

Vodne vrata:

• *deß Wařfer=Thors / Craineriřch* Uodne urata (Valvasor XI, str. 667)

Vodna vrata:

- na vodnih uratah (1738 – OK-Nik, fol. 3v), na vodnih vratah (1744 – OK-Nik, fol. 45r), na vodneh urateh (1754 – OK-Nik, fol. 137r)
- perpuřhavez is vodneh vrat (1741 – OK-Nik, fol. 24r)

Za zidom – gl. razdelek 4. Mestni predeli, predmestja, ulice, trgi in mostovi

4. MESTNI PREDELI, PREDMESTJA, ULICE, TRGI IN MOSTOVI

Ajdovřcina:³³⁰ Ajdovřna, Ajdovřina, řajtovřina
Ajdovřna:

- ex Aidoushna (1708 – MM-Pet, pag. 93)

³²⁴ Na koncu današnjega Gornjega trga oziroma začetku Karlovske ceste, imenovana tudi Starotrřska ali Karlovska vrata (prim. Kos, *Srednjeveřska Ljubljana*, str. 37; Valenčič, *Zgodovina*, str. 15; Mal, *Stara Ljubljana*, str. 188).

³²⁵ Oznaka za Karlovsko predmestje, nemřka ustreznica v razglasu se glasi *Karlstädtervortstadt*.

³²⁶ Stolp na mestnem obzidju ob Ljubljani, blizu izteka danařnje Židovske ulice na Dvorni trg (Kos, *Srednjeveřska Ljubljana*, str. 34).

³²⁷ Pri řpitalskem mostu, danes Tromostovju, na začetku danařnje Stritarjeve ulice, poimenovana po meřčanskem řpitalu in mostu (prim. Kos, *Srednjeveřska Ljubljana*, str. 38; Mal, *Stara*

Ljubljana, str. 188; Valenčič, *Zgodovina*, str. 15, jih zmotno postavlja na Preřernov trg).

³²⁸ Na izteku danařnje Gosposke ulice na Dvorni trg, poimenovana po vicedomskem uradu (Fiřtamiji) na mestu današnjega rektorata univerze (prim. Kos, *Srednjeveřska Ljubljana*, str. 38; Valenčič, *Zgodovina*, str. 15; Mal, *Stara Ljubljana*, str. 188).

³²⁹ Na Zabjaku, kjer je mesto pobiralo pristojbino od blaga, pripeljane po Ljubljani (Valenčič, *Zgodovina*, str. 16).

³³⁰ Območje današnjega križiřča Slovenske in Gosposvetske ceste, v rimski dobi križiřče dveh cest s številnimi grobovi (Kos, *Srednjeveřska Ljubljana*, str. 48–49; Valenčič, *Zgodovina*, str. 15).

Ajdovšina:

- Aidouschina (18. stol. – matična knjiga)³³¹

Šajtovšina:³³²

- na Shaitoushim in via regia prope discalceatos (1784 – OK-Pet, s. p., 340. 1. 1784)³³³

Blatna vas:³³⁴ Blatna vas – gl. tudi Nova vas

- ex Blatnauafs (1690 – MM-Pet, pag. 1), ex Wlatna vafj (1758 – OK-Pet, pag. 76)
- vblatne vafje (1741 – OK-Nik, fol. 24r), u blatni vafsi (1742 – OK-Nik, fol. 28r), v blatne Vafse (1747 – OK-Nik, fol. 72r), úblatni vafse (1749 – OK-Nik, fol. 86r)
- na forshatati v Blatni vafsi (1758 – OK-Nik, fol. 178v)
- od blatne vafi (1787 – razglas)
- do blatne vafsi (1787 – razglas)

Breg: Breg

- na brego (1737 – OK-Nik, fol. 1v), na bregu (1738 – OK-Nik, fol. 5Av), nabregu (1748 – OK-Nik, fol. 82v), nabregu (1754 – OK-Nik, fol. 133v), na Brege (1755 – OK-Nik, fol. 148r), na Wrege (1756 – OK-Nik, fol. 154r), na Wrego (1770 – OK-Pet, pag. 103)
- Bręg (1787 – razglas)

Cesta:³³⁵ Cesta, Cejsta – gl. tudi Velika cesta

Cesta:

- ex Zesta (1709 – MM-Pet, pag. 102), ex Zeste (1712 – MM-Pet, pag. 126)
- is Cefste (1725 – MM-Pet, pag. 252)
- Na Zeste (1714 – MM-Pet, pag. 154), na Zhesti parochiae Labacensis (1714 – OK-Pet, pag. 75), na cejte (1738 – OK-Nik, fol. 6r), na Cefji (1740 – OK-Nik, fol. 15v)
- na Ceste Sunei Krishanskeh vrat (1757 – OK-Nik, fol. 162r), na Zesti pred Krishenskmi Vratme (1758 – OK-Nik, fol. 171v), sunei Krishenskih (sic!) na Zheste (1758 – OK-Nik, fol. 175r)

Cejsta:

- na Cejste (1755 – OK-Nik, fol. 140v)

³³¹ Valenčič toponim brez točne navedbe vira navaja med novimi slovenskimi toponimi, ki se v 18. stoletju pojavijo v matičnih knjigah (Valenčič, *Zgodovina*, str. 18). Starejši viri toponima Ajdovščina ne poznajo, čeprav je star, saj se nanaša na ostanke iz predсловanske dobe (prim. Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 48–49).

³³² Prim. Vrhovnik, *Slovenska imena*, str. 148.

³³³ Morda identično s Šajtavimi hišami na Cesti blizu bosonogih avguštincev: *U Schaitavich hishas* (sic!) *prope P. P. Discal. in via regia* (OK-Pet, s. p., 26. 7. 1782).

³³⁴ V Šentpeterskem predmestju med nekdanjima Šentjanžem in Posavjem, leta 1853 preimenovana v Kolodvorsko ulico (prim. Valenčič, *Zgodovina*, str. 11, 48; Mal, *Stara Ljubljana*, str. 189; Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 51–52).

³³⁵ Največkrat je mišljena današnja Rimska cesta z začetkom Tržaške, v 18. in 19. stoletju imenovana Tržaška cesta (Valenčič, *Zgodovina*, str. 14, 26 in 28), lahko tudi državna cesta proti Celovcu in Dunaju (prav tam, str. 17–18). Prim. Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 43.

Čevljarski most: Šušterski most, Šušterski must, Suštarski most, Suštarski must, Šušterski most, Šušterski mojt

Šušterski most:

- zhefh Shufjarski Mojt (1737 – OK-Nik, fol. 1v), zhefs Shufjarske Mojt (1739 – OK-Nik, fol. 10r), zheft Shufjarski mojt (1744 – OK-Nik, fol. 48v), zhes Shufjarski (sic!) mojt (1755 – OK-Nik, fol. 150r)

Šušterski must:

- zhes Shushtarjke mujt (1742 – OK-Nik, fol. 34r), zhes Shufjarski mujt (1748 – OK-Nik, fol. 75v), zhes Shushtarke (sic!) mujt (1748 – OK-Nik, fol. 79v)

Sušterski most:

- zhes Sufjarske mojt (1744 – OK-Nik, fol. 48v), zhefs Sufjarski most (1747 – OK-Nik, fol. 70v)
- Sraun Sushtarjka mojta (1750 – OK-Nik, fol. 99r)

Sušterski must:

- zhes Sufhtarjki mujt (1739 – OK-Nik, fol. 13v)

Šušterski most:

- na Shufjarskimu mojtu (1749 – OK-Nik, fol. 91v)

Šušterski mojt:

- pred Shufjarskim Mojftam (1748 – OK-Nik, fol. 76r)

Dolenjska cesta:³³⁶ Dolenska cesta

- na Dolenski Zesti (1785 – OK-Pet, s. p., 13. 1. 1785)

Forštat, Forštot – gl. Predmestje

Franciškanska ulica:³³⁷ Franciškanarska

gasa, Franciskanarska gasa, Franciskanerska gasa, Franciškajnarska gasa, Franciskajnarska/ Franciškajnarska gasa, Frečkajnarska gasa Franciškanarska gasa:

- u francishkanarski gafsi (1738 – OK-Nik, fol. 3r), v=Francishkanarfke gafse (1748 – Ok, fol. 77v), v: franzishkanarfke gafse (1748 – OK-Nik, fol. 77v), • Franzifhkanarska gafsa (1787 – razglas)

Franciskanarska gasa:

- v=francifcanarfke gafse (1738 – OK-Nik, fol. 4r), ufranciskanarski gafsi (1740 – OK-Nik, fol. 19r), u Franciskanarski gafsi (1740 – OK; fol. 20r)

Franciskanerska gasa:

- úfranciskanerski gafse (1750 – OK-Nik, fol. 98v), v francifcanerske gafse (1753 – OK-Nik, fol. 127v), v Franciscanerski gafse (1758 – OK-Nik, fol. 169v)

Franciškajnarska gasa:

- v franzishkainarski gasi (1757 – OK-Nik, fol. 166r), v Franzishkainarske Gafse (1758 – OK-

³³⁶ Današnja Karlovska cesta.

³³⁷ Današnja Študentovska ulica (Valenčič, *Zgodovina*, str. 18).

Nik, fol. 171r)

Franciskajnerska/Franciskajnerska gasa:

- v Franciskajnerski gajsi (1758 – OK-Nik, fol. 173r), v' franciskajnerske gajse (1758 – OK-Nik, fol. 175r)
- na voglo franziškajnerske gajse (1758 – OK-Nik, fol. 174r)

Frečkajnerska gasa:

- v Frezhkajnerski gajse (1759 – OK-Nik, fol. 181v)

Galove ulice:³³⁸ Galave ulce, Galove ulce, Galova vulca, Gole ulce

Galave ulce:

- *insgemein* Galave Ulze *genannt* (1689 – Valvasor XI, str. 729)
- ex Galaua Vlzoch (1719 – MM-Pet, pag. 31), ex Galauih Vlz (1725 – MM-Pet, pag. 55)
- Galauech Vlzach (1719 – MM-Pet, pag. 33)

Galove ulce:

- ex Gallouih ulzach (1713 – MM-Pet, pag. 133), ex Gallovich ulz (1714 – MM-Pet, pag. 138), ex Gallouh vlz (1713 – MM-Pet, pag. 142), ex Galove vlze (1741 – MM-Pet, pag. 307), ex Gallove Vlzach (1742 – MM-Pet, pag. 142), ex Galouo ulze (1744 – MM-Pet, pag. 158),
- vgallovih vlzah (1745 – OK-Nik, fol. 52r),
- ù gallovih ullzah (1751 – OK-Nik, fol. 108r),
- Vgaloveh vlzah (1757 – Ok, fol. 162r)

Galova vulca:

- ex Galloua vulza (1713 – MM-Pet, pag. 134)

Gole ulce:

- ex Golech Vlz (1715 – MM-Pet, pag. 163)

Gospodka ulica: Herrengasse, Gospodka gasa – gl. tudi Vicedomska ulica

Herrengasse:³³⁹

- v=herrn gajsen (1739 – OK-Nik, fol. 8r), u herrn gajfen (1739 – OK; fol. 13v) v: herrngajfen (1746 – OK-Nik, fol. 64v), v' herrngajfen (1748 – OK-Nik, fol. 80v), v' herengajse (1757 – OK-Nik, fol. 166v)

Gospodka gasa:

- vgosposki gajsi (1788 – OK-Pet, s. p., 3. 4. 1788)

Gradišče:³⁴⁰ Gradiš, Gradiše – gl. tudi Predmestje

Gradišče

Gradiš:

- ex Gradisch (1589 – KM-Nik, pag. 11)

- in Gradijsh (1590 – KM-Nik, pag. 39)

Gradiše:

- V gradijshi (1596 – KM-Nik, pag. 139), u gradishe (1738 – OK-Nik, fol. 3v), u Gradishu (1738 – OK-Nik, fol. 4v), ugradijho (1738 – OK-Nik, fol. 5v), u gradishse (1738 – OK-Nik, fol. 6v), Vgradisho (1739 – OK-Nik, fol. 12v), v=gradijhe (1740 – OK-Nik, fol. 16v), u gradishi (1741 – OK-Nik, fol. 24r), vgradishe (1741 – OK-Nik, fol. 24v), Shenpeterske Fare v gradijho (1758 – OK-Nik, fol. 175v)
- de vila Is gradijhe (1594 – KM-Nik, pag. 102), If gradijha (1597 – KM-Nik, pag. 155), Is Gradischa (1598 – KM-Nik, pag. 171)
- Gradijhi (1599 – KM-Nik, pag. 196)
- in gradijhe (1738 – OK-Nik, fol. 7r)³⁴¹

Hrenova ulica: Hrenova platea, Hronova platea, Hrenova gasa, Hrinova gasa, Hribova gasa

Hrenova platea:³⁴²

- ex Hrenoua platea (1709 – MM-Pet, pag. 102), ex Hrenova platea (OK-Pet, pag. 64)

Hronova platea:³⁴³

- ex Hronoua platea (1713 – MM-Pet, pag. 135)

Hrenova gasa:

- ex Hrenoua gajsa (1709 – MM-Pet, pag. 105)
- uhrenovi gajsi (1737 – OK-Nik, fol. 2r), uhrenovi gajse (1738 – OK-Nik, fol. 3v), u Hrenove gajse (1738 – OK-Nik, fol. 4v), vhrenove gajse (1739 – OK-Nik, fol. 12v), u Hrenove gajsi (1740 – OK-Nik, fol. 19r), v=hrenovi gajsi (1744 – OK-Nik, fol. 48v), u Hrenou gajf (1780 – OK-Pet, s. p., 5. 5. 1780)

- hrenova gajfa (1787 – razglas)

Hrenava gasa:

- ex Hrenava gajse (1721 – OK-Pet, pag. 157)

Hrinova gasa:

- v: hrinove gajsi (1738 – OK-Nik, fol. 7v), vhrinove gajse (1747 – OK-Nik, fol. 74v), v hrinovi gajse (1752 – OK-Nik, fol. 121r)

Hribova gasa:³⁴⁴

- v' hribove gajse (1785 – OK-Pet, s. p., 23. 7. 1785)

Judovska gasa gl. Židovska ulica

Karlovški most:³⁴⁵ (ta) Novi most

- zhes ta novi moft (1787 – razglas)

Karlovško predmestje:³⁴⁶ hiše pred pisanimi vratami, predmestje do pred pisanimi vratmi hiše pred pisanimi vratmi:

³³⁸ Del sedanje Slovenske ceste do Kongresnega trga do Cankarjeve in Čopove ulice (Valencič, *Zgodovina*, str. 16 in 17). Prim. Mal, *Stara Ljubljana*, str. 189–190.

³³⁹ Zapisano v nemščini in v gotici (razen v zadnjem primeru), vendar s slovenskim predlogom. Toponim je prvič izpričan v mrliški matici šentpeterske župnije: *in Herrngajßen* (1715 – MM-Pet, pag. 157). V slovenski oklicni knjigi stolne župnije 1737–1759 se pojavlja tudi z nemškim predlogom *in*, na primer *in herrn gajßen* (1737 – OK-Nik, fol. 2r), in enkrat še z določnim členom *in der herrn= Gajßen* (1752 – OK; fol. 121v).

³⁴⁰ Mišljeno je širše predmestje pred Križevniškimi vrati.

³⁴¹ Z nemškim predlogom *in*, ker je besedilo pred tem nemško.

³⁴² Platea = lat. mestna ulica.

³⁴³ Gl. prejšnjo opombo.

³⁴⁴ Očitno zapisovalski spodrseljaj.

³⁴⁵ Most čez Gruberjev kanal, zgrajen leta 1774 (Kopriva, *Ljubljana skozi čas*, str. 82).

³⁴⁶ Območje onstran Pisanih vrat ob današnji Karlovški cesti.

- Hifhe pred pišfanim vratami (1787 – razglas)³⁴⁷ predmejtje do pred pisanim vratmi:
- noter predmejtja do pred pišfanim vratmi (1787 – razglas)³⁴⁸

Ključavničarska ulica: Šlosarska gasa

- is fhlofsarsko [...] gařso (1787 – razglas)

Kolezija: Halesi, Kolezija, Kalezija

Halesi:

- ex pago Halefi (1600 – KM-Nik, pag. 214)

Kolezija:

- Collesia (1620–23 – mestna urbarja)³⁴⁹
- ex Kollesie (1714 – MM-Pet, pag. 141), ex Colefja (1721 – MM-Pet, pag. 44), ex Tjirnou Kolesie (1734 – MM-Pet, pag. 97)
- v: Kolesie (1742 – OK-Nik, fol. 29v), vkolesie (1748 – OK-Nik, fol. 78v)

Kalezija:

- ú Kalesije (1747 – OK-Nik, fol. 75r)

Kristijanova ulica: Kristjanova gasa³⁵⁰

- v: Christianove gařse (1740 – OK-Nik, fol. 17v), v Xtianove gařse (1756 – OK-Nik, fol. 156r)

Krakovo: Krakevo, Karkovo, Krakovno/Krakovnu, Krakovo, Krakovu

Krakevo:

- de Krakeuo (1589 – KM-Nik, pag. 22)

Karkovo:

- is Karkoviga (1589 – KM-Nik, pag. 9)

Krakovno:

- de Krakouo (1590 – KM-Nik, pag. 40)
 - *in der Landsprache* Krakhovo *genannt* (1689 – Valvasor XI, str. 667)
 - V krakouim (1596 – OK-Nik, pag. 139), ukrakovim (1737 – OK-Nik, fol. 1r), vkrakovim (1737 – OK-Nik, fol. 1r), u Krakovem (1737 – OK-Nik, fol. 1v), ukrakovem (1739 – OK-Nik, fol. 14r), v' Krakovimu (1749 – OK-Nik, fol. 90r), v Krakoum (1751 – OK-Nik, fol. 110v), ú Krakovimu (1753 – OK-Nik, fol. 125v), u Krakoven (sic!) (1755 – OK-Nik, fol. 144v), , vkrakovëm (1755 – OK-Nik, fol. 145r), v Krakouem (1756 – OK-Nik, fol. 162r), ukrakoum (1757 – OkK, fol. 163v), v' Kraukoum (1758 – OK-Nik, fol. 176v)
 - is Krakoviga (1592 – KM-Nik, pag. 68), iř Kragoviga (1593 – KM-Nik, pag. 77), ijs Crakoua (1598 – KM-Nik, pag. 171), is Krakouiga (1751 – OK-Nik, fol. 110v), is Crakoviga (1756 – OK-Nik, fol. 160v), s Krakouga (1758 – OK-Nik, fol. 174v)
- Krakovno/Krakovnu:
- is Krakounu (1594 – KM-Nik, pag. 99),

Krakovu:

- Krakovu (1787 – razglas)

Križanska ulica gl. Križevniška ulica

Kravja dolina:³⁵¹ Kravja dolina, Kraja dolina – gl. tudi Kravja vas

Kravja dolina:

- ex Kravia Dollina (1712 – MM-Pet, pag. 123)
 - in Cravie Dolini (1717 – OK-Pet, pag. 111)
 - is Krauia dolina (1744 – MM-Pet, pag. 153)
- Kraja dolina:
- ex Kraja Dolina (1751 – MM-Pet, pag. 18)

Kravja vas:³⁵² Kravja vas – gl. tudi Kravja dolina

- v' kravji vařsi (1787 – razglas)

Križevniška ulica: Križenska gasa, Križanska gasa, Kriška gasa

Križenska gasa:

- v: Kriřhenřke gařse (1738 – OK-Nik, fol. 3r), vkrishenske gařse (1742 – OK-Nik, fol. 31v), vkriřhenski gařsi (1748 – OK-Nik, fol. 76v), v Krishenski gařse (1749 – OK-Nik, fol. 89r), ú Krishenske gařse (1751, OK-Nik, fol. 112v)

Križanska gasa:

- u Krishanske gařse (1738 – OK-Nik, fol. 4r), u Krishanski gařse (1740 – OK; fol. 17v), u Krishanski gařsi (1741 – OK-Nik, fol. 22r), v Krishanske Gařse (1754 – OK-Nik, fol. 137r), v' krishanski Gařse (1757 – OK-Nik, fol. 164v), v Krishanski Gařsi (1759 – OK-Nik, fol. 185r)
- Krishanska gařsa (1787 – razglas)

Kriška gasa:

- *in der Teyřtschen Gaffsen* [...] Krishke gařse (1757 – OK-Nik, fol. 165v)

Kurja vas:³⁵³ Kurja vas, Kuja vas

Kurja vas:

- ex Kuria vas (1749 – MM-Pet, pag. 3), ex Kurje vařs (1771 – MM-Pet, pag. 382)
 - u Kurie uařse (1754 – OK-Nik, fol. 138r), v' Kurie vařse (1756 – OK-Nik, fol. 158r)
 - ex shranga in Kurjavařs (1759 – MM-Pet, pag. 105)
 - na Shrange pod Kurjo vařs (1780 – OK-Pet, s. p., 31. 12. 1780)
- Kuja vas:
- Sa gradam in Kuja vařs (1772 – OK-Pet, pag. 164)

³⁴⁷ V nemřkem delu razglaš je na tem mestu ustreznica *Karlstädtervortstadt*.

³⁴⁸ Gl. prejšnjo opombo.

³⁴⁹ Fabjančič, Nekaj o ljubljanskih uličnih imenih, str. 44.

³⁵⁰ Danařnja Krojařka ulica.

³⁵¹ Pretežno kmečki del Šentpeterskega predmestja v smeri sedanje Vidovdanske ceste (Valenčič, *Zgodovina*, str. 17 in 18).

³⁵² Gl. prejšnjo opombo.

³⁵³ Del tedanjega Karlovskega predmestja, na začetku Dolenjske ceste, za Karlovskim mostom (Valenčič, *Zgodovina*, str. 18 in 45).

Lepi pot:³⁵⁴ Lepi pot, Lejpi pot, Lepa pot

Lepi pot:

- ex lepiga pota (1713 – MM-Pet, pag. 133)
- na lepem pottu (1744 – OK-Nik, fol. 43r), na Lepem poto (1748 – OK-Nik, fol. 79r), na leppem potti (1751 – OK-Nik, fol. 107r), na lepe pote (1752 – mestni urbar),³⁵⁵ na lepim pote (1787 – OK-Pet, s. p. 25. 2. 1787)

Lejpi pot:

- na Leipem poto (1769 – OK-Pet, pag. 6)

Lepa pot:

- ex lepa pot paroch. Civit. (1785 – OK-Pet, s. p., 29. 1. 1785)

Lingarjeva ulica:³⁵⁶ Lingova gasa, Lingovk(i)na gasa, Lingerjova gasa

Lingova gasa:

- vlingove gaŕse (1746 – OK-Nik, fol. 61r), ú lingove gaŕsi (1747 – OK-Nik, fol. 75r), ú Lingove gaŕse (1749 – OK-Nik, fol. 90r), ú lingovi gaŕsi (1749 – OK-Nik, fol. 94v), ú Lingove gaŕse (1751 – OK-Nik, fol. 112r), v=lingove gaŕse (1754 – OK-Nik, fol. 135r)
- in Lingovi Gaŕsi (1783 – OK-Pet, s. p., 6. 2. 1783)

Lingovkina/Lingovkna gasa:

- vlingoukini gaŕse (1746 – OK-Nik, fol. 61r), vlingoukne gaŕse (1746 – OK-Nik, fol. 64v)

Lingerjova gasa:

- Lingerjova gaŕsa (1787 – razglas)

Luža:³⁵⁷ Luža

- ex Lusha (1714 – MM-Pet, pag. 142)
- na Luŕhe (1742 – ok, fol. 28r), na lushi (1747 – OK-Nik, fol. 67r)

Mesniška ulica:³⁵⁸ Mesniška gasa

- meŕniŕhka gaŕsa (1787 – razglas)

³⁵⁴ Lepi pot v starem pomenu je obsegal del ceste od Rimske do nekdanje št. 11 na Tržaški cesti (Vrhovnik, *Trnovska župnija*, str. 271). Poznejši Lepi pot je bila z lipovim drevoredom zasajena poljska pot, ki je pred letom 1890 potekala nekako od izteka Rimske ceste v Tržaško na jug, proti Gradaščici; njegova sedanja smer je drugačna (Valenčič, *Zgodovina*, str. 17). Prim. tudi Mal, *Stara Ljubljana*, str. 189.

³⁵⁵ SI ZAL LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, urbar mesta Ljubljane 1752–1756, fol. 105. Prim. Valenčič, *Zgodovina*, str. 21, op. 68.

³⁵⁶ Današnja Mačkova ulica (Valenčič, *Zgodovina*, str. 24).

³⁵⁷ Današnji Borštnikov trg, ime po nekdanjem ribniku (Valenčič, *Zgodovina*, str. 18; Mal, *Stara Ljubljana*, str. 189).

³⁵⁸ To ulico Valenčič po nemških virih imenuje Uličica proti mesnicam, postavlja jo »za škofijo, na prostoru današnjega Pogačarjevega trga«, in pravi, da »je vodila k mesarskim stojnicam za škofjskimi poslopji, na današnjem Adamič-Lundrovem nabrežju« (Valenčič, *Zgodovina*, str. 24). Bila je tesno povezana z Ribiško ulico, saj sta v razglasu o razdelitvi Ljubljane na župnije iz leta 1787 navedeni skupaj; po rokopisni predlogi za isti razglas sta imeli samo 6 hiš (NSAL, NSAL 2, ŠAL 2, fasc. 44, Regulacija župnij 1782–1785, Ljubljana 1784, s. d., Eintheilung deren Pfarren etc.). Mesniška je tekla vzdolž Ljubljance, Ribiška pa v drugo smer, od reke proti škofiji (gl. tudi pri Ribiški ulici).

Mestni trg:³⁵⁹ Plac

- netem Plazu, tukaie Vlubnani (1620–36 – prisega nadzornika žitne trgovine),³⁶⁰ na plazzo (1738 – OK-Nik, fol. 4r), na plazu (1738 – OK-Nik, fol. 4r), na plazi (1745 – OK-Nik, fol. 51r), na plaz (1758 – OK-Nik, fol. 174r), na plazu (1787 – razglas)

Mesto:³⁶¹ Mesto/Mestu, Mejsto

Mesto/Mestu:

- noter tu meŕtu (1620 – prisega mestnega vratarja),³⁶² noter tu Meŕtu ali uunkai Smeŕta (1636–1656 – prisega vratarja pri Vodnih vratih)³⁶³
- tukei u Meŕti (1740 – OK-Nik, fol. 17v), tukei u Meŕtu (1742 – OK-Nik, fol. 28r)
- vmeŕto (1741 – OK-Nik, fol. 25r), ú meŕti (1743 – OK-Nik, fol. 38v), umeŕti (1747 – OK-Nik, fol. 69v)

- Junei Meŕta (1744 – OK-Nik, fol. 47r)

- is Meŕta (1787 – razglas)

Mejsto/Mejstu:

- v' meŕtu inu pred meŕtam (1787 – razglas)

Nemška ulica, gl. Križevniška ulica**Nova vas, predmestje:**³⁶⁴ Nova vas – gl. tudi Blatna vas

- ex suburbio Noua vaŕs (1598 – KM-Nik, pag. 167)
- ex Nova vaŕs (1740 – MM-Pet, pag. 306)

Nova vas, pod Gradom:³⁶⁵ Nova vas

- ex Nova vaŕs sub Arce (1741 – MM-Pet, pag. 311)

Novi most, gl. Karlovški most**Novi svet:**³⁶⁶ Neuwelt, Najbelt, Novi svet

Neuwelt

- Na Neŕ Welt (1751 – OK-Nik, fol. 108r), na Neŕwelt³⁶⁷ (1753 – OK-Nik, fol. 122v)

Najbelt:

- in Naibelth (1780 – OK-Pet, s. p. 31. 7. 1780), in Naibel vicinia^c S. Chriŕtophori (1780 – OK-Pet, s. p., 21. 9. 1780)

Novi svet:

- novi ŕvet (1787 – razglas)

³⁵⁹ Toponim se lahko nanaša tudi na ulice, ki vodijo z Mestnega trga.

³⁶⁰ Golec, *Mestna prisežna besedila*, s. p., Ljubljana 1. del, LJU-4.

³⁶¹ Celoten obzidani del Ljubljane, prvotno samo območje med Trančo in frančiškanskim samostanom pri Poljanskih vratih (Kos, *Stara Ljubljana*, str. 35).

³⁶² Golec, *Mestna prisežna besedila*, s. p., Ljubljana 1. del, LJU-7.

³⁶³ Prav tam, LJU-9.

³⁶⁴ Gl. pri Blatni vasi. O njuni identičnosti: Mal, *Stara Ljubljana*, str. 189.

³⁶⁵ Neugotovljena lokacija pod Gradom, nekje med Poljanskim in Karlovškim predmestjem.

³⁶⁶ Del sedanje Gosposvetske ceste (Valenčič, *Zgodovina*, str. 26).

³⁶⁷ Zapisano v nemščini in v gotici, vendar s slovenskim predlogom.

Novi trg:³⁶⁸ Novi trg

- na novim tergo (1737 – OK-Nik, fol. 2r), na novem tergo (1738 – OK-Nik, fol. 5r), na novem Tergo (1747 – OK-Nik, fol. 71r), na Noven (sic!) tergo (1755 – OK-Nik, fol. 144v), na novimo Tergo parochiae Lab. (1770 – OK-Pet, pag. 71)
- Novi Terg (1787 – razglas)

Pasji brod:³⁶⁹ Pasji brod

- na pařsimu brodu (1753 – OK-Nik, fol. 131r)

Pri vodi:³⁷⁰ Per vodi

- v'je hiřhe per vodi doli do řvętiga Petra (1787 – razglas)

Podgrad, Pod Gradom:³⁷¹ Podgrad, Pod Gradam
Podgrad:

- ex Podgradt (1751 – MM-Pet, pag. 25), ex Pod grad (1757 – MM-Pet, pag. 85), ex podgrada Vicin: ř: Petri (1758 – MM-Pet, pag. 94), ex Podgrada (1758 – MM-Pet, pag. 102)
- Pod Gradam:
- Pod Gradam (1751 – MM-Pet, pag. 96)

Poljane:³⁷² Polana, Polane, Palana

Polana:

- in Polana (1590 – KM-Nik, pag. 33), de Villa polana (1590 – KM-Nik, pag. 36), de Polana (1590 – KM-Nik, pag. 37)
- is Polane (1590 – KM-Nik, pag. 43), Iř polanie (1597 – KM-Nik, pag. 154),
- na Polanni (1595 – KM-Nik, pag. 118), na polanej (1598 – KM-Nik, pag. 168), Na Polanie (1598 – KM-Nik, pag. 167)

Polane:

- na pollanah (1738 – OK-Nik, fol. 2v)
- s' Pollan suetiga Petra Farre (1752 – OK-Nik, fol. 116v)

Palane:

- na pallanah (1752 – OK-Nik, fol. 117r)

Poljansko predmestje: Predmestje Polane – gl. tudi Poljane

- Predmejřtje Pollane (1787 – razglas)

Predmestje:³⁷³ Forřtat, Forřtot

Forřtat:

- in Forstatt (1592 – KM-Nik, pag. 66)
- na forřhtato (1737 – OK-Nik, fol. 1v), na forřtati (1738 – OK-Nik, fol. 7r), na forřhtatu (1745 – OK-Nik, fol. 55r), na forřhtate (1738 – OK-Nik, fol. 12v), Na forřtatt (1757 – OK-Nik, fol. 168r), na Forřtate (1783 – OK-Pet, s. p., 18. 1. 1783), na forřtadt (1783 – OK-Pet, s. p., 7. 2. 1783)
- is forřhtata (1788 – OK-Pet, s. p., 29. 3. 1788)
- per ř. Petro na forřtate (1756 – OK-Nik, fol. 155r)
- na forřtati v Blatni vařsi (1758 – OK-Nik, fol. 178v)
- Forřtot:
- na forřtote (1756 – OK-Nik, fol. 154r)

Predmestje Gradiřçe: predmestje Gradiře – gl. tudi Gradiřçe

- Predmejřtje Gradiřhe (1787 – razglas)

Prule: Prule

- ex Prule (1723 – MM-Pet, pag. 50), ex Prul (1725 – MM-Pet, pag. 53), ex Prullach (1725 – MM-Pet, pag. 53)

Reber: Reber, Gasca

Reber:

- ex Rebru (1707 – OK-Pet, pag. 4), ex Reber in urbe (1712 – OK-Pet, pag. 63),
- vrebro (1737 – OK-Nik, fol. 2r), urebri (1738 – OK-Nik, fol. 7r), urebro (1738 – OK-Nik, fol. 7v), vrebri (1739 – OK-Nik, fol. 9v), v=vrebro (1739 – OK-Nik, fol. 11r), u rebru (1742 – OK-Nik, fol. 30v), v' Rebre (1758 – OK-Nik, fol. 169r)
- per ř: Floriani u rebri (1738 – OK; fol. 5r), per ř: řlor: u rebro (1751 – OK-Nik, fol. 105v)
- ũ rebri pod ř: Rosalio (1749 – OK-Nik, fol. 85v)
- ex vrbe in Rebru (1713 – OK-Pet, pag. 69), in Rebro (1757 – OK-Pet, pag. 80)
- Gasca:
- Gařza (1787 – razglas)³⁷⁴

Ribiřka ulica (uliřica):³⁷⁵ Ribřka gasa

³⁶⁸ Lahko tudi řirře območje, celotna četrt Novi trg, eden od treh obzidanih delov srednjeveřskega mesta (prim. Kos, *Srednjeveřska Ljubljana*, str. 7 in 34). Gl. primer Merzenheimove hiře na str. 322.

³⁶⁹ Pot na Pasji Brod se je do leta 1923 nekaj časa imenovala danařnja Gerbičeva ulica, ki je vodila proti kopaliřču Pasji brod (Valenčič, *Zgodovina*, str. 130 in 158).

³⁷⁰ Ulica »per vodi« je bilo območje poznejřega řv. Petra nasipa, zdajšnjega Petkovřkovega nabrežja, kjer so hiře med današnjim Preřernovim trgom in Reřljevo cesto segale do reke (Suhadolnik, *řentpętrsko predmestje*, str. 288). Nemřka razliřica v razglasu iz leta 1787 se glasi *Wassergařfel*.

³⁷¹ Okoliř Pod Gradom je obsegal danařnjo Streliško ulico, Lončarsko stezo in Strmi pot (Valenčič, *Zgodovina*, str. 26).

³⁷² Toponim vključuje Zgornje in Spodnje Poljane.

³⁷³ Območje onstran řpitalskega mostu in Ljubljance do řv. Petra, o čemer med drugim pričajo omembe Blatne vasi in řentpetra kot njegovih delov. – To območje se od 15. stoletja kot edini del Ljubljane zunaj obzidja imenuje predmestje (Kos, *Srednjeveřska Ljubljana*, str. 52). Druga predmestja so praviloma imenovana samo z imenom (Poljane, Krakovo, Trnovo, Gradiřçe itd.). Gl. tudi opombo pri řentjanžu/řentjanřkem predmestju.

³⁷⁴ V nemřki razliřici razglasa: *Nabrenřteiggaffe*. S tem nemřkim imenom je Reber dokumentirana že sredi 16. stoletja (Valenčič, *Zgodovina*, str. 14 in 26–27).

³⁷⁵ Glede na skupno navedbo Ribřke in Mesniřske gase je Valenčič ugotavljal, da je bil ribji trg tedaj v bližini mesnih stojnic (Valenčič, *Zgodovina*, str. 28), pri obravnavi seznama ulic, hiř in hiřnih lastnikov iz leta 1782 pa je zapisal, da je bila Ribiška uliřica (Fischergassel) med semeniščem in nekdanjim frančiřkanskim samostanom (prav tam, str. 24), tj. na zahodnem

• Ribfjha [...] gajsa (1787 – razglas)

Rožna ulica: Rozina/Rožina gasa, Rožna gasa, Rožena gasa

Rozina/Rožina gasa:

• V rošini gajsi (1592 – KM-Nik, pag. 65)

Rožna gasa:

• urofhne gajse (1737 – OK-Nik, fol. 1v), u roshne gajse (1738 – OK-Nik, fol. 5v), urofhni gajse (1739 – OK-Nik, fol. 12r), v=rofhne gajse (1740 – OK-Nik, fol. 15r), u roshni gajsi (1714 – OK-Nik, fol. 22r), v´ Rojhne gajse (1749 – OK-Nik, fol. 92v), v Rojhni Gajsi (1757 – OK-Nik, fol. 163v), v Roshne gajsi (1758 – OK-Nik, fol. 178v)

• konz rofhne gajse (1738 – OK-Nik, fol. 3v)

• is roshne gajse Paroch. S. Jacobi in Civitate (1785 – OK-Pet, s. p., 3. 9. 1785)

• Rojhna gajfa (1787 – razglas)

Rožena gasa:

• v´ Roshene gajse (1739 – OK-Nik, fol. 12r),

v Roshene Gajsi (1741 – OK-Nik, fol. 26v), u

roshene gajse (1755 – OK-Nik, fol. 148v)

Salendrova ulica: Salintegerjova gasa, Salentengarjova gasa, Salintagerjova gasa, Salintingerjova gasa, Salintagarjova gasa, Salintengerjova gasa, Salintergorjova gasa, Salentigarjova gasa, Selenikarjova gasa, Erlanderjova gasa, Selenderjova gasa

Salintegerjova gasa:

• u falintegerioue gajse (1738 – OK-Nik, fol. 5v)

Salentengarjova gasa:

• v: Salentengarjove gajse (1742 – OK-Nik, fol. 30v)

Salintagerjova gasa:

• ú Salintagerioue gajsi (1746 – OK-Nik, fol. 60v)

Salintingerjova gasa:

• vʃalintingerjoue gajse (1746 – OK-Nik, fol. 62v)

Salintagarjova gasa:

• ú Salintagarjove gajsi (1747, OK-Nik, fol. 73v)

Salintengerjova gasa:

• V=Sallentengarjove gajse (1750 – OK-Nik, fol. 97v)

Salintergorjova gasa:

robu današnjega Vodnikovega trga. Zadnje ne drži. Ribiška (Ribška) in Mesniška ulica sta bili namreč fizično povezani, sicer ju razglas iz leta 1787 ne bi navajal skupaj. Med mesarskimi stojnicami vzhodno od Špitalskega mostu ter lokacijo ulice med semeniščem in frančiškanskim samostanom pa ni bilo nobene povezave in sta ležali precej vsaksebi. Še več, rokopisni dokument o razdelitvi Ljubljane na župnije, ki je rabil kot predloga za omenjeni razglas, pove, da sta imeli obe ulici skupaj le 6 hiš (NŠAL, NŠAL 2, ŠAL 2, fasc. 44, Regulacija župnij 1782–1785, Ljubljana 1784, s. d., Eintheilung deren Pfarren etc.). Ribiška ulica je bila lahko samo nadaljevanje Mesniške v drugo smer, proti jugu, od Ljubljance do škofjske palače. Takoj za njima je v obeh virih navedena Lingarjeva (Lingova) gasa, današnja Mačkova, ki je nadaljevanje Ribiške v smeri proti zahodu, od škofjske palače proti Špitalski, današnji Stritarjevi ulici. Gl. tudi op. 358 pri Mesniški ulici.

• ù Salintergorioue gajse (1752 – OK-Nik, fol. 114r)

Salentigarjova gasa:

• v Sallentigarjoue gajse (1758 – OK-Nik, fol. 174v)

Selenikarjova gasa:³⁷⁶

• v´ Selenikarjove gajse (1753 – fol. 125r), v´

Selenikarjoue Gajse (1755 – fol. 151v)

Erlanderjova gasa:

• s´ Erlanderjovo gajso (1787 – razglas)

Selenderjova gasa:

• v Selenderjovi gasi (konec 18. stol.)³⁷⁷

Slamna uličica:³⁷⁸ Gasa

• inu gajso (1787 – razglas)

Spodnje Poljane:³⁷⁹ Spodne Polane, Spudne Polane Spodne Polane:

• na Spodnih Pollanah (1737 – OK-Nik, fol. 1v), na Spodnih Pollanah (1741 – OK-Nik, fol. 25v)

Spudne Polane:

• na spudnih pollanah (1740 – OK-Nik, fol. 16r)

Stari trg:³⁸⁰ Stari trg, Stare trg

Stari trg:

• de Starigaterch de Glubiana (1345 – listina)³⁸¹

• na starem tergo (1737 – OK-Nik, fol. 1r), na starem tergu (1738 – OK-Nik, fol. 4v), na starem tergo (1745 – OK-Nik, fol. 54v), na starem tergo (1744 – OK. fol. 49r), na starmu tergo (1757 – OK-Nik, fol. 162v), na starem tergo (1752 – OK-Nik, fol. 114v)

• prute starem tergo (1750 – OK-Nik, fol. 99r)

• Stari Terg (1787 – razglas)

Stare trg:

• ex Stareterch (1715 – MM-Pet, pag. 158)

³⁷⁶ Vse tri pojavitve te oblike v dveh oklicih so delo istega zapisa Simona Reicha, ki je duhovniško službo v Ljubljani nastopil šele leta 1752. Pravilnost lociranja imena v Salendrovo ulico potrjujeta navedbi v oklicu iz leta 1755, da sta bili oklicani osebi v službi pri »gnadljivem« gospodu pl. Stembergu; gre za Franca Antona pl. Steinberga, lastnika hiše v tej ulici, danes Salendrova 6 (Suhadolnik in Anžič, *Novi trg*, str. 28–29, 134).

³⁷⁷ Vrhovnik, Slovenska imena, str. 116.

³⁷⁸ Ulica, v nemški različici razglasa iz leta 1787 imenovana *Strohgasfel*, po Valenciču najbrž ni imela slovenskega imena (Valencič, *Zgodovina*, str. 26), lahko pa bi bilo tudi pomotoma izpuščeno, tako da je ostala samo »gasa«.

³⁷⁹ Za razliko od Zgornjih Poljan, ki so imele v starejši dobi predmetni značaj in so ležale od današnjega Krekovega trga do Ambroževega trga, so bile Spodnje Poljane vzhodno od tod še kmečko naselje (Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 58; Valencič, *Zgodovina*, str. 9).

³⁸⁰ Lahko tudi širše območje od današnjega Starega trga, eden od treh obzidanih delov srednjeveškega mesta (Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 7). V tem pomenu pri prvi slovenski omembi toponima v 14. stoletju.

³⁸¹ Kosi et al., *Historična topografija Kranjske*, str. 789; *Gradivo za zgodovino Ljubljane V*, V/71.

Šentjanž, Šentjanško predmestje:³⁸² S. Janž

- od S. Jansha (1591 – KM-Nik, pag. 53)
- per S. Janschi (1593 – KM-Nik, pag. 76)

Šentpeter, Šentpetersko predmestje:³⁸³ S. Peter,

S. Peter na forštate, Št. Petersku predmestje,
Šempetersku predmestje

S. Peter:

- od S: Petra (1591 – KM-Nik, pag. 52)
- S. Peter na forštate:
- per S. Petro na forštate (1756 – OK-Nik, fol. 155r)
- Št. Petersku predmestje:
- St. Pētersku predmestje (1787 – razglas)
- Šempetersku predmestje:
- Shempētersku predmestje (1787 – razglas)

Školciaska/Školciaška gasa:³⁸⁴ Školciaska/

Školciaška gasa

- is Skolziaske gaſse (1785 – OK-Pet, s. p., 19. 1. 1785)
- ú Schkolziaske gaſse (1785 – OK-Pet, s. p., 5. 11. 1785)

Šlosarska gasa – gl. Ključavničarska ulica**Špitavska ulica:**³⁸⁵ Špitavska gasa, Špetavska gasa, Špitavža gasa

Špitavska gasa:

- ú Spitauske gasse (1738 – OK-Nik, fol. 3r), v: Shpitaufke gaſse (1739 – OK-Nik, fol. 13r), ú Spitauski gaſsi (1750 – OK-Nik, fol. 102r), v' Shpitauski Gaſse (1752 – OK-Nik, fol. 120r)
- Shpitavska gaſsa (1787 – razglas)

Špetavska gasa:

- u Shpetauske gaſse (1738 – OK-Nik, fol. 5r), ushpetauske gaſſe (1738 – OK-Nik, fol. 5v), vshpetaufke gaſse (1738 – OK-Nik, fol. 7r), ushpetauski gaſse (1739 – OK-Nik, fol. 10r), ushpetauske gaſsi (1739 – OK-Nik, fol. 10v), v: shpetauske gaſse (1739 – OK-Nik, fol. 11r), u shpetauski gaſsi (1742 – OK-Nik, fol. 28v)

Špitavža gasa:

- v' Spitaushe gaſse (1757 – OK-Nik, fol. 165r)

Špitalski most:³⁸⁶ Špitavski most, Špetavski most, Must

Špitavski most:

- pred Shpitaufkem Moſtam (1737 – OK-Nik, fol. 2r), pred Shpitaufkim moſtam (1739 – OK-Nik, fol. 12v)
- Sunei Shpitaufkiga moſta (1753 – OK-Nik, fol. 126v)
- na Shpitaufkim moſto (1753 – OK-Nik, fol. 131r), na Shpitauskmo Mosto (1758 – OK-Nik, fol. 180r)

Špetavski most:

- pred shpet= moſtam (sic!)³⁸⁷ (1738 – OK-Nik, fol. 3v), pred Spetauskim moſtam (1743 – OK-Nik, fol. 37r), pred Špetauskem Moſtam (1744 – OK-Nik, fol. 45v)

Must:

- pod Muſtom v' Lublanizi (1588 – Trost)³⁸⁸
- pret Muſtam (1753 – OK-Nik, fol. 123r)³⁸⁹

Šušarski most – gl. Čevljarski most**Trata:**³⁹⁰ Trata

- na pollanah na Trattu (1740 – OK-Nik, fol. 14v), na tratte Sunei PP: Franciscanarskeh vrat (1740 – OK-Nik, fol. 16r)

Trnovo: Trnovo, Trinuvo, Turnovo, Tronovo, Tornovo, Trnovo, Trnovo, Trnovu

Trnov:

- is Ternou (1588 – KM-Nik, pag. 1)

Trnovo:

- de villa Ternouo (1590 – KM-Nik, pag. 37)
- na Ternouim (1595 – KM-Nik, pag. 112), uternovim (1737 – OK-Nik, fol. 1r), vternovim

³⁸² Drugo ime za Predmestje, ki ga je dobilo po cerkvi sv. Janeza Krstnika, porušeni že sredi 16. stoletja (Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 52–53). Cerkev je stala na stičišču današnje Trubarjeve in Vidovdanske ulice (Höfler, *Gradivo*, str. 116). Po njej so od 15. do 18. stoletja imenovali »pri Šentjanžu« ali »Šentjanško predmestje« celotno predmestno območje proti Sv. Petru na vzhodu in proti severu, na zahodu pa vse do današnje Slovenske ceste (Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 52; prim. Valenčič, *Zgodovina*, str. 9 in 11).

³⁸³ Na (širšem) območju župnijske cerkve Sv. Petra (prim. Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 55–56). Ime je izpodrinilo prejšnje Šentjanž oziroma Šentjanško predmestje (gl. prejšnjo opombo).

³⁸⁴ Predhodnica današnje Dalmatinove ulice, imenovana po samostanu bosonogih avguštincev (diskalceatov), ki je stal med sedanjima Dalmatinovo in Tavčarjevo ulico (Valenčič, *Zgodovina*, str. 28).

³⁸⁵ Današnja Stritarjeva ulica (Valenčič, *Zgodovina*, str. 9).

³⁸⁶ Na mestu današnjega Tromostovja, imenovan tudi Spodnji most (Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 23–34).

³⁸⁷ Zapisano v dveh vrsticah, zato deljeno in okrajšano.

³⁸⁸ ZRC SAZU, ISJFR, Lastnoimenska kartoteka, geslo Ljubljana, Ena lepa inu pridna prediga 1588, 116. – Trost omenja most v zvezi z očitki Primožu Trubarju, da je v Ljublanici pod njim krščeval otroke. Glede na neposredno bližino špitalske cerkve sv. Elizabete, središča ljubljanske in kranjske protestantske Cerkve, je gotovo mišljen ta most, imenovan tudi Spodnji most, in ne Čevljarski ali Zgornji most.

³⁸⁹ kateri most je mišljen, je ugotovljivo s pomočjo drugih podatkov v oklicu. Na tej lokaciji je pri »zlahtnem gospodu« Kappusu stanovala Mica, hči Anžeta Dimca, oklicana 21. januarja 1753 (fol. 123r). Vse kaže, da do poroke ni prišlo, saj ni vpisana ne v poročni matici stolne ne šentpeterske župnije (NSAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, P 1745–1770, pag. 111–116; ŽA Ljubljana – Sv. Peter, P 1745–1763, pag. 87–96). Mica Dimic je ostala v dotedanji službi in je ob ljudskem šteju naslednjega leta 1754 navedena kot 33-letna služkinja pri družini doktorja obojega prava Antona Kappusa v Kappusovi hiši v predmestju, nedaleč od Špitalskega mostu (Šturm (ur.), *Ljubljanske družine*, str. 137).

³⁹⁰ Glede na omembo Franciškanskih vrat očitno v njihovi bližini, na Zgornjih Poljanah.

(1737 – OK-Nik, fol. 1v), u Ternovem (1738 – OK-Nik, fol. 2v), ú Ternouge (1742 – OK-Nik, fol. 28v), v´ Ternovem (1752 – OK-Nik, fol. 118r), úternoum (1757 – OK-Nik, fol. 165v)

• is Ternouiga (1593 – KM-Nik, pag. 85), de Sternouiga (1596 – KM-Nik, pag. 140), is Ternoviga (1742 – OK-Nik, fol. 28v), sternoviga (1752 – OK-Nik, fol. 116r)

• *Crainerisch Tèrnovo benamset* (Valvasor XI, str. 667)

Trinuvo:

• de strinuiga (1595 – KM-Nik, pag. 106)

Turnovo:

• ex sturnoviga (1595 – KM-Nik, pag. 110),

Tronovo:

• de loco is Stronouiga (1595 – KM-Nik, pag. 129)

Tornovo:

• is Tornouiga (1599 – KM-Nik, pag. 196)

Trnavo:

• v ternauum (1749 – OK-Nik, fol. 92r), v´ ternauum (1749 – OK-Nik, fol. 92r)

Trnovu:

• Ternovu (1787 – razglas)

• Fara svętiga Jannefa v´ Ternovim (1787 – razglas)

ulica pri klarisah/za klarisami:³⁹¹ gasa od starih nun, gasa za starimi nunami

gasa od starih nun:

• od starih Nun u Gafse (1738 – OK-Nik, fol. 5r), od starih Nun dolli ú gafsi (1747 – OK-Nik, fol. 75r)

gasa za staremi nunami:

• ú gafse sa staremi Nunami (1743 – OK-Nik, fol. 35r)

ulica pri uršulinkah:³⁹² gasa od novih nun

• od Noveh Nun u gafse (1740 – OK-Nik, fol. 18r)

ulica proti Novemu trgu:³⁹³ gasa prute novem trgo

• vgaľse prute novem tergo (1753 – OK-Nik, fol. 130v)

ulica z Mestnega trga:³⁹⁴ iz Placa v gasi

• is plaza u gafsi (1741 – OK-Nik, fol. 22r)

ulica za Škofijo:³⁹⁵ za škofijo v gasi

• Sa Skoffio u gafsi (1740 – OK-Nik, fol. 15r)

Ulica Sv. Florijana:³⁹⁶ Svetiga Florjana gasa

• Svętiga Florjava (sic!) gafsa (1787 – razglas)

Ulica Sv. Nikolaja:³⁹⁷ Sniklavška gasa

• S´Niklavška gafsa (1787 – razglas)

Ulica Sv. Jakoba:³⁹⁸ Svetiga Jakoba gasa

Svętiga Jakoba Gafsa (1787 – razglas)

uličica proti Grajskemu hribu:³⁹⁹ gasca pruti grajskimu hribu

• Gafza pruti grajskimu hribu (1787 – razglas)

uličica proti Ljubljani:⁴⁰⁰ gasca, katera od pamastra Pragerja k Lublanci pele⁴⁰¹

• do gafze, katera od Pamastra Pragerja k Lublanzi peľe (1787 – razglas)

Velika cesta:⁴⁰² Velka cesta – gl. tudi Cesta

• vęľka zęľta (1787 – razglas)

Vicedomska ulica:⁴⁰³ Fištamska gasa, Fištanska

gasa – gl. tudi Gosposka ulica

Fištamska gasa:

³⁹⁴ Ena od uličic, ki vodijo z Mestnega trga. – Oklicanca, ki sta leta 1741 oba živila v tej ulici – trgovec Raimund Raimundi in Marija Elizabeta, vdova trgovca Jurija Erazma Weissa –, nista dokumentirana niti v mestnih davčnih knjigah in urbarjih (Suhadolnik in Anžič, *Mestni trg*) niti v popisu prebivalstva leta 1754 (Šturm (ur.), *Ljubljanske družine*).

³⁹⁵ Verjetno današnja Dolničarjeva ulica, lahko tudi nekdanji Lingarjeva (današnja Mačkova) ali Ribiška. Jurij Kramar, leta 1740 že pokojni oče neveste Mice Kramer, ki je živela v tej ulici, ni znan iz mestnih davčnih knjig in urbarjev (Suhadolnik in Anžič, *Mestni trg*).

³⁹⁶ Pozneje Florijanska ulica, danes Gornji trg (Valenčič, *Zgodovina*, str. 22 in 227).

³⁹⁷ Ulica pred stolno cerkvijo Sv. Nikolaja, v razglasu iz leta 1787 z nemškimi imenom *Domgasse*, danes Ciril-Metodov trg (Valenčič, *Zgodovina*, str. 26, 62 in 227).

³⁹⁸ Nekdanja ulica na prostoru poznejšega trga Sv. Jakoba, ki je nastal po letu 1774, po požaru in porušenju jezuitskega kolegija (Valenčič, *Zgodovina*, str. 24), danes Levstikov trg.

³⁹⁹ Danes Ulica na Grad, za cerkvijo sv. Florijana proti Grajskemu hribu. Ulični seznam iz leta 1877 ima novo ime Ulice (sic!) na grad in staro ime Drugi Reber (Valenčič, *Zgodovina*, str. 62), ki ga srečamo v seznamu iz leta 1848: Za sv. Florijanam ali drugi reber (prav tam, str. 43).

⁴⁰⁰ Danes uličica Za čreslom med Trubarjevo in Petkovškovim nabrežjem, poimenovana po usnjarski obrti (Valenčič, *Zgodovina*, str. 67).

⁴⁰¹ Stavbenik Lovrenc Prager je bil lastnik hiše na sedanji Trubarjevi cesti št. 14 (Suhadolnik, *Šentpetersko predmestje*, str. 197), na vogalu ulice Za čreslom.

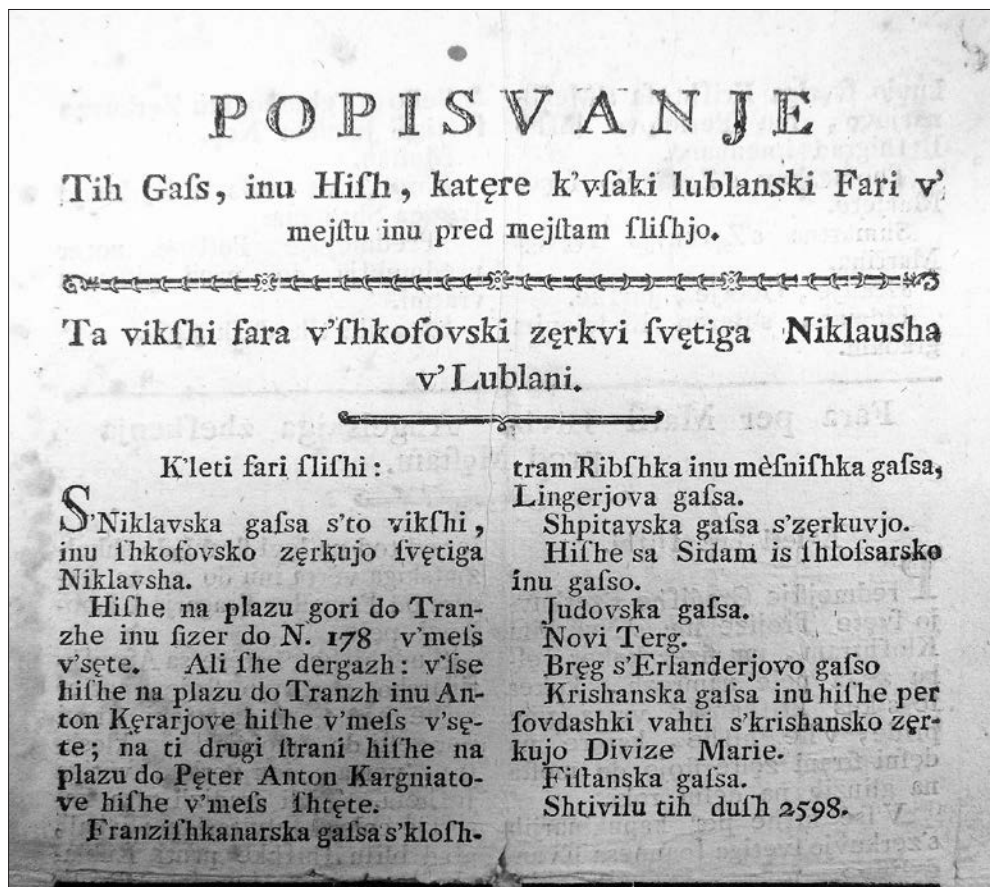
⁴⁰² Rimska cesta (Valenčič, *Zgodovina*, str. 28).

⁴⁰³ Današnja Gosposka ulica (do Novega trga), kar je bilo že v 18. stoletju njeno drugo ime (Valenčič, *Zgodovina*, str. 26 in 28).

³⁹¹ Na območju nekdanjega samostana klaris, ki je stal na vogalu Cankarjeve in Slovenske ceste, na lokaciji sedanjega poslopja Banke Slovenije (Höfler, *Gradivo*, str. 117). Ni gotovo, ali gre za eno ulico ali dve in za kateri.

³⁹² Glede na omembo pristave v isti ulici (*u Landtsaubtmanove perstave od Noveh Nun u gafse isst:*) v edini znani omembi ulice iz leta 1740 gre za uličico, ki je vodila proti zahodu vzdolž uršulinskega samostana in vrta ter je vrisana na Florijančičevem zemljevidu Ljubljane iz leta 1744 (Florijančič, *Deželopišna karta*, list 3, danes Ulica Jospine Turnograjske).

³⁹³ Ena od ulic na območju mestnega predela Novi trg, prejkone Križevniška. Zdravnika dr. Sigmunda Jožefa Petermana, ki je ob poroki leta 1753 živel v tej ulici, ne najdemo ne med hišnimi posestniki (Suhadolnik in Anžič, *Novi trg*) ne v popisu prebivalstva leta 1754 (Šturm (ur.), *Ljubljanske družine*), je pa njegova vdova Ana Marija Terezija od okoli leta 1778 imela hišo v Križevniški ulici, danes h. št. 7, ki je bila do tedaj last baronov Mordaxov (Suhadolnik in Anžič, *Novi trg*, str. 115).



Začetek slovenskega dela razglasa o novi župnijski razdelitvi Ljubljane iz leta 1787 (SI ZAL LJU 489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, Reg. I, šk. 45, fasc. 33, fol. 314r).

• v fiftamske gafse (1741 – OK-Nik, fol. 24v)

Fiftanska gasa:

• Fiftanska gafsa (1787 – razglas)

Za zidom:⁴⁰⁴ Za zidam, Za zidan

• Sa Sidam (1738 – OK-Nik, fol. 5Ar), Sasidam (1750 – OK-Nik, fol. 98v), Sidam (sic!) (1750 – OK-Nik, fol. 100r) Sa Sidan (sic!) (1754 – OK-Nik, fol. 131v), in Civitate Sajdam (1772 – OK-Pet, pag. 197), Hifhe sa Sidan (1787 – razglas)

Zgornje Poljane:⁴⁰⁵ Gorne Polane

• na gornih Polanah (1782 – OK-Pet, s. p., 27. 9. 1782)

Žabjak:⁴⁰⁶ Žebjek, Žabjek, Žabjak, Žajbjek

Žebjek:

• Schebieck (1581 – knjiga mestnih izdatkov)⁴⁰⁷

Žabjek:

• Schabiekh (1581 – knjiga mestnih izdatkov),⁴⁰⁸ Shabjek (1787 – razglas)

• ex Schabiek (1709 – MM-Pet, pag. 106)

• na Jhabjeko (1737 – OK-Nik, fol. 1r), na Shabieku (1738 – OK-Nik, fol. 5Av), na Shabjeki (1740 – OK-Nik, fol. 15r), na Shabieke (1755 – OK-Nik, fol. 141r)

Žabjak:

• Schabiackh (1582 – knjiga mestnih izdatkov),⁴⁰⁹ in Schabiag Parochia^c Civit: (1780 – OK-Pet, s. p., 9. 11. 1780)

Žajbjek:

• ex Shaibiek (1730 – MM-Pet, pag. 78)

Židovska ulica: Judovska gasa, Judova gasa
Judovska gasa:

• u Judouske gafse (1738 – OK-Nik, fol. 6v), v:

⁴⁰⁴ Danes Cankarjevo nabrežje, ulica je dobila ime po mestnem obzidju, ki je potekalo od Čevljarskega do Špitalskega mosta, današnjega Tromostovja (Valenčič, *Zgodovina*, str. 15–16).

⁴⁰⁵ Območje od današnjega Krekovega trga do Ambroževega trga (Valenčič, *Zgodovina*, str. 9).

⁴⁰⁶ Iz obdobja 1581–1635 so vse omembe znane iz nemških virov, tu pa upoštevane samo prve tri (SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, imenska kartoteka k Cod. I in XIII, Ljubljana – Žabjek).

⁴⁰⁷ SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, imenska kartoteka k Cod. I in XIII, Ljubljana – Žabjek. Prim. Valenčič, *Zgodovina*, str. 19, op. 31).

⁴⁰⁸ Prav tam.

⁴⁰⁹ Prav tam.

Judoufke gaŕse (1738 – OK-Nik, fol. 8r), u Judouski gaŕsi (1739 – OK-Nik, fol. 11v), V=Judoufke gaŕse (1740 – OK-Nik, fol. 18r), vJudoufke gaŕse (1742 – OK-Nik, fol. 32v), vjudouski gaŕsi (1787 – OK-Pet, s. p., 14. 9. 1787)

- is Judouske gaŕse (1747 – OK-Nik, fol. 73v)
- Judovska gaŕsa (1787 – razglas)

Judova gasa:

• u Judovi gaŕse (1739 – OK-Nik, fol. 13v), u judove gaŕse (1740 – OK-Nik, fol. 15v), u Judovi gaŕsi (1740 – OK-Nik, fol. 20r), v: Judove gaŕse (1748 – OK-Nik, fol. 80v), vJudove gaŕse (1750 – OK-Nik, fol. 103v), v: Judovi gaŕse (1751 – OK-Nik, fol. 111v)

- konz Judova^e gaŕse (1754 – OK-Nik, fol. 132v)

5. SVETNE JAVNE ZGRADBE

Balovž, gl. Igrišče

cesarski ali dvorni špital:⁴¹⁰ cesarski špital, casarski špital, cesarski špetal

cesarski špital:

- uzeŕsarŕkim Shpitallo (1738 – OK-Nik, fol. 6r), v Ceŕsarkim (sic!) Shpittalo (1738 – OK-Nik, fol. 38v), ú Ceŕsarskim Spittalu (1747 – OK-Nik, fol. 71v)

casarski špital:

- v: Caŕsarskim Shpitallo (1739 – OK-Nik, fol. 12v)

cesarski špetal:

- vca^eŕsarskem Shpetallo (1742 – OK-Nik, fol. 30r), v: Ca^eŕsarskim Shpetallo (1745 – OK-Nik, fol. 63v)

deželna hiša (Lontovž):⁴¹¹ Lontovž, Londhaus, Lontavž, Lantaus

Lontovž:

- u Londtoushe (1738 – OK-Nik, fol. 4r), v Lontoufhe (1740 – OK-Nik, fol. 21v), vlontoufhe (1740 – OK-Nik, fol. 21v), v Lontoufho (1759 – OK-Nik, fol. 184r)
- per Lontoufhe (1748 – OK-Nik, fol. 76Ar)
- pred Londtousham (1743 – OK-Nik, fol. 35v), pred Lontousham (1744 – OK-Nik, fol. 43v)

Londhaus:

- pred Londthausam (1747 – OK-Nik, fol. 71r)

Lontavž:

- pred Lontausham (1748 – OK-Nik, fol. 78r)

Lantaus:

- blisu Landtauf^a (1749 – OK-Nik, fol. 90v)

Igrišče (Balovž):⁴¹² polovž

- pret Polousam (1755 – OK-Nik, fol. 147v)
- sa pollousam (1756 – OK-Nik, fol. 176v)
- v Gradiŕho v Polouso (1758 – OK-Nik, fol. 179r)
- ex sa Polousham jub N^o. 71 parochia^e B. V. M. annunciate (1787 – OK-Pet, s. p., 6. 2. 1787)

Kamaun, Komun – gl. Tranča

kasarna, kasarna – gl. vojašnica

kruhna kamra, krušna kamra – gl. mestna kruharna

lazaret pri Sv. Petru:⁴¹³ lazaret, lazeret

lazaret:

- ex Lasareth (1696 – MM–Pet, pag. 36)
- de Lazaretho (1703 – MM–Pet, pag. 66)

lazeret:

- ex Lazereth (1696 – MM–Pet, pag. 37)

Lontovž gl. deželna hiša

mestna hiša (Rotovž):⁴¹⁴ Rotovž, Ratavž, Rotavž Rotovž:

- ú Rottousho (1744 – OK-Nik, fol. 51r)
- per Rotoushe (1757 – OK-Nik, fol. 164v)
- na plaz sraum Rotousha (1759 – OK-Nik, fol. 182v)

Ratavž:

- Sraun rathausha (1754 – OK-Nik, fol. 134v)

Rotavž:

- blisu Rotausha (1757 – OK-Nik, fol. 161v)

mestna kruharna:⁴¹⁵ hrušna kamra, krušna kamra, kruhna kamra

hrušna kamra:

- nad hrusna Kamra (1718 – OK-Pet, pag. 126)

krušna kamra:

- pod Kruschno Kamro (1715 – OK-Pet, pag. 89)
- na Kruŕhne Camre (1737 – OK-Nik, fol. 1r)
- per: kruŕhne kamre (1738 – OK-Nik, fol. 5Ar)
- pred kruŕhno kamro (1739 – OK-Nik, fol. 11v)
- bliŕo kruŕhne Camre (1740 – OK-Nik, fol. 18r)
- Sraun krushne kamre (1743 – OK-Nik, fol. 38r)

kruhna kamra:

- od kruhne kamre zheŕs (1743 – OK-Nik, fol. 39r)
- na kruhni kamri (1744 – OK-Nik, fol. 46v)

⁴¹⁰ Stavba na Vodnikovem trgu (Suhadolnik in Anžič, *Mestni trg*, str. 72–73).

⁴¹¹ Danes palača Slovenske akademije znanosti in umetnosti na Novem trgu (Suhadolnik in Anžič, *Novi trg*, str. 25–26 in 122–124).

⁴¹² Stanovsko zabavišče oziroma igralnica na mestu današnje Drame ob Igriški ulici, opuščeno po letu 1774 s preureditvijo redute, stavba porušena po potresu 1895 (Mal, *Stara Ljubljana*, str. 119).

⁴¹³ Na mestu poznejše šentpeterske vojašnice na današnjem Vrazovem trgu (Suhadolnik in Budna Kodrič, *Šentpetersko predmestje*, str. 105–106, 274–275 in 325).

⁴¹⁴ Danes Magistrat na Mestnem trgu 1 (Suhadolnik in Anžič, *Mestni trg*, str. 21–25).

⁴¹⁵ Stavba na Starem trgu 4 (Suhadolnik in Anžič, *Stari trg*, str. 15).

- pred kručno kamro (1750 – OK-Nik, fol. 101r)
- blisu kruhne kamre (1740, OK fol. 19v)

meščanski špital:⁴¹⁶ burgarski špetal, purgerski špital, purgarski špital, mestni špital
burgarski špetal:

- uburgarskim Spettalu (1740 – OK-Nik, fol. 17r), ú burgarskim Shpetalu (1749 – OK-Nik, fol. 93v)
- purgerski špital:
- vpurgarskim Shpittallo (1749 – OK-Nik, fol. 84v)
- purgarski špital:
- v purgarskemo Spitalo (1755 – OK-Nik, fol. 148v), v purgarskimo Spitallo (1755 – OK-Nik, fol. 140v), v purgarskim Spitalo (1755 – OK-Nik, fol. 141r), vpurgarskimo Spitalo (1755 – OK-Nik, fol. 148v)

mestni špital:

- vmeštnim Spittallo (1745 – OK-Nik, fol. 52v)

Novo zidanje/zidajne – gl. Tranča

pošta:⁴¹⁷ pošta

- na pošhte (1738 – OK-Nik, fol. 6r), na poshti (1746 – OK-Nik, fol. 57v)

proviantna hiša na Poljanah pod Gradom:⁴¹⁸

proviont pod Gradam, proviant za Gradan, profiantarska hiša pod Gradam
proviont pod Gradam:

- na Proviontu pod gradam (1773 – OK-Pet, s. p., 23. 5. 1773)

proviant za Gradan:

- na Provianth sa gradan (1784 – OK-Pet, s. p., 19. 1. 1784)

profiantarska hiša pod Gradam:

- v profiantarski hishi pod gradam (1787 – OK-Pet, s. p., 14. 9. 1787), Podgradam v Profiantarski hišhi (1787 – OK-Pet, s. p., 3. 12. 1787)

Rotovž gl. Mestna hiša

Stara šola (v meščanskem špitalu):⁴¹⁹ stara šula

⁴¹⁶ Na današnji Stritarjevi ulici na mestu Kresije, ukinjen leta 1811 (Höfler, *Gradivo*, str. 119).

⁴¹⁷ Za ta čas neznana lokacija, pozneje se kot pošta omenja več hiš (prim. Suhadolnik in Anžič, *Kongresni trg*, str. 51).

⁴¹⁸ Vojaško oskrbovališče (skladišče za živež) in pekarna na Strelški ulici med letoma 1764 in 1787 (Suhadolnik in Budna Kodrič, *Poljansko predmestje*, str. 73, 215–216; Vrhovnik, Slovenska imena, str. 147).

⁴¹⁹ Omemba v oklicni knjigi leta 1742 staro šolo določno postavlja v Špitalsko ulico. Gre za mestno nemško šolo, ki je delovala v meščanskem špitalu, kar med drugim dokazujeta učiteljevo bivanje v špitalski stavbi po ljudskem štetju iz leta 1754 (Šturm (ur.), *Ljubljanske družine*, str. 90) in oblastno poročilo o stanju trivialnih šol iz leta 1761, po katerem je bila prva od dveh ljubljanskih šol v meščanskem špitalu, druga pa na Žabjaku (SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 75, Lit. T–4, vol. 1–2, Ausweis etc., 17. 9. 1761). O šoli v meščanskem špitalu v 17. in 18. stoletju gl. tudi: Gruden, Šola pri sv. Nikolaju, str. 7–8, 14 in 19.

- per ftari šhulle (1738 – OK-Nik, fol. 5Av), per ftare Shulle (1741 – OK-Nik, fol. 26v)
- pred ftaro shullo (1738 – OK-Nik, fol. 6r), u Shpetauski gaŕsi pred ftaro Shulo (1742 – OK-Nik, fol. 28v)
- bliŕfu ftare Shulle (1740 – OK-Nik, fol. 19r), bliŕfo ftare šhulle (1746 – OK-Nik, fol. 60v)
- Sraun ftare Shulle (1741 – OK-Nik, fol. 23r)

Tranča:⁴²⁰ Tranča, Dranča, Kamaun, Komun, Novo zidanje/zidajne

Tranča:

- ex Tranza (1715 – MM-Pet, pag. 160), penes Trantscha (1774 – OK-Pet, s. p., 23. 8. 1774)
- sraven tranzhe (1738 – OK-Nik, fol. 5r), Sraun Tranzhe (1741 – OK-Nik, fol. 23r)
- per tranzhe (1738 – OK-Nik, fol. 5Av), per Tranzhi (1748 – OK-Nik, fol. 77v)
- pred Tranzho (1739 – OK-Nik, fol. 9r)
- bliŕfo tranzhe (1740 – OK-Nik, fol. 20v), bliŕfu tranzhe (1741 – OK-Nik, fol. 26r)
- pod tranzho (1743 – OK-Nik, fol. 36r)
- gori do Tranzhe (1787 – razglas), do Tranzh (1787 – razglas),

Dranča:

- bliŕfo dranzhe (1753 – OK-Nik, fol. 124v)

Kamaun:

- Pod Khamaunam (1611 – razglas)⁴²¹

Komun:

- pred Communam (1738 – OK-Nik, fol. 2v)

Novo zidanje:⁴²²

- bliŕfo Noviga Sidania (1752 – OK-Nik, fol. 120v), blis noviga Sidanja (1758 – OK-Nik, fol. 172r),
- Novo zidajne:

- blisu noviga Sydaina (1756 – OK-Nik, fol. 160v)
- pret novem Sidainam (1753 – OK-Nik, fol. 127r)
- per novemo Sidaino (1755 – OK-Nik, fol. 146r)
- Sraven noviga Sidaina (1758 – OK-Nik, fol. 170r), sraun Noviga Sydaina (1759 – OK-Nik, fol. 185r)
- Novo zidanje al Tranča:
- od noviga sidanja al tranzhe (1787 – razglas)⁴²³

⁴²⁰ Leta 1788 porušena stavba s podhodom v ulici Pod Trančo na stičišču Starega in Mestnega trga. Ime Tranča prihaja od mestne ječe za najhujše hudodelce, ki je bila v nadstropju. Do leta 1494 je tu ali za stavbo stala stara mestna hiša (rotovž), od tod ime Komun, ime Novo zidanje pa očitno po nadomestni stavbi, ki je leta 1632 zamenjala prvotno Trančo. Suhadolnik in Anžič, *Stari trg*, str. 39–40; Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 11–13; Valenčič, *Zgodovina*, str. 15 in 30.

⁴²¹ V.[rhovec], Slovenski listič, str. 254. – Izvirnik danes ni v evidenci. Lokacijo je opredelil tudi Vrhovec: »Kamaun zvala se je Tranča«. Desetletje pozneje beremo v mestnih urbarjih 1620–23 »Vndter dem Comaun« (Fabjančič, Nekaj o ljubljanskih uličnih imenih, str. 45).

⁴²² Prim. dvojno poimenovanje v tiskanem seznamu ljubljanskih ulic iz leta 1787: »te hiŕhe od noviga sidanja al tranzhe« (Valenčič, *Zgodovina*, str. 27).

⁴²³ V nemški različici razglasa: *vom Neugebäu*.

Vicedomski dvorec:⁴²⁴ Fištamija, Feštamija, Vicštamija, Purg, Purg(a), Purk(a), Purka
 Fištamija:
 • ufištamie (1739 – OK-Nik, fol. 9r), ú Fištamij (1742 – OK-Nik, fol. 28v), v: Fištamije (1742 – OK-Nik, fol. 34r)
 • pred fistamia (1738 – OK-Nik, fol. 5v), pred fištamio (1742 – OK-Nik, fol. 33v), pred fistamijo (1745 – OK-Nik, fol. 54v), pret Purko al Fistamio (1759 – OK-Nik, fol. 183r)
 • blisu fistamie (1742 – OK-Nik, fol. 28r), blifo fištamije (1756 – OK-Nik, fol. 156r)
 • sraven fištamie (1750 – OK-Nik, fol. 100r)
 Feštamija:
 • pred feštamie (1740 – OK-Nik, fol. 16r)
 • ù Feštamije (1751 – OK-Nik, fol. 113v), ù festamije (1752 – OK-Nik, fol. 113v)
 Vicštamija:
 • pred vizštamio (1744 – OK-Nik, fol. 50v)
 Purg:
 • penes Purg in Civitatis Parochiae (1773 – OK-Pet, ps. P., 22. 9. 1773)
 Purg(a)/Purk(a):
 • v: purg (1753 – OK-Nik, fol. 125v), v' Purke (1753 – OK-Nik, fol. 128v), v' Purge (1755 – OK-Nik, fol. 148v)
 Purka:
 • pret Purko al Fistamio (1759 – OK-Nik, fol. 183r)

vojašnica v Šentpeterskem predmestju:⁴²⁵ Kasarna, Kasarna
 Kasarna:
 • in Cafsarna (1743 – MM-Pet, pag. 323)
 Kasarna:
 • ex Cafsarna (1779 – MM-Pet, pag. 691)
 • infra Kasarnam (1784 – OK-Pet, s. p., 4. 5. 1784)

6. CERKVENE ZGRADBE IN ZGRADBE V CERKVENI LASTI

avguštinska cerkev Marijinega Oznanjenja:⁴²⁶
 avguštinarska cerkev
 • sa Auguhtinarsko zerkuvjo (1787 – razglas)

avguštinski samostan:⁴²⁷ patri avguštinarji, patri

avguštinerji, črni menihi
 patri avguštinarji:
 • pred PP: Auguhtinarie (1740 – OK-Nik, fol. 15r), pret PP. Auguhtinari (1755 – OK-Nik, fol. 145v), pred P. P. Augustinarjev (1758 – OK-Nik, fol. 172r), pred P. P. Augustinariam (1758 – OK-Nik, fol. 178r)
 • Sa PP: Augustinarje (1744 – OK-Nik, fol. 49r),
 • blifo PP: Augustinarjou (1753 – OK-Nik, fol. 122v), blisu PP. Augustinariou (1755 – OK-Nik, fol. 147r)
 patri avguštinerji:
 • Sa PP: Auguhtiner (1745 – OK-Nik, fol. 52v), Sa Pater Augustineriah (1753 – OK-Nik, fol. 126v)
 črni menihi:
 • Sa zhernemi Menihe (1738 – OK-Nik, fol. 5Ar), Sa zherne Menihe (1739 – OK-Nik, fol. 9v), Sa zhernemi Menihi (1739 – OK-Nik, fol. 14r), Sa zherni Menihi (1741 – OK; fol. 25r), Sa zhernimi menihi (1741 – OK-Nik, fol. 26v)

bratovska hiša – gl. hiša bratovščine sv. Rešnjega telesa

franciškanski samostan:⁴²⁸ patri franciskanarji, patri franciskanerji, patri franciskajnarji, franciskani, klošter
 patri franciskanarji:
 • pred PP: franciscanarie (1737 – OK-Nik, fol. 1r)
 • bliſso PP Franciscanarjou (1740 – OK-Nik, fol. 19r)
 patri franciskanerji:
 • pret PP. Franciscanerie (1754 – OK-Nik, fol. 139r)
 patri franciskajnarji:
 • Sraum PP: Franziskainarjah (1759 – OK-Nik, fol. 184v)
 franciskani:
 • pred franciskanie (1741 – OK-Nik, fol. 24r)
 klošter:
 • Franzifhkanarska gaſsa s'klofhtram (1787 – razglas)

hiša bratovščine sv. Rešnjega telesa:⁴²⁹ bratovska hiša
 • Meshnar v' Bratouske hiſhe (1757 – OK-Nik, fol. 167r)

⁴²⁴ Deželnoknežji dvorec na mestu današnjega rektorata univerze na Kongresnem trgu, porušen po potresu 1895, do leta 1747 sedež vicedomskega urada za Kranjsko (Suhadolnik in Anžič, *Novi trg*, str. 23–24).

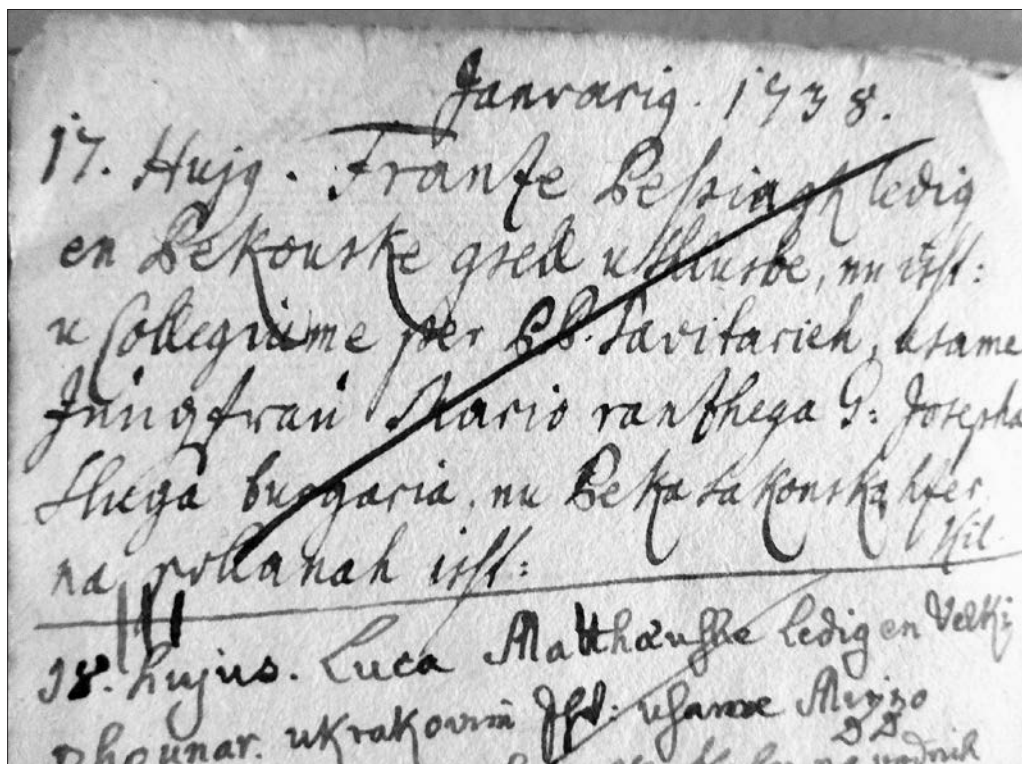
⁴²⁵ Neznana lokacija pred letom 1754, ko so t. i. novi lazaret preuredili v šentpetersko vojašnico. Danes stavba medicinske fakultete na Vrazovem trgu (Suhadolnik in Budna Kodrič, *Šentpetersko predmestje*, str. 105–106 in 274–275).

⁴²⁶ Današnja frančiškanska cerkev na Prešernovem trgu. Avguštinska do razpusta samostana 1782, frančiškanska od 1784, župnijska od 1785 (Höfler, *Gradivo*, str. 116–117).

⁴²⁷ Današnji frančiškanski samostan na Prešernovem trgu (gl. prejšnjo opombo).

⁴²⁸ Samostanska stavba na današnjem Vodnikovem trgu je bila po preselitvi frančiškanov v razpušeni samostan avguštincev eremitov (1784) v letih 1788–1790 prezidana v licej, ob potresu 1895 poškodovana in v letih 1902–3 odstranjena, cerkev Marijinega Vnebovzvetja pa porušena že leta 1786 (Höfler, *Gradivo*, str. 121).

⁴²⁹ Bodisi oratorij sv. Rešnjega telesa na mestu današnjega stolnega župnišča na Ciril-Methodovem trgu bodisi kaka druga hiša stolne bratovščine sv. Rešnjega telesa, v kateri je stanoval mežnar. Mežnar iste bratovščine je namreč leto prej, 1756, v oklicni knjigi naveden kot stanujoč na Poljanah: *S. R. Telleſa bratouſhine Mesnar na Pollanab Ist.* (OK-Nik, fol. 158v). O bratovščini in oratoriju gl. Lavrič, *Ljubljanske baročne bratovščine*, str. 297–298.



Prva slovenska omemba ljubljanskega jezuitskega kolegija leta 1738 v slovenski oklicni knjigi stolne župnije Sv. Nikolaja (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 3v).

hiša Schillingove kuratne ustanove (beneficija) pri Sv. Petru:⁴³⁰ Stiftenga

- v Stiftenga (1783 – OK-Pet, s. p., 18. 1. 1783)

jezuitski kolegij:⁴³¹ (patri) zavitarji, patri jezuviti, patri jezuvitarji, patri jezvitarji, patri jezuitarji, patri jezuitarji

(patri) zavitarji:

- u Collegiume per P. P. Savitarieh (1738 – OK-Nik, fol. 3v), per PP: Savitarieh (1741 – OK-Nik, fol. 25v),
- pred PP: Savitarie (1739 – OK-Nik, fol. 10r), pred Savitarie (1739 – OK-Nik, fol. 14r),
- blisu PP. Savitariou (1745 – OK-Nik, fol. 63v) patri jezuviti:
- pred PP: Jesuvita^e (1740 – OK-Nik, fol. 18v) patri jezuvitarji:
- pred PP Jesuvitariam (1738 – OK-Nik, fol. 3r), pred PP: Jesuvitarje (1740 – OK-Nik, fol. 15r), pred PP: Jesuvitarije (1750 – OK-Nik, fol. 96v), pred P. P. Jesuvitarjeh (1758 – OK-Nik, fol. 172r)
- per P. P. Jesuvitarijh u collegio (1745 – OK-Nik, fol. 54r), per P. P. Jesuvitarijh (1754 – OK-Nik, fol. 54r)

- na starem terg blifo PP: Jesuvitarjou (1744 – OK-Nik, fol. 49r)

patri jezvitarji:

- pred PP: Jesvitarie (1747 – OK-Nik, fol. 73v)

patri jezuitarji:

- per PP. Jesuitarih (1746 – OK-Nik, fol. 58r), per PP. Jesuitariah v' Collegiume (1754 – OK-Nik, fol. 134v)

- pret PP. Jesuitare (1759 – OK-Nik, fol. 185v)

patri jezuitarji:

- pred PP: Jesuiterie (1754 – OK. fol. 134v), pret PP. Jesuiterie (1755 – OK-Nik, fol. 145v)

kapucinski samostan:⁴³² (patri) kapucinarji, (patri) kapucinerji, (patri) kopcinarji, kapucinarski klošter (patri) kapucinarji:

- Sa Capucinarie (1737 – OK-Nik, fol. 1v), Sa P.P. Capucinarje (1739 – OK-Nik, fol. 13r), Sa P. P. Capuzinarij (1745 – OK-Nik, fol. 54r), Sa Kapucinariam (1752 – OK-Nik, fol. 121r), sa P. P. Cappuzinariam (1758 – OK-Nik, fol. 180r), sa Capucinarjami paro: civit: (1784 – OK-Pet, s. p., 26. 6. 1784)
- blifo PP: Capucinarjou (1754 – OK-Nik, fol. 134v)

⁴³⁰ Suhadolnik in Budna Kodrič, *Šentpetrsko predmestje*, str. 256–257.

⁴³¹ Pri Sv. Jakobu na današnjem Levstikovem trgu, razpuščen z ukinitvijo jezuitskega reda leta 1773, naslednje leto pogorel v požaru in bil odstranjen (Höfler, *Gradivo*, str. 122).

⁴³² Na današnjem Kongresnem trgu na mestu parka Zvezda, razpuščen leta 1810 in do kongresa 1821 povsem porušen (Höfler, *Gradivo*, str. 117).

- 132r), blisu PP Capucinariou (1745 – OK-Nik, fol. 56r)
- pred: Capucinarie (1742 – OK-Nik, fol. 32r), pred PP: Capucinarje (1747 – OK-Nik, fol. 71v), pred Capucinarj (1753 – OK-Nik, fol. 122v), pred P. P. Kapucinarjih (1757 – OK-Nik, fol. 168r), pred P. P. Kappucinari (1758 – OK-Nik, fol. 178r)
 - per kapuzinarjih (1787 – razglas)
- (patri) kapucinerji:
- Sa Capucinerje (1745 – OK-Nik, fol. 55v), sapater Kapucinerie (1753 – OK-Nik, fol. 128v)
 - pret PP. Cappucinerie (1754 – OK-Nik, fol. 136r)
- (patri) kopcinarji:
- sa PP. Kopezinari (1757 – OK-Nik, fol. 162r), sa PP. Kopezinarje (1757 – OK-Nik, fol. 162v)
- kapucinarski kloster:
- s' kapuzinarskim Kloftram (1787 – razglas)

klariški samostan:⁴³³ gospe klarisarce, (te) stare nune

gospe klarisarce:

- pred GG: Clarijsarzami (1738 – OK-Nik, fol. 2v), pred Gospemi Clarijarzhi (1742 – OK-Nik, fol. 32v)
 - blijo GG: Clarijsarz (1738 – OK-Nik, fol. 8r), blijo GG: Clarijsarz v S. Petra farre (1755 – OK-Nik, fol. 150v), blisu Gospa Clarijsarz (1757 – OK-Nik, fol. 161v)
 - prute G: G: Clarijsarizam (1754 – OK-Nik, fol. 132r)
 - pret GG. Clarijsarze (1754 – OK-Nik, fol. 137r)
- (te) stare nune:
- pred ftaremi Nunami (1737 – OK-Nik, fol. 2r), pred ftarimi Nunnami (1745 – OK-Nik, fol. 52v),
 - bliju teh ftareh Nun (1740 – OK-Nik, fol. 20v), blijsa ftareh Nunn (1745 – OK-Nik, fol. 56v)
 - preke ftareh Nunam (1742 – OK-Nik, fol. 29v)
 - prute ftareh Nunnam (1742 – OK-Nik, fol. 33r)
 - per starih Nunah (1757 – OK-Nik, fol. 162v)

Križanke (komenda križniškega oz. nemškega viteškega reda):⁴³⁴ Križenke, Križanke, Križanija, Križenija

Križenke:

- ukrišhenkeh (1737 – OK-Nik, fol. 2r), v: Krišhenkeh (1741 – OK-Nik, fol. 22r), vkrišhenkeh (1742 – OK-Nik, fol. 34r), vkrišhenkih (1755 – OK-Nik, fol. 144r)
- pred Krišhenki (1738 – OK-Nik, fol. 6v), pred Krišhenke (1739 – OK-Nik, fol. 9v)

Križanke:

- vkrišhankeh (1743 – OK-Nik, fol. 40r)
- pred Krišhanke (1744 – OK-Nik, fol. 44r)

⁴³³ Na lokaciji sedanje poslopja Banke Slovenije, na vogalu Cankarjeve in Slovenske ceste, razpuščen leta 1782 (Höfler, *Gradiivo*, str. 117).

⁴³⁴ Samostan križniškega reda v Križankah je bil ukinjen po drugi svetovni vojni (Höfler, *Gradiivo*, str. 121–122).

Križanija:

- vkrišhanie (1742 – OK-Nik, fol. 28r), vkrishanije (1742 – OK-Nik, fol. 31v), u Krishanie (1746 – OK-Nik, fol. 58r), u Krishanje (1746 – OK-Nik, fol. 60r), vkrišhanije (1753 – OK-Nik, fol. 122r), v' Krishanije (1753 – OK-Nik, fol. 128r)
 - pred Krishanio (1738 – OK-Nik, fol. 5r), pred Krišhanijo (1750 – OK-Nik, fol. 96v)
 - blisu Krishanie (1744 – OK-Nik, fol. 48v), blisu Krishanje (1748 – OK-Nik, fol. 75v)
- Križenija:
- v Kriseni (1757 – OK-Nik, fol. 166r)
 - pred Krišhenio (1752 – OK-Nik, fol. 129r)

križevniška cerkev Device Marije: križanska cerku Divice Marije

- s' krishansko zerkujjo Divize Marie (1787 – razglas)

Marijino Oznanjenje, cerkev in župnija:⁴³⁵ Devica

Marija angelskiga češenja, Annunciata B. V. M. na štengah, Divica Marija pred mostam

Devica Marija angelskiga češenja:

- Fara per Marii Divizi Angelskiga zhešhenja pred Meštam (1787 – razglas)

Annunciata B. V. M. na štengah:

- parochia Annunciata^e B. V. M. na štengah (1788 – OK-Pet, s.p., 1. 1. 1788)

Divica Marija pred mostam:

- fare divize Mariae pred moftam (1789 – OK-Pet, s.p., 3. 10. 1789)

samostan bosonogih avguštincev

(diskalceatov):⁴³⁶ patri diskalceati, patri diskalciati, školcjatski kloster

patri diskalceati:

- blijo PP. difcalceatou (1738 – OK-Nik, fol. 6v), blisu PP: Discalceatou (1738 – OK-Nik, fol. 7v), blisu PP: Discalceato (1750 – OK-Nik, fol. 102v), bliso Pater Discalceatov (1755 – OK-Nik, fol. 141v)

- prute PP: difcalceatam S: Petra farre (1742 – OK-Nik, fol. 31v)

- per PP: Difcalceatih (1745 – OK-Nik, fol. 49r)

patri diskalciati:

- Sa PP: Difcalciate (1743 – OK-Nik, fol. 41v)

školcjatski kloster:

- do shkolkzjatfjkiga klohtra (1787 – razglas)

⁴³⁵ Nekdanja avguštinska cerkev Marijinega Oznanjenja na današnjem Prešernovem trgu, od leta 1784 frančiškanska in od 1785 župnijska cerkev v upravi frančiškanov (Höfler, *Gradiivo*, str. 116–117).

⁴³⁶ Na Ajdovščini ob Slovenski cesti, med sedanjima Dalmatinovo in Tavčarjevo ulico, ukinjen leta 1784, nato deželna bolnišnica, poslopje porušeno po potresu 1895 (Höfler, *Gradiivo*, str. 118; Valenčič, *Zgodovina*, str. 28).

Štiški dvorec:⁴³⁷ Šitiški hof, Šetiški hof
Šitiški hof:

- v: Jhittihkim hoffo (1740 – OK-Nik, fol. 21r)
- Šetiški hof:
- vJhetishkem hoffo (1742 – OK-Nik, fol. 28v), ú ShettiJhkim hoffu (1745 – OK-Nik, fol. 54v)

Sv. Elizabeta – gl. špitalska cerkev

Sv. Florijan, cerkev:⁴³⁸ Sveti Florjan, Šenflorjan
Sveti Florjan

- per S: Florianu (1738 – OK-Nik, fol. 2v), per S: Floriani u rebri (1738 – OK-Nik, fol. 5r), per S: Floriano (1738 – OK-Nik, fol. 7v)
- blisu S: Floriana (1740 – OK-Nik, fol. 17v), blifo S: Floriana (1743 – OK-Nik, fol. 37r), blisu Suetiga Floriana (1752 – OK-Nik, fol. 118r)
- nad S. Florianam (1754 – OK-Nik, fol. 133v)
- pret S. Florianam (1755 – OK-Nik, fol. 139r)
- Šraun S. Floriana (1756 – OK-Nik, fol. 156r)
- sa S. Florianam (1756 – OK-Nik, fol. 158v)⁴³⁹
- MeJhnar S. Floriana (1757 – OK-Nik, fol. 162v)
- Svętiga Florjava (sic!) gafsa s´ zęrkuvjo (1787 – razglas)
- Šenflorjan:
- pret Šhn= Florianam (1754 – OK-Nik, fol. 134v)

Sv. Jakob, cerkev in župnija:⁴⁴⁰ fara svetiga Jakoba v
Lublani, Sveti Jakob

- Fara Jvetiga Jakoba v Lublani (1787 – razglas)
- pruti Jvętimu Jakobu (1787 – razglas)

Sv. Janez Evangelist, kapucinska cerkev:⁴⁴¹ sveti
Joanes Evangelist

- s´ zerkuvjo Jvętiga Joannesa Evangelifta, inu s´ kapuzinarskim KloJtram (1787 – razglas)

Sv. Janez Krstnik, cerkev in župnija v Trnovem:⁴⁴²
Sveti Janez

- Fara Jvętiga Jannefa v´ Ternovim (1787 – razglas)

Sv. Jernej, cerkev v Spodnji Šiški⁴⁴³

⁴³⁷ Dvorec cistercijanskega samostana v Stični na današnjem Levstikovem trgu, ob ukinitvi samostana leta 1784 prešél na verski sklad (Suhadolnik in Anžič, *Stari trg*, str. 20 in 168).

⁴³⁸ Na današnjem Gornjem trgu, podružnica stolne župnije Sv. Nikolaja, od leta 1785 podružnica novoustanovljene župnije Sv. Jakoba (Höfler, *Gradivo*, str. 119).

⁴³⁹ Po uličnem seznamu z nemškimi in slovenskimi imeni iz leta 1848 se je ulica, navedena med Florijansko (Sv. Florjana ulice) in Rebrijo, imenovala Za sv. Florijanam ali drugi reber (Valenčič, *Zgodovina*, str. 43).

⁴⁴⁰ Župnija s sedežem v nekdanji jezuitski cerkvi, ustanovljena leta 1785 (Höfler, *Gradivo*, str. 122).

⁴⁴¹ Samostanska cerkev na današnjem Kongresnem trgu na mestu parka Zvezda, opuščena z ukinitvijo samostana 1810 in do kongresa leta 1821 popolnoma porušena (Höfler, *Gradivo*, str. 117).

⁴⁴² Od 1785 samostojna župnija, prej podružnica stolne župnije Sv. Nikolaja (Höfler, *Gradivo*, str. 120).

⁴⁴³ Podružnica župnije Šentvid (Höfler, *Gradivo*, str. 110).

- Jpodna JhiJhka s´ zerkuvjo Jvetiga Jerneja (1787 – razglas)

Sv. Jožef, cerkev bosonogih avguštincev (diskalceatov):⁴⁴⁴ Sveti Jožef

- do [...] zerkve Jvętiga JofJhefa (1787 – razglas)

Sv. Jurij, kapela na Gradu:⁴⁴⁵ Sveti Jur(ij)

- Grad s dvema Zęrkvami Svętiga Jurja, inu Jvęte RoJalię na hribu (1787 – razglas)

Sv. Krištof, cerkev za Bežigradom:⁴⁴⁶ Sveti Krištof

- per S: ChriJtopho (1742 – OK-Nik, fol. 31r)
- s´ Zęrkuvjo Jvętiga KriJhtofa (1787 – razglas)

Sv. Nikolaj, stolnica: S. Miklavž, S. Meklavž, Šmeklavž, Šemklavž, Šemeklavž, Šmiklavž, Šemiklavž, Senklavž, Šenklavž, Šenmeklavž, Šenmeklovž, Sveti Nikolaus, Šmaklavž, Šenmiklavž, Šenmeklavž, Šenmeklovž, Sveti Niklavž

S. Miklavž:

- per S. *Miclaushu V= lublani* (1566 – Trubar)⁴⁴⁷

S. Meklavž:

- pred S: Meklausham (1739 – OK-Nik, fol. 8v),

Šmeklavž:

- pred Smeklausham (1744 – OK; fol. 43r), pred

Šhmeklausham (1746 – OK-Nik, fol. 62v)

- ú Smeklaushe (1744 – OK-Nik, fol. 44v)

- blifu S. Meklausha (1740 – OK-Nik, fol. 20r)

Šemklavž:

- v: Semklaufho (1746 – OK-Nik, fol. 61r)

- Sa Shemklausham (1745 – OK-Nik, fol. 55v)

- pred Shemklausham (1744 – OK-Nik, fol. 43r)

- blifo Shemklausha (1747 – OK-Nik, fol. 37r)

Šemeklavž:

- ù She Meklaushe (1749 – OK-Nik, fol. 92r)

- blisu Shemeklausha (1755 – OK-Nik, fol. 145v)

Šmiklavž:

- pred Smiklausham (1750 – OK-Nik, fol. 180v)

Šemiklavž:

- v Shemiklaushe (1755 – OK-Nik, fol. 147r)

Senklavž:

- Sa Senklausham (1742 – OK-Nik, fol. 30v)

Šenklavž:

- blifo Shen=klaufha (1755 – OK-Nik, fol. 150v)

Sveti Nikolaus:

- Sa S: Nicolausam (1742 – OK-Nik, fol. 30v)

- pred S. Nicolausam (1748 – OK-Nik, fol. 81r)

- blifo S. Nicolausa (1755 – OK-Nik, fol. 148r)

⁴⁴⁴ Samostanska cerkev na Ajdovščini, po ukinitvi samostana (1784) skupaj s samostanom prezidana v deželno bolnico, porušeno po potresu 1895 (Höfler, *Gradivo*, str. 118).

⁴⁴⁵ Še obstoječa, zdaj obnovljena (Höfler, *Gradivo*, str. 120).

⁴⁴⁶ Podružnica župnije Sv. Petra, pri njej od 1779 mestno pokopališče, večkrat predelana stavba porušena leta 1958 (Höfler, *Gradivo*, str. 113).

⁴⁴⁷ ZRC SAZU, ISJFR, Lastnoimenska kartoteka, geslo Ljubljana, Trubar, Psalter 1566, bVIa.

• S: Nicolausa zerkue (1750 – OK-Nik, fol. 95v)

Šmaklavž:

• Sa Smaklausham (1748 – OK-Nik, fol. 75v)

Šenmiklavž:

• pret Shn Miklausham (1753 – OK-Nik, fol. 128r),

pred Shn=Miklausham (1753 – OK-Nik, fol. 128r),

pret Shen Miklausham (1755 – OK-Nik, fol. 141r)

Šenmeklavž:

• pred Shen Meklausham (1754 – OK-Nik, fol. 134v)

Šenmeklovž:

• pret Shen Mekloufham (1756 – OK-Nik, fol. 152r)

Sveti Niklavž:

• v'fhkofovski zerkvi fvetiga Niklausha v' Lublani (1787 – razglas)

• s' to vikfhi, inu fhkofovsko zerkuju fvetiga Niklavsha (1787 – razglas)

Sv. Peter, župnija, cerkev in predmestje: S. Peter, S. Petra fara/fara S. Petra, Svetiga Petra fara, fara Svetiga Petra pred mestam, fara S. Pjetra, Sveti Peter, Št. Peter

S. Peter:

• od S: Petra (1591 – KM-Nik, pag. 52)

S. Petra fara/fara S. Petra:

• S: Petra farre (1739 – OK-Nik, fol. 9r), fare S: petra (1754 – OK-Nik, fol. 131v)

• u S: Petra farri (1746 – OK-Nik, fol. 67r), vfarre S. Petra (1756 – OK-Nik, fol. 156r), v S: Petra farre (1743 – OK-Nik, fol. 37r)

Svetiga Petra fara:

• v=Suetiga Petra farre (1744 – OK-Nik, fol. 42v), v:

Svetiga Petra farre (1744 – OK-Nik, fol. 45r)

• Suetiga Petra Farre (1752 – OK-Nik, fol. 118r)

fara Svetiga Petra pred mestam:

• Fara fvetiga Petra pred Mestam (1787 – razglas)

Sv. Pjetra fara:

• S: Pietra farre (1745 – OK-Nik, fol. 63v)

Sveti Peter:

• per Suetemo Petro v' faroushe (1750 – OK-Nik, fol. 150r)

• do fvetiga Petra (1787 – razglas)

Št. Peter [župnija]:

• karje pod St. Peter [...] flifhalu (1787 – razglas)

Sv. Rozalija, cerkev pod Gradom:⁴⁴⁸ Sveta Rozalija (na hribu)

• blijo S: Rosalia^e (1744 – OK-Nik, fol. 49r)

• ù rebri pod S: Rosalio (1749 – OK-Nik, fol. 85v)

• Meshnar S. Rosalia^e (1758 – OK-Nik, fol. 179r)

• Grad s dvemi Zerkvami Svetiga Jurja , inu fvetje Rofalię na hribu (1787 – razglas)

⁴⁴⁸ Podružnica stolne župnije Sv. Nikolaja pod Gradom, kratak čas od 1785 do porušenja naslednje leto podružnica novo-ustanovljene župnije Sv. Jakoba (Höfler, *Gradivo*, str. 119; Lavrič, *Cerkev sv. Rozalije*, str. 237).

Sv. Trojica, uršulinska cerkev:⁴⁴⁹ Sveta Trojica

• s' zerkuvjo fвете Trojize inu s' Nunskim Klofshtram (1787 – razglas)

škofijski dvorec: Škofija

• uskoffie (1738 – OK-Nik, fol. 6v), u Shkoffie (1740 – OK-Nik, fol. 17r), v: Shkoffije (1741 – OK-Nik, fol. 24r), vshkoffije (1742 – fol. 31r)

• pred skoffio (1739 – OK-Nik, fol. 11v), pret Shkoffio (1758 – OK-Nik, fol. 173r)⁴⁵⁰

• od shkoffie zhefs (1739 – OK-Nik, fol. 10r)

• srauen Skoffie (1755 – OK-Nik, fol. 140r), Sraum Shkoffie (1758 – OK-Nik, fol. 178v)

• blijo Shkoffije (1756 – OK-Nik, fol. 154r), blisu Skoffije (1755 – OK-Nik, fol. 148v)

• Sa Skoffio (1740 – OK-Nik, fol. 15r)

• penes Skofiam (1784 – OK-Pet, s. p., 27. 5. 1784)

špitalska cerkev sv. Elizabete:⁴⁵¹ [špitavska] cerku

• Shpitavska gafsa s' zerkuvjo (1787 – razglas)

Štiftenga – gl. hiša Schillingove kuratne ustanove (beneficija) pri Sv. Petru

uršulinski samostan:⁴⁵² (te) nove nune, gospe

uršlinarce, gospe uršulinarce (v kloštru), gospe

uršelinarce, gospe uršulinerce, mlade gospe

uršulinarce, nunski klošter

(te) nove nune:

• pred temi Novemi Nunami (1738 – OK-Nik, fol. 2v), pred Novim nunami (1741 – OK-Nik, fol. 22v),

pred novem Nunami (1743 – OK-Nik, fol. 38r),

pred novemi Nunami (1744 – OK-Nik, fol. 51r)

• blisu Noveh Nun (1738 – OK-Nik, fol. 5Ar), blisu teh Noveh Nun (1741 – OK-Nik, fol. 25v)

gospe uršlinarce:

• bliju GG: Vrshlinarz (1740 – OK-Nik, fol. 15r)

gospe uršulinarce:

• per Gospoh Vrshulinarzhah ù Cloftru (1751 – OK-Nik, fol. 112v)

• blijo GG: Vrfulinarz (1751 – OK-Nik, fol. 109r),

blisu GG: Vrfulinarz (1753 – OK-Nik, fol. 124r)

• pred GG: Vrfulinarzami (1744 – OK-Nik, fol. 45v), pred GG: Vrfulinarzame (1744 – OK-Nik,

fol. 45v)

• per Gospoh Vrshulinarzah (1750 – OK-Nik, fol. 101v), per Gospoh Vrshulinarzhah (1750 – OK-Nik, fol. 103v)

• pred G: Vrfulinarzami (1742 – OK-Nik, fol. 30r), pred Gospoh Vrshulinarzhah (1747 – OK-Nik, fol. 69r), pred GGospoh (sic!) Vrshulinarzhah (1747

⁴⁴⁹ Cerkev uršulinskega samostana na Kongresnem trgu.

⁴⁵⁰ Leta 1877 je bilo uvedeno uradno ulično ime Pred škofijo in odpravljeno leta 1952 (Valenčič, *Zgodovina*, str. 62 in 227).

⁴⁵¹ Nekdanja cerkev ob Špitalski, danes Stritarjevi ulici, na mestu Kresije, profanirana in prezidana leta 1831 (Höfler, *Gradivo*, str. 119).

⁴⁵² Še delujoči samostan ob Slovenski cesti.

– OK-Nik, fol. 69v), pret GG. Vrfjulinarze (1753 – OK-Nik, fol. 130v)

• prute GG: Vrfjulinarzam (1755 – OK-Nik, fol. 151r)

• Sraven GG. Urĳhulinarzah (1757 – OK-Nik, fol. 164r), sraum Gospoh Vrsulinarzeh (1758 – OK-Nik, fol. 179r)

gospo urĳelinarce:

• per Gospoh Vršellinarzah (1746 – OK-Nik, fol. 65r)

gospo urĳulinerce:

• blisu GG. Urĳhulinerz (1754 – OK-Nik, fol. 139r)

mlade gospo urĳulinarce:

• sraum teh Mladeh Gospoh Vrfĳhulinarzeh (1757 – OK-Nik, fol. 169r)

nunski kloster:

• s'zĳerkuvjo ųvete Trojize inu s'Nunskim Kloĳhtram (1787 – razglas)

ĳupniĳe pri Sv. Petru: farovĳ

• per Suetemo Petro v' faroushe (1750 – OK-Nik, fol. 150r)

7. ZASEBNE HIĳE IN DVORCI⁴⁵³

Abondijev dvorec (pristava) ob Trĳaĳki cesti: ⁴⁵⁴

Posovĳov grad

• na Pofsovovim gradu is Sunei Shrange (1786 – OK-Pet, s. p., 2. 6. 1786)

• do pofĳovzhoviga grada (1787 – razglas)⁴⁵⁵

Amonova hiĳa v Roĳni gasi: gospo Amonovke hiĳa

• v Roshne gafsi ranze gospo Amonouke Hiĳhe (1758 – OK-Nik, fol. 178v)

Antingarĳeva hiĳa za avĳuĳtinci: Antingarĳova hiĳa

• sa PP. Augustinarie v G. Antingariove hiĳhe (1758 – OK-Nik, fol. 175v)

Antonova hiĳa v Predmestju: Antonova hiĳa

• ex Suburbio Sub. No. 89 v Antonovi hiĳhi (1787 – OK-Pet, s. p., 10. 2. 1787)

Auersperg – gl. Turĳaĳki grofovski dvorec in Turĳaĳki kneĳji dvorec

Baroniusova hiĳa na Cesti pred Kriĳevniĳkimi

vrti: doktor Baroniusova hiĳa, Baroniesova hiĳa
doktor Baroniusova hiĳa:

• v Doctar Baroniusove hiĳhe (1756 – OK-Nik, fol. 159r), v' Doctar Baroniufove hiĳhe (1757 – OK-

Nik, fol. 161r), Sunei Krishanskeh urat v' Doctar Baroniufsove hiĳhe (1757 – OK-Nik, fol. 165r)

Baroniesova hiĳa:

• na zheste Shlahtniga Gespuda v Baroniesove Hiĳhe (1757 – OK; fol., 168r)

Bebarĳeva hiĳa pod Gradom: Bebarĳova hiĳa

• v Bebarĳove hishe pod Gradam (1784 – OK-Pet, s. p., 29. 12. 1784)

Blagajeva hiĳa na Starem trĳu: graf Blagajova hiĳa

• vgraff Blagajjove hiĳhe (1753 – OK-Nik, fol. 121v)

Breclĳeva hiĳa: gospud Breclnova hiĳa

• v' gospud Brezelrove Hiĳhe (1758 – OK-Nik, fol. 178r)

Brezariĳina hiĳa na Zĳornjih Poljanah: Breĳarĳena hiĳa

• in Bresharzhene hishe in Super: Pölland (1773 – OK-Pet, s. p., 15. 5. 1773)

Bulovĳeva hiĳa: Bulovĳova hiĳa

• v Bulouzhove Hiĳhe (1757 – OK-Nik, fol. 167v)

Cargniatijeva hiĳa na Mestnem trĳu:⁴⁵⁶ Anton

Kargniatova hiĳa

• na plazu do Pĳeter Anton Kargniatove hiĳhe (1787 – razglas)

Coppinijeve hiĳe za avĳuĳtinci: Copponive hiĳe

• Sa zhernemi Menihi u Copponiveh hishah (1739 – OK-Nik, fol. 14r)

ĳadeĳeva hiĳa na Cesti: ĳadeĳova hiĳa

• sunei Krishanskih na Zheste v Zhadeshove

Hiĳhe (1758 – OK-Nik, fol. 175r)

ĳebulova hiĳa v ųpitalski ulici: ĳebulova hiĳa

• v Shpitauski gafsi v g: Zhebulove Hiĳhe (1758 – OK-Nik, fol. 178r)

Detelova hiĳa za patri avĳuĳtinci: Detelava hiĳa

• u Detelau Hiĳi retro P. P: Aug. (1782 – OK-Pet, s. p., 1. 2. 1782)

De Werthova hiĳa v Kriĳevniĳki ulici: De Wertova hiĳa

• v' Krishanske Gafse v' de Werthove hiĳhe (1758 – OK-Nik, fol. 169r)

Domiclĳeva hiĳa na Poljanah

• in Pelondt in in Domicelnoveh hiĳsah (1717 – OK-Pet, pag. 110)

Dudiĳeva hiĳa pred avĳuĳtinci:

• pred P: P: Augustinarie v G. Duditschove Hiĳhe (1758 – OK-Nik, fol. 178r)

Elefantenwirt:⁴⁵⁷ Elefantenvirt

• apud Elefanten Wirth in via regia (1783 – OK-Pet, s. p., 8. 7. 1783)

Engelshouserĳeva hiĳa: graf Engelshouserĳova hiĳa

• ų Graff Engelshaueriove hishe (1758 – OK-Nik, fol. 111r)

⁴⁵³ Razen za pomembnejĳe stavbe (dvorce) in nekatere specifiĳne (gostilne) niso identificirane natanĳne lokacije, ampak je navedeno samo obmoĳe, kot je sporoĳeno v citiranem viru oziroma ugotovljeno iz drugih virov na podlagi lastniĳstva.

⁴⁵⁴ Nekdanji dvorec v predmestju Gradiĳe pri trĳaĳki mitnici, katerega lastnik je bil med letoma 1767 in 1794 odvetnik dr. Joĳef Possaviz (Šmole, *Graĳĳine*, str. 63; prim. Stopar, *Graĳjske stavbe*, str. 131). ųentpeterska oklicna knjiga ga leta 1769 do-loĳeje postavlja na Lepi pot: *apud Dnum Doctorem Pofsoviz na Leipem poto* (OK-Pet, pag. 6).

⁴⁵⁵ Nemĳka ustreznica v razglasu se glasi: *bis inklusive des Dokt. pofĳovitzischen Schlöffel*.

⁴⁵⁶ Danes Stari trg 1 (Suhadolnik in Anĳiĳ, *Stari trg*, str. 137).

⁴⁵⁷ Gostiĳe Slon ob danaĳnji Slovenski cesti (danes hotel Slon), po katerem je dobila ime Slonova ulica, prviĳ izpriĳana leta 1797 kot *Slonova gassa*, danaĳnja ĳopova ulica (Valenĳiĳ, *Zĳodovina*, str. 28; Suhadolnik in Anĳiĳ, *Kongresni trg*, str. 75; prim. Staroslav, *Gostilne v stari Ljubljani*, str. 36).

Erberjeva hiša za kapucinskim vrtom: Erbarjova hiša

- Sa Capucinarskem Vertam u Erbarioure hishe (1739 – OK-Nik, fol. 10v)

Erbergova/Erberičina hiša na Cesti: Erberčena hiša

- na Cejste v' Erberzhene hišhe (1758 – OK-Nik, fol. 169v)

Erbergova/Erberičina hiša na Bregu: baron Erberčina hiša

- na Brego v' Baron Erberzhine hišhe (1756 – OK-Nik, fol. 160v)

Ettlova hiša na Starem trgu: Ettelnova hiša

- v Ettelnove hishe na ftarem Tergo (1757 – OK-Nik, fol. 164r)

Franketova hiša pri Sv. Rozaliji: doktor Franketova hiša

- v Doctor Franketovi hishi sraun Svete Rosalie Parochiae Civitatis (1784 – OK-Pet, s. p., 24. 7. 1784)

Garzarollijeva hiša na Poljanah: Garzarolova hiša

- ex Polland sub N^o. 39 v Garzarolovi hišhe (1787 – OK-Pet, s. p., 13. 1. 1787)

Gladikova hiša za kapucini: Gladikova hiša

- Sa PP. Capucinerie v' Gladikove hišhe (1757 – OK-Nik, fol. 165r), v Gladikove Hišhe sa P. P. Cappucinarie (1757 – OK-Nik, fol. 167v)

Goldšmidova hiša Za zidom: Golčmedova hiša

- Sa Sidam v golzhmedove hishe (1757 – OK-Nik, fol. 162r)

Gradiškova hiša v Kravji dolini: Gradiškova hiša

- V Gradiškov Hišhi in Kravja Dolina (1781 – OK-Pet, s. p., 26. 9. 1781)

Hannova hiša Za zidom: Honova hiša

- sa Sydam v' G. Honove hišhe (1752 – OK-Nik, fol. 120r), v' honove hishe sa Sidam (1759 – OK-Nik, fol. 181r)

Hirschenwirt:⁴⁵⁸ Hiršenvirt/Hiršenbirt

- per Hirshen Wirto (1757 – OK-Nik, fol. 167r)

Kajzarjeva hiša pred Škofijo (1758 – OK-Nik, fol. 178v): Kajzarjova hiša

- v Gospud Kaisharjove Hišhe pred Shkoffio

Kamarjeva hiša na Žabjaku: Kamarjova hiša

- na Schabieko v Kamrariove hišhe (1757 – OK-Nik, fol. 165r)

Kerrerjeva hiša na Mestnem trgu:⁴⁵⁹ Anton

Kerarjova hiša

- na plazu do Tranzh inu Anton Kerarjove hišhe (1787 – razglas)

Kleplatova hiša na Poljanah: Kleplotova hiša

- v Kleplotove hishe in Poelland (1784 – OK-Pet, s. p., 29. 12. 1784)

Kmetovkina hiša na Zgornjih Poljanah:

Hmetovkena hiša

- ú Hmetoukene hishe in Sup: Pölland (1773 – OK-Pet, s. p., 23. 5. 1773)

Knajdlova hiša v župniji Sv. Petra: Knajdelnova hiša

- v' Knaidelnove hishe paroch. S. Petri (1785 – OK-Pet, s. p., 23. 7. 1785)

Knezova hiša na Starem trgu: Knezova hiša

- v Knesove hišhe na ftarem Tergo (1757 – OK-Nik, fol. 160v)

Konarjeva hiša v Predmestju: Konarjova hiša

- in Konariove hišhi in Suburbio (1781 – OK-Pet, s. p., 22. 6. 1781)

Kontova hiša: Kontova hiša

- Sa menihe ú Kontove hishe (1785 – OK-Pet, sa. P., 4. 1. 1785)

Kopačeva hiša v Predmestju: Kopačova hiša

- v Koppatschove hishe in suburbio (1784 – OK-Pet, s. p., 4. 11. 1784)

Križanova hiša onstran Šušarskega mostu:

Križanova hiša

- zheft Jhuftarski mojt u Krishanove hishi (1755 – OK-Nik, fol. 48v)

Krznarske hiše pri bosonogih avguštincih:

Karznarske hiše

- apud Discalceatos ú Karsnarskich hischah (1715 – OK-Pet, pag. 89)

Kuharjeva hiša v Križevniški ulici: Kuharjova hiša

- v Krishenske Gafsi v Kuharjove Hišhe (1758 – OK-Nik, fol. 178v)

Kukova hiša na Mestnem trgu: Kukova hiša

- v G. Kukovi hišhe na plazo (1758 – OK-Nik, fol. 180r)

Kukova hiša na Poljanah: Kukova hiša

- in Polland ú Kukovi Hishe (1787 – OK-Pet, s. p., 3. 1. 1787)

Lahovše na Mestnem trgu:⁴⁶⁰ Lahovše (na Placu)

- na plazzo ulahoufhah (1737 – OK-Nik, fol. 1v), u=Lahoushe na plazu (1739 – OK-Nik, fol. 11r)
- vlahoufhe (1738 – OK-Nik, fol. 3v), ulahoufhe (1738 – OK-Nik, fol. 4v), u Lahoushe (1738 – OK-Nik, fol. 5Av), vlahousho (1742 – OK-Nik, fol. 34r), v Lahouse (1757 – OK-Nik, fol. 168v)

- na plazo bliso Lahousha (1753 – OK-Nik, fol. 127v)

- in Lachousche in Civitate Labacenfi (1773 – OK-Pet, s. p., 24. 4. 1773)

Laternarjeva hiša na Poljanah: Lahtirnarjova hiša,

Laternarjova hiša

Lahtirnarjova hiša:

- ex Polland ú Lahtirnarjove hishe (1786 – OK-Pet, s. p., 17. 6. 1786)

⁴⁵⁸ Neidentificirana lokacija. Ne gre za gostilno »pri Jelenu« na začetku Resljeve ceste pri Zmajskem mostu, ki je dobila ime po lastniku Jalnu z začetka 19. stoletja, obstajala pa je vsaj že leta 1782 (Suhadolnik in Budna Kodrič, *Šentpetrsko predmestje*, str. 171–172; Staroslav, *Gostilne v stari Ljubljani*, str. 25).

⁴⁵⁹ Danes Stari trg 2 (Suhadolnik in Anžič, *Stari trg*, str. 138).

⁴⁶⁰ T. i. Rakovčeva hiša, ena največjih stavb ljubljanske meščanske arhitekture z notranjim dvoriščem (Mestni trg 17, Cankarjevo nabrežje 25).



T. i. Rakovčeva hiša na Mestnem trgu 17 – nekdanje Labovše, ki so dobile ime po rodbini Lah pl. Lachenheim (foto: B. Golec, marec 2022).

Laternarjova hiša:

- in Pölland ú Laternarjovi hishi (1787 – OK-Pet, s. p., 4. 5. 1787)

Lectarjeva hiša na Poljanah: Lectarjova hiša

- in Polland ú Leztarjove hishe (1785 – OK-Pet, s. p., 2. 4. 1785)

Ledrerjeva hiša na Poljanah: Ledererjova hiša

- ex Pölland, inq. in Ledererjove hishe (1785 – OK-Pet, s. p., 9. 5. 1785)

Lichtentalova hiša pri Križankah: Liehentalava hiša

- pred Krišhenio v Liehtentalave Hišhe (1758 – OK-Nik, fol. 170v)

Ložarjeva hiša na Zgornjih Poljanah: Ložarjova hiša

- na gorneh Polanah u Losharjovi hishi (1782 – OK-Pet, s. p., 27. 9. 1782)

Ložarjeva kajža v Gradišču: Ložarjava kajža

- u Gradifhe v Ložharjave kaišhe (1787 – OK-Pet, s. p., 1. 2. 1787)

Merzenheimova hiša na Gosposki ulici:

Merzenheimova hiša

- v Gospud Merzenhaimove hišhe in Herrn gajfen (1758 – OK-Nik, fol. 169r)

- v G. Merzenhamove hišhe na novem Tergo (1758 – OK-Nik, fol. 175v)⁴⁶¹

⁴⁶¹ Ista Merzenheimova hiša v Gosposki ulici, v kateri sta leta 1754 živela oba v oklicih omenjena delodajalca ženinov, pl.

mesarjeva hiša na Ribjem trgu: eniga mesarja hiša

- eniga Mešfaria hisha (1575 – Trubar)⁴⁶²

mestna hiša na Cesti: (gmajn) mestna hiša

- na cešte v´ mestni hišhe (1755 – OK-Nik, fol. 142v), na ceiste v´ gmein meštne hišhe (1758 – OK-Nik, fol. 171v), v gmein mestne Hišhe na Zeste (1758 – OK-Nik, fol. 176r)

mestna hiša blizu Tranče: (gmajn) mestna hiša, gmajn mejstna hiša

(gmajn) mestna hiša:

- blisu noviga Sydaina v´ gmein Meštni hišhe (1756 – OK-Nik, fol. 160v), v Mestni hišhe sraum Noviga Sydaina (1756 – OK-Nik, fol. 160v)

gmajn mejstna hiša:

- blisu noviga Sydaina v´ gmein meiftni hišhi (1756 – OK-Nik, fol. 160v)

mestna hiša, imenovana pri Bildemanu, na

Mestnem trgu:⁴⁶³ mejstna hiša per Bildemanu

- v´ Meiftni hišhe per bildemanu (1757 – OK-Nik, fol. 163v)

mestna hiša v Trnovem: mestna hiša

Marotti in grof Purgstall (Šturm (ur.), *Ljubljanske družine*, str. 25–26).

⁴⁶² ZRC SAZU, ISJFR, Lastnoimenska kartoteka, geslo Ljubljana, Trubar, Katehismus z dvejma izlagama 1575, 189.

⁴⁶³ Prvi ljubljanski hotel »Pri divjem možu« (zum Wilden Mann), blizu Magistrata, danes Ciril-Metodov trg 21, začel delovati leta 1736 (Suhadolnik in Anžič, *Mestni trg*, str. 31–32 in 83; prim. Staroslav, *Gostilne v stari Ljubljani*, str. 9).

• v Ternovim v Meftni Hifhe (1758 – OK-Nik, fol. 177r)

Mežurkana hiša: Mežurkana hiša

• ú Mejhurkane hishi (1742 – OK-Nik, fol. 30v)

Mikuličeva hiša pri Sv. Florijanu: Mikuličova hiša

• per S. Floriano v G. Mikulizhove hifhe (1757 – OK-Nik, fol. 167r)

Milharčičeva hiša pri avguštincih: Milharčičova hiša

• pred P. P. Augustinariam v' Gospud

Milharzhizhove Hifhe (1758 – OK-Nik, fol. 180r)

Mulejeve hiše na Poljanah: Muleove hiše

• ex Pölland v Muleovih hifhah (1787 – OK-Pet, s. p., 6. 10. 1787)

Nadlarjeva hiša pod gradom: Nadlarjeva hiša

• in Nadlarjeve hishi pod Gradam (1786 – OK-Pet, s. p., 28. 6. 1786)

Obrezova hiša v Gradišču:

• in Gradishe u Obresatovi hishi (1787 – OK-Pet, s. p., 2. 6. 1787)

Pekovša/Pekovska hiša v Predmestju: Pekouša hiša

• in Suburbio ù Pekoushi hishi (1781 – OK-Pet, s. p., 28. 4. 1781)

Petermanova/Petermanč(i)na hiša na Starem

trgu: Petermončna hiša

• v Petermonzhne Hifhe na ftarmo tergo (1758 – OK-Nik, fol. 174v), na ftarmo Tergo v Petermonzhne Hifhe (1758 – OK-Nik, fol. 178v)

Petrovkina hiša pred Špitalskimi vrati: Petravke hiša

• in Petrauke hifsi ante portam hospitalensem (1717 – OK-Pet, pag. 116)

Pilgramova hiša: Pilgromova hiša

• v' G. Pilgromove hifhe (1755 – OK-Nik, fol. 151r)

Pillichgrätzova/Billichgrätzova hiša:⁴⁶⁴ Piligracova hiša, barona Pilihgraca hiša

• v Piligracove Hifhe (1757 – OK-Nik, fol. 162r)

• v Gnadliviga gospuda Barona Pillichgraza Hifhe (1759 – OK-Nik, fol. 184v)

Pintarjeva hiša v Krakovem: Pintarjeva hiša

• v Krakoum v Pintarjeve Hifhe (1759 – OK-Nik, fol. 185r)

Piškurjeva hiša v Gradišču: Piškurjeva hiša

• v Pišhkurjave Hifhe in gradishe (1782 – OK-Pet, s. p., 5. 9. 1782)

Področnik, dvorec:⁴⁶⁵ gradič (pod Rozenpaham), Gruberjav grad

Gradič (pod Rozenpaham):

• v: gradizhu sub Rosenpach (1783 – OK-Pet, s. p., 30. 8. 1783)

• v Gradizhu pod Rosenpaham (1784 – OK-Pet, s. p., 19. 6. 1784)

⁴⁶⁴ Na mestu dela današnje Kresije, proti škofijskemu dvorcu (Suhadolnik, *Živilski trg*, str. 8–9; prim. Šturm (ur.), *Ljubljanske družine*, str. 61).

⁴⁶⁵ Na mestu današnje Vile Področnik, zgrajene po drugi svetovni vojni (Stopar, *Grajske stavbe*, str. 132–135).

Gruberjav grad:⁴⁶⁶

• v gruberjaumu grad sub Rosenbach (1784 – OK-Pet, s. p., 16. 4. 1784)

Pomorančarjeva hiša v Hrenovi ulici:⁴⁶⁷

Pomorančarjeva hiša

• v' hribove gafse v' Pomoranzharjove hishe (1785 – OK-Pet, s. p., 23. 7. 1785)

Poscheva hiša na Ribjem trgu: Pošova hiša

• pri Poshoui hyshi (Trubar – 1575)⁴⁶⁸

• Sa Poshouo hisho (Trubar – 1575)⁴⁶⁹

Posovčov grad – gl. Abondijev dvorec (pristava) v Gradišču in Lepi pot

Pragerjeva hiša v Šentpeterskem predmestju:

pamaster Progarjeva hiša

• od Pamaftrove Progarjeve hifhe (1787 – razglas)

Puchenthalova hiša (v predmestju): Puhentalava hiša

• v Jamnikov prištav Sraven Puhentalave hise

paroch: civitatis (1784 – OK-Pet, s. p., 16. 4. 1784)

Puchfinkova hiša v Šentpeterskem predmestju:

Puhfinkova hiša

• per Puhfinkovi hifhi (1787 – razglas)

Rasternova hiša pri Tranči: g. Rastnarja hiša

• v' Gnadloviga G. Rastnaria hifhe Sraven noviga Sidaina (1758 – OK-Nik, fol. 170r)

Rösselwirt za kapucinarji:⁴⁷⁰ Reselvirt/Reselbirt

• per Refselwiro Sa PP. Capucin: (1758 – OK-Nik, fol. 169r)

Sanetova hiša: Sanetova hiša

• v Sanetove hifhe (1756 – OK-Nik, fol. 155r)

Savinškova hiša v Židovski ulici: Savinškova hiša

• v Savinjhikovi hifhi vjudouski gafsi (1787 – OK-Pet, s. p., 14. 9. 1787)

Slivarjeva hiša: Slivarjeva hiša

• v Gospud Slivariove Hische (1757 – OK-Nik, fol. 163r)

Smrekarjeve hiše na Cesti: Smrekarjeve hiše

• v Smrekariovih hifhah na Ceifte (1757 – OK-Nik, fol. 164v)

Spreizerjeva hiša na Poljanah: Spreizerjeva hiša

• na Pollanah v' Spreizeriove hifhe (1758 – OK-Nik, fol. 169v)

Steinhoffnova hiša:⁴⁷¹ Steinhoffnova hiša

• ù Stainhoffnove hishi (1749 – OK-Nik, fol. 91r), v Stainhoffnove Hische (1757 – OK-Nik, fol. 162v)

⁴⁶⁶ Jezuit Gabrijel Gruber je dvorec kupil leta 1774, v lasti njegove družine je ostal do prodaje leta 1787 (prav tam, str. 133).

⁴⁶⁷ Poimenovanje po nekem trgovcu z južnim sadjem.

⁴⁶⁸ ZRC SAZU, ISJFR, Lastnoimenska kartoteka, geslo Ljubljana, Trubar, Katehismus z dvehma izlagama 1575, 189.

⁴⁶⁹ Prav tam.

⁴⁷⁰ Gostilna »Reselbirt« (»zum weissen Rössel«) na sedanji Wolfovi ulici 12, na mestu Oražnovnega doma (Staroslav, *Gostilne v stari Ljubljani*, str. 33; prim. Suhadolnik in Anžič, *Kongresni trg*, str. 58, 169–170 in 190–191).

⁴⁷¹ Sredi 18. stoletja sta v stolni župniji izpričani dve Steinhoffnovi hiši, ena na Mestnem trgu in druga v predmestju Gradišče (prim. Šturm (ur.), *Ljubljanske družine*, str. 104 in 168–169).

Steinhoffnova hiša v Predmestju: Steinhoffnava hiša

• v Steinhoffnav Hifchi in Suburbio (1781 – OK-Pet, s. p., 7. 7. 1781)

Sternwirtova hiša za kapucini:⁴⁷² Sternwirtova hiša

• v Jhtern Wirtove Hifhe sa P. P. Capucinarje (1758 – OK-Nik, fol. 174r)

Strassoldova hiša na Novem trgu: graf

Strassoldova hiša

• v graff: Jtrafoldo hifhe Na Novim tergo (1743 – OK-Nik, fol. 40r)

Šajtove hiše na Cesti blizu bosonogih avguštincev:

Šajtave hiše – gl. tudi Ajdovščina

• U Schaitavich hifhas (sic!) prope P. P. Difcal. in via regia (1782 – OK-Pet, s. p., 26. 7. 1782)

Šelonkine hiše proti bosonogim avguštincem:

Šelonkene hiše

• vJhellonkeneh hifhah prute PP: difcalceatam S: Petra farre (1742 – OK-Nik, fol. 31v)

Šrajova hiša v župniji Sv. Jakoba: Šrajova hiša

• v Jhrajovi hifhi parochia^c S. Jacobi (1787 – OK-Pet, s. p., 13. 1. 1787)

Tišlarjeva hiša na Dolenjski (Karlovski) cesti:

Tišlarjova hiša

• do tišhlarjove hifhe (1787 – razglas)

Turjaški grofovski dvorec:⁴⁷³ Turjaški hof, grafa

Ignaci Auersperga hof, graf Ignaci Auersperški hof, landshaubtmanov hof, grafa Ignaci Auersperg hiša
Turjaški hof:

• uterjajhkim hoffo (1738 – OK-Nik, fol. 5r),

vterjajhkim hoffo (1739 – OK-Nik, fol. 8v), ú

Terjaskim hoffu (1743 – OK-Nik, fol. 35r)

grafa Ignaci Auersperga hof:

• v: graffa Ignati Aversperga hoffo (1742 – OK-Nik, fol. 33v)

graf Ignaci Auersperški hof:

• ú Graff Ignati Aversperskim hoffu (1746 – OK-Nik, fol. 58v)

landshaubtmanov hof:

• u Landtshaubtmanovem hoffu⁴⁷⁴ (1746 – OK-Nik, fol. 65v)

grafa Ignaci Auersperg hiša:⁴⁷⁵

• v' Graff Ignati Aversperg hifhe (1753 – OK-Nik, fol. 123r)

Turjaški knežji dvorec:⁴⁷⁶ Firšt Auerspergov hof,

Firšt Auersperški hof, Firštov hof, Fürštov hof, Ferštov hof

Firšt Auerspergov hof:

• vñrJht Averspergovim hoffo (1742 – OK-Nik, fol. 31v), v: firsh=Averspergovimo hoffo (1753 – OK-Nik, fol. 123v)

Firšt Auersperški hof:

• ú firsh=Aversperskim hoffu (1743 – OK-Nik, fol. 40v)

Firštov hof:

• vñrJhtovem hoffo na novim tergo (1751 – OK-Nik, fol. 109r), v' Firshtovem hoffo (1753 – OK-Nik, fol. 127v), v: firshovim hoffo (1753 – OK-Nik, fol. 129r), v Firshoumo Hoffo (1758 – OK-Nik, fol. 171r)

Fürštov hof:

• v' fürJhtovem hoffo (1753 – OK-Nik, fol. 127r)

Ferštov hof:

• v' Fershtoumo Hoffo (1757 – OK-Nik, fol. 164v)

Vahtarjeva hiša na Spodnjih Poljanah: Vahtarjova hiša

• na Spudneh Pollanah v Vahtariove hifhe (1758 – OK-Nik, fol. 170v)

Vertezova hiša za bosonogimi avguštinci:

Vertezova hiša

• Sa PP: Difcalciate v Wertesou hifhe (1743 – OK-Nik, fol. 41v)

Vidmarjeva hiša na Starem trgu: doktorja/doktorja Vidmarja hiša

• v Jhlahtniga Gosp: Doctarja Vidmarja Hifhe na Staro Tergo (1758 – OK-Nik, fol. 179r), na Staro tergo v Shlahtniga Gospuda Doctorja Vidmarja Hifhe (1758 – OK-Nik, fol. 180r)

Weinachtova hiša na Starem trgu: Wainohtova

hiša, Weinahtova hiša

Wainohtova hiša:

• v=Wainohtove hifhe (1744 – OK-Nik, fol. 48v), ù Wainohtovi hishi na Jtarem tergo (1748 – OK-Nik, fol. 83r)

Weinahtova hiša:

• v weinahtovi hifhe (1755 – OK-Nik, fol. 143v)

Wisenthalova hiša na Bregu: Bisentalova hiša

• na Brego v' Bisenthalove hifhe (1757 – OK-Nik, fol. 164v)

Zalerjeva hiša v Predmestju: Salerjova hiša

• ex suburbio v salerjove hifhe (1787 – OK-Pet, s. p., 1. 2. 1787)

Zergollernova hiša na Mestnem trgu:⁴⁷⁷ gospud Cergola hiša

• ú Gnadl Gospud Zergolla hifhe [...] na plazo (1753 – OK-Nik, fol. 123v)

⁴⁷² Glede na lokacijo skoraj brez dvoma gostilna Zlata zvezda (»Zum Goldenen Stern«), izpričana s tem imenom od konca 18. stoletja, sicer gostilna že v tridesetih letih 18. stoletja, danes Wolfova ulica 8 (Suhadolnik in Anžič, *Kongresni trg*, str. 58 in 166; Staroslav, *Gostilne v stari Ljubljani*, str. 34).

⁴⁷³ Auerspergov dvorec ali Turjaška palača na Gosposki ulici, danes Mestni muzej Ljubljana (Suhadolnik in Anžič, *Novi trg*, str. 20–21 in 105).

⁴⁷⁴ Med letoma 1742 in 1759 je bil kranjski deželni glavar Anton Jožef grof Auersperg (Klun, Reihenfolge der Landeshauptleute, str. 84).

⁴⁷⁵ Lahko tudi katera druga hiša v lasti grofa Ignaca Auersperga.

⁴⁷⁶ Na mestu današnje Narodne in univerzitetne knjižnice (Turjaška ulica 1) nad Novim trgom in Gosposko ulico, porušen po potresu 1895 (Suhadolnik in Anžič, *Novi trg*, str. 35–36).

⁴⁷⁷ Danes Mestni trg 8 (Suhadolnik in Anžič, *Mestni trg*, str. 94–95).

8. DRUGI OBJEKTI IN MIKROLOKACIJE

(Auerspergova) pristava: Marof

- hortularis Illmi Principis na Maroffe ufstanvaine (1787 – OK-Pet, s. p., 26. 1. 1787)

Bormesova pristava v Gradišču/ na Cesti za

Balovžem: žlahtniga gespuda Bormesa perstava, Vornisova pristava

žlahtniga gespuda Bormesa perstava:

- v Gradišho žlahtniga Gespuda Barmesa Perftsave (1758 – OK-Nik, fol. 174r)

Vornisova pristava:

- na ceiste v G. Wornisove prištavi sa pollousam (1758 – OK-Nik, fol. 176v)

brv na Poljanah: brv

- na Pollanah pret Bervio (1758 – OK-Nik, fol. 158v)

cegelnica – gl. opekarna

Codellijev vrt v Gradišču: Codelov vrt

- u Codellovem vertu u gradishe (1750 – OK-Nik, fol. 104r)

Čebulova svilarna ob Ljubljani:⁴⁷⁸ (g.) Čebulova fabrika, židana fabrika (g.) Čebulova fabrika:

- u Zhebulove fabrike (1738 – OK-Nik, fol. 3r), u G: Zhebulove fabrike (1738 – OK; fol. 5v), uzhebulove Fabrike (1739 – fol. 10r) židana fabrika:
- is žhidane fabrike (1741 – OK-Nik, fol. 25v)
- na žhidani fabrike per G: Zhebullo vdello (1748 – OK-Nik, fol. 76Ar)

Eberlova pristava na Cesti: Eberlova pristava

- na Ceiste v Eberlove Prištave (1759 – OK-Nik, fol. 181r)

Erbergova pristava: pristava gnadl. baron Erberga

- vprištave Gnadl: Baron Erberga (1746 – OK-Nik, fol. 62v)

Fornaža (steklarna): Farnaža, Fornaza

Farnaža:

- ex domo Vitrearia, vulgo Far= Nasha dicta (1589 – KM-Nik, pag. 21)

Fornaža:

- in der Fornascha (1592 – KM-Nik, pag. 60), de Fornafha (1592 – KM-Nik, pag. 60) in fornassa (1595 – KM-Nik, pag. 130)

Forstlechnerjev mlin na Poljanah: Foršlehnerjev/

Foršlehnerjev malen, Forstlechnerjev malen Foršlehnerjev malen:

- na polanach u g: Forshlechnariomo malno (1738 – OK-Nik, fol. 3r), u vorfchlechnarjaumu Malehnu (1783 – OK-Pet, s. p., 28. 4. 1783)

Foršlehnerjev malen:

- na Forshlehnerjournou Mallno [...] vfarre S. Petra

⁴⁷⁸ Manufaktura Jerneja Čebula, delovala od zgodnjih tridesetih let 18. stoletja do leta 1754 ali malo dlje na neidentificirani lokaciji, v eni večjih hiš ob Ljubljani (Šorn, Svilarke manufakture, str. 105–109), bodisi v Šentpeterskem bodisi v Poljanskem predmestju.

(1756 – OK-Nik, fol. 156r)

Forstlechnerjev malen:

- v Forfchlechnarioumo Malno (1781 – OK-Pet, s. p., 15. 7. 1781)

glavna stražnica pred Križevniškimi vrati:⁴⁷⁹

sovdaška vahta, velka vahta

sovdaška vahta:

- per fovdashki vahti (1787 – razglas) velka vahta:
- in civitate [...] per velke vahti (1788 – OK-Pet, s. p., 3. 1. 1788)

Gradaščica, potok: Malalablaneca, Gradašica

- Mallalablaneza oder Gradafchiza (1689 – Valvasor II, str. 155)

Inharjeva pristava pri bosonogih avguštincih:

Inharjeva pristava

- u Inhariove pristave penes discalceatos (1715 – OK-Pet, pag. 94)

Jama pred kapucinarji:⁴⁸⁰ Jama pred kapucinarje

- v Jame pred Kapucinarje paroch. civit. (1782 – OK-Pet, s. p., 6. 7. 1782)

- per Kovazh u Jame (1786 – OK-Pet, s. p., 7. 1. 1785)

Jamnikova pristava zraven Puchenthalove hiše:

Jamnikova pristava

- v Jamnikov prištav Sraven Puhentalave hise paroch: civitatis (1784 – OK-Pet, s. p., 16. 4. 1784)

jezujski vodnjak: zavitarska štirna, jezuitarska šterna – gl. tudi vodnjak na Starem trgu

zavitarska štirna:

- Sdraven Savitarske Stirne (1757 – OK-Nik, fol. 162r)

jezuitarska šterna:

- pret Jesuitarsko Shterno (1759 – OK-Nik, fol. 182r)

kapucinski vrt: kapucinarski vrt

- Sa Capucinarskem Vertam u Erbarioue hishe (1739 – OK-Nik, fol. 10v)

Kleplatova pristava na Spodnjih Poljanah:

Kleplatava pristava

- u Kleplatavi Pristavi in infer: Pölland (1784 – OK-Pet, s. p., 1. 1. 1784)

kolezijski mlin: kolezeški mlin

- v Kolleseskem malleno (1755 – OK-Nik, fol. 144r)

križevniška pristava: križenski majerhof

- na Križhenskim Mayrhofo (1739 – OK-Nik, fol. 11r)

Lipica:⁴⁸¹ Lipica

- gegen oder bey Lippiza legendt (1691)⁴⁸²

⁴⁷⁹ Valenčič, *Zgodovina*, str. 24.

⁴⁸⁰ V starem obmestnem jarku na območju današnjega Kongresnega trga (Vrhovec, Slovenska imena, str. 148).

⁴⁸¹ Lokacija pred Nemškimi ali Križevniškimi vrati, proti ali na sedanjem Borštnikovem trgu; ime najverjetneje po drevesu. Neznani vir iz leta 1691 govori o pristavi z vrdom pred Nemškimi vrati, ki stoji proti oziroma pri Lipici (Mal, *Stara Ljubljana*, str. 191).

⁴⁸² Gl. prejšnjo opombo.

• ex Sub lipiza (1729 – MM-Pet, pag. 73)

Mačkova pristava: Mačkova pristava

• v Mazhkove pristave (1785 – OK-Pet, s. p., 126. 7. 1785)

Martinova pristava v mestni župniji: Martinova pristava

• ex Martinove pristave parochia^e civitatensis (1757 – OK-Pet, pag. 5)

mesnice ob Ljubljani:

• Vlublanici pod Mešnjizami (1575 – Trubar)⁴⁸³

mestna pristava na Cesti: mestna perstava

• v mestne pristave na ceste (1755 – OK-Nik, fol. 142v)

mestna pristava pri Franciških vratih: mestna pristava

• v mestne Pristavi prope portam PP. Francijs. (1781 – OK-Pet, s. p., 23. 6. 1781)

mestna pristava pri Pisanih vratih: mestna perstava

• sunej Pijsanih urat v Mestne Perstave (1758 – OK-Nik, fol. 178r)

mitnica na Lepem potu:⁴⁸⁴ šranga

• na Pofsouzovim gradu is Sunej Shrange (1786 – OK-Pet, s. p., 2. 6. 1786)

mitnica na Poljanah: šranga

• per Schrangij in Polland (1786 – OK-Pet, s. p., 16. 2. 1786)

mitnica pod zvonarno v Karlovškem predmestju: šranga pod zgonarijo

• pot Sgonario per Shrange (1758 – OK-Nik, fol. 170v)

mitnica pri bosonogih avguštincih: šranga

• penes P. P: Discal. officialis in šhranga (1757 – OK-Pet, pag. 7), in šhranga penes PP: Discalceatos (1757 – OK-Pet, pag. 24)

mitnica v Kurji vasi/pred Pisanimi vrati: pod šrango, šranga, šranga pod Kurjo vas, šranga per Kurje ves, šranga zunej pisaneh vrat/pred pisanimi vrati

• ex Pod Shrangio prope Kuria vafjs (1771 – OK-Pet, pag. 121)

• ex Shranga versus Infer: Carn. (1774 – OK-Pet, s. p., 20. 1. 1774)

• Sunej Pijsaneh urat na Shrange pod Kurjo vafjs (1780 – OK-Pet, s. p., 31. 12. 1780)

• Na Shrange per Kurje vefjs (1782 – OK-Pet, s. p., 11. 5. 1782)

• na Schrangij pred pijsanim uratmi (1784 – OK-Pet, s. p., 2. 1. 1784)

nakladniški urad na Bregu: aušlak

• na aushlaku [...] na bregu (1742 – OK-Nik, fol. 31r), na bregu ú Aushlaku (1745 – OK-Nik, fol. 57v), v=aushlako na bregu (1747 – OK-Nik, fol.

69v), na Aushlaku na bregu (1751 – OK-Nik, fol. 105r), na Aufhhlaku (1752 – OK-Nik, fol. 121r), na aufhhlako (1756 – OK-Nik, fol. 157v)

opekarna v Krakovem: cegunca

• per zegunze vkrakovim (1739 – OK-Nik, fol. 8v)

opekarna v Trnovem: cegunca

• per zegunze vternovim (1754 – OK-Nik, fol. 136v)

opekarna: Cegelnica

• Od Zegelnice (1598 – KM-Nik, pag. 171)

Padarska pristava: Padarska pristava

• v Padarski Priftavi Paroch. civitatis (1784 – OK-Pet, sd.p., 1. 1. 1784)

Pauerjeva pristava v Blatni vasi: Simon Pauerova pristava

• u Simon Pauerovi Pristavi in Blatna vafjs (1784 – OK-Pet, s. p., 13. 8. 1784)

Paumeistrova pristava: Paumajstrova pristava

• v Paumaistrove Priftave (1756 – OK-Nik, fol. 158v)

Peerova/Peerovkina pristava: Perovkina perstava, žlahtniga g. Pera perstava – gl. tudi pristava mestnega župana

Perovkina perstava:

• u Gospe Peroukni perftavi (1752 – OK-Nik, fol. 121r)

žlahtniga g. Pera perstava:

• v Shlahtniga g: Peera Perftavi (1759 – OK-Nik, fol. 184r)

Pezderčeva pristava v Blatni vasi: Pezderčova perstava

• u Pejderzhou Persthau in Blatna vafjs (1782 – OK-Pet, s. p. 23. 8. 1782)

pot v Šentpeterskem predmestju: per poti

• doli per poti (1787 – razglas)

pristava deželnega glavarja (grofa Sauraua) blizu uršulinskega samostana:⁴⁸⁵ landshaubtmanova perstava

• u Landtshaubtmanove perftave od Noveh Nun u gafse (1740 – OK-Nik, fol. 18r)

pristava mestnega špitala pri bosonogih

avguštincih: pristava

• ex Pristava seu Vila hospitalis Civici Penes P. P. Discalceator. (1717 – OK-Pet, pag. 113)

pristava mestnega župana (Peera) v Blatni vasi:⁴⁸⁶ g. purgermajster perstava – gl. tudi Peerova/Peerovkina pristava

• v Blatni vafsi Shlahtniga G: Purger Majster Perftavi (1758 – OK-Nik, fol. 177v)

Smrekarjeva pristava: Smrekarjeva pristava

• u Smrekariu priftave (1751 – OK-Nik, fol. 110v)

⁴⁸⁵ Med letoma 1734 in 1742 je bil kranjski deželni glavar Korbinijan grof Saurau (Klun, Reihenfolge der Landeshauptleute, str. 84).

⁴⁸⁶ Od leta 1749 do smrti 1762 je bil ljubljanski župan Matevž Franc Peer (Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov*. 4. zvezek, str. 34).

⁴⁸³ ZRC SAZU, ISJFR, Lastnoimenska kartoteka, geslo Ljubljana, Trubar, Katehismus z dvejma izlagama 1575, 190.

⁴⁸⁴ Prim. »na lepim pote *aufser der Schrangens*« (1787 – OK-Pet, s. p., 25. 2. 1787).

solitrarna v Poljanskem predmestju:⁴⁸⁷ salitarska fabrika

• na Salitarske fabrike (1783 – OK-Pet, s. p., 25. 1. 1783)

solni urad:⁴⁸⁸ solar(i)ja

• Bej dem falzambt /: vulgo Solarja/ (1780 – OK-Pet, s. p., 8. 6. 1780)

studenec v Krakovem: studen(e)c

• ú Krakovem per f studenzi (1742 – OK-Nik, fol. 29r)

suknarna na Selu:⁴⁸⁹ landšaftna fabrika, fabrika, fabrika na Seli, faberka, pantelfabrika:

landšaftna fabrika:

• na Landtshafftne fabrike (1744 – OK-Nik, fol. 45v)

fabrika:

• na fabrike (1738 – OK-Nik, fol. 7v), na fabrike u S: Petra farri (1746 – OK-Nik, fol. 67r), na Fabrik (1782 – OK-Pet, s. p., 26. 6. 1782)

• ú fabrike (1746 – OK-Nik, fol. 57v)

fabrika na Seli:

• per Fabrike na Selli (1751 – OK-Nik, fol. 112v)

faberka:

• Sello s Faberko (1787 – razglas)

pantelfabrika:⁴⁹⁰

• na Pantelfabriki (1787 – OK-Sv. Peter, s. p., 1. 2. 1787)

svilarna – gl. Čebulova svilarna

škofijski mlin v Vodmatu: škofijski malin, škofijski malen

škofijski malin:

• v Skofiskem Malinu (1752 – OK-Nik, fol. 117v)

škofijski malen:

• v Shkoffükem (sic!) maleno (1782 – OK-Pet, s. p., 31. 11. 1782), ex Skofiskiga malna in Udmath (1784 – OK-Pet, s. p., 10. 1. 1784)

• ex Skofiskiga Malna (1784 – OK-Pet, s. p., 29. 1. 1784)

školcjatski vrt (vrt bosonogih avguštincev):

školcjatski vrt

• do shkolzjatskiga vërta (1787 – razglas)

• per zęfti do shkolzjatskiga klosotra , verta , inu zerkve fvetiga Jofhefa (1787 – razglas)

tobačna apalta: tobarsk opalda, apalta, opalta, opalda⁴⁹¹

tobarsk opalda:

• ú tobarsk opaldi (1741 – OK-Nik, fol. 27r)

apalta:

• per Apalte (1744 – OK-Nik, fol. 42v)

• v: apalte (1746 – OK-Nik, fol. 58r), v=appalte (1754 – Ok-Nik, fol. 138r)

• na Apalte (1753 – OK-Nik, fol. 125v)

• is Apalte (1754 – OK-Nik, fol. 141r)

• pret Apalto (1759 – OK-Nik, fol. 182r)

opalta:

• v=oppalte (1744 – OK-Nik, fol. 50r)

opalda:

• is opalde (1758 – OK-Nik, fol. 172r)

• na Opalde (1758 – OK-Nik, fol. 174v)

• sraum Opalde (1758 – OK-Nik, fol. 178v)

»tobačna tovarna« na Glincah: tobakarska fabrika

• ú Tobakarski fabriki Adjunct na Glinzah (1782 – OK-Pet, s. p., 21. 9. 1782)

Tropperjeva pristava na Luži: Troparjova pristava

• na Lushe v Tropariove Priftave (1756 – OK-Nik, fol. 153r)

vodnjak na Mestnem trgu: šterna, šterna na Placu

• pred fterno (1739 – OK-Nik, fol. 11v)⁴⁹²

• na plazu pred fterno (1744 – OK-Nik, fol. 48r)

• na plazu blisu shterne (1757 – OK-Nik, fol. 165v)

vodnjak na Starem trgu: šterna na Starem trgu – gl. tudi jezuitski vodnjak

• na fterno per fterni (1744 – OK-Nik, fol. 45r)

• na fterno pred fherno (1739 – OK-Nik, fol. 13v), pred fterno na fterno (1740 – OK-Nik, fol. 14v), na fterno pred fterno (1740 – OK-Nik, fol. 18r), pred fterno na fterno (1741 – OK-Nik, fol. 23r)

Wazova pristava: Wazava pristava

• Wazau priftavi (1598 – KM-Nik, pag. 179)

Zidanje:⁴⁹³ Zidanje

• vfidanio (1756 – OK-Nik, fol. 151v)

znamenje na Lepem potu: znamine na Lepem potu/poti

• na lepem pottu per Snaminu (1744 – OK-Nik, fol. 43r), na leppem potti per fnaminu (1751 – OK-Nik, fol. 107r)

znamenje blizu Pisanih vrat: znamine zunej

Pisaneh vrat

• funei pijsaneh vratt blisu Snamina (1750 – OK-Nik, fol. 98r)

• funei pijsaneh vratt per fnaminu (1751 – fol. 107r)

zvonarna/zvonarni v Karlovškem predmestju:⁴⁹⁴ zgonarija

• blisu fgonarie (1750 – OK-Nik, fol. 101r)

⁴⁸⁷ Delovala med letoma 1774 in 1788 na današnji lokaciji Streliška ulica 18 v Poljanskem predmestju (Suhadolnik in Budna Kodrič, *Poljansko predmestje*, str. 218; prim. Slokar, *Zgodovina solitrarn*, str. 111).

⁴⁸⁸ Neugotovljena lokacija.

⁴⁸⁹ Pri dvorcu Selo zunaj mestnega pomirja. Delovala med letoma 1724 in 1803, sprva kot obrat kranjskih deželnih stanov, od 1747 v zasebni lasti (Šorn, *Začetki industrije*, str. 29, 59 in 116).

⁴⁹⁰ Prim. latinski izraz *panni-fabrica*, na primer leta 1769: *ex Sello penes panni-fabricam vicin. S. Petri* (OK-Pet, s. p., pag. 25).

⁴⁹¹ Neidentificirana lokacija.

⁴⁹² Glede na podatek, da je bila nevesta v službi »per Slaht: G: Tombshzu«, gre za vodnjak na Mestnem trgu, kjer je imel Franc Karel pl. Tomšič leta 1754 nedaleč od rotovža hišo in v njej stalno bivališče (Šturm (ur.), *Ljubljanske družine*, str. 101).

⁴⁹³ Verjetno del škofijskega kompleksa. Tu je namreč leta 1756 po oklicni knjigi prebival zakristijski mežnar stolnice sv. Nikolaja.

⁴⁹⁴ Ena ali dve zvonarni, ki sta tedaj stali ob Karlovški cesti – Samassova in Dimic-Huettererjeva (Golec, Glasbeniki, str. 51).

- pot Sgonario per Shrange (1758 – OK-Nik, fol. 170v)

9. PRIMESTNI TOPONIMI⁴⁹⁵

Barje: Morast

- ex Morast (1772 – MM-Pet, pag. 425)

Bežigrad:⁴⁹⁶ Bežeograd, Bežigrad

Bežeograd:

- Beshegrad (18. stol. – matična knjiga)⁴⁹⁷

Bežigrad:

- s'Zerkuvjo svētiga Kriřhtofa s'Meřhnarjovo, inu Perleřovo hiřho Beřhigrad imenovano (1787 – razglas)

Cekinov grad:⁴⁹⁸ grad blizu Šiške pruti Lublani

- grad blisu řhiřhke pruti Lublani (1787 – razglas)⁴⁹⁹

Friřkovec: Briřkavic, Friřkovic, Friřkavic, Friřkovec, Friřkovec

Briřkavic:

- bey Brischkhawitz« (1517–19 – urbar řentpeterske řupnijske cerkve)⁵⁰⁰

Friřkovic:

- Frischcowitz (1587 – mestni sejni zapisniki)⁵⁰¹

Friřkavic:

- Frischkhauiz (1605 – knjiga mestnih izdatkov)⁵⁰²

Friřkovec:

- Frischkhoeuz (1616 – mestni sejni zapisniki)⁵⁰³

Friřkovec:

- Na Friskovz (18. stol. – matična knjiga)⁵⁰⁴

⁴⁹⁵ Poleg območja mestnega pomirja so upoštevane še vasi onstran njegovih meja, tiste tik ob meji in bližnje, ki so dale ime poznejšim ljubljanskim četrtim: Vič, Šiška in Moste.

⁴⁹⁶ V tem času se je toponim nanařal (samo) na Perlesovo hiřo v bližini cerkve sv. Kriřtufa, o čemer priča razglas iz leta 1787: »Perleřovo hiřho Beřhigrad imenovano«. V řentpeterski mrliški matici je leta 1773 najbrž ista posest, kjer je tedaj živel gostilničar Jořef Pisel, podložnik gospostva Fužine, označena kot »ex Perleshoff« in brez hiřne številke (NŠAL, ZA Ljubljana – Sv. Peter, Matične knjige, M 1749–1779, pag. 444). Leta 1806 pa beremo o škodi, ki so jo francoske čete povzročile med nastanitvijo na pristavi Bežigrad (*Mayerhof Beschegrad*) (Fabjančič, Procvit pivovarniřtva, str. 38).

⁴⁹⁷ Valenčič navaja toponim brez vira med tistimi, ki se v 18. stoletju pojavijo v matičnih knjigah (Valenčič, *Zgodovina*, str. 18).

⁴⁹⁸ Leta 1787 je priřel v last rodbine Szögeny, po kateri je dobil sedanje ime (Šmole, *Grařine*, str. 108; Stopar, *Grajske stavbe*, str. 25–27).

⁴⁹⁹ Nemřka ustreznica v razglasu se glasi: *Leopoldsrube*.

⁵⁰⁰ *Gradivo za zgodovino Ljubljane XII, XII/4*, str. 8.

⁵⁰¹ SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, imenska kartoteka k Cod. I in XIII, Ljubljana – Friřkovec. Prim. Valenčič, *Zgodovina*, str. 20, op. 46.

⁵⁰² SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, imenska kartoteka k Cod. I in XIII, Ljubljana – Friřkovec.

⁵⁰³ Prav tam.

⁵⁰⁴ Toponim navaja Valenčič brez vira med tistimi, ki se v 18. stoletju pojavijo v matičnih knjigah (Valenčič, *Zgodovina*, str. 18).

Glince: Glinica, Linica, Glinovica, Glince, Glinece

Glinica:

- de uilla Gliniza (1590 – KM-Nik, pag. 35), a

Gliniza (1596 – KM-Nik, pag. 122)

- na glinizi (1589 – KM-Nik, pag. 18)

Linica:

- is Linize (1596 – KM-Nik, pag. 123)

Glinovica:

- Na glinouizi (1597 – KM-Nik, pag. 148)

Glince:

- *Gleintz* (*Jonřt* Glinze) (1689 – Valvasor II, str. 118)

- na glinzah (1738 – OK-Nik, fol. 5Av)

- na glinzeh (1738 – OK-Nik, fol. 5Av), na

Glinzeh vic. B. M. V. in Rosenbach (1783 – OK-Pet, s. p., 25. 1. 1783)

- is Glinz is Sofseske Divize Maria is Roshenpoha v řhenpeterske farre (1758 – OK-Nik, fol. 174v)

- do mořta na glinzih (1787 – razglas), do mořta na glinzih per zęsti (1787 – razglas)

Glinece:

- na Glinezah S. Petra fare (1755 – OK-Nik, fol. 143r)

Jama pri Sv. Kriřtofu: Jama⁵⁰⁵

- ... *deswegen* Jamma, *welches auf Crainerisch Loch bedeutet, genannt wird* (1689 – Valvasor XV, str. 373)⁵⁰⁶

Kodeljevo, dvorec:⁵⁰⁷ Turn, Turèn, Pod turnam, baron Kodelov grad

- Turn (1679 – Valvasor, sl. 264; 1689 – Valvasor XI, str. 579), Turèn (1689 – Valvasor XI, str. 579)

- apud perillustrem dominum Codeli Pod Thurnam (1717 – OK-Pet, pag. 112)

- Udmat, s'Baron Kodęlovim Gradam (1787 – razglas)

Morast – gl. Barje

Moste:⁵⁰⁸ Moste, Muste

Moste:

- is Mořta (1589 – KM-Nik, pag. 16)

- Mořtah (1787 – razglas)

⁵⁰⁵ Ker tu ni bilo naselja, se lahko vse omembe Jame v matičnih in oklicnih knjigah nanařajo samo na Jamo v Šiški, na primer *is Jame* (1591 – KM-Nik, pag. 48), *na Jami* (1593 – KM-Nik, pag. 87).

⁵⁰⁶ Valvasorjev vir o turřkem taborjenju na Jami pri Sv. Kriřtofu, na Jami v Šiški in na Poljanah pod Gradom leta 1472 danes ni v evidenci (Jug, *Turřki napadi*, str. 14–15). O lokaciji pri Sv. Kriřtofu, imenovani Turřka jama, in tamkajřnji vsakoletni otrořki igri v spomin na dogodek, ki je potekal na velikonočni ponedeljek, zadnjič v letu razřiritve pokopaliřča 1875, gl. Steska, *Turřka jama*, str. 139–140.

⁵⁰⁷ Zunaj mestnega pomirja, tik ob meji (*Historischer Atlas, Landgerichtskarte*, Bl. 31, Laibach). Starejše ime Turn ob Ljubljani, v rokah rodbine Codelli od leta 1700 do konca druge svetovne vojne (Stopar, *Grajske stavbe*, str. 57).

⁵⁰⁸ Zunaj mestnega pomirja.

Muste:

- de villa Mufta (1590 – KM-Nik, pag. 43)
- de pago Mustah (1631 – KM-Pet, pag. 23)
- is Mufta (1596 – KM-Nik, pag. 143), ijs Must (1629 – KM-Pet, pag. 7), is must S. Petra farre (1756 – OK-Nik, fol. 157v)

Podturn (Tivolski grad):⁵⁰⁹ Pod Turnam, Pod Turnom, gradič Turn

- pod Turnam (1595 – KM-Nik, pag. 109)
- Pod Turnom (1679 – Valvasor, sl. 355; 1689 – Valvasor XI, str. 584), Pod Turnam (1689 – Valvasor XI, str. 584)
- gradizh turn, kateri je enkrat Jefvitarjam fliſhal (1787 – razglas)

Rakovnik:⁵¹⁰ Rakonik, Rakanik, Rajkanik,

Rakovnik

Rakonik:

- Rakhonikh (1547 – mestni sejni zapisniki),⁵¹¹

Rakhonikh/Rakonik (sredi 16. stol. – opis pomirja)⁵¹²

Rakanik:

- Rakhanigkh (1568–69 – mestni sejni zapisniki)⁵¹³

Rajkanik:

- Raikhanikh (1570 – mestni sejni zapisniki)⁵¹⁴

Rakovnik:

- is Rakovnika (1591)⁵¹⁵
- ex Rakounikh (1707 – MM-Pet, pag. 91)
- pod rakounikam S: Pietra farre (1745 – OK-Nik, fol. 63v)
- bliſo rakounika (1755 – OK-Nik, fol. 142r)

Rožnik, pri Ljubljani:⁵¹⁶ Roženpoh

- Meſnarjou Sin is Roſhenpoha (1589 – KM-Nik, pag. 16), is Roſenpoha (1591 – KM-Nik, pag. 58)
- is Soſſeske Divize Maria is Roſhenpoha v ſhenpeterske farre (1758 – fol. 174v)

Spodnja Šiška:⁵¹⁷ Šiška, Inferiori Šiška, Spudna

Šiška, Spodna Šiška, Šišca

Šiška (pred cerkvijo sv. Jerneja)

- in villa [...] in sclauonico appellatur Chisschia ante ecclesiam sancti Bartholomei dicte ville (1370 – listina)⁵¹⁸

Inferiori [Spodnja] Šiška:

- de uilla Inferiori Shiſhka (1590 – KM, pag. 32)

Spudna Šiška:

- v=Spudne ſhiſhke S. Vita farre (1752 – OK-Nik, fol. 115r), v´ Spudne Shiſke (1753 – OK-Nik, fol. 123r), v´ Spudni Siski (1758 – OK-Nik, fol. 179v)

Spodna Šiška:

- Jpodna ſhiſhka s´zerkuvjo ſvetiga Jerneja (1787 – razglas)

Šišca:

- is ſhiſhze s. Jerneia ſoſſeske (1759 – OK-Nik, fol. 181v)

Šiška:⁵¹⁹ Šiška – gl. tudi Spodnja Šiška

- de Villa Shiſhka (1590 – KM-Nik, pag. 14), de Shiſhka (1590 – KM-Nik, pag. 33)
- Schiska, oder *Unterkehutch* (1689 – Valvasor II, str. 124)
- *in der Schischka einen Hof* (1689 – Valvasor XI, str. 669), *in der Schifchka, und wird ebenso Jamma benamft* (1689 – Valvasor XV, str. 373)
- V Siski (1590 – KM-Nik, pag. 26), v=ſhiſhke (1737 – OK-Nik, fol. 1r), S: Petra farre uſhiſhke (1738 – OK-Nik, fol. 2v), vſhiſhke (1738 – OK-Nik, fol. 2v), S. Petra Farre, v: ſhiſhke (1748 – OK-Nik, fol. 83v), u schiski (1750 – OK-Nik, fol. 100r), S. Petra farre vſhiſhke (1755 – OK-Nik, fol. 144v)
- iſſhiſhke (1588 – KM-Nik, pag. 1), is ſhiſhke (1590 – KM-Nik, pag. 43), is Siſhke (1753 – OK-Nik, fol. 123v), is Schiske (1758 – OK-Nik, fol. 176v)

Tivolski grad – gl. Podturn**Vič:**⁵²⁰ Vič, Bič, Vajč

Vič:

- de vila Vizh (1589 – KM-Nik, pag. 19), de Villa Wizh (1590 – KM-Nik, pag. 37)
- *Weutſch (ſonſt Nauizhu)* (1689 – Valvasor II, str. 126)
- de vila Nevizho (1594 – KM; pag. 102), na Vizhi (1596 – KM-Nik, pag. 122), de vicu ne Witsche (1600 – KM-Nik, pag. 224), Ne witsche (1600 – KM-Nik, pag. 224), na vizhu u Shempeterski farri (1739 – OK-Nik, fol. 10r), na vizhem (1740 – OK-Nik, fol. 16r), na vizho (1742 – OK-Nik, fol. 34r), na Vizhe (1746 – fol. 62v), na vizu [...] fare S: Petra (1754 – OK-Nik, fol. 131v), na vizho S. Petra farre (1756 – OK-Nik, fol. 155v)
- is Viza (1589 – KM-Nik, pag. 7), iſ Vitschia (1590 – KM-Nik, pag. 26), Meſnar is Vitſha (1591

⁵⁰⁹ V 16. stoletju nazadnje v rokah Melhiorja Pantaleona, v lasti jezuitov od leta 1601 do razpusta reda 1773, nato poletna rezidenca ljubljanskega škofa, leta 1790 prenesen na študijski sklad (Stopar, *Grajske stavbe*, str. 136–140; Smole, *Graščine*, str. 366).

⁵¹⁰ Na meji mestnega pomirja.

⁵¹¹ SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, imenska kartoteka k Cod. I in XIII, Ljubljana – Rakovnik. Prim. Valenčič, *Zgodovina*, str. 20, op. 46.

⁵¹² Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 39.

⁵¹³ SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, imenska kartoteka k Cod. I in XIII, Ljubljana – Rakovnik.

⁵¹⁴ Prav tam.

⁵¹⁵ Žabota, *Protestantizem v Ljubljani*, str. 241.

⁵¹⁶ Meja pomirja je prečkala Rožnik na pobočju pri Apfalterjevem stolpu (Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 39).

⁵¹⁷ Zunaj mestnega pomirja.

⁵¹⁸ Kosi et al., *Historična topografija Kranjske*, str. 1319.

⁵¹⁹ Zunaj mestnega pomirja.

⁵²⁰ Zunaj mestnega pomirja.

- KM-Nik, pag. 54), s Vizha s Shempeterske Fare (1758 – OK-Nik, fol. 169v), s vizha (1758 – OK-Nik, fol. 178r), is Vizha (1759 – OK-Nik, fol. 181r)
Bič:
• is Bizha (1596 – KM-Nik, pag. 133)
Vajč:
• Na Veizi⁵²¹ (1597 – KM-Nik, pag. 148)

Vodmat:⁵²² Vudmat, Udmat

Vudmat:

- de villa Vudmat (1595 – KM-Nik, pag. 114)

Udmat:

- ex pago Udmat (1632 – KM-Pet, pag. 22), ex Udmat (1632 – KM-Pet, pag. 32),
- Udmat *ligt* ... (1689 – Valvasor II, str. 125), Udmat (1787 – razglas)
- vudmatho S. Petra farre (1756 – OK-Nik, fol. 157r)

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
NŠAL 2, Škofijski arhiv Ljubljana 2
ŽA Ljubljana – Rudnik, Matične knjige
ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, Razne knjige
ŽA Ljubljana – Sv. Peter, Matične knjige, Razne knjige

SI AS – Arhiv Republike Slovenije
AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko
AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek
AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani

SI ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige
LJU 489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura

ZRC SAZU, ISJFR – Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Sekcija za zgodovino slovenskega jezika: Občnomska kartoteka, Lastnoimenska kartoteka

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

Fabjančič, Vladislav: *Knjiga ljubljanskih hiš in njih prebivalcev. I. del. Stari trg; II. del. Novi trg; III. del. Veliki trg; IV. del. Šentpetrsko predmestje; V. del*

Kapucinsko predmestje; VI. del. Predmestje Gradišče. Ljubljana, 1940–1943 [1944] (tipkopis).

Fabjančič, V.[ladislav]: Nekaj o ljubljanskih uličnih imenih in o priimkih iz začetka 17. stoletja. *Kronika slovenskih mest IV*, 1937, str. 40–45.

Fabjančič, Vladislav: Procvit pivovarništva v Ljubljani – 18. in 19. stoletje. *Kronika slovenskih mest V*, 1938, str. 37–42, 95–99, 133–139, 209–221.

Fabjančič, Vladislav: *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820. 4. zvezek. Župani in sodniki 1650–1785*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2012.

Florijančič pl. Grienfeld, Janez Dizma: *Deželopisna karta vojvodine Kranjske. Ljubljana 1744. Faksimile*. Ljubljana: Slovenska knjiga, 1995 (Monumenta slovenica, VI).

Golec, Boris: Glasbeniki in z glasbo povezane osebe v slovenski oklicni knjigi ljubljanske stolne župnije iz let 1737–1759. *De musica disserenda XVII*, 2021, št. 2, str. 45–57.

Golec, Boris: K podobi Ljubljane po kongresu leta 1821. Stavbe in njihovi lastniki v francisjejskem katastru. *Kronika* 69, 2021, št. 1, str. 43–88.

Golec, Boris: *Mestna prisežna besedila v slovenskem jeziku do začetka 19. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2009 (Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva).

Golec, Boris: Rodbina Graffenweger in njena vloga v življenju Janeza Vajkarda Valvasorja. *Kronika* 63, 2015, št. 2, str. 233–276.

Golec, Boris: Slovenica iz prve polovice 18. stoletja v metliški poročni matici in ljubljanski oklicni knjigi. *Arhivi* 22, 1999, št. 1–2, str. 133–158.

Golec, Boris: *Slovenska prisežna besedila trških skupnosti in neagrarnih poklicnih skupin do konca predmarčne dobe*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2011 (Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva).

Golec, Boris: Uradovalna slovenika od začetkov do prelomne srede 19. stoletja. *Jezik in slovstvo* 65, 2020, št. 3–4, str. 215–235, 356.

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. I. zvezek. Listine 1243–1397. Ljubljana: Mestni arhiv, 1956.

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. V. zvezek. Listine iz kodeksov Mestnega arhiva v Trstu 1326–1348. Ljubljana: Mestni arhiv, 1960.

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. XI. zvezek. Fevdna knjiga Jamskih 1453–1480. Ljubljana: Mestni arhiv, 1966.

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. XII. zvezek. Urbarji 1490–1527. Ljubljana: Mestni arhiv, 1968.

⁵²¹ Zapis napol v gotici.

⁵²² Na meji mestnega pomirja.

- Gruden, Josip: Šola pri sv. Nikolaju in ljubljansko nižje šolstvo po reformacijski dobi. Kulturno-zgodovinska študija. *Carniola* 6, 1915, št. 1–2, str. 1–21.
- Historischer Atlas der österreichischen Alpenländer. I. Abteilung. Die Landgerichtskarte, 4. Teil: Kärnten, Krain, Görz und Triest.* Wien: Adolf Holzhausens Nachfolger, 1929.
- Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Kranjska.* Ljubljana: Viharnik, 2015.
- Jug, Stanko: Slovenski »zapovedni list« iz leta 1570 in novi vinski davek. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 23, 1942, str. 74–84.
- Jug, Stanko: Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 24, 1943, str. 1–61.
- Južnič, Stanislav: Slovenska prisega kostelskih puntarjev. *Arhivi* 20, 1997, št. 1–2, str. 171–177.
- Klun, V. F.: Reihenfolge der Landeshauptleute in Krain. V: Klun, V. F.: *Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain. I. Heft.* Laibach: I. Kleinmayr & F. Bamberg, 1852, str. 81–85.
- Kočevar, Vanja: Ljubljana kot prizorišče dedne poklonitve cesarju Karlu VI. leta 1728: Raba javnih prostorov za vladarsko inscenacijo na primeru kranjske prestolnice. *Kronika* 70, 2022, št. 2, str. 285–306.
- Kopriva, Silvester: *Ljubljana skozi čas. Ob latinskih in slovenskih napisih in zapisih.* Ljubljana: Borec, 1989.
- [Kos, Franc]: Dva kratka rokopisa iz 17. stoletja. *Ljubljanski zvon* X, 1890, št. 12, str. 768.
- Kos, Milko: *Srednjeveška Ljubljana. Topografski opis mesta in okolice.* Ljubljana: »Kronika«, 1955 (Knjižnica »Kronike« časopisa za slovensko krajevno zgodovino, Zvezek 1).
- Kosj, Miha – Bizjak, Matjaž – Seručnik, Miha – Šilc, Jurij: *Historična topografija Kranjske (do leta 1500).* Druga dopolnjena izdaja. Ljubljana: ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2021 (Slovenska historična topografija 1).
- Lavrič, Ana: Cerkev sv. Rozalije na ljubljanskem Gradu. *Kronika* 59, 2011, št. 2, str. 231–246.
- Lavrič, Ana: Ljubljanske baročne bratovščine in njihovo umetnostno naročništvo. *Arhivi* 34, 2011, št. 2 (Zbornik ob sedemdesetletnici dr. Franceta Martina Dolinarja), str. 295–317.
- Mal, Josip: *Stara Ljubljana in njeni ljudje. Kulturno-zgodovinski oris.* Ljubljana: Mestni muzej, 1957.
- Miklavčič, Maks: Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* XXV–XXVI, 1944–1945, str. 3–64.
- Moguš, Milan: *Povijest hrvatskoga književnoga jezika.* Zagreb: Globus, 1993.
- Pipp, Lojze: O zgodovini statistike, ljudskih štetij in popisov prebivalstva. *Kronika slovenskih mest* I, 1934, št. 4, str. 306–310.
- Rupel, M. [irko]: Slovenska pobotnica iz 1743. *Slavistična revija* II, 1949, str. 323.
- Simonič, Franc: *Slovenska bibliografija. I. del: Knjige (1550–1900.).* Ljubljana: Slovenska Matica, 1903.
- Slokar, Ivan: Zgodovina solitrarn in smodnišnic v Ljubljani in njeni okolici. *Kronika* 9, 1961, št. 2, str. 110–114.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem.* Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Staroslav [Vrhovnik, Ivan]: *Gostilne v Stari Ljubljani.* Ljubljana: Jutro, 1926.
- Steska, Viktor: Tomaž Hren in gornjegrajska sinoda l. 1604. *Čas* VI, 1912, str. 49–57.
- Steska, Viktor: Turška jama pri sv. Krištofu v Ljubljani. *Kronika slovenskih mest* V, 1938, str. 139–140.
- Stopar, Ivan: Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. I. Gorenjska, Četrta knjiga. Ljubljana, grad in dvorci. Ljubljana: Viharnik, 1999.
- Suhadolnik, Jože: *Živilski trg in Plečnikove tržnice z okolico v zgodovini. Arhitekturni in zgodovinski oris predela med Ljubljano, Ciril-Metodovim trgom, Stritarjevo in Kopitarjevo ulico ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana.* Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 1997.
- Suhadolnik, Jože in Anžič, Sonja: *Kongresni trg z okolico do Prešernovega trga. Arhitekturni in zgodovinski oris mestnega predela in objektov, lastniki hiš in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana.* Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2009.
- Suhadolnik, Jože in Anžič, Sonja: *Mestni trg z okolico in Ciril-Metodov trg. Arhitekturni in zgodovinski oris predela med grajskim hribom, Cankarjevim nabrežjem, Trančo, Stritarjevo ulico in podgrajskega dela Ciril-Metodovega trga ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana.* Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2000.
- Suhadolnik, Jože in Anžič, Sonja: *Novi trg z okolico. Arhitekturni in zgodovinski oris mestnega predela in objektov, lastniki hiš in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana.* Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2006.
- Suhadolnik, Jože in Anžič, Sonja: *Stari trg, Gornji trg in Levstikov trg. Arhitekturni in zgodovinski oris mestnega predela in objektov, lastniki hiš in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana.* Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2003.
- Suhadolnik, Jože in Budna Kodrič, Nataša: *Poljansko predmestje. Zgodovinski in arhitekturni oris mestnega predela in objektov, lastniki hiš in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana.* Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2013.
- Suhadolnik, Jože in Budna Kodrič, Nataša: *Šentpetrsko predmestje. Zgodovinski in arhitekturni oris mestnega predela in objektov, lastniki hiš in arhivsko*

- gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2017.
- Šorn, Jože: Svilarne manufakture v Ljubljani (1725–ok. 1800). *Kronika I*, 1953, št. 2, str. 103–111.
- Šorn, Jože: *Začetki industrije na Slovenskem*. Maribor: Obzorja, 1984.
- Štih Peter: *Castrum Leibach. Najstarejša omemba Ljubljane in njeni začetki. Faksimile s komentarjem in zgodovinskim uvodom = Castrum Leibach. The first recorded mention of Ljubljana and the city's early history. Facsimile with commentary and a history introduction*. Ljubljana: Mestna občina, 2010.
- Šturm, Lovro (ur.): *Ljubljanske družine v 18. stoletju*. Celje: Društvo Mohorjeva družba; Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Inštitut Karantanija: Slovenska matica, 2018.
- Valenčič, Vlado: *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, Partizanska knjiga, 1989 (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradiva in razprave 9).
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, I–XV*. Laybach – Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689.
- Valvasor, Johann Weichart: *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna. Wagensperg in Crain, 1679* (faksimilirana izdaja). Ljubljana: Cankarjeva založba, München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1970.
- Verbič, M.[arija]: Slovenski zapovedni list iz leta 1570 – prevod iz nemškega izvornika. *Drugi Trubarjev zbornik. Ob štiristoletnici slovenske knjige* (ur. Mirko Rupel). Ljubljana: Slovenska matica, 1952.
- Volčjak, Jure: *Ordinacijska protokola Ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. 1. del: 1711–1756*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2013 (Viri 36).
- V.[rhovec], J.[anez] [Ivan]: Die erste Häusernummerierung Laibachs. *Mitteilungen des Musealvereines für Krain* 15, 1902, str. 101–108.
- V.[rhovec], J.[anez] [Ivan]: Slovenski listič iz leta 1611. *Ljubljanski zvon VI*, 1886, št. 4, str. 253–254.
- Vrhovnik, Ivan: *Trnovska župnija v Ljubljani*. Ljubljana: [s. n.], 1933.
- Vrhovnik, J.[anez] [Ivan]: Slovenska imena ljubljanskih ulic pred 100 leti. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko VI*, 1896, str. 116, 147–148.
- Žabota, Barbara: *Protestantizem v Ljubljani od začetkov v dvajsetih letih 16. stoletja do konca dvajsetih let 17. stoletja. Doktorska disertacija* (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta). Ljubljana, 2019.
- Žnidaršič Golec, Lilijana: *Kapiteljski arhiv Ljubljana. Inventar fonda. 1. zvezek, fasc. 1–60*. Ljubljana: Stolni kapitelj, 2006 (Nadškofijski arhiv, Priročniki 3).
- Žnidaršič Golec, Lilijana: *Urbar ljubljanske komende iz leta 1738. Križanke* (ur. Luka Vidmar). Ljubljana: Srednja šola za oblikovanje in fotografijo, 2018, str. 206–217.

Žontar, Jože: *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998.



S U M M A R Y

Slovenian toponymy of Ljubljana up to the first printed list of toponyms from 1787

Early Slovenian toponymy of Ljubljana, the capital of the Republic of Slovenia and formerly of the Duchy of Carniola, has so far only received sporadic research attention. With German and Ecclesiastical Latin being official written languages in the central Slovenian territory and Slovenian remaining marginalized until the nineteenth century, Slovenian toponyms and micro-toponyms did not appear in sources until a very late stage. Whereas only one Slovenian toponym dates back to the Late Middle Ages, the vast majority were first recorded no earlier than the eighteenth century, mainly in the register of bans kept in Slovenian by Ljubljana's cathedral parish. What is more, not even the Slovenian name of Ljubljana was documented in its original form until the second half of the sixteenth century. However, contrary to expectations, it did not first appear in a manuscript source but in one of the earliest books printed in Slovenian (1566).

The question of why the earliest Slovenian toponymy of the capital of Carniola, the central and linguistically the most Slovenian of all historical provinces forming Slovenian territory, was documented so poorly, is closely linked to the question concerning the role that Slovenian played in the practice of official text-writing before the mid-nineteenth century. For a very long time, nearly all Slovenian official texts were intended for oral use, that is, for taking oaths and making public proclamations, and the reasons for their creation were of strictly practical nature. Therefore, Ljubljana toponyms were only recorded in Slovenian when there was no appropriate German or Latin name at hand or when officials wanted to address the broadest possible public audience, especially with church bans and public proclamations issued by the authorities. Barring a few exceptions, until the first half of the eighteenth century, they can only be found as "foreign-language" quotations in official German and Latin texts of secular and ecclesiastical provenance.

This contribution aims to present Slovenian toponyms that were documented over the course of several centuries up to the Josephinian era. The year 1787 was selected as the upper time limit for several

reasons, but above all because it was marked by the publication of the first official German–Slovenian proclamation concerning urban and suburban toponymy and because Slovenian toponyms from that time received much less attention than those for the period from the end of the eighteenth century onwards.

The contribution first presents types of toponymic sources and their explanatory value, then the occurrence of the Slovenian names of Ljubljana and the Ljubljanica River and observations regarding Slovenian toponymy with some of its particularities, and, finally, an overview of all toponyms documented.

The earliest and very isolated pair of Slovenian toponyms related to Ljubljana and its immediate surroundings can be found in late medieval documents. On the other hand, a highly important source for Slovenian toponymy of the city itself is the Slovenian Protestant literature of the second half of the sixteenth century. Although containing only a handful of new (micro)toponyms, these are the earliest Slovenian texts about Ljubljana. A turning point in the quantity of recording Slovenian toponyms came when the Catholic Church introduced the practice of keeping civil registers, which remained in Latin until the Josephinian period. A veritable treasure trove is the first register of births that the Cathedral of St. Nicholas kept for the period 1588–1602, which has so far been largely overlooked in toponymic research. Overall, very few new Slovenian urban and suburban toponyms can be encountered in the seventeenth century—nearly half less than in the sixteenth century and disproportionately less than in the eighteenth century, when new types of sources began to emerge alongside the existing ones. In his monumental work, *Die Ehre des Hertzogthums Crain* [*The Glory of the Duchy of Carniola*] (1689), the Carniolan polymath J. V. Valvasor vastly expanded the knowledge of Ljubljana's urban and suburban to-

ponymy, above all with the Slovenian names of all the six city gates and two suburbs. The beginning of the eighteenth century brought about a new type of sources—parish registers of banns (that is, notices of proposed marriages), which provide for by far the largest selection of Ljubljana toponymy in the period under discussion. The incomplete series of Latin registers of banns kept by the suburban parish of Sveti Peter starts in 1706, whereas the Cathedral of St. Nicholas has only preserved a single register of banns from the eighteenth century (for the period 1737–1759), which constitutes a prime source having been compiled exclusively in Slovenian. Chronologically the most recent source for the discussion at hand is the printed German–Slovenian proclamation on the new division of Ljubljana and its suburbs into parishes from 1787, which contains a host of street names and allows for the very first direct comparison of German and Slovenian toponyms.

Over the centuries discussed, street names were created and changed independently of respective city and state governments. Whenever necessary, the authorities would use names that were widespread among the population, whereas the official need to use street names arose less frequently. When marking houses and land plots in official files, the authorities resorted to general designations of places and indications of owners and neighbours; localization was also often facilitated with references to major landmarks, especially public buildings, churches, monasteries, city gates, and bridges. Some names of streets and squares from the period discussed have persisted and survived unchanged to the present day, whereas others did not, especially names of less important streets and alleys. Finally, designations also changed due to the disappearance of some buildings and emergence of new ones as well as because of the changed use of buildings or entire areas.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 061.2(450.361Trst=163.6)"1848"

Prejeto: 25. 4. 2022

**Daša Ličen**

asist. z doktoratom, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: dasa.licen@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0001-8202-6295

Zbližati, izobraziti in razvedriti slovanski živelj

Članstvo Slavjanskega društva v Trstu ob pomladi narodov

IZVLEČEK

Leta 1848 je v Trstu nastalo Slavjansko društvo. Njegovi člani so si prizadevali zblížati, izobraziti in razvedriti slovanski živelj v Trstu ter ga obenem vključiti v veliko slovansko družino. Po ustaljenih pripovedovanjih je bilo to društvo izraz vseh tržaških Slovanov, vendar ga avtorica članka na podlagi obširnega arhivskega gradiva razgrinja drugače, in sicer kot izraz tankega sloja visoko izobraženih tržaških Slovanov. Poudarja tudi pomen intelektualnih mrež, ki so vplivale na delovanje ključnih akterjev Slavjanskega društva in s tem na njihovo vlogo v procesu razširjanja liberalnih idej.

KLJUČNE BESEDE

Slavjansko društvo, Slovani, Trst, buržoazija, socialne mreže, društva

ABSTRACT

TO BRING TOGETHER, EDUCATE, AND ENTERTAIN THE SLAVS. MEMBERSHIP IN THE SLAVIC SOCIETY IN TRIESTE DURING THE SPRINGTIME OF NATIONS

The Slavic Society was founded in Trieste in 1848. Its members endeavoured to bring together, educate, and entertain the Slavic inhabitants of Trieste while also integrating them into the great Slavic family. According to the established narrative, the Slavic Society was the voice of all Trieste Slavs; however, based on extensive archival materials, the author of the article presents it as the voice of a thin stratum of well-educated Trieste Slavs. She also emphasises the importance of intellectual networks that influenced the activities of the key actors of the Slavic Society and their role in disseminating liberal ideas.

KEY WORDS

Slavic Society, Slavs, Trieste, bourgeoisie, social networks, voluntary associations

Uvod

V pričujočem članku kritično pretresam uveljavljene predstave o Slavjanskem društvu, v katero so se leta 1848 včlanili številni tržaški Slovani. Med njegove poglavitne cilje je ob medsebojnem druženju in spoznavanju spadala skrb za izobraževanje in večjo enakopravnost slovanskih prebivalcev Habsburške monarhije. Pod vprašaj postavljam idejo, da je bilo Slavjansko društvo nekakšen zastopnik vseh tržaških Slovanov. Zdi se namreč, da gre v njegovem primeru za institucijo razmeroma majhne skupine izobraženih aktivistov. Dobro leto po ustanovitvi je Slavjansko društvo združevalo že več kot 300 rednih članov. Vendar je nabor imen v kopici virov, ki slikajo delovanje društva, skromen. Iz razpoložljivih virov je mogoče izluščiti predvsem ponavljajoča se imena nekaterih posameznikov: Ivan Cerar (1789–1849), Ivan Blažir (1820–1866), Jovan Vesel Koseski (1798–1884), Simon Rudmaš (1795–1858) in Ivan Macun (1821–1883).¹ Gre za visoko izobražene moške, nosilce pomembnih odborniških funkcij, organizatorje prireditelj in pisce prispevkov tako za oba društvena lista kot za druge tiskane medije. V Trst so prišli iz drugih krajev, v mestu so delovali nekaj let in tu vseskozi gojili tesne stike s proslovanskimi intelektualnimi krogi urbanih središč Habsburške monarhije.

V nadaljevanju torej utemeljujem stališče, da je Slavjansko društvo izraz tankega sloja izobraženske »prebuditeljske« elite, pri tem pa bom prikazala vpetost najaktivnejših članov in društva kot takega v široke socialne mreže, kar nakazuje, da ideje, ki so pomenile jedro društva, niso bile samonikle. Bile so rezultat številnih dopisovanj in fizičnih obiskov drugih krajev, kjer so se lahko omenjeni tržaški aktivisti navzemali navdušenja za »slavjanstvo«. Te mreže so združevale podobno misleče slovanske oziroma slovenske člane izobraženske elite v urbanih aglomeracijah na vseh koncih in krajih habsburškega imperija. Krhanje stikov s posamezniki in društvi onkraj Trsta, ki je bilo rezultat odhajanja članov tržaške izobraženske elite, je po letu 1849 bistveno prispevalo k vse večji mlačnosti Slavjanskega društva. Vse strožji politični okvir ter bolezn, smrti in premestitve najvplivnejših članov društva so nazadnje privedle do popolne transformacije in konec petdesetih let 19. stoletja do prenehanja delovanja Slavjanskega društva.

V nadaljevanju najprej predstavim društvo in njegove najpomembnejše člane ter nakažem njihovo vpetost v socialne mreže, nato spregovorim o skupnih lastnostih teh posameznikov in poskusim pokazati, da je bila gibalno društva razmeroma maloštevilna

skupnost pripadnikov izobraženskega meščanstva. Zatem analiziram vključenost Slavjanskega društva v slovanske izobraženske mreže ter pojasnim, zakaj in kako je prišlo do zatona Slavjanskega društva. Poleg političnega konteksta je, kot rečeno, k zatonu močno prispeval umik najaktivnejših društvenikov, s čimer so se pretrgale mnoge niti, ki so tržaške slavjane družile z drugimi slovanstvu naklonjenimi gibanji po vsem imperiju.

Da bi se izognili nesporazumom, naj še pojasnim, zakaj v pričujočem besedilu Slavjanskega društva ne istim s »slovenskim«, ampak ostajam pri izvornem »slavjanskem« oziroma »slovanskem«. Razpoložljivi viri sugerirajo, da je šlo pri članih Slavjanskega društva za nekoherentno in spreminjajočo se mešanico pisanih kolektivnih čutenj in identifikacij, ki jih lahko povzamemo z izrazi, kot so panslavizem, avstroslavizem, ilirizem, jugoslovanstvo, naklonjenost ideji Slovenije oziroma »slovenstva« – v različicah, ki so bolj ali manj podobne današnji – in ne nazadnje izražanje naklonjenosti Habsburški monarhiji kot taki.²

Nastanek in delovanje društva

Turbulentno leto 1848 je pustilo pečat na različnih področjih družbenega življenja, med drugim tudi na društvenem. Očetje in razširjevalci svežih pobud, med njimi posebno političnih, so iskani oder dobili v vse številnejših društvih,³ ki so razprla do tedaj ozek prostor javnega družbenega delovanja, omogočala kritične razprave o družbenih problemih in ustvarjala »javno mnenje«. ⁴ Če se izrazim v besednjaku Jürgena Habermasa, so bila društva – ob tisku – temelj oblikovanja družbenega prostora, ki mu pravimo meščanska javnost.⁵

Čeprav je Slavjansko društvo luč sveta uradno ugledalo decembra 1848, so se priprave na ustanovitev začele že nekaj mesecev prej. Oktobra 1848 so pobudniki razposlali »Povabljenje« na ustanovni občni zbor, ki je potekal novembra.⁶ Ob tej priložnosti je bil kot predsednik, »verjetno zgolj zaradi svojega pesniškega slovesa«, potrjen Jovan Vesel Koseski, kot tajnik pa gimnazijski učitelj Ivan Macun.⁷ Že pred formalnim nastankom je društvo štel skoraj dvesto

² Podrobneje o vprašanju identifikacij članov Slavjanskega društva v poglavju *Prvo društvo tržaških Slovencev? Slavjansko društvo (1848–1858)* (Ličen, *Kulturna društva v Trstu*).

³ Judson, *Habsburški imperij*, str. 183–184.

⁴ Leta 1848 ni bilo ustanovljeno le tržaško Slavjansko društvo, pač pa so pobude lokalnih aktivistov v kombinaciji s tolerantnejšim pravnim okvirjem spodbudile nastanek podobnih društev tudi v drugih urbanih središčih Habsburške monarhije. Tako so denimo nastali *Riječka čitaonica* (Polić, *Riječka čitaonica*, str. 26) ter graško in dunajsko Društvo Slovenija, kratek čas je obstajalo tudi goriško *Slavjansko bravno društvo* (Marušič, *Pregled*, str. 170) in ne nazadnje Slovensko društvo v Ljubljani (*Novice*, 26. 7. 1848, str. 130).

⁵ Habermas, *The Public Sphere*, str. 49–55.

⁶ Vilhar, *Trst*, str. 108.

⁷ Pahor, *Tržaški Slovenci*, str. 4.

¹ V razpoložljivih virih so imena in priimki naštetih zapisana v različnih oblikah. Iz želje po jasnosti in razumljivosti uporabljam imena, pod katerimi so ti posamezniki najbolj znani danes. V primeru Koseskega pa sledim argumentaciji Andraža Ježa, *Stanko Vraz in nacionalizem*, str. 356.

članov – med njimi ni bilo niti ene ženske –, število članov pa je v naslednjih mesecih še naraščalo.⁸ Tudi v kasnejših letih v Slavjanskem društvu ni bilo žensk, saj po društveni zakonodaji iz leta 1848 ženske niso smele biti članice političnih društev.⁹ Sodelovale so zgolj na društvenih zabavah in plesih.¹⁰

Do slovesne ustanovitve društva je prišlo v prvih društvenih prostorih v Palači Tergesteo na osrednjem Borznem trgu. Ob tej priložnosti so prostore svečano okrasili s slovanskimi in monarhičnimi barvami. Kot je v otvoritvenem govoru tistega večera dejal Koseski, »slavjanske barve ob stropu dvorane blesketajo, slavjanska lica se nam po vseh straneh svetijo, slavjanske misli naše persi dvigajo: in slavjanske besede naš posluš zadevajo.«¹¹

Ustanavljanje društva pa ni imelo zgolj ceremonialne, pač pa tudi formalno plat, ki so jo narekovala zakonodajna določila. Ustanovni odborniki Slavjanskega društva oziroma Slavjanskega zbora, kot se je društvo sprva imenovalo, so v svoj pravilnik pod točko 1. zapisali naslednje namene:

- a. *Dvignjenje slavjanstva v Austriji po mogočnosti na nar višji stopnjo izobraženja po vodilu slobode, enakosti in bratinstva.*
- b. *Zagotovljenje in obramba ustavnih naprav na potu enakih pravic vseh avstrijskih narodnosti.*
- c. *Vzajemnost, približevanje in sporazumevanje vseh kolen velikega slavjanskiga naroda.*
- d. *Podpiranje cesarstva in ustavnega prestola.*¹²

Predstavniki Slavjanskega društva so tržaško državno namestništvo že januarja 1849 seznanili z odstopom predsednika Koseskega. Neuradno naj bi njegova odločitev izhajala iz nestrinjanja s politično angažiranostjo Slavjanskega društva.¹³ Z odstopom Koseskega je predsedništvo februarja 1849, ko je društvo štelo že 336 članov,¹⁴ prešlo v roke Ivana Cerarja, kontrolorja pri glavnem carinskem uradu. Cerar je bil po besedah Salvatorja Žitka od samega začetka duša Slavjanskega društva.¹⁵ Močno si je prizadeval za ustanovitev društvenega časopisa in ga že marca 1849 naznanil namestništvu.¹⁶

Društvu in novemu mesečniku *Slavjanski rodoljub* vnovičen preobrat na političnem prizorišču Habsburške monarhije ni spodmaknil tal pod nogami. Marca 1849 je bila namreč razglašena nova ustava, ki je zavrla društveno življenje ter pričela društva strogo ločevati na politična in nepolitična.¹⁷ Strožja

pravna določila, ki so od marca 1849 vse bolj omejevala delovanje društev širom monarhije, so sprememnila tudi tržaški društveni svet. Kljub povečanemu nadzoru so člani Slavjanskega društva sklenili ostati politično društvo, zato so oblastem vnovič predložili pravila in seznam odbornikov.¹⁸ Kot so zapisali, drugače od drugih društev niso želeli »plašno odstopiti, in v tihe pohlevne berilne ali literarne družtva spremeniti se«.¹⁹

Nov pretres je sledil že jeseni 1849, ko je umrl predsednik Cerar, s katerim je usahnil tudi *Slavjanski rodoljub*. Za predsednika je bil marca 1850 v prvi številki novega društvenega mesečnika razglašen German Angelič (1822–1888), diakon pravoslavne cerkve, medtem ko je mesto namestnika (še naprej) zasedal Simon Rudmaš,²⁰ prizadeven društvenik, duhovnik in šolnik. Angelič in Rudmaš sta si potem funkciji izmenjala.²¹ Že avgusta 1850 je izšla zadnja številka drugega časopisnega poskusa, v kar so člane prisilile »nepredvidljive okoliščine«. Iz zapisa lahko sklepamo, da je šlo za odsotnost urednika oziroma pomanjkanje sredstev, s katerimi bi ga plačali.²²

Med dejavnostmi, ki so združevale člane Slavjanskega društva, je bilo razen sestankov ter pisanja programskih in drugih besedil tudi druženje razvedrilne narave. Člani so lahko v društveni čitalnici listali raznovrstno čtivo: naročeni so bili na 34 različnih časopisov.²³ Med bolj sproščene društvene aktivnosti je spadalo petje slovanskih pesmi, »vse tó kar močno v dosego naših namenov perpomore«.²⁴ Manjkale niso niti gledališke predstave, kajti »kazališne, gledišne, ali če hočete, teatralne igre k obudi jezikoslovja, in tako k omiki ljudstva veliko prizamorejo«.²⁵ Člani Slavjanskega društva so uživali tudi na »veselicah«, a so v objavljenih besedilih obenem večkrat ponavljali, da »ne smemo rok v krilo djati, ne smemo le novine čitati, ali v našem zbornišu le kratek čas jiskati, in se radovati. Naš prvi namen je bil viši, je bil imenitnejši ...«²⁶

V letih restavracije, ki so sledila »pomladnemu« letu, so bili številni prebivalci imperija prisiljeni povsem pozabiti na politično udejstvovanje. Novi ukrepi so segli tudi na področje delovanja društev. Ustanavljanje in delovanje društev je od konca leta 1852 reguliral nov patent, s katerim so vsa društva prešla pod nadzor države, ki jim je za delovanje morala podeliti koncesijo.²⁷ Z uvedbo strožjih ukrepov je povezana

⁸ Pahor, Tržaški Slovenci, str. 4.

⁹ Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 461.

¹⁰ Verginella, *Ženska obrobja*, str. 166.

¹¹ *Slovenija*, 15. 12. 1848, str. 192.

¹² Po Pahor, Tržaški Slovenci, str. 4.

¹³ Prav tam.

¹⁴ *Slavjanski Rodoljub*, marec 1849, str. 1–22.

¹⁵ Žitko, Leto 1848, str. 293.

¹⁶ Pahor, Tržaški Slovenci, str. 3, 5.

¹⁷ Marušič, Pregled, str. 164; Zajc Cizelj, *Pravna osnova*, str. 146–148.

¹⁸ *Slavjanski Rodoljub*, april 1849, str. 9.

¹⁹ *Slovenija*, 5. 6. 1849, str. 178.

²⁰ *Jadranski Slavjan*, marec 1850, str. 5.

²¹ Prav tam.

²² *Jadranski Slavjan*, julij 1850, str. 120. Predsednik Simon Rudmaš si je sicer neuspešno prizadeval pridobiti gmotna sredstva za angažma novega predvidenega urednika društvenega lista – Lovra Tomana (1827–1870) (NUK, ZLT).

²³ Sturman, *Le associazioni*, str. 37.

²⁴ *Slavjanski Rodoljub*, marec 1849, str. 7.

²⁵ *Jadranski Slavjan*, junij 1850, str. 4.

²⁶ *Jadranski Slavjan*, marec 1850, str. 2.

²⁷ Zajc Cizelj, *Pravna osnova*, str. 148.

tudi ključna sprememba v delovanju Slavjanskega društva.²⁸ Policijsko poročilo iz leta 1852 priča o tem, da je bilo oktobra 1851 Slavjansko društvo, v tem primeru opredeljeno kot »Slavenverein«, zadnje tržaško društvo, ki je opustilo politično delovanje.²⁹ Kolesje zgodovine ga je iz družbeno angažiranega foruma pretvorilo v prostočasni kazino.

Viri, ki pričajo o Slavjanskem društvu po letu 1852, so redki. Vemo, da je do leta 1853 redno izdajalo *Koledarčke* za prihajajoče leto.³⁰ V različnih številkih časopisov, ki datirajo v december 1853, nisem zasledila sicer rednega poročanja o koledarčku za leto 1854. Robi Sturman pa pravi, da je bil koledarček za leto 1854 sicer pripravljen, a ga nazadnje niso natisnili.³¹ Da je društvo leta 1853 še delovalo in s tem preživelo ljubljansko Slovensko društvo, izvemo tudi iz poročila tržaškega podestata. Slavjansko društvo je postavil ob bok drugim združenjem, katerih članje je družila želja po »družabnih srečanjih in pošteni zabavi«. ³² Na tem mestu je Slavjansko društvo poimenovano *Società Slava*, vendar ga vse pogosteje najdemo pod imenom *Casino Slavo*, s čimer se je tudi na ravni ciljev in poimenovanja približalo tržaškim društvom, kazinom, namenjenim kulturnemu razvedrilo elite. Tudi po mnenju Marte Verginella se je Casino Slavo vse bolj pretvarjal v zbirališče slovanske elite in se s tem bližal salonskim društvom tipa Casino Vecchio.³³

Društvene aktivnosti so bile od leta 1853 omejene na občasne zabave.³⁴ V ljubljanskih *Novicah* so konec januarja 1854 poročali o plesu, ki ga je organiziralo Slavjansko društvo. Društvene veselice naj bi bile dobro obiskane, a so se nekateri člani pritoževali nad tem, da se »društva pravi namen, zavolj kterega se je osnovalo, žalibog, vedno bolj zanemarja, in razun slovanskih časopisov ki na mizi ležé, se v njem skoraj nič več ne najde, kar bi opravičilo ime njegovo«. Vse to naj bi se odražalo tudi na spremembah v članstvu: »To je uzrok, da je več družbinikov, gorečih za narodno reč, odstopilo, in mnogo družih udov, ktere je le bolj mar za hopsasa, hajsasa, pristopilo.«³⁵ Do preobrazbe je bil kritičen tudi škof Jernej Legat, ki je bil član društva vse od ustanovitve. Zdelo se mu je nadvse sporno, da je društvo postalo prostor, kjer naj bi dekleta iskala moža.³⁶ Podobno mnenje je z Legatom delil France Cegnar.³⁷

Samo Pahor pravi, da zadnje omembo Slavjanskega društva najdemo leta 1856, ko so njegovi člani

organizirali pustno prireditev.³⁸ Zatem naj bi društvo »ostalo slovensko zgolj še po imenu (Casino slavo)«. ³⁹ O tem, da je leta 1856 še obstajalo in združevalo 210 članov, poročajo tudi viri namestništva.⁴⁰ Med spisi namestništva sem naletela na indice, ki pričajo o delovanju Slavjanskega društva po letu 1856, in sicer da se je Casino Slavo leta 1858 preimenoval v »Società del casino filodramatico«. ⁴¹ Iz poročila je razvidno, da so se oblasti strinjale s spremembo imena in namembnosti. Po novem naj bi se namreč člani *Società del casino filodramatico* osredinjali predvsem na dramsko in glasbeno umetnost. Da se je Casino Slavo pretvoril v Società del casino filodramatico, je razvidno tudi iz mimobežne omembe tržaškega arhivista Pierpaola Dorsija.⁴² Najkasneje leta 1858 je torej izvirno Slavjansko društvo popolnoma izginilo s tržaškega prizorišča.

Najaktivnejši društveniki

Med tistimi, ki so najživahneje sodelovali v Slavjanskem društvu, je bil od samega začetka Simon Rudmaš. Rodil se je leta 1795 v kmečki družini na Koroškem,⁴³ v Gradcu študiral filozofijo in po dveh letih vstopil k benediktincem.⁴⁴ Že v tridesetih letih 19. stoletja je izražal zanimanje za napredek na področju pedagogike in s tem nadaljeval tudi po letu 1839, ko je postal vodja normalne šole v Trstu in izdal vrsto učnih knjig.⁴⁵ Od samega začetka je bil med najbolj zagnanimi člani Slavjanskega društva, nekaj časa tudi njegov predsednik, urednik in pisec številnih prispevkov za drugi društveni list – *Jadranski Slavjan*. Ko se je s sodelavcema podal na študijsko potovanje v Švico in Nemčijo, kjer je želel svoja teoretična znanja o pedagoških procesih in organizaciji šolstva podpreti s praktičnimi izkušnjami, je to obširno opisal v več prispevkih za *Jadranski Slavjan*. Med njegovimi dolgoletnimi prijatelji je bil škof Anton Martin Slomšek, s katerim je stike ohranjal tudi po letu 1851, ko je zapustil Trst.⁴⁶

Prvi predsednik Slavjanskega društva Jovan Vesel Koseski (1798–1884) je prav tako izhajal iz kmečke, resda premožnejše družine. Literarne aspiracije je kazal že v gimnazijskih letih, kasneje, med študijem prava na Dunaju in v Gradcu, pa je svojo naklonjenost verzom še poglobil in napisal prvi slovenski sonet.⁴⁷ V dvajsetih letih 19. stoletja je vstopil v državno službo in bil leta 1832 premeščen v Trst, kjer

²⁸ Gl. Marušič, *Die Vereinstätigkeit*, str. 547; Klabjan, *Puzzling*, str. 269.

²⁹ AST, LAP, 9, 1852, 1/9.1.

³⁰ Verdelški, *Opis*, str. 478.

³¹ Sturman, *Le associazioni*, str. 37.

³² AST, LAP, 13, 1853, 1/9.1.

³³ Verginella, *Sloveni*, str. 457.

³⁴ Pahor, *Tržaški Slovenci*, str. 13.

³⁵ *Novice*, 4. 2. 1854, str. 39.

³⁶ Verginella, *Sloveni*, str. 457.

³⁷ *Novice*, 27. 12. 1854, str. 416.

³⁸ Pahor, *Družina Kalister v Trstu*, str. 49.

³⁹ Pahor, *Tržaški Slovenci*, str. 13.

⁴⁰ AST, LAP, 28, 1856, 1/9.

⁴¹ AST, LAP, 35, 1858, 1/9.1.

⁴² Dorsi, *Stranieri in patria*, str. 121.

⁴³ Lach, *Rudmaš*, str. 1143.

⁴⁴ Logar, »Simon Rudmaš« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi524611/>) (24. 2. 2022).

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ Lach, *Rudmaš*, str. 1144.

⁴⁷ Jež, *Stanko Vraz in nacionalizem*, str. 356.

JADRANSKI SLAVJAN
PODUČIVEN LIST V RAZNIH LJUDSTVU KORISTNIH REČEH
 NA SVITLO DAN OD
SLAVJANSKIGA DRUŽTVA V TRSTU.

1. list 4. Mesca Junja 1850.

Oj! Slavjanah.
 od
 ILIR GRANOVIČA SAIMKA.

Slavjanska bratjo ojl
 Nas jest prevelik broj
 Na svietu tom!
 Kudgoder oko zrie
 Na svietu strane sve
 Svud Slavjan zemlje tre,
 Svud naš jest dom.

Svaki nas bratjo ojl
 Slavjansku slavu poj,
 Nek ori glas!
 Istok i zapad sav,
 Jug, stover zna da Slav,
 Bjele viek silni lav,
 Sav sviet zna nas!

Slavjanska bratjo ojl
 Svaki svom budi svoj,
 Ljubi svak svog!
 Na siron rad viero raj,
 Jedna nas rodi mat,
 Jedan smo drugom brat,
 Jedan jest Bog!

Svaki nas budi ojl
 Odvažen za dom svoj
 U svaki sat.
 Nek pada neba svod,
 Nek zija zemlje pod,
 Sve čemo za dom, rod
 Činit i dat.

Pozove l' trublja ojl
 Za viero, prava u boj
 Slobodu, dom?
 Tad svaki pravi Slav,
 Koi je za mač jak, zdrav,
 Ustaj kao biesni lav,
 Kuo valren grom!

Zaorio naški ojl
 Vraga se nit no boj,
 Na njog hajd tad!
 Iva nek zna vrag naš klet,
 Da čo prio Slavjan mriet,
 Neg dat si svoje striel,
 Za dom mrio rad.

Budimo zamo ojl
 U svacem za dom svoj
 Složni uvijek
 Nek mile sloge pás,
 Usajmno vežo nas,
 U njoj jest zamo spas,
 Sanga i lek!

Najde l' se koji ojl
 Nejlubi dom, rod svoj
 Naš gore list?
 Esamo taj izrod van,
 Taj nije prav Slavjan,
 Pak ča hiel svanai dan—
 Dom, rod bit čistil!

Nagovor v trimesečnem zbornu 16. Jun. 1850*

*Proševski! Pozdrav!
 Profubi! Bratja!*

S radostnem srcem stopim med Vas; sladki up me navdaja, da bo zares sonce tudi pred naše vrata pristjelo, da bo Slovenščina se sprebudila; in lepo cvetečo prihodnost, ki so ji kaže, doseglja. Ova moja nada se opira na Vas; na Vašo gorečo rodoljubnost, na Vašo milosercnost, blagodušnost, in razumnost. Tako Vaše neprecenljive kreposti so »Jadranskega Slavjana«, naš mesečni list, rodile, in k življenju pozvale; ga jako podpirajo; in so mi zvesto poročstvo, da mu bote tudi stavnost, veseli napredek, in nevmerljivost zagotovili. Prizanesite mi milostljivo, dragi bratje! da Vas o tem nekoliko mudim, in si torej Vašo potepeljivost sprosim. — V drugem listu je odbor svojo serčno zahvalo izrekel vsem slavnem g. članovam, ki so po svoji zlahnosercnosti prvo podlogo vrednistične denarnice ustavili; ter sklenil, da se njim, kakor VTRKELJEM našega časopisa, ino nar krepčim podpiravcom izobraževanja slavjanskega naroda, v listu spominek postavi, ki zamore njihovo rodolubje, in njihove žertve, dragi domovini dorovane, še poznem unukam oznanovati. Sladna dolžnost mi je; tem jakim prijateljem Slavščine svojo posebno iskreno zahvalo javno izreči, in jih svoje nepremeljive blagodarosti in svojege vodno hvaleznega (harnega) spominja pozvestil.

10

je opravljal funkcijo finančnega svetovalca.⁴⁸ Sočasno je vneto pesniško ustvarjal ter za *Novice* prevajal grška, italijanska, angleška, nemška in ruska besedila.⁴⁹ K pisanju ga je dolga leta spodbujala tudi živahna korespondenca z Bleiweisom, ki je občasno potekala v nemškem in občasno v slovenskem jeziku.⁵⁰ Leta 1848 si je Koseski v nemščini dopisoval tudi s filologom in slavistom Franom Miklošičem (1813–1891), ki je tega leta postal predsednik dunajskega Društva Slovenija.⁵¹ Koseski je bil kot dobro povezan in ugleden pesnik, prevajalec in pravnik eden ključnih članov Slavjanskega društva ter je kljub hitremu odstopu s predsedniške funkcije ostal eden najvidnejših tržaških Slovanov tudi v kasnejših letih.

Delo Koseskega je bilo pri srcu še enemu pomembnemu članu Slavjanskega društva, in sicer Iva-

nu Macunu, ki je Koseskega v svoji pesniški zbirki okronal za »kralja sedanje slovenske poezije«.⁵² Macun se je rodil leta 1821 v Slovenskih goricah ter študiral filozofijo in pravo v Gradcu. Že v mladih letih je vzpostavil stike s Stankom Vrazom, pod vplivom katerega je leta 1844 postal dopisnik časopisa *Zora dalmatinska*. Dve leti kasneje je postal suplent na tržaški gimnaziji, leta 1848 pa je napredoval v stalnega gimnazijskega učitelja.⁵³ Podobno kot Rudmaš in Koseski je tudi Macun v času bivanja v Trstu prizadevno deloval v javnosti. Svoj čas je namenjal predvsem razpravam o vprašanju maternega jezika in pozival k dvigu izobraženosti. Bil je prvi tajnik Slavjanskega društva in tako avtor nekaterih najizčrpnjših poročil o njegovih prvih korakih. Svoj čas pa je vendar namenjal tudi leposlovju.

⁴⁸ Koblar, »Vesel-Koseski, Jovan« (https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi778833/) (24. 2. 2022).

⁴⁹ Krek, Slovenska literatura, str. 118.

⁵⁰ NUK, ZJVK.

⁵¹ NUK, ZJVK.

⁵² *Dom in svet*, 20. 12. 1899, str. 65.

⁵³ Šlebinger, »Macun, Ivan« (https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi337395/) (24. 2. 2022).

Koseskemu je kot društveni predsednik leta 1849 sledil Ivan Cerar, ki se je leta 1789 rodil v Škofji Loki. Njegov oče je bil orglar in najbrž učitelj. Gimnazijo je sprva obiskoval v Ljubljani, kasneje v Novem mestu, konec leta 1816 pa je postal oskrbnik gozda pri Ilirski Bistrici. Znano je, da je leta 1821 napisal gozdarski spis, ki velja za prvi prispevek v slovenščini na to temo. Služboval je v več krajih, leta 1839 pa prispel v Trst, kjer je sprva deloval kot inšpektor finančnih straž in bil kasneje povišan v kontrolorja pri glavnem carinskem uradu.⁵⁴ Cerar je v zrelih letih vse odločneje vstopal v javno sfero. Po nasvetu Koseskega in neznanega tržaškega kanonika je leta 1848 celo (neuspešno) kandidiral v dunajski parlament.⁵⁵ Istega leta je začel objavljati v *Novicah* in bil kasneje pobudnik časopisa *Slavjanski rodoljub*, ki je prvič izšel leta 1849. Morda je Rudmaš Cerarja prav zato označil za »najtrdnější steber društva«, medtem ko ga je Luka Svetec postavil ob bok Francetu Prešernu in Antonu Mažgonu, dvema »rodoljuboma«, ki sta tako kot Cerar umrla leta 1849.⁵⁶

Zelo pomemben akter je bil tudi Ivan Blažir, ki se je rodil leta 1820 v Kranju. Z izjemo dejstva, da je bil njegov oče gostilničar,⁵⁷ je o njegovem otroštvu in odraščanju znanega malo. Leta 1842 je bil imenovan za uradniškega praktikanta pri kameralni upravi v Trstu, leta 1848 je nastopil službo pri policijskem ravnateljstvu in leto kasneje napredoval v drugega koncipista tržaške vlade.⁵⁸ Do leta 1850 lahko zasledimo več Blažirjevih časopisnih prispevkov, v katerih je poudarjal pomen prevajanja zakonov, da bi bili razumljivi vsem. Svoja besedila je objavljati tudi v obeh društvenih mesečnikih, a je mnoga stališča že pred nastankom Slavjanskega društva izpostavil v tržaškem časopisu *L'Osservatore triestino* in v *Giornale del Lloyd*.⁵⁹

Nekaj besed je treba nameniti tudi Dimitriju Vladisavljeviću, ki je na društveni oder stopil že ob otvoritvi. Rojen je bil leta 1788 v Kuzminu pri Sremski Mitrovici,⁶⁰ gimnazijo in teološke študije pa je opravil v Karlovcu, od koder ga je pot peljala na Reko⁶¹ in potem leta 1812 v Trst.⁶² V Trstu je dvakrat tedensko poučeval ilirski jezik in književnost. Aktivno je deloval v društvu, bil je med društvenimi odborniki in pisal za oba društvena lista. Posebno zanimivo je Vladisavljevićevo prijateljevanje s pesnikom in vladiko Črne gore Petrom II. Petrovićem Njegošem.⁶³

Kot Vladisavljević je tudi Marko Kvekić (tudi

Kvekić in Kvekić) pripadal tržaški pravoslavni skupnosti in prijateljaval z velikim Njegošem.⁶⁴ Za razliko od do sedaj omenjenih je predstavnik nekoliko drugačnega, starejšega tipa meščanstva. Njegov status ni temeljil na izobrazbi, pač pa predvsem na premoženju, bil je namreč trgovec. V emporialni Trst se je priselil v dvajsetih letih 19. stoletja.⁶⁵ Trgovska klima je na Kvekićev posel vplivala ugodno, na občinskih volitvah leta 1848 se je uvrstil med izbrane svetovalce, in sicer v kategorijo posestnikov nepremičnin, veletrgovcev, tovarnarjev in ladjarjev.⁶⁶ Kvekiću je bil blizu tudi svet kulture in politike. Od samih začetkov je bil član Slavjanskega društva in izvoljen celo za predsednika, za kar se je članom prijazno zahvalil, a funkcijo kljub temu odklonil.⁶⁷

Naj nazadnje omenim še Antona Rušnova, ki je bil kot večina drugih najaktivnejših udov Slavjanskega društva del državnega uradniškega aparata, a edinstven po tem, da je bil plemiškega porekla. O njem je znanega izredno malo, a vemo, da je leta 1848 predsedoval osrednjemu zdravstvenemu magistratu v Trstu.⁶⁸ Konec istega leta je bil med prvimi člani Slavjanskega društva, leto kasneje pa je postal eden od društvenih odbornikov in je kot tak gmotno prispeval k društvenemu časopisu *Jadranski Slavjan*.⁶⁹

Tržaški Slovani kot pripadniki izobraženskega meščanstva

Ko se je leta 1849 Viljem Dušan Lambl (1824–1895), tajnik pripravljalnega odbora slovanskega kongresa v Pragi, na obisku v Trstu seznanil s Slavjanskim društvom, ga je označil za »elitno«. ⁷⁰ Napisal je, da je društvo »v rokah samih starih, zelo važnih in izredno besedljivih gospodov«. ⁷¹ Tudi Borut Klabjan je prepričan, da je bilo Slavjansko društvo pretežno v domeni buržoazije, ⁷² medtem ko je Salvator Žitko v enem svojih člankov zapisal, da pri Slavjanskem društvu »po mnenju nekaterih italijanskih zgodovinarjev ni šlo za asociacijo okoliškega slovenskega prebivalstva, ki je bilo v veliki meri nacionalno neosveščeno, temveč za zvezo avstrijsko usmerjenih meščansko

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Dogo, *La comunità*, str. 591.

⁶⁶ Pahor, *Tržaški Slovenci*, str. 4.

⁶⁷ *Jadranski Slavjan*, marec 1850, str. 4. Kvekić je zanimiv tudi zaradi hčere Darinke, ki se je rodila v drugi polovici tridesetih let 19. stoletja. Na večerji pri Špiru (tudi Špiro) Gopčeviću, še enem premožnem Tržičanu srbskih korenin, je mlada Darinka leta 1854 spoznala Danila Petrovića Njegoša, naslednika črnogorske vladike Petra. Danilo naj bi v Trstu imel kopico prijateljev in se tam oglasil na poti z Dunaja, nevedoč, da bo v Trstu spoznal bodočo soprogo in jo komaj dan kasneje zaprosil za roko (Vrčević, *O knjazu Danilu*). Razvoj dogodkov kaže na visok družbeni status družine Kvekić in na njeno vpetost v elitne družbene mreže.

⁶⁸ Pahor, *Tržaški Slovenci*, str. 47.

⁶⁹ *Jadranski Slavjan*, april 1850, str. 46.

⁷⁰ Klabjan, *Češka*, str. 72–73.

⁷¹ Klabjan, *Čehi v zalivu*, str. 73–74.

⁷² Klabjan, *Puzzling*, str. 267.

⁵⁴ Jevnikar, »Cerer, Ivan Nepomuk« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1005210/>) (24. 2. 2022).

⁵⁵ SI AS 585, Slovensko društvo v Ljubljani.

⁵⁶ Pahor, *Tržaški Slovenci*, str. 12.

⁵⁷ Marušič, »Blažir, Ivan« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1004340/>) (24. 2. 2022).

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ Pahor, *Tržaški Slovenci*, str. 3.

⁶⁰ *Slovan*, 15. 6. 1886, str. 186–188.

⁶¹ Wurzbach, Vladisavljević, str. 102.

⁶² Pahor, *Tržaški Slovenci*, str. 47.

⁶³ Bonačić, Njegoš u Splitu, str. 138.

birokratskih-trgovskih skupin širšega balkanskega prostora oziroma slovanskega dela monarhije». ⁷³

Z Bourdiejevimi besedami lahko zapišemo, da so ti najvidnejši in najaktivnejši člani posedovali specifičen kulturni, socialni in simbolni kapital, ki je definiral horizont njihovega delovanja oziroma specifičen habitus. ⁷⁴ Zgornji orisi biografij kažejo na veliko značilnosti, ki so družile najaktivnejše člane Slavjanskega društva in jih označujejo kot posebno skupino meščanstva: izobrazba, večjezičnost, visoka stopnja pismenosti, družbena angažiranost, mobilnost, pripadnost istim socialnim mrežam in vzpon po družbeni lestvici. Koseski, Macun in drugi so v večini pripadali razmeroma enotnemu in vse bolj vplivnemu *Bildungsbürgertumu*, tj. izobraženemu oziroma izobraženskemu meščanstvu. ⁷⁵ Tudi Ana Cergol Paradiž in Irena Selišnik sta v natančni raziskavi »slovenskih« intelektualcev, ki so v drugi polovici 19. stoletja bivali v Trstu, dognali, da jih je veliko izhajalo iz kmečkega okolja. S pomočjo šolanja in izobrazbe so si ustvarili premoženje in se naposled še dobro poročili. ⁷⁶

V prvi polovici 19. stoletja je po osnovni šoli s šolanjem nadaljeval le malokdo. Še leta 1854 je bilo »slovenskih« dijakov manj kot 1000, od teh se jih je na univerzitetni študij vpisala le peščica. ⁷⁷ Po zaključnem študiju se mnogi dijaki in študentje niso vrnili v rodni kraj, pač pa so si zaposlitev poiskali na Dunaju, v Celju, Trstu ali kakem drugem imperialnem središču. ⁷⁸ Ker predstavniki izobraženega meščanstva navadno niso izhajali iz vrst plemstva ali premožne gospode, sta pridobljena izobrazba (sploh na področju humanistike) in zaposlitev v državnem uradništvu (*Beamte*), sodstvu ali šolstvu zanje pomenili vzpon na družbeni lestvici. ⁷⁹ Nastajal je torej sloj, ki ni bil definiran ekonomsko ali politično, temveč predvsem kulturno.

Meritokratski pristop, ki je imperialno državno službo oblikoval že od časov Jožefa II., in razsvetljenstva vera v pozitivne učinke izobraževanja sta v prvi polovici 19. stoletja državne uslužbenke ustoličila kot

vodilno skupino nastajajoče civilne družbe. ⁸⁰ Leto 1848 je pomenilo prelomnico, s katero se je krepko povečala družbena inkluzivnost. V javni sferi je bilo odslej odmerjenega več prostora posebnemu sloju, ki so ga zastopali Macun, Rudmaš, Vladislavljčević in drugi vplivni člani Slavjanskega društva. Tanka plast intelektualcev, ki so se zavzeto zanimali za jezik, zgodovino, politiko, šolstvo in kulturo, je zdaj svoje ideje vse pogosteje razširjala v tiskanih medijih oziroma ob različnih javnih ali poljavnih društvenih priložnostih. Predstavniki inteligence so postajali javne figure: številni med njimi so svoje ideje prevajali v politično dojemljiv jezik in tako oblikovali javno mnenje. ⁸¹

Glede na široka zanimanja in družbeno angažiranost ne preseneča, da je bila prav izobraženska elita motor nacionalnega razcveta. ⁸² Neznani avtor je v *Jadranskem Slavjanu* zapisal: »Kar sta milo sonce in vlažni dež zelišem in cveticam, to so dobri, za domovino vneti vradniki svojemu narodu!« ⁸³ Po Pietru Judsonu je bila leta 1848 nacionalna miselnost prisotna zgolj med majhno, a dobro pismeno skupino urbanih prebivalcev. ⁸⁴ Bili so pobudniki številnih kolektivnih gibanj, ki so se v desetletjih po letu 1848 izkristalizirala v nacionalna in materializirala v vsakdanu splošne populacije. Od šestdesetih let 19. stoletja lahko govorimo o fazi nacionalnega »preporoda«, ko se pod vplivom večje politične svobode in dostopa do politične oblasti pričanja na nastajajočem nacionalnem ozemlju razpredati trdna nacionalna organizacijska struktura, ki pa vendar temelji na poprejšnjih dogodkih, predvsem turbulentnem letu 1848. Pri tem ima izobraženo meščanstvo s svojo interpretativno mrežo, ki se je vzpostavila okoli leta 1848 in nato prevladala tudi med bolj neukimi sloji prebivalstva, pomembno vlogo.

Seveda pa so bili med člani Slavjanskega društva tudi premožni podjetniki, pripadniki t. i. *Wirtschaftsbürgertuma*. Med njimi najdemo zelo uspešnega finančnika in mecena Janeza Kalistra. ⁸⁵ Najdemo tudi cerkvene može, ki jih pogojno prav tako lahko štejejo med izobražensko meščanstvo, sploh v slovenskem primeru. Zelo aktivni so bili denimo Simon Rudmaš, Mihael Verne in Miha Švab. Člani društva so bili verjetno tudi delavci, saj so bila vrata odprta vsem, »naj si bodo v gospodski ali kmečki suknji«. ⁸⁶

Vpetost v socialne mreže

Za razmeroma majhno skupino visoko izobraženih meščanov, ki so vodili Slavjansko društvo, je

⁷³ Žitko, Leto 1848, str. 293. Interpretacijam Slavjanskega društva kot pretežno elitne skupnosti nasprotuje mnenje hrvaškega novinarja Iveta Mihovilovića (1971), ki je v svoji kronologiji Slavjanskega društva ob stoletnici njegovega nastanka društvo razumel skozi lečo razrednega boja. Da bi opozoril na »revolucionarne ideje« njegovih članov, se je oprl na marksistično terminologijo in govoril o »eksploataciji« s strani »dominantne građanske klase Talijana«, »zamečih zadruge«, »subverzivnosti« in seveda »borbi« (Mihovilović, Slavjansko društvo, str. 7–9). Mihovilovićeve besede je verjetno treba razumeti v luči povojne Jugoslavije, ki se je zavezala izničenju buržoazije in diktaturi proletariata. Ta *leitmotiv* je vplival tudi na njegovo razumevanje preteklosti.

⁷⁴ Bourdieu, *Praktični razlogi*.

⁷⁵ Kocka, *The European Pattern*.

⁷⁶ Cergol Paradiž in Selišnik, *Soproke*, str. 78.

⁷⁷ Šuštar, *The historical*, str. 510.

⁷⁸ Prav tam, str. 515.

⁷⁹ Več v Cohen, *Education*.

⁸⁰ Göderle, *Administration*, str. 63.

⁸¹ Krueger, *Czech*, str. 6.

⁸² Prav tam.

⁸³ *Jadranski Slavjan*, junij 1850, str. 96. Verjetno Simon Rudmaš.

⁸⁴ Judson, *Habsburški imperij*, str. 212.

⁸⁵ NŠK, H, 7, 32, Seznam članov (Elenco de'Nomi).

⁸⁶ *Slavjanski Rodoljub*, marec 1849, str. 2.

bila značilna izrazita fizična in idejna vpetost v široke mišljenjske mreže. Tovrstna omreženost ni zanimiva zgolj sama po sebi, ampak tudi kot posebna značilnost meščanstva – in če govorimo o izmenjavi idej, zlasti izobraženskega meščanstva. Stiki s sodobnimi razmisleki slovanskih in drugih intelektualcev so odmevali tudi v Trstu ter nedvomno vplivali na mišljenjske vzorce in prakse tamkajšnje slovanske inteligence. Zato bi bilo nesmiselno trditi, da je bilo Slavjansko društvo samonikel izraz političnih in kulturnih hotenj lokalnih Slovanov.

Vključenosti v socialne mreže je med drugim botrovalo dejstvo, da je bil Trst za najaktivnejše člane društva zgolj začasni dom, saj je narava njihove zaposlitve terjala nenehne premike. Tako so Rudmaš, Cerar, Sporer in drugi večkrat zamenjali kraj bivanja. S pomočjo občasnih živih stikov in predvsem pisem so ohranjali stike z nekdanjimi sodelavci, družinskimi člani in prijatelji. Izpostavljeni historični akterji so bili torej izrazito mobilni, kar je Ernst Bruckmüller opredelil kot eno ključnih značilnosti tedanjega meščanstva.⁸⁷ Tudi tisk je pripomogel k vzpostavitvi mreže podobno mislečih prebivalcev Trsta, Reke, Ljubljane, Gradca, Dunaja, Gorice in nekaterih drugih krajev.

Že v kratkih biografskih orisih najaktivnejših članov sem izpostavila nekaj potez posameznih egocentričnih mrež. Na tem mestu pa bom, da bi poudarila vpliv široke idejne mreže na delovanje društva, prikazala še pregled stikov, ki jih je Slavjansko društvo kot združenje gojilo z drugimi društvi, pa tudi stike, ki so jih posamezni vplivni člani vzdrževali z drugimi društvi, in nazadnje še vpetost v cirkulacijske mreže tiskanih medijev.

Mreže poznanstev in povezav med različnimi društvi so se pletle že od samega začetka. Koseski, prvi predsednik Slavjanskega društva, je decembra 1848 člane Slovenskega društva v Ljubljani pisno obvestil o nastanku novega društva v Trstu.⁸⁸ Spodbuda k ustanavljanju »slovenskih« družtev je decembra istega leta prišla tudi s strani Matije Majarja (1809–1892). Majarjeve ideje se vsebinsko sicer niso povsem skladale z idejami, ki so združevale člane Slavjanskega društva v Trstu. Tržičani so bili slovansko in zgolj pogojno slovensko usmerjeni, vendar to ni bila ovira pri sodelovanju z eksplicitno slovenskimi društvi. Slavjansko društvo v Trstu je namreč gojilo stike s številnimi rodoljubnimi društvi, ki so imela sedeže na Dunaju, v Gradcu, Gorici in drugod.

Tržičani so sodelovali tudi z geografsko bolj oddaljenimi, a podobnimi društvi, denimo z *Društvom za povjestico jugoslavensku*⁸⁹ in češkim društvom Slovanska lipa. Interes so izkazovali tudi za društva drugačnega tipa, na primer za Kmetijsko društvo v

Gorici, ki je v *Jadranski Slavjan* pošiljalo izčrpna poročila o svojih skupščinah.⁹⁰

Skratka, stiki Slavjanskega društva z drugimi društvi in vplivnimi Slavjani so bili precej pogosti. Tudi posamezni člani društva so gojili številne interese (od poezije do gozdarstva), pisali za zelo različne časopise in sodelovali v različnih društvih. Ivan Cerar je bil na primer vse od leta 1827 član Kranjske kmetijske družbe, sprva redni, nato dopisni.⁹¹ Od julija 1848 ga najdemo tudi med člani že omenjenega Slovenskega društva v Ljubljani.⁹² Člani Slovenskega društva v Ljubljani so bili tudi drugi člani Slavjanskega društva, na primer uradnik Ludvik Paveš in seveda Koseski.⁹³ Članstvo Slavjanskega društva je do določene mere sovpadalo tudi s članstvom leta 1851 ustanovljenega Društva Sv. Mohora (kasnejša Mohorjeva družba), ki je ciljalo na pobožnejše naročnike in si prizadevalo širiti katoliško literaturo. Prvaka Slavjanskega društva, Miha Švab in Jovan Vesel Koseski, sta v knjižici Društva Sv. Mohora iz leta 1852 zavedena celo kot društvena odbornika.⁹⁴

Stike s sorodnimi izobraženskimi krogi so člani Slavjanskega društva gojili tudi s pomočjo tiska. Na enem izmed seznamov časopisja, ki ga je prejemale Slavjansko društvo, poleg že omenjenih *Novic* najdemo še dva ljubljanska časopisa: *Vedež in Slovenija*. Iz Zagreba so Tržičani prejeli *Novine hervaške, slavonske i dalmatinske* in *Slavenski Jug*, *Noviny Lipu Slovanske* in *Narodni Noviny* iz Prage, *Moravské Noviny* iz Brna, *Zoro dalmatinsko* iz Zadra, *Napredak* iz Karlovca, *Serbske Novine* iz Beograda in *Zoro galicko* iz Lviva.⁹⁵ Občasno so v *Slavjanskem rodoljubu* in *Jadranskem Slavjanu* objavili besedila iz sorodnih časopisov, na primer *Zore Dalmatinske*,⁹⁶ kar kaže tudi na tesne stike med uredništvi. Članom so bili na razpolago tudi v nemščini pisani časopisi, ki so se osredinjali na slovanske skupnosti, na primer *Laibacher Zeitung mit dem Ilyrischen Blatt* in *Der Serbe*. Ne nazadnje so bili seznanjeni s časopisjem, pisanim v italijanskem jeziku (*Osservatore Triestino*, *Il Diavoletto*, *Gazzetta di Milano*, *Gazzetta di Zara* in drugi).⁹⁷

Slovo vodilnih članov

Na novo uvedeni neoabsolutistični ukrepi so vplivali na postopno zamrtje številnih društev, med njimi

⁹⁰ *Jadranski Slavjan*, april 1850, str. 37; *Jadranski Slavjan*, junij 1850, str. 94.

⁹¹ Pahor, Tržaški Slovenci, str. 10.

⁹² SI AS 585, Slovensko društvo v Ljubljani. Na seznam članov je vpisan kot Johann Cörrer, medtem ko se je istega leta v pismu članom Slovenskega društva podpisal kot Janez Cerer, pod poziv kranjskim Slovencem, posebno tistim v postojnski kresiji, pa kot Janez Cerrer (Zörrer).

⁹³ Prav tam.

⁹⁴ AST, LAP, 13, 1853, 1/9.1.

⁹⁵ *Slavjanski Rodoljub*, marec 1849, str. 6–7.

⁹⁶ *Jadranski Slavjan*, april 1850, str. 40.

⁹⁷ *Slavjanski Rodoljub*, marec 1849, str. 6–7.

⁸⁷ Bruckmüller, Nove raziskave.

⁸⁸ SI AS 585, Slovensko društvo v Ljubljani.

⁸⁹ *Jadranski Slavjan*, junij 1850, str. 89–91.

tudi Slavjanskega. K njegovi preobrazbi in zamrtju pa je prispeval tudi odhod najpomembnejših članov. Prvi se je od društva poslovil Ivan Cerar. Zaradi kolere je preminil že avgusta 1849.⁹⁸ Sledil mu je Ivan Macun, ki je bil premeščan v Zagreb, kjer je kot gimnazijski učitelj nastopil oktobra 1850. Zaradi številnih kritik, ki jih je požela njegova krestomatija, naj bi se za kratek čas zaprl vase in se umaknil »vsake-mu javnemu narodnemu delu«. ⁹⁹ Z objavo podobnih besedil je potem nadaljeval. Leta 1852 je sodeloval pri sestavi hrvaške terminologije, kasneje je pripravil več slovnice in drugih šolskih knjig, tik pred smrtjo pa tudi delo *Književna zgodovina Slovenskega Štajerja* (1883), ki ga je posvetil Franu Miklošiču. Naj dodam, da je Macun v šestdesetih letih prevzel še eno pomembno vlogo, postal je tajnik Narodne čitalnice v Ljubljani.¹⁰⁰ Kljub umiku iz Trsta je torej ostal aktiven v javnem življenju in zavzet za rodoljubne cilje.

Istega leta kot Macun je s tržaškega prizorišča izginil Ivan Blažir. V svojem zadnjem javnem pismu, ki ga je leta 1850 objavil v *Jadranskem rodoljubu*, je agitiral za rabo materinščine, kritiziral povezovanje z Nemci ter hvalil cesarja in »milo Avstrijo«. ¹⁰¹ Od tedaj se v javnosti, kot kaže, ni več oglašil, pri čemer ni povsem znano, zakaj. Trst je zapustil najkasneje leta 1855, ko je postal tajnik na notranjem ministrstvu na Dunaju.¹⁰²

Približno v istem času je iz Slavjanskega društva odšel Anton Rušnov. Poleti 1850 se je preselil na Reko, kjer je pod banom Jelačićem nastopil novo funkcijo. Postal je »banski povjerenik« oziroma »izvoljeni veliki župan v Reki«. ¹⁰³ Obvestilo iz Jadranskega Slavjana, ki je sledilo njegovemu odhodu, priča o »solznih očeh« tržaških Slavjanov, pa vendar tudi o veselju, da je bila ta pomembna naloga poverjena prav sotrudniku Rušnovu.¹⁰⁴

Eden hujših udarcev za Slavjansko društvo je bila premestitev Simona Rudmaša. Z začetkom leta 1851 je nastopil službo šolskega svetnika in nadzornika ljudskih šol na rodnem Koroškem. Naselil se je v Celovcu, kjer je vztrajno nadaljeval z »akcijo«. ¹⁰⁵ Bil je aktiven v Društvu Sv. Mohora, nekaj časa tudi kot odbornik;¹⁰⁶ naročen je bil na *Slovensko bčelo*¹⁰⁷ in velikokrat omenjen v raznih tiskanih medijih. V *Slovenskem prijatelju: Časopisu za šolo in dom* ga je

zaradi rodoljubnih pedagoških naprezanj hvalil sam Majar.¹⁰⁸

Do leta 1852 zelo angažiranega Koseskega ni čakalo nič dobrega. Operacija tura na licu je imela hude posledice. Otrpni so mu udi, zaradi česar se je bil že leta 1852 prisiljen upokojiti.¹⁰⁹ Čeprav je pred nastopom boleznin načrtoval objavo verzificirane mitologije in zgodovine človeštva pod naslovom *Jabelkobranje in Golobnjak*, je za kar šestnajst let umolknil.¹¹⁰ Trsta ni zapustil. Leta 1884 je tu umrl in bil pokopan na pokopališču pri Sv. Ani. Na njegovem pogrebu je spregovoril eden njegovih dolgoletnih prijateljev France Cegnar.¹¹¹

Naj naposled omenimo še Vladislavjevića in Kvekića, ki Trsta nista zapustila. Lahko le ugibamo, kaj točno se je z njima zgodilo. Morda je na šibitev njune vloge v tržaškem javnem življenju vplivala tudi njuna visoka starost. Ne nazadnje sta že pred koncem šestega desetletja 19. stoletja oba našla svoj poslednji mir; Kvekić je svet živih zapustil leta 1855, Vladislavjević pa tri leta kasneje.¹¹²

Nastop Bachovega absolutizma je brez dvoma vplival na oženje javnega prostora in diskurza ter s tem na življenje društev, ki so bila prisiljena opustiti politične ambicije. A ob zunanjih dejavnikih so bili, kot rečeno, ključni tudi notranji. Kot kaže, so se nekateri najaktivnejši člani Slavjanskega društva kmalu po letu 1849 razkropili na različne konce monarhije, drugim jo je zagodlo zdravje, za tretje pa so bile usodne bolezni. Člani, ki so se preselili drugam, so v novem kraju nadaljevali z delovanjem v javnem življenju. Tu velja omeniti predvsem Macuna in Rudmaša, ki se je kot rodoljub v naslednjih desetletjih udeleževal še bolj goreče. To bi lahko pomenilo, da Bachov absolutizem ni bil edini razlog za postopno zamrtje Slavjanskega društva. Na to kažejo tudi zgoraj omenjene kritike vse bolj zabavljajškega značaja Slavjanskega društva, ki so prihajale s strani sodobnikov in kažejo na to, da bi bilo – novemu režimu navkljub – resnejše politično delovanje v kulturni preobleki mogoče tudi v petdesetih letih, ko bi le obstajali posamezniki, ki bi jih to zanimalo.

Društvo kot izraz pečice izobraženih meščanov

Slavjansko društvo potemtakem ni zastopalo kolektivnega stališča tržaških Slovanov oziroma Slavjanov, saj je v resnici združevalo le njihov manjši del. Še več, v društvu je bilo zares aktivnih le manjše število članov, ki sem jih identificirala kot predstavnike izobraženega meščanstva. Najbolj zavzeti člani Slavjanskega društva so pripadali maloštevilni skupnosti

⁹⁸ Jevnikar, »Cerar, Ivan Nepomuk« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1005210/>) (24. 2. 2022).

⁹⁹ Šlebinger, »Macun, Ivan« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi337395/>) (24. 2. 2022).

¹⁰⁰ SI AS 585, Slovensko društvo v Ljubljani.

¹⁰¹ *Jadranski Slavjan*, marec 1850, str. 6–8.

¹⁰² Marušič, »Blažir, Ivan« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1004340/>) (24. 2. 2022).

¹⁰³ *Jadranski Slavjan*, avgust 1850, str. 117–118. Nepodpisani avtor vira je verjetno Simon Rudmaš.

¹⁰⁴ Prav tam.

¹⁰⁵ Lach, Rudmaš, str. 1144.

¹⁰⁶ *Slovenska bčela*, 1. 1. 1852, str. 1–2.

¹⁰⁷ *Slovenska bčela*, 1. 1. 1852, str. V.

¹⁰⁸ *Slovenski prijatelj*, 1856, str. 129–132.

¹⁰⁹ Koblar, »Veseli-Koseski, Jovan« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi778833/>) (24. 2. 2022)

¹¹⁰ Prav tam.

¹¹¹ *Dom in svet*, 1. 12. 1898, str. 714.

¹¹² *Slovan*, 15. 6. 1886, str. 170.

visoko izobraženih in spremembam naklonjenih meščanov, ki so bili leta 1848 predvsem s pomočjo društva in časopisja ključni akterji v procesu osamosvajanja angažiranega javnega mnenja. Njihov angažma pa ni bil samonikel. Nasprotno, bil je plod stikov s številnimi drugimi podobno mislečimi angažiranimi rodoljubi in rodoljubnimi društvi. Kroženje idej je obenem omogočala vključenost v podobno bralno mrežo. Gosta, po prostoru celotne srednje Evrope razpredena socialna mreža je podobno misleče rodoljube, društva in medije prepletala v razmeroma enotno skupnost, ki se je leta 1848 živahno razmahnila, a je bila nedolgo zatem v veliki meri utišana. Vse strožji mehanizmi državnega nadzora, ki so nastopili v petdesetih letih, so delovanju Slavjanskega društva prirezali krila, k zaspanemu koncu društva pa je prispevalo tudi izginotje aktivističnega humusa. Prilagodniki skupnosti izobraženih meščanov, ki je vodila Slavjansko društvo, sicer niso bili rojeni v Trstu, so pa med letoma 1848 in 1852 v njem prebivali ter v tem času bistveno vplivali na tamkajšnjo slavjansko skupnost, še bolj pa na podobo o tedanjih tržaških Slovanih, kakršno imamo danes.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 585, Slovensko društvo v Ljubljani, 1848–1853.

AST – Archivio di Stato di Trieste

LAP, Luogotenenza Atti Presidiali (1850–1905).

NŠK – Narodna in študijska knjižnica, Odsek za zgodovino in etnografijo
Kulturna društva na Tržaškem 1845–1927, fasc. 7; mapa 32, Slavjansko društvo, Seznam članov (*Elenco de'Nomi*).

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica

ZJVK – Rokopisni oddelek, Ms 1912, Zapuščina Jovana Vesela Koseskega.

ZLT – Rokopisni oddelek, Ms 1446, Zapuščina Lovra Tomana.

ČASOPISI

Dom in svet, 1898–1899.

Jadranski Slavjan, 1850.

(*Kmetijske in rokodelske*) *Novice*, 1848, 1854.

Slavjanski Rodoljub, 1849.

Slovan, 1886.

Slovenija, 1848–1849.

Slovenska Bčela, 1852.

Slovenski prijatelj, 1856.

LITERATURA

Bonači, Ivan: Njegoš u Splitu. *Njegoš i Hrvati. Zbornik o Njegošu* (ur. Radoslav Ratković in Jelena Đurović). Zagreb: Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske; Podgorica: Matica crnogorska, 2011, str. 138–143.

Bourdieu, Pierre: *Praktični razlogi: o teoriji delovanja*. Ljubljana, Krtina, 2019 [1977].

Bruckmüller, Ernst: Nove raziskave zgodovine avstrijskega meščanstva. *Zgodovinski časopis* 45, 1991, št. 3, str. 369–389.

Cergol Paradiž, Ana in Selišnik, Irena: Soproge slovenske elite v Ljubljani in Trstu. *Prispevki za novejšo zgodovino* 58, 2018, št. 2, str. 51–84.

Cohen, Gary B.: *Education and Middle-Class Society in Imperial Austria 1848–1918*. West Lafayette: Purdue University Press, 1996.

Dogo, Marco: La comunità serbo-illirica di Trieste v Storia economica e sociale di Trieste. 1748–1901. *Storia economica e sociale di Trieste I, La città dei gruppi 1719–1918* (ur. Roberto Finzi in Giovanni Panjek). Trst: Lint, 2001, str. 573–602.

Dorsi, Pierpaolo: Stranieri in patria. La parabola del gruppo minoritario tedesco nella Trieste austriaca. *Clio XXXVII*, 2001, št. 1, str. 5–58.

Dorsi, Pierpaolo: Le fonti per la storia dell'associazionismo sloveno nell' Archivio di Stato di Trieste. *Archivi* 25, 2002, št. 1, str. 119–127.

Göderle, Wolfgang: Administration, Science, and the State: The 1869 Population Census in Austria-Hungary. *Austrian History Yearbook* 47, 2016, str. 61–88.

Habermas, Jürgen: The Public Sphere: An Encyclopedia Article (1964). *New German Critique* 1, 1974, št. 3, str. 49–55.

Jež, Andraž: *Stanko Vraz in nacionalizem: od narobe Katona do narobe Prešerna*. Ljubljana: Založba ZRC, 2016.

Judson, Pieter: *Habsburški imperij: nova zgodovina*. Ljubljana: Sophia, 2018.

Klabjan, Borut: Cehi v zalivu. *Zgodovinski časopis* 60, 2006, št. 1–2, str. 69–94.

Klabjan, Borut: Puzzling (out) citizenship and nationality: Czechs in Trieste before and after the First World War. *Beyond the Balkans: towards an inclusive history of Southeastern Europe* (ur. Sabine Rutar). Zürich, Münster: Lit Verlag, 2014, str. 265–278.

Klabjan, Borut: Češka, slovenska in slovanska narodna zavest v Trstu od leta 1848 do prve svetovne vojne. *Trst: Umetnostni izraz ob nacionalnem vprašanju: glasba, likovna in besedna umetnost ob slovensko-italijanski meji v drugi polovici XIX. stoletja do prihoda fašizma* (ur. Aleksander Rojc). Trst: Glasbena matica; Ljubljana: Založba ZRC, 2014, str. 67–90.

- Kocka, Jürgen: The European Pattern and the German Case. *Bourgeois Society in Nineteenth-Century Europe* (ur. Allan Mitchell, Gus Fagan in Jürgen Kocka). Oxford: Berg, 1993 [1988], str. 13–39.
- Krek, Gregor: Slovenska literatura. *Avstro-ogrška monarhija v besedi in podobi. Slovenci 2. Kranjska, Primorje*. Ljubljana: Založba ZRC, 2018 [1891], str. 97–121.
- Krueger, Rita: *Czech, German & Noble. Status and National Identity in Habsburg Bohemia*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Lach, Alois: Rudmaš, Simen. *Enzyklopaedie der Slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška. Von den Anfängen bis 1942. Band 3: PO–Ž* (ur. Katja Sturm-Schnabl in Bojan-Ilija Schnabl). Dunaj: Böhlau, 2016, str. 1143–1145.
- Ličen, Daša: *Kulturna društva v Trstu kot prizorišča identifikacijskih procesov tržaškega prebivalstva (1848–1914)*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2021.
- Marušič, Branko: Pregled društvene dejavnosti v Avstrijskem primorju (1848–1918). *Annales series historia et sociologia* 9, 1999, št. 1, str. 163–193.
- Marušič, Branko: Die Vereinstätigkeit im österreichischen Küstenland (Triest, Görz-Gradisca, Istrien). *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band VIII, Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft 1. Teil: Vereine, Parteien und Interessenverbände als Träger der politischen Partizipation* (ur. Helmut Rumpler in Peter Urbanitsch). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006, str. 541–585.
- Mihovilović, Ive: Slavjansko društvo (Iz »Kola«, br. 4–1948). *Slavjanski Rodoljub. Faksimile vseh šestih števil iz leta 1849* (ur. Stanislav Renko). Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1971, str. 7–9.
- Pahor, Milan: Družina Kalister v Trstu. Podoba Trsta v 19. in začetku 20. stoletja ter narodni preporod tržaških Slovencev. *Kronika* 58, 2010, št. 1, str. 29–58.
- Pahor, Samo: Tržaški Slovenci v letih 1848–49 in Slavjanski Rodoljub. *Slavjanski Rodoljub. Faksimile vseh šestih števil iz leta 1849* (ur. Stanislav Renko). Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1971, str. 3–6.
- Polić, Maja: Riječka čitaonica od osnutka do 1918. godine. *Rijeka* 16, 2001, št. 2, str. 13–71.
- Sturman, Roberto: *Le associazioni e i giornali sloveni a Trieste dal 1848 al 1890*. Trst: Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček, 1996.
- Šuštar, Branko: The historical development of the formation of the elite in the south of the Habsburg Empire. Slovenes and the schooling of the intellectual class in the late 1800s and early 1900s. *History of education & children's literature* 10, 2015, št. 1, str. 505–526.
- Verdelski, Josip: *Opis in zgodovina Trsta in njegove okolice z uverstitvijo kratkega geografičnega in zgodovinskega pregleda starih in sedanih Slavjanov, kakor še tudi kratke omembe njihove osode in omike*. Trst: Avstrijski Lloyd, 1872.
- Verginella, Marta: Sloveni a Trieste tra Sette e Ottocento. Da comunità etnica a minoranza nazionale. *Storia economica e sociale di Trieste* (ur. Roberto Finzi, Giovanni Panjek, Giacomo Borruso in Loredana Panariti). Trieste: Lint, 2001, str. 441–471.
- Verginella, Marta: *Ženska obrobja: vpis žensk v zgodovino Slovencev*. Ljubljana: Delta, 2006.
- Vilfan, Sergej: *Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica, 1961.
- Vilhar, Srečko: Trst v dva tisoč letih. *Jadranski koledar*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1959, str. 103–111.
- Zajc Cizelj, Ivanka: Pravna osnova za delovanje društva 1849–1941. *Arhivi* 27, 2004, št. 1, str. 145–166.
- Žitko, Salvator: Leto 1848 in proces formiranja nacionalne zavesti pri tržaških in istrskih Slovencih. *Annales* 9, 1999, št. 2, str. 291–300.
- Wurzbach, Constant von (ur.): Vladislavjevic, Demeter. *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich*. Dunaj: K. k. Hof und Staatsdruckerei, 1885, str. 102.

SPLETNI VIRI

Slovenska biografija

- Jevnikar, Martin: Cerer, Ivan Nepomuk (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1005210/>).
- Koblar, France: Vesel-Koseski, Jovan (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi778833/>).
- Logar, Janez: Simon Rudmaš (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi524611/>).
- Marušič, Branko: Blažir, Ivan (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1004340/>).
- Šlebinger, Janko: Macun, Ivan (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi337395/>).

Portal Montenegrina. Kulturna kapija Crne Gore

- Vrčević, Vuk: O knjazu Danilu. Prvič objavljeno v Vijestima od 3. do 13. aprila 2010. <http://montenegrina.net/nauka/istorija/crna-gora-u-xix-v/vladavina-knjaza-danila/o-knjazu-danilu-vuk-vrcevic/>



 S U M M A R Y

To bring together, educate, and entertain the Slavs. Membership in the Slavic Society in Trieste during the Springtime of Nations

In 1848, Trieste witnessed the establishment of a new voluntary association, “Slavjansko društvo” or the Slavic Society. A year later, the society already had over 300 regular and exclusively male members who strove to bring together the Slavic inhabitants of Trieste, educate and entertain them, as well as to integrate the local Slavs in what they perceived as the great Pan-European Slavic family. The sources available make repeated mention of the following individuals: Ivan Cerar (1789–1849), Ivan Blažir (1820–1866), Jovan Vesel Koseski (1798–1884), Simon Rudmaš (1795–1858), and Ivan Macun (1821–1883). These were well-educated men, holders of important committee positions, organisers of events, and writers of articles for both the Society’s journals and other printed media. Having come to Trieste from elsewhere, they were active in the city for a few years and throughout maintained close contacts with

pro-Slavic intellectual circles in the urban centres of the Habsburg Monarchy.

The Slavic Society has commonly been interpreted as the voice of all Slavs living in Trieste. However, drawing on an array of sources available, the author of the article questions this notion and suggests that the voluntary association was, in fact, the voice of a very thin stratum of the local Slavic bourgeoisie. More specifically, the Slavic Society was founded and actively led by approximately a dozen of educated men. In addition, the article highlights the importance of social networks that influenced the spread of liberal ideas, practices, and, not least, hopes that the members held and strove to disseminate. At that time, a dense social network spread across Central Europe integrating like-minded patriots, associations, and media into a relatively unified community that was largely silenced not long after 1848. The increasingly stringent mechanisms of state control that came in the 1850s clipped the wings of the Slavic Society, and the disappearance of the activist humus further contributed to its end. In this context, the author interprets the Slavic Society not simply as a grassroots and innate association but as a part of the bigger Central and Southeastern European intellectual network.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 341.341-052"1914/1918"
726.821(497.452Vršič)

Prejeto: 12. 12. 2021

**Uroš Košir**

dr., znanstveni sodelavec, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: uros.kosir@ff.uni-lj.si
ORCID: 0000-0002-8193-2875

Ruska kapelica in grob neznanega ujetnika med mitom in resnico

IZVLEČEK

Prispevek obravnava problematiko Ruske kapelice in groba neznanega ruskega vojnega ujetnika na Vršiču, okoli katerih so spletene številne zgodovinsko nedokazane trditve. Te se nanašajo na čas in razlog izgradnje kapelice ter na število grobov v njeni bližini, v času med svetovnima vojnama pa se je izoblikovala celo komemoracija, osredotočena na grob neznanega ujetnika, ki danes ni več neznan. Na podlagi časopisnih virov in arhivskega gradiva je prikazano nasprotje med napačnim razumevanjem in interpretiranjem omenjenih ostalin iz časa prve svetovne vojne ter njunim resničnim zgodovinskim ozadjem.

KLJUČNE BESEDE

Vršič, Ruska kapelica, grobovi, vojni ujetniki, prva svetovna vojna

ABSTRACT

THE RUSSIAN CHAPEL AND THE GRAVE OF AN UNKNOWN PRISONER OF WAR. BETWEEN MYTH AND TRUTH

The contribution discusses the problem of the Russian Chapel and the grave of an unknown Russian prisoner of war on the Vršič Pass, which are at the centre of many historically unfounded assertions, especially those concerning the date and the reason for the construction of the chapel and the number of graves in its vicinity. The interwar period even witnessed the institution of a commemoration dedicated to the grave of an unknown prisoner of war, whose identity is now no longer a mystery. Based on newspaper sources and archival materials, the article points to discrepancies between the misapprehension and erroneous interpretation of the above-mentioned vestiges of the First World War and their actual historical context.

KEY WORDS

Vršič Pass, Russian Chapel, graves, prisoners of war, First World War

Uvod¹

»Ko so se Avstrijci pripravljali l. 1916. in 1917. na ofenzivo proti Italiji, so zgradili cesto iz Kranjske gore preko Vršiča v Trento na Goriškem. Za zgradbe so porabili ruske vojne ujetnike, ki so morali delati noč in dan, po zimi in poleti, da je bila cesta pravočasno dograjena. Snežni plazovi so podsuli na tisoče bednih ujetnikov, več sto pa so jih pomorile razne bolezni. Več sto teh žrtev so tovariši pokopali v gozdiču v bližini sedanje planinske kočje v Gozdu, nad grobovi pa so postavili skromen pravoslavni božji hram v pristnem ruskem slogu.« Pričujoči zapis je nastal deset let po končani prvi svetovni vojni in je bil leta 1928 objavljen v časopisu *Jutro*.² Le desetletje je preteklo od konca vojne in ne lokalno prebivalstvo ne mediji ne tedanja oblast niso poznali resnice o Ruski kapelici, gradnji ceste, številu tam umrlih ter o mnogih drugih ostalinah, ki jih še danes zasledimo ob vršiški cesti. Danes, po več kot 100 letih, smo bližje resnici, kot smo ji bili v vsem času med prvimi povojnimi leti in sedanjostjo. Razlogi za stanje so večplastni in tičijo v napačnih interpretacijah ostalin na terenu, v širjenju nepreverjenih informacij od ust do ust, v nedostopnosti vojaških dokumentov ter v pomanjkanju poglobljenih raziskav Ruske kapelice in drugih ostalin prve svetovne vojne na Vršiču. Marsikateri podatek, ki še dandanes večinoma kroži v medijskih objavah v času vsakoletne proslave pri kapelici, je tako bližje mitom kot resnici, ki jo pričujoči prispevek odstira vsaj v nekaterih segmentih.

Miti o dogodkih in dediščini prve svetovne vojne na Vršiču

Ko govorimo o mitih, povezanih s prvo svetovno vojno in Vršičem, govorimo o stvareh, ki so v družbi sprejete kot »dejstva«, čeprav za njimi stojijo le govornice, ki jim zaradi odsotnosti ali nepoznavanja dokazov o nasprotnem preprosto verjamemo. Kljub temu, da uporaba besede »mit« za »v javnosti uveljavljene predstave o preteklosti ali za dejstva, ki jih je znanost zavrgla in presešla«, ni najustreznejša,³ so v besedilu s to besedo označena napačna in v javnosti razširjena »dejstva«, ki se pojavljajo med ljudmi in v strokovnih ter medijskih objavah. Razlog je v popularizaciji le določenih segmentov vršiške zgodovine, ki so skozi čas igrali vlogo v prid določenim političnim in družbenim vrednotam, preostali vidiki, ki niso spadali v tedanje ali trenutne okvire, pa so (bili)

prezrti. Nekatera v nadaljevanju omenjena »dejstva« so tako absurdna, da jih je mogoče bolj povezovati z miti kot z le napačnimi podatki ali nezavedanjem dejstev. Spet v drugih primerih pa gre v resnici le za napačne informacije in interpretacije ter za posledico nepoznavanja nepremičnih ostalin na terenu in arhivskega gradiva. Z Vršičem in vojnimi dogodki so povezane številne zgodbe in podatki, ki jih zasledimo med kranjskogorskimi domačini, v medijih ter v strokovnih in znanstvenih publikacijah. Ti podatki se navezujejo predvsem na ruske vojne ujetnike in njihove žrtve ter na izgradnjo vojaške cestne in žičnične povezave med Kranjsko Goro in Trento.

Med manj pomembne napačne interpretacije dediščine sodi ljudsko poimenovanje odseka ceste, ki vodi od današnje Tonkine kočje mimo Poštarskega doma na trentarsko stran. Odsek, ki je danes namenjen le pohodnikom in kolesarjem, je poznan kot »ta stara cesta«. Poimenovanje je razširjeno predvsem med kranjskogorskimi domačini, razlog za poimenovanje ceste kot take pa je preprost. Po končani prvi svetovni vojni je bila cesta preko Vršiča v vedno slabšem stanju, na kar so opozarjali tudi številni tedanji časopisi.⁴



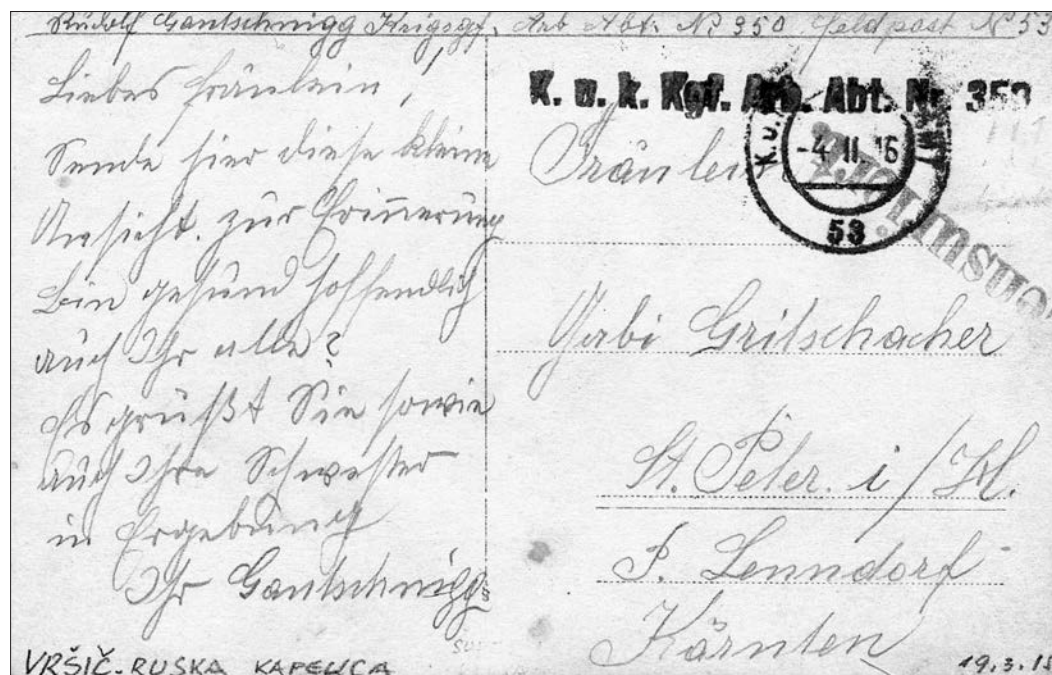
Slika 1: Ruski vojni ujetniki in avstro-ogrski vojaki pred Rusko kapelico. Fotografija je bila verjetno posneta konec leta 1915, kapelica pa še ni bila popolnoma dograjena (hrani Muzej novejšje zgodovine Slovenije, inv. št. R 119).

¹ Prispevek je nastal v okviru projekta *Med vojno in mirom – Arheologija Vršiča kot zaledja prve svetovne vojne in stičišča svobode, ujetništva, kultur, narodov in verstev* (Z6-2664), ki ga financirata Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Občina Kranjska Gora. Avtor se zahvaljuje Muzeju novejšje zgodovine Slovenije, Maksimiljanu Koširju in Branetu Horvatu za posredovane fotografije.

² *Jutro*, 11. 7. 1928, str. 3.

³ Štepec, *Fragmenti*, str. 63.

⁴ *Tabor*, 17. 2. 1922, str. 2; *Jutro*, 12. 9. 1924, str. 3; *Jutro*, 4. 11. 1926, str. 6; *Slovenec*, 5. 7. 1936, str. 6.



Slika 2: Zadnja stran fotografije Ruske kapelice (identična sliki 1), ki je bila poslana po pošti 4. februarja 1916, več kot en mesec pred marčevskimi plazovi (hrani Maksimiljan Košir, Vodice).

Za razliko od italijanskega odseka ceste je bila cesta na kranjskogorski strani podvržena propadu. V časopisu *Jutro* so jo opisali tako: ».../Tudi Vršičeva cesta je na italijanski strani ne le ohranjena, marveč vzorno vzdrževana. Tod gori brne avtomobili v lepih vijugah. Na naši strani je cesta večinoma le še kamenit, razoran in zasipan jarek s podrtimi škarpami, podrtimi mostovi, nedostopna razvalina, ponekod slabejša od nekdanje steze /.../.«⁵ Ob odločitvi o obnovi in rešitvi ceste pred popolnim propadom so vsa dela v času od obdobja med svetovnjima vojnoma do današnjih dni usmerjali v današnjo traso ceste, ki je prevozna za avtomobilski promet, »ta stara cesta«, ki tudi izvira iz prve svetovne vojne, pa je bila prepuščena propadu. Posledično je današnji vozni odsek »nov«, drugi (zapuščeni) odsek pa »star«. V nasprotju s poimevanjem pa je bil v resnici prvi zgrajen odsek med Tonkino kočo mimo Erjavčeve kočice in preko sedla, del med Tonkino kočico in Poštarskim domom ter na trentarsko stran pa napravljen kot obvozna cesta po obsežnih marčevskih plazovih leta 1916.⁶ Tako je »ta stara cesta« v resnici »nova«, današnja pa je starejša.

V oči sicer bolj bodejo predvsem napačne ocenjevanja števila mrtvih vojnih ujetnikov, tako v skupnem številu kot v številu žrtev plazov, napačno pa je tudi mišljenje o vzrokih, zaradi katerih je nastala Ruska kapelica. V prispevku *Petdeset let ruske ceste prek Vršiča (1611 m)* je Uroš Župančič leta 1967 zapisal: »Posamezni grobovi in številna pozabljena in zapuščena skupna grobišča in pokopališča so na gosto raztresena od Kranjske gore do Ruske kapelice na ovinku št. 8 in dalje mimo Koče na Gozdu, okoli Erjavčeve kočice, na Hudi ravni, v Lemeh in Trenti. Povsod tam leže izmučena in pozabljena trupla preko 10.000 ruskih vojnih ujetnikov, daleč od svoje tako zelo ljubljene domovine.«⁷ Izvor ocenjenega števila ni omenjen, kljub temu pa lahko predvidevamo, da izvira iz zapisa enega od očividcev tamkajšnjih dogodkov – Franca Urana. Ta je leta 1957 zapisal, da so cesto gradili izključno ruski ujetniki,⁸ ki naj bi jih bilo na celotnem delovišču okoli 12.000,⁹ po njegovih ocenah pa naj bi življenje izgubilo najmanj 10.000 Rusov.¹⁰ Kot verodostojne gre vzeti njegove opise dogodkov, ki jih je sam doživel, opisi dogodkov po njegovem odhodu z Vršiča pa stojijo na trhljih temeljih in niso verodostojni. Omenjeno pretirano število je bilo izpostavljeno tudi

⁵ *Jutro*, 12. 9. 1924, str. 3.

⁶ Župančič Slavec, *Ruska kapelica*, str. 107; Mihelič, *Katalog*, str. 154. Ena od govoric o vršički cesti vključuje tudi tlakovanje iz granitnih kock, ki naj bi bile delo vojnih ujetnikov, kar ne drži. Vojne fotografije jasno kažejo, da je bila cesta le nasuta z gruščem. Zaradi trenutne odsotnosti arhivskih ali drugih virov, ki bi natančno datirali izdelavo tlakovanja na nekaterih serpentinah, je problematika izpuščena iz pričujočega besedila.

⁷ Župančič, *Petdeset let ruske ceste*.

⁸ V besedilu uporabljena besedna zveza »ruski ujetniki« označuje ujete pripadnike ruske cesarske vojske, ki so jo v času prve svetovne vojne tvorili različni narodi, med katerimi so bili tudi Ukrajinci, Gruzijci, Belorusi itd. (gl. Fischer, *Ruski vojni ujetniki*, str. 351).

⁹ Uran, *Kako se je delala cesta*, str. 157.

¹⁰ Prav tam, str. 163.

v prispevku Zvonke Zupanič Slavec, ki pa izvor napačno pripisuje Župančiču samemu in ne Uranu.¹¹ O več tisoč pokopanih je leta 1949 pisal tudi časopis *Primorski dnevnik*.¹²

Poudarjanje prisotnosti ruskih ujetnikov je z leti popolnoma prikrilo prisotnost ujetnikov drugih narodnosti, kot so Srbi, Črnogorci in Italijani, ki so bili v različnih časovnih obdobjih, četudi v veliko manjšem številu, ravno tako prisotni.¹³ Trenutna ocena na območju med Kranjsko Goro in Trento (Na Logu) pokopanih vojnih ujetnikov, ki temelji na različnih popisih iz vojnega in povojnega obdobja, znaša vsaj 320 oseb. Med njimi so bili en črnogorski vojni ujetnik ter 20 srbskih, 48 italijanskih in 251 ruskih vojnih ujetnikov.¹⁴

Vmesni člen med miti o Ruski kapelici in miti o številu mrtvih so snežni plazovi leta 1916. Glede na podatke tedanjega kranjskogorskega župnika Andreja Krajca naj bi bilo končno število žrtev marčevskih plazov 272,¹⁵ na podlagi različnih virov in številka pa je bila končna ocena že znižana na okoli 200.¹⁶ V literaturi se pri številu vseh žrtev vršiških plazov sicer množično pojavlja tudi podatek o 400 umrlih ujetnikih in vojakih,¹⁷ pri katerem gre ravno tako za pretirano številko, posebno če upoštevamo, da je bilo na celotnem delu med Kranjsko Goro in Trento (Na Logu) pokopanih 428 oseb.¹⁸ Glede na popise žrtev in pripisane oznake »*Lawine*« ali datume, ki sovpadajo z datumi vseh plazov v letih 1916 in 1917, je kot žrtve mogoče upoštevati 125 oseb, med njimi 106 ruskih vojnih ujetnikov, 18 avstro-ogrskih stražarjev in ene neznane osebe.¹⁹ Z žrtvami plazov je neposredno povezan tudi mit o nastanku Ruske kapelice, z njim pa mit o tamkaj pokopanih vojnih ujetnikih.

Ruska kapelica

Preprosta lesena stavba s stolpičema s podvojenima čebulastima kupolama v pravoslavnem slogu²⁰ je danes zagotovo eden najbolj poznanih spomenikov, povezanih s prvo svetovno vojno na Slovenskem. Kapela sv. Vladimirja, širše poznana kot Ruska kapelica, predstavlja izjemno vojaško dediščino, povezano z

zaledjem soške fronte. Kljub njeni pomembnosti je o njej v resnici znanega izredno malo, do pomembnejših spoznanj pa je prišlo šele pred nekaj leti.

V Registru nepremične kulturne dediščine lahko pod evidenčnim vpisom (EŠD 855) *Vršič – Ruska kapelica*, ki je od leta 2015 spomenik državnega pomena, zasledimo naslednji opis: »*Lesena kapela, posvečena sv. Vladimirju, je edinstven spomenik nadnacionalnega pomena. 1917 so jo zgradili preživeli ruski vojni ujetniki v spomin umrlim ob gradnji ceste čez Vršič. Ob njej so grobovi in kamnita grobnica (Josip Slavec, 1936–37).*«²¹ Vpis vsebuje dve ključni, a povezani napaki: letnico izgradnje in vzrok postavitve kapelice. Kljub temu, da so pravilnejši podatki znani že nekaj let (opisani v nadaljevanju), se napačne informacije še vedno pojavljajo, predvsem v medijih, a tudi v literaturi. Na spletni strani Društva Slovenija–Rusija, ki bdi nad vsakoletnimi proslavami, lahko zasledimo, da je bila kapelica zgrajena v spomin na trpljenje ruskih ujetnikov,²² vabilo na proslavo leta 2021 pa navaja,²³ da je bila v spomin žrtvam plazov zgrajena leta 1916. Na enake trditve sicer naletimo tudi v večjih slovenskih medijih.²⁴ Letnica 1917 se kot leto izgradnje kapelice pojavlja celo v samostojnem poglavju monografije o ujetnikih carske Rusije iz leta 2018.²⁵

Preden se posvetimo resnici o Ruski kapelici, pogledimo, kako so jo videli v prvih povojnih letih in vse do poznih štiridesetih let 20. stoletja. Kapelica se omenja že leta 1921 v *Zborniku za umetnostno zgodovino*, v katerem je France Stele zapisal: »*Pod Rimlovo kočjo se nahaja v bližini ceste, kjer je bilo za vojne veliko taborišče ujetih Rusov in Srbov, kot edini spomenik te dobe ruska kapelica iz lesa, ki ima zelo lično fasado z 2 stolpoma s čebuljasto strebo. Spomeniški urad je popravilo kapelice, katere obstoj je bil ogrožen in ograja okoli nje. Dela so dovršena; stroški so znašali 2950 K.*«²⁶ Pred obnovo je bila kapelica v slabem stanju in je bila tik po končani vojni celo izropana.²⁷ Ker je bila zgrajena na zasebnem zemljišču Josipa Jaklja, je ta leta 1923 zahteval odškodnino z grožnjo, da bo sicer kapelico podrl.²⁸ Zemljišče je leta 1932 odkupila Ruska Matica, ki je prirejala vsakoletne proslave ob kapelici, ter jo s tem rešila pred propadom.²⁹ Iz objav v časopisju v dvajsetih letih prejšnjega stoletja

¹¹ Zupanič Slavec, *Ruska kapelica*, str. 113.

¹² *Primorski dnevnik*, 19. 5. 1949, str. 3.

¹³ Glej Košir, *Vojaška pokopališča in grobovi* (v objavi) in Košir, *Vojaško pokopališče v Kranjski Gori* (v objavi).

¹⁴ Košir, *Vojaška pokopališča in grobovi* (v objavi).

¹⁵ Koren in Testen, *Ruske sledi*, str. 118; Pamić, *Ruska kapelica*, str. 108.

¹⁶ Mihelič, *Katalog*, str. 145.

¹⁷ Mulej, *Snežni plazovi*, str. 97; Mihelič, *Katalog*, str. 149.

¹⁸ Košir, *Vojaška pokopališča in grobovi* (v objavi). »*Število ruskih žrtev vršiške gradnje ceste vojni strokovnjaki ocenjujejo na nekaj sto, poleg tistih okvirno 300, ki so umrli pod plazovi v marcu 1916 in maju 1917*« (navedeno v Zupanič Slavec, *Ruska kapelica*, str. 113). Iz podanih ocen je razvidno, da je bilo navadno precejšnje predvsem število žrtev plazov.

¹⁹ Košir, *Vojaška pokopališča in grobovi* (v objavi).

²⁰ Pamić, *Ruska kapelica*, str. 105.

²¹ <http://rkd.situla.org/> (Evidenčna številka enote – EŠD 855 (7. 12. 2021).

²² <http://drustvo-sluru.si/language/sl/ruska-kapelica/zgodovina/> (7. 12. 2021).

²³ <https://kranjska-gora.si/dogodki/ruski-vikend/> (7. 12. 2021).

²⁴ <https://www.rtvsl.si/slovenija/pocivalsek-pri-ruski-kapelici-povezani-smo-po-slovanski-krvi/589336> (7. 12. 2021); <https://www.24ur.com/novice/slovenija/ruska-kapelica.html> (7. 12. 2021).

²⁵ Pamić, *Ruska kapelica*, str. 105–106.

²⁶ Stele, *Varstvo spomenikov*, str. 89.

²⁷ *Slovenec*, 11. 4. 1922, str. 2.

²⁸ SI ZAL JES 004, *Zapisniki sej občine Kranjska Gora letnik 1908 do 1923*, škatla 17 – zapisnik seje občinskega odbora z dne 10. 11. 1923.

²⁹ *Slovenec*, 19. 2. 1932, str. 7.



Slika 3: Podoba kapelice v zgodnjih povojnih letih. Fotografija je verjetno nastala po prvi obnovi, saj sta bila prvotna pravoslavna križa na strehi (glej sliko 1) zamenjana s katoliškima (hrani Uroš Košir).

je razvidno, da se je kapelice prijel spominski vidik zaradi vsakoletnih proslav, ki so potekale ob njej. V časopisu *Slovenec* tako v daljšem opisu proslave in počastitve umrlih ruskih vojnih ujetnikov leta 1929 zasledimo, da bo »kapelica /.../ vedno ostala spomin na njih težko usodo ter neomajno versko prepričanje«. ³⁰ Do očitnejše povezave kapelice in žrtev plazov je moralo priti kasneje, saj prvo neposredno omembo takšnega vzroka postavitve zasledimo leta 1939: »Vsi ti vojaki so umrli pod plazovi in vsi so kar tam pokopani. Mene je kar groza obšla, ko sem hodila med tistimi grobovi. V spomin so jim postavili kapelico in ji dali ime Ruska kapela.« ³¹ Takšna povezava je sicer posredno nakazana že leta 1928, ko se omenja pokop »več sto« žrtev plazov, nad grobovi pa naj bi postavili »pravoslavni božji hram v pristnem ruskem slogu«. ³² Tudi v času

po končani drugi svetovni vojni se je povezava med plazovi in kapelico nadaljevala: »Spomniš se lesenega križa pod kočo. Neznanim vojakom 1914–1918' je napisala nanj dobra roka preprostega človeka. Spomniš se razpadajoče, vendar tako slikovite lesene ruske kapelice ob cesti na Vršič. To so spomini na nesrečne plazove v letih prve svetovne vojne.« ³³ In ravno to povezovanje žrtev plazov leta 1916 in izgradnje Ruske kapelice je prisotno še danes.

Odsotnost arhivskega gradiva in redkost vojnih fotografij sta dolga desetletja botrovali nepoznavanju resničnega ozadja nastanka kapelice, kar se je spremenilo leta 2015, ko je zbiratelj starih razglednic Maksimiljan Košir dobil sicer vsem že dobro poznano fotografijo vojnih ujetnikov in avstro-ogrskih stražarjev pred Rusko kapelico. Za razliko od do sedaj poznanih identičnih fotografij je bila ta poslana po pošti 4. februarja 1916, dober mesec pred mar-

³⁰ *Slovenec*, 9. 7. 1929, str. 3.

³¹ *Prosveta*, 27. 3. 1939, str. 3.

³² *Jutro*, 11. 7. 1928, str. 3.

³³ *Tovariš*, št. 4, 23. 1. 1948, str. 83.



Slika 4: Kapelica po letu 1937, ko je bila ob njej zgrajena grobnica. Prvotna obloga iz lubja je bila zamenjana s skodlami (brani Brane Horvat).

čevskim plazom,³⁴ kar dokazuje zgodnejši obstoj kapelice. O dilemi o času gradnje kapelice je leta 2018 pisal že Janko Boštjančič,³⁵ omenjena razglednica (fotografija) pa je bila predstavljena tudi na razstavi *Življenje za cesarja* v Parku vojaške zgodovine v Pivki.³⁶ Dodaten dokaz o njeni zgodnejši izgradnji se je pojavil leta 2019, ko se je na spletu prodajal album fotografij, med katerimi so bile tudi fotografije prestolonaslednika Karla ob obisku Kranjske Gore, Vršiča in Trente 11. januarja 1916. Med fotografijami je bila tudi do tedaj neznana fotografija Ruske kapelice. Glede na stopnjo dograjenosti objekta je razvidno, da je fotografija, posneta 11. januarja 1916, sicer kasnejšega nastanka kot do sedaj vsem znana fotografija z vojnimi ujetniki in stražarji.³⁷

Obe fotografiji dokazujeta, da je bila kapelica v resnici dokončana že v prvi tretjini januarja 1916, začetek njene gradnje pa lahko postavimo v leto 1915. Resnični razlog za njeno izgradnjo se skriva v potrebi po verskem objektu zaradi številčne prisotnosti ru-

skih vojnih ujetnikov, ki so potrebovali pravoslavno duhovno oskrbo, in zaradi vojnega prava. Zagotovitev primerne verske oskrbe sta namreč predpisovali II. Haaska konvencija leta 1899 in IV. Haaska konvencija iz leta 1907, katerih 18. člen narekuje, da »vojni ujetniki uživajo popolno svobodo pri izvajanju svoje vere, vključno z obiskovanjem bogoslužja katere koli cerkve, ki ji pripadajo, pod edinim pogojem, da upoštevajo ukrepe reda in policije, ki jih izdajo vojaške oblasti«.³⁸ Pravice in obveznosti vojnih ujetnikov so bile še natančneje določene v Stockholmskem protokolu iz leta 1915, ki so ga podpisale Rusija, Avstro-Ogrska in Nemčija.³⁹

³⁴ <https://www.starerazglednice.si/post/156837038231/ruska-kapelica-na-vrsicu-dober-mesec-dni-pred> (7. 12. 2021).

³⁵ Boštjančič, Prispevek k dilemi o času gradnje.

³⁶ <https://www.parkvojaskezgodovine.si/slovesno-odprtje-razstave-zivljenje-za-cesarja/> (7. 12. 2021).

³⁷ Pipan, *Skale bodo pripovedovale* (v objavi).

³⁸ Prevod avtorja; Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 29 July 1899 (<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=54774BDCCA065E89C12563CD00515DDD>) (11. 1. 2022); Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907 (<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=76DC38EB2D3A3154C12563CD00516724>) (11. 1. 2022).

³⁹ Rachamimov, *POWs and the Great War*, str. 76–78.

Grob neznanega ruskega ujetnika in pokopališče pri Ruski kapelici

Z Rusko kapelico so neposredno povezani tudi pokopi ruskih vojnih ujetnikov. Opis Vršiča iz leta 1922 omenja ruske grobove le pod Erjavčevo kočjo,⁴⁰ a že leta 1926 se Ruska kapelica pojavlja kot prostor, kjer je »pokopanih mnogo v vojski umrlih ruskih ujetnikov«. ⁴¹ Članek o ruskih grobovih iz istega leta navaja: »Tu okrog kapelice so nato polagali k večnemu počitku svoje tovariše, ki so dotrpeli. Kdo ve njih število, kdo njih ime? Morda jih je bilo manj, morda več, kakor onih, ki so jih zagrebli plazovi pod Prisojnikom in pod Rupo. Nihče ne more tega vedeti, eno pa je gotovo, da je Vršič največje rusko pokopališče v Sloveniji, ako ne v celi Jugoslaviji«. ⁴² Pokopanih ujetnikov naj bi bilo celo več sto, nad grobovi pa je bila postavljena kapelica. ⁴³ V članku *Svečanost ob grobu neznanega ruskega vojaka* iz leta 1928 lahko preberemo, da je tedanji kranjskogorski notar, dr. Ivan Grašič, na enem izmed stotero grobov dal izdelati kamniti križ z napisom »Neznani ruski vojak, počivaj v miru«. ⁴⁴ Ob tej letni slovesnosti je bil blagoslovljen tudi omenjeni grob, ki je postal simbol ruskih vojnih ujetnikov. Njegov pomen je segal celo tako daleč, da je bila celotna vršiška slovesnost posvečena izbranemu grobu: »Kakor vsako leto, je počastila tudi letos v nedeljo, dne 20. t. m. ljubljanska 'Ruska matica' spomin ruskega Neznane- ga vojaka na Vršiču.« ⁴⁵ Grob je postal ena osrednjih točk spominskega prostora ob Ruski kapelici; nanj so svečano odlagali spominske vence, ob njem pa so potekali svečani govori. ⁴⁶ Grob je tako predstavljal simbolni grob vseh neznanih pokopanih ruskih vojnih ujetnikov na Vršiču in v okolici.

Simbolika »neznanega vojaka« je v povojnem času sicer igrala pomembno vlogo in obenem postala osrednji del spominjanja na žrtve vojne v prestolnicah številnih držav. ⁴⁷ Spominjanje »neznanega vojaka« obenem pomeni spominjanje vsakega vojaka, a hkrati ne izpostavlja dotičnega posameznika. ⁴⁸ V Franciji in Veliki Britaniji so spomenik oziroma grob neznanega vojaka uredili že leta 1920. ⁴⁹ Pri tovrstnih spomenikih (grobovih) gre praviloma za dejanski pokop neznanega vojaka, ki je na primer v Veliki Britaniji potekal 11. novembra 1920. ⁵⁰ Od štirih, po nekaterih podatkih tudi šestih neznanih britanskih vojakov, ki so jih pripeljali iz Francije, je bil naključno izbrani

pokopan v Westminsterški katedrali. ⁵¹ Osnovna ideja »neznanega vojaka« je v tem, da vsakdo, ki pogrša svojega sorodnika in ne ve, kje je pokopan, v njem vidi osebo vez. ⁵² Italijani, ki so grob in spomenik neznanemu vojaku postavili leta 1921, so z različnih delov nekdanjega bojišča v Oglej prenesli enajst neznanih vojakov, ⁵³ od katerih je Tržačanka Maria Bergamas izbrala enega, ki je bil nato pokopan v Rimu. ⁵⁴ Tako je bil neznan vojak lahko katerikoli izmed vseh italijanskih neznanih vojakov. Tudi v Sloveniji je bil načrtovan spomenik neznanemu vojaku, ki so ga želeli pokopati na Brezjah. V Zvezi bojevnikov so leta 1937 zapisali: »/.../ Tu naj bi stal grob neznanega vojaka, spomin vseh slovenskih vojakov, katerih trupla leže križem sveta, po vseh deželah, kjer je vibrala vojna morija /.../«. ⁵⁵ Pokop in nastanek spomenika nista bila nikoli uresničena, Zveza bojevnikov pa je z drugo svetovno vojno razpadla. ⁵⁶

Posledično je bil grob neznanega ujetnika pri Ruski kapelici verjetno edini grob, ki ga lahko do določene mere enačimo z značilnimi »grobovi neznanih vojakov« po drugih državah. Z grobom, oziroma z njegovo okolico, pa so povezane predvsem nejasnosti v zvezi s številom preostalih grobov. ⁵⁷ V časopisih iz dvajsetih in tridesetih let pogosto zasledimo omembe številnih grobov, a šele leta 1932 lahko opazimo nedvoumen zapis o enem in edinemu grobu: »Kakor vsako leto, so tudi včeraj pobiteli ruski emigranti na Vršič, da se ob edinemu grobu ruskega neznanega vojaka ob tem najslavnejšem in obenem največičastnejšem simbolu strašnega trpljenja in ogromnih žrtev ruskega naroda poklonijo spominu mučenikov-ruskih vojnih ujetnikov, ki jih je deloma pobrala lakota, deloma pa zasuli plazovi med gradnjo ceste iz Kranjske gore na Vršič.« ⁵⁸ Podobne omembe zasledimo tudi v kasnejših letih, zapis iz leta 1936 pa zopet malo izkrivi podano podobo: »Kmalu smo dospeli do 'ruske kapelice', katero so tudi zgradili ruski vojni ujetniki. Okoli po hribu so leseni križci, ki značijo grobove nepoznanih vojakov.« ⁵⁹

Zaradi nasprotujočih si zapisov o številu grobov sta na mestu vprašanja, koliko ruskih vojnih ujetnikov je bilo res pokopanih v okolici kapelice in ali je grob neznanega ujetnika res edini. Prostor, kjer stoji kapelica, ima danes pomembno spominsko vlogo, v času prve svetovne vojne pa so bile tam postavljene številne barake, poznane pod imenom »Wald-

⁴⁰ *Slovenec*, 15. 8. 1922, str. 5.

⁴¹ *Tedenske slike*, 5. 11. 1926, str. 3.

⁴² *Jutro*, 4. 11. 1926, str. 6.

⁴³ *Jutro*, 11. 7. 1928, str. 3.

⁴⁴ Prav tam.

⁴⁵ *Jugoslovan*, 24. 7. 1930, str. 3.

⁴⁶ *Jutro*, 2. 7. 1933, str. 6.

⁴⁷ Klabjan, *Nation and commemoration*, str. 401.

⁴⁸ Gillis, *Memory and identity*, str. 11; nav. v Klabjan, *Nation and commemoration*, str. 404.

⁴⁹ Klabjan, *Nation and commemoration*, str. 404.

⁵⁰ Bryan, *Unlived lives*, str. 13.

⁵¹ Cross, *In memoriam*, str. 254–255.

⁵² Hanson, *The unknown soldier*, str. 463; nav. v Bryan, *Unlived lives*, str. 13.

⁵³ Klabjan, *Nation and commemoration*, str. 404.

⁵⁴ Baxa, *Roads and Ruins*, str. 16.

⁵⁵ Dežman, *Pokopališča in spomeniki*, str. 39–40.

⁵⁶ Svolfšak, *Nekaj utrinkov*, str. 279–280, 288.

⁵⁷ Enako je mogoče opaziti tudi na lokaciji pokopališča pod Erjavčevo kočjo, kjer se povsod v literaturi omenja število 63, v resnici pa je bilo tamkaj pokopanih 20 ruskih in srbskih ujetnikov (Košir, *Vojaska pokopališča in grobovi*, v objavi).

⁵⁸ *Slovenski narod*, 4. 7. 1932, str. 2.

⁵⁹ *Nova doba*, 22. 1. 1936, str. 6.



Slika 5: Grob Petra Polovčeva – »neznanega ruskega ujetnika« v bližini kapelice (foto: Uroš Košir, 2021).

1.	Polowčew Peter	Kapfen. A. A. 350 7. Inf. Regt. 460 / III. Komp.	17. XI. 1915.	bei Waldbaracke, unterhalb der russ. Kapelle
----	----------------	---	---------------	---

Slika 6: Vpisani grob Petra Polovčeva na avstro-ogrskem seznamu pokopanih na območju Vršiča (AT ÖStA/KA – Tolmein, karton 4).

-Baracken«. ⁶⁰ Avstro-ogrska oblast je bila pri označevanju in popisovanju grobov svojih vojakov in ujetnikov zelo natančna, popisi pa so nastajali med celotno vojno. Skica lokacij posameznih grobov in pokopališč, verjetno iz leta 1918, na območju omenjenih barak prikazuje le en posamezen grob (*Einzelnen Grab*) in ne pokopališča, kot je na primer označeno pod Erjavčevo kočjo. Naš neznan ruski ujetnik, okoli katerega se je v letih med svetovnjima vojnima vzpostavila komemorativna praksa ob Ruski kapelici, je v resnici Peter Polovčev (Polowčew), ki je bil pokopan 17. novembra 1915. Prvotno je bil pripadnik 3. stotnije 460. (ruskega) pehotnega polka, na Vršiču pa je delal kot ujetnik v 350. delovnem oddelku vojnih ujetnikov (*Kriegsgefangene Arbeit Abteilung 350*). V avstro-ogrskem popisu pokopanih je lokacija pokopa navedena kot »pri Waldbaraki pod Rusko kapelo« (*Bei Waldbaracke, unterhalb der russ. Kapelle*). ⁶¹ Glede na ohranjene popise v okolici kapelice torej ni bilo

nobenega drugega groba. Grob neznanega ujetnika ni mit, je le posledica nedostopnosti ohranjenih dokumentov. Kar bi lahko označili za mit, so stoteri grobovi ob kapelici. Tu najbolj izstopajo omembe križev, ⁶² ki naj bi stali okoli kapelice, kar kaže na možnost obstoja kenotafov, ki so jih zaradi različnih razlogov morda postavili po končani vojni. Na to nakazuje tudi pričevanje domačinke iz Kranjske Gore, katere oče naj bi pomagal prekopavati grobove na Vršiču, za katere pa ji je povedal, da so bili številni prazni. ⁶³

Ob kapelici je tudi grobnica ruskih ujetnikov, ki jo je leta 1937 ob gradnji novega cestnega odseka med Rusko kapelico in Kočo na gozdu postavil stavebenik Josip Slavec. V grobnico naj bi položil ob delu odkrita okostja, ⁶⁴ čeprav nikjer ni objavljeno ne število ne lokacija, kjer so bili posmrtni ostanki odkriti.

⁶⁰ AT ÖStA/KA VL KGräber – Tolmein, karton 4.

⁶¹ Prav tam.

⁶² *Nova doba*, 22. 1. 1936, str. 6.

⁶³ Pogovor S. H. z avtorjem dne 28. 5. 2021.

⁶⁴ Zupanič Slavec, *Ruska kapelica*, str. 117; Pamić, *Ruska kapelica*, str. 105.



Slika 7: Grobnica ruskih vojnih ujetnikov, za katere zaenkrat ni znano, od kod so bili prineseni (foto: Uroš Košir, 2021).

Med domačini iz Kranjske Gore in v objavah lahko zasledimo, da so v grobnico prenesli tudi posmrtno ostanke z vojaškega pokopališča v Kranjski Gori.⁶⁵ Resnica je nekoliko drugačna, saj vsi arhivski dokumenti govorijo o tem, da so posmrtno ostanke večine ruskih vojnih ujetnikov s kranjskogorskega vojaškega pokopališča prenesli v beograjsko grobnico.⁶⁶ Na tem mestu je treba omeniti, da je bilo na civilnem kranjskogorskem pokopališču pokopanih tudi 24 ruskih ujetnikov in 12 avstro-ogrskih vojakov,⁶⁷ o njihovih prekopih pa za zdaj ni znanih nobenih podatkov. Morda so bili prekopani h kapelici, a za potrditev bo treba najti ustrezno arhivsko gradivo.

Zaključek

Ruska kapelica in grob neznanega ruskega ujetnika sta bila (in sta še vedno) pomembno spominsko

mesto, povezano z ruskimi vojnimi ujetniki in prvo svetovno vojno. Zaradi odsotnosti in nedostopnosti arhivskega gradiva sta bila oba podvržena napačnim interpretacijam, ki pa se širijo še danes, in to kljub novim spoznanjem, pridobljenim pred nekaj leti. Tokratno besedilo tem spoznanjem dodaja še druga, ki tako kapelico kot grob predstavljajo v novi luči, ki je bližje resnici. Vsi trenutni dokazi kažejo, da se je gradnja kapelice začela že leta 1915, končala pa se je konec istega leta ali morda v začetku leta 1916, kar popolnoma ovrže povezavo med postavitvijo kapelice in žrtvami plazov. Obenem okoli kapelice verjetno niso bili izkopani številni grobovi, ampak je v njeni okolici, ne upoštevajoč grobnice iz obdobja med svetovnim vojnama, pokopan le ruski ujetnik Peter Polovčev, ki ni več »neznani ujetnik«. Z nadaljnjim raziskovanjem dediščine prve svetovne vojne na Vršiču bodo morda odkriti nadaljnji dokazi o gradnji kapelice, grobovih ter drugih vidikih življenja in dela ujetnikov, pa tudi avstro-ogrskih vojakov na tem strateškem in prelepem gorskem prelazu.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AT ÖStA/KA – Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv
VL KGräber – Tolmein.
VL KGräber – Krain.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
NŠAL, spisi V, škatla 311, Vojaške zadeve 1917–1921.

SI ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
JES 004, Občina Kranjska Gora.

USTNI VIRI

Pogovor z domačinko iz Kranjske Gore, S. H., z dne 28. 5. 2021.

ČASOPISI

Jugoslovan, 1930.
Jutro, 1924, 1926, 1928, 1933.
Nova doba, 1936.
Primorski dnevnik, 1949.
Prosveta, 1939.
Slovenec, 1922, 1922, 1929, 1932, 1936.
Slovenski narod, 1932.
Tabor, 1922.
Tedenske slike, 1926.
Tovariš, 1948.

⁶⁵ Pamić, Ruska kapelica, str. 105.

⁶⁶ Košir, Vojaško pokopališče v Kranjski Gori (v objavi); SI ZAL JES 004/Občina Kranjska Gora/škatla 39; Živanović, *Ruski grobni kompleksi*, str. 115, 132.

⁶⁷ AT ÖStA/KA – Krain, karton 89; NŠAL, spisi V, škatla 311, Vojaške zadeve 1917–1921; Košir, Vojaška pokopališča in grobovi (v objavi).

LITERATURA

- Baxa, Paul: *Roads and Ruins. The Symbolic Landscape of Fascist Rome*. Toronto: University of Toronto Press, 2010.
- Boštjančič, Janko: Prispevek k dilemi o času gradnje Ruske kapelice pod Vršičem. *Vojni ujetniki carske Rusije v prvi svetovni vojni na slovenskem ozemlju* (ur. Barbara Nadbath, Dimitrij Mlekuž in Janko Boštjančič). Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Monografije CPA 7, 2018, str. 101–104.
- Bryan, Rachel: Unlived Lives, Imaginary Widowhood and Elizabeth Bowen's *A World of Love*. *The Review of English Studies*, 2020, str. 1–18.
- Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 29 July 1899 (<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=54774BDCC A065E89C12563CD00515DDD>)
- Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907 (<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=76DC38EB2 D3A3154C12563CD00516724>)
- Cross, Robin: *In memoriam. Remembering the Great War*. London: Ebury Press, 2008.
- Dežman, Jože: Pokopališča in spomeniki na Gorenjskem. *Mirno vojaki spite večno spanje: Gorenjska in Gorenjci 1914–1918* (ur. Barbara Kalan). Kranj: Gorenjski muzej, 2014, str. 38–61.
- Fischer, Jasna: Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918. *Zgodovinski časopis* 63, 2009, št. 1–2, str. 350–372.
- Gillis, John R.: Memory and Identity: The History of a Relationship. *Commemorations. The Politics of National Identity* (ur. John R. Gillis). Princeton – New Jersey: Princeton University Press, 1994, str. 3–24.
- Hanson, Neil: *The Unknown Soldier: the Story of the Missing of the Great War*. New York: Doubleday, 2005.
- Klabjan, Borut: Nation and Commemoration in the Adriatic. The Commemoration of the Italian Unknown Soldier in a Multinational Area: the Case of the Former Austrian Littoral. *Acta Histriae* 18, 2010, 3, str. 399–424.
- Koren, Tadej in Testen, Petra: Ruske sledi iz dni prve svetovne vojne na Slovenskem. *Monitor ISH XVI/1*, 2014, str. 107–156.
- Košir, Uroš: Vojaška pokopališča in grobovi vojnih ujetnikov in vojakov iz prve svetovne vojne na območju med Trento in Kranjsko Goro. *Zgodovinski časopis*, 2022 (v objavi).
- Košir, Uroš: Vojaško pokopališče v Kranjski Gori. *Na fronti* 15, 2022 (v objavi).
- Mihelič, Miha: Katalog v pisnih virih odkritih lokacij, povezanih s prisotnostjo vojnih ujetnikov carske Rusije med prvo svetovno vojno na slovenskem ozemlju. *Vojni ujetniki carske Rusije v prvi svetovni vojni na slovenskem ozemlju* (ur. Barbara Nadbath, Dimitrij Mlekuž in Janko Boštjančič). Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Monografije CPA 7, 2018, str. 137–302.
- Mulej, Franc: Snežni plazovi, smrtne žrtve in materialna škoda. *Ujma* 8, 1994, str. 96–103.
- Pamič, Renata: Ruska kapelica pod Vršičem. *Vojni ujetniki carske Rusije v prvi svetovni vojni na slovenskem ozemlju* (ur. Barbara Nadbath, Dimitrij Mlekuž in Janko Boštjančič). Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Monografije CPA 7, 2018, str. 105–112.
- Pipan, David Erik: *Skale bodo pripovedovale* (v objavi).
- Rachamimov, Alon: *POWs and the Great War. Captivity on the Eastern Front*. London: Bloomsbury, 2014.
- Stele, Franc: Varstvo spomenikov. *Zbornik za umetnostno zgodovino* 1, 1921, št. 1, str. 79–93.
- Svoljšak, Petra: Nekaj utrinkov iz delovanja veteranske organizacije Zveza bojevnikov: »Organizacija Bojevnikov je trdna in močna, je zveza src in duš. Je temelj prijateljstva in ljubezni med narodi«. *Prispevki za novejšo zgodovino* 46, 2006, št. 1, str. 277–288.
- Štepec, Marko: Fragmenti o mitu in zgodovini. *Mit-sko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino. Zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19.–21. oktober 2006* (ur. Mitja Ferenc in Branka Petkovšek). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2006, str. 61–70.
- Uran, Franc: Kako se je delala cesta na Vršič. *Planinski vestnik* 3, letnik XIII, 1957, str. 149–163.
- Zupanič Slavec, Zvonka: Ruska kapelica – rodovom v spomin in opomin. Vršiška cesta in ruski ujetniki (1915–1917). *Ruska kapelica pod Vršičem. Ob 15-letnici slovensko-ruskih srečanj (1992–2006)* (ur. Zvonka Zupanič Slavec in Petra Testen). Ljubljana: Unireal: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2007, str. 55–119.
- Živanović, Milana V.: *Ruski grobni kompleksi u Srbiji u 20. veku*. Beograd: Filozofska fakulteta, Univerza v Beogradu, doktorska disertacija, 2019.
- Župančič, Uroš: Petdeset let ruske ceste prek Vršiča (1611 m): 10000 umrlih in ponesrečenih. *Nedeljski dnevnik*, 2. 4. 1967 (dostop na <https://www.gore-ljudje.si/10000-umrlih-in-ponesrecenih>).

SPLETNI VIRI

<http://drustvo-sloru.si/language/sl/ruska-kapelica/zgodovina/>
<http://rkd.situla.org/>
<https://kranjska-gora.si/dogodki/ruski-vikend/>
<https://www.24ur.com/novice/slovenija/ruska-kapelica.html>
<https://www.parkvojaskezgodovine.si/slovesno-odprtje-razstave-zivljenje-za-cesarja/>
<https://www.rtvsllo.si/slovenija/pocivalsek-pri-ruski-kapelici-povezani->
<https://www.starerazlednice.si/post/156837038231/ruska-kapelica-na-vrsicu-dober-mesec-dni-pred-smo-po-slovanski-krvi/589336>



S U M M A R Y

The Russian Chapel and the grave of an unknown prisoner of war. Between myth and truth

The First World War in the area of the Vršič Pass, which constituted the hinterland of the Soča (Isonzo) Front, left numerous vestiges still testifying to the events that unfolded over a hundred years ago. Among the most noteworthy is the Russian Chapel with a grave of an unknown Russian⁶⁸ prisoner of war and a tomb of an unknown number of Russian prisoners of war. Despite its status as a monument of national significance, not much is known about the chapel or other vestiges of the war in the area, about which many historically unfounded or unverified stories have circulated for decades, some downright verging on myths.

Over time, it is possible to detect erroneous or strongly excessive estimates of the number of deceased prisoners of war and casualties of avalanches, especially in 1916. With the help of censuses conducted in wartime and postwar years, the once rampant rumours about 10,000 dead Russian prisoners of war were reduced to no more than 320 (1 Montenegrin, 20 Serbian, 48 Italian, and 251 Russian), and a total of 428 persons, including prisoners of war and Austro-Hungarian soldiers, buried in the area between Kranjska Gora and the Trenta Valley (Na Logu). There are two major misconceptions regarding the chapel itself, that is, the date and the rea-

son for its construction. The perception still widely shaped by people, media, and literature is that the chapel was erected in 1916 to commemorate the casualties of the March avalanche. Some sources even mention 1917 as the year of construction. However, in 2015, a photograph emerged of the chapel, mailed on 4 February 1916, more than a month before the March avalanche, and in 2019 another previously unknown photograph appeared, dated 11 January 1916—the day when the Vršič Pass received the visit of the heir to the throne, Karl Franz Joseph. Both photographs clearly demonstrate that the chapel was already erected in early January 1916, and that its construction may even have commenced as early as 1915.

At the chapel stands the grave of an unknown Russian prisoner of war, and newspapers from the 1920s and 1930s make mention of numerous graves in its proximity. According to Austro-Hungarian inventories of individual graves and graveyards around the Vršič Pass, only one Russian soldier, Peter Polovchev, was in fact buried at the chapel. His grave has been preserved to date and, thanks to the newly discovered information, its current inscription “unknown Russian soldier” can now be replaced by his real name. During the interwar period, the grave represented the unofficial “grave of the unknown soldier” and symbolized all Russian prisoners of war buried there.

Further research into the heritage of the First World War on the Vršič Pass will perhaps furnish more information regarding the chapel, the graves, as well as other aspects of the life and work of both prisoners of war and Austro-Hungarian soldiers in this marvellous and strategically important mountain pass.

⁶⁸ By Russian prisoners we mean prisoners of the Russian imperial army, which was composed of soldiers of many nations and ethnicities that were part of the Russian Empire.



Slika 8: Vojni ujetniki na cesti pod tedanjo Rimlovo kočo (hrani: Uroš Košir).

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 721:336.71(497.471Postojna)"1924/1927"

Prejeto: 2. 11. 2021

**Eda Belingar**

univ. dipl. etnologinja in prof. sociologije, konservatorska svetnica, ZVKDS, OE Nova Gorica, Delpinova 16, SI-5000 Nova Gorica
e-pošta: eda.belingar@zvks.si

Od Banke Italije do Upravne enote

Palča Gregorčičev drevored 3 v Postojni

IZVLEČEK

Gradnja palače Banke Italije (*Banca d'Italia*), danes Gregorčičev drevored 3 v Postojni, se je pričela poleti 1924. Gradilo je podjetje Doria & Oblach iz Trsta po predhodnem projektu, ki ga je pripravil tehnični urad generalnega posloводства *Banca d'Italia*, in v skladu s skicami lokalnega tehničnega vodstva. Po dveh prekinitvah gradnje, pozimi 1925 in 1926, je bila gradnja dovršena poleti 1927. Za javnost so bili prostori agencije tržaške podružnice *Banca d'Italia* v Postojni odprti 15. oktobra 1927. V prispevku je opisan potek gradnje ter postopki po otvoritvi, ki so jih izvajali zaradi opustitve prvotne rabe in prehajanja v lastništvo različnim ustanovam. Prispevek je napisan na osnovi pridobljenih arhivskih virov in lastnih opažanj ob izvajanju obnovitvenih del v letih 2020 in 2021, ob katerih je avtorica prispevka sodelovala kot odgovorna konservatorka.

KLJUČNE BESEDE

Postojna, palača Gregorčičev drevored 3, Banca d'Italia, stavbna zgodovina, Upravna enota Postojna

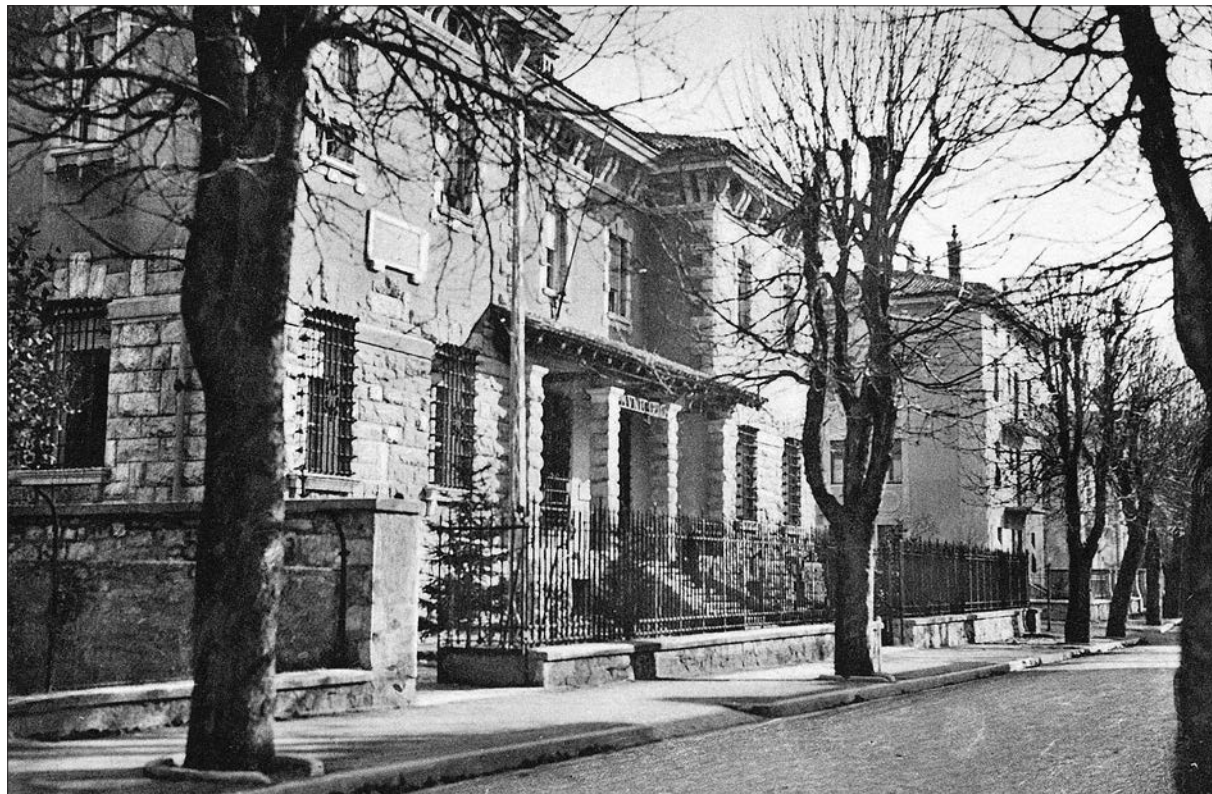
ABSTRACT

FROM THE BANK OF ITALY TO THE ADMINISTRATIVE UNIT THE PALACE AT GREGORČIČEV DREVORED 3 IN POSTOJNA

The construction of the Palace of the Bank of Italy, now Gregorčičev drevored 3 in Postojna commenced in the summer of 1924. It was implemented by the Trieste-based Doria & Oblach company in accordance with the preliminary project prepared by the technical office of the Bank of Italy's central management and in congruence with the sketches provided by the local technical management. After interruptions in the winters of 1925 and 1926, the construction was completed in the summer of 1927. Trieste's branch office of the Bank of Italy in Postojna opened its door to the public on the 15th of October in 1927. This article describes the construction process and procedures following the opening, related to the abandonment of the building's original use and its passing through the hands of different institutions. The article is based on obtained archival sources as well as the author's own observations made during the renovation works performed in 2020 and 2021, in which she took part as the responsible conservator.

KEY WORDS

Postojna, Palace, Gregorčičev drevored 3, Banca d'Italia, architectural history, Administrative Unit Postojna



Stavba Banca d'Italia leta 1929 (iz zbirke Emila Tominca, Postojna).

V zaledju glavne postojnske mestne prometnice, današnje Tržaške ceste, stoji ob Gregorčičevem drevoredu monumentalna stavba, ena najmarkantnejših v mestu, zgrajena v drugi polovici dvajsetih let prejšnjega stoletja kot agencija Banke Italije (Banca d'Italia). Za zunanjo arhitekturo je bil izbran slog, navdihnjjen s črtami pozne renesanse, z rustikalnimi poudarki, ki se razkrojijo od podnožja navzgor, kar daje vtis trdnosti in moči. Stavba v celoti deluje zelo robustno in spominja na nekatere starodavne stavbe italijanskih kovnic.

Po zgraditvi južne železnice leta 1857 se je poselitev v Postojni širila v prostoru med današnjo Ljubljansko cesto in železniško progo. Tu so začele rasti vile premožnejših domačinov, v obdobju med svetovnimi vojnami pa tudi upravne stavbe in sedeži italijanskih političnih organizacij. V obdobju med letoma 1830 in 1918 je bilo tako v tem prostoru zgrajenih 50 hiš, nekaj še ob cesti severno od starega trškega jedra.¹

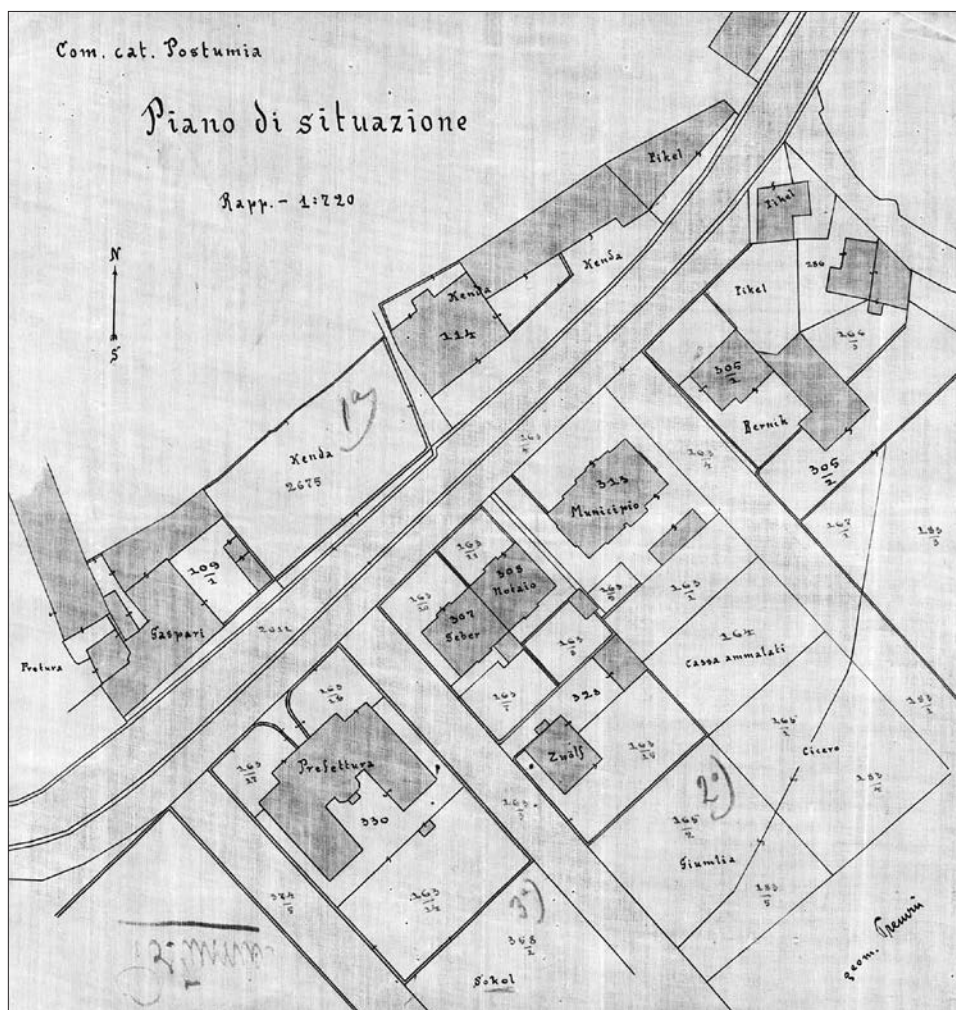
Po koncu prve svetovne vojne si je Italija v skladu z londonskim sporazumom, sklenjenim 26. maja 1915, prilastila zahodni del slovenskega ozemlja. Postojna se je po prvi svetovni vojni znašla v neposrednem zaledju rapalske meje na italijanski strani.

Konec leta 1918 so del dotedanjega glavarstva Postojna z okraji Postojna, Idrija, Vipava, Ilirska Bistrica in Senožeče, ki so prej sodili v deželo Kranjsko, po zasedbi italijanskih čet priključili deželi Goriško-Gradiški. V začetku novembra 1918 so v Postojno prišli prvi italijanski vojaki. Po zasedbi so italijanske oblasti najprej ukinile narodne odbore in obnovile predvojne občinske organe s slovenskimi župani, po priključitvi Italiji leta 1921 pa so začele na novo pridobljeno ozemlje razširjati italijansko upravo in zakonodajo. Za fašistično ideologijo so se navduševali karabinjerji, cariniki in policijski agenti, ki so se po letu 1920 začeli naseljevati v večjih krajih Pivške kotline.² Z rapalsko pogodbo 12. novembra 1920 je regija tudi uradno prišla pod Kraljevino Italijo.³ Leta 1923 so Julijsko krajino, ki je obsegala vsa pridobljena ozemlja nekdanje Avstro-Ogrske, vključno s Postojno, po zgledu upravne ureditve v Italiji razdelili na

² Fatur, Pivka, str. 208, 210, 211.

³ Po prvi svetovni vojni so bili k Italiji priključeni nekdanja avstrijska dežela Trst z okolico, Goriško-Gradiška, Istra ter okraja Postojna in Idrija nekdanje Kranjske. Primorsko ozemlje, ki je bilo z rapalsko pogodbo priključeno Italiji, se je med vojnami imenovalo dežela Julijska krajina (Venezia Giulia). Konec leta 1923 je fašistična vlada čez noč ukinila goriško pokrajino. Razdelila jo je med furlansko, tržaško in istrsko. Postojnski politični okraj je priključila Tržaški pokrajini (Waltritsch, *Slovensko bančništvo*, str. 119, 123, 127; Robežnik, *Določitev* (<https://www.muzej-nz.si/si/tizobrazevanje/1357>) (29. 11. 2021).

¹ Navajajo Valvasorjevo poročilo v *Slavi vojvodine Kranjske*, da je trg prijeten, da ima lepe hiše in prijetna stanovanja (Kos in Umek, Postojna, str. 104).



Izsek iz katastrske mape s parcelami, za katere se je zanimala Banca d'Italia (ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, Pratt. n. 410, str. 115).

pokrajine. Italija je sem načrtno naseljevala številčno italijansko vojaško, polvojaško in civilno administrativno osebje, kar se je odražalo tudi v poselitvi Postojne. Z naraščanjem števila novih prebivalcev mesta se je pojavila potreba po vzpostavljanju raznih ustanov za zadovoljevanje potreb novega prebivalstva.

Začetek gradnje bančne palače v Postojni

Tako je tudi Banca d'Italia s sedežem v Rimu prepoznala poslovno priložnost in začela s postopkom priprave na gradnjo enote v Postojni. 30. aprila 1923 se je bančni nadzorni svet na seji odločil v Postojni ustanoviti agencijo, ki bo pod nadzorom podružnice banke v Trstu.⁴ Začeli so z iskanjem ustrezne lokacije. Direktor podružnice v Trstu Michelangelo Zago si je maja 1923 v družbi izrednega občinskega pooblaščenca Luigija Ronchija v Postojni ogledal tri ustrezne lokacije za gradnjo agencije. Prva, lastnina zasebnice in posestnice Katarine Kenda, zemljišče s parcelno št. 2675 v izmeri 1030 m², v naravi park z

drevesi, ki je ležala zraven obsežne gradnje iste lastnice na parcelni št. 114, je bila ocenjena kot odlična lokacija in kot »najboljše, kar si lahko zamislimo«, saj je stala ob glavni cesti ter zraven prefekture in občinskega poslopja. Druga lokacija je bila v lasti Antonia Giumlia⁴ ter je obsegala parcelni št. 165/2 in 183/5 v izmeri 1250 m². Ležala je na nasprotni strani občinskega poslopja in stavbe Prefekture ob stranski cesti. Kot tretjo so si ogledali parcelo v lasti društva Sokolski dom na takratni parcelni št. 358/2 in v izmeri 1470 m². Ležala je za parkom Prefekture ter bila ovrednotena kot primernejša od druge, ker je bila večja in umeščena med tremi cestami. Vendar naj bi bil nakup težavnejši, »ker je bila pred kratkim kupljena s strani društva«.⁵

Generalni direktor banke je 7. junija 1923 naročil, naj bo zemljišče kupljeno po najgospodarnejši ceni, zato je odsvetoval nakup zemljišča Katarine Kenda,

⁴ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, Pratt. n. 410, 5. 5. 1923.

⁵ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, Pratt. n. 410, 30. 5. 1923.

ki je bilo najdražje.⁶ Po tehtanju najboljših možnosti je do nakupa prišlo že istega poletja. Odločili so se za nakup zemljišča Antonia Giumlie, lekarnarja v Postojni na takratni Viale Oberdan. 31. julija je direktor banke v Trstu podpisal kupoprodajno pogodbo, uredil vpis v zemljiško knjigo ter generalnemu direktorju v Rimu izrazil svoje prepričanje, da je bil nakup opravljen pod poštenimi pogoji. Za 1.239 m² zemljišča so odšteli 8.673 lir, poleg ostalih stroškov pa je celotna kupnina znašala 13.757,80 lire.⁷

Po nakupu zemljišča so začeli s konkretnimi postopki za gradnjo. Tako je direktor podružnice v Trstu sedežu v Rim sporočil, da je inženirju Vincenzu de Simoneju iz Postojne plačal 350,50 lire⁸ za izdelavo prostorskega načrta in njegove kopije.⁹ Izmero terena je izvedel geometer Massimiliano Premru in za delo računal 140 lir. Gradili so po predhodnem projektu, ki ga je pripravil tehnični urad generalnega posloводства banke na podlagi direktive inž. Biagia Accolti-Gila z generalnega posloводства banke. Izbran je bil arhitekt Gastone Boisdechese,¹⁰ a o razlogih in postopkih za njegov izbor v arhivskem gradivu ni podatkov. Za gradnjo so potrdili podjetje Doria & Oblach. Podjetje je avgusta 1924 pripravilo dopis s predračunom za gradnjo poslopja banke.¹¹ V dopisu je navedlo pogoje, pod katerimi je pripravljeno prevzeti delo.

Podjetje bi bilo pripravljeno izvesti zemeljska, zidarska, kamnoseška in tesarska dela. V cenah, ki jih je ponudilo, so bili zajeti uspešnost in upravljanje izvedbe, vsi stroški in zakup zapiranja gradbišča, pristojbine za gradbeno dovoljenje in zavarovanje tako delavcev kot morebitne škode, povzročene zaradi požara, ter izdelava vmesnih in končnega tehničnega pregleda. Podjetje se je zavezalo izvesti vse izrisane detajle, upoštevati statične izračune za stabilnost struktur v armiranem betonu ter zanje prevzeti polno odgovornost. Položilo je garancijo v vrednosti 10.000 lir v gotovini ali zakladnih menicah, kavcijo, ki bo vrnjena po uspešno opravljenem tehničnem pregledu. Zagotovilo je izplačilo pologa v trimesečnih obrokih po začasnih situacijah. Nepredvidene stroške bi obračunavali soglasno. Cene naj bi obravnavali trikrat v treh mesecih, odvisno od nihanja cen. Podjetje je delavce zavarovalo pri Nacionalnem inštitutu za poškodbe, premije pa je redno plačevalo. Za izvedbo železne konstrukcije so najeli podjetje Società per le costruzioni in ferro, Ditta Francesco Villa di Angelo Bambelli & C. iz Milana.

Vsa nesoglasja bi reševali z neizpodbitno sodbo enega ali treh sodnikov, ki bi bili določeni soglasno. V primeru nesoglasja bi vsaka stran imenovala po enega sodnika, tretjega pa bi imenovala prva dva ali pa predsednik civilnega in kazenskega sodišča v Trstu. Sledil je predračun z natančnim popisom predvidenih del. Septembra 1924¹² so se pričela dela z izkopi za temelje, zaključek del pa je bil predviden v istem mesecu. Kmalu so se pojavili pomisleki o nadaljevanju del, ker še ni bilo odločeno o točnem poteku meje med Italijo in Jugoslavijo oziroma o lokaciji mednarodne železniške postaje. Avgusta 1924 sta se namreč sestali jugoslovanska in italijanska komisija ter razpravljali o ureditvi jugoslovansko-italijanske meje. Pojavila se je bojazen, da bi vse mednarodne železniške postaje, tudi tista v Postojni, ostale na ozemlju Jugoslavije. Železniške postaje, zlasti mednarodne, so bile po prepričanju italijanskih oblasti jedro, okoli katerega se začno priseljevati ljudje z različnimi interesi; graditi se začnejo trgovine, menjalnice, hoteli in stanovanjske hiše, kar omogoča tudi uspešno poslovanje bančnih ustanov. V nasprotnem primeru bi se gradnja bančnega poslopja ne izkazala za ekonomsko upravičeno. Od tod sta izvirala bojazen in dvom sedeža banke v Rimu o upravičenosti nadaljevanja gradnje banke v Postojni.

Oktober 1924 je arhitekt Boisdechese banki v Trstu sporočil, da so temelji stavbe v Postojni izvedeni, a s pripisom, da prosi za navodila za gradnjo v prihodnje. Direktor banke v Trstu se je zavzel za nadaljevanje del s pripisom, da je treba pred izvedbo zahtevnejših del poznati odločitev razmejitvene komisije.¹³ Negotovost se je nadaljevala še ves naslednji mesec. Direktor banke v Trstu je potožil, da ima težave pri pridobivanju točnih podatkov o prestavitvi železniške postaje v Postojni na ozemlje Jugoslavije, saj niti od predsednika italijanske delegacije za razmejitveno linijo Furlanije Julijske krajine, polkovnika Itala Gariboldija, niti od šefa oddelka državnih železnic, polkovnika Tessadorija, ni prejel odgovora o dokončni odločitvi glede razmejitvene linije. Zato se je odločil za ustavitev del, k čemur je pripomoglo tudi dejstvo, da se je bližala zima, ki v Postojni ni primeren čas za gradnjo.¹⁴

Negotovost glede nadaljevanja del se je vlekla do naslednjega poletja. Tedaj je padla odločitev. Tudi če bi mejno postajo premaknili, bi bilo še vedno dovolj razlogov, ki bi upravičili ustanavljanje agencije v Postojni. Po drugi strani pa je bilo treba upoštevati, da je bilo že kar nekaj stroškov z nakupom zemljišča

⁶ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 410, 7. 6. 1923.

⁷ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 410, 6. 8. 1923.

⁸ 100 lir bi bilo danes vrednih pribl. 92,65 € (<https://inflation-history.com/>) (5. 3. 2021).

⁹ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 410, 14. 3. 1924.

¹⁰ Arhitekt Gastone Boisdechese je imel podjetje v Trstu, in sicer Boisdechese & Bonetti, Studio d'architettura, Impresa di costruzioni, Trieste, Via S. Lazzaro 15, tel. 41-14, c.c. I. Trieste.

¹¹ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 410, 29. 8. 1924.

¹² O začetku gradnje v dokumentaciji najdemo nasprotujoča si podatka. Arhitekt Carlo Polli je v poročilu tehničnega pregleda 5. januarja 1928 zapisal, naj bi se gradnja pričela poleti 1925. Upoštevajoč ostale zapise smemo sklepati, da to velja za aktivnejše izvajanje gradnje, medtem ko so temelje zgradili že leta 1924.

¹³ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 410, 22. 10. 1924.

¹⁴ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 410, 8. 11. 1924.

P. A. S.

DITTA PARMA ANTONIO & FIGLI
SARONNO

PRIMA FABBRICA ITALIANA DI CASSEFORTI E IMPIANTI DI SICUREZZA
CASA FONDATA NEL 1870

SARONNO LAINATE
Negozii di Vendita } Roma, Via S. Nicola da Tolentino, 74 A
Milano, Via Solferino, 16

TELEGRAMMI
PAS, Saronno

PER QUITANZA
SARONNO 28/12/26 Saronno, li 30 Nov. 1926

Int. Banca d'Italia **DITTA PARMA ANTONIO & FIGLI**
FATTURA N° 2882

per le seguenti merci speditevi il oggi a mezzo ferrovia
commissione conferta li 8/10/26 N° 1445. pagabile al nostro domicilio

DARE	
I. PORTA CORAZZATA Con Portina di soccorso brevettata N° 271. Dimensioni in luce netta metri 2,00 x 0,90 spessore della porta cm. 25, spessore del tamburo cm. Costruzione, chiusura, garanzie di sicurezza ecc. come da disegno e da n/ offerta in data 29/9/26. Prezzo della Porta data franco stazione Saronno Bolli fattura	L. 20.900. 200.
	Totale Lire S.E.&O. 21.109.-

Liquitato
12 FEB 1927

Visto per la fornitura
di una porta corazzata
per la sede di Postumia
arch. Carlo Pegg.
15. dec 1926 V. M. della ...

IL DIRETTORE

Per qualunque vendita è concesso il patto di riservato dominio a favore del venditore sino a completo pagamento della
fattura. - Non si accettano ritorni se non autorizzati. - Non si accettano l'ipotesi di conversione di pagamento decorati. -
commerciale. - La ditta ha il suo domicilio in Saronno. - Per la quietanza pregati ritornare la presente fattura.

Il bollo è per legge a carico del
Compratore. Sul pagamento di
questa fattura non assolutamente
concesso l'abbonco dell'im-
porto delle marche da bollo.

BANCA D'ITALIA - Sede di Milano
IL DIRETTORE

Račun v višini 21.109 lir za oklepna vrata je bil poravnán 23. decembra 1926
(ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 411, 14. 10. 1925, str. 159).

za to gradnjo in z izgradnjo temeljev, torej za dela, ki bi bila z opustitvijo gradnje izničena. Zato je bil sprejet sklep, da se z deli nadaljuje, po možnosti že v tekočem letu. O tem so obvestili arhitekta Boisdecheseja s pripombo, naj gradbeno podjetje pozove k nadaljevanju gradnje.¹⁵ Julija 1925 tako poročajo o ponovnem poteku del, to pot skladno s soglasjem arhitekta Biagia Accolti-Gila. V naslednjih mesecih sledijo dopisi direktorja podružnice v Trstu dell'Olia generalnemu direktorju v Rimu s priloženimi opisi izvedenih del in zahtevki za izplačilo gradbenemu podjetju Doria & Oblach. Konec novembra je bila

¹⁵ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 411, 4. 6. 1925.

streha prekrita. Na pobudo arhitekta Boisdecheseja so zaposili tudi za izplačilo nagrad delavcem, ki so delali na gradbišču.¹⁶

¹⁶ Podani so poimenski seznam delavcev, slovenskih s poitaljančenimi imeni, njihova zadolžitev in višina nagrade. Tako je asistentu Pugnettiju pripadalo 1.000 lir, vodji zidarjev Ruggeru Fabrisu 200 lir, zidarjem Micheleju Skalzu, Nicolaju Valentinu, Antoniu Scalameri, Andrei Gallizii, Giovanniju Cibeju, Luigiju Bandiju, Giovanniju Gallizii, Nataleju Di Glerii, Liberu Gressani, Feliceju Adamiju, Giovanniju Plazzatti, Pietru Gallizii in Massimu Cardigani vsakemu po 60 lir, kamnoseku Antoniu Bulfani 60 lir, mizarjem Vincenzu Manfrediju 60 lir, Luigiju Cecu, Francescu Stibelliju po 40 lir, nekvalificiranim delavcem Vincenzu Prelascku, Antoniu Umeku in Ugu Uggiju, Mircu Cibeju, Oresteju Dacher-



Pogled na Postojno in Banca d'Italia v ospredju. Današnji Gregorčičev drevored, tedaj Viale Oberdan, je pozidan le s posameznimi vilami (iz zbirke Emila Tominca, Postojna).

Že med gradnjo so se pojavljale prošnje za uporabo prostorov novozgrajene stavbe. Tako je ministrstvo za finance iz Rima upravo banke v Rimu zaprosilo za rezervacijo prostorov za nastanitev matičnega urada, češ da »v Postojni ni mogoče najti spodobnih prostorov, obenem pa je treba imeti na naši skrajni vzhodni meji, naseljeni s Slovenci, državne urade«,¹⁷ a je bil odgovor negativen. Obenem je med gradnjo prišlo do zahtev po reviziji pogodbeno potrjenih cen iz leta 1924, ker so se razmere na trgu poslabšale. Arhitekt Boisdechese je revidirane cene potrdil ob pripisu, da bodo zidarska dela končana od julija do oktobra 1925.¹⁸ Zatem so pričeli naročati opremo prostorov. Oktobra nasledimo dopisovanje s podjetjem Ditta Parma Antonio & Figli, Saronno, Prima fabbrica italiana di casseforti e impianti di sicurezza iz Saronne, pri katerem so naročili protivlomna vrata.¹⁹ Pri podjetju Società per le costruzioni in ferro, Francesco Villa di Angelo Bombelli iz Milana so naročili kovinske police za zakladnico, ki so po železnici prispelle septembra 1927. Razdeljene so bile na štiri dele, vsaka dolžine 1,2 m; globoke so bile 60 cm in visoke

3,5 m, tehtale pa so kar 1445 kg. Imele so dvojni ključ in ročno izdelano leseno lestev z železnimi kavli. Ročno so bile poslikane v žgani emalj.²⁰

2. decembra 1926 je bil opravljen tehnični pregled. Ugotovljeno je bilo, da je stavba zgrajena v skladu z načrti, predstavljenimi 14. avgusta 1925 v pisarni postojnskega župana, ter da je v celoti dokončana. Stavbi je bila dodeljena hišna številka 317.²¹

Po dveh prekinitvah, pozimi 1925 in 1926, je bila gradnja dovršena poleti 1927. Za javnost so bili prostori odprti 15. oktobra 1927. Celoten strošek gradnje je znašal 1.741.252,53 lire, odbitki za garancijo pa 97.225,53 lire.

Oktobra 1927 se je v stavbo naselil blagajnik banke Guglielmo Pettinari. Njegovo stanovanje v prvem nadstropju je obsegalo pet prostorov, vključno s kuhinjo in eno manjšo sobico. Letna najemnina je znašala 1.500 lir brez stroškov ogrevanja, ki so jih določili posebej.²²

Uprava banke je hkrati želela dati stavbi svečan videz, zato je direktor podružnice v Trstu arhitekta Carla Pollija zaprosil za pripravo predračunov za izdelavo in montažo osemnajstih kandelabrov s svečano razsvetljavo, ki bi jih namestili nad devet oken glavne fasade. Pridobljen je bil račun podjetja Navar-

ju, Leopoldu Jerancichu, Giuseppeju Pierevcu in Eugeniju Chiabaju po 35 lir, Giovanniju Mosestigu, Luigiju Spazzapanu, Pietru Spazzapanu in Giuseppeju Samzu po 30 lir, ženski Marii Sacher pa 30 lir (ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 411, 19. 11. 1925).

¹⁷ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 411, 10. 2. 1925.

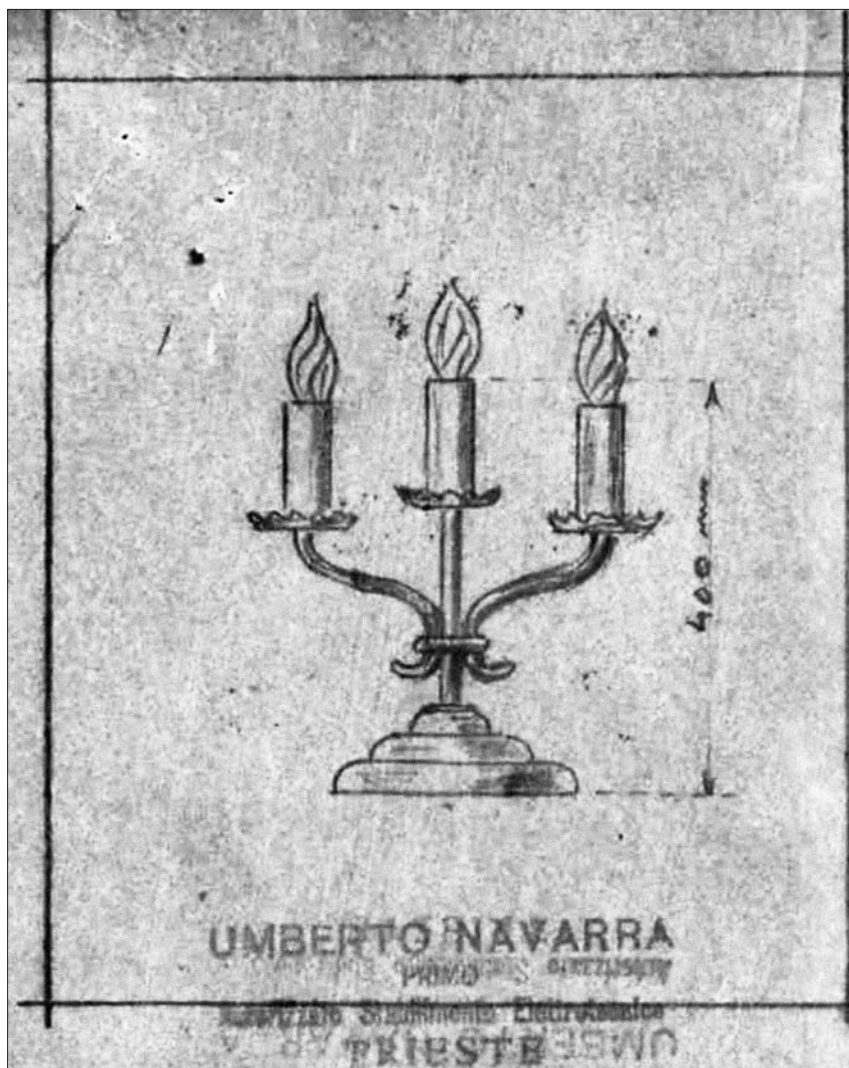
¹⁸ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 411, 26. 7. 1925.

¹⁹ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 411, 14. 10. 1925.

²⁰ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 411, 13. 10. 1927.

²¹ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 1816, 29. 10. 1936 – overjena kopija izvornika z dne 11. 12. 1926.

²² ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 411, 09. 1. 1928.



Skica kandelabra iz ponudbe podjetja Umberta Navarra iz Trsta, namenjenega svečani razsvetljavi glavne fasade (ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 411, 1. 2. 1928, str. 52).

ra iz Trsta v višini 2.624,80 lire.²³ O tem, ali je bilo to delo izvršeno, nimamo podatkov.

Prve poškodbe in prodaja palače

V drugi polovici leta 1928 se že začnejo pojavljati zapisi o določenih poškodbah na objektu. Novembra je bilo treba urgentno popraviti sistem radiatorjev.²⁴ Zaradi mrzlih zim ter hladnih in ledenih neviht je zmrznila voda v ceveh centralne kurjave.²⁵ Popokale so cevi in določeni deli radiatorjev. Pokvarila se je električna napeljava.²⁶ Jakob Fajdiga je na predračunu, ki ga je izstavil za popravilo pomanjkljivosti, navedel še popravilo dimnika kotlov centralne kurjave,

brušenje in čiščenje rje v notranjosti in na zunanjsčini ter manjša popravila na radiatorjih.²⁷ Leta 1930 je bila k posesti banke odstopljena in prodana polovica mejnega zidu in pripadajočega zemljišča na parceli št. 163/15, v naravi travnik, v lasti Giovannija Zwölfa, sina Matije, ki je mejila s parcelo št. 165/2 v lasti banke. Mejni zid v dolžini 30,1 m in širini 45 cm je postal skupna last.²⁸

Leta 1931 je bila ugotovljena neustreznost dimnikov priročnih kuhinj v stanovanju blagajnika, varnostnika ter šefa agencije v Postojni, ki niso pravilno delovali, in to »ne le ob neugodnem vetru«. Inženir Arturo Benvenuti je potožil, da marsikateri projektant daje prednost estetiki pred funkcionalnostjo, kar je veljalo tudi za banko v Postojni. Zato je predlagal zamenjavo obstoječih dimniških kupol s takimi iz

²³ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 411, 8. 2. 1928.

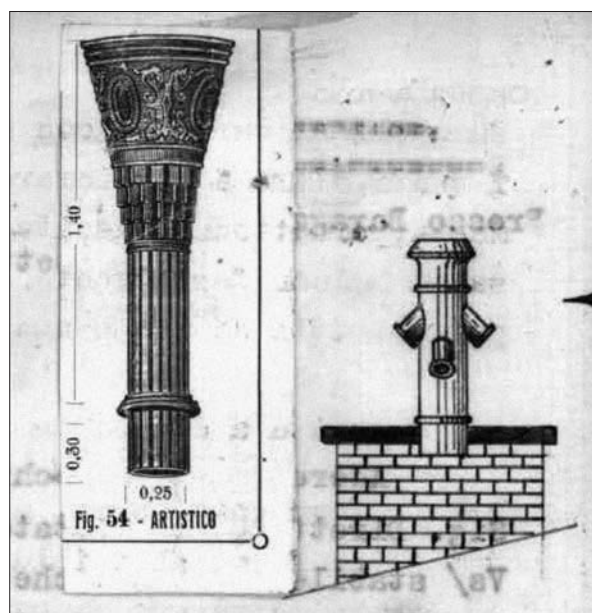
²⁴ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 411, 31. 12. 1928.

²⁵ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 411, 5. 2. 1929.

²⁶ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 411, 22. 5. 1929.

²⁷ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 411, 22. 8. 1929.

²⁸ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4958, 8. 5. 1930.



Skica obstoječih in predlaganih dimnikov (ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4958, 25. 8. 1931, str. 169).

gladkega betona, obdanimi s keramičnimi lijaki, ki so bili »bolj priporočljivi, obenem pa bi tudi estetika stavbe, čeprav so ti dimniki enostavni, ne trpela«. ²⁹

Težave so imeli tudi z zamakanjem jame za zbiranje odpadkov. Dno betonske jame na vrtu stavbe se je poškodovalo, tako da je vanjo vdrla podtalnica in uporaba ni bila več možna. Za rešitev problema infiltracije vode je inženir Benvenuti, sodelavec podjetnika Bonicacija Alfieri, ki je pripravil predračun, predlagal izvedbo manjšega vodnjaka dimenzij 0,3 x 0,3 m in višine 20 cm. Iz tega vodnjaka, napolnjene s kamni in pokritega s perforirano pločevino, bi bila napeljana cementna cev premera 10 cm, katere iztok bi bil zaščiten s kovinsko mrežico, s čimer bi preprečili uhajanje trdnih snovi, odplake pa bi se odvajale v obstoječi medprostor okoli stavbe. Dno jame bi ometali s cementno malto in izvedli hidroizolacijo »RIUNITO«. S to rešitvijo bi odpravili tudi zastajanje vode na strehi garaže.

V letih 1932 in 1933 so na stavbi izvedli več popravil. Vse kovinske mreže oken in ograje pred palačo je bilo treba očistiti rje in ponovno lakirati, nekateri elementi ogrevalnega sistema spet niso delovali, zaradi poledenitve in vetra v zimskem času je prišlo do premaknitve številnih strešnikov, žlebovi pa so bili zamašeni z zemljo in odpadlim materialom s strehe, tako da niso odvajali vode, kar je povzročilo močno zamakanje na podstrešju. Popravila je opravil zidar Amedeo di Floriano, za kar je računal 301,50 lire. ³⁰

Konec leta 1933 je direktor banke v Trstu ugotavljal, da so tako v stanovanju šefa banke kot v stanovanju blagajnika »predmeti, ki še niso inventarizirani in ovrednoteni«. ³¹ Leta 1934 so banko zaprli, stavbo pa začeli prodajati. Banka namreč ni imela interesa nadaljevati rekonstrukcijskih del z namenom, da bi jo uporabili za nastanitev, skušala se je tudi izogniti precejšnjim stroškom vzdrževanja. Za stavbo se je zanimal inženir Michele Molinari, vodja pisarne vojaških inženirjev pri Poveljstvu armadnega zbora v Postojni, in sicer bi stavbo uporabili za nastanitev častnikov. Stavba je bila takrat opisana kot »omemba vredna gradnja novejšega datuma, širokopotezno dokončana, obdana z velikim vrtom, zaprtim z umetniškimi vrati«. ³² Stavba je stala 1.819.000 lir, a dodatni stroški, povezani s prilagoditvami in izboljšavami, so to vsoto povečali na skoraj 2 milijona lir. Pri tem je 19.000 lir odpadlo na nakup zemljišča, 1.800.000 lir pa na gradnjo. Za stavbo se je zanimala tudi Nacionalna fašistična stranka (Partito Nazionale fascista), ki jo je hotela za potrebe nastanitve »Case del Fascio« pridobiti zastoj, nad čimer pa vodstvo banke ni bilo navdušeno. ³³

Leta 1934 so začeli stavbo prazniti. Tako je direktor banke iz Trsta Zago v Rim poročal, da so v Belluno poslali vse razen blagajne iz šefove pisarne, ki so jo namenili agenciji v Vogheri, ter lestence iz kovanega železa z zunanjščine palače, poslanega Centralni stavbni administraciji. V Postojni so ostala oklepna vrata s pripadajočo ključavnico, napis v železu na vratih, napisi v medenini (Banca d'Italia, Direzione, Uffici) na vhodnih vratih v palačo in v salonu za stranke, medeninasti grbi ob vhodnih vratih, lesena predelna stena s šipami med salonom za stranke in blagajno, dva grelnika vode v stanovanjih ter steber za zastavo, ki jim ga kljub trudu ni uspelo sneti. Priložen je bil še natančen seznam električnih difuzorjev in lestencev, ki so bili prav tako poslani na omenjeni naslov. Na seznamu je bilo 7 železnih difuzorjev, oksidiranih, z opalnim in matiranim steklom, premerom posode 30 cm in celotne dolžine 136 cm, 3 medeninaste plafoniere z mat posodami premera 15 cm, 2 medeninasti plafonieri, oksidirani, z izrezanim kristalnim globusom, premera 8 cm, 1 medeninasta luč s steklenim globusom premera 8 cm; 1 preprosta plafoniera z mat tulipanom, 4 medeninasti difuzorji z verigo, mat kristal, premer posode 17 cm, 5 nepremočljivih luči s steklenim globusom, 3 nepremočljive luči s steklenim globusom in

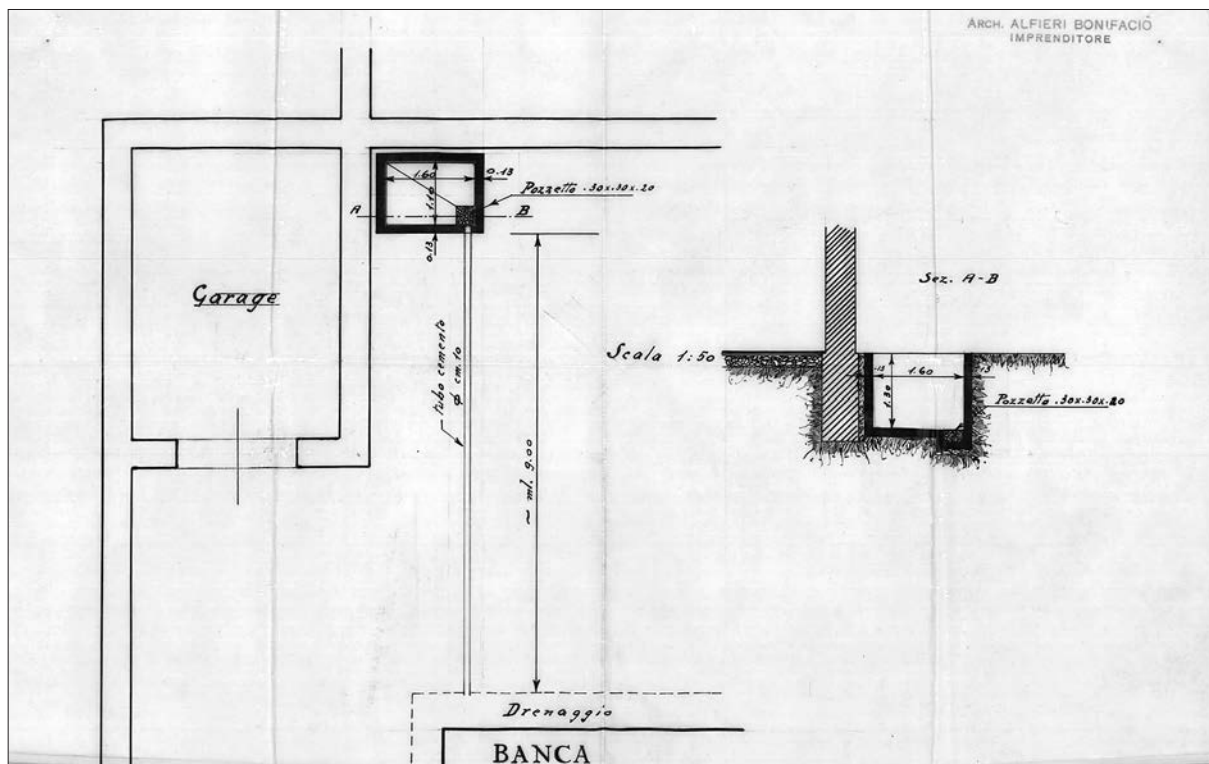
³¹ Tako je bila v stanovanju šefa banke peč na drva znamke Osva F.G. n°1269, v jedilnici lestencec iz kovanega železa s 7 plameni ter v salonu medeninasti lestencec s 6 plameni, v stanovanju blagajnika enaka peč, lestencec s 4 plameni in medeninasti lestencec s 4 plameni. Mesec kasneje so v šefovem stanovanju opazili še 2 plafonieri. ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4958, 18. 11. 1933.

³² ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4958, 28. 2. 1934.

³³ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4958, 13. 3. 1934.

²⁹ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4958, 25. 8. 1931.

³⁰ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4958, 21. 8. 1933.



Načrt za popravilo jame z odpadki (ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4958, 19. 11. 1931, str. 161).

kletko za zaščito, 23 enostavnih obeskov z medeninastimi rozetami in krožnikom iz emajliranega železa, 1 medeninasti lesteneč s 6 plameni in mat tulipani celotne dolžine 170 cm, 1 lesteneč v kovanem železu, osmerokotni, s 7 plameni; osrednja posoda iz brušenega kristala premera 30 cm, stranske posode iz brušenega kristala v obliki borovega storža premera 8 cm in celotne dolžine 2 m, 1 lesteneč v kovanem železu s 4 plameni, osrednji zvon iz barvanega porcelana, premera 40 cm, stranske posode iz mat stekla v obliki borovega storža celotne dolžine 2 m, 1 medeninasti lesteneč s 4 plameni, osrednje posode v mat steklu, premera 25 cm, stranski globusi v mat steklu v obliki borovega storža celotne dolžine 1 m in 3 medeninasti obroči s porcelanasto belo-zeleno ploščico.³⁴

Julija so s stavbe odstranili še oklepna vrata in vrata, vgrajena v objektu, napis v kovanem železu in medenini »Banca d'Italia« ter napise in črke v medenini, »Direzione« in »Uffici«, ki so bili poslani v Ivrejo.³⁵ Tja so novembra poslali še štiri lestence in plafoniere ter pripadajočo električno napeljavo.³⁶ V stavbi so tako ostale le banje, oprema sanitarij v dveh stanovanjih, telefonski aparat, katerega naročnina bi potekla 21. septembra, premična svetilka, otroška posteljica s pripadajočo vzmetnico, posteljnino in odejami, en stol in ena miza. Slednje je bilo namenjeno

skrbniku Achillu Torreju, ki pa ga takrat v Postojni ni bilo. »Sicer je objekt popolnoma prazen in ni več kaj varovati.«³⁷ Oktobra 1934 je skrbnika Achila Torreja zamenjal Gino Zavoli, občinski sel, ki ga je predlagal župan, za kar naj bi prejel 30 lir mesečno.³⁸ Julija 1935 stavbe še vedno niso oddali v najem ali prodali. Direktor banke v Trstu je vodjo kabineta, sekretarja dr. Federica Tagliapietra, pooblastil, da preveri stanje stavbe. Ta je ugotovil zadovoljivo splošno stanje stavbe, za razliko od vrta in parka, ki sta bila zelo zaraščena. V nadstropju s pisarnami je bila obilica prahu zaradi slabega tesnjenja oken, ki bi jih bilo treba naoljiti, da se ne bi preveč presušila.³⁹

Dr. Tagliapietra je še opazil, da je voda v cevi vodovoda, napeljana v kurilnico, nenehno kapljala, posledično je močila stene in tla prostora. Mokre madeže je opazil tudi v nekaterih sobah, zlasti v bližini radiatorjev. Ti so bili tudi močno zarjaveli, zato takojšnja uporaba ni bila možna. Tagliapietra je predlagal uporabo premaza z antikorozijsko mastjo ali lakom. V stranišču stanovanja, ki ga je že zasedal blagajnik, sta bila razbit porcelanast umivalnik in pipa. V mansardi madežev niso opazili, in kot je zatrjeval skrbnik, jih ni bilo niti nikoli prej.

Za izvedbo čiščenja palače, zlasti v nadstropju s pisarnami, za naoljenje podov, popravilo vodovodne

³⁴ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4958, 23. 5. 1934.

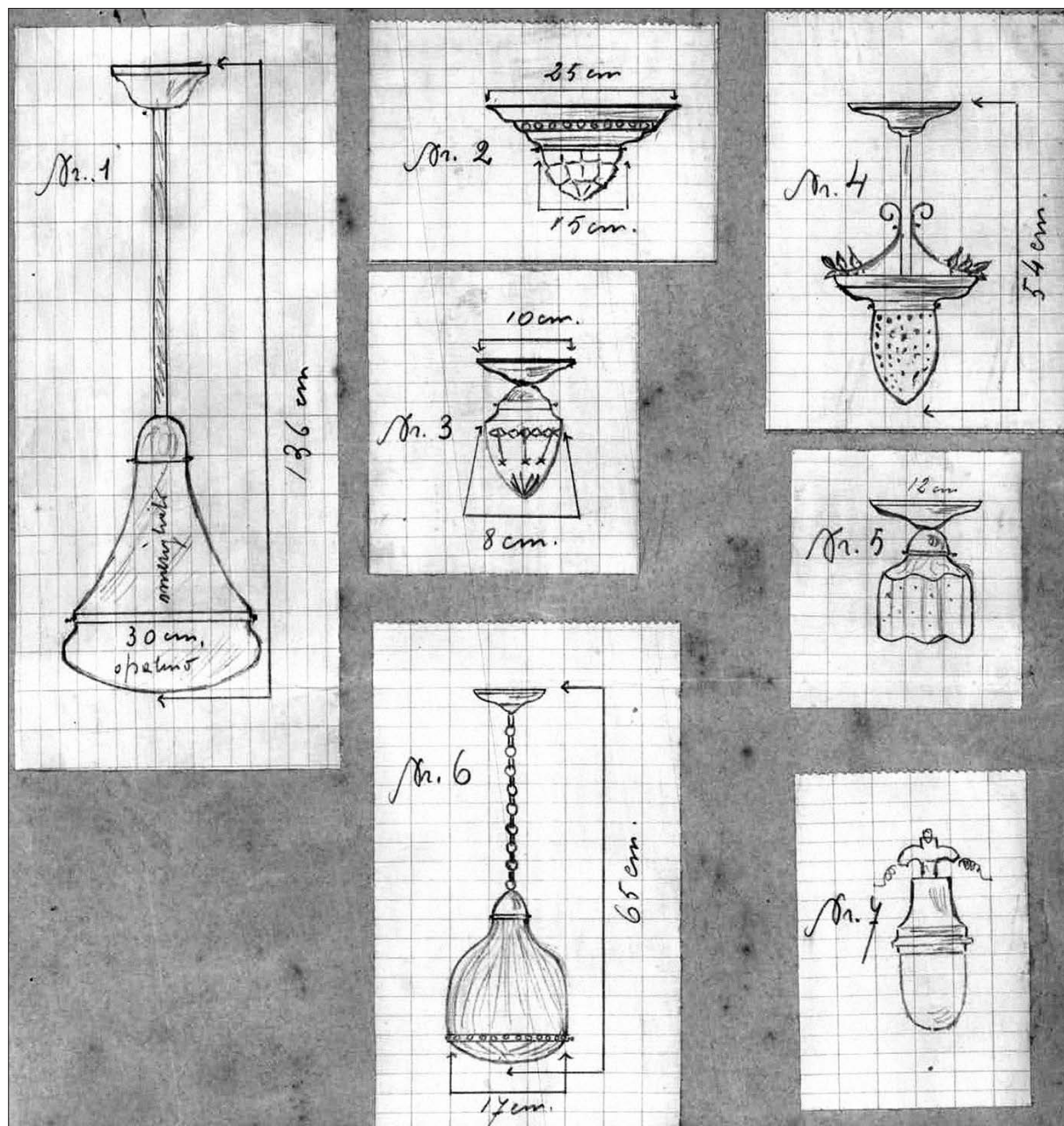
³⁵ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4958, 22. 6. 1934.

³⁶ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4958, 30. 11. 1934.

³⁷ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4958, 30. 8. 1934.

³⁸ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4958, 2. 10. 1934.

³⁹ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4959, 2. 7. 1935.



Izrisi lestencev banke (ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4958, 23. 5. 1934, str. 80).

cevi v kleti, ki je zamakala, in odstranitev rje z radiatorjev je vodja kabineta predlagal, da v soglasju s postojnskim podestajem ta dela opravijo občinski delavci pod skrbnim vodstvom upravnika mestne hiše, ki mu je poverjena skrb za palačo. Obenem bi bilo treba, zlasti v primeru oddaje v najem ali prodaje, prepleškati stene, predvsem v stanovanjih, in obzidati odprtino, ki je nastala po odstranitvi vrat zakladnice.⁴⁰

Direktor Zago je arhitekta Romita povprašal za vzrok ugotovljenih poškodb. Ta je pojasnil, da so nastale zaradi večletnega puščanja žlebov in cevi gretja.

⁴⁰ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4959, 2. 7. 1936.

Stavba že več let ni bila ogrevana, poleg tega pa je tisto leto v Postojni padlo veliko dežja in snega, ob tem, da objekt ni bil prezračevan.

Težava naj bi bila tudi v tem, da skrbnik, ki mu je bila zaupana skrb za stavbo v zameno za plačevanje mesečne najemnine, ni bil popolnoma predan službi. Sprva je bil samski, potem pa si je ustvaril družino, in ne le to – k njemu sta prišli živeti še mama in sestra. Čas, ki ga je prej namenjal stavbi, je potem posvečal skrbi za družino. Ker so bili veliki madeži pod okni, so domnevali, da so bila ta ob nalivih odprta. Zato so razmišljali o tem, da bi skrb za stavbo zaupali rešni družini, morebiti le zakonskemu paru, ki naj bi

v zameno za brezplačno nastanitev in uporabo vrta stavbo ustrezno vzdrževal. Predvsem pa bi bilo treba urediti ogrevanje, s katerim so bile ves čas težave.⁴¹ Predlagali so Danteja Cesnicha, ki je bil označen kot izjemna oseba v vsakem pogledu, bivajoč na številki 13 v Viale Oberdan. »Cesnich je tridesetletni mladenič. Je poročen in ima nekajmesečno hčerko. Od 1. februarja do 31. julija je bil zaposlen v naši ustanovi, a jo je moral zaradi njenih pravil zapustiti. Poročil se je namreč s sestro uslužbenca hranilnice. V času, ko je bil zaposlen v hranilnici, se je izkazal v vseh pogledih. Po poklicu je betoner, vendar je iznajdljiv in dobrovoljen. Spozna se na vsako ročno delo. Na naše priporočilo je pravkar zaposlen na mehanični žagi pri podjetju Raffaella Marinija.«⁴² Po potrditvi skrbništva Cesnichu se je ta zavezal, da bo kot »dober družinski oče skrbel za stavbo in brezplačno opravil manjša popravila ter sproti obveščal o nastali škodi ali poškodbah«. Soglašal je z brezplačno rabo stanovanja v pritličju, uporabo vrta in parka zanj in družino ter s prejetjem mesečnega dodatka v višini 30 lir kot pavšalnega povračila stroškov porabe vode in razsvetljave.⁴³

V zapisniku o predaji poslov stavbe v lasti banke, izvedeni 16. septembra 1936 med odhajajočim oskrbnikom Ginom Zavolijem in novim, Dantejem Cesnichom, v prisotnosti Antonia Petita, je bilo na stavbi ugotovljenih precej pomanjkljivosti, predvsem slabo stanje ometov, radiatorjev ter električne in vodovodne napeljave.

Apetite po stavbi je poleg ministrstva za narodno prosveto še vedno imela fašistična stranka, to pot za nastanitev lokalnega Dopolavora,⁴⁴ »ob manjši odškodnini za uporabo«,⁴⁵ a jo je vodstvo banke ponovno zavrnilo. Bolj je bilo navdušeno nad zanimanjem Tržaške hranilnice za nakup stavbe, zato je tehničnemu svetovalcu, arhitektu Romitu, poverilo pripravo ocene vrednosti nepremičnine ter opredelitev nujnih potrebnih del.⁴⁶ Ta je pripravil obsežno poročilo.

»Nepremičnino sestavljajo zemljišče, ležeče na križišču avenije, ki se odcepi od glavne postojnske ceste in stranske poti, stavba, ki služi za urade in zasebna stanovanja, ter manjše stavbe za vozila. Zemljišče ima pravokotno obliko in z dvema stranicama meji na omejeni cesti, z drugima dvema pa na zasebna zemljišča. Del zemljišča je park. Ob cestah je območje ograjeno s kovano ograjo, proti sosednjim zemljiščem pa z zidom, visokim približno 2,50 m. Osrednja stavba je sestavljena iz delno vkopane kleti, pritličja, prvega nadstropja

in uporabnega podstrešja. V kletne prostore dostopamo po kamnitih stopnicah. En prostor služi kot pralnica, v delu, obrnjenem proti garaži, pa sta kurilnica in skladišče premoga. Ostali prostori lahko služijo kot shramba ali shramba pod stopniščem. Do pritličja lahko dostopamo bodisi po stopnicah na sredini glavne fasade bodisi po stopnišču na zadnji strani stavbe. Od stopnic proti aveniji vstopimo v ložo, iz nje pa pridemo do predsobe ali atrija. Desno od njega so prostori z uradi, natančneje pa: salon za stranke, za njim, predeljena s klopjo, blagajna z zakladnico, ob strani pa tri pisarniške sobe in dve stranišči. Prvo nadstropje je razdeljeno v dve stanovanji, eno s šestimi sobami, predsobo, kuhinjo, kopalnico in dvema straniščema (od katerih je eno v kopalnici), drugo pa s petimi sobami, predsobo, kuhinjo, kopalnico in straniščem. Podstrešje je uporabno in lahko v celoti služi kot shramba. Zgradba je solidna, z betonskimi temelji, stenami iz apnenca, predelnimi stenami iz opeke, stropi iz armiranega betona, lesenim ostrešjem in kritino iz tegol z dvojnimi prekrivanjem.

Stopnice so iz trdnega apnenca z železno ograjo, tlak sob iz hrastovega parketa, v pomožnih prostorih iz keramičnih ploščic, tlak atrija in salona za stranke v poliranem marmorju. Klop proti salonu za stranke je prevlečena s poliranim kamnom, vrata pa so v orehovem lesu. Okenski okvirji so dvojno zastekljeni z roletami. Okna pritličja so opremljena s kovanimi mrežami. V stavbi so vodovodna napeljava, električna energija za razsvetljavo in centralna kurjava z radiatorji. Garaža za avtomobile je opečna gradnja z betonskim tlakom, zaglajenim z malto, lesenim ostrešjem in korci z dvojnimi prekrivanjem.«⁴⁷ Podane so bile še površine posameznih prostorov celotnega zemljišča, glavne stavbe in garaž ter ocenjena vrednost nepremičnine.

Do končne odločitve in prodaje je prišlo leta 1937. Za nakup stavbe v Viale Oberdan je bila sklenjena pogodba s postojnsko občino.⁴⁸ Ta bi v stavbo, sestavljeno iz polkleti z 10 prostori, dvignjenega pritličja z 12 in prvega nadstropja z 18 sobami, v skladu z zakonsko opredeljenimi obveznostmi namestila Kraljevo srednje šole za poklicno usposabljanje in Kraljevo gimnazijo Giosue Carducci, a o realizaciji tega predloga nimamo podatkov. Prodaja bi se morala izvršiti za vsoto 275.000,00 lir, plačljivo v šestih letnih obrokih po 51.600,00 lir, vključno z obrokom glavnice in obrestno mero v višini 4,5 %, začeni z letom 1938 ter brez kakršnih koli tedanjih in prihodnjih davkov in dajatev. Dogovorjeno je še bilo, da bosta pogodbenici v primeru spremembe stopnje zakonskih obresti izvedli določene prilagoditve. Da bi zagotovila redno plačilo omenjenih šestih anuitet, bi občina Postojna dohodek od davkov vezala v korist banke, tako da bi izdala listino o izplačilu rente v korist banke.⁴⁹

⁴¹ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4959, 6. 7. 1936.

⁴² ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4959, 8. 8. 1936.

⁴³ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4959, 16. 9. 1936.

⁴⁴ V obdobju fašizma organizacije, ki so skrbele za prostočasne dejavnosti predvsem delavstva.

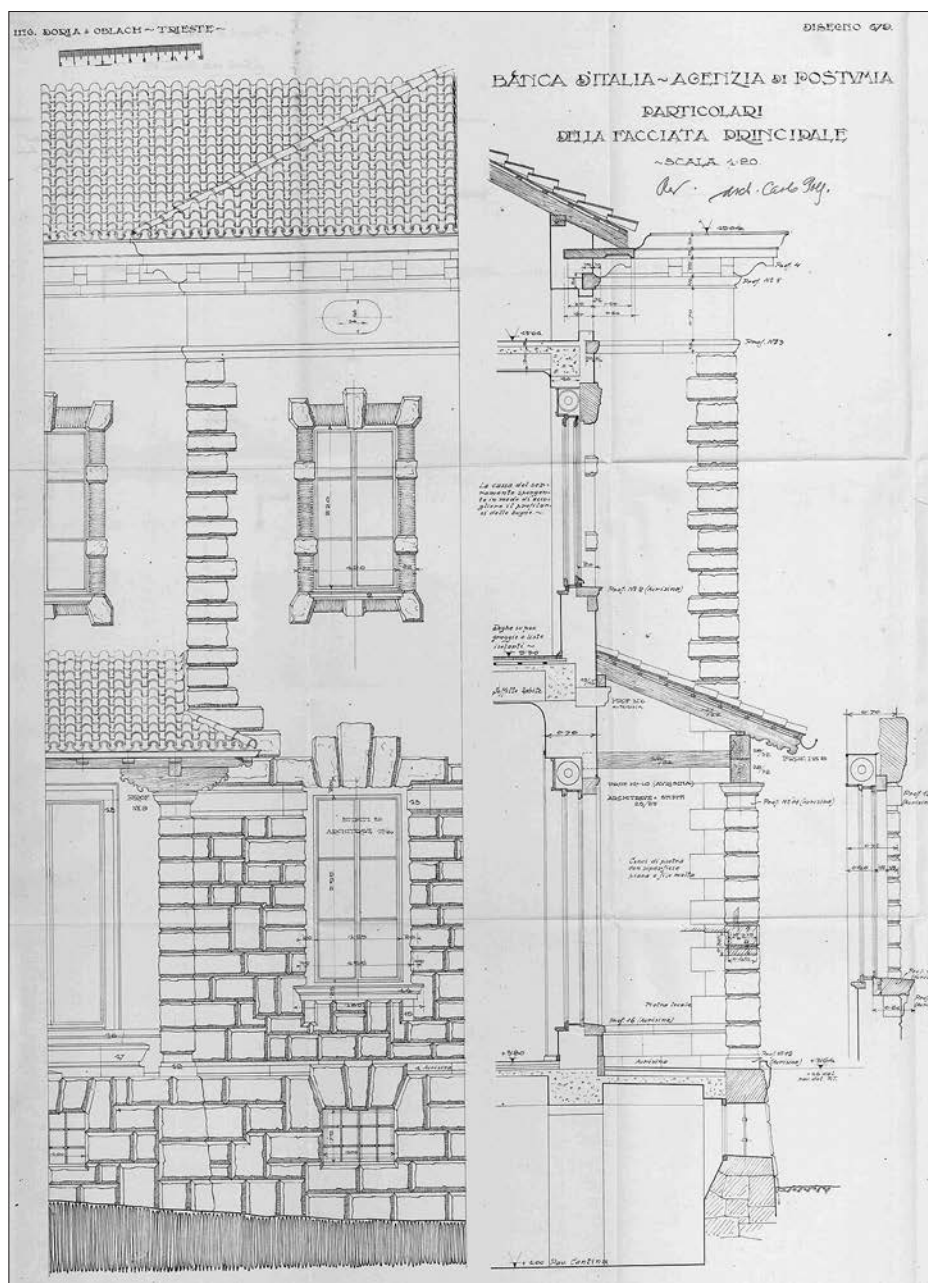
⁴⁵ Vodstvo banke je fašistični stranki odgovorilo, da banka ne more oddati stavbe za uporabo brezplačno, ker bo ta v kratkem prodana, da pa še vedno pričakuje strankino morebitno ponudbo za nakup (ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4959, 16. 7. 1936, julij 1936).

⁴⁶ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4959, 22. 10. 1936.

⁴⁷ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4959, 26. 10. 1936.

⁴⁸ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4959, 27. 5. 1937.

⁴⁹ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4959, julij 1937.



Izris detajlov fasade in nadstreška nad vhodno ložo (ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 4960, str. 66).

Sčasoma so ugotovili napako v izračunu rente, ki je popravljena znašala 52.335,30 lire. Kupoprodajna pogodba je bila sklenjena 1. oktobra 1937 v Trstu na sedežu banke na Corso Cavour 13.⁵⁰ Zadnji obrok za nakup stavbe je bil plačan 3. marca 1938.⁵¹

Od Banca d'Italia do Upravne enote Postojna

Nekdanja Banca d'Italia je robustno historično zasnovano poslopje s sedemosnim, rizalitno razgiba-

nim glavnim pročeljem, ki ima vhodni, osrednji del, do katerega vodi zunanje stopnišče, nekoliko umaknjen in pokrit z nadstreškom, slonečim na štirih segmentno sestavljenih slopih. Nad vhodom je stal kovinski napis Banca d'Italia. V kamnu so poudarjeni tudi vogali, okvirji oken in pritlični del. Okna ter vhodna vrata pritličja imajo kovane mreže. Stranski fasadi sta triosni, retrofasada pa je ravna in sedemosna. Strešni napušč je raven, sloneč na konzolah, ki se pojavljajo v paru. Za stavbo so bili utilitarni prizidki. Zgradba je bila od samega začetka ograjena z zidom, na katerem je bila montirana ograja. Med drugo svetovno vojno, leta 1942, so najprej odstranili ograjo z

⁵⁰ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 1696, 1. 10. 1937.

⁵¹ ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 1696, 14. 3. 1938.



*Palača okoli leta 1930
(iz zbirke Emila Tominca, Postojna).*

zidu. Železo je šlo za potrebe vojne, tj. v predelavo v orožje. Zaradi povečanega števila avtomobilov so leta 1955 porušili še zid okrog zgradbe. Datum izgradnje, A. D. MCMXXVII (1927), so vklesali v kamniti prag in vklesane vdolbine zalili s svincem. Takrat izdelan prag z napisom letnice izgradnje zgradbe je še vedno ohranjen, a vgrajen v prag garaže na naslovu Prešernova ulica 4 v Postojni. S praga banke je bil odstranjen leta 1962 ob urejanju parkirnih prostorov pred zgradbo.

Gradnja stavbe je bila ves čas skrbno nadzorovana, tako sama izvedba kot izbor zelo kvalitetnih materialov, predvsem različnih kamnov, lesa in kovinskih elementov. Če je zunanji videz klasičen, je gradnja sodobna. Uporabljeni so bili sodobni materiali, kot sta armirani beton ter cement za nosilne konstrukcije. Stavba je bila razsvetljena z električno energijo, imela je vodovodno napeljavo in ogrevalni sistem s centralno kurjavo. Pri gradnji so sodelovali tako domači kot italijanski mojstri. Še po 100 letih jo lahko ocenimo kot zelo kvalitetno gradnjo. Palača je že z mogočno zunanjščino odsevala svojo funkcijo, ki naj bi ljudem vzbujala občutek trdnosti in zaupanja. Kljub temu pa je prvotno namembnost obdržala le nekaj let. Gradbeni material oziroma kamenje za talni zid iz klesanih kosov kamna z ravno rezanimi

stranicami in grobo lomljeno površino, bunjo, fasado pritličja ter obrobe pritličnih oken so pridobivali iz bližnjega kamnoloma na parcelni št. 2297/23 k. o. Postojna, kjer so še ostanki betonskega temelja, na katerega je bil nameščen stroj za drobljenje kamnena. Po predračunu naj bi bile stopnice, tako zunanje kot notranje, prag vhodnih vrat in vhodnega portala, stebri lože, vrhnji rob talnega zidu, okenske police in obrobe oken, obroba vhodnih vrat in podnožje oken v nabrežinskem kamnu. Za zidavo so uporabili pesek iz Sagrađa (?) in Planine.⁵² Vhod stavbe zapirajo velika, umetno okovana vrata. Iz vhodne veže, atrijskega vstopimo v salon za stranke s pultom, obloženim s kamnitimi ploščami in lesenimi bančnimi okenci. Leta 1973 je slikar Lojze Perko naslikal veliko sliko s panoramo Predjamskega gradu z okolico, ki so jo namestili nad bančna okenca v avli. Ob obnovi stavbe leta 2020 je bila slika odstranjena in shranjena v Notranjskem muzeju v Postojni. Strop v salonu je profilirano izdelan. V nadstropne prostore dostopamo po kamnitem stopnišču s kovano ograjo. Salon za stranke, stopnišče in vhodni atrij so tlakovani s črnimi, sivimi in svetlimi marmorji in apnenci. Tla v pisarnah so bila obložena s parketom. Pritličje je bilo namenjeno poslovanju s strankami. Poleg atrijskega in salonskega za stranke so bili tu blagajna z zakladnico, računovodstvo ter pisarna in salon bančnega zastopnika, levo od vhodnega atrijskega pa stanovanje skrbnika banke. V nadstropju sta bili dve stanovanji. Klet je služila za kurilnico in pralnico ter pomožne prostore.

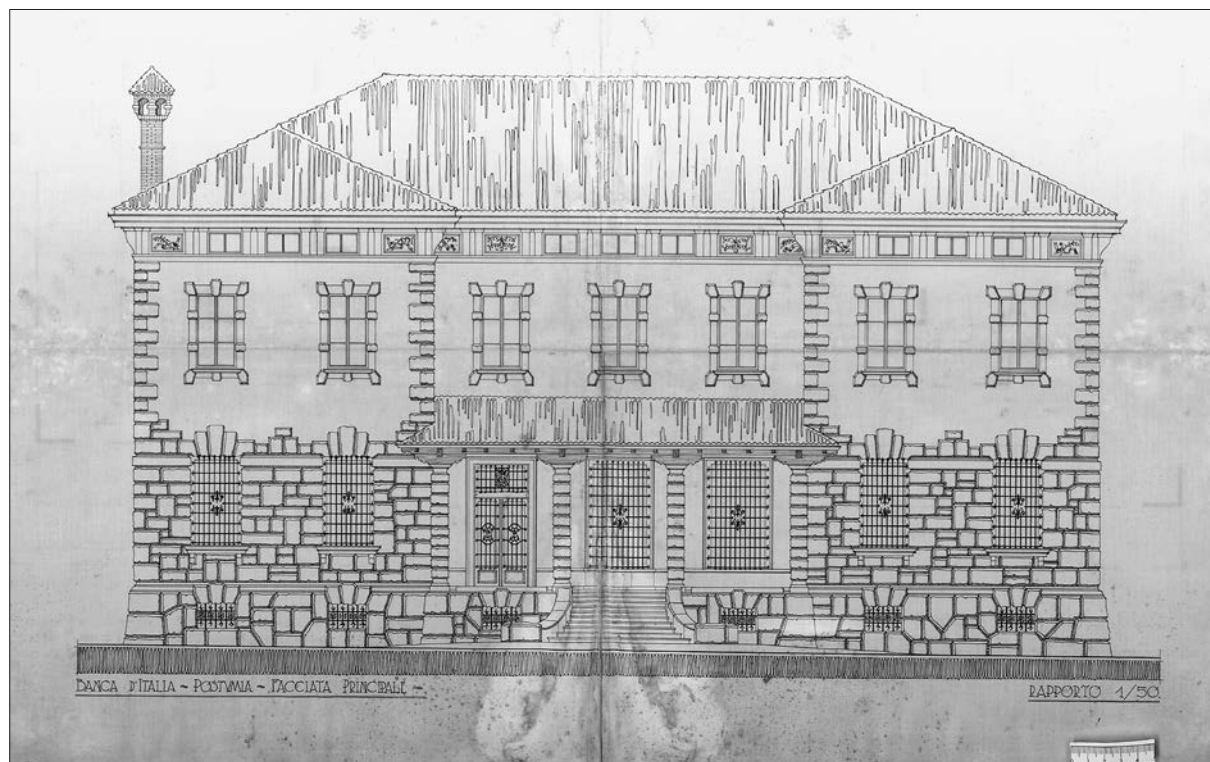
Banka je bila sprva namenjena za investicije, vendar ni bilo dovolj prometa, zaradi česar je bila leta 1937 prodana takratni postojnski občini. Občinski uslužbenci so tu delo opravljali približno do leta 1948. Po koncu druge svetovne vojne je imel v stavbi sedež takratni Mestni narodnoosvobodilni odbor. Organi lokalne skupnosti so bili v stavbi do leta 1955, od tedaj naprej do 1980 pa Ljudska milica. Pod isto streho so bili še drugi lokalni in državni uslužbenci, potekale pa so tudi razne društvene dejavnosti. Pisarna Ljudske tehnike je povezovala razna društva s področja tehnične kulture, tu sta delovala prosvetni in gledališki oddelek ter gasilsko društvo, poučevali so glasbo in fotografiranje.⁵³

Stavba je bila več let prazna in ni bila v uporabi vse od preselitve nekdanje Policijske uprave Postojna v Koper leta 2010 oziroma od decembra 2011, ko so jo zapustili zadnji uslužbenci.⁵⁴ Po večletnem sa-

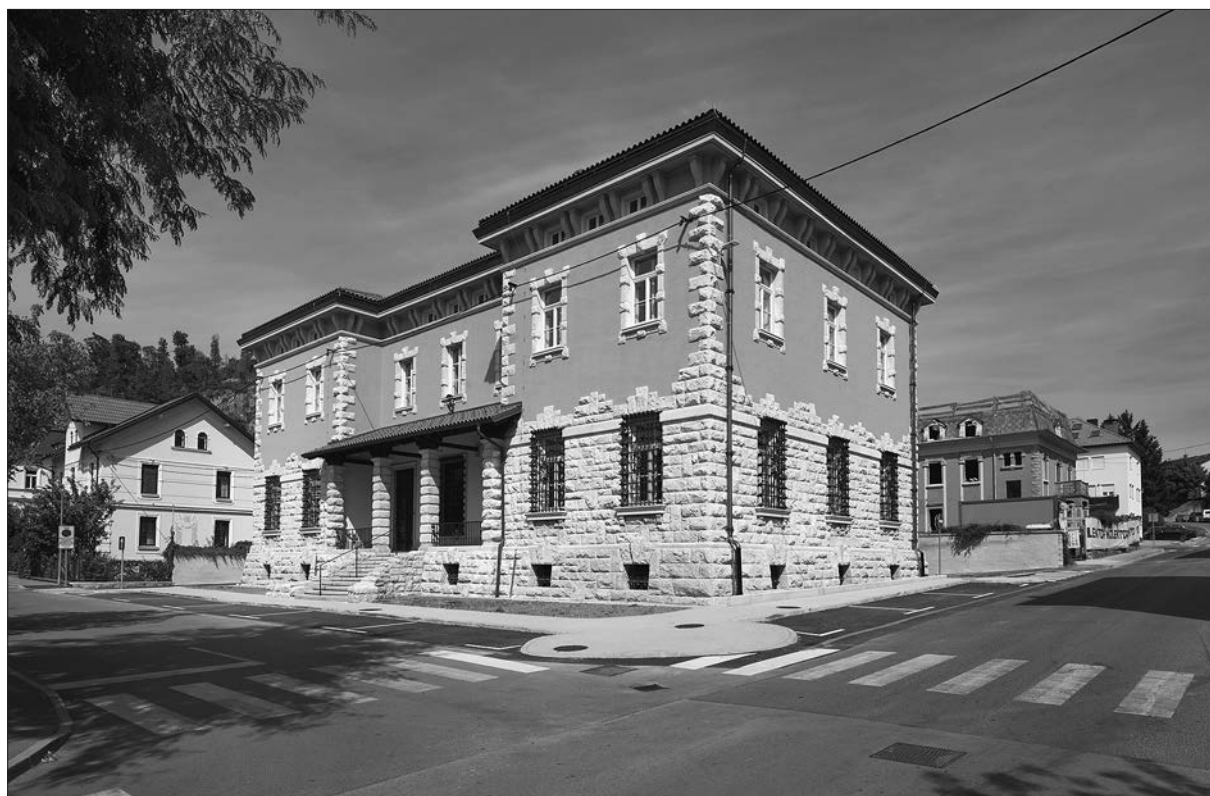
⁵² ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 410, 18. 8. 1924.

⁵³ Felicijan, *Zgradbe* (<https://notranjskokraskenovice.wordpress.com/2013/05/28/zgradba-sredi-postojne/>) (6. 4. 2020).

⁵⁴ Pred ustanovitvijo samostojne Uprave javne varnosti, nato Uprave za notranje zadeve in nazadnje Policijske uprave Postojne je v tej zgradbi približno od leta 1955 imela prostore takratna Ljudska milica. Po ustanovitvi Uprave javne varnosti leta 1980 se je Ljudska milica, ki je združevala postajo prometne milice in postajo milice, preselila v stavbo nekdanjega zdravstvenega doma na Ulico 1. maja v Postojni, kjer je sedaj stanovanjski blok.



Izris vohodne fasade (ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili, pratt. n. 5007, str. 17).



Palača po obnovi (foto: Janez Marolt, 2021).

mevanju so vodstva Občine Postojna, Upravne enote Postojna, Ministrstva za notranje zadeve ter Ministrstva za javno upravo iskala in našla rešitev – stavbo so namenila za potrebe Upravne enote Postojna. Po večletnih prizadevanjih je leta 2018 palača, ki je v lasti Republike Slovenije, iz upravljanja Ministrstva za notranje zadeve prešla v upravljanje Ministrstva za javno upravo. Začeli so se postopki za celovito obnovo prostorov palače za potrebe umestitve Upravne enote Postojna, ki sedaj gostuje v pritličju občinske stavbe na Ljubljanski cesti, sprva s pridobivanjem dokumentacije, sredi novembra 2019 pa z začetkom gradbenih del. Leta 2021 je prišlo do dogovora, da bodo v obnovljeno stavbo namestili še Geodetsko pisarno, ki prostore najema v stavbi okrajnega sodišča, in območno izpostavo Ajpesa.⁵⁵ Otvoritev obnovljene stavbe je bila decembra 2021.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ASBIT – L'Archivio storico della Banca d'Italia, Rim
ASBIT (t), Banca d'Italia, Stabili.

LITERATURA

Belingar, Eda in Baša, Marko in Kosovel, Marko: *Palača Gregorčičev drevored 3 v Postojni. Iz preteklosti v sedanost*. Ljubljana: Ministrstvo za javno upravo, 2021.

Fatur, Silvo: Pivka med obema vojnama. *Ljudje in kraji ob Pivki*. Prva knjiga (ur. Silvo Fatur). Postojna: Kulturna skupnost Postojna, 1975, str. 208–245.

Kos, Janez in Umek, Ema: Postojna, Podoba od trga do mesta. *Ljudje in kraji ob Pivki*. Druga knjiga (ur. Rado Gospodarič). Postojna: Kulturna skupnost Postojna, 1985, str. 99–120.

Waltritsch, Marko: *Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem*. Gorica: Kmečka banka, 1982.

SPLETNI VIRI

Felicijan, Alojz Albert: Zgradbe sredi Postojne
<https://notranjskokraskenovice.wordpress.com/2013/05/28/zgradba-sredi-postojne/>

<https://inflationhistory.com/>

Robežnik, Nataša: Določitev slovenske zahodne meje v 20. stoletju
<https://www.muzej-nz.si/si/izobrazevanje/1357>



S U M M A R Y

From the Bank of Italy to the administrative unit. The palace at Gregorčičev drevored 3 in Postojna

In this article we present the palace formerly housing a branch office of the Bank of Italy (Banca d'Italia) and now occupying the address of Gregorčičev drevored 3 in Postojna. We hereby present the construction process and the materials used, as well as the historical context necessitating its construction. The article also sheds light on procedures following the opening, related to the abandonment of the building's original use and its passing through the hands of different institutions. The palace was constructed as a joint effort of domestic and Italian masters. The state-of-the-art building at the time was furnished with electric lighting, water installations, and central heating system, and constructed using contemporary materials. The article is based on obtained archival sources and author's own observations made during the renovation works performed in 2020 and 2021, in which she took part as the responsible conservator.

After the First World War, Postojna ended up on the Italian side of the Rapallo border. Italian government systematically settled large groups of Italian military, semi-military and civil administration personnel in town, which also reflected in its settlement pattern. The growing population increased the necessity to establish an array of new institutions that would meet the needs of Postojna's new inhabitants. Bank of Italy recognized a business opportunity and commenced preparations to construct a branch office in Postojna.

At the bank supervisory board's session on the 30th of April in 1923, the bank decided to establish an agency office in Postojna under the branch of Trieste and started with the search for a suitable location. Architect Gastone Boisdechese was appointed to draw the designs. The construction of the palace commenced in the summer of 1924. It was implemented by the Trieste-based Doria & Oblach company in accordance with the preliminary project prepared by the technical office of the Bank of Italy's central management and in congruence with the sketches provided by the local technical personnel. After being suspended in the winter months of 1925 and 1926, the construction was completed in the summer of 1927. Before that, on the 2nd of December in 1926, the building passed the technical inspection, which established that the construction had been brought to full completion and implemented in congruence with the plans, presented on the 14th

⁵⁵ Belingar et al., *Palača*, str. 5.

of August in 1925 in the office of Postojna's mayor. The building was given the house number 317. Trieste's agency office of the Bank of Italy in Postojna opened its door to the public on the 15th of October in 1927. That same month, its treasurer moved into an apartment on the second floor. The same building also became home to the bank's director and trustee. In the second half of 1928, the first records emerged about the damage that the building suffered because of Postojna's extreme weather conditions. Reparations were carried out regularly until 1934, when low turnover caused the bank to shut down and its premises to be vacated. The furnishings and small tools were moved to various branches in Italy. The bank ultimately sold the palace in 1937 to the then Municipality of Postojna.

The building housed the municipal administration until 1948 and then again in the early 1950s. Between 1955 and 1980, it accommodated the Slovenian Militia as well as other local and state officials and activities. After being vacated in 2011, it was finally taken over in 2018 by the Ministry of Public Administration, which launched preparations for an overall restoration of the palace to house the Administrative Unit of Postojna. The construction works commenced in mid-November 2019, and in 2021 an agreement was reached for the renovated building to also house the Geodesy Office and the Regional Branch Office of the Agency of the Republic of Slovenia for Public Legal Records and Related Services. The renovated building was inaugurated in December 2021.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 37.091.64(497.472)"1947/1968"

Prejeto: 22. 11. 2021



Mirjana Kontestabile

prof. zgodovine in diplomirana pedagoginja, arhivska svetnica, Pokrajinski arhiv Koper, Kapodistriassov trg 1, SI-6000 Koper
E-pošta: mirjana.kontestabile@arhiv-koper.si

Jurka Lepičnik Vodopivec

dr. ped. znanosti, redna profesorica, Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta, Cankarjeva 5, SI-6000 Koper
E-pošta: jurka.lepicnik@pef.upr.si

O uporabi učil pri poučevanju bodočih učiteljev na Učiteljišču Portorož-Koper (1947–1968)

IZVLEČEK

Učila so imela v preteklosti in imajo še danes pomembno vlogo pri kvalitetnem izobraževanju učiteljev. Na njihovo uporabo v šolah so vplivali vsakokratni zgodovinski kontekst vzgoje in izobraževanja, šolska regulativa ter razvoj industrije, znanosti in didaktike. Po drugi svetovni vojni se je z elektrifikacijo širila uporaba različnih medijev, kot so magnetofon, radio in diaproyektor. Že na C.-kr. moškem učiteljišču Koper (1875–1909) so učilom posvečali veliko pozornosti, še posebej pri poučevanju fizike, saj so imeli zelo dobro opremljen kabinet. Pri vzpostavitvi učiteljišča za južno Primorsko po končani drugi svetovni vojni, ki so ga najprej odprli v Portorožu, so poskrbeli tudi za učila, zbirke učil ter izobraževalno tehnologijo. Ker učiteljišče ni imelo kontinuirane tradicije, se je srečevalo s pomanjkanjem učil. Konec 50. let je nabavljanje učil vse bolj zamiralo, saj so učiteljišča preoblikovali v pedagoške gimnazije.

KLJUČNE BESEDE

Učiteljišče Portorož, učiteljišče Koper, metodika, načelo nazornosti, naravoslovna učila, družboslovna učila, kabinet predvojaške vzgoje, avdiovizualna sredstva

ABSTRACT

ON THE USE OF TEACHING AIDS AT THE COLLEGE OF EDUCATION PORTOROŽ-KOPER
(1947–1968)

In the past and still today, teaching aids have played an important role in providing future teachers with quality education. Their use in schools was affected by different historical contexts of education, school regulations as well as the development of industry, science, and didactics. After the Second World War, the use of a variety of media, such as tape recorder, radio, episcopes, and slide projector, spread with electrification. As can be gathered from its well-equipped cabinet, the Imperial-Royal College of Education for Men in Koper (1875–1909) devoted much attention to teaching aids, especially in physics instruction. On its establishment after the Second World War, the college of education for southern Littoral, first opened in Portorož, also provided teaching aids, collections of teaching aids,

and educational technology. In the absence of continued tradition, the college faced a lack of teaching aids. At the end of the 1950s, increasingly less teaching aids were bought as colleges of education converted into high schools of education sciences.

KEY WORDS

College of Education Portorož, College of Education Koper, method, principle of clarity, natural science teaching aids, social science teaching aids, pre-military education cabinet, audio-visual aids

Uvod

Koper ima pomembno tradicijo izobraževanja učiteljev, saj je štiriletno C.-kr. moško učiteljsiše tu delovalo v obdobju 1872–1925. Hrvaške oddelke učiteljsiše so leta 1906 preselili v Kastav,¹ slovenske oddelke pa leta 1909 v Gorico, kjer je nastalo prvo popolnoma slovensko moško učiteljsiše v Avstro-Ogrski, saj so vse predmete poučevali v slovenskem jeziku.² V Kopru so ostali italijanski oddelki. Po drugi svetovni vojni so ponovno ustanovili najprej izpostavo tolminskega učiteljsiše v Portorožu, nato pa v začetku leta 1947 Slovensko učiteljsiše Portorož, ki se je leta 1953 preselilo v Koper, postalo petletno in tu delovalo do ukinitve leta 1968. Na obeh učiteljskih so pri izobraževanju bodočih učiteljev velik poudarek dajali metodiki, načelu nazornosti in poučevanju, ki so ga dijaki opravljali na vadniških osnovnih šolah. Ker so učitelji na osnovnih šolah poučevali prirodopis od tretjega do petega razreda, so učiteljsiše imela zbirke naravoslovnih učil s področij biologije, kemije, fizike in mineralogije. Med poukom so pri fiziki in kemiji izvajali eksperimente. Dijake učiteljskih so usposabljali za kulturno-prosvetno delovanje, zato so učiteljsiše imela glasbeno vzgojo, ki je poleg petja obsegala igranje instrumenta, bodisi violine, klavirja ali flavte. Po reformi osnovne šole, ki je leta 1958 postala osemletna, so učiteljsiše ukinili, nadomestila jih je višja pedagoška šola. Naravoslovne predmete so od 6. do 7. razreda poučevali učitelji, ki so se izobraževali na Višji pedagoški šoli v Ljubljani. Ta se je leta 1964 preimenovala v Pedagoško akademijo.

Zgodovina uporabe učil

Prelomnico pri uporabljanju učil je prineslo načelo nazornosti, s katerim je Jan Amos Komensky³ izpostavil pomen izkustvenega učenja skozi čutne

zaznave ter neposredno opazovanje kot vir znanja.⁴ Kasneje se je Johann Heinrich Pestalozzi⁵ zavzemal za razumevanje učne vsebine, Johann Friedrich Herbart⁶ pa je utemeljil sistematičnost in stopnjevanje učnega procesa; poudaril je pozornost učenca, ki jo učitelj doseže z nazorno demonstracijo, in s tem lažje razumevanje učne vsebine.⁷ Jean Piaget⁸ je utemeljil psihološki vidik nazornosti in razvojne psihologije, ki poteka od predlogičnega prek konkretno-situacijskega do formalno logičnega mišljenja po 12. letu starosti. Metoda nazornosti, v preteklosti so jo poimenovali *metoda kazanja* ali *kazalni pouk*, ki jo danes štejejo med didaktična načela, je razvijala spoznanja in doživljajske sposobnosti. S pomočjo nazornosti so učitelji spodbujali motivacijo, tako so bili učenci v neposrednem stiku z učno vsebino ter so neposredno pridobivali in utrjevali nova znanja. Danes je metodika kot specialna didaktika samostojna interdisciplinarna veda. V preteklosti in tudi danes vedno znova opozarjajo na pravo mero uporabe učil. Brez uporabe nazornosti je pouk lahko postal spoznavni formalizem, prepogosta uporaba nazornosti pa je lahko vodila v prakticistično znanje.⁹

Velik pomen so učilom pripisovali učitelji, ki so se v obdobju Avstro-Ogrske šolali na štiriletnih učiteljskih, nastalih po 3. osnovnošolskem zakonu, sprejetem leta 1868. Prva samostojna dela o didaktiki na Slovenskem so nastajala konec 19. in v začetku 20. stoletja.¹⁰ Leta 1888 je profesor teologije Ivan Zupančič, predavatelj pedagogike na ljubljanskem bogoslovnem učilišču, pripravil *Pedagogiko* za študente teologije, ki je v drugi izdaji izšla leta 1904. Starosta slovenskega zgodovinopisja Franc Kos je po objavi

¹ Jakovljević, Učiteljska škola, str. 215.

² Cencič, Slovensko moško učiteljsiše, str. 55.

³ Jan Amos Komensky (1592–1670) je utemeljitelj sodobne pedagogike, razvil je načelo nazornosti. Pod vplivom humanizma in razsvetljenstva je želel, da bi poučevanje, izobraževanje in vzgajanje v nasprotju s sholastičnimi metodami postalo bolj življenjsko. Zavzemal se je za osnovno šolo, ki naj bi bila namenjena vsem, ne glede na socialno poreklo ali spol, poučevanje pa naj bi potekalo v maternem jeziku. Njegovo najpomembnejše delo je Velika didaktika (Blažič et al., *Didaktika*, str. 11).

⁴ Prav tam, str. 188.

⁵ Johann Heinrich Pestalozzi (1746–1827) se je zavzemal za razumevanje učne vsebine in načelo nazornosti (Blažič et al., *Didaktika*, str. 189).

⁶ Johann Friedrich Herbart (1776–1841) je pedagogiko utemeljil kot akademsko disciplino. Na pedagoškem področju je uveljavil učno sistematiko in stopnje pouka. Zagovarjal je postopno poučevanje učne vsebine od enostavnega k zahtevnemu in izhajal iz učenčeve pozornosti (Blažič et al., *Didaktika*, str. 127).

⁷ Prav tam, str. 127.

⁸ Jean Piaget (1896–1980) je nazornost utemeljil na podlagi psihologije ter razvoj učenčevega mišljenja razdelil na predlogično, konkretno-situacijsko in formalno logično mišljenje, ki se razvije po 12. letu starosti (prav tam, str. 189).

⁹ Prav tam, str. 193.

¹⁰ Prav tam, str. 18.

več člankov v Učiteljskem tovarišu v času poučevanja na C.-kr. moškem učiteljskišču Koper leta 1890 izdal *Vzgojeslovje*, Viktor Bežek, profesor in ravnatelj C.-kr. moškega učiteljskišča Koper, pa je leta 1917 objavil *Občno ukoslovje z umoslovnim uvodom*. Stanko Gogala je leta 1933 izdal *Temelje obče metodike*, ki so kot ponatis izšli še leta 1951 in 1953.

Veliko člankov o didaktičnih in metodičnih temah so učitelji objavljali v učiteljskih revijah *Učiteljski tovariš*, *Popotnik*, *Slovenski učitelj* in *Šola*. Slovenska matica je med letoma 1869 in 1877 izdala svetovni atlas v slovenskem jeziku. Leta 1900 je bila ustanovljena Slovenska šolska matica z namenom izdajanja strokovnih in poljudnoznanstvenih publikacij, ki so bile kot priručniki namenjene učiteljem.¹¹

Zanemarljive niso niti razprave in praktični priručniki o uporabi ustreznih učnih metod in učil, ki so jih objavljali učitelji. Henrik Schreiner¹² je leta 1895 izdal priručnik *Prirodoslovni pouk v ljudski šoli*. Ivan Lapanje, ki je med letoma 1869 in 1871 poučeval na rudniški šoli v Idriji, je napisal vrsto člankov o metodiki ter izdal knjigi *Praktična metodika za učitelje in učiteljske pripravnike ter Navod za poučevanje na nižji stopnji narodne šole*.¹³ Spodbujal je uporabo učil pri poučevanju in bil soustanovitelj društva Šola,¹⁴ ki je skrbelo za opremljanje šol z zbirkami učil.¹⁵ Leta 1923 je Dragotin Pribil z Jankom Bezjakom izdal učbenik *Vzgojeslovje s temeljnimi nauki o dušeslovju za učiteljske in srodne duše*.¹⁶ Na Primorskem so učitelji konec 19. stoletja veliko pozornosti namenili zbirkam učil. Osrednjo zbirko kamnin je na pobudo Ivana Lapanjeta zbral prirodoslovec Ferdo Seidl, ki je med letoma 1887 in 1915 poučeval na goriški realki; njegova zbirka je bila uničena med prvo svetovno vojno.¹⁷ Pionir slovenskih šolskih rudninskih zbirk je bil Edmund Čibej, ki je leta 1881 maturiral na koprskem učiteljskišču.¹⁸ Dopisoval si je z muzeji na Dunaju in v Pragi ter z njimi izmenjeval kamnine in rudnine. Eden prvih pobudnikov promoviranja in izdelovanja učil Josip Prijatelj je leta 1898 maturiral na ljubljanskem učiteljskišču. V obdobju, ko je poučeval na Tolminkem, je na učiteljskih konferencah predaval o uporabi učil.¹⁹ Zbral je skupino učiteljev,

ki je sestavljala zbirke in zanje nabirala materiale, odvečne primerke pa pošiljala zbirnim centrom v druge okraje in dežele takratne Avstrije, in sicer v zameno za učila, ki niso bila dosegljiva v slovenskih pokrajinah. Med ravnateljstvom na meščanski šoli v Ormožu v letih 1922–1938 se je Prijatelj srečal z učiteljem Viljemom Kunstom. Ta je po drugi svetovni vojni vodil Tovarno učil Črnomelj, nato se je preselil v Zagreb, kjer je bil zaposlen na *Zavodu za šolsku opremo*. S hčerko Zoro sta sodelovala tudi pri didaktičnih igračah podjetja Mehanotehnika Izola. Leta 1964 sta izdala knjižico *Elektro-pionir* s 64 poskusi s področja elektrotehnike.²⁰

Poleg nazornosti in razvoja didaktike so v preteklosti v slovenskih pokrajinah na uporabo učil pomembno vplivali razvoj znanosti, velika znanstvena odkritja sredi 19. stoletja, avstrijska zakonska regulativa šolskega področja, Slovenska šolska matica in uvedba poučevanja realnih predmetov, kot so prirodopis v ljudskih šolah ter fizika, kemija in biologija v realkah²¹ in gimnazijah.²² Tretji osnovnošolski zakon iz leta 1868 je nazorni pouk okrepil z uporabo stenjskih slik v ljudskih šolah, leta 1874 pa so v 4. razred ljudskih šol uvedli prirodopis. Iz gradiva Ljudske šole Povir razberemo, da so v začetku 20. stoletja prirodoslovne predmete v šolah poučevali že v 3. razredu. Učna snov prirodopisa in prirodoslovja je obsegala fizikalne vsebine: zrak, zračna črpalka, gasilna brizgalka, zračni tlak, razširjanje toplote, toplomer, prevodnik toplote, voda (tališče), širjenje telesa zaradi toplote, magnetizem, elektrika (torna elektrika), lom, tlakomer.²³

Uvedba realij²⁴ v nižje razrede gimnazije je spodbudila opremljanje kabinetov fizike. Učni in šolski red, sprejet leta 1870, je predpisoval, da morajo šole imeti učne pripomočke ter pri poučevanju uporabljati stenske slike in zemljevide.²⁵ Uporaba učil je razcvet doživela sredi 19. stoletja z opremljenimi kabineti fizike, v katerih so izvajali eksperimente, profesorjem fizike pa so omogočali raziskovanje. Koper se ponaša s tradicijo poučevanja naravoslovnih znanosti, najprej na Collegio dei nobili, ki so ga piaristi²⁶ ustanovili na

²⁰ Kunst, *Elektro-pionir*.

²¹ Srednja šola s poudarkom na poučevanju prirodoslovnih in tehničnih ved. Nižja realka je bila triletna in je dijake pripravljala na poklic, višja realka pa je trajala sedem let in dijake pripravila za vpis na visoko tehniško šolo.

²² V preteklosti so obstajale nižje in višje gimnazije. Nižja gimnazija je obsegala štiri razrede, višja gimnazija pa je bila od 5. do 8. razreda osemletne gimnazije. Klasične gimnazije imajo poudarek na poučevanju jezikov, filozofije in kulture, realne gimnazije pa na poučevanju prirodoslovnih predmetov in živih jezikov.

²³ SI PAK KP/0794 OŠ Povir, t. e. 7, šolsko leto 1913/14.

²⁴ V preteklosti je pouk realij obsegal prirodopis, zemljepis in zgodovino.

²⁵ Suštar, *Zgodovinski razvoj*, str. 430.

²⁶ Piaristi ali scolopi so pripadali katoliškemu redu, ki ga je konec 16. stoletja ustanovil Jožef Kalasanc (San Giuseppe Calasanzio). Najprej je kongregacija, ki je skrbelo za izobraževanje v verskem duhu, ustanavljala brezplačne šole, ki so bile

¹¹ Šavli, *Vrsta skozi čas*, str. 28.

¹² Henrik Schreiner (1850–1920) je na Dunaju študiral matematiko, fiziko in prirodoslovje. Najprej je kot suplent poučeval na realni gimnaziji III. okrožja na Dunaju. Nato je poučeval na učiteljskišču v Bolzanu, kjer je bil tudi namestnik ravnatelja. V letih 1890–1920 je bil ravnatelj mariborskega učiteljskišča.

¹³ Šavli, *Vrsta skozi čas*, str. 27.

¹⁴ Društvo Šola je pričelo delovati v Idriji 1. avgusta 1871. Na občnem zboru 25. septembra 1872 so ga preimenovali v Narodna šola in njegov sedež preselili v Ljubljano (Hojan, *Narodna šola*, str. 56).

¹⁵ Prav tam, str. 26.

¹⁶ Prav tam, str. 227.

¹⁷ Šavli, *Vrsta skozi čas*, str. 29.

¹⁸ Prav tam, str. 70.

¹⁹ Dimnik, *Letopis*, str. 178.

Specifica
di alcuni istrumenti ed apparati necessari per il gabinetto
di fisica e chimica propo questo istituto nell'anno 1873.

№.	Objetti	Prezzo
1	Scala con vernice.	1/2
2	Un strettajo per provare la porosità dei corpi.	1/2
3	Due lamine d'ottone per l'esperienza d'adesione.	1/2
4	Un parallelogramo delle forze.	1/2
5	Carrucola fissa, - carrucola mobile.	1/2
6	Inghia. - Polispasto. - Piani inclinati. - Cuneo.	1/2
7	Mota perpetua. - Lava. - Vari pesi con uncino.	1/2
8	Bilancia idrostatica. - Una bilancia a sospensione infera.	1/2
9	Macchina d'Atwood.	1/2
10	Un apparato per dimostrare le leggi del pendolo.	1/2
11	Una figurina per dimostrare l'equilibrio stabile.	1/2
12	Vasi comunicanti. - Apparato di Galileo.	1/2
13	Apparato per dimostrare l'equilibrio di due liquidi eterogenei in due vasi comunicanti. - Un livello ad acqua.	1/2
14	Un livello a bolla d'aria. - Organetto idraulico. - Ludione.	1/2
15	Apparecchio per dimostrare il principio di Pascal.	1/2
16	Un areometro di Nicholson. - Un areometro di Baumé.	1/2
17	Alcometro centesimali di Gay-Lussac.	1/2
18	Un apparato per la capillarità.	1/2
19	Tromba a vuoto. - Tromba a pressione.	1/2
20	Tromba aspirante e premente.	1/2
21	Tubo Torricelliano. - Barometro di Gay-Lussac.	1/2
22	Tromba di compressione. - Fontana di Orone.	1/2
23	Tubo magico. - Rosta ad acqua di Seymer.	1/2
24	Torchio di Reaumur. - Tubo di Mariotte. - Baroscopio.	1/2
25	Macchina Pneumatica a due trombe.	1/2
26	Emissori di Magdeburgo. - Crepantesicche.	1/2
27	Un tubo per dimostrare la caduta nel vuoto.	1/2
28	Sifone diritto. - Sifone ricurvo. - Sifone per selenio.	1/2
29	Vasi d'ottone. - Bottiglie con e senza buracciola.	1/2
30	Alcuni bicchieri. - Rovini con sostegno. - Spazzole per prismi.	1/2

Fizikalni pripomočki s seznama prof. Lenardia, ki so jih z rovinjskega učiteljišča preselili na C.-kr. moško učiteljišče Koper (SI PAK KP/0100, t. e. 1, a. e. 3).

začetku 17. stoletja.²⁷ Po marčni revoluciji so liceje, ki so imeli fizikalne kabinete, priključili gimnazijam.²⁸ Ko so v Kopru leta 1848 ponovno odprli gimnazijo, je družina Grisoni²⁹ donirala sredstva, s katerimi so

leta 1855 opremili kabinet fizike.³⁰ V tem obdobju lahko na področju fizike sledimo hitremu razvoju akustike, optike in elektromagnetizma ter prvim poskusom z elektriko. Poleg koprskje gimnazije je imelo bogat kabinet za fiziko in kemijo C.-kr. moško učiteljišče Koper, ki so ga leta 1872 v Koper preselili iz Rovinja. Leta 1875 je postalo edino moško učiteljišče v Avstrijskem primorju.³¹ Imelo je slovenski, italijanski in hrvaški oddelek, njegov uradni jezik pa je bila

namenjene tudi Židom in revnim. Kot red *Chierici Regolari Poveri della Madre di Dio delle Scuole Pie* jih je katoliška cerkev priznala leta 1622 (enciklopedija Treccani).

²⁷ Krmac, L'imperial, str. 15.

²⁸ Južnič, Pouk fizike, str. 143.

²⁹ Rodbina Grisoni se je v Koper naselila konec 14. stoletja. V Velikem svetu so njeni predstavniki zasedali pomembne funkcije. Sredi 18. stoletja jim je beneški Senat podelil dedni naslov grofa. Zakonca Francesco Grisoni (1841) in Maria Anna Grisoni (1858) sta znana po dobroteljnosti. Podpirala sta delovanje koprskih ustanov, velik del njunega premoženja pa je bil po njuni smrti namenjen koprskim ustanovam (Bo-

nin in Rogoznica, *Koprski rodbina Grisoni*, str. 7).

³⁰ Sabaz, Il Gabinetto, str. 203.

³¹ Avstrijsko primorje (1849-1918) je nastalo ob ukinitvi tržaškega gubernija ter je obsegalo mesto Trst, pokneženo grofijo Goriško in Gradiško ter mejno grofijo Istro. Po prvi svetovni vojni ga je zavzela Italija.

nemščina. Pri pouku je bila razširjena uporaba materinščine, zato je večina pouka na slovenskem oddelku potekala v slovenščini, le v četrtem letniku pretežno v nemščini. Na njem se je izšolalo več kot 400 slovenskih učiteljev, ki so na Primorskem poučevali do konca prve svetovne vojne. Pri pouku fizike in kemije so dijaki fizikalne in kemične pojave spoznavali z eksperimenti. Tako so pridobivali znanja, potrebna za razumevanje industrije in vsakodnevnih življenjskih pojavov. Da je bil kabinet fizike, prirodopisa in kemije sodobno opremljen, je razvidno iz seznama, ki ga je sestavil profesor fizike na moškem učiteljskem Koper Francesco Lenardio ob selitvi učiteljskega centra iz Rovinja v Koper, saj obsega 79 didaktičnih pripomočkov.³² Za področje fizike razberemo učila za mehaniko, toploto, zvok, optiko, tekočine in pline ter izvrsten astronomski daljnogled.

Na Primorskem je bilo med prvo svetovno vojno uničenih veliko zbirk in učil. Po končani vojni in priključitvi Primorske k Italiji ter z Gentilejevo šolsko reformo leta 1923 so bile slovenske šole prepovedane, med njimi tudi slovenska učiteljska. Slovenske učitelje so selili v notranjost Italije in na Primorsko pošiljali italijanske učitelje. Iz šol so bila odstranjena vsa učila, ki so bila v nasprotju z italijansko oblastjo ter kasneje s fašizmom.

Oris razmer na Primorskem po drugi svetovni vojni

Razvoja znanja in izobraževanja ni mogoče razumeti brez zgodovinskega, kulturnega in političnega konteksta. Za obdobje po letu 1945 na Primorskem sta značilni dve nasprotujoči si ideologiji, prepad med slovenskim in italijanskim prebivalstvom ter težke povojne gospodarske razmere, otežene z odrezanostjo ozemlja od tradicionalnih središč ter ekonomskimi in političnimi ukrepi jugoslovanske oblasti.

Leta 1945 je bila Primorska soočena z nerešenim vprašanjem meje med Italijo in Jugoslavijo, ustanovitvi cone A in cone B v Julijski krajini, ki sta bili ukinjeni leta 1947, ter z nastankom Svobodnega tržaškega ozemlja, ki se je ravno tako delilo na cono A in cono B. Cona A je obsegala Trst z ožjo okolico, upravljala jo je Zavezniška vojaška uprava. Cona B je segala od Škofij do Novigrada in je bila pod Vojaško upravo Jugoslovanske armade.

Ponovna vzpostavitev slovenskega šolstva na Primorskem po končani drugi svetovni vojni je med letoma 1945 in 1947 tako potekala med dvema različnima vojaškima upravama: zavezniško anglo-ameriško, ki je bdela tudi nad šolstvom v coni A, in jugoslovansko v coni B, kjer je šolsko politiko oblikovala prosvetna komisija Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Primorsko (PNOO).³³ V

Jugoslaviji se je s področjem izobraževanja ukvarjala posebna komisija pri Centralnem komiteju (CK) KPJ.³⁴ Po ustanovitvi Svobodnega tržaškega ozemlja (STO) leta 1947 je za področje šolstva cone B STO, ki je bila pod jugoslovansko vojaško upravo, skrbel Istrski okrajni ljudski odbor (IOLO) ter po letu 1950 Okrajni ljudski odbor (OLO) Koper.

Učiteljske Portorož-Koper

Po končani drugi svetovni vojni se je slovensko šolstvo ponovno razširilo na celotno Primorsko. Obdobje je zaznamovalo povojno pomanjkanje, šolska poslopja so bila med vojno poškodovana, nekatera porušena ter brez opreme in učil. Pomanjkanje učiteljev je bilo ena večjih težav, saj so bili med vojno izgnani, izseljeni, ranjeni, nekateri so padli. Najizrazitejše je bilo pomanjkanje učiteljev na Primorskem, še posebej v slovenski Istri, saj tu slovenski učitelji niso poučevali in se izobraževali 25 let; zaradi raznarodovalne politike, ki se je krepila s fašizmom, je Primorsko zapustilo več kot 1200 učiteljev.³⁵ Da bi omilili pomanjkanje, so organizirali učiteljske tečaje v Postojni, Trzinu in Trstu,³⁶ kjer so izobrazili, kot so jih poimenovali, učitelje tečajnike.

Leta 1945 je v coni A primanjkovalo 50, v coni B pa 122 učiteljev.³⁷ Takoj po vojni je bilo kar 83 šol (skoraj 30 odstotkov) brez učiteljev.³⁸ PNOO za Slovensko primorje je sklenil ustanoviti slovensko učiteljsko v Tolminu ali Postojni. Ker je bila Postojna porušena, so učiteljske 25. novembra 1945 ustanovili v Tolminu.³⁹ Poleg tega so poskušali ustanoviti slovensko učiteljsko v Trstu.⁴⁰ Decembra 1946 so profesorico matematike in fizike Dušo Gajšek Felle iz Ljubljane napotili v Trst, da bi ustanovila učiteljsko.⁴¹ Iz Trsta so jo premestili v Portorož, kjer so ustanovili oddelek tolminskega učiteljskega. V tem času je vprašanje razmejitev postajalo vse bolj zapleteno. Nad slovenskim šolstvom v coni A je bdela zavezniška vojaška uprava, Pokrajinskemu narodnoosvobodilnemu odboru in Prosvetni komisiji pa je uspelo ohranjati vpliv nanj. Delovale so nekatere slovenske šole, ki jih ZVU ni priznala. Ravno tako ZVU ni priznala nekaterih učiteljev in profesorjev, saj so uporabljali nedovoljene učbenike in za učitelje organizirali tečaje, čeprav so bili prepovedani.⁴²

³⁴ Gabrič, *Šolstvo*, str. 74.

³⁵ Lavrenčič-Pahor, *Primorski učitelji 1914–1941*.

³⁶ SI PAK KP/0355, t. e. 1, dopis 7. 10. 1946.

³⁷ Gabrič, *Oživljanje*, str. 139.

³⁸ SI PAK KP/0355, t. e. 1, Zapisnik seje Prosvetne komisije pri PNOO, 7. 5. 1946.

³⁹ Cencič, *Šola*, str. 172.

⁴⁰ SI PAK KP/0355, t. e. 1, 7. 10. 1946; pogovor z Dušo Gajšek Felle v Ljubljani, 14. 3. 2003.

⁴¹ Duša Gajšek Felle je bila prva v. d. ravnateljice Učiteljskega Portoroža.

⁴² Bajc, *Obnova*, str. 335. Gl. tudi Gombač, *Slovensko šolstvo*, str. 188.

³² SI PAK KP/0100, t. e. 1, a. e. 3.

³³ Gombač, *Slovensko šolstvo*, str. 182.

PNOO za Slovensko primorje je le mesec dni po ustanovitvi oddelka tolminskega učiteljskega in 10 mesecev pred pariško mirovno konferenco, na kateri so določali potek zahodne jugoslovanske meje, z odlokom 15. januarja 1947 ustanovil »Državno Slovensko učiteljske v Portorožab«. Z rednim delom so na učiteljsku pričeli 10. februarja 1947.⁴³ Najprej so organizirali dvomesečni tečaj za dijake, ki jim je vojna preprečila šolanje, da bi jih pripravili na maturo.⁴⁴ Nato je Oddelek za prosveto PNOO poleg rednega prvega letnika odprl dvoletni tečaj za dijake, ki so imeli zadostno predznanje za študij na učiteljsku. Učiteljske se je 17. februarja 1947 iz vile Helios preselilo v vilo Marija, kjer so najprej imeli dve učilnici in zbornico, ki je bila hkrati ravnateljova pisarna. Vsa oprema je bila izposojena.⁴⁵ Kasneje, v šolskem letu 1949/50, so dobili novo pohištvo, 40 miz in 5 omar za učila.⁴⁶ Prostore so si v vili Marija delili z nižjo gimnazijo Portorož ter s slovensko in italijansko osnovno šolo. Septembra 1949 je učiteljske v vili Marija imelo 4 učilnice, kopalnico so preuredili v ravnateljevo pisarno.

Učila po drugi svetovni vojni

Za obnovo šolstva po vojni sta značilni dve obdobji; najprej so v letih 1945–1950 obnavljali in opremljali šolske stavbe ter reševali problem pomanjkanja učiteljev. Ravno tako je bilo med vojno uničenih veliko učil, zato jih je po vojni povsod primanjkovalo, na Primorskem pa še posebej. Najbolj je primanjkovalo učil za fiziko, kemijo, zgodovino in zemljepis.⁴⁷ V obeh vojnah je bilo uničenih veliko zemljevidov, vsaka nova oblast je šole opremila z novimi učili in zemljevidi.⁴⁸

Protner idr. navajajo, da so po vojni obnovili podoben sistem usposabljanja učiteljev za poučevanje na elementarni stopnji, kot je bil pred vojno.⁴⁹ Učitelje, ki so poučevali na nižji gimnaziji, so izobraževali na višjih pedagoških šolah, gimnazijske profesorje pa na univerzi.⁵⁰ Učiteljske so bodočim učiteljem podala široko splošno izobrazbo ter dobro strokovno-teoretsko orientacijo pedagoških, psiholoških, didaktičnih in predmetnometodičnih vsebin s poudarjeno praktično usposobljenostjo, ki so jo izvajali na vadnicah.⁵¹

Osnovna šola je bila najprej petletna, z začetkom šolskega leta 1947 pa je postala sedemletna. Imela je štiri razrede osnovne šole in tri razrede višje osnovne šole, učenci pa so lahko šolanje iz štiriletne osnovne šole nadaljevali tudi na triletnih nižjih gimnazijah, višja gimnazija je trajala štiri leta.⁵²

Učitelje, ki so po vojni poučevali na petletnih in kasneje sedemletnih osnovnih šolah, so na učiteljskih usposobili za poučevanje pouka prirodopisa od tretjega do petega, kasneje sedmega razreda. Učni predmet je obsegal znanja botanike, zoologije, somatologije,⁵³ evolucije, mineralogije, geologije in fizike. Zato so učiteljske imela bogate naravoslovne zbirke rudnin, mineralov in živali ter učila in kabine te za fiziko, kemijo in biologijo, saj so med poukom izvajali eksperimente.

Iz vpisnice Osnovne šole Gorjansko v šolskem letu 1946/47 razberemo, da je snov tretjega razreda pri prirodopisu obsegala znanja o domačih živalih, pticah selivkah, mnogovrstnosti živali, človeškem telesu, pljučih, čutih, čutilih in prebavilih ter znanja o vodi, vrenju, hlapiju, dežju, snegu, toči, rosi, slani in vetru.⁵⁴ Naslednje šolsko leto so snov tretjega razreda razširili z znanji o elektriki, telefonu in koloradskem hrošču.⁵⁵ V šolskem letu 1950/51 je pouk prirodopisa v tretjem razredu obsegal vodo, zrak, veter, termometre, kamenine, apnenec, lapor, pesek, glino, steklo, sol, šoto, premog, nafto, železo, baker, svinec, živo srebro, rastline in živa bitja, cvet in plod.⁵⁶ V šolskem letu 1946/47 so v četrtem in petem razredu pri prirodopisu obravnavali sesalce, gada in modrasa, zastrupitve, ptice, sviloprejkje, čebele, ribe, gozd in njegov pomen, človeško telo, oko, uho, nos, tip in vonj ter poglavja iz fizike, toploto in njene vire, raztezanje teles, termometer, tlakomer, apnenec, železo, magnetizem, hlapije, železo in električne pojave.⁵⁷ V šolskem letu 1950/51 so v petem in šestem razredu snov prirodopisa razširili na človeško okostje, sklepe, mišice, srce, kri, ledvice, živčevje, možgane, hrbtnjačo in čutila. Obravnavali so tudi škrob, sladkor, maščobe, beljakovine in rudnine. Dodali so znanja, namenjena zdravju in higieni, obravnavali so zobovje, bacile, cepljenje na vasi, tuberkulozo in boj proti njej ter opeklino, ozeblino in garje.⁵⁸

Po letu 1950 so pričeli dvigovati kvaliteto pouka, izpostavili so razvojno stopnjo učenca in načelo

⁴³ SI PAK KP/0783, t. e. 12, Poročilo Državnega slovenskega učiteljskega v Portorožab, 3. 3. 1947.

⁴⁴ SI PAK KP/0783, t. e. 29, Imenovanje izpitne komisije 10. 1. 1947. Gl. tudi dopis 75/48; prim. Tul, Povojno izobraževanje, str. 61.

⁴⁵ SI PAK KP/0783, t. e. 12, Konferenčni zapisniki 1947.

⁴⁶ SI PAK KP/0783, t. e. 12, Letno poročilo 1949/50.

⁴⁷ Hočevar, Pripravljanje, str. 198.

⁴⁸ Prav tam, str. 186.

⁴⁹ Protner et al., Primerjava, str. 91.

⁵⁰ V Kraljevini Jugoslaviji so se učitelji, ki so poučevali na učiteljskih, šolali na Višji pedagoški šoli v Zagrebu in Beogradu (prav tam, str. 91).

⁵¹ Prav tam, str. 87.

⁵² Zakon o sedemletnem obveznem šolanju je bil sprejet 11. julija 1946. Osemletne osnovne šole so tako do leta 1950 postale sedemletne, po letu 1950 pa ponovno osemletne. Takrat je nastalo veliko nižjih gimnazij.

⁵³ Veda o človeškem telesu.

⁵⁴ SI PAK KP/0618, t. e. 1, Vpisnica 3. razred 1946/47.

⁵⁵ SI PAK KP/0618, t. e. 1, Tednik šolskega dela, 3. razred 1947/48.

⁵⁶ SI PAK KP/0618, t. e. 1, Tednik šolskega dela, 3. razred, 1950/51.

⁵⁷ SI PAK KP/0618, t. e. 1, Vpisnica 4. in 5. razred, 1946/47.

⁵⁸ SI PAK KP/0618, t. e. 1, Tednik šolskega dela za 4., 5. in 6. razred 1950/51.

nazornosti. Na uporabo učil je vplival tudi inform-birojevski razkol s Sovjetsko zvezo, saj so v ospredje postavili učno snov in se izogibali dogmatskim metodam.⁵⁹ Leta 1950 so ponovno uvedli osemletno šolsko obveznost. Osemletne ljudske šole so se delile na štiriletno nižjo stopnjo in štiriletno višjo stopnjo, nižja gimnazija pa je ponovno postala štiriletna. Na gimnazijo so se lahko učenci vpisovali le iz nižje gimnazije, na srednje šole pa iz osemletne osnovne šole. Večina takratnih šol so bile nižje organizirane ljudske šole na podeželju. Večinoma so imele eno ali dve učilnici, največ štiri. Na Primorskem so prevladovali dvoodelčne šole (z dvema učilnicama), na katerih so poučevali kombiniran pouk več razredov hkrati. Leta 1953 se je oblast odločila za temeljito šolsko reformo;⁶⁰ s splošnim zakonom o šolstvu je bila leta 1958 uzakonjena enotna osnovna šola.

Velik vpliv na razvoj šolstva v Sloveniji po drugi svetovni vojni je imel II. kongres pedagoških delavcev leta 1950, ki ga je na Bledu organiziralo Pedagoško društvo Slovenije. Iva Šegula je izpostavila razvojno psihologijo ter učenje, ki vodi od empiričnega k logičnemu spoznanju. Mile Horvat je opozoril na pogoje dela v šoli, na katere je imel neposreden vpliv družbeno-ekonomski položaj Slovenije s prevladujočim kmetijstvom.⁶¹ Nov družbeni sistem je poudarjal znanstveni pogled na svet, nova oblast je razvijala cestno in komunalno infrastrukturo, ob tem je potekala obsežna elektrifikacija, zelo hitro sta se razvijali tehnika in tehnologija ter širila industrializacija, kar je povečevalo potrebe po izobraženih kadrih.

Uporaba novih medijev po drugi svetovni vojni je tesno povezana z elektrifikacijo, posebej manjših krajev. Mile Horvat je pri učnih metodah z učili izpostavil pomen tehničnih pripomočkov in avdiovizualnih sredstev pri pouku z uporabo stenskih slik in modelov, diapozitivov, fotografij in poučnih filmov ter radijskih ur in episkopa.⁶² Zavzemal se je za nazorni pouk oziroma izkustveno učenje v nasprotju z razširjenim verbalizmom. Bodoče učitelje so na učiteljskih v tretjem in četrtem letniku seznanili z osnovami filma in fotografije ter uporabo radijske tehnike. Spoznavali so 16-milimetrski filmski trak in delovanje ročne snemalne kamere. Pridobljeno teoretično in praktično znanje jim je omogočalo izdelovanje diapozitivov ter uporabo diapojektorja, episkopa, radia in kinopojektorja pri pouku.⁶³

V okviru Sveta za prosveto in kulturo je deloval oddelek za učila, ki je nadziral uporabo učil, saj so morala biti usklajena z novim družbenim redom. Tovarno učil so iz Ljubljane preselili v Črnomelj, vendar ji ni uspelo zadovoljiti povpraševanja po učilih, zato so učitelje spodbujali, da sami izdelujejo učila.

Ciril Hočevar je objavil članek o pripravi in uporabi učil pri pouku.⁶⁴ Spodbujal je risanje slik na papir, tako so jih lahko uporabljali več let, na višji stopnji pa je spodbujal risanje zemljepisnih skic pri pouku zemljepisa in zgodovine.⁶⁵ Za pouk matematike je priporočal doma izdelana geometrijska telesa iz lepenke. Zahtevnejša so bila učila za pouk fizike; učitelje so spodbujali, da so sami izdelovali vzvode, tehtnice, škripce, vijake, kolo in vitel. Pri pouku prirodepisa so lahko izdelovali gobe iz gline. Med učitelji je bilo veliko lovcev, nekateri so znali nagačiti živali, oči za nagačene živali so kupovali v steklarni iz Hrastnika.⁶⁶ Iz ubitih živali so dobivali živalske skelete, za čiščenje skeletov so uporabljali mravlje. Učitelje so spodbujali, da izdelujejo šolske zbirke semen, zemlje, lesa, kovin, kamenin, nafte in herbarij.

Hočevar je učila delil na *risbe*: načrti, zemljevidi, grafikoni, zgodovinski trak; *učila iz kartona*: geometrični liki in telesa; *učila iz lesa*: fizikalni aparati, leseni modeli; *učila iz modelirne mase*: reliefi, gobe; *učila iz žice*; *nagačene živali in skeleti živali*; *zbirke*: semen, nafte, kemikalij, lesa, vrst zemlje, kamnin, herbarij.

Učila na učiteljsču Portorož-Koper

Učiteljsče Portorož se je ob ustanovitvi leta 1947 srečevalo s pomanjkanjem šolskih potrebščin, učil in knjižnice ter s prostorsko stisko, saj je zanj značilna prekinjena kontinuiteta delovanja. Septembra so ravnatelj II. gimnazije Celje prosili, naj jim odstopi višek učil; izpostavili so pomanjkanje šolskih tabel, ki so jih kasneje prevzeli na železniški postaji Hrpoljel-Kozina.⁶⁷ Pri Državni založbi Slovenije so oktobra naročili prva učila, šestilo, trikotnik, ravnilo za tablo in toplomer.⁶⁸ Marca 1947 so se državni dekliski osnovni šoli Kranj zahvalili za podarjene šolske potrebščine: »Učiteljstvo in mladina državnega učiteljsča v Portorožah se Vam zahvaljujemo za prijazno – 19 kg težko – pošiljko šolskih potrebščin, s katero ste nas zares presenetili, prav iskreno zahvaljuje. Smo sicer v lepem letoviškem naselju ob morju, težko pa nam je tu nabavljati šolske potrebščine.« Kranjska šola jim je podarila 145 zvezkov, 20 risalnih zvezkov, 21 trikotnikov in 32 svinčnikov.⁶⁹

Poleg problematike pomanjkanja učil se je učiteljsče v Portorožu otepalo s prostorsko stisko, po preselitvi iz vile Virginija v vilo Marija so si prostore delili s slovensko nižjo gimnazijo in osnovno šolo. Učiteljsče je imelo prostore v prvem nadstropju; ker je bila stavba dotrajana, so pričeli popuščati tramovi. Okrajnemu ljudskemu odboru Koper so pisali: »V prvem nadstropju vile Marija, kjer sta nastanjeni nižja

⁵⁹ Šilih, *Značilnosti*, str. 56.

⁶⁰ Gabrič, *Šolska reforma*, str. 51.

⁶¹ Horvat, *Tehnični pripomočki*, str. 161.

⁶² Prav tam, str. 172.

⁶³ Prav tam, str. 180.

⁶⁴ Hočevar, *Pripravljanje*, str. 186.

⁶⁵ Prav tam, str. 188.

⁶⁶ Prav tam, str. 191.

⁶⁷ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 29. 9. 1947.

⁶⁸ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 11. 10. 1947.

⁶⁹ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 2. 3. 1947.



Stavba današnje Gimnazije Koper, kjer je učiteljišče Koper delovalo v letih 1958–1968 (SI PAK KP/0344).

gimnazija in učiteljišče v Portorožu, so se zaradi preperelih tramov tla tako vgreznila, da preti nevarnost, da se bo zrušil strop v spodnje ležeči učilnici gimnazije ...⁷⁰ Prostorska stiska je pogojevala uporabo učil, saj ni bilo prostora za njihovo odlaganje, zato so ostajala nedosegljiva. Že aprila 1948 so naročili večjo količino lesa za šolsko opremo. Zapisali so: »Vsa učila in knjige so zložena v raznih prostorih na golih tleh, kjer jih ni mogoče koristno in smotrno uporabljati in kjer se vsak dan bolj kvarijo.«⁷¹ Decembra so ponovno naročili 6 kubikov smrekovih desk, 2 kubika bukovih desk in 160 kvadratnih metrov vezanih plošč, kar naj bi zadostovalo za omare, namenjene prirodoslovni, kemijski in fizikalni zbirki učil, mineraloško zbirko, risalne modele, katedre, klopi, šolske table, zidne obešalnike in risalne deske za dijake.⁷²

Prostor za učila so pridobili šele leta 1951. Septembra 1952 so skušali garažo preurediti v fizikalni kabinet, vendar jim je za sanacijo vlažne garaže zmanjkalo sredstev. Profesorji niso imeli zbornice, zato so prosili za novo stavbo, predlagali so vilo Felicita.⁷³

Ker je Okrajni ljudski odbor Koper Portorož namenil razvoju turizma⁷⁴ in v pričakovanju, da bo cona B Svobodnega tržaškega ozemlja pripadla Jugoslavi-

ji, se je leta 1953 učiteljišče preselilo v Koper, ki se je razvijal v upravno središče. Začasne prostore je dobilo v pritličju italijanske gimnazije, nato pa v prvem nadstropju novozgrajene šole Janka Premrla Vojka, kjer je ponovno primanjkovalo prostora. Leta 1958 se je preselilo v prostore današnje Gimnazije Koper, kjer je delovalo do leta 1968. Poleg učilnic je imelo dva kabineta za fiziko in kemijo. Druga učila so bila shranjena v omarah na hodnikih.

Učila so naročali pri Tovarni učil Črnomelj, Državni založbi Slovenije, Knjigarni Lipa, podjetju Muleža v Zagrebu, Iskri Kranj, Tovarni glasbil Melodija v Mengšu, podjetju TOS Školski servis Zagreb ter Zagrebačkem knjižarskem podjetju. Za pouk kemije so opremo naročali v tovarni Kemoservis.

Učiteljišče je tako kot druge srednje šole finančna sredstva za nakup učil pridobivalo tako, da je v investicijskem planu šole predvidelo potrebna finančna sredstva za naslednje šolsko leto. Leta 1951 so za učila namenili 49.000 din, leta 1952 59.000 din, leta 1955 pa 120.000 din, vendar je bila vsota večja zgolj zaradi visoke devalvacije.⁷⁵ Z učili so leta 1956 opremili tudi vadnico učiteljišča Koper, OLO Koper jim je za to namenil dodatnih 58.000 din.⁷⁶ Učila so postajala vse dražja, leta 1957 so zanje namenili 150.000 din.⁷⁷ Za

⁷⁰ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 10. 8. 1947.

⁷¹ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 2. 4. 1948.

⁷² SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 23. 12. 1948.

⁷³ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 25. 10. 1949.

⁷⁴ Rogoznica, Otroštvo, str. 671.

⁷⁵ SI PAK KP/0783, t. e. 30, dopis 14. 4. 1955.

⁷⁶ SI PAK KP/0783, t. e. 31, dopis 8. 10. 1956.

⁷⁷ SI PAK KP/0783, t. e. 31, Pripombe k sedanjemu sistemu učiteljišča in predlog za razpravo.

primerjavo naj navedem, da je takrat kilogram moke stal 65 din.⁷⁸ Za nabavo učil sta poleg učiteljskega skrbeli še IOLO Koper in OLO Koper.

Družboslovna učila

Iz dopisov učiteljskega razberemo, da je primanjkovalo stenskih zemljevidov. Pred začetkom šolskega leta 1947/48 so od ministrstva za prosveto dobili zemljevid Evrope.⁷⁹ Leta 1951 so naročili globuse ter stenski zemljevid Jugoslavije in Svobodnega tržaškega ozemlja.⁸⁰ Leta 1952 jim je knjigarna Lipa ponujala stenske zemljevide Afrike, Evrope, Azije, Balkanskega polotoka, Severne Amerike in Južne Amerike, Prometno karto Jugoslavije, Politično karto sveta in Turistično karto Slovenije.⁸¹ Zemljevid Ljudske Republike Slovenije so dobili leta 1956,⁸² dve leti po ukinitvi Svobodnega tržaškega ozemlja. Absolventi učiteljskega so v tretjem letniku v sklopu poučne ekskurzije obiskali več jugoslovanskih republik, pri čemer so uporabljali ročne zemljevide.⁸³

Po vojni so na Primorskem velik razmah doživela prosvetna in folklorna društva. Krajevni, občinski in okrajni svobodni so prirejali proslave, kulturne prireditve in politične manifestacije.⁸⁴ Dijake so na učiteljskih usposabljalih za vodenje kulturno-prosvetnega dela na vasi, zato je bil velik poudarek na pouku petja, glasbeni vzgoji in učenju instrumenta. V začetku petdesetih let so dijaki učiteljskega nastopali na kulturnih prireditvah v zaledju Slovenske Istre.⁸⁵ Slovensko-hrvaška prosvetna zveza iz Trsta je učiteljskega podarila violino,⁸⁶ Pokrajinska komisija za upravo narodne imovine pa mu je dodelila klavir.⁸⁷ Ker so oba klavirja potrebovali pri pouku, je primanjkoval klavir,⁸⁸ ki bi ga dijaki uporabljali le za vaje, zato so oktobra 1957 kupili nov klavir.⁸⁹ Ob koncu delovanja učiteljskega je glasbena zbirka instrumentov obsegala 7 violin, 5 flavt, 1 namizni harmonij, 1 pianino in 2 klavirja.⁹⁰

Učiteljskega je imelo kar tri pevske zборе: deklishega, mešanega ter manjši deklishegi zbor dijakinj prvih dveh letnikov. Slednji je bil namenjen praktičnim vajam za dijake, ki so se v petem letniku odločili za specializacijo glasbenega pouka.⁹¹ Dekliški in mešani pevski zbor učiteljskega sta nastopala na prireditvah Okrajnega ljudskega odbora Koper in prazniku obči-

ne Koper, udeleževala sta se zborovskih revij ter pevskega festivala v Celju in Zagorju ob Savi.⁹²

Naravoslovna učila

Problemato uporabe učil pri pouku fizike na strokovnih šolah, med katere je sodilo tudi učiteljskega, je na I. pedagoškem kongresu leta 1950 predstavil France Kvaternik.⁹³ Izpostavil je pomen fizike v obdobju, ko se je pričela razvijati industrija, z njo povezana elektrifikacija, promet in mediji. Fizika je postala pomemben predmet tehničnih šol. Opozoril je na pomanjkljivo predznanje dijakov, poučevanje fizike brez eksperimentov in posledično brez razumevanja fizikalnih pojavov ter na pomanjkanje učbenikov in usposobljenih profesorjev fizike.⁹⁴

Od ustanovitve do leta 1953 je fiziko na učiteljskega poučevala Duša Gajšek Felle. Nekdanja dijakinja Jolanda Fičur se je spominja: »Meni je bila vseč prof. Gajškova, ona je za vsako novo poglavje pri fiziki pokazala eksperiment.«⁹⁵ Prva učila za fizikalni pouk je učiteljskega naročilo leta 1948, zbirko so postopoma izpopolnjevali do leta 1960. Prvo omaro, v kateri so hranili učila za fiziko, so naročili septembra 1947.⁹⁶ Leta 1949 so pri DZS naročili centrifugalni stroj, Wattov regulator, prerez parnega stroja, aerostat z drsnikom, fizikalni globus, dvotaktne in štiriktaktne motorje ter učila za aerostatiko.⁹⁷ Leta 1951 so naročili model atoma, transformator s pomožnimi deli, vrtavko in uro z nihalom, aparat za težišče, napravo za prevodnost toplote, elektromagnetno polje in uro z nihalom.⁹⁸ Leta 1953 so zbirko izpopolnili z aparatom za elektrolizo vode ter aparatom za destilacijo vode, elektroforjem, paličastim magnetom, lečami in Peltonovo turbino.⁹⁹ Leta 1955 so OLO Koper obvestili, da so nekatere naprave, kot na primer aparat za demonstracijo valovanja, zastarele, ter podrobno navedli vsa manjkajoča učila za fiziko. (gl. Tabelo 1)¹⁰⁰

Leta 1956 jim je oddelek za prosveto in kulturo OLO dostavil poizkuse iz mehanike.¹⁰¹ S širitvijo elektrifikacije se je v gospodinjstvih povečevala uporaba električnih naprav. Dijake učiteljskega so poučevali tudi o varni uporabi elektrike in manjših gospodinjstvenih aparatov. V ta namen je Okrajni odbor ljudske tehnike Koper učiteljskega opremil z učnimi plakati načrtov električnega kuhalnika, likalnika ter električnega razdelilca.¹⁰²

⁷⁸ SI PAK KP/0783, t. e. 31, 3. 10. 1957.

⁷⁹ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 18. 8. 1947.

⁸⁰ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 22. 2. 1951, 12/51.

⁸¹ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 9. 6. 1952.

⁸² SI PAK KP/0783, t. e. 31, dopis 7. 11. 1956.

⁸³ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis K 272/51.

⁸⁴ Hasl, *Moje zgodbe*, str. 138.

⁸⁵ SI PAK KP/0783, t. e. 30, dopis 16. 2. 1952, 27. 2. 1953.

⁸⁶ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 28. 10. 1947.

⁸⁷ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 30. 4. 1947.

⁸⁸ SI PAK KP/0783, t. e. 31, dopis 27. 3. 1957.

⁸⁹ SI PAK KP/0783, t. e. 31, dopis 17. 10. 1957.

⁹⁰ SI PAK KP/0783, t. e. 34, Inventar 15. 1. 1962.

⁹¹ Hasl, *Moje zgodbe*, str. 136.

⁹² Prav tam, str. 139.

⁹³ Kvaternik, *Fizika*, str. 231.

⁹⁴ Prav tam, str. 233, 234.

⁹⁵ SI PAK KP/0783/001 Zvočni zapisi, Fičur, Jolanda, 12. 8. 2021, Intervju o šolanju na Učiteljskega Koper.

⁹⁶ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 27. 8. 1947.

⁹⁷ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 22. 2. 1949 in 3. 6. 1949.

⁹⁸ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 2. 10. 1951 in 22. 2. 1951.

⁹⁹ SI PAK KP/0783, t. e. 30, dopis 2. 7. 1953.

¹⁰⁰ SI PAK KP/0783, t. e. 30, dopis 14. 4. 1955.

¹⁰¹ SI PAK KP/0783, t. e. 31, dopis 2. 2. 1956.

¹⁰² SI PAK KP/0783, t. e. 31, dopis 30. 1. 1956.

Tabela 1: Seznam manjkajočih učil za pouk fizike, ki so ga sestavili na učiteljsku Koper leta 1955 (SI PAK KP/0783, t. e. 30, dopis 14. 4. 1955).

mehanika	<i>nonij, mikrometrski vijak, štoparica, metronom, dinamometri, naprave za prikazovanje paralelograma, pribor k centrifugalnemu stroju, pribor za Arhimedov princip, aparat za prikazovanje osmoze, zračna razredčevalka s priborom, zračna zgoščevalka, aneroidi, barograf, manometer, model Franciscove turbine, aparati za aerodinamiko</i>
kalorika	<i>termometri, termokolori, termograf, hidroskop, termosteklenica, priprave za preverjanje toplote, cevke in steklenice iz netaljivega stekla, grelec</i>
elektrika	<i>galvanometer, voltmeter, ampermeter, usmerilnik, upori ali aerostati, akumulator 6 v, akumulator Ni – Fe, Rühmkorffov induktor, generator, elektromotor, električni števec, mikrofonski, aparat elektromagnetne indukcije, kondenzatorji, rentgenske cevi, elektrotehnični pribor (stikala, varovalke, razdelilniki), električni aparati, Föhn aparat</i>
optika	<i>Harklova optična plošča, optična klop, konkavna in konveksna zrcala, spektroskop, fotoaparati, episkop, diaskop, daljnogled</i>

Po sprejeti reformi osnovnega šolstva, z ukinitvijo sedemletne osnovne šole, ki je postala osemletna, je leta 1959 Svet za šolstvo LRS izdal seznam predpisanih učil za učiteljsku, med njimi tudi tistih za poučevanje fizike.¹⁰³ Na učiteljsku Koper so nasprotovali posredovanemu seznamu učil kot normativu za opremljanje učiteljsk z učili.¹⁰⁴ Opozorili so na pomanjkanje laboratorijev za dijake ter na premajhno število posameznih učil na dijaka. Navedena zbirka učil za fiziko se jim je zdela zelo osiromašena. (gl. Tabela 2)

Sredi petdesetih let v letnih poročilih učiteljska zasledimo perečo problematiko pomanjkanja profesorjev fizike in matematike. Iz zbranih ustnih virov nekdanjih dijakov je razvidno, da so ob začetku delovanja učiteljska pri pouku fizike, biologije in kemije izvajali veliko eksperimentov.¹⁰⁵ Konec petdesetih let je primanjkovalo usposobljenih profesorjev fizike. V začetku šestdesetih let je fiziko na koprskem učiteljsku poučeval kar gimnazijski profesor matematike, posledično so pri pouku izvajali vse manj eksperimentov.¹⁰⁶ Dijak Darij Dujmovič se spominja:

»Fiziko nas je poučeval prof. Gorjup iz gimnazije, tudi kabinet smo si delili z gimnazijo, spomnim se le eksperimentov z elektriko.«¹⁰⁷

Na učiteljsku so poleg zbirke učil za fiziko imeli tudi zbirko učil za kemijo. Kemijo je poučeval ravnatelj Janez Janež, dijaki so si najbolj zapomnili eksperimente s pokalnim plinom in posledično zadimljene učilnice.¹⁰⁸ V začetku 50. let je učiteljsku pri podjetju Kemoservis naročilo večjo količino pribora in kemikalij. Pribor je obsegal prahovke, pihalke, epruvete, termometre, mrežice za kuhanje, tehtnice, stekleničke, Erlenmayerjeve bučke, steklenice za kuhanje, kozarce za kuhanje, steklene lijake, Wolfejeve steklenice, steklene valje, gumijaste zamaške, gumijaste cevi, steklene cevi, železna stojala in vrsto kemikalij.¹⁰⁹

Leta 1954 so pri Zagrebačkem knjižarskem podjetju naročili steklene špiritne svetilke, Kippove aparate in pincete. Naročilo ni bilo dostavljeno, zato so jim kasneje ponudili polivinilni klorid, aparat za destilirano vodo, napravo za elektrolizo vode, univerzalno

Tabela 2: Seznam učil za pouk fizike po normativu Sveta za šolstvo LRS iz leta 1959 (SI PAK KP/0783, t. e. 32, dopis 21. 3. 1959).

mehanika	<i>nonij, mikrometer, kronometer, analitične terazije, navadne terazije, hidrostatične terazije, Žolijeva tehnica, piknometar, telesa za merjenje teže, modeli motorjev</i>
zvok	<i>monokord, Kvinkova ali Kuntova cev, garnitura zvočnih vilic, aparat za Hladinijeve modele, sireno in trobila</i>
toplota	<i>kalorimeter, Buacelov gorilnik, steklene barve, steklene posode različnih velikosti, aparat za Boji-Mariotov zakon, plinski termometer, termometri, črpalka za redčenje zraka</i>
magnetizem	<i>magneti raznih oblik, inklinacijska igla, deklinacijska igla</i>
elektrika	<i>elektroskop, elektrofor, električni stroj, kondenzatorji</i>
elektromagnetizem	<i>transformatorji, akumulator, galvanometer, ampermeter, miliampermeter, voltmeter, induktivna tuljava, induktorji, kalorimeter, transformator, oscilator</i>
optika	<i>zatemnitev kabine, optična klop s priborom, natrijska svetilka, spektro-optična rešetka, mikroskop, fotoaparati s komoro in aparatom za povečavo fotografij, kinoprojektor, fotocelica, polarimeter</i>

¹⁰³ SI PAK KP/0783, t. e. 32, dopis 21. 3. 1959.

¹⁰⁴ SI PAK KP/0783, t. e. 32, dopis 27. 3. 1959.

¹⁰⁵ SI PAK KP/0783/001 Zvočni zapisi, Fičur, Jolanda, 12. 8. 2021, Intervju o šolanju na Učiteljsku Koper.

¹⁰⁶ SI PAK KP/0783, t. e. 33, Analiza uspehov po učnih predmetih, 1. 7. 1961.

¹⁰⁷ SI PAK KP/0783/001 Zvočni zapisi, Dujmovič, Darij 22. 7. 2021, Intervju o šolanju na Učiteljsku Koper.

¹⁰⁸ SI PAK KP/0783/001 Zvočni zapisi, Fičur, Jolanda, 12. 8. 2021, Intervju o šolanju na Učiteljsku Koper.

¹⁰⁹ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopisi 12. 4. 1951.

Tabela 3: Seznam 63 kemikalij, ki jih je učiteljske Koper za izvajanje poizkusov naročilo leta 1950 (SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopisi 12. 4. 1951).

amonijak 250 g	formaldehid 100 g	kalij v kroglicah 100 g
amonijakov klorid 200 g	fosfor beli 50 g	kalijev hidrogen 100 g
aceton 100 g	fosfor rdeči 50 g	kalijev klorat 200 g
arzen 10 g	fosforna kislina 50 g	klorno apno 100 g
bakrov oksid 100 g	feriklorid 100 g	kloroform 50 g
boraks 100 g	glicerin 100 g	kalijev bikarbonat 50 g
solitna kislina 500 g	grafit 100 g	kalijev jodid 10 g
dekstrin 50 g	grozdni sladkor 100 g	kalijev nitrat 100 g
etilni eter 100 g	jod 10 g	kalijev permanganat 100 g
etilni alkohol 100 g	kafra 10 g	kalijev cianamid 10 g
ferrum 100 g	kalcij 10 g	lakmus tinktura 50 g
magnezij 50 g	ogljje lipovo 100 g	živo srebro 500 g
mlečni sladkor 50 g	oksalna kislina 50 g	živosrebrni oksid 50 g
natrij 50 g	parafin 100 g	železni opilki 250 g
natrijev bromid 10 g	pirolozuit 100 g	žveplo v palicah 200 g
natrijev fosfat 100 g	solna kislina 1000 g	žveplena kislina 1000 g
natrijev hidroksid 100 g	srebrov nitrat 25 g	vinska kislina 50 g
natrijev nitrat 100 g	superoksid 100 g	vazelin beli 100 g
natrijev silikat 250 g	svinčev oksid 50 g	železov oksid 50 g
natrijev acetat 100 g	svinčev acetat 100 g	
natrijev bisulfat 100 g		
ogljje kostno 100 g		

napravo za elektrolizo in mikroskope.¹¹⁰ Naslednje leto so ponovno naročili manjkajoče kemikalije.¹¹¹

Med prva učila za pouk biologije, ki so jih naročili leta 1949, sodita mavčni model človeškega okostja ter slika človeškega okostja.¹¹² Leta 1950 so pri podjetju Muleža v Zagrebu naročili učila iz mavca: mali in veliki trup človeka, presek glave, uho, presek ledvic, razstavljive možgane, oko na steklu, larinks z zobmi, čeljust z zobmi, nogo, srce, živčni sistem, presek kolena in presek roke.¹¹³ Leta 1951 so zbirko dopolnili s stenskimi slikami gliv in gob, modeli ušesa in očesa ter alkoholom za konserviranje učil.¹¹⁴ Leto kasneje so naročili stenske slike krvave uši, monilije, filokse-re, gobavca, cidiuma, jabolčnega molja, sviloprejk, lubadarja, zeljne stenice, čebele in cepljenja sadnega drevja.¹¹⁵ Zbirko so izpopolnili leta 1953, ko so naročili zelenonogo tukulico, krastačo, srako, smrdokavro, velikega detla, kalina, šojo, rumenega strnada, južno postovko in vrtavko, stenske plakate delitve amebe in peronospore ter sliko cepljenja sadnega drevja. Pri prevozu sta se poškodovala modras in zelena žaba.¹¹⁶ Leta 1955 so OLO Koper obvestili, da jim manjkajo sestavljeni deli cvetnice, slike praproti, mahov, rastlin in živali v njihovem okolju ter anatomske slike živali.

Želeli so naročiti pribor za mikroskopiranje in špirtne ter zbirke žuželk.¹¹⁷ Iz popisa inventarja leta 1961 je razvidno, da je učiteljske imelo tri šolske mikroskope in enega monokularnega. Zbirka učil biologije je obsegala 114 učil, od tega 16 modelov, 4 živalska okostja, 92 nagačenih živali in 22 učil botanike.¹¹⁸ Zbirko nagačenih ptic, ki so jih hranili v kabinetu, so dijaki s profesorjem enkrat letno razprašili, okrtali in razkužili.¹¹⁹

Učila predvojaške vzgoje

V Socialistični federativni republiki Jugoslaviji je vojaška obveznost kot zakonsko urejena dolžnost državljanov temeljila na naborniškem sistemu.¹²⁰ Del vojaške obveznosti je bil nabor vojakov. Leta 1953 so sprejeli Uredbo o organizaciji predvojaške vzgoje, na podlagi katere so vse srednje šole dobile predmet predvojaške vzgoje s kabinetom in učili.¹²¹ Predmet je bil obvezen za dijakinje in dijake štiriletnih srednjih šol.¹²² Šole so OLO Koper posredovale letna poročila o poteku pouka in številu obveznikov predvojaške vzgoje.¹²³ Vsaka šola je imela kabinet za predvoja-

¹¹⁰ SI PAK KP/0783, t. e. 30, dopis 6. 4. 1955 in 22. 5. 1955.

¹¹¹ SI PAK KP/0783, t. e. 30, dopis 23. 5. 1955.

¹¹² SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 3. 6. 1949 in 23. 8. 1949.

¹¹³ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 9. 10. 1950.

¹¹⁴ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 22. 2. 1951 (15/51), 5. 6. 1951.

¹¹⁵ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 27. 12. 1952.

¹¹⁶ SI PAK KP/0783, t. e. 30, dopis 2. 7. 1953.

¹¹⁷ SI PAK KP/0783, t. e. 30, dopis 4. 4. 1955.

¹¹⁸ SI PAK KP/0783, t. e. 33, Inventar 15. 1. 1962.

¹¹⁹ SI PAK KP/0783/001 Zvočni zapisi, Fičur, Jolanda, 12. 8. 2021, Intervju o šolanju na Učiteljsku Koper.

¹²⁰ Ur. l. FLRJ, št. 28 - 179/1946, Zakon o vojaški obveznosti državljanov FLRJ.

¹²¹ Ur. l. FLRJ, št. 53/1953.

¹²² SI PAK KP/0783, t. e. 32, dopis 7. 7. 1959.

¹²³ SI PAK KP/0783, t. e. 30, dopis 12. 12. 1955.

ško vzgojo, ki je bil namenjen zgolj temu predmetu. Opremljen je bil z učili za izvajanje moškega in ženskega programa. Šolam so naložili, da v proračunu za vojaška učila letno namenijo med 150.000 in 200.000 din, enako višino sredstev so letno porabili za ostala učila.¹²⁴ Učni načrt je obsegal vojaški pouk, civilno zaščito ter znanja s področja sanitete, kemije in komunikacij.¹²⁵

Kabineti so bili opremljeni z zračnimi puškami, šolskimi naboji ter šolskimi brzostrelkami in mitraljezi, ki so jih šole dobile zastonj. Vse puške so morale imeti orožne liste, ki so jih hranili na vojaškem odseku OLO Koper.¹²⁶ Puške so morali imeti zaklenjene. Pri streljanju z zračnimi puškami so lahko uporabljali le svinčena zrna, strogo prepovedano je bilo streljanje v ljudi, živali ali ptice.¹²⁷

V okviru pouka predvojaške vzgoje je Sekretariat izvršnega sveta za narodno obrambo LRS organiziral tekmovanja v streljanju z zračno puško. Namen tekmovanja je bila krepitev usposobljenosti rokovanja s puškami in drugim orožjem. Tekmovali so tudi v metanju ročnih bomb in ocenjevanju razdalje objektov. Na okrajnem tekmovanju, ki ga je organiziral Oddelek za narodno obrambo pri OLO Koper, so streljali s pravo puško na 100 metrov v športno tarčo ter metali ročno bombo.¹²⁸

Poleg tekmovanja so od leta 1957 pri predvojaški vzgoji sodelovali pri pripravi proslav 1. maja, dneva dela, in 25. maja, dneva mladosti. Od leta 1958 sta bila to zelo pomembna praznika, ki so ju praznovali po celotni Jugoslaviji. K praznovanju so želeli pritegniti predvsem mladino, ustanavljali so odbore predvojaške vzgoje, vse občine so morale imeti odrede predvojaške vzgoje z zastavami. Mladina je v vseh mestih in vaseh krasila trge in ulice, priredila prvomajsko parado in na predvečer 1. maja poskrbela za kurjenje kresov.¹²⁹

Leta 1959 se je predmetnik predvojaške vzgoje spremenil.¹³⁰ Za dopolnitev kabineta so pri podjetju Slavko Rodič iz Bugojna naročili komplet šolskih ročnih defenzivnih bomb, komplet šolskih pehotnih min, komplet šolskih protitankovskih min, komplet šolskih protimagnetnih tankovskih min, šolsko pehotno mino, naboj in detonatorje.¹³¹

Prometna vzgoja

Konec petdesetih let je začel naraščati promet osebnih avtomobilov in mopedov, posledično je naraščalo število prometnih nesreč, zato so pri promet-

ni policiji začeli s prometno preventivno dejavnostjo. Leta 1958 je Odbor za vzgojo in varnost v cestnem prometu nadomestil ukinjen Referat za varnost in vzgojo v cestnem prometu.¹³² Iz dopisa OLO Koper razberemo, da je bilo v okraju Koper od januarja do oktobra 1958 kar 394 prometnih nesreč, 26 s smrtnim izidom, 148 z lažjimi in 171 s težjimi poškodbami. OLO Koper in Odsek za promet pri Tajništvu za notranje zadeve Koper sta za izboljšanje varnosti v prometu v šole uvedla prometno vzgojo. Poleg Tedna prometa so razpisali nagrade za najboljši spis in sliko na temo prometa.¹³³ Na učiteljsišču Koper so dajali velik pomen poučevanju prometnih predpisov, prometnih znakov in pravil v prometu.¹³⁴ Na učiteljsišču so dijaki v 5. letniku opravili vozniški izpit za voznike motornih koles. Teorijo prometnih predpisov in praktično vožnjo so poučevali prometni policisti. Prometna milica je učiteljsišču posodila motorno kolo za opravljanje prometnega izpita. Leta 1960 je učiteljsišče kupilo motor Colibri, za katerega je skrbel prof. Marjan Malc, ki je poučeval tehnični pouk.¹³⁵

Bodoči učitelji so varnost v prometu poučevali na vadniški šoli. V prvem razredu so učence podučili o prometnih predpisih in se sprehodili po Koprju, kjer so opazovali promet in prometne predpise. V drugem razredu so varnosti v prometu namenili dva tedna pouka, po učni poti skozi Koper so si ogledali in spoznavali prometne znake. V tretjem in četrtem razredu so učno pot ponovili in si ogledali film o varnosti v prometu, v Pionirskem domu so nekateri učenci obiskovali prometni krožek.¹³⁶

Uporaba avdiovizualne opreme

S širjenjem elektrifikacije se je po drugi svetovni vojni krepila uporaba avdiovizualnih sredstev. Leta 1950 so na učiteljsišču dobili prvi radio, s katerim so lahko spremljali poučne glasbene oddaje, ki jih je za srednje šole od marca 1950 pripravljalo podjetje Radiofonia. Po uvodni razlagi, ki je trajala približno 10 minut, je sledil 40-minutni glasbeni program.¹³⁷ Sredi petdesetih let so dobili ozkotračni kinoprojektor, namenjen poučnim filmom. Filme za predvajanje so si izposojali na Zavodu za šolski in poučni film.¹³⁸ Okrajni odbor ljudske tehnike je pripravil tečaj za rokovanje z ozkotračnim kinoprojektorjem, ki sta se ga udeležila dva zaposlena z učiteljsišča Koper. Po končanem tečaju sta opravljala izpit pri posebni komisiji Državnega sekretariata za notranje zadeve

¹²⁴ SI PAK KP/0783, t. e. 30, dopis 27. 9. 1955.

¹²⁵ SI PAK KP/0783, t. e. 31, dopis 23. 2. 1956.

¹²⁶ SI PAK KP/0783, t. e. 31, dopis 30. 1. 1957.

¹²⁷ SI PAK KP/0783, t. e. 31, dopis 30. 1. 1957.

¹²⁸ SI PAK KP/0783, t. e. 32, dopis 6. 5. 1960.

¹²⁹ SI PAK KP/0783, t. e. 31, dopis 8. 8. 1957.

¹³⁰ SI PAK KP/0783, t. e. 30, dopis 7. 7. 1959.

¹³¹ SI PAK KP/0783, t. e. 32, dopis 5. 12. 1959.

¹³² <https://www.avp-rs.si/preventiva/pogled-v-preteklost/> (19. 9. 2021).

¹³³ SI PAK KP/0783, t. e. 32, dopis 3. 3. 1958.

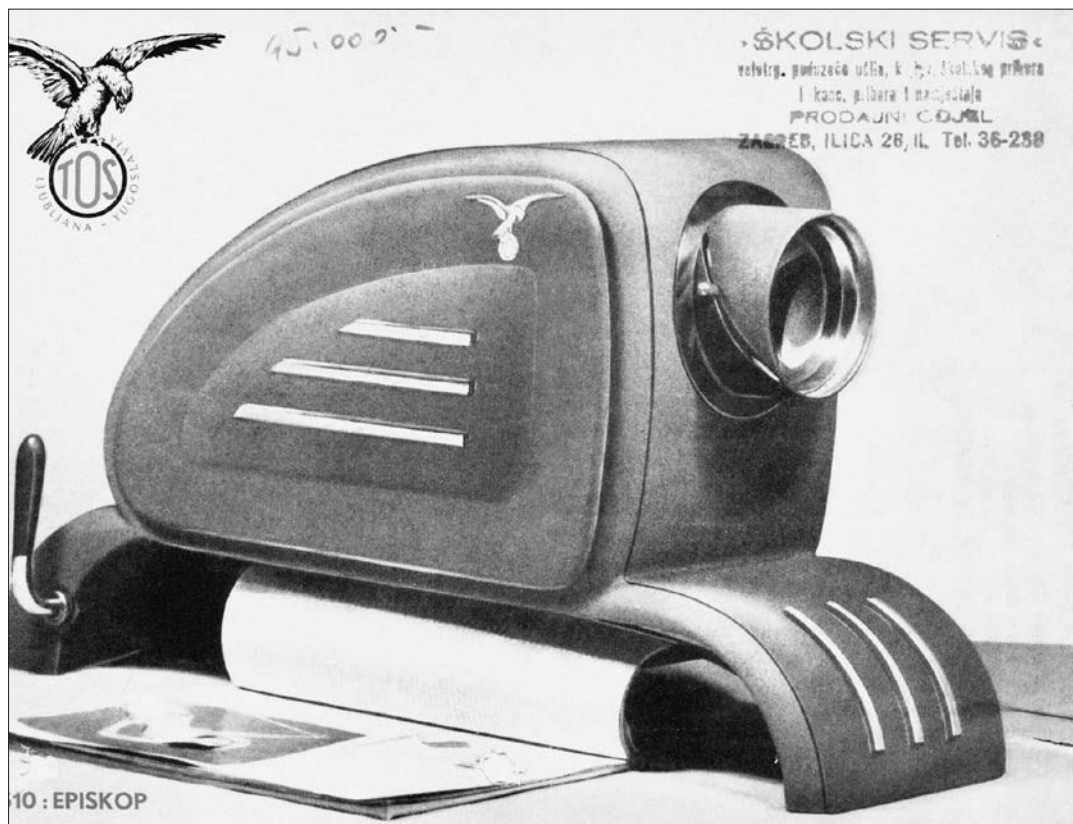
¹³⁴ SI PAK KP/0783, t. e. 31, dopis 15. 1. 1957.

¹³⁵ Prav tam.

¹³⁶ SI PAK KP/0783, t. e. 31, dopis 15. 1. 1957, K 14/57.

¹³⁷ SI PAK KP/0783, t. e. 29, dopis 13/50.

¹³⁸ SI PAK KP/0783, t. e. 31, dopis 16. 9. 1957.



Episkop (SI PAK KP/0783, t. e. 32, dopis 31. 3. 1958).

LRS.¹³⁹ Naročili so tudi diaproyektor in episkop ter diafilme in magnetofon.

Z diaproyektorjem, diafilmi in episkopom so opremili tudi vadniško šolo, kjer so dijaki na hospitacijah in učnih nastopih spoznavali avdiovizualno opremo.¹⁴⁰ Učiteljsiše je leta 1956 Radio Koper zaprosilo za glasbene posnetke, ki bi jih na magnetofonu uporabljali pri pouku glasbe.¹⁴¹ Profesor slovensčine Jože Hočevar je tako opisal uporabo magnetofona nad poukom: »Hm, smo pa seveda iskali te novitete, naš inšpektor je bil prof. Mikolič Stane, on je bil silno vesel, ko smo kaj novega odkrili in jaz sem v Koprú imel to srečo, so imeli tudi magnetofon, ki je bil še na žico, ne na trak, tisti prav prastari, oni so to za glasbo uporabljali, sem jih pa prosil, če ga meni posodijo in so mi z radija v zbornici posneli Staneta Severja, ki je recitiral Kettejevega Pijanca ali Prešernovo Zdravljico, to so bile zlate rezerve. Ne vem, kako smo to tehnično naredili, mi je pomagal tudi profesor Malc ali kdo drug, da sem imel na enem traku vsa ta slovenska besedila, da so drugo izbrislali. Samo potem sem si moral pisat seznam, kako po vrsti so, da bom našel tisto pravo recitacijo.«¹⁴²

Iz inventarnega popisa leta 1962 je razvidno, da je

zbirka avdiovizualne opreme učiteljsiše obsegala radijski aparat Kosmaj, diaproyektor, episkop, optično mizo, magnetofon, diktafon, 16 gramofonskih plošč in električni gramofon.¹⁴³

Za zaključek

Učitelji, ki so se izobraževali na učiteljsiših, nastalih kot srednje šole pod Avstrijo s tretjim osnovnošolskim zakonom leta 1868, so na ljudskih šolah poučevali prirodopis, ki je obsegal znanja iz biologije, somatologije, kemije, fizikalnih pojavov in mineralogije. Zato so tudi po drugi svetovni vojni na štiriletnih ter kasneje petletnih učiteljsiših poučevali predmete, kot so biologija, fizika in kemija. Učiteljsiše so imela bogate zbirke predvsem naravoslovnih učil. Za slovensko učiteljsiše, ki je bilo leta 1947 ustanovljeno najprej v Portorožu in leta 1953 preseljeno v Koper, je značilno, da ni imelo tradicije ter ustrezne opreme in učil. Iz dopisov od ustanovitve leta 1947 pa do leta 1968, ko je maturirala zadnja generacija učiteljsiščnikov, lahko sledimo opremljanju šole z učili. Prevladovala so naravoslovna učila, ki so pri pouku fizike in kemije omogočala izvajanje eksperimentov, ter učila za biologijo, kot so skelet in deli človeškega telesa, plakati bolezní, živali in škodljivcev ter zbirka na-

¹³⁹ SI PAK KP/0783, t. e. 31, dopis 3. 10. 1957.

¹⁴⁰ SI PAK KP/0783, t. e. 31, dopis 2. 2. 1957.

¹⁴¹ SI PAK KP/0783, t. e. 30, dopis 19. 11. 1956.

¹⁴² SI PAK KP/0783/001 Zvočni zapisi, Hočevar, Jože, 17. 7. 2016, Intervju o poučevanju na Učiteljsišču Koper.

¹⁴³ SI PAK KP/0783, t. e. 34, popis inventarja 15. 1. 1962.

gačenih živali, predvsem ptic. Med družboslovnimi učili so prevladovali predvsem zemljevidi in glasbeni instrumenti. V sklopu predmeta predvojaške vzgoje je učiteljske leta 1954 dobilo kabinet z učnimi primeri strelnega orožja ter kasneje različnimi vrstami min. Učiteljske je naročalo avdiovizualno opremo, ki do konca šestdesetih let še ni doživela večjega razcveta. Konec petdesetih let so veliko pozornost namenili varnosti v cestnem prometu, učitelji so v zadnjem letniku opravljali vozniški izpit za motorno kolo. Z uvedbo enotne osnovne šole se je izrisalo spremenjeno izobraževanje osnovnošolskih učiteljev. V začetku šestdesetih let so se pri pouku naravoslovnih predmetov srečevali s pomanjkanjem ustrezno izobraženih profesorjev, posledično so opravljali vse manj eksperimentov in nabavljali vse manj naravoslovnih učil. Z ukinitvijo učiteljskih so se učitelji, ki so poučevali na predmetni stopnji, izobraževali na pedagoški akademiji, kasnejši pedagoški fakulteti.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- SI PAK – Pokrajinski arhiv Koper
 KP/0023 – Istrski okrajni ljudski odbor Koper, 1945–1947.
 KP/0100 – Učiteljske Koper, 1870–1926.
 KP/0344 – Zbirka fotografij in razglednic, 1800–1999.
 KP/0355 – Zbirka dokumentov o šolstvu, 1791–1946.
 KP/0618 – Osnovna šola Gorjansko, 1920–1967.
 KP/0783 – Učiteljske Portorož - Koper, 1946–1968.
 KP/0794 – Osnovna šola Povir, 1874–1991.

TISKANI VIRI

- Uradni list FLRJ, št. 28 - 179/1946, Zakon o vojaški obveznosti državljanov FLRJ.
 Uradni list FLRJ, št. 53/1953, Uredba o organizaciji predvojaške vzgoje.

USTNI VIRI

- Pogovor z Dušo Gajšek Felle v Ljubljani, 14. 3. 2003.
 SI PAK KP/0783/001, Zvočni zapisi:
 Intervju z Jožetom Hočevarjem (r. 13. 9. 1928, stanujoč v Portorožu), Koper, 14. 7. 2016.
 Intervju z Darijem Dujmovičem (r. 1941, stanujoč v Ankaranu), 22. 7. 2021.
 Intervju z Jolando Fičur (r. 1936, stanujoča v Kopru), 12. 8. 2021.

LITERATURA

- Bajc, Gorazd: Obnova tržaških slovenskih šol po drugi svetovni vojni in politična emigracija iz Slovenije. *Šolska kronika* 13, 2004, št. 2, str. 330–344.
 Blažič, Marjan in Ivanuš-Grmek, Milena in Kramar, Martin in Tancar, Mladen: *Didaktika*. Novo mesto: Visokošolsko središče, Inštitut za raziskovalno in razvojno delo, 2003.
 Bonin, Zdenka in Rogoznica, Deborah: *Koprška rodbina Grisoni*. Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2016.
 Cencič, Majda: Slovensko moško učiteljske v Gorici. Učiteljice v šolskih klopih (ur. Vlasta Tul). Nova Gorica: pokrajinski arhiv Nova Gorica, 2005, str. 55–74.
 Cencič, Majda: *Šola za znanje učiteljev*. Koper: Založba Annales, 2004.
 Dimnik, Jakob: Teme in teze. *Pedagoški letopis*. Ljubljana: Slovenska šolska matica, 1907, str. 178–179.
 Gabrič, Aleš: Oživljanje kulturne dejavnosti na primorskem v očeh slovenske kulturne politike. *Primorska srečanja* 15, 1990, št. 104/105, str. 139–144.
 Gabrič, Aleš: *Šolska reforma 1953–1963*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.
 Gabrič, Aleš: Šolstvo na Slovenskem v letih 1945–1951. *Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete* 24, 1991, str. 67–92.
 Gombač, Metka: Slovensko šolstvo v coni A Julijske krajine 1945/46. *Šolska kronika* 14, 2006, št. 1, str. 182–190.
 Hasl, Miran: *Moje zgodbe*. Koper: Libris, 2013.
 Hočevar, Ciril: Pripravljanje in uporaba učil pri pouku. *Kongres pedagoških delavcev LRS na Bledu, II. del*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1950, str. 186–198.
 Hojan, Tatjana: Narodna šola (1871–1924), društvo v podporo slovenskemu šolstvu. *Šolska kronika* 21, 2012, št. 1–2, str. 53–68.
 Horvat, Mile: Tehnični pripomočki pri sodobnem pouku. *Kongres pedagoških delavcev LRS na Bledu, II. del*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1950, str. 161–186.
 Jakovljevič, Božo: Učiteljska škola u Kopru i školovanje hrvatskih učitelja. *Annales* 6, 1996, št. 8, str. 213–224.
 Južnič, Stanislav: Pouk fizike v Kopru v luči srednjeevropskih sodobnikov. *L'insegnamento della fisica nell'ottocento a Capodistria*. Koper: Ginnasio Gian Rinaldo Carli, 2008, str. 143–187.
 Krmac, Dean: L'imperial regio Ginnasio Giustinopolitano (1814–1918). Breve profilo storico. *L'insegnamento della fisica nell'ottocento a Capodistria*. Koper: Ginnasio Gian Rinaldo Carli, 2008, str. 27–68.
 Kunst, Viljem in Kunst, Zlata: *Elektro-pionir: navodila za 64 poskusov s področja elektrike*. Ljubljana: Mladinska knjiga in drugi, 1962.

Kvaternik, Franc: Fizika na strokovnih šolah. *Kongres pedagoških delavcev LRS na Bledu, II. del.* Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1950, str. 231–244.

Lavrenčič-Pahor, Minka: *Primorski učitelji 1914–1941. Prispevek k proučevanju zgodovine slovenskega šolstva na Primorskem.* Trst: Narodna in študijska knjižnica, odsek za zgodovino, 1994.

Nučič, Črtomir: Pouk kemije v strokovnih šolah. *Kongres pedagoških delavcev LRS na Bledu, II. del.* Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1950, str. 195–214.

Protner, Edvard in Medveš, Zdenko in Batinič, Štefka in Miovska Spaseva, Suzana in Spasenović, Vera in Šušnjara, Snježana in Zorič, Vučina in Vujisić Živković, Nataša: Primerjava razvoja izobraževanja učiteljev v državah nekdanje Jugoslavije. *Šolska kronika* 21, 2012, št. 1–2, str. 82–98.

Protner, Edvard: *Pedagogika in izobraževanje učiteljev: 1919–1941.* Nova Gorica: Založba Educa, 2000.

Rogoznica, Deborah: Otroštvo v razmerah vojne uprave. Skrb za otroke v coni B Svobodnega tržaškega ozemlja s posebnim poudarkom na koprski okraj. *Zgodovina otroštva* (ur. Aida Škoro Babič). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 622–679.

Sabaz, Loredana: Il Gabinetto di fisica dell'I.R. Ginnasio Superiore di Capodistria. *L'insegnamento della fisica nell'ottocento a Capodistria.* Koper: Ginnasio Gian Rinaldo Carli, 2008, str. 203–211.

Sklepi I. kongresa pedagoških delavcev, ki je bil na Bledu od 16. do 20. oktobra 1950. *Kongres pedagoških delavcev LRS na Bledu, II. del.* Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1950.

Šavli, Andrej: *Vrsta skozi čas.* Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2017.

Šilih, Gustav: Značilnosti in pogoji kvalitetnega pouka. *Kongres pedagoških delavcev LRS na Bledu, I. del.* Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1950, str. 45–75.

Šuštar, Branko: Zgodovinski razvoj poučevanja s slikami. *Šolska kronika* 22, 2013, št. 3, str. 425–446.

Tul, Vlasta: Povojno izobraževanje primorskih partizanskih učiteljev. *Čas, ki živi: zbornik referatov s strokovnega posveta ob 60-letnici začetkov partizanskega šolstva na Primorskem* (ur. Vlasta Beltram). Ajdovščina: Skupnost partizanskih učiteljev Primorske, 2003, str. 26–45.

SPLETNE STRANI

<https://www.avp-rs.si/preventiva/pogled-v-preteklost/>



S U M M A R Y

On the use of teaching aids at the College of Education Portorož–Koper (1947–1968)

In the past and still today, teaching aids have played an important role in providing future teachers with quality education. Their use in schools was affected by different historical contexts of education, school regulations as well as the development of industry, science, and didactics. As can be gathered from its well-equipped cabinet, the Imperial-Royal College of Education for Men in Koper (1875–1909) devoted much attention to teaching aids, especially in physics instruction. Primary school teachers that pursued their education at Austrian colleges, established as secondary schools under the third Primary Education Act of 1868, instructed natural science comprising the knowledge of biology, somatology, chemistry, physical phenomena, and mineralogy. Therefore, similar subjects were also taught at four-year and later five-year colleges of education after the Second World War.

The Slovenian college of education, first established in 1947 in Portorož and then moved to Koper in 1953, did not have a continued tradition, and it faced a chronic lack of teaching aids and appropriate equipment. In the records kept from its establishment in 1947 until 1968, when the last generation of students graduated, it is possible to follow the process of furnishing the school with teaching aids. Apart from the collection for physics, chemistry, geography, history, biology, and music, in 1954 the college also obtained a cabinet with teaching aids for pre-military education. The predominantly natural science teaching aids were used in physics and chemistry instruction to facilitate the implementation of experiments, followed by biology teaching aids, such as the skeleton and parts of the human body, posters of diseases, animals, pests, and a collection of taxidermy animals, especially birds. The most common teaching aids in social sciences were maps and music instruments. As part of pre-military education introduced in 1954, the college of education also obtained a cabinet with specimens of firing arms and later various kinds of grenades. The development of teaching aids kept the pace with technological advances. After the Second World War, the use of a variety of media, such as tape recorder, radio, episcope, and slide projector, spread with electrification. The college of education procured audio-visual equipment, which did not experience a major boom until the end of the 1960s. At the end of the 1950s, much attention was paid to teaching road safety, and the last year students did a motorcycle driver's license. The intro-

duction of uniform primary education brought about changes in the education of primary school teachers. In the early 1960s, natural science instruction was marred by the lack of qualified teachers; as a result, increasingly less experiments were performed, and increasingly less natural science and other teaching

aids were purchased. After colleges of education were abolished, teachers that taught the higher level of primary education pursued their education at the teaching academy, later to become the faculty of education.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 711.4:338.49(497.451Ig)"1961/1989"

Prejeto: 31. 1. 2022

**Jelka Piškurić**

dr., znanstvena sodelavka, Študijski center za narodno spravo, Tivolska 42, SI-1000 Ljubljana

E-pošta: jelka.piskuric@scnr.si

ORCID: 0000-0002-2202-7330

»Kot primestni se čutimo večkrat zapostavljene«: urbanistični in infrastrukturni razvoj Iga, 1961–1989

IZVLEČEK

Ig je po letu 1965, kot mnoga druga večja primestna naselja Ljubljanske kotline, postopoma začel izgubljati prvotni podeželski značaj. To je bil čas hitrega procesa deagrariacije in postopnega dvigovanja življenjskega standarda, ki sta prinesla spremembe v vsakdanjik in način življenja Ižancev. Posledično lahko sledimo željam po urbanistični ureditvi naselja, modernejši infrastrukturi in javnih servisih, ki bi celoviteje zadovoljevali potrebe prebivalstva in prinesli višjo kakovost življenja. Avtorica v prispevku predstavi razvoj kraja med letoma 1961 in 1989, ki je bil zaradi pomanjkanja finančnih sredstev izjemno počasen. Občina Ljubljana Vič – Rudnik se je namreč spopadala s čedalje večjim proračunskim primanjkljajem, kar so najbolj občutili ravno podeželski kraji, ki so bili pri razvoju in vzdrževanju obstoječe infrastrukture najbolj zapostavljeni.

KLJUČNE BESEDE

Ig, 1961–1989, socializem, demografski razvoj, urbanistični razvoj, infrastruktura

ABSTRACT

»AS INHABITANTS OF A SUBURBAN AREA, WE OFTEN FEEL NEGLECTED«:
URBAN AND INFRASTRUCTURAL DEVELOPMENT OF IG, 1961–1989

After 1965, Ig, like many other major suburban settlements in the Ljubljana Basin, gradually began to lose its rural character. That was the time of rapid deagrarianization and gradually increasing living standard, which introduced changes in the daily reality and lifestyle of Ig's inhabitants, including their aim to urbanize the settlement and provide it with modern infrastructure and public services that would meet their needs better and improve the quality of their lives. The author presents the development of Ig between 1961 and 1989, which was very sluggish due to insufficient funding. The growing budget deficit facing the Municipality Ljubljana Vič–Rudnik had an especially devastating impact on rural areas as the most disadvantaged in developing and maintaining the existing infrastructure.

KEY WORDS

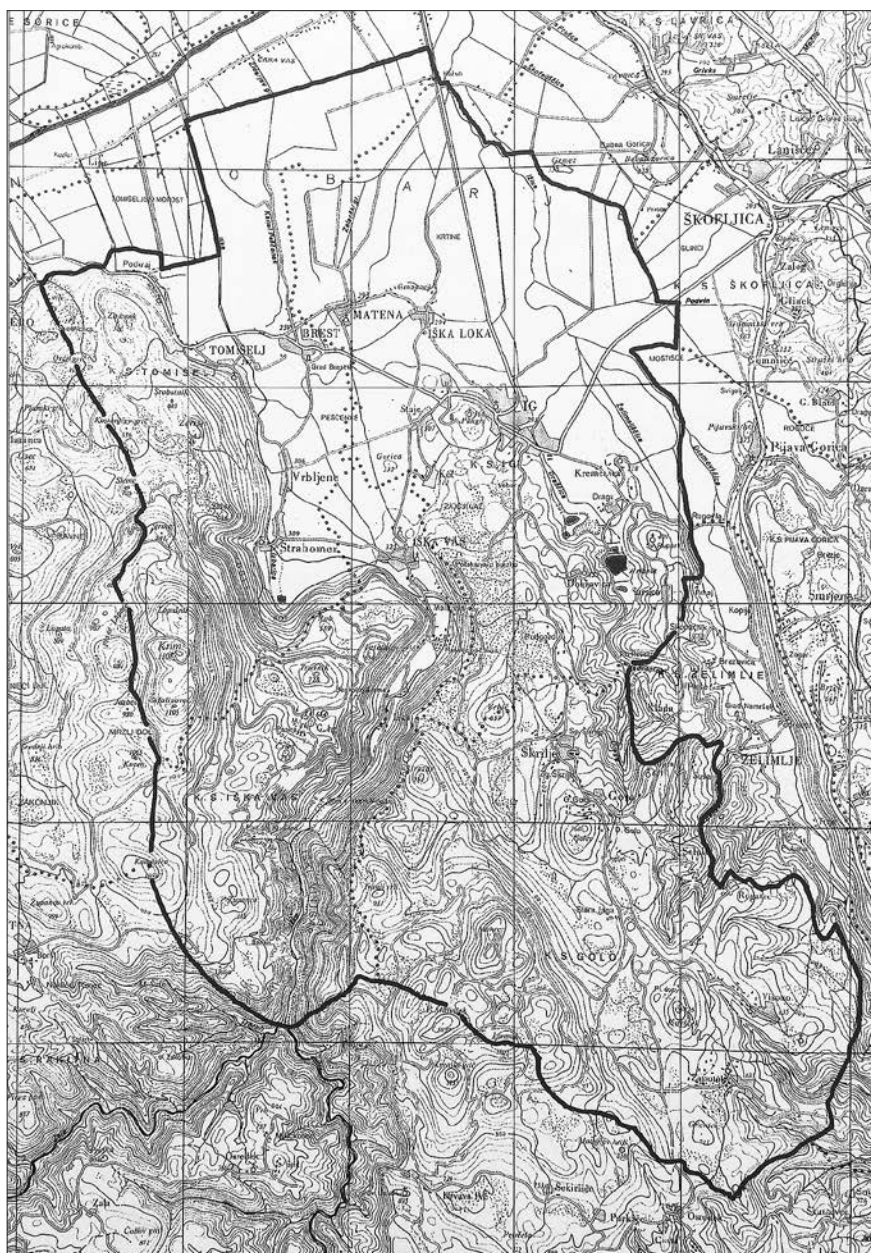
Ig, 1961–1989, socialism, demographic development, urban development, infrastructure

Uvod

Prispevek je nadaljevanje že objavljenih člankov o razvoju vasi Ig v času socializma. Temelji zlasti na arhivskih in tiskanih virih, saj to obdobje krajevne zgodovine do sedaj še ni bilo sistematično raziskano. Ob pomanjkanju ohranjenega arhivskega gradiva za Krajevno skupnost Ig sem se tudi pri raziskovanju tega zadnjega socialističnega obdobja morala večinoma nasloniti na gradivo skupščine občine Ljubljana Vič – Rudnik. V 60. letih se je življenje ustalilo v socialističnih tirnica in teklo naprej brez večjih pretresov. A s tem tudi v občinskih zapisnikih žal ni bilo mogoče najti daljših zapisov o razvoju Iga. Bolj kot z

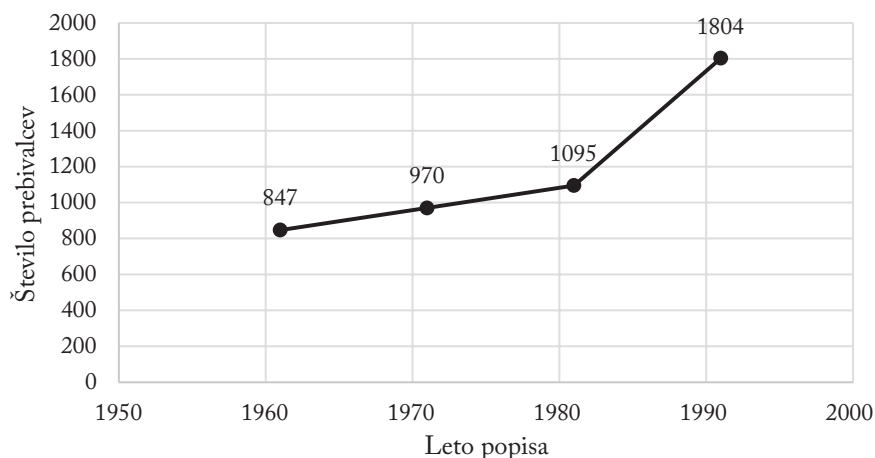
manjšimi kraji so se namreč ukvarjali z večjimi, skupnimi razvojnimi projekti. Od sredine 70. let naprej, ko je v zapisnikih začelo prevladovati obširno delegatsko gradivo, je bilo konkretnih podatkov o razvoju posameznih lokalnih skupnosti še manj. Pri raziskovanju mi je bila v pomoč tudi *Nasa komuna*, glasilo občinske konference Socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL) Ljubljana Vič – Rudnik. A mnogokrat sem odkrivala le drobtinice. V nadaljevanju sem pridobljene informacije skušala strniti v logično celoto, ki prikazuje urbanistični in infrastrukturni razvoj kraja.

Prispevek je v prvi vrsti namenjen obogatitvi poznavanja izanske zgodovine, hkrati pa služi kot pri-



Zemljevid sedanje Občine Ig (Benkovič, *Geografski oris občine Ig*, str. 234).

Ig: rast števila prebivalcev



Rast števila prebivalcev Iga od popisa leta 1961 do popisa leta 1991.

kaz značilnosti obravnavanega obdobja in izzivov, s katerimi so se srečevali ljudje v vsakdanjem življenju. Sorodne zgodbe namreč najdemo v vseh podeželskih krajih občine Ljubljana Vič – Rudnik, najverjetneje pa bi jih odkrili tudi v drugih slovenskih pokrajinah. Razvojne težave so zagotovo izvirale tudi iz gospodarske šibkosti občine Ljubljana Vič – Rudnik, ki je bila že ob ustanovitvi najmanj razvita izmed vseh ljubljanskih občin. V 70. letih je gospodarsko še dodatno nazadovala, tako da so jo podatki o narodnem dohodku na prebivalca za leto 1978 uvrščali na 48. mesto med šestdesetimi slovenskimi občinami.¹ Pomankanje proračunskih sredstev so posledično najbolj občutili podeželski kraji.

Demografski razvoj

Število prebivalcev Iga je postopoma naraščalo celotno obdobje socializma. Večji porast števila prebivalcev celotne krajevne skupnosti je bil zabeležen v obdobju med letoma 1953 in 1961, nato je število naraščalo nekoliko počasneje. Ig je leta 1961 štel 847 prebivalcev, leta 1971 970 in leta 1981 1095. Indeks rasti prebivalstva je med letoma 1961 in 1971 znašal 104,8, kar je bilo manj od slovenskega povprečja (108,1) in znatno manj kot indeks porasta za okoliška naselja mestnega območja Ljubljane, ki je v tem obdobju znašal kar 134,8.² Nekoliko hitrejša rast prebivalstva je bila nato zopet opazna v 70. letih – indeks rasti prebivalstva se je do začetka 80. let zvišal na 114.

Po podatkih ankete, izvedene za potrebe prostorskega ureditvenega načrta, od konca 70. let do leta 1984 niso beležili opaznejšega števila priselitev ali odselitev iz krajevne skupnosti Ig.³ Hkrati indeks staranja v začetku 80. let kaže na ugodno razmerje med mlajšimi in starejšimi, saj je na 100 oseb, mlajših od 15 let, v krajevni skupnosti živelo le 46 oseb, starih 65 let ali več.⁴ V nadaljevanju 80. let se je število prebivalcev Iga hitreje povečevalo (indeks rasti 165). K temu so pripomogli izgradnja stanovanjskih blokov in dve načrtno grajeni naselji enodružinskih hiš v naseljih Na gmajni in Rastovka (Rastuka).⁵

Večje spremembe v načinu življenja so v vsakdanjik Izancev prodirale v 60. letih, ko je bil proces de- agrarizacije najhitrejši oziroma se je povečevalo število zaposlitev v nekmetijskih dejavnostih, to pa je prineslo tudi postopno zviševanje življenjskega standarda. Vse več ljudi je iskalo delo v Ljubljani, kjer je bilo sredi 70. let zaposlenih kar 70 odstotkov delovno aktivnega prebivalstva. Največja delodajalca v kraju sta bila v tem času Kovinska industrija Ig ter Mizarstvo in tapetništvo Ig, manjše število ljudi je bilo zaposlenih v obrti, trgovini, šoli in vrtcu, odprl pa se je tudi obrat Silvaprodukta.⁶ S tem je na Igu že prevladovalo polkmečko prebivalstvo in predvidevali so, da bo v prihodnje kraj doživel še večji priliv prebivalstva iz Ljubljane.⁷

A Ig, »veliko razpotegnjeno naselje, na južnem robu Ljubljanskega Barja, pod gozdnatim gričem Pungar-

¹ Dogovor o temeljih družbenega plana, str. 38.

² Prebivalstvo in gospodinjstva ob popisih 1948, 1953, 1961, 1971 in stanovanja 1971 (https://www.stat.si/publikacije/popisi/1971/1971_3_01.pdf (13. 10. 2021)); Popis prebivalstva 1981 (https://www.stat.si/publikacije/pub_popis_1981_Naselja_prebivalstvo.asp (13. 10. 2021)); SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 15.

³ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 136, a. e. 212, Prostorski ureditveni pogoji za območje KS Ig, Iška vas in Tomišelj, januar 1984, str. 39–42.

⁴ Prav tam, str. 35.

⁵ Benkovič, Geografski oris občine Ig, str. 242.

⁶ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 15–26.

⁷ Prav tam, str. 21.



Razglednica z veduto Iga, v ozadju Pungart in Krim, okoli 1965 (SI ZAL LJU 342).

tom»,⁸ ni imel ugodnih geografskih pogojev za rast in gospodarski razvoj. »Zemlja je peščena in ilovnata, na severni strani pričinja Barje, zato tu prevladujejo travniki. Pod vasjo je ozek pas peščene zemlje, ki se zelo razširi proti zahodu (njive Peščenke). Na zapadu omejuje prostor grič Gorica. Sredi naselja sta dva močna in stalna kraška izvira Ižice, tako imenovani Studenec, ki je dal naselju tudi prvotno ime Ig-Studenec,« lahko preberemo v Podrobnem urbanističnem redu naselja Ig.⁹ Kljub temu se je naselje širilo in bilo v začetku 80. let daleč največje v tem predelu, medtem ko so imela druga naselja v okolici manj kot 500 prebivalcev.¹⁰ »Po Kokoletovi opredelitvi centralnih krajev v Sloveniji se naselje Ig uvršča v razred tipičnih centralnih vasi glede na opremljenost s centralnimi dejavnostmi.«¹¹ Te so bile centralna osnovna šola, vrtec, krajevni oziroma matični urad, zdravstveni dom in tri trgovine.

Urbanistični razvoj

Urbanistični razvoj vasi je bil, kot bomo videli v nadaljevanju, sprva omejen zaradi pomanjkanja ustreznih načrtov. Tako kot drugje po Sloveniji tudi tu opazamo nenačrtne gradnje in deloma stihijsko širjenje vasi.

Zazidalni načrt za Ig je bil pristojnim organom za urbanizem predložen v odobritev leta 1961. Občinski organi so v tem času že menili, da so urbanistični načrti nujno potrebni tudi za manjše kraje v občini, da bi se izognili anarhiji pri novogradnjah.¹² Leta 1962,

po združitvi občin Vič in Rudnik, je bil zazidalni načrt za Ig znova predložen v obravnavo Občinskemu ljudskemu odboru (OLO) Ljubljana. Največja težava celotne občine so bili namreč dolgotrajni in zapleteni postopki pri izdajanju lokacijskih odločb, k čemur je pripomoglo tudi pomanjkanje urbanistične dokumentacije. Le do 5 odstotkov odločb je bilo rešenih v zakonitem dvomesečnem roku. Medtem ko so morali na območju mesta Ljubljana o lokacijskih dovoljenjih razpravljati občinski svet za urbanizem, posebna komisija za lokacije pri Zavodu za urbanizem in kot zadnji urbanistični inšpektorat OLO Ljubljana, ki je tudi izdal soglasje, je na podeželju pisno soglasje v tem času še izdajal urbanistični inšpektorat Ljudske republike Slovenije. Ker je ta organ dobival vloge iz celotne republike in je imel le enega zaposlenega, so postopki potekali zelo počasi, večina odločb pa je bila negativnih. Gradnja na podeželju je bila namreč v prvi vrsti dovoljena kmetom za kmečka stanovanja in gospodarska poslopja, pri čemer naj bi se ohranila strnjena celota naselja.¹³

Konec leta 1962 je zbor volivcev na Igu znova pozval k izdelavi urbanističnega oziroma zazidalnega načrta vasi, ki so ga imeli za nujno potrebnega za nadaljnji razvoj vasi,¹⁴ a načrt je tudi leta 1963 še vedno čakal na potrditev.¹⁵ Kot razberemo iz nadaljnjih razprav, je bil Ig nato do sredine 60. let vsaj v določeni meri urbanistično obdelan oziroma obstoječi načrt sprejet, kar naj bi omogočilo novogradnje.¹⁶ Vendar tako na Igu kot v drugih večjih izvenmestnih krajih občine Ljubljana Vič – Rudnik stanovanjska gradnja v tem času ni bila obsežna. Gradili so manjše število individualnih stanovanjskih hiš ali drugih stanovanjskih poslopij, nekaj gospodarskih poslopij z garažami, v nekaterih primerih pa je šlo za adaptacije starih zgradb.¹⁷ Omejitve pri gradnji so leta 1966 Ižance spodbudile, da so na zboru volivcev zopet zahtevali popravek urbanističnega načrta, določitev take cene

⁸ Prav tam, str. 5.

⁹ Prav tam.

¹⁰ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 136, a. e. 212, Prostorski ureditveni pogoji za območje KS Ig, Iška vas in Tomišelj, januar 1984, str. 34.

¹¹ Prav tam.

¹² SI ZAL LJU/80/1, t. e. 2, a. e. 3, Zapisnik 5. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev, 24. 6. 1961, Poročilo sveta za urbanizem – razprava, str. 1; SI ZAL LJU/80/1, t. e. 2, a. e. 3, Zapisnik 7. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev, 19. 8. 1961, Obravnava poročila o izvršitvi družbenega plana in proračuna Občine Ljubljana – Vič – Rudnik za I. polletje 1961, str. 21.

¹³ SI ZAL LJU/80/1, t. e. 4, a. e. 7, Zapisnik 25. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev, 15. 2. 1962, Poročilo sveta za urbanizem ObLO Ljubljana – Vič – Rudnik za leto 1962, str. 4.

¹⁴ SI ZAL LJU/80/1, t. e. 4, a. e. 7, Zapisnik 26. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev, 29. 12. 1962, Pregled sklepov, predlogov in mnenj zborov volivcev od 20/11 do 20/12-62, str. 13.

¹⁵ SI ZAL LJU/80/1, t. e. 5, a. e. 8, Zapisnik 5. ločene seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 21. 9. 1963, Poročilo o izpolnjevanju družbenega plana za leto 1963 občine Ljubljana – Vič – Rudnik, str. 28; SI ZAL LJU/80/1, t. e. 5, a. e. 9, Zapisnik 8. ločene seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 23. 11. 1963, razprava k Poročilu k predlogu osnutka družbenega plana in proračuna Občine Ljubljana Vič Rudnik za leto 1964.

¹⁶ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 10, a. e. 20, Zapisnik 43. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 16. 12. 1965, Analiza pogojev gospodarjenja v letu 1966, str. 44.

¹⁷ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 12, a. e. 23, Zapisnik 54. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 13. 10. 1966, Poročilo in zaključni račun komunalnega sklada za leto 1965 in problematika komunalnega urejanja na območju občine Ljubljana – Vič – Rudnik, str. 19.



Gasilska parada na Igu leta 1963. Na prvi fotografiji je del vasi ob Gostilni Gerbec, na drugi središče vasi s pogledom na poslopje krajevne skupnosti, na desni pa vidimo izvir reke Ižice in gasilski dom (arhiv družine Piškurič).

zemljišč, ki bi ustrezala tako kupcu kot prodajalcu, ureditev komunalnega prispevka in skrajšanje postopka za izdajanje gradbenega dovoljenja.¹⁸ Kot se je izkazalo, zemljišča, ki so bila v načrtu določena kot zazidljiva, niso bila vedno naprodaj. »Lani smo sprejeli urbanistični načrt za Igu. Igu je ta načrt dolgo časa želel in načrt je bil sprejet po vseh predpisih, dano je soglasje skupščine SRS, samo sedaj ugotavljamo, da kljub načrtu na Igu ne more nihče graditi in kljub temu, da je za gradnjo veliko interesentov. Ti sedaj grade na črno izven Iga. In čemu to? Zaradi tega, ker lastniki zemljišč pravijo 'mi zemljišč ne damo', ni pa zakona ali drugega predpisa, ki bi omogočal, da se tem lastnikom zemljišča uzamejo in jih da na razpolago graditeljem. Dokajšnja sredstva za urbanistični načrt smo tako pravzaprav vrgli stran,« so zapisali v eni od občinskih razprav.¹⁹

Problematika zazidljivih zemljišč se je nadaljevala tudi v začetku 70. let. Leta 1970 je bila oblikovana prva faza urbanističnega programa za izvenmestno območje občine Ljubljana Vič – Rudnik, ki pa so ji na Igu očitali, da omejuje rast naselja. Pripombe zborov volivcev na Igu so šle zlasti v smer, naj se razširijo zazidljiva zemljišča ter omogoči gradnja hiš tako ob glavni cesti proti Kremeni kot ob cesti do posestva Kazensko poboljševalnega doma (KPD) na levi strani oziroma do odcepa proti Kovinski industriji Igu na desni strani ter razširitev zazidljivih površin na predele Švajgortl, Mostec, del Trneka, Lušče in Doline. Predlogi za širitev Iga so bili sprejeti le deloma.²⁰

Zato se je na eni od občinskih sej oglašil izanski odbornik Boris Jakopin, ki je bil v 70. letih predsednik krajevne skupnosti Igu. »Želel bi pripomniti, da je naša krajevna skupnost predlagala določene površine za zazidavo. Igu je že imel urbanistični načrt, vendar nam je bil ta v oviro in smo izgubili cca 30 domačinov, ki niso mogli graditi doma. Naša Kovinska industrija Igu je prisiljena, da uvaža južne brate v tovarno. Zato smo predlagali take površine v zazidavo, za katere vemo, da lahko zaradi lastništva takoj postanejo zazidljive oziroma se na njih lahko gradi. Naši predlogi so v večini primerov odobreni, zanima pa me, zakaj ni osvojen predlagani del Iga proti zapadu do KPD-ja,« je vprašal.²¹ A obveljal je argument, da so naselje skušali obdržati v obstoječih obrisih, zato nadaljnje širitve niso bile predvidene.²²

Podobne razprave so se nadaljevale dve leti kasneje, ko so ponovno želeli razširiti zazidalne površine na Igu.²³ V razpravi je Jakopin zopet poudaril, da problematika stanovanjske gradnje na Igu izhaja iz starega zazidalnega načrta. »Na Igu imamo zazidalni načrt že 10 let, toda kaj nam povzroča? To, da nihče graditi ne more, ker je zemljišče v privatni lasti in ga ne prodajo,« je povedal in tokrat še povečal število ljudi, ki jih je prostorski načrt omejeval pri gradnji.²⁴ »Pri nas smo izgubili najmanj 50 delavcev, ki so zaposleni na

skega zbora in zbora delovnih skupnosti, 4. 6. 1970, Poročilo in predlog k I. fazi urbanističnega programa za izven mestno območje občine Ljubljana – Vič – Rudnik, str. 12–13.

¹⁸ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 12, a. e. 25, Zapisnik 56. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 8. 12. 1966, Informacija o stališčih odbora za urbanizem, stanovanjsko gradnjo in komunalne zadeve republiškega zbora skupščine SRS ter o stališčih zborov volivcev k sklepom in stališčem občinske skupščine o problematiki stanovanjsko komunalnega gospodarstva, urbanizma in zemljiške politike, str. 5.

¹⁹ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 12, a. e. 23, Zapisnik 53. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 22. 9. 1966, razprava k Obravnavi problematike stanovanjsko-komunalnega gospodarstva, urbanizma in zemljiške politike, str. 20–21.

²⁰ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 18, a. e. 40, Zapisnik 17. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 4. 6. 1970, razprava k Poročilu in predlogu k I. fazi urbanističnega programa za izven mestno območje občine Ljubljana – Vič – Rudnik, str. 27.

²¹ Prav tam.

²² SI ZAL LJU 80/1, t. e. 22, a. e. 48, Zapisnik 42. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 14. 12. 1972, Predlog Odloka o dopolnitvah odloka o urbanističnem programu mesta Ljubljane, str. 2.

²³ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 22, a. e. 48, Zapisnik 42. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 14. 12. 1972, razprava k Predlogu Odloka o dopolnitvah odloka o urbanističnem programu mesta Ljubljane, str. 44.

Igu, graditi pa so morali drugod,« je dejal in poudaril: »Nekdo od odbornikov je pravilno postavil vprašanje, da bo podjetje na deželi vplačevalo v sklad, delavec pa ne bo mogel dobiti kredita, ker ne bo zazidalnega načrta. Na Igu ne moremo dobiti gradbenega dovoljenja, ker ni kanalizacije. Ali je to res glavni vzrok, da ne moremo graditi?«²⁵ Kot razberemo iz odlomka, se je slaba volja zaradi omejitev širila tudi na terenu.²⁶

A težave pri širitvi kraja so povzročale tudi geografske značilnosti. Kot glavna omejitev za širitev Iga je veljal barjanski teren z nizko nosilnostjo tal, kar je onemogočalo razvoj naselja proti vzhodu. Drugi dejavniki so bili še: sklenjene gozdne površine, večje kmetijske površine, rezervati za ceste in druge komunikacijske naprave, rezervati za komunalne vode, ambientalno in spomeniško zaščitena območja ter površine za posebne namembnosti. Glede na naravne danosti je Ig obsegal tri območja: obrobno kraško hribovje, Iški vršaj in barjanski teren. Obrobno kraško hribovje (Pungart), večinoma poraslo z gozdom, je na jugu tvorilo naravno omejitev urbanizacije. Potencialne možnosti za urbanizacijo so predvideli le na manjši planoti ob cesti Ig–Kurešček. Iški vršaj, na katerega skrajnem vzhodnem robu je ležal Ig, je nudil najkakovostnejše kmetijske površine, hkrati pa je bilo tudi zaradi geomehanskih in morfoloških značilnosti najustreznejše gradbeno zemljišče.²⁷ V prodnatih nanosih Iškega vršaja pa so opazili še dodaten potencial: »To je kmetijsko izkoriščen prostor, ki je v marsičem sličen z gorenjskimi ravninami. Predvsem so tu pomembne še neizkoriščene zaloge podtalnice, zato postaja območje iškega vršaja danes potencialni rezervat za oskrbo jugovzhodnega dela Ljubljane z vodo.«²⁸ Barjanski teren, ki se je raztezal severno in vzhodno od nanosov Iške, je bil zaradi slabe nosilnosti in ponekod poplavnosti manj primeren za urbanizacijo, v prid pozidavi pa je govorilo to, da je bil kmetijsko slabše kakovosti, saj je obsegal predvsem travnike in pašnike, deloma porasle s preslico, ki je onemogočala uporabo v kmetijske namene.²⁹ Kot mikroklimatska značilnost je bila izpostavljena še pogosta megla v povezavi s temperaturno inverzijo in brezvetrjem v hladnejših mesecih.³⁰

Želje po širitvi in urbanistični ureditvi naselja, ki bi prinesle tudi višjo kakovost življenja, so bile velike. Glede na popis stanovanj iz leta 1971 je bilo na Igu 279 stanovanj, ki so bila večinoma dvosobna. 39 stanovanj je bilo v družbeni lasti, v njih je prebivalo 124 oseb. Ostala so bila zasebna, v okviru stanovanjskih hiš. Do leta 1918 je bilo zgrajenih 109 stanovanj, po letu 1945 pa 122, kar pomeni, da je bilo veliko stano-

vanj starih, mnogo tudi več kot 50 let. 222 stanovanj oziroma več kot 80 odstotkov je bilo opremljenih z elektriko in vodo, urejeno kopalnico je imelo 123 stanovanj oziroma 44 odstotkov. Skoraj vsa stanovanja so imela eno gospodinjstvo, 14 jih je imelo dve in le eno tri gospodinjstva. 10 stanovanj je imelo stranišče priključeno na javno kanalizacijo, 144 na hišno kanalizacijo, tako imenovano greznico, še vedno pa je bilo evidentiranih 119 stranišč na dvorišču.³¹

Kljub gradbenim omejitvam se je Ig do sredine 70. let v določenem obsegu že razširil z novogradnjami. Po letu 1965 je tako kot mnoga druga večja primestna naselja postopoma začel izgubljati prvotni podeželski značaj, za kar gre vzroke iskati tudi v spremembah stanovanjske politike. »V času po gospodarski reformi 1965 je bil namesto do tedaj veljavnega sistema stanovanjskih skladov uveljavljen sistem, ki je osnovno skrb za reševanje stanovanjskih problemov naložil delovnim organizacijam in občanom. Delovne organizacije so stanovanjsko problematiko svojih delavcev reševale predvsem z dajanjem posojil, kar je močno povečalo obseg individualne gradnje. Zaradi rastoče deagrarizacije je kmetijsko zemljišče izgubljalo svojo kmetijsko vrednost in je zaradi povečanega povpraševanja začelo pridobivati na gradbeni vrednosti,« so zapisali v podrobnem urbanističnem redu.³² Med letoma 1970 in 1974 je bilo zgrajenih še 15 novih stanovanjskih hiš. Interes za gradnjo je bil velik tako pri domačinih kot pri Ljubljancih. Za gradnjo večstanovanjskih hiš, ki bi služile nastanitvi delavcev, pa so se zanimali Kovinska industrija Ig, Sekretariat za pravosodje in osnovna šola. A intenzivnejša gradnja v kraju je bila v tem času še zavrtta zaradi nedodelanega zazidalnega načrta ter splošne prepovedi gradnje in parcelacije zemljišča na večji zazidljivi površini severno od naselja.³³ Kljub temu je vaško jedro Iga izkazovalo le še manjše število prostih zazidljivih površin, tako da so se novogradnje začele širiti predvsem na severnem in vzhodnem obrobju naselja. Pojavljale so se posamezne nedovoljene gradnje, tako na površinah s prepovedjo gradnje kot izven zazidljivih površin.³⁴ Ob inventarizaciji objektov, ki je bila opravljena za potrebe urbanističnega programa Ljubljane, so na Igu zabeležili le štiri objekte, zanimive s stališča kulturne dediščine. Ob tem so zapisali: »S preureditvami, ki so nastale na objektih v zadnjih desetletjih, je naselje Ig izgubilo svojo prvotno etnografsko vrednost.«³⁵

Novo priložnost za urbanistični razvoj kraja je pomenil Podrobni urbanistični red za naselje Ig, ki ga je skupščina občine Ljubljana Vič – Rudnik sprejela na seji 16. marca 1976.³⁶ Predlog zanj je oktobra

²⁵ Prav tam.

²⁶ Prav tam.

²⁷ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 9.

²⁸ Prav tam, str. 6.

²⁹ Prav tam, str. 9–10.

³⁰ Prav tam, str. 8–9.

³¹ Prav tam, str. 18–20.

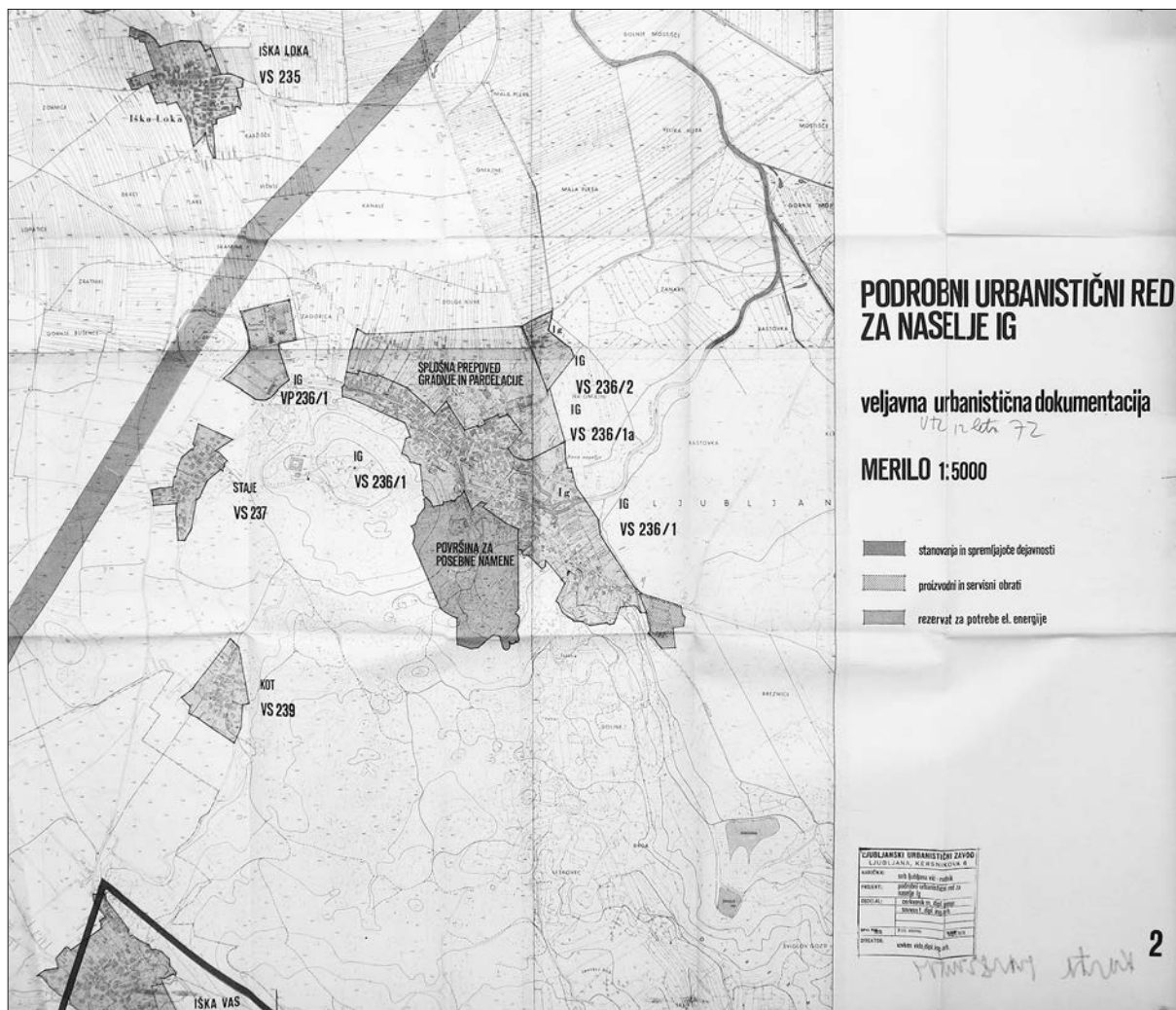
³² Prav tam, str. 23.

³³ Prav tam, str. 12–13.

³⁴ Prav tam, str. 23.

³⁵ Prav tam, str. 12.

³⁶ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Dostava projektov, 23. 8. 1976.



Podrobni urbanistični red za naselje Ig, veljavna urbanistična dokumentacija iz leta 1972
(SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150).

1974 izdelal Ljubljanski urbanistični zavod, nato je potekala njegova javna razgrnitev.³⁷ Na predlog je bilo podanih več pripomb, pri čemer so mu nekateri lastniki nasprotovali, saj so določene površine, ki so bile namenjene za zidavo, še vedno kmetijsko obdelovali, drugi pa so, nasprotno, želeli razširitev zazidalnega območja še na njihove parcele, na katerih so želeli graditi stanovanjske hiše (na zazidalnem območju Rastovka). Slednjim so dovolili razširitev zazidalnega območja proti vzhodu, če bi to dopuščal teren z vidika nosilnosti in vodnogospodarskih razmer. Prvim pa so ugodili le toliko, da so določili, naj se njihova zemljišča pozidajo v zadnji etapi.³⁸ Krajevna skupnost Ig in Petrol sta predlagala dopolnitev

urbanističnega reda z lokacijo bencinske črpalke ob Ižanski cesti ob vstopu v naselje Ig.³⁹ Petrol, ki je želel zgraditi črpalke na Igu, je menil, da bi taka lokacija zajela promet vseh motornih vozil iz Ljubljane. Prvotno je bila namreč predlagana lokacija vzhodno od Kovinske industrije Ig ob cesti Ig–Iška vas (ob opuščnem kamnolomu nasproti pokopališču). Ta lokacija bi bila zanje ugodna le v primeru, če bi prišlo do realizacije načrtovane obvozne ceste, ki bi potekala mimo Kovinske industrije Ig proti Iški vasi.⁴⁰

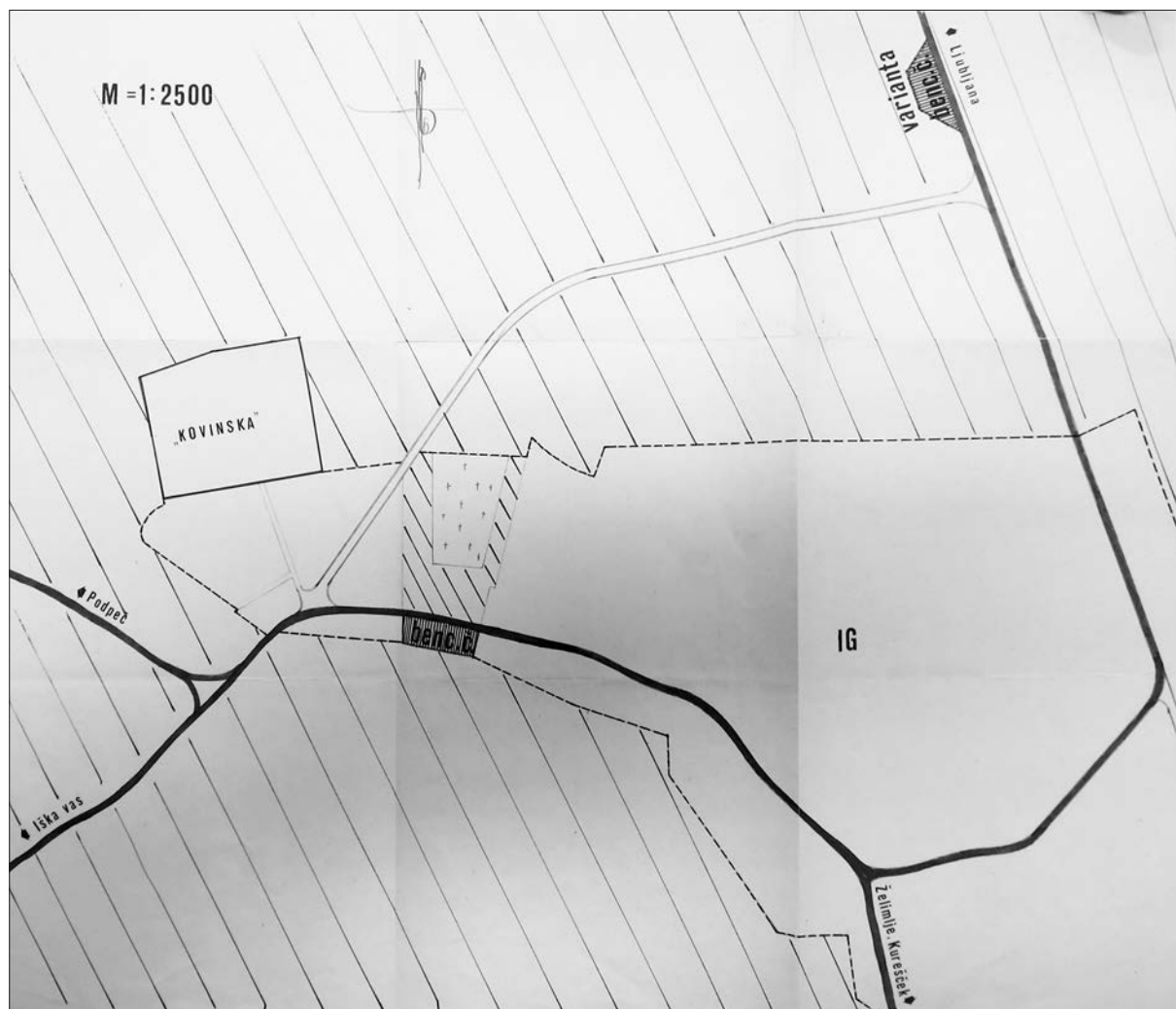
³⁷ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Sklep št. 350-11/73, 30. 6. 1975.

³⁸ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Obrazložitev k predlogu odloka o sprejemu podrobnega urbanističnega reda za območje naselja Ig, str. 1; SI ZAL LJU 80/1, t. e. 24, a. e. 53, Zapisnik 59. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti,

18. 4. 1974, Urbanistični red za naselja in območja v občini Ljubljana Vič – Rudnik, str. 4.

³⁹ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Obrazložitev k predlogu odloka o sprejemu podrobnega urbanističnega reda za območje naselja Ig, str. 2.

⁴⁰ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 39–40; SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Dopolnitev urbanističnega reda za naselje Ig, 29. 8. 1975.



Predvidena lokacija bencinske črpalke ob načrtovani obvoznici (SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150).

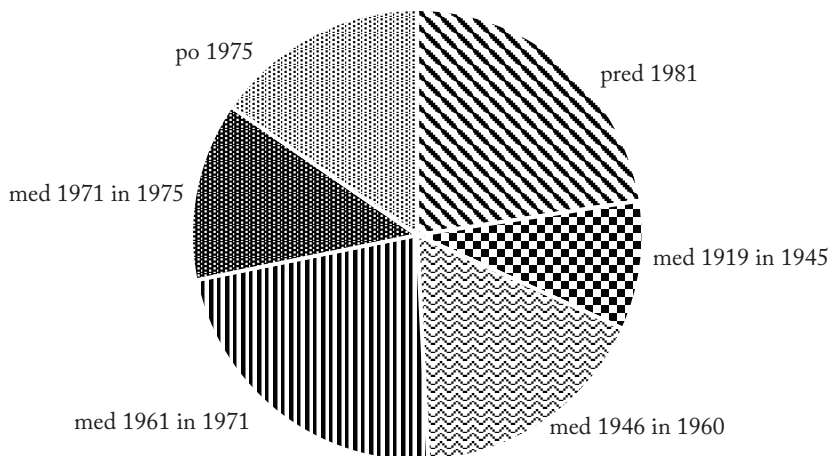
Podrobni urbanistični red je predvideval, da se bo število prebivalcev povečalo za trikrat, temu pa naj bi sledilo število zgrajenih stanovanjskih enot. Večinoma naj bi še naprej gradili individualne stanovanjske hiše na večjih parcelah z ohišnico, pri čemer naj bi se jim v bodoče pridružila še vrstna gradnja. Prostor za novogradnje je bil deloma predviden na že pozidanem območju, v vrzelih med obstoječimi objekti, zlasti pa na tistih nepozidanih predelih, kjer je bila stanovanjska gradnja mogoča. Podrobni urbanistični red je zazidljive površine razdelil na posamezne zazidalne otoke, ki so predstavljali smiselno zaokrožene celote. Glavna kriterija pri njihovem oblikovanju sta bila ohranitev vizualne podobe naselja s Pungartom kot naravno dominantno ter sožitje starih in novih gradenj. Vsa infrastruktura (šolstvo, varstvo otrok, trgovinska oskrba, zdravstvo, kulturne in druge dejavnosti) je bila zaradi gručaste zasnove naselja predvidena v njegovem središču, kar bi pomenilo, da bi bile vse zazidljive površine od te infrastrukture oddaljene največ 15 minut hoje. Lokacije proizvodnih dejavnosti

naj bi bile na robu naselja. Prav tako naj bi bil tranzitni promet speljan po dveh obvoznicah mimo naselja.⁴¹ Šolske športne površine in telovadnica naj bi bile namenjene tudi prebivalcem naselja. Zelene površine so bile predvidene znotraj zazidljivih površin ob stanovanjskih zgradbah, cestah in poteh. Večje zelene površine, ki naj bi se ohranile v naselju, pa so bile območje izvira in nadaljnega toka Ižice, varovalni pas ob pokopališču ter kmetijska površina na severnem robu naselja, ki pa je bila le začasno izvzeta iz urbanizacijskih posegov, saj je bila takrat še eksistenčnega pomena za lastnike, ki so se preživljali s kmetijstvom.⁴²

Sprejetje podrobnega urbanističnega reda je pripomoglo k večji urbanizaciji naselja in njegove okolice. Podatki kažejo, da se je struktura stanovanj v krajevni skupnosti Ig v 70. letih že dodobra spremenila – prevladovati so začele novogradnje, ki so

⁴¹ Prav tam, str. 21–24.

⁴² Prav tam, str. 37–38.



Struktura stanovanj na Igu glede na leto izgradnje (popis iz leta 1981)

bile bolje opremljene. Glede na popis iz leta 1981 je bilo v krajevni skupnosti Ig 592 stanovanj (od tega 576 naseljenih), povprečna velikost stanovanja je bila 60,4 m². 38,5 odstotka stanovanj je bilo dvosobnih, 26 odstotkov trosobnih, 20 odstotkov enosobnih, 11 odstotkov štirisobnih ter 3,5 odstotka pet- in večsobnih. 22 odstotkov stanovanj je bilo zgrajenih pred letom 1918, enak delež je bil tudi stanovanj, zgrajenih med letoma 1961 in 1971. 17 odstotkov stanovanj je bilo zgrajenih med letoma 1946 in 1960, 15 odstotkov po letu 1975 ter 12,5 odstotka med letoma 1971 in 1975. Le 9 odstotkov je bilo zgrajenih med letoma 1919 in 1945. 76,5 odstotka stanovanj je bilo opremljenih z vodovodom, kanalizacijo oziroma greznico in elektriko, 13 odstotkov le z vodovodom in elektriko, 8 odstotkov le z elektriko, 1,5 odstotka stanovanj pa je bilo neopremljenih. Kopalnico je imelo 63 odstotkov stanovanj, stranišče z izpiranjem 61 odstotkov. Večina stanovanj je bila v zasebni lasti, v družbeni lasti jih je bilo 40 oziroma 6,8 odstotka. 19 stanovanj oziroma 16 odstotkov je bilo registriranih za namen počitka in rekreacije.⁴³ Gradnja je bila tako intenzivna, da so zapisali: »Nekdaj izrazito obcestni naselji Ig in Iška vas sta zaradi močne pozidave v novejšem času te osnovne značilnosti izgubili in se pričeli dokaj brezoblično širiti. Na Igu spominja na ta tip predvsem glavna vaska cesta z značilno obulično zazidavo, kjer so stavbe skoraj praviloma obrnjene z ožjo fasado proti glavni cesti.«⁴⁴ Del novogradenj je še vedno potekal mimo urbanističnih smernic.

V začetku 80. let so bili uveljavljeni novi prostorski ureditveni pogoji za območje krajevnih skupnosti Ig, Iška vas in Tomišelj. Njihov namen je bil uskladiti delno spremenjene razvojne zahteve, ki so izvirale iz sprememb v organizaciji življenja, smernic o

urbanizaciji območja s stališča širšega prostorskega razvoja v okviru programa Ljubljana 2000 ter zahtev po zaščiti naravnih virov (to je vodnih virov, kmetijskih zemljišč, gozda, krajinskih parkov in naravnih rezervatov). Poleg tega naj bi skušali v zazidljive površine vključiti tudi gradnje, ki so nastale mimo načrtovanega razvoja.⁴⁵ Skupščina občine Ljubljana Vič – Rudnik je prostorske ureditvene pogoje, ki jih je januarja 1984 izdelal ZIL Tozd Urbanizem Ljubljana, sprejela 23. januarja 1985.⁴⁶ Ob tem so zapisali: »V krajevni skupnosti Ig se novogradnja širi kot zapolnitev vrzeli v že obstoječih naseljih, kjer so graditelji predvsem domačini in v novem naselju na Igu, kjer so graditelji tudi iz Ljubljane, Cerknice in Kranja. Na območju KS je malo možnosti za celovito novogradnjo, zaradi številnih rezervatov (vodarna Brest, JLA, KPD, kmetijska območja) in velikega deleža barjanskih površin. Možne so še zapolnitve vrzeli in pozidave obrobni gozdnih površin. V letu 1983 je bilo na območju KS Ig 30 počitniških hišic.«⁴⁷

Na podlagi novih prostorskih ureditvenih pogojev je bil sprejet zazidalni načrt VS 236 za naselje Ig, ki je določal štiri zazidalne otoke na vzhodu in severozahodu naselja s stanovanjskimi in eno stanovanjsko-obrtno cono.⁴⁸ Meje zazidalnih otokov so se z minimalnimi korekturami ujemale s tistimi, določenimi v Podrobnem urbanističnem redu za naselje Ig iz leta 1974, le en zazidalni otok je bil na željo Krajevne skupnosti Ig delno razširjen proti severovzhodu.⁴⁹ V severnem delu naselja je zaradi varovanja kmetijskih

⁴⁵ Prav tam, str. 1.

⁴⁶ Odlok o sprejemu prostorskih ureditvenih pogojev za krajevne skupnosti Ig, Iška vas in Tomišelj, Uradni list SRS, št. 4/1985, str. 227.

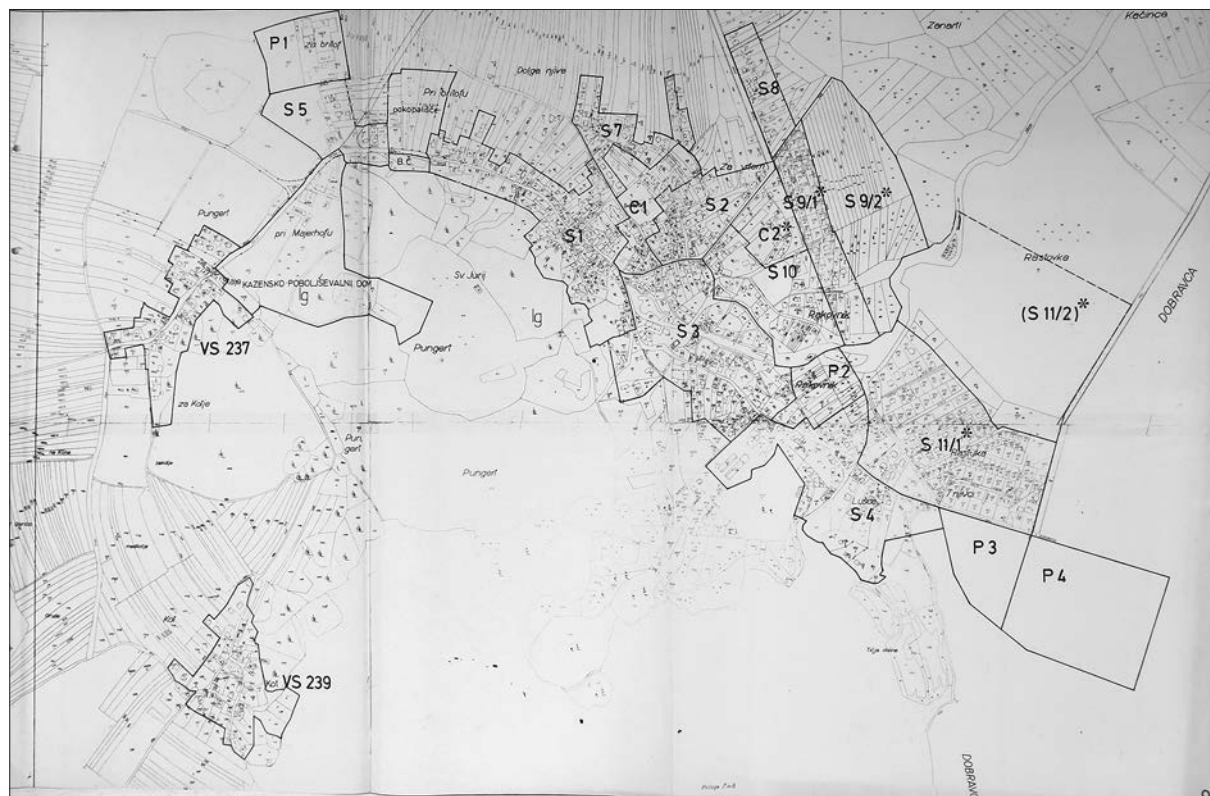
⁴⁷ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 136, a. e. 212, Prostorski ureditveni pogoji za območje KS Ig, Iška vas in Tomišelj, januar 1984, str. 49.

⁴⁸ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 159, a. e. 251, Zazidalni načrt VS 236 – Ig za zazidalne otoke S 9/1, S 9/2, S 10/1, S 11 in P 2, str. 1–3.

⁴⁹ Prav tam, str. 4.

⁴³ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 136, a. e. 212, Prostorski ureditveni pogoji za območje KS Ig, Iška vas in Tomišelj, januar 1984, str. 48–49.

⁴⁴ Prav tam, str. 84.



Načrt Iga z zazidalnimi otoki, Prostorski ureditveni pogoji za območje krajevnih skupnosti Ig, Iška vas in Tomišelj, 1984 (SI ZAL LJU 80/2, t. e. 247, a. e. 403).

površin odpadlo približno 12 hektarjev zazidljivih površin, za katere so predvidevali, da jih bodo urejali z zazidalnim načrtom ob nekoliko večji gostoti zazidave. Ohranjene so bile le površine v zazidalnem otoku za šest stanovanjskih blokov. Opuščene zazidljive površine so bile nadomeščene ob robu gozda na jugozahodu, predvsem pa na manj kakovostni zemlji v vzhodnem delu Iga.⁵⁰ Javna razprava o zazidalnem načrtu VS – 236 je potekala 26. novembra 1984 v kinodvorani na Igu, sprejet je bil marca 1985.⁵¹

Gradnja šestih stanovanjskih blokov, ki je bila del načrtno stanovanjske izgradnje mesta Ljubljana, se je na Igu pričela leta 1984. Ti stanovanjski bloki so v nekoliko večjem obsegu vplivali na demografsko in zunanjo podobo vasi, a tudi tu je pri gradnji prihajalo do zapletov. Dva bi morala biti zgrajena do konca leta 1985, a se je gradnja zamaknila zaradi težav pri izgradnji kanalizacije.⁵² Težave pri gradnji nove soseske je povzročil tudi nepopoln investicijski program. Gradnja stanovanj je bila sprva namenjena za prodajo na trgu, nakar je investitorstvo gradnje pre-

vzela Samoupravna stanovanjska skupnost Ljubljana oziroma njen odbor za solidarnost. Zato so morali stanovanja, ki so bila prvotno načrtovana v večjih merah, ponovno projektirati v okvirih, ki so veljali za solidarnostna stanovanja. Vse to je gradnjo zamaknilo za 15 mesecev. Ponovno se je zapletlo jeseni 1986, ko je Samoupravna stanovanjska skupnost Ljubljana odstopila kot investitor gradnje ostalih štirih blokov. V začetku leta 1987 sta bila prva dva bloka zgrajena, tehnični pregled opravljen, nista pa še imela uporabnega dovoljenja. Na ostale štiri bloke so opominjale le štiri gradbene jame. Hkrati so poročali, da se upravičenci do solidarnostnih stanovanj zaradi oddaljenosti od Ljubljane na Ig niso želeli seliti.⁵³

Kot vidimo, je bil Ig v 80. letih že deležen procesa suburbanizacije. V večji meri je namreč postal zanimiv za Ljubljano kot naseljitveno območje ter prostor, ki nudi možnost za rekreacijo in oddih. Nadaljevali so se tudi načrti za oskrbovanje Ljubljane s pitno vodo iz podtalnice Iškega vršaja.⁵⁴ »Gibanja v zadnjih letih, ko je pridobilo na vrednosti kmetijstvo, ko se začinja obraten tok z begom iz mest, pa spet dajejo vrednost Igu in njegovi okolici,« so ob tem zapisali v

⁵⁰ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 136, a. e. 212, Prostorski ureditveni pogoji za območje KS Ig, Iška vas in Tomišelj, januar 1984, str. 91.

⁵¹ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 159, a. e. 251, Vabilo, 21. 11. 1984; Odlok št. 350-11/84, 6. 3. 1985.

⁵² Kanalizacijski vozal na Igu, *Naša komuna*, 24. 9. 1985, št. 12, str. 4.

⁵³ Stanovanjski vozal na Igu, *Naša komuna*, 20. 1. 1987, št. 1, str. 2.

⁵⁴ Ig bo rasel v vsakem primeru, *Naša komuna*, 23. 11. 1982, št. 19, str. 6.

*Naši komuni.*⁵⁵ Število gospodinjstev na Igu je v tem obdobju naraščalo hitreje kot število prebivalcev, kar je bila posledica zviševanja življenjskega standarda in spremembe življenjskega sloga, saj je počasi izginjala navada, da je pod isto streho živelo več generacij.⁵⁶ Posledica zviševanja življenjskega standarda in spremembe življenjskega sloga pa je bila prav tako potreba po modernejši infrastrukturi in javnih servisih, ki bi celoviteje zadovoljevali potrebe prebivalstva.

Komunalna infrastruktura

Pomembne naloge krajevnih skupnosti so bile pospeševanje komunalne, gospodarske, socialne, zdravstvene in vzgojno-varstvene dejavnosti na svojem območju, gradnja in vzdrževanje vodovodov ter kanalizacije, pa tudi skrb za javne površine, krajevne ceste, javno razsvetljavo in pokopališča.⁵⁷ Krajevna skupnost Ig je obsegala naselja Ig, Kot, Staje, Dobravica, Kremenica, Sarsko, Iška vas, Iška, Gornji Ig, Iška Loka in Matena.⁵⁸ Za obravnavano obdobje je značilno, da je financiranje njihovega infrastrukturnega razvoja večkrat izpadlo iz letnih načrtov občine Ljubljana Vič – Rudnik, kar je pri ljudeh sprožalo nejevoljo, včasih pa so o tem odkrito spregovorili tudi občinski odborniki iz teh krajev.⁵⁹ Leta 1975 je na primer odbornik krajevne skupnosti Ig Modic na široko opisal infrastrukturne izzive svojega okolja, ki so segali od ureditve transformatorskih postaj, asfaltiranja cest in razvoja trgovske mreže do razširitve šolskih prostorov in ureditve telefonske centrale.⁶⁰ Prosil je, naj se predlogi krajevne skupnosti uvrstijo v končni program razvoja občine za obdobje 1976–1980, »ker je tako nemogoče da bi izpadlo iz plana tako veliko območje občine kot je Ižansko.«⁶¹ Z vsemi opisanimi – in še marsikaterimi drugimi – izzivi so se spopadali počasi, pri tem pa je bil vedno znova potreben družbeni angažma domačinov.

Ena večjih infrastrukturnih izzivov v naselju sta celotno obdobje socializma ostajala vodovod in oskrba s pitno vodo. Težave so se vrstile tudi v obravnavanem obdobju. Vodovod za Ig in okoliška naselja je bil deloma zgrajen pred prvo svetovno vojno. Takrat je bil zajet površinski tok potoka Krvavice, a vodovod je v taki obliki zadostoval le do začetka tridesetih let 20. stoletja. Iz ohranjenih virov vidimo, da sta se Ig in bližnja okolica po koncu druge svetovne vojne napajala iz lastnega izvira, to je iz Studenca sredi Iga (pod cesto in hišami). Izvir je bil kraški, kalnost in slaba bakteriološka slika pa sta že zgodaj pokazali na njegovo neustreznost. Kljub temu so vodo tudi v kasnejših letih črpali v rezervoar nad Igom, iz katerega so jo distribuirali uporabnikom. Iz obstoječih virov ni razvidno, koliko uporabnikov je takratni vodovod dejansko oskrboval, že v 50. letih pa lahko spremljamo nenehna prizadevanja za njegovo popravilo in obnovo, kar nam daje vedeti, da prebivalcev ni ustrezno oskrboval s pitno vodo.⁶²

V prvi polovici leta 1961 sta bila izdelana investicijski program in projekt za rekonstrukcijo vodovoda na Igu, a dela so potekala zelo počasi. S prvo etapo so pričeli v drugi polovici leta, največji delež denarja pa so prispevali občani s samoprispevkom.⁶³ V začetku leta 1962 je bil za rekonstrukcijo vodovoda potrjen še predlog o uvedbi posebnega krajevnega samoprispevka v naravi, ki je obsegal kopanje jarkov, polaganje cevi in prispevek v lesu iglavcev. Pri individualnih zadolžitvah posameznih zavezancev (to so bili zasebni kmetijski proizvajalci, obrtniki, samostojni in svobodni poklici, delavci in uslužbenci, ki so imeli stalno bivališče na območju vasi Ig pri Ljubljani, Staje, Iška vas, Kot in Iška) so upoštevali njihovo gospodarsko moč.⁶⁴ V šolski kroniki pa so v šolskem letu 1961/62 zapisali: »Po več kot 20. letih je stekel vodovod.«⁶⁵ Svečana otvoritev vodovoda je bila

⁵⁵ Prav tam.

⁵⁶ Prav tam. Prim. tudi Gestrin, *Svet pod Krimom*, str. 142.

⁵⁷ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 20, a. e. 44, Zapisnik 28. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 24. 6. 1971, Analiza /problematika/ krajevnih skupnosti občine Ljubljana – Vič – Rudnik, str. 2–3.

⁵⁸ Prav tam, str. 9.

⁵⁹ Gl. SI ZAL LJU 80/1, t. e. 27, a. e. 59, Zapisnik 13. seje zbora združenega dela in zbora krajevnih skupnosti, 24. 6. 1975, Obravnava osnutka družbenega plana razvoja občine Ljubljana Vič – Rudnik, str. 28–30; SI ZAL LJU 80/1, t. e. 35, a. e. 75, Zapisnik 20. seje zbora krajevnih skupnosti, 23. 1. 1980, Obravnava in sprejem osnutka smernic Ljubljane in ljubljanskih občin do leta 2000, str. 3; SI ZAL LJU 80/1, t. e. 35, a. e. 75, Zapisnik 20. seje zbora krajevnih skupnosti, 23. 1. 1980, Obravnava in sprejem osnutka programa dela skupščine občine in njenih zborov za leto 1980, str. 15–17.

⁶⁰ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 27, a. e. 59, Zapisnik 13. seje zbora združenega dela in zbora krajevnih skupnosti, 24. 6. 1975, Obravnava osnutka družbenega plana razvoja občine Ljubljana Vič – Rudnik, str. 28–29.

⁶¹ Prav tam, str. 30.

⁶² SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 51; Piškurič, Ig od leta 1952, str. 168–169.

⁶³ SI ZAL LJU/80/1, t. e. 2, a. e. 3, Zapisnik 7. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev, 19. 8. 1961, Obravnava poročila o izvršitvi družbenega plana in proračuna Občine Ljubljana – Vič – Rudnik za I. polletje 1961, str. 23; SI ZAL LJU/80/1, t. e. 3, a. e. 4, Zapisnik 14. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev, 28. 2. 1962, Analiza realizacije družbenega plana za leto 1961, str. 76.

⁶⁴ SI ZAL LJU/80/1, t. e. 1, a. e. 1, Obrazložitev predloga dnevnega reda 15. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ter 13. skupne seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana – Vič – Rudnik, 31. 3. 1962, str. 2; SI ZAL LJU/80/1, t. e. 3, a. e. 4, Zapisnik 15. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev, 31. 3. 1962, Poročilo in predlog k odloku o vpeljavi posebnega krajevnega prispevka za rekonstrukcijo vodovoda za vasi Ig pri Ljubljani, Staje, Iška vas, Kot in Iška; SI ZAL LJU/80/1, t. e. 3, a. e. 4, Zapisnik 15. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev, 31. 3. 1962, Odlok in predlog k odloku o vpeljavi posebnega krajevnega prispevka za rekonstrukcijo vodovoda za vasi Ig pri Ljubljani, Staje, Iška vas, Kot in Iška, 31. 3. 1962, str. 1–2.

⁶⁵ SI ZAL LJU 460, t. e. 1, Šolska kronika državne ljudske šole na Igu, str. 120.

napovedana za december 1961, so poročali v *Naši komuni* in zapisali: »Te dni je na Igu vse živo – mladina in odrasli, med njimi smo videli tudi pionirje, ki kopljejo in polagajo zadnje metre cevi.«⁶⁶

Kljub poročanju o otvoritvi so dela na vodovodnem omrežju z različno intenzivnostjo potekala tudi v naslednjih letih. Leta 1962 so poročali, da so zaradi pomanjkanja finančnih sredstev izvedli le nekaj manjših del, ki so jih plačali iz sredstev vodovodnega odbora,⁶⁷ posamezna dela so bila izvedena tudi leta 1963.⁶⁸ Razširitvena dela so nato z majhnimi koraki napredovala tako leta 1965 (tega leta preberemo, da je bilo v krajevni skupnosti Ig 8 kilometrov krajevnega vodovoda) kot leta 1966, nadaljnja sredstva pa so bila predvidena tudi za leto 1967.⁶⁹ Krajevne skupnosti, ki so morale same skrbeti za nadgradnjo in razširitev vodovodov ter razna vzdrževalna dela, so se za sredstva potegovala ob vsakoletnih načrtih dela občine Ljubljana Vič – Rudnik. Zaradi skromnih investicijskih sredstev, s katerimi je razpolagala občina, pa je med njimi prihajalo tudi do prerekanj, katera denar bolj potrebuje.⁷⁰ V eni od takih razprav je predstavnik Iga Karl Pfundner, sicer ravnatelj izžanske osnovne šole, povedal: »Sredstva v višini 4 milijone din za vodovod in ostalo, bodo v letošnjem letu še preskromna za vse dejavnosti, ki jih ima krajevna skupnost predvidene. Ves primanjkljaj bo krit s samoprispevkom.«⁷¹ A že leta 1968 so sredstva za obnovo vodovodnega sistema zopet izpadla iz predlo-

ga proračuna, čeprav je krajevna skupnost Ig prejela odločbo sanitarne inšpekcije, ki ji je nalagala sanacijo neustreznega zajetja, zgrajenega leta 1910.⁷² Tudi v naslednjih letih je krajevna skupnost pogosto izpadla pri dodeljevanju dodatnih sredstev za reševanje težav z vodovodom.⁷³ Krajsani so z različnimi samoprispevki in prostovoljnimi delom med letoma 1965 in 1970 pomagali pri manjših delih na vodovodu, krajevna skupnost pa je v obnovo preusmerjala sredstva, ki jih je dobila za redno poslovanje.⁷⁴

Kljub vsem naporom izžanski vodovod v začetku 70. let ni ustrezal sanitarnim zahtevam, vodo pa so morali klorirati. Dela za potencialno sanacijo so vključevala tudi raziskavo podtalnice, za katero pa se je hkrati zanimal Mestni vodovod Ljubljana.⁷⁵ A kmalu se je izkazalo, da so želeli odkrite zaloge vode nameniti izključno za oskrbo Ljubljane s pitno vodo. Izgradnja vodarne je bila načrtovana v Brestu (dograjena je bila v začetku 80. let). Ta namera je poskrbela za nemalo slabe volje na Igu in v sosednjih krajevnih skupnostih, ki niso bile predvidene za priklp na omenjeno vodarno. Zato je delegat krajevne skupnosti Ig Franci Brenčič v razpravi pripomnil: »Popolnoma se strinjam, da je potrebno z vodo, katere je na Barju edino veliko, oskrbeti tiste, ki danes pijejo higiensko oporečno vodo in se ta voda črpa izpod njihovih nog. Ne strinjamo se, da se skozi območja izpeljujejo vodovode od magistrale-avtoceste za nekoga, ki je pač higiensko neoporečen in je vode verjetno bolj potreben, kot tisti, ki na tem območju žive. Smatramo, da je nesprejemljivo stališče pristojnih organov in organizacij skupščine mesta Ljubljane in delovnih organizacij, ki na tem delajo, da se lokalni vodi (konkretno na Igu) ne morejo priključiti na ta vodovod.«⁷⁶

Leta 1984 se je območje krajevne skupnosti Ig še vedno v celoti oskrbovalo z vodo iz lokalnega vodovodnega sistema, ki je bila občasno še vedno ne-

⁶⁶ Ig, *Naša komuna*, 29. 11. 1961, št. 10, str. 7.

⁶⁷ SI ZAL LJU/80/1, t. e. 3, a. e. 5, Zapisnik 19. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev, 30. 6. 1962, Poročilo sveta za komunalne zadeve ObLO Ljubljana – Vič – Rudnik za prvo polletje 1962, str. 6.

⁶⁸ SI ZAL LJU/80/1, t. e. 5, a. e. 8, Zapisnik 5. ločene seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 21. 9. 1963, Poročilo o izpolnjevanju družbenega plana za leto 1963 občine Ljubljana – Vič – Rudnik, str. 32.

⁶⁹ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 10, a. e. 20, Zapisnik 43. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 16. 12. 1965, Analiza pogojev gospodarjenja v letu 1965, str. 61; SI ZAL LJU 80/1, t. e. 12, a. e. 23, Zapisnik 54. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 13. 10. 1966, Poročilo in zaključni račun komunalnega sklada za leto 1965 in problematika komunalnega urejanja na območju občine Ljubljana – Vič – Rudnik, str. 20; SI ZAL LJU 80/1, t. e. 11, a. e. 21, Zapisnik 47. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 10. 3. 1966, Poročilo in predlog proračuna občine Ljubljana – Vič – Rudnik za leto 1966 (denarni podatki v novih dinarjih), str. 6; SI ZAL LJU 80/1, t. e. 12, a. e. 25, Zapisnik 59. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 2. 2. 1967, Analiza pogojev gospodarjenja v letu 1967 in predlog osnutka proračuna občine za leto 1967 ter predlog sklica zborov volivcev in zborov delovnih ljudi v delovnih organizacijah, str. 11.

⁷⁰ Gl. SI ZAL LJU 80/1, t. e. 11, a. e. 21, Zapisnik 47. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 10. 3. 1966, razprava k točki Obravnava in sprejem resolucije o usmeritvi razvoja občine v letu 1966 in proračuna občine za leto 1966, str. 40–47.

⁷¹ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 13, a. e. 26, Zapisnik 62. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 30. 3. 1967, razprava k predlogu resolucije o usmeritvi občine v letu 1967 in predlogu proračuna občine Ljubljana Vič Rudnik za leto 1967, str. 18.

⁷² SI ZAL LJU 80/1, t. e. 14, a. e. 31, Zapisnik 15. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 28. 3. 1968, razprava k Predlogu resolucije o usmeritvi razvoja občine Ljubljana Vič Rudnik v letu 1968 in k Predlogu odloka o proračunu občine Ljubljana – Vič – Rudnik za leto 1968 ter Predlogu odloka o spremembi odloka o sredstvih za financiranje vzgoje in izobraževanja ter predloga finančnih načrtov posebnih računov za leto 1968, str. 23.

⁷³ Gl. SI ZAL LJU 80/1, t. e. 19, a. e. 43, Zapisnik 27. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 20. 5. 1971, Pojasnila in odgovori na predloge in sklepe zborov volivcev, ki so bili v času od 20. februarja do 5. marca 1971, str. 14.

⁷⁴ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 20, a. e. 44, Zapisnik 28. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 24. 6. 1971, Analiza /problematika/ krajevnih skupnosti občine Ljubljana – Vič – Rudnik, str. 83–84.

⁷⁵ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 51; SI ZAL LJU 80/1, t. e. 24, a. e. 52, Zapisnik 55. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 24. 1. 1974, Spisek vodovodov in ustreznost pitne vode občine Ljubljana Vič – Rudnik, str. 3.

⁷⁶ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 36, a. e. 77, Zapisnik 26. seje zbora krajevnih skupnosti, 16. 7. 1980, Obravnava osnutka dogovora o temeljnih družbenega plana mesta Ljubljane za obdobje 1980–1985, str. 18–19.



Pogled na Ižico iz leta 1965. Na levi vidimo ozek lesen most, ki je dal ime predelu Zabrv, v ozadju pa poslopje žage (arhiv družine Piškurič).

ustrezne kakovosti in jo je bilo treba klorirati.⁷⁷ Tudi v naslednjih letih ni bilo jasno, na kateri vodovod se bo Ižancem uspelo priključiti, zato so lahko le obnavljali dotrajani krajevni vodovod. Leta 1985 so zamenjali 1,2 kilometra cevi, podobno opravilo so načrtovali tudi leta 1986.⁷⁸ Delegacija krajevne skupnosti pa je ob sprejemanju dogovora o temeljnih družbenega plana občine Ljubljana Vič – Rudnik za obdobje 1986–1990 oskrbo z vodo izpostavila kot eno največjih težav. Povedali so: »Sanacija vodooskrbe na področju vodovoda Ig – Iška vas zajema poleg sanacije črpališča, ki je bila v danem trenutku izbrana za najhitrejšo začasno rešitev, tudi sanacijo celotnega vodovodnega omrežja, izdelavo podzemnega katastra za omenjeno področje, priključitev na mestni vodovod in prevzem v upravljanje. Glede na dosedanja velika vlaganja uporabnikov vodovoda pri novogradnji, vzdrževanju in popravilih smo prepričani, da bodo z enako zavzetostjo in odgovornostjo obnavljali in dograjevali objekte vodooskrbe, vendar predvidena vlaganja daleč presegajo zmožnosti izključno uporabnikov. Zato pričakujemo večje angažiranje širše družbene skupnosti za dokončno ureditev vodooskrbe na našem področju.«⁷⁹

⁷⁷ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 136, a. e. 212, Prostorski ureditveni pogoji za območje KS Ig, Iška vas in Tomišelj, januar 1984, str. 47, 106.

⁷⁸ Stane Jesenovec, Ko presenetijo Ižanci, *Naša komuna*, 18. 2. 1986, št. 3, str. 5.

⁷⁹ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 46, a. e. 97, Zapisnik 27. seje zбора krajevnih skupnosti, 24. 4. 1985, Pisni predlogi, pripombe,

Kanalizacija, kolikor jo je na Igu sploh bilo,⁸⁰ je bila zgrajena za odvajanje meteorne vode in speljana v melioracijske jarke ali potoke. Zgrajena je bila le v severozahodnem delu naselja, a je bila tudi tam neurejena. Večina fekalnih vod je bila speljana preko greznic, nekatere pa celo neposredno v občestne jarke in meteorne kanale, kar je slabo vplivalo na okolje in zlasti v sušnem času povzročalo smrad.⁸¹ »Ljudje uporabljajo sistem greznic. Zabrv pa je v nezavidljivem položaju, ker je tam talna voda zelo visoka. Cestno podjetje preganja mnoge, ker speljujejo obtok v občestne jarke,« so leta 1971 zapisali v *Naši komuni* ob vprašanju, zakaj se v spodnjem delu Iga nabira gnojnica.⁸² Idejni projekt za kanalizacijo s čistilno napravo ob Ižici je bil sicer v začetku 70. let že izdelan,⁸³ a do njegove realizacije zaradi pomanjkanja sredstev ni prišlo, zato je prihajalo do težav pri upravljanju z odpadnimi vodami.⁸⁴ Jakopin je menil, da se vrtijo v začaranem krogu, »iz

stališča k osnutku dogovora o temeljnih družbenega plana občine Ljubljana Vič – Rudnik za obdobje 1986–1990, str. 3.

⁸⁰ Leta 1965 na primer omenjajo krajevno kanalizacijo v dolžini 150 metrov. Gl. SI ZAL LJU 80/1, t. e. 10, a. e. 20, Zapisnik 43. seje občinskega zбора in zбора delovnih skupnosti, 16. 12. 1965, Analiza pogojev gospodarjenja v letu 1966, str. 61.

⁸¹ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 13, 52.

⁸² Milovan Dimitrić, Krajevni praznik v upornem Igu, *Naša komuna*, junij 1971, št. 6, str. 4.

⁸³ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 52.

⁸⁴ Milovan Dimitrić, Ižanci delajo in uspevajo, *Naša komuna*, 14. 6. 1976, št. 6, str. 4.

katerega brez denarja ne moremo in ne moremo ven. Trenutno vse to rešujemo s ponikalnicami, v katere speljemo odplake, nekateri pa imajo greznice. To bo kmalu postal resen in nerešljiv problem, če se ga ne bomo lotili z vsemi ustreznimi financami.«⁸⁵ Podrobni urbanistični red iz leta 1974 prav tako ni predvideval večjih vodnogospodarskih posegov, tudi ob predvidenem povečanju števila prebivalstva. Novi zazidalni kompleksi so bili načrtovani pretežno na propustnih tleh in naj ne bi bili ogroženi od površinskih vod. Predvidevali so le ureditev potoka Draščica, zamenjavo oziroma povečanje propusta pod asfaltno cesto ter izkop nekaj manjših melioracijskih jarkov. Vse fekalne oziroma odpadne vode je bilo načeloma obvezno speljati ločeno v greznico ali čistilno napravo, industrija naj bi imela po potrebi tudi predčiščenje. Meteorne vode naj bi vodili neposredno v Ižico ali ponikalnice. Urejanje Ižice v kraju ni bilo predvideno, ob njej naj bi uredili le manjše rekreacijske pasove ali zelenice.⁸⁶

Kljub opisanim načrtom ustreznega kanalizacijskega omrežja na Igu sredi 80. let še ni bilo.⁸⁷ Zazidalni načrt VS 236 za naselje Ig, sprejet leta 1985, je zaradi slabe komunalne urejenosti naselja le še enkrat predlagal celostno rešitev problematike.⁸⁸ Leta 1985 je bilo lokacijsko dovoljenje za čistilno napravo na Igu sicer pridobljeno, čakali so še na gradbeno dovoljenje, krajevna skupnost pa vseh premoženjsko-pravnih zadev ni mogla rešiti sporazumno.⁸⁹ A kmalu se je ponovno zapletlo pri izgradnji kanalizacije in čistilne naprave, ki sta bili potrebni za izgradnjo stanovanjske soseske šestih blokov. Zaradi omejenih finančnih sredstev in visoke inflacije je bilo do predvidenega roka zgrajenih le 600 metrov povezovalnega kanala, kar je pomenilo tudi zamik pri gradnji soseske.⁹⁰ Tudi leta 1986 je bila kanalizacija še vedno v izgradnji. Toda kanalizacijski vod, ki je potekal med bloki in čistilno napravo, ni predvideval priključkov za ostale individualne hiše, zato so se domačini spraševali, kako bodo uredili drugotni vod in posamične priključke.⁹¹ Hkrati so na Igu opozarjali na nesmotrno porabo sredstev, saj bi lahko ob urejanju kanalizacije polagali tudi novo vodovodno infrastrukturo, da ne bi dvakrat razkopavali ceste in polagali asfalta.

»Predlog je bil v ustreznih službah sicer prevzet, žal pa ne tudi uresničen,« so zapisali.⁹² Prvi projekti za kanalizacijo in v starem delu Iga in v naselju Rastuka so bili izdelani šele leta 1989.⁹³

Tudi odstranjevanje smeti in odpadkov sprva ni bilo ustrezno urejeno. »Danes predstavljajo problem predvsem večji kosovni odpadki. Proizvodne organizacije imajo urejen odvoz odpadnih snovi. Z naraščajočo urbanizacijo se bo povečala tako količina smeti kot ostalih odpadkov. Opuščena gramoznica ob cesti Ig – Podpeč, kjer se že danes priložnostno odlaga smeti, je za deponijo smeti neprimerna, ker je na Iškem vršaju predvideno črpališče podtalnice za potrebe Ižanskega vodovoda. Kot začasno rešitev predlagamo lokacijo za deponijo v primerni globeli na Pungartu. Kasneje bo treba problem odlaganja smeti reševati v okviru ljubljanskih odlagališč,« so zapisali sredi 70. let.⁹⁴ Kako so v naslednjih letih urejali odvoz smeti, ni zapisano, a komunalno podjetje Snaga je leta 1984 že redno odvažalo smeti in odpadke na centralno deponijo Barje pri Ljubljani, medtem ko lokalne deponije niso bile predvidene.⁹⁵ Krajane je mučilo predvsem to, da so jih pri plačilu odvoza enačili z mestnim prebivalstvom, ki je imelo po eni strani odvoz boljše urejen, več je bilo zabojnikov za smeti, po drugi strani pa so na vasi biološke odpadke namenjali za kompost ali živalsko krmo.⁹⁶

Električna energija je na Ig prihajala iz razdelilne transformatorske postaje Grosuplje, po daljnovodu Grosuplje–Vrhnika. Daljnovod je bil zgrajen med letoma 1936 in 1939, Ig je bil na električno omrežje slavnostno priključen 26. novembra 1939.⁹⁷ Julija 1961 je podjetje Elektro Ljubljana – okolica dobilo gradbeno dovoljenje za gradnjo transformatorske postaje na Igu.⁹⁸ V dokumentaciji za pridobitev gradbenega dovoljenja so zapisali: »V zvezi z urbanistično obdelavo vasi Ig ter gradnjo novih stanovanjskih hiš ter javnih zgradb, se nam samo od sebe postavlja vprašanje preskrbe istih s kvalitetno električno energijo. Z ozirom na to, da je splošno znano, da je električno omrežje vasi Ig zastarelo in dotrajano, postaja to vprašanje še bolj pereče. Iz meritev, ki so bile izvedene že leta 1958 je razvidno, da so napetostne prilike zelo slabe, posebno na konceh vodov, ki so zelo dolgi.«⁹⁹ Podjetje Elektro

⁸⁵ Prav tam.

⁸⁶ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 41.

⁸⁷ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 136, a. e. 212, Prostorski ureditveni pogoji za območje KS Ig, Iška vas in Tomišelj, januar 1984, str. 47.

⁸⁸ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 159, a. e. 251, Zazidalni načrt VS 236 – Ig za zazidalne otoke S 9/1, S 9/2, S 10/1, S 11 in P 2, str. 7.

⁸⁹ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 45, a. e. 96, Zapisnik 15. skupnega zasedanja zbora združenega dela, zbora krajevnih skupnosti in družbenopolitičnega zbora, 6. 3. 1985, Predlog zazidalnega načrta VS 236 Ig za območje zazidalnih otokov S 9/1, S 9/2, S 10/1, S 11 in P 2, str. 28.

⁹⁰ Kanalizacijski vozeli na Igu, *Naša komuna*, 24. 9. 1985, št. 12, str. 4.

⁹¹ Stane Jesenovec, Ko presenetijo Ižanci, *Naša komuna*, 18. 2. 1986, št. 3, str. 5.

⁹² Prav tam.

⁹³ B. Vrhovec, Na Igu so praznovali, *Naša komuna*, 20. 6. 1989, št. 9/10, str. 4.

⁹⁴ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 33.

⁹⁵ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 136, a. e. 212, Prostorski ureditveni pogoji za območje KS Ig, Iška vas in Tomišelj, januar 1984, str. 47, 103.

⁹⁶ Stane Jesenovec, Ko presenetijo Ižanci, *Naša komuna*, 18. 2. 1986, št. 3, str. 5.

⁹⁷ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 42; Ižanci so dobili elektriko, *Slovenec*, 26. 11. 1939, št. 272a, str. 5.

⁹⁸ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 65, a. e. 109, Odločba št. 3922-E/1, 27. 7. 1961.

⁹⁹ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 65, a. e. 109, Idejna energetska rešitev napajanja Iga z ozirom na njegov urbanistični razvoj, str. 1.

Ljubljana – okolica je s prenovno električnega omrežja pričelo šele leta 1961, pri čemer so z lastnim delom pomagali tudi krajanjani.¹⁰⁰ Na Igu je do takrat obratovala le ena transformatorska postaja, ki je oskrbovala tudi vasi Iška Loka in Staje. Težavo so pomenili predolgi nizkonapetostni vodi, saj je bila razdalja do zadnjega odjemalca na Igu kar dva kilometra.¹⁰¹ Čeprav je bilo prebivalstvo Iga takrat še večinoma kmečko, so predvidevali, da se bo njegova struktura kmalu spremenila, število prebivalcev pa podvojilo.¹⁰² »Vzporedno z naraščanjem prebivalstva bo naraščala tudi potreba po električni energiji. S prihodom delavcev in presnavljanjem kmečkega prebivalstva v delavskega, bo seveda potreba po električni energiji močno narasla. /.../ Na Igu, kjer je danes skoraj 100% kmečko prebivalstvo, bi bilo v bodoče zelo težko določiti koliko bo kmečkih in koliko delavskih gospodinjstev. Poleg tega je mogoče nastajanje novih kmečko – delavskih gospodinjstev, kjer je en družinski član delavec, ostali pa kmetje,« so zapisali.¹⁰³ Glede na predvideni razvoj vasi (v začetku 60. let so gradili nove prostore Kovinske industrije Iga na robu vasi in novo šolo, ob tem pa so načrtovali še stanovanjsko izgradnjo in nekatere javne servise) so menili, da vas nujno potrebuje dve transformatorski postaji. Ena bi napajala središče vasi z novim naseljem, druga pa del Iga na cesti proti Škofljici in Ljubljani. Za razvoj v nadaljnjih desetletjih so predvidevali še izgradnjo tretje postaje.¹⁰⁴ Kot se je izkazalo že v naslednjem desetletju, so bile opisane ocene porabe električne energije podcenjene.

17. maja 1967 je na Igu zasvetila javna razsvetljava.¹⁰⁵ Občina Ljubljana Vič – Rudnik se je do konca desetletja s podjetjem Elektro Ljubljana – okolica dogovorila za več transformatorskih postaj na podeželju, med drugim tudi za Iga – center, a njena realizacija je zamujala.¹⁰⁶ »Iz prvotnega proračuna so izpadla sredstva za investicije za trafo postaje. Mene to skrbi in bojim se, ker imam slabe izkušnje s podjetjem Elektro Ljubljana – okolica. Na celem našem območju niso v 40-letih naredili nič drugega kakor, da vzdržujejo staro električno napeljavo. Pred 40. leti je bila elektrika potrebna samo za luč, sedaj pa so gospodinjstva že močno modernizirana. Za proračun je to boljše, samo kje je garancija, da bo podjetje šlo v investicije na našem območju. Mi nimamo nobenega programa od te enote (Elektro Ljubljana – okolica) in prosil bi, da se tukaj nekaj ukre-

ne. Na Igu ni predvidene trafo postaje. Ižanska kovinska industrija je s tem podjetjem podpisala pogodbo za 7 milijonov za izgradnjo trafo postaje pred tremi leti, vendar pogodba še danes ni realizirana. Če bi dali finančna sredstva krajevnim skupnostim in bi te postavile obišje, bi bilo boljše,« je bil ob sprejemanju proračuna za leto 1969 kritičen Jakopin.¹⁰⁷ Leta 1971 je v pogovoru za Našo komuno povedal: »Trafopostaja bi že stala, če se ne bi zataknilo pri zemljišču. V začetku nam je lastnik obljubil zemljišče, kasneje pa je to preklical in iskati smo morali novo lokacijo v bližini, ki bi ustrezala že narejenim načrtom. Vse je že zmerjeno in v avgustu bodo začeli graditi, sicer zapade kredit odobren za gradnjo.«¹⁰⁸

V 70. letih je bil daljnovod dotrajan tako v mehanskem (dotrajani drogovi) kot električnem pogledu, saj je obratoval na meji termične obremenljivosti. Prihajalo je tudi do večjih padcev napetosti.¹⁰⁹ »Električno omrežje na Igu je zelo obremenjeno. Komaj, komaj je še mogoče dobiti priključek, pa še to ne povsod. Mi-zarsko podjetje bi moralo narediti svojo TP, pa tudi žic bi bilo treba zamenjati, vsaj večji delež. Ponekod imajo elektriko le izven hiše. So pa tudi primeri, ko ljudje ne morejo gledati niti televizije, tako šibek je tok,« so na primer zapisali leta 1976.¹¹⁰ Na območju Iga so bile takrat sicer že štiri transformatorske postaje, omrežje je bilo v glavnem izvedeno prostozračno. Zapisali so, da je bil večji del omrežja zastarel, razen omrežja transformatorske postaje Iga – center, ki je bilo rekonstruirano leta 1972, in nekaterih drugih krajših odsekov omrežja. Večji porabniki električne energije so bili industrija, obrt, šola in vrtec. Večjo porabo električne energije je narekoval tudi nov življenjski slog, ki je prišel z rastjo življenjskega standarda in poskrbel, da so vse bolj izginjale razlike v načinu življenja mestnih in podeželskih prebivalcev. Zato so menili, da bi naselje potrebovalo nadgradnjo omrežja.¹¹¹ Do večjih nadgradenj očitno ni prišlo, saj so tudi sredi 80. let zaznavali potrebo po novih transformatorskih postajah, in sicer tako za novo naselje stanovanjskih hiš na Igu kot za naselji Kot in Matena.¹¹² Je pa leta 1977 potekala zaključna faza gradnje južne trase daljnoveoda od Ljubljane do Divače, ki je bila speljana v neposredni bližini Iga proti Krimu in naprej na Primorsko.¹¹³

Slaba urejenost cest je bila naslednja težava, s katero so se soočali prebivalci Iga. V 60. letih sledimo

¹⁰⁰ Prav tam; SI ZAL LJU/80/1, t. e. 3, a. e. 4, Zapisnik 14. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev, 28. 2. 1962, Poročilo o delu krajevnih odborov, 19. 2. 1962, str. 3.

¹⁰¹ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 65, a. e. 109, Idejna energetska rešitev napajanja Iga z ozirom na njegov urbanistični razvoj, str. 1–2.

¹⁰² Prav tam, str. 6.

¹⁰³ Prav tam, str. 7–8.

¹⁰⁴ Prav tam, str. 7–13.

¹⁰⁵ SI ZAL LJU 460, t. e. 1, Šolska kronika državne ljudske šole na Igu, str. 120.

¹⁰⁶ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 16, a. e. 34, Zapisnik 25. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 27. 2. 1969, razprava k Obravnavi in sprejemu predloga odloka o proračunu občine Ljubljana – Vič – Rudnik za leto 1969, str. 26–28.

¹⁰⁷ Prav tam, str. 26.

¹⁰⁸ Milovan Dimitrić, Krajevni praznik v upornem Igu, Naša komuna, junij 1971, št. 6, str. 4.

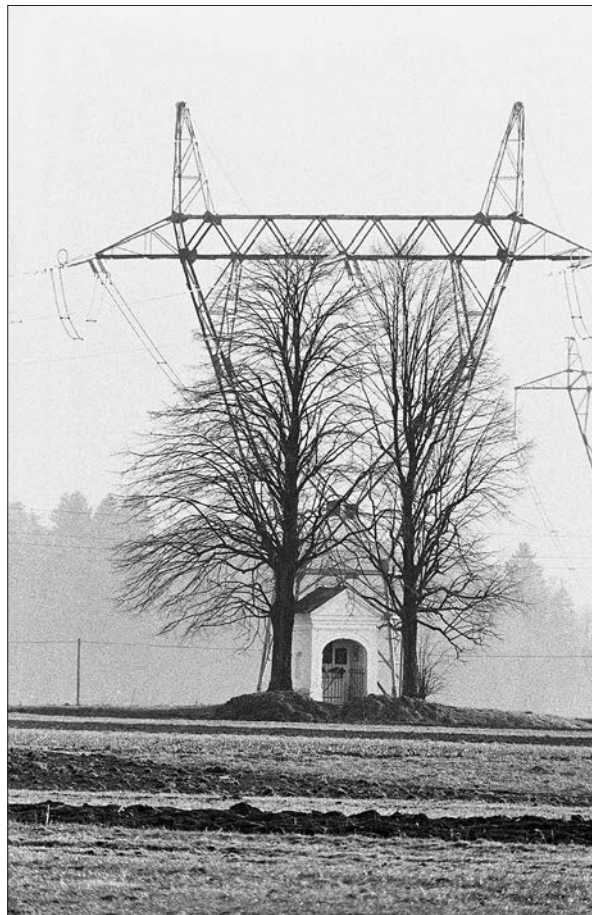
¹⁰⁹ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Iga, oktober 1974, str. 42.

¹¹⁰ Milovan Dimitrić, Ižanci delajo in uspevajo, Naša komuna, 14. 6. 1976, št. 6, str. 4.

¹¹¹ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Iga, oktober 1974, str. 42–45.

¹¹² SI ZAL LJU 80/2, t. e. 136, a. e. 212, Prostorski ureditveni pogoji za območje KS Iga, Iška vas in Tomišelj, januar 1984, str. 47.

¹¹³ Janez Kern, V polnem razmahu, Naša komuna, 19. 9. 1977, št. 8, str. 4.



Eden od daljnovodov južne trase v bližini Iga, marec 1980 (foto: Dragan Arrigler, hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije).

nenehnim prizadevanjem za asfaltiranje glavne ceste skozi naselje, a tudi prelaganju občinske odgovornosti za urejanje te problematike na krajevne skupnosti, podjetja in posameznike.¹¹⁴ Eden od zborov volivcev je še leta 1969 izpostavil nujno rekonstrukcijo ceste skozi Ig, ki naj bi bila v obupnem stanju. Za njeno čiščenje in vzdrževanje pa so predlagali zaposlitev stalnega cestarja.¹¹⁵ Odgovor občine je bil: »Zabtevno po urejanju ceste II. reda skozi naselje Ig je skupščina obravnavala v sklopu programa sanacij poškodb ob poplavih ter za sanacije ceste odobrila v letu 1969 znesek 500.000 dinarjev ob pogoju, da bo tudi republiški cestni sklad sofinanciral dela. Cesto skozi naselje Ig, ki je cesta

¹¹⁴ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 12, a. e. 23, Zapisnik 54. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 13. 10. 1966, Poročilo o realizaciji programa za popravila in rekonstrukcije cest in ulic v letu 1966, str. 2; SI ZAL LJU 80/1, t. e. 14, a. e. 30, Zapisnik 12. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 1. 2. 1968, Poročilo o delu skupščine občine in njenih organov, str. 3.

¹¹⁵ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 16, a. e. 34, Zapisnik 25. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 27. 2. 1969, Informativno poročilo o poteku zborov volivcev in zborov delovnih ljudi v času od 8. 2. do 16. 2. 1969, str. 16.

III. reda, vzdržuje Cestno podjetje Ljubljana, kateremu bomo posredovali vašo prošnjo po stalnem cestarju.«¹¹⁶

Leta 1970 je bilo v občini Ljubljana Vič – Rudnik le 3 odstotke cest asfaltiranih, do leta 1971 pa je ta številka narasla na 5 odstotkov. Izvenmestne ceste (takrat imenovane ceste IV. reda) so pogosto potekale po barjanskih ali hribovitih predelih, zato so se hitreje uničile, tako da bi bilo potrebno njihovo redno obnavljanje. Največja težava pri sanacijah je bilo nenehno pomanjkanje denarja.¹¹⁷ Vzdrževanje krajevnih poti je bilo prepuščeno krajevnim skupnostim, vzdrževanje cest IV. reda pa Komunalnemu podjetju Vič, ki se je borilo s premajhnim številom cestarjev, zlasti na podeželju, kjer zaradi nizkega plačila večinoma niso mogli dobiti delovne sile. Krajevne skupnosti so z dodeljenim denarjem večinoma lahko kupile le gramoz, medtem ko so morale za popravilo računati na prostovoljno delo krajanov.¹¹⁸ Kako nizka so bila sredstva, vidimo iz naslednjega zapisa: »S takim načinom vzdrževanja se z minimalnimi sredstvi dosežejo dokaj dobri uspehi, saj nihče ne bi mogel s tako nizkimi sredstvi vzdrževati krajevnih poti.«¹¹⁹

Ker v proračunu občine za leto 1972 zopet ni bilo predvideno asfaltiranje ceste skozi Ig, je Jakopin v razpravi pripomnil, da so krajanji sicer na vseh zborih volivcev zahtevali asfaltiranje cest skozi naselje, a naj bi bili za to pripravljene tudi sami nekaj prispevati.¹²⁰ »Konkretno moram povedati, da vsaki dve uri vozi skozi Ig avtobus, imamo ambulanto, v kateri ne moremo imeti odprtih oken zaradi prahu in ne vem, zakaj ta cesta ni prišla v program letos, saj je v srednjeročnem programu. Predvidena pa je ureditev cest, po katerih ne vozi avtobus in ki so v slabem stanju zaradi črno graditeljev,« je bil kritičen in dodal, da so ljudje že preveč obremenjeni z raznimi prispevki: »Ob prispevku 40:60 pri nas ceste Ig, Iška Loka, Matena ne bomo nikdar asfaltirali.

¹¹⁶ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 16, a. e. 34, Zapisnik 26. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 27. 3. 1969, Odgovor na pripombe zborov volivcev, ki so bili od 8/2 do 16/2-1969, str. 18.

¹¹⁷ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 19, a. e. 42, Zapisnik 21. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 10. 12. 1970, Srednjeročni program gradenj in rekonstrukcij cest IV. reda, mestnih ulic in cestnih objektov (1971–1975), str. 1; SI ZAL LJU 80/1, t. e. 19, a. e. 42, Zapisnik 25. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 25. 3. 1971, Obravnava poročila o vzdrževanju cest IV. reda in mestnih ulic, str. 32.

¹¹⁸ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 19, a. e. 42, Zapisnik 25. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 25. 3. 1971, Obravnava poročila o vzdrževanju cest IV. reda in mestnih ulic, str. 3–6; SI ZAL LJU 80/1, t. e. 20, a. e. 44, Zapisnik 28. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 24. 6. 1971, Analiza /problematika/ krajevnih skupnosti občine Ljubljana – Vič – Rudnik, str. 83–84.

¹¹⁹ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 19, a. e. 42, Zapisnik 25. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 25. 3. 1971, Obravnava poročila o vzdrževanju cest IV. reda in mestnih ulic, str. 5.

¹²⁰ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 21, a. e. 46, Zapisnik 36. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 30. 3. 1972, razprava k Obravnavi in sprejemu predloga odloka o proračunu občine Ljubljana Vič Rudnik za leto 1972, str. 27–28.

Zakaj? Ves vodovod gre s samopriskevkom, elektrifikacija gre na račun občanov, potem je tu še prispevek za otroško varstvo in šolstvo. Kdo bo ob vsem tem še dal prispevek za ceste?»¹²¹ Septembra 1973 je Ig le dočakal asfaltiranje kilometra dolgega odseka od avtobusne postaje do šole.¹²² Kako počasno je bilo urejanje krajevnih cest, kaže podatek, da je krajevna skupnost med letoma 1973 in 1976 asfaltirala še skupno 1,2 kilometra cest, in to večinoma s samopriskevki.¹²³

Sredi 70. let je bil tako Ig z Ljubljano povezan z asfaltirano cesto, ki je potekala preko Ljubljanskega barja, s Škofljico in Podpečjo pa še vedno z makadamskima cestama. Prometna ureditev znotraj naselja je ostajala slaba. Glavna cesta je bila sicer asfaltirana, a pritoževali so se, da je zelo ozka in slabo urejena. Skozi strnjeno vaško naselje je bil speljan ves tranzitni promet v smeri doline Iške in Kureščka. Ob glavni cesti je bila tudi avtobusna postaja. Ostale ceste v naselju so bile večinoma makadamske in slabo vzdrževane, parkirišča niso bila urejena, čeprav so v tem času na Igu našli 150 osebnih in 8 tovornih avtomobilov, traktor pa naj bi imela kar »vsaka druga hiša«. ¹²⁴ Zaradi predvidenega porasta tranzitnega prometa so v podrobnem urbanističnem redu, kot že omenjeno, predvidevali razbremenitev prometa skozi naselje z izgradnjo dveh obvoznih cest. Prva, ki bi povezovala cesto iz Ljubljane in dolino Iške, naj bi se odcepila pred naseljem in potekala po delno obstoječi poljski poti mimo Kovinske industrije Ig. Druga, ki bi povezovala cesto iz Ljubljane in Kurešček oziroma Škofljico, pa naj bi na ovinku pred vstopom v naselje presekala jugovzhodni del naselja ter pri tem prečkala reko Ižico.¹²⁵

Omenjeni načrti se v tem desetletju niso realizirali in med željami Ižancev ter prebivalcev drugih krajevnih skupnosti sta tudi ob koncu 70. let ostajali prenova lokalnih cest in izgradnja bencinske črpalke na Igu.¹²⁶ Ižanska cesta oziroma Ižanka, to je cesta, ki preko barja vodi v Ljubljano, je bila v 70. letih v izredno slabem stanju, asfaltna prevleka pa v veliki meri uničena, na kar so prebivalci opozarjali že vrsto let. Deloma so jo popravili v letih 1973 in 1974 ter pri tem zapisali: »Velikanskih lukenj, v katerih je ostalo avtomobilsko kolo, ni več, na veliko veselje voznikov. Asfaltna prevleka, ki je sedaj zakrpana, sicer ni najboljša, vendar v primerjavi s prejšnjimi luknjami odlična.«¹²⁷

Zime so cesto vedno znova uničile. »Sedaj so jo malo zakrpali in obljubili novo prevleko. Zaenkrat je to le še obljuba, ki pa upajmo, da bo uresničena,« so znova zapisali leta 1976.¹²⁸ Promet po Ižanki se je nezadržno povečeval, medtem ko so avtobusne povezave z Ljubljano ukinjali z obrazložitvijo, »da se ne splača«. ¹²⁹ Ob koncu desetletja je tako Ižance že zanimalo, kdaj bo predvidena razširitev Ižanske ceste, za katero so ugotavljali, »da je ob nenebnem naraščanju prometa občutno preozka«. ¹³⁰ Odgovor so dobili po enem letu, in sicer da je za cesto pristojna Republiška skupnost za ceste, ki ji bodo posredovali vprašanje.¹³¹

Urejenost cest je ob vse večji obremenjenosti, ki je bila zagotovo tudi posledica vedno bolj intenzivne motorizacije, ostajala problematična. Potreba po njihovem asfaltiranju je naraščala, želja je bila tudi po ureditvi osrednjega avtobusnega postajališča.¹³² Zazidalni načrt VS 236 za naselje Ig je sredi 80. let še vedno predvideval obvozno cesto proti Kureščku in tokrat tudi rekonstrukcijo regionalne ceste Ig–Škofljica. Večje parkirišče je bilo predvideno ob regionalni cesti nasproti Mizarstva in tapetništva Ig, deloma za zaposlene, deloma za obiskovalce naselja.¹³³ Toda obvozna cesta proti Kureščku je med drugim posegala v obstoječe kmetije, zato ni bila sprejeta z navdušenjem. Anton in Franc Balant, ki sta imela kmetijska zemljišča na trasi, predvideni zanj, sta v svoji pripombi zapisala: »Na sestanku je bilo rečeno, da cesto želijo krajani Iga – ve pa se kateri in da naj bi jo gradili tudi krajani. Ne vem, če je ta cesta tako zelo pomembna na Igu (mislim obvoznico), saj se vsak dan na stotine ljudi vozi po daljših in slabših cestah, ki so potrebne vsaj poštenega vzdrževanja, če že ne novogradnje. Tudi kak drug objekt (zdravstveni dom, trgovina, kulturni dom itd.). Lahko bi rekel, da je Ig kot tak v slovenskem prostoru zaostal kraj, saj nima skupnih naprav, ki bi tako velikemu kraju pripadale. Z novimi naselji na Ig, pa tudi nismo pridobili drugega kot hišne številke. Kaj pa vodovod, kanalizacija, ureditev starega naselja in vzdrževanje starejših zgradb?«¹³⁴ Zato so ob sprejetju zazidalnega načrta predlagali, naj se cesta spelje okoli ogroženih kmetij.¹³⁵ Obvozni cesti nista bili nikoli

¹²⁸ Milovan Dimitrić, Ižanci delajo in uspevajo, *Naša komuna*, 14. 6. 1976, št. 6, str. 4.

¹²⁹ Prav tam.

¹³⁰ Odgovori na vprašanja delegatov, *Naša komuna*, *Delegatska priloga*, 20. 11. 1979, št. 10, str. 67.

¹³¹ Prav tam.

¹³² SI ZAL LJU 80/2, t. e. 136, a. e. 212, Prostorski ureditveni pogoji za območje KS Ig, Iška vas in Tomišelj, januar 1984, str. 47.

¹³³ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 159, a. e. 251, Zazidalni načrt VS 236 – Ig za zazidalne otoke S 9/1, S 9/2, S 10/1, S 11 in P 2, str. 11.

¹³⁴ Odgovori na pripombe ob javni razgrnitvi predloga zazidalnega načrta VS 236 – Ig, *Naša komuna*, *Delegatsko gradivo*, 4. 2. 1985, št. 2, str. 25–26.

¹³⁵ Odlok o sprejemu zazidalnega načrta VS 236 – Ig za zazidalne otoke S 9/1, S 9/2, S 10/1, S 11 in P2, *Naša komuna*, *delegatsko gradivo*, 4. 2. 1985, št. 2, str. 26; SI ZAL LJU 80/1, t. e. 45, a. e. 96, Zapisnik 15. skupnega zasedanja zbora zdru-

¹²¹ Prav tam, str. 28.

¹²² Dočakan asfalt, *Naša komuna*, 9. 11. 1973, št. 11, str. 5.

¹²³ Milovan Dimitrić, Ižanci delajo in uspevajo, *Naša komuna*, 14. 6. 1976, št. 6, str. 4.

¹²⁴ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 14, 39–40.

¹²⁵ Prav tam, str. 39–40.

¹²⁶ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 35, a. e. 75, Zapisnik 19. seje zbornice krajevnih skupnosti, 5. 12. 1979, Obravnava in sprejem osnutka programa družbenoekonomskega razvoja Občine Ljubljana Vič – Rudnik za obdobje 1976–1980 v letu 1980, str. 7.

¹²⁷ Zakrpana cesta, *Naša komuna*, 28. 11. 1974, št. 11, str. 6.



Javna telefonska govornilnica na Igu
(vir: Naša komuna, 6. 12. 1977, št. 11, str. 12).

zgrajeni. Šele leta 1989 pa je bil na primer asfaltiran 1,3 kilometra dolg odsek ceste Ig–Iška Loka. Okoli 30 odstotkov stroškov so pri tem krili iz krajevnega samopriskevka, ostalo pa je prispevala Komunalna skupnost ljubljanskih občin.¹³⁶ Predsednik skupščine krajevnih skupnosti Ig Matija Rebolj je ob tem poudaril pomen krajevnega samopriskevka, s pomočjo katerega je bil izdelan in sprejet načrt za asfaltiranje in ureditev vseh cest v krajevni skupnosti.¹³⁷ Jeseni istega leta naj bi začeli tudi z izgradnjo osrednje avtobusne postaje, vaška postajališča pa naj bi prav tako nastala s prostovoljnim delom krajanov.¹³⁸

V 70. letih se je z modernizacijo in spremembo življenjskega sloga željam pridružil še telefonski priključek, in to kljub visokim cenam in dejstvu, da so morali novi naročniki ob širitvi telefonskega omrežja večino bremena nositi sami. Leta 1972 je Ig dobil novo avtomatsko telefonsko centralo, kar so takrat označili kot veliko pridobitev, »saj je bil doslej Ig praktično odrezan od sveta. Telefonsko zvezo iz Ljubljane na Ig je bilo treba namreč včasih čakati tudi po tri ure, saj je bilo vse preobremenjeno. Tako se je bolj splačalo peljati se na Ig, saj je bilo to hitreje. Z Iga je bilo sicer malo lažje dobiti zvezo, vendar še vedno težko.«¹³⁹ To je bila težava zlasti za podjetja, ki so imela večje število klicev na dan in so si zato najbolj prizadevala za izgradnjo nove centrale. Prostor zanjo so dobili v stavbi krajevnih skupnosti, natančneje, v nekdanji ambulanti, ki so jo ob tej priložnosti preselili. Pričakovali so, da bo nova centrala zadostovala za potrebe Iga in okolice, kjer naj bi takrat evidentirali okoli 150 potencialnih

naročnikov,¹⁴⁰ a že kmalu se je izkazalo, da so bile potrebe občutno večje. Leta 1975 je sicer že obstajal dogovor za razširitev telefonske centrale na Igu z dotodanjih 160 na 520 priključkov, »za kar je že pobran potreben samopriskevak in oddan na poseben račun PTT podjetja ni pa zajet v družbenem razvoju.«¹⁴¹ Ker konec 70. let v dokumentih še vedno zasledimo, da so občani želeli okrepitev telefonske centrale,¹⁴² lahko sklepamo, da do nje ni prišlo. So pa leta 1977 Ižanci dobili prvo javno telefonsko govornilnico.¹⁴³

Večje število novih telefonskih priključkov je bilo realiziranih šele leta 1983. Povpraševanje se je povečalo z gradnjo novih naselij, telefon pa so želeli tudi ostali krajanje. Novi naročniki so morali pri tem plačati prispevek za telefonsko omrežje in za priključek, z ostalimi krajanje Iga in okolice pa opraviti udarniške ure pri kopanju jarkov in polaganju kablov.¹⁴⁴ »Resda so nekateri ob organizaciji udarniške akcije imeli pripombe, vendar pa je bil namen te udarniške akcije zblížanje krajanov, saj je že sedaj na Igu novih prebivalcev iz Ljubljane in okolice,« so zapisali v Naši komuni in dodali: »V začetku je bilo sicer nekaj telefonskih motenj, sedaj, ko pa so te odpravljene, pa smo krajanje Iga in okolice veseli te pridobitve.«¹⁴⁵ A prav kmalu je bila zopet načrtovana razširitev priključkov.¹⁴⁶ Najprej so bili obnovljeni prostori pošte na Igu s pripadajočo infrastrukturo,¹⁴⁷ leta 1986 pa so krajanje Iga, Iške vasi in Tomišlja dobili še 420 telefonskih števil, nov »velik uspeh prebivalcev podkrimskega sveta, ki pa je zahteval od krajanov obilo prostovoljnega dela ter znatne denarne prispevke.«¹⁴⁸

Edina infrastruktura, ki so jo v 70. letih označili kot lepo urejeno, je bilo pokopališče, ki je ležalo v naselju, na ravnini v bližini ceste Ig–Iški vintgar. Nanj sta gravitirala takratna krajevna skupnost Ig in naselje Pijava Gorica.¹⁴⁹ Krajevna skupnost Ig je leta 1963 pred pokopališčem zgradila parkirni prostor ter uredila zelene površine in novo pot na pokopališče. V

¹⁴⁰ Prav tam.

¹⁴¹ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 27, a. e. 59, Zapisnik 13. seje zbornega dela in zbornega krajevnih skupnosti, 24. 6. 1975, Obravnava osnutka družbenega plana razvoja občine Ljubljana Vič – Rudnik, str. 29.

¹⁴² SI ZAL LJU 80/1, t. e. 35, a. e. 75, Zapisnik 19. seje zbornega krajevnih skupnosti, 5. 12. 1979, Obravnava in sprejem osnutka programa družbenoekonomskega razvoja Občine Ljubljana Vič – Rudnik za obdobje 1976–1980 v letu 1980, str. 7.

¹⁴³ Zabeleženo v objektiv, Naša komuna, 6. 12. 1977, št. 11, str. 12.

¹⁴⁴ B. Srebotnjak, Na Igu je zazvonil telefon, Naša komuna, 20. 11. 1983, št. 15, str. 4.

¹⁴⁵ Prav tam.

¹⁴⁶ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 136, a. e. 212, Prostorski ureditveni pogoji za območje KS Ig, Iška vas in Tomišelj, januar 1984, str. 107.

¹⁴⁷ Kmalu prenovljena pošta na Igu, Naša komuna, 20. 11. 1984, št. 14/15, str. 11.

¹⁴⁸ Stane Jesenovec, Ko presenetijo Ižanci, Naša komuna, 18. 2. 1986, št. 3, str. 5.

¹⁴⁹ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 33.

ženega dela, zbornega krajevnih skupnosti in družbenopolitičnega zbornega, 6. 3. 1985, Predlog zazidalnega načrta VS 236 Ig za območje zazidalnih otokov S 9/1, S 9/2, S 10/1, S 11 in P2, str. 28.

¹³⁶ B. Vrhovc, Odprli cesto Ig – Iška loka, Naša komuna, 20. 6. 1989, št. 9/10, str. 4.

¹³⁷ B. Vrhovc, Na Igu so praznovali, Naša komuna, 20. 6. 1989, št. 9/10, str. 4.

¹³⁸ Prav tam.

¹³⁹ M. D., Iški avtomatski telefon, Naša komuna, 26. 6. 1972, št. 7/8, str. 3.

ta namen je uporabila 2.200 m² zemljišča, last Župnije Ig, ki ga je nameravala odkupiti.¹⁵⁰ Ker je bilo sredi 70. let prostih površin le še okoli 200 m², so načrtovali njegovo širitev proti vzhodu in jugu. Ob vstopu na pokopališče je bila predvidena mrliška vežica, ki je pokopališče do takrat ni imelo, zeleni zaščitni pas okoli pokopališča pa naj bi bil širok najmanj 20 metrov.¹⁵¹ Do sredine 80. let je na pokopališču skorajda zmanjkalo prostih površin, zato so ga že označili kot slabo opremljenega in utesnjena, izdelan je bil tudi projekt njegove razširitve.¹⁵² Leta 1989 so začeli graditi mrliške vežice.¹⁵³

Zdravstveno varstvo

Ena pomembnejših prioritet občinskih organov je bila okrepitev zdravstvene oskrbe na podeželju, za katero so v 60. letih menili, da je napredovala. Kljub temu vidimo ponavljajoče se težave, zlasti kadrovske in prostorske narave. Zdravstveni dom Ljubljana Vič – Rudnik je na Igu ohranil ambulanto in otroško posvetovalnico,¹⁵⁴ ki sta se spopadali s prostorskimi težavami. V tem desetletju je bilo večkrat izpostavljeno tudi pomanjkanje stanovanj za zdravstvene delavce, zaradi česar je bila njihova fluktuacija večja. »Tudi na Igu in Škofljici bi bilo nujno misliti na gradnjo stanovanj za zdravstvene delavce, saj se lahko le stalni zdravstveni delavec posveti v celoti delu zdravstvene preventivne in zdravstveni prosveti,« so menili.¹⁵⁵ Na Igu so konkretno izpostavili rešitev problema stanovanja za babico.¹⁵⁶ »Problem babice na Igu smo začasno rešili na ta način, da smo v Domu obrambne vzgoje sprostili za njene potrebe sobo. Istčasno je bilo s takojšnjimi krajevnimi faktorji dogovorjeno, da bodo v najkrajšem času skušali rešiti tudi to vprašanje,« so še

povedali.¹⁵⁷ Kaj več o delovanju ambulante do konca desetletja ne izvemo, vidimo le, da zobne ambulante na Igu še ni bilo.¹⁵⁸

Sredi 70. let je bilo na Igu v obeh ambulantah zaposlenih šest ljudi. Vanju so gravitali tako prebivalci krajevne skupnosti Ig kot prebivalci krajevnih skupnosti Tomišelj in Golo – Zapotok.¹⁵⁹ »Velikost prostorov zdravstvenega doma Ig za današnje razmere sicer zadostuje,« so zapisali, a dodali, da »bo v perspektivi potrebno zagotoviti večje in funkcionalno ustrežnejše prostore. Ker v okviru obstoječe lokacije ni možnosti za razširitev, bo potrebno zgraditi novo stavbo.«¹⁶⁰ Varstvo ostarelih ni bilo organizirano, tudi v prihodnosti ga niso predvidevali.¹⁶¹ So pa očitno obstajali načrti za zobno ambulanto. Na zboru volivcev Ig, ki je potekal v začetku leta 1973, so krajanji namreč zahtevali odgovor, »kje so finančna sredstva v višini 70.000 din (Kovinska Ig), ki so bila dana za nabavo zobnega inventarja za ambulanto na Igu in kdaj bo ZD Ljubljana pristopil k realizaciji obljub.«¹⁶² Ravno v tem času so bili prostori ambulante iz stavbe krajevne skupnosti prestavljeni v nekdanje upravne prostore Kovinske industrije Ig, ki jih je podjetje v ta namen odstopilo. Adaptacijo je plačalo Mizarstvo in tapetništvo Ig, nekaj je prispevala še krajevna skupnost.¹⁶³ Zobna ambulanta je v teh prostorih zagotovo že delovala leta 1976. V zvezi z delovanjem splošne ambulante pa niso pozabili opozoriti na nekatere težave, »saj je zdravnik preobremenjen, pereče je vprašanje pregledov predšolskih otrok, pa še kaj bi se našlo.«¹⁶⁴ Ob koncu desetletja je zobna ambulanta delovala nekaj dni v tednu, medtem ko je splošna ambulanta postala veliko premajhna za obsežno območje, ki ga je pokrivala.¹⁶⁵

Do povečanja zdravstvenih kapacitet tudi do konca socializma ni prišlo, še več, ambulante na Igu so se borile za obstoj. Sredi 80. let je bilo v enoti Zdravstvenega doma Vič – Rudnik na Igu še vedno le šest zaposlenih, kljub temu, da je bila ponovno evidentirana potreba po večjem zdravstvenem domu z

¹⁵⁰ SI ZAL LJU/80/1, t. e. 5, a. e. 9, Zapisnik 11. ločene seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 25. 1. 1964, Poročilo in predlog k sklepom premoženjsko pravnih zadev.

¹⁵¹ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 33.

¹⁵² SI ZAL LJU 80/2, t. e. 136, a. e. 212, Prostorski ureditveni pogoji za območje KS Ig, Iška vas in Tomišelj, januar 1984, str. 47.

¹⁵³ B. Vrhovc, Na Igu so praznovali, *Naša komuna*, 20. 6. 1989, št. 9/10, str. 4.

¹⁵⁴ SI ZAL LJU/80/1, t. e. 3, a. e. 5, Zapisnik 18. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev, 9. 6. 1962, Poročilo sveta za zdravstvo ObLO Ljubljana – Vič – Rudnik za leto 1961, str. 13; SI ZAL LJU/80/1, t. e. 4, a. e. 7, Zapisnik 3. ločene seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 27. 7. 1963, Poročilo o zdravstvenem in socialnem varstvu v občini Ljubljana – Vič – Rudnik, str. 12; SI ZAL LJU 80/1, t. e. 11, a. e. 22, Zapisnik 48. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 31. 3. 1966, Poročilo sveta za zdravstvo o ugotovitvah in problematiki zdravstvenega varstva v letu 1966, str. 1–3.

¹⁵⁵ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 11, a. e. 22, Zapisnik 48. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 31. 3. 1966, Poročilo sveta za zdravstvo o ugotovitvah in problematiki zdravstvenega varstva v letu 1966, str. 3.

¹⁵⁶ Prav tam, str. 12.

¹⁵⁷ Prav tam, str. 17.

¹⁵⁸ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 19, a. e. 42, Zapisnik 23. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 28. 1. 1971, Poročilo Zdravstvenega doma Ljubljana o osnovnem zdravstvenem varstvu občanov z območja Ljubljana Vič Rudnik v letu 1969, str. 3, 5.

¹⁵⁹ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 14.

¹⁶⁰ Prav tam, str. 31–32.

¹⁶¹ Prav tam, str. 14.

¹⁶² SI ZAL LJU 80/1, t. e. 22, a. e. 49, Zapisnik 46. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 29. 3. 1973, Poročilo o izvršenih zborih volivcev in zborih delovnih ljudi v dneh od 28. 2. do 11. 3. 1973, str. 10.

¹⁶³ Milovan Dimitrič, Izanci delajo in uspevajo, *Naša komuna*, 14. 6. 1976, št. 6, str. 4.

¹⁶⁴ Prav tam.

¹⁶⁵ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 35, a. e. 75, Zapisnik 19. seje zbora krajevnih skupnosti, 5. 12. 1979, Obravnava in sprejem osnutka programa družbenoekonomskega razvoja Občine Ljubljana Vič – Rudnik za obdobje 1976–1980 v letu 1980, str. 7.

lekarno. Hkrati vidimo, da so prostore že označili kot neustrezne za izvajanje zdravstvenega varstva.¹⁶⁶ V iskanju ustrezne lokacije so se spomnili tudi na novozgrajeni Dom za varstvo in usposabljanje duševno prizadete mladine Dolfke Boštjančič v Dragi, a ideja pri domačinih ni naletela na odobravanje. »Glede zdravstvene postaje Igu, se nikakor ne strinjam s tem, da se postaja preseli v Drago, kakor se s tem ne bo strinjal noben krajan naše krajevne skupnosti. To je postavljeno čisto na rob območja celotnega, ki ga zajema ambulanta na Igu,« je izpostavil Jakopin na eni od občinskih sej.¹⁶⁷ Kot težavo so izpostavljali tudi neurejeno avtobusno povezavo.¹⁶⁸ Do sprememb ni prišlo, tako da je leta 1986 zdravstvena postaja na Igu delovala v nemogočih razmerah, sanitarna inšpekcija pa ji je grozila z zaprtjem. Na Igu so se kljub temu borili, da bi obdržali celotno dejavnost, splošno in zobozdravstveno ambulanto ter patronažno službo, poiskali so tudi primernejšo lokacijo, ki jim jo je bila v najem pripravljena odstopiti Kmetijska zadruga Ljubljana, a kot vedno so manjkala finančna sredstva.¹⁶⁹

Tudi zobni ambulanti so do konca desetletja kar nekajkrat izdali odločbo o prekinitvi dela zaradi neustreznih higienskih pogojev, premajhnih prostorov in drugih pomanjkljivosti. Tu je ideja o selitvi v Drago uspela, ambulanta naj bi se v Dom za varstvo in usposabljanje duševno prizadete mladine Dolfke Boštjančič začasno preselila junija 1989. Ižanci so imeli o selitvi tudi tokrat podobne pomisleke, v sami krajevni skupnosti pa so dvomili, da bodo novi prostori zadoščali za pokrivanje potreb celotnega podkriškega območja. Pacientov je bilo veliko, čakalna doba za naročnike pa zelo dolga.¹⁷⁰ Zobozdravstvena ambulanta, ki je bila namenjena tako gojencem zavoda kot ostalim prebivalcem, se je dejansko odprla šele v prihodnjem letu, saj ni bilo zobozdravnika, ki bi jo prevzel.¹⁷¹ Leta 1990 so po šestih letih čakanja in mnogih razpravah odprli tudi novo zdravstveno postajo v kletnem delu enega od novozgrajenih blokov. Na 128 m² je bila predvidena splošna ambulanta, urejen je bil tudi prostor za patronažno službo, sistematske preglede šolskih otrok in dvakrat mesečno za svetovalnico za predšolske otroke. Ureditev zobne ambulante v istih prostorih je zaradi pomanjkanja fi-

nančnih sredstev čakala na boljše čase.¹⁷² Ob tem so zapisali, da novih prostorov za ambulanto sploh ne bi bilo, če ne bi vse skupaj »pospešila sanitarna inšpekcija, ki je zahtevala, da se ukine delo v starih, pretesnih in pomanjkljivo opremljenih prostorih.«¹⁷³

Vzgoja in izobraževanje

Osnovna šola Ljuba Šercerja Igu je bila popolna osemletka s podružnicami na Golem, v Tomišlju in Iški vasi že od konca petdesetih let.¹⁷⁴ Pouk je potekal v eni izmeni, vendar so bili štirje oddelki tudi v starem šolskem poslopju. Učenci do vključno 4. razreda so prihajali iz ožjega gravitacijskega območja šole – poleg Iga še iz vasi Staje, Kot, Dobravica, Kremenica, Sarsko, Iška Loka in Matena.¹⁷⁵ Na izžanski šoli so v šolskem letu 1964/65 prvič kupili kombi, zanj je kredit najela Kmetijska zadruga Mokerc, in z njim začeli učence iz oddaljenih krajev prevažati do podružnične šole Golo oziroma na Igu.¹⁷⁶ Število šoloobveznih otrok je sprva zmerno naraščalo, le v začetku 70. let se je na celotnem gravitacijskem območju šole nekoliko zmanjšalo, kar so pripisali nenehnemu zmanjševanju povprečnega števila družinskih članov.¹⁷⁷ Za večje število šoloobveznih otrok je poleg povečanega števila rojstev v 70. letih poskrbelo priseljevanje na Igu v naslednjem desetletju.

Šolska infrastruktura se je po izgradnji nove šole leta 1965 razvijala razmeroma počasi, čeprav je bila nova šola že ob dokončanju premajhna za vse šoloobvezne otroke.¹⁷⁸ Na novogradnji so se že ob koncu leta 1965 pojavile nepredvidene težave, tako da je bilo treba sanirati kotlarno in odvodno kanalizacijo ter urediti zunanost, dodatne stroške pa je povzročila tudi podražitev opreme.¹⁷⁹ Šola je dobila odločbo inšpekcije, ki ji je nalagala, da mora popravila opraviti do septembra 1970.¹⁸⁰ »Na novi šoli, ki je stara štiri

¹⁷² B. Vrhovec, Nova zdravstvena postaja na Igu, *Naša komuna*, 22. 5. 1990, št. 7/8, str. 7.

¹⁷³ Prav tam.

¹⁷⁴ Piškurič, Od stare do nove šole, str. 295–296.

¹⁷⁵ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Igu, oktober 1974, str. 13, 29.

¹⁷⁶ Jože Levstek, Na Igu smo prvi začeli voziti oddaljene učence v šolo, *Naša komuna*, april 1965, št. 4, str. 4.

¹⁷⁷ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 18, a. e. 41, Zapisnik 19. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 24. 9. 1970, Predlog programa gradenj šol, telovadnic in vzgojno varstvenih zavodov v občini Ljubljana Vič Rudnik do leta 1967, str. 16; SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Igu, oktober 1974, str. 29; SI ZAL LJU 80/2, t. e. 136, a. e. 212, Prostorski ureditveni pogoji za območje KS Igu, Iška vas in Tomišelj, januar 1984, str. 55.

¹⁷⁸ Piškurič, Od stare do nove šole, str. 301.

¹⁷⁹ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 10, a. e. 20, Zapisnik 41. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 11. 11. 1965, Poročilo in predlog o spremembi in dopolnitvi (rebalansa) finančnega načrta sklada za šolstvo občine Ljubljana – Vič – Rudnik za leto 1965, str. 3.

¹⁸⁰ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 18, a. e. 40, Zapisnik 15. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 26. 3. 1970, razprava k obravnavi zaključnega računa in poslovnega poročila sklada

¹⁶⁶ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 136, a. e. 212, Prostorski ureditveni pogoji za območje KS Igu, Iška vas in Tomišelj, januar 1984, str. 55.

¹⁶⁷ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 46, a. e. 97, Zapisnik 32. seje družbenopolitičnega zbora, 26. 6. 1985, Povzetki osnutkov samoupravnih sporazumov o temeljih plana SIS družbenih dejavnosti in materialne proizvodnje občin in mesta Ljubljane za obdobje 1986–1990, str. 32.

¹⁶⁸ Prav tam, str. 30–32.

¹⁶⁹ Stane Jesenovec, Ko presenetijo Ižanci, *Naša komuna*, 18. 2. 1986, št. 3, str. 5.

¹⁷⁰ B. Vrhovec, Zobna ambulanta na Igu se seli, *Naša komuna*, 20. 6. 1989, št. 9/10, str. 5.

¹⁷¹ Zobna ambulanta na Igu in stanovanje mlademu znanstveniku, *Naša komuna*, 17. 4. 1990, št. 5/6, str. 10.



Poslopje šole tik pred izgradnjo (arhiv družine Piškurić).

leta, je izvedba oken tako slaba, da zamaka in zavod za raziskavo materiala je ugotovil, da je treba v najkrajšem času popraviti stanje, v obratnem primeru bo treba v celoti zamenjati 11 oken. Mislim, da je treba sredstva, ki so v prvem predlogu bila, šoli dodeliti,« je poročal Jakopin na eni od občinskih sej, a iz nadaljnje razprave je razvidno, da so sredstva izpadla iz letnega načrta občine.¹⁸¹

So pa leta 1970 v srednjeročni načrt občine vključili gradnjo telovadnice na Igu, saj so bili glede na dolgoročni načrt, sprejet marca 1969, dolžni postopoma dograditi telovadnice pri že obstoječih šolah.¹⁸² Šola je potrebe po prostoru za športno vzgojo in rekreacijo deloma zadovoljila leta 1971, ko je bilo odprto novo asfaltirano igrišče,¹⁸³ še vedno pa ni imela telovadnice, saj se je njena izgradnja vztrajno odmikala.¹⁸⁴ »Nimamo telovadnice, radi bi šolo dozidali

z večnamenskimi prostori in uredili telovadnico. Po srednjeročnem načrtu naj bi dobili telovadnico že letos, pa jo bomo menda šele leta 1979. Kot primestni se čutimo večkrat zapostavljene,« je leta 1976 povedal ravnatelj Pfundner. Izgradnja telovadnice je bila istega leta sprejeta v program samoprispevka II, načrtovana pa za leto 1981.¹⁸⁵ Za gradnjo je bilo že v Podrobnem urbanističnem redu naselja Ig predvidenega 1,35 hektarja zemljišča, medtem ko so z adaptacijo starega šolskega poslopja takrat še želeli pridobiti stanovanja za povečano število učiteljev.¹⁸⁶

Leta 1977 je ravnateljica osnovne šole postala Ema Durjava, za katero so zapisali, da je bila poleg izkušenj na mestu razredne učiteljice 4. razreda na osnovni šoli Oskar Kovačič včlanjena v zvezo komunistov in da je bila aktivna na več družbenopolitičnih funkcijah v občini Ljubljana Vič – Rudnik.¹⁸⁷ Prizidek in telovadnico k osnovni šoli Ig so iz sredstev samoprispevka II pričeli graditi junija 1979. Projektant objekta je bil DO Slovenija Projekt, izvajalec del pa DO Vegrad Velenje. Dela so bila končana z izdajo

za negospodarske investicije za leto 1969 ter finančnega načrta za leto 1970, str. 10.

¹⁸¹ Prav tam. Gl. tudi Mojca Kaučič, Starostne težave nove šole, *Naša komuna*, 6. 12. 1977, št. 11, str. 6. Iz članka je razvidno, da težave z okni še leta 1977 niso bile odpravljene.

¹⁸² SI ZAL LJU 80/1, t. e. 18, a. e. 41, Zapisnik 19. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 24. 9. 1970, Predlog programa gradenj šol, telovadnic in vzgojno varstvenih zavodov v občini Ljubljana Vič Rudnik do leta 1967, str. 11–12.

¹⁸³ Aleš Bučan, *Kratka zgodovina OŠ Ig, Mostiščar*, marec 2016, št. 2, str. 8; Jože Grebenc, Novo asfaltno igrišče, *Naša komuna*, junij 1971, št. 6, str. 7.

¹⁸⁴ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 13, 29.

¹⁸⁵ Ne vedno v zadnjem planu, *Naša komuna, Program samoprispevka II v Ljubljani*, 15. 11. 1976, št. 11, str. III.

¹⁸⁶ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 30.

¹⁸⁷ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 30, a. e. 65, Zapisnik 35. seje zbora združenega dela in 34. seje zbora krajevnih skupnosti, 26. 7. 1977, Poročilo in predlog k imenovanju ravnatelja Osnovne šole »Ljubo Šercer« Ig, str. 1–3.

uporabnega dovoljenja 1. februarja 1980, vendar so v poročilu o poteku izgradnje ugotavljali, da je bila izvedba projekta slaba. Med drugim je bila potrebna sanacija temeljev, zaradi neustrezne zunanje kanalizacije pa je v prtiličju zamakalo. Pri tehničnem pregledu je bilo ugotovljenih 35 napak, ki so jih odpravljali v garancijskem roku.¹⁸⁸ »Pri šoli Ig nastajajo težave pri samem izvajalcu. Danes smo ponovno pisali ostro pismo na centralo podjetja Vegrad Velenje. Na tem objektu so v zaključnih delih, vendar se izvajalec ne znajde. Prosi za tehnični pregled objekta, vendar, dokler kvaliteta ne bo ustrezala, ne bomo zaprosili za tehnični pregled,« so še zapisali.¹⁸⁹ Tudi Durjava je na seji družbenopolitičnega zbora novembra 1983 še vedno opozarjala na »velike težave, ki jih imamo z novo telovadnico, ki je bila zgrajena iz sredstev samoprispevka. Streba pušča, bojimo se zime, ko se nam bo podrla. /.../ Ob ugotovljenih napakah urgiraš na vse mogoče strani, vendar se vsi zgovarjajo en na drugega.«¹⁹⁰

Starega šolskega poslojja niso adaptirali za stanovanja, ampak je ostalo namenjeno za pouk nižjih razredov, čeprav je tudi njega že načeljal zob časa.¹⁹¹ V krajevni skupnosti pa so sredi 80. let znova ugotavljali, da je osnovna šola premajhna, zlasti njena kuhinja, in da ne ustreza takratnim potrebam organizacije osnovnega šolstva.¹⁹² Prostorska stiska se je v naslednjih letih še nekoliko stopnjevala, predvsem zaradi povečanega priseljevanja na Igu. Zato je bil konec 80. let ponovno uveden dvoizmenski pouk.¹⁹³

Postopoma je naraščala tudi potreba po otroškem varstvu. Čeprav naj bi zaposlene matere že v začetku 60. let pogrešale možnosti za varstvo otrok,¹⁹⁴ se obratovanje vrtca na Igu ponovno omenja šele leta 1969. Takrat je bila gradnja oziroma adaptacija upravnih prostorov nekdanje Kmetijske zadruge Mokerc¹⁹⁵ za potrebe vrtca zapisana v dolgoročnem načrtu za gradnjo šol, telovadnic in vzgojnovarstvenih zavodov v občini. Takrat so predvidevali štiri od-

delke, ki bi sprejeli 100 otrok.¹⁹⁶ Vrtec je bil nato sprva organiziran v okviru osnovne šole, ki je prostore nekdanje zadruge dobila v najem za najmanj 10 let. Ker je imela občina Ljubljana Vič – Rudnik premalo proračunskih sredstev za funkcionalno preureditev prostorov in nakup opreme, naj bi ji pri financiranju pomagala Temeljna izobraževalna skupnost Ljubljana. Tokrat so omenjali prostor le še za 70 predšolskih in šolskih otrok.¹⁹⁷

Konec leta 1970 je bilo v vzgojnovarstveni zavod Igu vpisanih 26 oziroma 27 predšolskih otrok, kar naj bi predstavljalo 16,9 odstotka vseh predšolskih otrok na območju zavoda (teh naj bi bilo 154). Na sprejem ni čakal noben otrok. Zapisali so, da naj bi to za samo vas zadostovalo, medtem ko so bile druge vasi po njihovem mnenju preveč oddaljene, da bi otroke dajali v vrtec.¹⁹⁸ Potrebe so se na primestnem območju precej razlikovale od mestnega, kjer je bil v tem času že velik pritisk na prosta mesta v vzgojnovarstvenih zavodih. Vrtec na Igu je bil tako kot drugi vrtci v podeželskih krajih majhen. Ocenjevali so, da je pritisk na podeželju manjši zato, ker je tu še obstajala možnost varstva pri starih starših, sosedih in znancih. Hkrati so priznali, da je lahko manjši pritisk na vrtec pogojen tudi z drugimi okoliščinami, kot so neustrezni prostori za varstvo in pomanjkanje ustreznega kadra. V tem času gradnje novega vrtca na Igu zaradi majhnih potreb še niso predvidevali.¹⁹⁹

Razmere so se hitro spremenile. Leta 1974 je bilo v vrtcu do 30 otrok v dveh oddelkih, leta 1977 pa jih je bilo 41, a že takrat bi potrebovali prostor za dodatnih 20 otrok. Do začetka 80. let se je število otrok v vrtcu povečalo na 54.²⁰⁰ Vrtec je v 70. letih še vedno

¹⁸⁸ O poteku izgradnje objektov iz sredstev samoprispevka II, *Naša komuna, delegatska priloga*, 12. 1. 1982, št. 1, str. 5.

¹⁸⁹ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 36, a. e. 77, Zapisnik 26. skupne seje družbenopolitičnega zbora, zbora združenega dela in zbora krajevnih skupnosti, 24. 9. 1980, Obravnava poročila o izvajanju programa gradnje objektov iz samoprispevka II v občini Ljubljana Vič – Rudnik, str. 36.

¹⁹⁰ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 43, a. e. 91, Zapisnik 17. seje družbenopolitičnega zbora, 22. 11. 1983, Vprašanja in predlogi delegatov, str. 30.

¹⁹¹ Starostne težave nove šole, *Naša komuna*, 6. 12. 1977, št. 11, str. 6.

¹⁹² SI ZAL LJU 80/2, t. e. 136, a. e. 212, Prostorski ureditveni pogoji za območje KS Ig, Iška vas in Tomišelj, januar 1984, str. 55.

¹⁹³ Nataša Uršič, 50 let OŠ Ig skozi oči dolgoletne ravnateljice mag. Stanke Rebolj, *Mostičar*, junij 2016, št. 5, str. 7.

¹⁹⁴ Kje ostajajo zamisli mladih?, *Naša komuna*, februar 1964, št. 2, str. 5.

¹⁹⁵ Kmetijska zadruga Mokerc se je oktobra 1967 zaradi poslovnih izgub priključila Agrokombinatu Barje. Gl. SI ZAL LJU 80/1, t. e. 14, a. e. 31, Zapisnik 16. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 18. 4. 1968, Poročilo odborniških komisij za obisk gospodarskih organizacij, str. 4.

¹⁹⁶ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 16, a. e. 34, Zapisnik 26. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 27. 3. 1969, Dolgoročni načrt za novogradnjo šol, telovadnic in vzgojnovarstvenih zavodov, str. 2, 5.

¹⁹⁷ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 16, a. e. 34, Zapisnik 25. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 27. 2. 1969, Informativno poročilo o poteku zborov volivcev in zborov delovnih ljudi v času od 8. 2. do 16. 2. 1969, str. 10; SI ZAL LJU 80/1, t. e. 16, a. e. 34, Zapisnik 26. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 27. 3. 1969, Odgovor na pripombe zborov volivcev, ki so bili od 8/2 do 16/2-1969, str. 20; SI ZAL LJU 80/1, t. e. 16, a. e. 35, Zapisnik 3. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 19. 6. 1969, Informativni bilten Temeljne izobraževalne skupnosti Ljubljana št. 4/1969, str. 60; SI ZAL LJU 80/1, t. e. 18, a. e. 41, Zapisnik 18. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 25. 6. 1970, Delovni program TIS Ljubljana za leto 1970, str. 98. Po nekaterih podatkih naj bi Temeljna izobraževalna skupnost Ljubljana osnovni šoli Ljuba Šercerja leta 1969 zagotovila le 8.000 dinarjev za opremo novega oddelka za predšolske otroke.

¹⁹⁸ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 19, a. e. 43, Zapisnik 26. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 15. 4. 1971, Bilten št. 1–2 (marec 1971), str. 217–224; Pepca Oprešnik, Brez vrtecev je enakopravnost fraza, *Naša komuna*, november 1970, št. 6, str. 6.

¹⁹⁹ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 19, a. e. 43, Zapisnik 26. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 15. 4. 1971, Bilten št. 1–2 (marec 1971), str. 231–232.

²⁰⁰ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 13–14; SI ZAL LJU 80/2,

deloval v zasilno urejenih prostorih nekdanje kmetijske zadruge. Prostori so bili opisani kot začasni in nefunkcionalni, zato kljub večjemu interesu prebivalcev razširitev v obstoječi obliki ni bila mogoča.²⁰¹ V *Naši komun*i so celo zapisali: »VVZ ima sedaj svoje prostore v stanovanjski hiši Ljubljanskih mlekar²⁰², vendar prostori niso na primerni lokaciji, ker so v bližini skladišča z umetnimi gnojili, ki so strupena in z orodjem, ki bi bilo lahko vzrok za nesrečo, če vzgojiteljice ne bi dovolj pazile na svoje malike. /.../ Poleg tega tudi ni prostora za igranje, saj je na eni strani cesta, na drugi pa voda.«²⁰³ Ker so s povečano urbanizacijo predvidevali dodatno naraščanje potreb po otroškem varstvu, je bil nov vrtec načrtovan že v Podrobnem urbanističnem redu naselja Ig. Lokacija za njegovo izgradnjo v velikosti 3750 m² je bila predvidena v neposredni bližini šole.²⁰⁴ Sredstva za vrtec so bila zagotovljena s samoprispevkom III. Projektant in izvajalec gradbenih del je bil Marles Maribor, vrtec pa je bil načrtovan za 100 otrok. Leta 1983 je bila pripravljena projektna dokumentacija, pripravljala dela so se začela junija istega leta, gradbena pa oktobra. Do zamika pri začetku gradnje je prišlo zaradi zamud pri pripravi projektne dokumentacije, dolgotrajnega zbiranja soglasij na projektno dokumentacijo, nerešenih težav odvodnjavanja in spremembe v temeljenju. Težave so se nadaljevale tudi med samo gradnjo. Pri izkopu za zaklonišče so naleteli na vodovodno omrežje, ki je napajalo severni del Iga, zapletlo se je tudi z odtokom za meteorno vodo, ki je bil v projektni dokumentaciji napačno zarisan.²⁰⁵ Na to je že v času gradnje opozorila tudi Durjava: »Na nasprotni strani /šole/ se gradi vrtec. Ob gradnji sedaj iščejo, kje so elektrovodi, iščejo vodne vode. Krajevna skupnost pa je plačala 4,5 milijona ob gradnji telovadnice samo zato, da bo ob gradnji vrtca imela elektriko pri roki. Vsi načrti so bili takrat narejeni, vendar jih iščejo povsod in jih ne najdejo.«²⁰⁶ Posebna težava je bila namestitev naprave za kloriranje vode,

ki je bila na območju Iga sanitarno oporečna, a so nato ugotovili, da zadostujejo že naprave, ki so bile nameščene pri samem zajetju. Tehnični pregled je bil izveden avgusta 1984; tako bi objekt moral biti dan v uporabo 1. septembra 1984, vendar izvajalec ni odpravil vseh pomanjkljivosti, tako da se je vrtec odprl šele oktobra.²⁰⁷

Infrastruktura za posebne namene

V času, ko so Ižanci tako težko čakali na ureditev osnovne infrastrukture, so v kraju rasli in se razvijali tudi nekateri objekti za posebne namene.

Zavod Dom obrambne vzgoje je marca 1964 ustanovila občinska skupščina. Njegova naloga je bila izvajati aktivnosti predvojaške vzgoje, hkrati pa naj bi nudil nekatere usluge tudi drugim uporabnikom (na primer za tečaje, strelska in druga tekmovanja ali prireditve). Zavodu je bila dana v upravljanje stavba strelskega doma na Igu, ki so ga domačini zgradili s prostovoljnim delom na ruševinah nekdanje italijanske postojanke. Po ustanovitvi je zavod najprej opravil nekatera gradbena dela na stavbi, uredil vse lastninske pravice za pripadajoča zemljišča in nato vodil tečaje predvojaške vzgoje za vseh pet ljubljanskih občin. Z združitvijo oddelkov za narodno obrambo in ustanovitvijo Uprave za narodno obrambo pri Mestnem svetu je zavod leta 1967 prenehal z delovanjem, njegove nepremičnine in dejavnosti pa so prenesli na Upravo za narodno obrambo.²⁰⁸ Ob tem se je na občinskih sejah znova razvnela razprava, iz katere je razvidno, da domačini niso bili zadovoljni s tem, da so izgubili svoj strelski dom. »S tem, ko je bil ustanovljen Zavod, so družbene organizacije na Igu izgubile strelski dom. Prav mladinska organizacija se je zavzemala, da bi v tem domu dobila vsaj minimalne prostore za občasne sestanke, prireditve, izvedbo raznih vaj itd. Z zavodom so imele te organizacije več ali manj težave, predvsem pa mladinska organizacija, ki želi, da se ji s tem, ko se zavod nekje uradno ukinja, omogoči udeležba v prostorih strelskega doma,« je povedal eden od odbornikov.²⁰⁹ A Jakopin je menil, da je bila problematika strelske družine ustrezno rešena, iz njegovega odgovora pa vendarle vidimo, da so domačini vložili veliko dela v gradnjo doma, česar ni bilo mogoče nadomestiti. »Strelska družina je dobila

t. e. 136, a. e. 212, Prostorski ureditveni pogoji za območje KS Ig, Iška vas in Tomišelj, januar 1984, str. 55; Mojca Kaučič, Starostne težave nove šole, *Naša komuna*, 6. 12. 1977, št. 11, str. 6.

²⁰¹ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 30–31.

²⁰² Kmetijska zadruga Mokerc se je leta 1967 priključila Agrokombinatu Barje, ta pa v 70. letih Ljubljanskim mlekar²⁰².

²⁰³ Mojca Kaučič, Starostne težave nove šole, *Naša komuna*, 6. 12. 1977, št. 11, str. 6.

²⁰⁴ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Ig, oktober 1974, str. 30–31.

²⁰⁵ Nina Čož, Odprla so se vrata vrtca na Igu, *Naša komuna*, 23. 10. 1984, št. 13, str. 7; Poročilo o poteku priprav za gradnjo in o gradnji objektov iz programa samoprispevka III na območju občine Ljubljana Vič – Rudnik, *Naša komuna, delegatsko gradivo*, 6. 3. 1984, št. 2, str. 23; Poročilo o poteku priprav za gradnjo in o gradnji objektov iz programa samoprispevka III na območju občine Ljubljana Vič Rudnik, *Naša komuna, delegatsko gradivo*, 11. 9. 1984, št. 7, str. 52.

²⁰⁶ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 43, a. e. 91, Zapisnik 17. seje družbenopolitičnega zbora, 22. 11. 1983, Vprašanja in predlogi delegatov, str. 30.

²⁰⁷ Nina Čož, Odprla so se vrata vrtca na Igu, *Naša komuna*, 23. 10. 1984, št. 13, str. 7; Poročilo o poteku priprav za gradnjo in o gradnji objektov iz programa samoprispevka III na območju občine Ljubljana Vič Rudnik, *Naša komuna, delegatsko gradivo*, 11. 9. 1984, št. 7, str. 52.

²⁰⁸ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 13, a. e. 29, Zapisnik 9. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 23. 11. 1967, Poročilo in predlog za prenehanje delovanja zavoda Dom obrambne vzgoje Ig, str. 1.

²⁰⁹ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 13, a. e. 29, Zapisnik 9. seje občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti, 23. 11. 1967, razprava k Poročilu in predlog za prenehanje delovanja zavoda Dom obrambne vzgoje Ig, str. 47.



Razglednica Iga, odposlana leta 1967. Levo zgoraj je Dom obrambne vzgoje (arhiv družine Piškurič).

primerno odškodnino in tudi druge prostore. O tem nimamo kaj razpravljati, ker je vse dogovorjeno. Vendar je nekoliko težka politična situacija zunaj glede na to, da je bil dom dejansko zgrajen z udarniškim delom mladincev in drugih, da so okoliški kmetje dali prostovoljno veliko lesa in sedaj smo dobili druge prostore, ki se bodo morali adaptirati. Težko pa bo sedaj računati na udarniško delo. To vprašanje obstoja. Mi ga skušamo olajšati in prikazati, da je zadeva s tem urejena, ko je bila dana primerna odškodnina in drugi prostori,« je povedal.²¹⁰

Objekt je tudi v kasnejšem času ostal namenjen izvajanju vaj v sklopu splošne ljudske obrambe. Ker je imela Uprava za narodno obrambo v dolini ob objektu strelišče, je na vajah pogosto prihajalo do močnega hrupa, ki je motil okoliške prebivalce. Meritve, ki so bile opravljene po pritožbi krajevne skupnosti nad prevelikim hrupom, so pokazale, da raven hrupa res presega dovoljene normativne vrednosti, »zlasti če je pričakovati pogosto streljanje iz več orožij.«²¹¹ Da bi prebivalcem tega dela Iga zagotovili ustrezne bivalne pogoje, so v podrobnem urbanističnem redu celo predlagali, naj se strelišče seli na drugo lokacijo, kjer bi bilo od naselja ločeno z naravno bariero ali kako drugače.²¹² Krajanje so se nad hrupom pritoževali tudi v naslednjih letih, a nadomestna lokacija ni bila

nikoli sprejeta. Krajanje so pri tem Komisiji za vloge in pritožbe očitali pristranskost ter menili, da jim ni dana možnost soodločanja.²¹³

Drugo varovano območje na Igu, s katerim so imeli Izanci manj stika, je bil kazensko poboljševalni dom za ženske. Zapor je na izanski grad prišel kmalu po koncu druge svetovne vojne. Sprva je bil namenjen moškim obsojencem, od leta 1956 pa ženskam.²¹⁴ Republiški sekretariat za notranje zadeve je nameraval zapor v sedemdesetih letih razširiti še z oddelkom za lažje moške prestopnike. Zemljišče je bilo predvideno ob vznožju Pungarta med Igom in Stajami. Poleg bivalnih prostorov naj bi zgradili tudi delavnice.²¹⁵

Leta 1984 so v sosednji Dragi odprli še Dom za varstvo in usposabljanje duševno prizadete mladine Dolfke Boštjančič. Temeljni kamen so postavili leta 1982 in do leta 1984 dokončali prvi dve fazi izgradnje, ki sta vključevali pet domov in spremljevalne objekte (kuhinjo, pralnico, delavnico za delovno usposabljanje in bolniški oddelek). Tretja faza gradnje, v kateri so gradili telovadnico in objekt za delovno usposabljanje ter individualno obravnavo otrok, je v tistem času še potekala. Zavod je bil zgrajen za 200 otrok in mladostnikov ter je bil del skupnih nalog v okviru

²¹⁰ Prav tam.

²¹¹ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Iga, oktober 1974, str. 34.

²¹² Prav tam, str. 34–35.

²¹³ Informacija – o lokaciji strelišča na Igu, *Naša komuna*, 19. 2. 1980, št. 4, str. 7.

²¹⁴ Piškurič, *Začetki zapora na izanskem gradu*, str. 257–270.

²¹⁵ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 97, a. e. 150, Podrobni urbanistični red naselja Iga, oktober 1974, str. 35.



Razglednica Iga s pogledom na središče vasi in izvir Ižice, okoli 1980 (arhiv družine Piškurič).

mesta Ljubljana. Investitorji so bili republiška skupnost socialnega skrbstva, republiška skupnost za izobraževanje, loterijski zavod ter Skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja.²¹⁶

Zaključek

»Želim si večjo družbeno politično aktivnost prebivalcev Iga, saj je to v bistvu edini pogoj, da s skupnimi močmi speljemo nekatere naloge, ki stojijo pred nami. Želim si, da bi bili vsaj tako aktivni pri družbeno političnih organizacijah, kot smo pri delovanju krajevnih skupnosti. Sicer pa skupaj z Ižanci želim, da bi v letu 1974 naša dokaj zanemarjena vas čimbolj napredovala, da bi jo komunalno uredili,« je ob iztekajočem se letu 1973 za *Našo Komuno* povedal Oto Comino, takratni predsednik krajevnega odbora SZDL.²¹⁷

²¹⁶ Nina Čož, Odprt dom Draga pri Igu, *Naša komuna*, 2. 10. 1984, št. 12, str. 9; SI ZAL LJU 80/1, t. e. 44, a. e. 93, Zapisnik 21. seje zbora krajevnih skupnosti, 27. 6. 1984, Poročilo o uresničevanju družbenega plana občine Ljubljana Vič – Rudnik za obdobje 1981–1984, str. 33; SI ZAL LJU 80/1, t. e. 44, a. e. 94, Zapisnik 23. seje zbora krajevnih skupnosti, 26. 9. 1984, Obravnava in sprejem predloga o poimenovanju DE Krim – Rudnik I, DE Krim – Rudnik II, Doma za varstvo in usposabljanje duševno prizadete mladine na Igu, str. 60.

²¹⁷ V letu 1974 si želimo!, *Naša komuna*, 20. 12. 1973, št. 12, str. 9.

Ig in njegova neposredna okolica sta v obravnavanem obdobju napredovala izjemno počasi. Po eni strani je kraj z urbanizacijo izgubljal nekdanjo vaško podobo in se spreminjal v primestno podeželsko naselje, v svojo sredo pa vabil nove prebivalce. Moderne individualne hiše in naselja (tudi stanovanjskih blokov) so rasla tako na podlagi urbanističnih načrtov kot mimo njih, pridružile so se jim tudi posamezne nove javne zgradbe. Po drugi strani razvoj spremlja joče infrastrukture ni dohajal hitre rasti naselja.

Prizadevanja lokalnih samoupravnih organov za pridobitev finančnih sredstev, ki bi omogočala nadaljnji razvoj kraja, so pogosto naletela na nerazumevanje občine Ljubljana Vič – Rudnik ali pa le na pomanjkanje denarja v že tako prazni občinski blagajni. Občina se je namreč od 70. let naprej spopadala s čedalje večjim proračunskim primanjkljajem, kar je vplivalo zlasti na vzdrževanje obstoječe infrastrukture in gradnjo nove. Medtem ko v mestu v tem času še vidimo zagon socialistične modernizacije, ki je prinesla nove stanovanjske soseske in objekte družbenega standarda, je bilo podeželje deležno počasnejšega razvoja. Gospodarska kriza 80. let je stanje le še poslabšala. Pri tem so pomanjkanje najbolj občutili ravno podeželski kraji, čeprav so bile njihove potrebe pogosto večje. Zato še konec 80. let nekatere osnovne potrebe, kot so asfaltirane ceste in pitna voda, niso bile v celoti urejene. Krajevni praznik pa je bil pogo-

sto priložnost za svečane otvoritve še tako majhnih pridobitev.

Zato so tako kot v začetnem obdobju socializma, ali pa še celo nekoliko bolj, krajanji Iga sami prispevali denar ter prostovoljno delo za obnovo in modernizacijo infrastrukture, kar kaže, da samoprispevki še niso popolnoma izgubili nekdanje vloge, čeprav so imeli ljudje v ta mehanizem čedalje manj zaupanja. V dokumentih lahko za celotno obravnavano obdobje spremljamo počasno uresničevanje zastavljenih ciljev ali celo stagnacijo. Pri projektih so se nenehno pojavljale tudi težave zaradi zamud in slabe kakovosti gradnje.

Pomanjkanje denarja za podeželske kraje je sprožalo nezadovoljstvo krajanov, ki so ga včasih javno izrazili na občinskih sejah. Glavni očitek je bil, da bi morala Ljubljana več sredstev nameniti za izvenmestna območja oziroma, kot je povedal izanski delegat Franc Brenčič: »Naša želja je, da bi bila v osnutku smernic razvoja Ljubljane in ljubljanskih občin prisotna tudi območja oz. krajevne skupnosti izvenmestnega območja. Da se ne bo Ljubljana 2000 nehalo tam, kjer se končajo mestne meje pač pa tam, kjer se končajo meje občin v Ljubljani.«²¹⁸ Nasploh so v organih krajevne skupnosti ugotavljali, »da je njihov vpliv na urejanje prostora prešibak, in da je razlika v razvoju med mestnimi in vaškimi krajevnimi skupnostmi prevelika.«²¹⁹ Drugi očitek je bil, da krajevna skupnost sicer nenehno načrtuje izboljšave svoje infrastrukture, vendar vedno izpade iz letnih občinskih načrtov. »Tu pa postavljam vprašanje smisla takšnega delegatskega sistema,« je bil kritičen Brenčič in dejal: »Planirali smo konkretno asfaltiranje ceste zaradi zaščite podtalnice. Zavedamo se, da kar takoj ne moremo priti v plan. Vendar, če bi nas karkoli kdo vprašal, ali rekel, pridete na vrsto čez tri leta, bi to vedeli. Če pa nam nihče nič ne reče, ampak nas enostavno črta iz programa, mislim, da je to že preveč avtoritativnosti v tem delegatskem sistemu v posameznih strokovnih službah. V takem primeru je nonzens delati plane in programe, ker vsi, ki pri takšnih planih in programih sodelujejo, ne vidijo učinka.«²²⁰

Ig je bil nekoliko hitrejšega razvoja deležen po letu 1995, ko je znova postal središče samostojne občine, seveda pa pridobitve tudi tokrat niso prišle čez noč. Ig se je na primer do začetka novega tisočletja priključil na črpališče pitne vode v Brestu, medtem ko je bil dostop do kanalizacije za vse občane urejen šele po tej prelomnici. Prav tako so bile do začetka

novega tisočletja asfaltirane vse občinske ceste, cesta proti Škofljici pa je še nekaj časa ostala makadamska. Zaradi bližine glavnega mesta je kraj po eni strani vztrajno vabil nove prebivalce, po drugi pa sta ravno bližina in pestrost ponudbe v mestu ovirali razvoj nekaterih dejavnosti.²²¹

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
LJU 80, Skupščina občine Ljubljana Vič – Rudnik, 1955–1994.
LJU 342, Zbirka fotografij.
LJU 460, Osnovna šola Ig, 1872–1970.

ČASOPISI

Mostiščar, glasilo občine Ig, 2016.
Naša komuna, glasilo OK SZDL Ljubljana Vič – Rudnik, 1964–1990.
Slovenec, 1939.

SPLETNI VIRI

Statistični urad Republike Slovenije, *Prebivalstvo in gospodinjstva ob popisih 1948, 1953, 1961, 1971 in stanovanja 1971*
https://www.stat.si/publikacije/popisi/1971/1971_3_01.pdf (13. 10. 2021)

Statistični urad Republike Slovenije, *Popis prebivalstva 1981*
https://www.stat.si/publikacije/pub_popis_1981_Naselja_prebivalstvo.asp (13. 10. 2021)

TISKANI VIRI

Dogovor o temeljih družbenega plana občine Ljubljana Vič–Rudnik za obdobje 1981–1985: Družbeni plan občine Ljubljana Vič – Rudnik za obdobje 1981–1985. Ljubljana: Skupščina občine Ljubljana Vič – Rudnik, 1981.
Uradni list SRS, št. 4/1985.

LITERATURA

Benkovič, Monika: Geografski oris občine Ig. *Krim odmev bo dal: Zbornik občine Ig 2002* (ur. Miha Preinfalk). Ig: Občina Ig, 2002, str. 233–253.
Gestrin, Ferdo: *Svet pod Krimom*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1993.

²¹⁸ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 35, a. e. 75, Zapisnik 20. seje zbornice krajevnih skupnosti, 23. 1. 1980, Obravnava in sprejem osnutka smernic Ljubljane in ljubljanskih občin do leta 2000, str. 3.

²¹⁹ SI ZAL LJU 80/2, t. e. 136, a. e. 212, Prostorski ureditveni pogoji za območje KS Ig, Iška vas in Tomišelj, januar 1984, str. 56.

²²⁰ SI ZAL LJU 80/1, t. e. 35, a. e. 75, Zapisnik 20. seje zbornice krajevnih skupnosti, 23. 1. 1980, Obravnava in sprejem osnutka programa dela skupščine občine in njenih zborov za leto 1980, str. 15–17.

²²¹ Prim. Benkovič, Geografski oris občine Ig, str. 253–254.

Piškurič, Jelka: Ig od leta 1952 do ustanovitve Občine Ljubljana Vič-Rudnik. *Kronika* 69, 2021, št. 1, str. 155–180.

Piškurič, Jelka: Od stare do nove šole na Igu. *Kronika* 66, 2018, št. 2, str. 289–302.

Piškurič, Jelka: Začetki zapora na izžanskem gradu. *Kronika* 68, 2020, št. 2, str. 257–272.



S U M M A R Y

»As inhabitants of a suburban area, we often feel neglected«: urban and infrastructural development of Ig, 1961–1989

The contribution describes the urban and infrastructural development of Ig between 1961 and 1989. In the 1960s, the village life, already organized and settled in line with socialist principles, went on without major perturbations. That was also the time of rapid deagrarianization and gradually increasing living standard, which introduced changes in the daily reality and lifestyle of Ig's inhabitants, including their aim to urbanize the settlement and provide it with modern infrastructure and public services that would meet their needs better and improve the quality of their lives.

Although Ig's urban development was initially limited due to a lack of appropriate plans, the great desire to expand nonetheless allowed the settlement to grow somewhat with new constructions. The first zoning plan envisaging the overall development of the settlement and its infrastructure was passed in the mid-1970s and slightly modernized ten years later. The adoption of the zoning plan facilitated the

urbanization of Ig and its wider area. As the data reveal, the structure of Ig's housing had changed significantly by the end of the 1970s, with newly constructed and better equipped buildings starting to predominate. Becoming increasingly attractive to the inhabitants of Ljubljana as a settlement area additionally offering plenty of opportunities for recreation and leisure activities, Ig also underwent the process of suburbanization during the 1980s. However, its urban development gradually deprived it of the former village appearance and converted it into a suburban rural area. Modern single-family houses and residential areas grew within or outside the scope of zoning plans, followed by the construction of new public buildings.

Conversely, Ig and its immediate surroundings made very slow progress in terms of infrastructural development, which clearly could not keep pace with the settlement's rapid expansion. In search of funding to ensure further development of the area, the local self-administration frequently met with the indifference of the Municipality of Ljubljana Vič-Rudnik or faced a lack of funds from the already drained municipal purse. Some of the most basic needs, such as paved roads and drinking water, were thus still to be fully regulated at the end of the 1980s. The lack of resources for rural areas often fuelled discontentment among local inhabitants, who themselves made enormous contributions towards renovating and modernizing infrastructure by providing both financial means and voluntary work and thus also demonstrating that the weight of self-imposed contributions had not been completely diminished despite the declining overall trust in this mechanism. Finally, the documents shed light on the sluggish realization of the set goals or even stagnation during the period under discussion, apart from which the local projects were also marred by constant delays and the poor quality of construction.



Gasilska parada na Igu leta 1963; pogled od Studenca proti sedanji osrednji avtobusni postaji (zgoraj) in pogled od Studenca proti Baniji (spodaj) (arhiv družine Piškurič).

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 913:556.53(497.47)
621.22:502

Prejeto: 1. 8. 2021

**Matija Zorn**

dr., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: matija.zorn@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0002-5788-018X

Blaž Komac

dr., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: blaz.komac@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0003-4205-5790

**»Soča najlepša reka v Evropi«* –
med hidroenergijo in naravovarstvom**

IZVLEČEK

Soča je pomemben vodni vir, katerega vodni potencial so zgodaj uporabili za transport in pridobivanje energije, v zadnjem stoletju predvsem električne. (Bila) je tudi stalen »poligon« za velike hidroenergetske načrte. V njenem srednjem in spodnjem toku je bilo zgrajenih več hidroelektrarn, ki letno proizvedejo več kot 1100 GWh električne energije, potencial reke pa je ocenjen na 1800 GWh. V obdobju od druge svetovne vojne do osamosvojitve Slovenije so se ambiciozni načrti gradnje hidroelektrarn pojavljali vsako desetletje. Predstavljena je kronologija dogajanja in spreminjajoči se argumenti za gradnjo in proti njej, razvoj razprav pa je postavljen tudi v kontekst razvoja naravovarstvene misli in sodelovanja državljanov pri odločitvah.

KLJUČNE BESEDE

okoljska zgodovina, hidroenergija, naravovarstvo, HE Trnovo, HE Kobarid, HE Trebuša, HE Učja, Soča, Posočje

ABSTRACT

**»THE SOČA, THE MOST BEAUTIFUL RIVER IN EUROPE« –
BETWEEN HYDROELECTRIC POWER AND NATURAL PROTECTION**

The Soča River is an important water source, and its water potential was used early for transport and energy production, in the last century especially for electricity. For this reason, the Soča Valley is (was) a permanent »testing ground« for large hydropower plans. Several hydropower plants were built in its middle and lower reaches, generating over 1,100 GWh of electricity per year, and the potential of the Soča River is estimated at 1,800 GWh. In the period

* Julius Kugy je leta 1934 v knjigi »Die Julischen Alpen in Bilde« zapisal (str. 120): »Es ist meine Meinung, daß der Isonzo des schönsten Fluß Europas ist.«; prevod: »Menim, da je Soča najlepša reka v Evropi« (Kugy, Julijske, str. 246).

from the Second World War until Slovenia's independence, ambitious plans for the construction of hydropower plants appeared every decade. The chronology of events and the changing arguments »for« and »against« construction are presented, and the development of the discussions is also placed in the context of the development of the idea of nature conservation and participation.

KEY WORDS

environmental history, hydropower, environmental protection, HPP Trnovo, HPP Kobarid, HPP Trebuša, HPP Učja, Soča River, Soča Valley

Uvod¹

Zgornje Posočje je ena osrednjih slovenskih turističnih pokrajin,² a še do pred nekaj desetletji je bila »poligon« za velike hidroenergetske načrte (slika 1), ki »naj bi rešili težave pri preskrbi z elektriko in spodbudili gospodarski razvoj«.³

Reliefne oblike, povezane z vodotoki, so zelo privlačne za turiste, a tudi hidrotehnike, ki bi »koristno« uporabili moč reke. Obstoječe hidroelektrarne (HE) na Soči letno proizvedejo 1150 GWh električne energije (preglednica 1), potencial reke pa je ocenjen na 1800 GWh.⁴ Izziv za izrabo Soče je njen hudourniški značaj z velikim nihanjem pretokov ter obilico sedimentov.⁵ Pretočna nihanja lahko »ukrotimo« z izgradnjo pregrad,⁶ ki jih je danes v Alpah več kot 350. HE poleg pokrajinskih sprememb pomenijo tudi nevarnost poplav ob morebitnem podrtju pregrad⁷ ali zaradi napačnega upravljanja, kot na primer na Dravi leta 2012⁸ ali v Vajontu (Italija) leta 1963.⁹ Pri umeščanju HE se pojavi tudi vprašanje ekonomskih koristi. Kratkoročne koristi ima lokalno okolje le v času gradnje. Do srede osemdesetih let prejšnjega stoletja so takšni objekti lokalno nudili varna delovna mesta, danes pa zaradi avtomatizacije le peščico. Lastniki večjih HE imajo sedeže zunaj Alp, zato tudi davki ne ostajajo v lokalnem okolju.¹⁰

Prispevek daje vpogled v spreminjajoča se razmerja med energetske, kapitalskimi, okoljskimi in družbeno-političnimi spremembami, glede česar

je Soča primerljiva s sicer energetske bolj izrabljenimi rekami v italijanskih Alpah.¹¹ Osredotoča se na obdobje, ko so v takratni Socialistični republiki Sloveniji (SRS) obstajali ambiciozni načrti za izgradnjo velikih HE. Predstavlja kronologijo dogajanja in spreminjajoče se argumente »za« in »proti«, razvoj razprav pa postavlja v kontekst razvoja naravovarstvene misli in sodelovanja državljanov pri odločitvah. Analiza temelji na strokovni in publicistični literaturi.

Hidroenergija v Alpah

Alpe so velik vodni vir, pomemben za oskrbo s pitno vodo in gospodarstvo. Pomen povprečnega odtoka alpskih vodotokov, ki je približno 216 milijard m³ vode na leto, je elektrogospodarstvo prepoznalo že v drugi polovici 19. stoletja. Werner Bätzing¹² razlikuje več obdobjev razvoja (preglednica 1). V obdobju 1890–1920 nastajajo prve HE za potrebe lokalnega gospodarstva, nato do leta 1940 v Alpah zgradijo več kot 200 umetnih zajezev, alpska elektrika pa služi industrijskim središčem zunaj Alp. V obdobju 1940/55–1970 zgradijo več kot 100 novih zajezev. Po letu 1970 se pojavijo okoljski protesti zoper velike energetske projekte, njihova gradnja se z izjemo črpalnih elektrarn povečini konča. Med letoma 1990 in 2011 težnje po uporabi obnovljivih virov energije v Alpah vodijo v načrtovanje novih in večjih črpalnih HE, ki pa so jih zgradili malo. Po nesreči jedrske elektrarne v Fukušimi marca 2011 pride v nekaterih alpskih državah zaradi opuščanja jedrske energije do novih hidroenergetskih pobud. Danes je v Alpah 550 večjih HE s skupno močjo okrog 46 GW, največ v Italiji (14,4 GW) in najmanj v Sloveniji (0,5 GW).¹³ Letni potencial slovenskih rek 9100 GWh je »le« polovično »izkoriščen« ter odvisen predvsem od rek s povirjem v Alpah.¹⁴

¹ Raziskava je bila izvedena v okviru raziskovalnega programa »Geografija Slovenije« (P6-0101) ter raziskovalnega projekta »Ustvarjanje, vzdrževanje, ponovna uporaba: mejne komisije kot ključ za razumevanje sodobnih meja« (J6-2574), ki ju financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Povzetek članka je 31. 7. 2021 izšel v *Sobotni prilogi Dela* (Komac in Zorn, Samo od naravnih, str. 22–23).

² Vranješ, Zgodbe.

³ Pirih, Soška dolina, str. 313.

⁴ Šimac, Izraba vodne, str. 52.

⁵ Radinja, Geografska problematika, str. 99; Radinja, Rečni režimi; Hrvatini in Zorn, Climate.

⁶ Radinja, Projektirana HE Trnovo; Pirih, Soška dolina, str. 316.

⁷ Komac in Zorn, Naravne in umetne.

⁸ Zorn, The economic role.

⁹ Dykes in Bromhead, The Vaiont.

¹⁰ Bätzing, *Die Alpen*, str. 231, 233–234.

¹¹ Natek, Možnosti nadaljnega; Bonan, An alpine energy; Bonan, *Le acque*.

¹² Bätzing, *Die Alpen*, str. 221–222, 226–227.

¹³ Prav tam, str. 230.

¹⁴ *Water and Water Management*, str. 151, 164.

Hidroenergija v Posočju

Začetki hidroenergetske izrabe

V Posočju so bile HE, zgrajene med letoma 1890 in 1920, povezane z lokalnim gospodarstvom. Že konec 19. stoletja sta obratovali HE za potrebe rudnikov živega srebra v Idriji (od leta 1893) ter svinca in cinka v Rablju (od leta 1898).¹⁵

V medvojnem obdobju (preglednica 2) državni interes prevlada nad lokalnim. Leta 1921 so bili

predstavljeni načrti za izgradnjo devetih HE med izvrom Soče in Tolminom s skupno močjo 100,8 MW, od smelih načrtov pa sta bili uresničeni HE Plužna in Log (preglednica 2). Po načrtih iz leta 1929 je bila od sotočja z Idrijco do Gorice načrtovana veriga petih HE. Jez za HE pri Kobaridu bi imel 72 m, na Knežci pa 53 m. Obstajali so načrti izrabe največjega slovenskega visokogorskega (Krnskega) jezera (1394 m), desetletje kasneje so zgradili HE Dobljar in Plave¹⁶ (preglednica 2). Skupna moč HE, zgrajenih med svetovnjima vojnoma, je 51 MW, letna



Slika 1: Obstoječe in načrtovane HE v Posočju (Radinja, Geografska problematika; ENGIS; SENG).

¹⁵ Kofol, Gospodarska raba, str. 150; Pavšič Milost, Zgodba o luči, str. 14, 17; Nusdorfer-Vuksanović in Vidrih-Lavrenčič, Elektrarne, mlini, str. 4; Piriš, Soška dolina, str. 317.

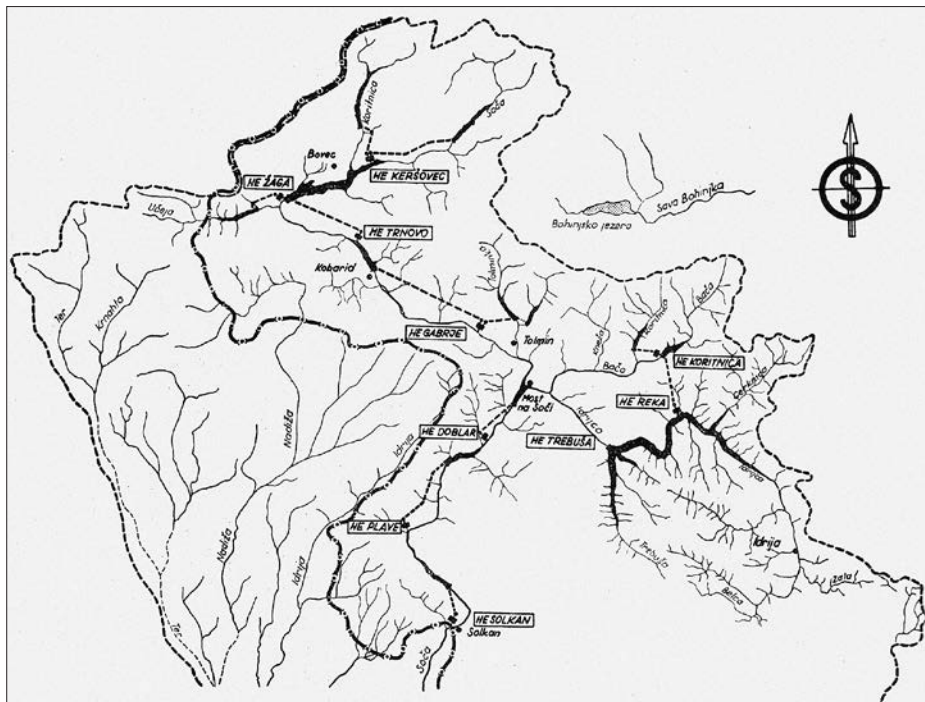
¹⁶ Nusdorfer-Vuksanović in Vidrih-Lavrenčič, Elektrarne, mlini, str. 5, 7, 15; Piriš, Soška dolina, str. 318, 322, 324–325.

Preglednica 1: Moč in povprečna proizvodnja HE v upravljanju družbe Soške elektrarne (po SENG) glede na obdobja razvoja hidroenergetskega omrežja v Alpah. Obdobja v preglednici se kumulativno ne seštevajo (razen v zadnji vrstici), temveč prikazujejo nove pridobitve v posameznih obdobjih.

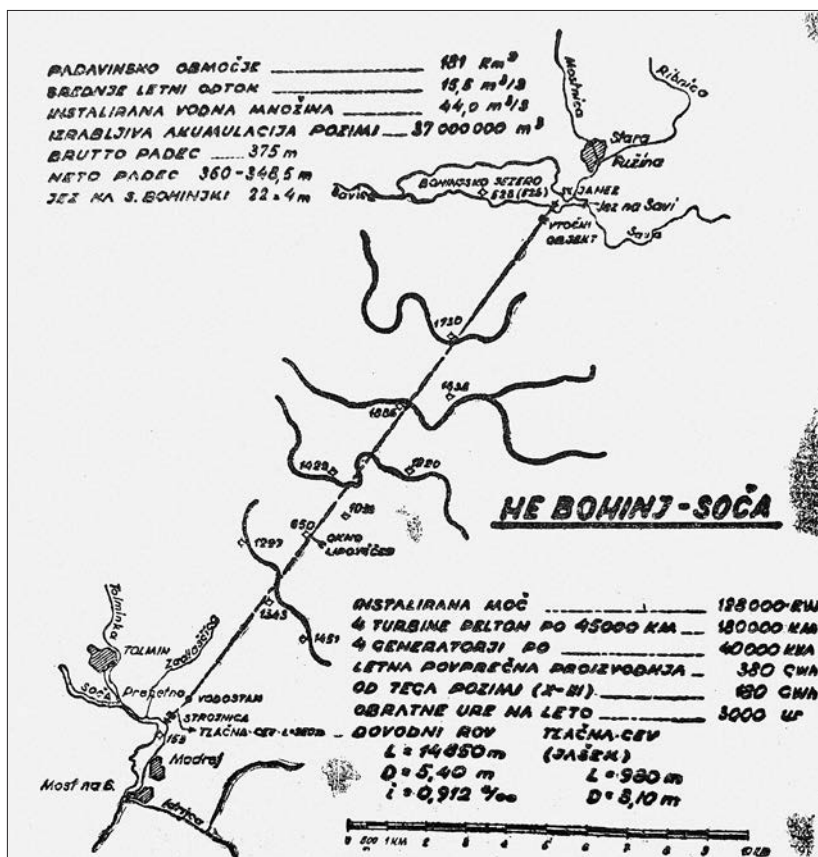
obdobje razvoja hidroenergetskega omrežja (po Bätzingu)	skupna moč (MW)	delež (%)	povprečna letna proizvodnja (GWh)	delež (%)
1. 1890–1920	0,73	0,22	3,00	0,26
2. 1920–1940	51,44	15,26	253,55	21,95
3. 1940/55–1970	-	-	-	-
4. 1970–1990	42,14	12,50	145,88	12,63
5. 1990–2011	241,97	71,77	749,40	64,88
6. 2011–	0,85	0,25	3,30	0,29
Skupaj	337,13	100,00	1155,13	100,00

Preglednica 2: HE v Posočju, ki jih upravlja družba Soške elektrarne (po SENG).

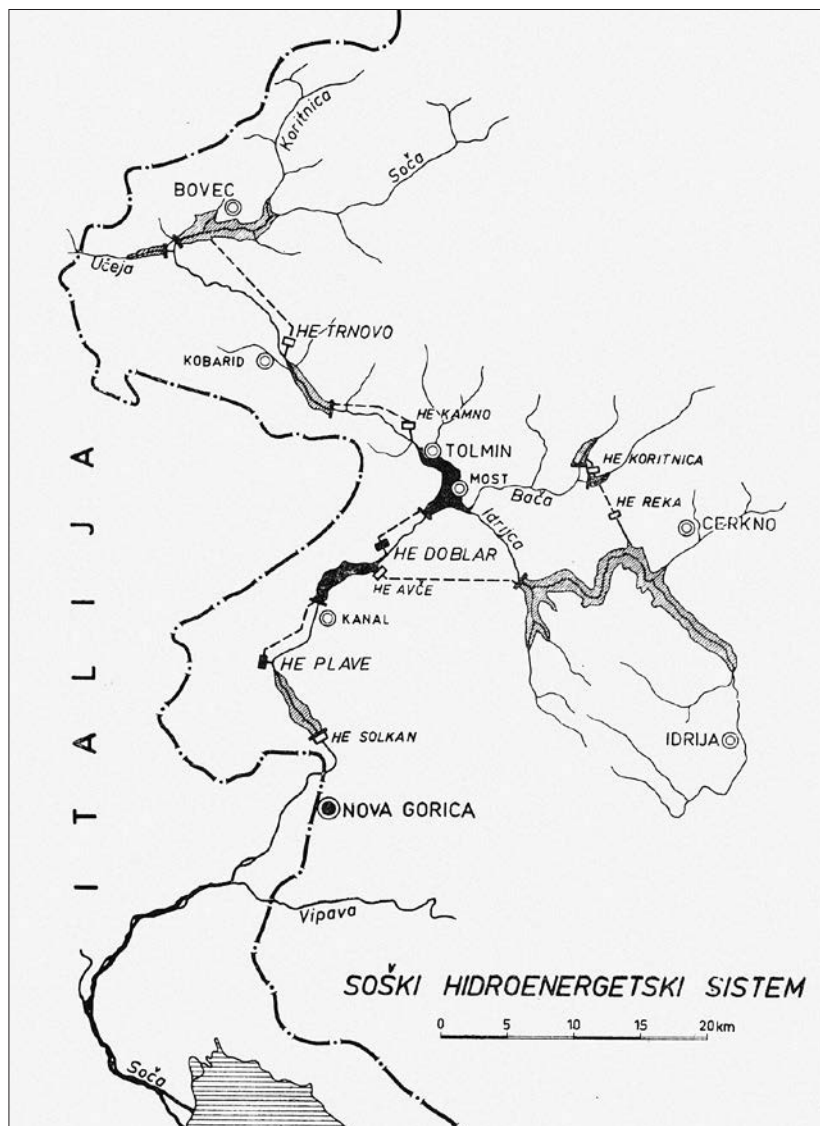
HE	vrsta	vodotok	začetek obratovanja	država v času izgradnje	obdobje razvoja hidroenergetskega omrežja v Alpah (po Bätzingu)	moč (MW)	delež (%)	povprečna letna proizvodnja (GWh)	delež (%)
Mesto	mala	Idrijca	1909	Avstro-Ogrska	1	0,2	0,06	0,7	0,06
Možnica	mala	Koritnica	1911	Avstro-Ogrska	1	0,53	0,16	2,3	0,20
Gradišče	mala	Vipava	1922	Kraljevina Italija	2	0,15	0,04	0,55	0,05
Plužna	mala	Gljun	1931	Kraljevina Italija	2	1,72	0,51	5,3	0,46
Log	mala	Mangartski potok	1931	Kraljevina Italija	2	1,6	0,47	4,6	0,40
Podmelec	mala	Bača	1931	Kraljevina Italija	2	0,425	0,13	1,4	0,12
Hubelj	mala	Hubelj	1931	Kraljevina Italija	2	2,1	0,62	10	0,87
Marof	mala	Idrijca	1932	Kraljevina Italija	2	0,44	0,13	1,7	0,15
Doblar 1	velika	Soča	1939	Kraljevina Italija	2	30	8,90	150	12,99
Plave 1	velika	Soča	1940	Kraljevina Italija	2	15	4,45	80	6,93
Knežke Ravne 1	mala	Prošček	1979	Jugoslavija	4	0,1	0,03	0,47	0,04
Pečnik	mala	Peklenska grapa	1983	Jugoslavija	4	0,125	0,04	0,36	0,03
Solkan	velika	Soča	1984	Jugoslavija	4	32	9,49	105	9,09
Cerkno	mala	Zapoška	1984	Jugoslavija	4	0,436	0,13	1,25	0,11
Trebuša	mala	Trebušica	1985	Jugoslavija	4	0,76	0,23	2,1	0,18
Jelenk	mala	Jelenk	1987	Jugoslavija	4	0,07	0,02	0,1	0,01
Zadlaščica	mala	Zadlaščica	1989	Jugoslavija	4	8	2,37	35	3,03
Mala Rupa	mala	Idrijca	1989	Jugoslavija	4	0,648	0,19	1,6	0,14
Bača	mala	Mohorčev potok	1991	Slovenija	5	0,5	0,15	1,5	0,13
Knežke Ravne 2	mala	Prošček	1993	Slovenija	5	0,81	0,24	3,7	0,32
Tolmin	mala	Tolminka	1995	Slovenija	5	0,109	0,03	0,6	0,05
Plave 2	velika	Soča	2002	Slovenija	5	20	5,93	116	10,04
Doblar 2	velika	Soča	2002	Slovenija	5	40	11,87	199	17,23
Klavžarica	mala	Klavžarica	2006	Slovenija	5	0,303	0,09	1,2	0,10
Ajba	mala	Soča	2008	Slovenija	5	0,25	0,07	1,4	0,12
Avče	črpalna	Soča	2009	Slovenija	5	180	53,39	426	36,88
Kneža	mala	Kneža	2018	Slovenija	6	0,85	0,25	3,3	0,29
SKUPAJ	mala					20,13		79,13	
SKUPAJ	velika					137		650	
SKUPAJ						337,126	100	1155,13	100



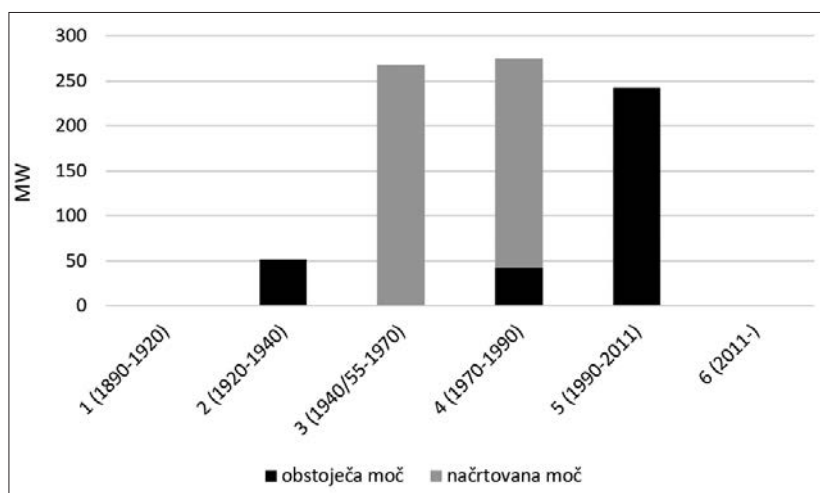
Slika 2: Predvidene HE v Posočju v drugi polovici petdesetih let preteklega stoletja (Jelenc, Izkoriščanje vodnih, str. 263).



Slika 3: V petdesetih letih preteklega stoletja je bila v načrtu hidroenergetska povezava Bohinjskega jezera in doline Soče (Znidaršič, Razgovor s projektantom, str. 4).



Slika 4: Predvidene HE v Posočju v šestdesetih letih preteklega stoletja (Radinja, Geografska problematika, str. 101).



Slika 5: Moč (MW) obstoječih in načrtovanih HE v Posočju glede na obdobje razvoja hidroenergetskega omrežja v Alpah.

proizvodnja pa več kot 250 GWh električne energije (preglednica 1 in slika 5), kar je približno sedmina razpoložljive energije (14 %).¹⁷

Hidroenergija kot temelj razvoja in začetki množičnega naravovarstvenega gibanja

Po drugi svetovni vojni so si pobude za hidroenergetsko izrabo Soče in pritokov sledile približno na vsakih deset let. Jugoslavija, ki ji je leta 1947 po pariškem mirovnem sporazumu pripadlo območje Srednjega in Zgornjega Posočja,¹⁸ je potrebovala električno energijo za razvoj industrije, zato so v petdesetih letih zaživele razprave o gradnji verige sedmih HE (sliki 2 in 3). Proizvodnja električne energije bi se povečala za sedemkrat (na 1583 GWh), Soča pa bi »dajala več električne energije, kot je bila sposobnost vseh elektrarn v predvojni Jugoslaviji«. ¹⁹ V šestdesetih letih so načrte nekoliko spremenili (slika 4), a še vedno z letno proizvodnjo 1300 GWh električne energije oziroma petkrat več kot takratne HE²⁰ (slika 5).

Šestdeseta leta je zaznamovala skoraj stalna energetska kriza. Z zahtevami po zmanjšanju porabe elektrike v gospodarstvu za četrtno²¹ so se pojavili prvi strokovni pomisleki o upravičenosti usmeritve celotne Soške doline zgolj v hidroenergetsko izrabo, saj bi to otežilo razvoj drugih panog, kot sta smučarski (prvi načrti so iz leta 1965) in s plovbo povezan turizem.²² V spodnjem toku v Italiji je pomembna kmetijska ali namakalna vloga Soče, zato je bila po mirovnem sporazumu Jugoslavija dolžna ohranjati dovolj visok pretok.²³

Ti velikopotezni hidroenergetski načrti so v šestdesetih (HE Trnovo), sedemdesetih (HE Kobarid) in osemdesetih letih (HE Trebuša na Idrijci) sprožili ostre polemike med zagovorniki in nasprotniki gradnje.

Šestdeseta leta in HE Trnovo

Sredi šestdesetih let je »zgraditev hidroelektrarne na Soči pri Bovcu razgibala našo javnost tako, kot še nobena podobna namera ... Skoraj vselej smo s simpatijami spremljali nastajanje novih elektrarn ... zdaj pa je naenkrat toliko uglednih strokovnjakov in velik del

javnosti proti elektrarni.«²⁴ Na jugozahodu Bovške kotline so načrtovali 80 m visoko pregrado (slika 6), za katero bi nastalo okrog 10 km dolgo in do 2 km široko umetno jezero (sliki 7 in 8), ki bi obstajalo dva meseca poleti in mesec pozimi. Vodo iz jezera bi do HE Trnovo (slika 9) odvajali po 5 km dolgem cevovodu skozi Polovnik. HE z močjo 140 MW bi ob povprečni letni proizvodnji 470 GWh služila za kritje energetskega konic.²⁵

Ob razgrnitvi načrtov je prišlo do javnega soočena dveh pogledov – ekonomska korist proti naravnim lepotam.²⁶ Izvršni svet Skupščine SRS je 7. februarja 1964 imenoval osemčlansko komisijo za preučitev možnosti in potrebe izgradnje HE Trnovo, ki so jo sestavljali: predstavniki znanosti (Geološki zavod, Fakulteta za elektrotehniko Univerze v Ljubljani), interesnih združenj (Gospodarska zbornica SRS, Elektrogospodarska skupnost Slovenije, Zveza hortikulturnih društev Slovenije) in javnih služb (Zavod za vodno gospodarstvo SRS, Konservatorski zavod SRS, Okrajna skupščina Koper). Delo je končala 15. junija 1964 in ugotovila, da je gradnja večje akumulacijske HE nujna iz energetskega pogleda, da je izmed akumulacijskih HE Trnovo tehnično in ekonomsko najugodnejša ter da sta največja pomisleka nihanje vodne gladine akumulacijskega jezera in spremenjen vodni režim Soče pod pregrado. Gradnjo je odobrila, a tudi predlagala, naj nihanje gladine v turistični sezoni ne presega enega metra in da naj investitor poskrbi za zunanji videz akumulacije, da naravne lepote ne bodo prizadete. Poskrbeti mora tudi za sporazum z Italijo zaradi spremembe vodnega režima Soče.²⁷

Eden od članov komisije je kasneje zapisal:²⁸ »Komisija se je sestajala v času elektroenergetske krize in zato ne moremo mimo dejstva, da je prav ta težka energetska situacija občutno vplivala na ves potek dela komisije, zlasti še na končno odločitev ...«, ter dodal: »... Čudno je tudi to, da je imela komisija na razpolago vsega tri mesece (od tega je delovala praktično le dva meseca), medtem ko je Elektrogospodarska skupnost pripravljala svoj projekt že od leta 1955.«

Zaradi pomislekov komisije in nasprotovanja javnosti je Izvršni svet sklenil, da bo vprašanje izgradnje obravnavano javno. Pripravo načrtov je v okviru javne razprave poleg strokovnih odzivov (preglednica 3) spremljala prava ljudska vstaja z zaporami cest, tribunami, demonstracijami in zbori krajanov.²⁹ »Načrti so v javnosti naleteli na takšno nasprotovanje, kakršnega

¹⁷ 16 % po: Šimac, Izraba vodne, str. 54.

¹⁸ Zorn in Mikša, The Rapallo Border.

¹⁹ Jelenc, Izkoriščanje vodnih, str. 264, 266; Pirih, Soška dolina, str. 326.

²⁰ Radinja, Geografska problematika, str. 100; Šimac, Izraba vodne, str. 53.

²¹ Švajgar, Kakšna bo, str. 3; Delo 6, 31. 10. 1965, št. 297, str. 2, »Za dobro četrtno manj elektrike: Dnevna potrošnja se mora zmanjšati od 49 na 36 milijonov kWh«.

²² Golja in Brilly, Urejanje podeželskega; Delo 6, 14. 12. 1965, št. 337, str. 6, »Kaninske žičnice – sanje prihodnosti: Za njimi stoji neizčrpno turistično zaledje obmejnih mest v Italiji«; Vranješ, Zgodbe.

²³ Treaty, str. 381.

²⁴ Prav tam, str. 137.

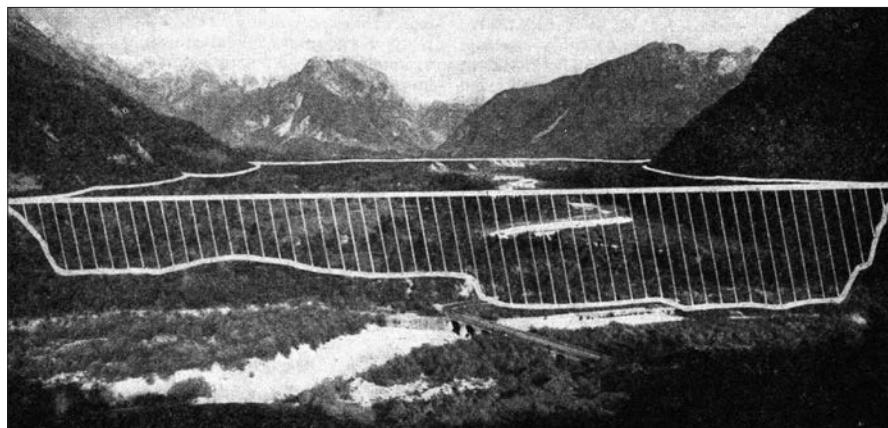
²⁵ Debelak, Hidroelektrarna Trnovo, str. 45, 47; Jug, Geografski pogoji, str. 43, 48; Peterlin, Ob načrtu, str. 139; Pirih, Soška dolina, str. 320; Radinja, Geografska problematika, str. 100.

²⁶ Šimac, Izraba vodne, str. 55; Ravbar in Orožen Adamič, Varstvo narave, str. 243.

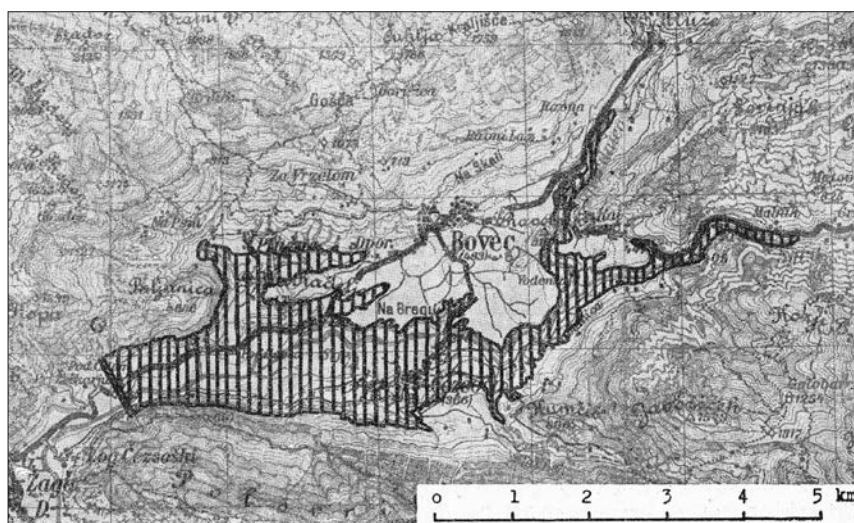
²⁷ Peterlin in Sedej, Projekt hidroelektrarne, str. 14.

²⁸ Prav tam, str. 15–16.

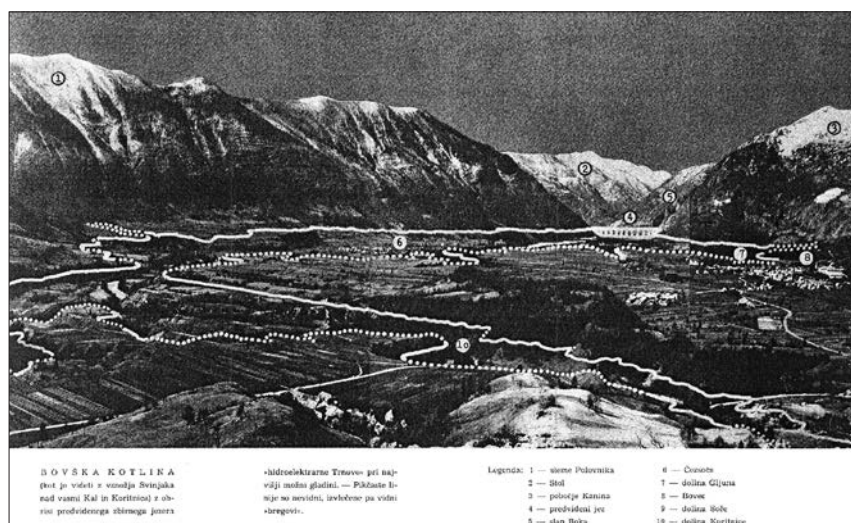
²⁹ Močnik, Smaragdno zelena.



Slika 6: Načrtovana pregrada v Bovški kotlini pri mostu prek potoka Boka, ki bi se dvigala približno 80 m visoko, in obris jezera; pogled proti vzhodu (Sršen, Zakaj Turistična zveza, str. 3).



Slika 7: Bovško jezero (Peterlin, Ob načrtu, str. 139).



Slika 8: Bovška kotlina z obrisi akumulacijskega jezera; pogled proti zahodu. S številko 4 je označena pregrada, s številko 6 Čezsoča in s številko 8 Bovec (Peterlin in Sedej, Projekt hidroelektrarne, str. 16–17).

Preglednica 3: V javni razpravi izpostavljeni argumenti »za« in »proti« gradnji HE Trnovo ter organizacije, ki so jih zastopale (Peterlin in Sedej, Projekt hidroelektrarne, str. 14; Ravbar in Orožen Adamič, Varstvo narave, str. 240).

ZA gradnjo		PROTI gradnji	
argument	organizacija	argument	organizacija
Slovenija nujno potrebuje akumulacijsko elektrarno za kritje dnevnih in letnih konic energijske potrošnje	ELES (Elektro-Slovenija)	Bovška kotlina je najizrazitejše in najpomembnejše dolinsko območje v Julijskih Alpah	Konservatorski zavod SRS
od vseh mogočih različic je projekt v Sloveniji najugodnejši	ELES	Soča je razen Save Bohinjke edina naša večja alpska reka, ki v zgornjem toku še ni industrijsko onesnažena	Konservatorski zavod SRS
zaradi manjših pritokov struga Soče pod jezom ne bi bila popolnoma suha	ELES	predvidena akumulacija bi potopila pet pomembnih naravnih znamenitosti in bi z redukcijo vode prizadela tudi estetske vrednote spodnje doline Učje ter Soške doline med Žago in Kobaridom	Konservatorski zavod SRS
z nastankom umetnega jezera se podnebje, vlažnost in meglenost Bovške kotline ne bi spremenili	Hidrometeorološki zavod SRS	obstaja možnost povečanja vlažnosti, znižanja temperature in kalnosti vode	Turistična zveza Slovenije
kakovost sedimentov v predvideni akumulaciji bi bila v zdravstvenem pogledu ugodna	Univerza v Ljubljani, Inštitut za zdravstveno hidrotehniko	Zgornja Soška dolina zasluži zavarovanje zaradi posebnih krajinskih in naravnih vrednot	Urbanistični inštitut SRS
bazen bi se praznil v pozni jeseni in pozimi, dnevna nihanja gladine bi bila nepomembna	ELES	na naše ozemlje sega le majhen del Alp, ki ga je zato treba izkoriščati v karseda naravni obliki, da ne bi izgubil svoje tipičnosti	Planinska zveza Slovenije
akumulacija bi bila po predvidenem režimu obratovanja HE skladna z interesi turizma	Goriška turistična zveza, Odbor za turistično izgradnjo Gornjega Posočja	posledice akumulacije bi negativno vplivale na razvoj turizma v Soški dolini	Urbanistični inštitut SRS; Turistična zveza Slovenije
graditev HE bi bila gospodarsko pomembna za vso tolminsko občino	Skupščina občine Tolmin, lokalne organizacije SZDL in ZKS; Skupščina okraja Koper	akumulacija bi poplavila območje, ki je zanimivo v florističnem pogledu	Zveza hortikulturnih društev Slovenije
		naselbinska in kulturna pokrajina Bovškega je v slovenskem merilu kompleksna dediščinska vrednota	Konservatorski zavod SRS

ni bil dotlej deležen noben poseg v naravo v Sloveniji in najbrž niti v Jugoslaviji.³⁰ Javni razpravi v dnevnem in revijalnem tisku lahko sledimo vse leto 1964 do jeseni 1965.³¹ V članku posebej izpostavljamo prispevke iz (poluradnega) časnika *Delo*.³²

Razprave o upravičenosti gradnje najdemo tudi v strokovni publicistiki. Poudarjali so, da bo zajezitev spremenila podobo in funkcijo Bovške kotline, saj bi potopila 165 hiš v Čezsoči, kjer je živelo okrog 460 prebivalcev, 162 ha obdelovalnih zemljišč in 15 km cest, dolvodno pa spremenila hidrološke funkcije So-

če.³³ Geograf Darko Radinja je izpostavil pomisleke zoper predvideno 60-metrsko kolebanje jezera ob največji globini 80 m. Ugotavlja, da bi HE zaradi skromne industrializacije malo pomenila za Soško dolino, ob tem pa nesorazmerno preobrazila njeno okolje, saj bi nespremenjena ostala le petina rečnega toka.³⁴

V *Planinskem vestniku* ugotavljajo, da bi bila gradnja HE Trnovo »doslej brez dvoma najradikalnejši in najtežji poseg v naravne lepote Slovenije«, ki bi zahteval potrditev na referendumu, saj naj bi imela

³⁰ Peterlin, Soča – preizkus, str. 203.

³¹ Peterlin, Maks Wraber; Peterlin in Sedej, Projekt hidroelektrarne, str. 14.

³² Menaš, Javna razprava.

³³ Radinja, Geografska problematika, str. 99; Radinja, Projektirana HE Trnovo, str. 114.

³⁴ Radinja, Geografska problematika, str. 99; Radinja, Projektirana HE Trnovo, str. 114–118.

HIDROELEKTRARNA TRNOVO-DEJSTVO

Kakšni so izgledi za nove hidroelektrarne?

Kaj bo jezero preplavilo?

In še perspektive turizma

Novo Bovško jezero




(Note: The text in the advertisement is partially illegible but follows the structure of the provided image.)

Slika 9: Reklama za izgradnjo HE Trnovo v časniku Delo, 11. 9. 1964.

zadeva »splošen pomen za republiko«. ³⁵ V Turističnem vestniku so poudarili, da »bi s HE Trnovo devastirali najkvalitetnejši in občutljivi prostor naravne pokrajine v Sloveniji« ter »neizmerljivo naravno vrednost Bovške kotline«, in zavrnil trditve, da gre za manj vredna zemljišča. Poudarili so, da turizem zaradi svojih multiplikativnih funkcij lokalnemu gospodarstvu prinaša neprimerno več koristi kot energetska izraba reke, ki bi bila »skromna«, ³⁶ ter da bo turizem »v interesu svojega lastnega obstoja in razvoja v maksimalni meri varoval naravno bogastvo«. ³⁷ V reviji *Varstvo narave* so poudarili pomen podobe pokrajine za turizem, saj bi Bovško »zaradi HE Trnovo izgubilo svojo slikovito in obsežno kotlino sredi strmih pobočij. [...] Turizem bi se moral posloviti z Bovškega praktično že ob pričetku gradnje [...] Zgornje Posočje [bi] utrpelo zaradi HE Trnovo veliko in trajno gospodarsko škodo, ki bi jo težko ocenili.« ³⁸ Poudarili so pomen reke kot naravne vrednote, saj je »Soča razen Save Bohinjke in zgornje Save Dolinke edina večja alpska reka, ki v zgornjem teku (od izvira do Tolmina) še ni industrijsko ali organsko onesnažena«. ³⁹

Turistična zveza Slovenije je turističnim organizacijam v Posočju poslala »škodljivo pismo«, v katerem jih je pozivala k nasprotovanju gradnji. Kasneje je svojo goriško podružnico prosila za mnenje o načrtih, saj njihovo mnenje »kljub dosedanjim razpravam in glasovanjem še zmeraj ni povsem jasno«. Očitno so bili vzrok politični pritiski, saj je predsednik mestne skupščine Nova Gorica zavrnil očitke, da so »na prejšnja stališča goriške turistične zveze s pritiskom in na

druge načine vplivali od zunaj«. Lokalna turistična zveza se je namreč leta 1963 izrekla za gradnjo (preglednica 3), na tajnem glasovanju upravnega odbora leta 1965 pa so se štirje člani ob enem vzdržanem in osmih odsotnih izrekli proti. ⁴⁰

Gradnjo je podprla takratna občina Tolmin, saj naj bi prebivalci že od »vsega začetka z zanimanjem spremljali priprave na gradnjo elektrarne«. Razprave, kjer so se dotikali »problemov, ki bi jih morebitna gradnja povzročala«, sta okronala ugotovitev, da »ne gre za kakšne posebne naravne lepote«, in sklep občinske skupščine, da podpira gradnjo, za katero so leta 1963 že izdali vodnogospodarsko dovoljenje. Pomisliki o gradnji naj bi bili »brez trdne stvarne osnove«, saj naj bi HE delala s polno zmogljivostjo le prva dva meseca v letu, jezero pa naj bi bilo polno tri mesece v času turistične sezone. Pozimi bi se gladina znižala »maksimalno nekaj manj kakor 25 metrov ... in je torej pisanje o 60 metrih nihanja neosnovano«. Poudarili so, da naj bi bili po gradnji rešeni vsi »ekonomski in drugi problemi, ki bi prizadeli prebivalstvo vasi Čezsoča«. ⁴¹

Že čez dva dni so se s pismom odzvali prebivalci prizadete vasi, v katerem celovito predstavijo družbenogospodarske spremembe zadnjega stoletja, predvsem silovitost takratnih sprememb in svojo prizadetost zaradi ne vključenosti v procese odločanja. Omenijo, da je bila vas do tal porušena v prvi svetovni vojni, v drugi svetovni vojni je bila večina hiš poškodovana, sedaj pa bi morali »zaradi splošnih družbenih koristi doživeti še hujšo usodo, t.j. izgubiti poleg svojih domov tudi svoj rojstni kraj«. Oblastem očitajo, da v njihovi vasi od prvih načrtov leta 1953

³⁵ Potočnik, Planinska zveza, str. 16, 17.

³⁶ Sršen, HE Trnovo, str. 265–267.

³⁷ Sršen, Zakaj Turistična zveza, str. 15.

³⁸ Debelak, Hidroelektrarna Trnovo, str. 47, 50.

³⁹ Peterlin in Sedej, Projekt hidroelektrarne, str. 40.

⁴⁰ Drobež, Nepotrebno glasovanje, str. 5.

⁴¹ Rutar, Elektrarna, str. 3.

»ne zaznamujejo nobenega napredka, marveč stagnacije«. Zahtevali so takojšen začetek gradnje, še v istem letu, »če že mora priti do tega«, sicer bodo »vnaprej delali tako, kot da potopitve nikdar ne bo«. ⁴²

Dan kasneje pa že beremo, da »izredno nagla gospodarska rast« pogojuje hude energetske težave in »bi morali biti pripravljeni tudi na hujše izpade v proizvodnji«. Zajezitev Soče utemeljuje pol nižja cena, gradnja velike akumulacije pa naj bi bila nujna zaradi hudourniškega značaja reke. Avtor ugotavlja, da »ostaja le problem narave in z njo povezanega turizma«, saj naj bi bila »dolina Soče menda res edinstvena«, a da bi imeli obiskovalci kljub zajezitvi »še kaj videti« in bi nova cesta najvišji slovenski slap Boka še bolj približala turistom. Avtor sklene, da je »narava nekaj, kar je treba varovati. Toda prav gotovo ni več čas za njeno romantično oboževanje.« Izpostavi še, da so se morali tudi v Asuanu turistični in kulturni interesi umakniti gospodarskim, enako na pritokih Pada, kjer preživi počitnice veliko turistov prav v hotelih ob umetnih jezerih. ⁴³

Zgornje mnenje je bilo teden kasneje dopolnjeno ⁴⁴ z utemeljitvijo, da je »siloviti gospodarski razvoj naše nekoč zaostale dežele« povzročil naraščanje porabe električne energije. Izpostavljen je pomen jezov HE za uravnavanje odziva na porabo energije in »neurejene pretoke« nezajezene reke, kar povzroča »izgubo vode in s tem energije«.

Svoje misli je prispeval tudi Anton Melik, ⁴⁵ geograf in član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, z nosilno tezo v smislu retoričnega vprašanja, da elektrarna ne bo pokvarila narave. Temeljna os njegove razprave zadeva sezonsko zniževanje gladine vode v jezeru med 25 in 45 m ter pomen razkritega površja brez rastja in z blatom, »s katerim moramo za trdno računati, da se bo takoj začelo usedati v dnu jezera«, za estetsko doživljanje turistov. Podobno kot Planinska zveza Slovenije ugotavlja: »V vseh Alpah ni nobene dolinske hidroenergetske akumulacije v naseljenih in že civiliziranih alpskih dolinah.« ⁴⁶

Problematika je bila predstavljena tudi z ekonomskega vidika, ⁴⁷ saj »potrebujemo poceni hidroenergijo«. Navedeni so tehnični in ekonomski razlogi za investicijo (35-letni rok za odplačilo posojil), pa tudi, da ne bo potopljena celotna Bovška kotlina, ampak le 9 km² (od približno 15 km² dna), od tega tretjina »neuporabnega denudacijskega področja Soče«, ki ni zanimivo za turizem (danes prav to območje sodi med zavarovana območja in območja Natura 2000). Velika vodna površina bo nudila več pogojev za turizem kot »sicer idilična vas Čezsoča«.

V polemiko se je vključil tudi naravovarstvenik in inženir France Avčín, ⁴⁸ ki so ga izzvali v povezavi s predhodnim intervjujem. ⁴⁹ Poudaril je, da se v njem »borita dve duši« in da na vso stvar »gleda s trojnega gledišča«. Kot elektroinženir ugotavlja ostro energetska krizo, kot fizik opozarja na populacijsko eksplozijo ter morebiten izhod v uporabi jedrske energije, kot naravovarstvenik pa poudarja, da naj bi Soča pri Bovcu »ostala Soča, blesteči tekoči smaragd, čudoviti raztaljeni opal, najlepša reka v Evropi«. Zanimivo, kako v ozadju ostaja zavest o moči vladajočih, da se lahko kljub protestom odločijo v prid gradnji, ki se bo »morala« zgoditi: »Če bo ta greh nad edinstveno lepoto naše male Slovenije, ene redkih še kolikor toliko nepokvarjenih dežel Evrope, le moral priti nad nas, potem bomo sprva z vsemi sredstvi morali doseči, da jezerska gladina vsaj poleti ne bo nihala več kot naravno nihajo vsa jezera.«

Razpravo v časniku *Delo* so »bogatile« krajše agencijske novice o tem, da so »količine vode v bazenih [jugoslovanskih, op. a.] akumulacijskih elektrarn še vedno nezadovoljive« in da so avgusta 1964 HE izpolnile le 27 % plana. ⁵⁰

Poleg časopisne »vojne« med zagovorniki in nasprotniki izgradnje je bil osrednji dogodek javne razprave »javni simpozij o družbeno-ekonomski upravičenosti gradnje hidroelektrarne Trnovo«, ki je med 24. in 26. novembrom 1965 potekal v organizaciji Republiškega sekretariata za urbanizem in bil sklican po sklepu Skupščine SRS. ⁵¹ Skupina poslancev je namreč Izvršnemu svetu postavila vprašanje, kaj je z gradnjo HE Trnovo. Izvršni svet je ugotovil, da »odgovora ni mogoče dati, ne da bi zaslišali našo javnost«, in naložil organizacijo javnega simpozija, ugotovitve simpozija pa bodo posredovane »skupščini, ki bo o tem mnenju končno tudi odločala«. To je bil pomemben korak k večjemu sodelovanju državljanov (participativnosti) ⁵² pri odločanju o (nacionalno) pomembnih vprašanjih. ⁵³

Prvi dan simpozija je bil na sporedu ogled terena, drugi dan je bil namenjen strokovnim prispevkom, tretji pa razpravi. V zapisniku simpozija beremo: ⁵⁴ »Problem, ki ga obravnavamo je verjetno eden najdelikatnejših in je razgibal duhove do te mere, da smo prišli do zaključka, da se je bati določene nestrpnosti. Pomen

⁴⁸ *Delo* 5, 21. 9. 1964, št. 258, str. 3, »HE Trnovo z več plati: Ing. Francé Avčín: 'Skrbno pretehtati dobro in slabo!'«.

⁴⁹ *Delo* 5, 23. 8. 1964, št. 242, str. 7, »Deset žeblic: France Avčín«.

⁵⁰ *Delo* 5, 16. 9. 1964, št. 253, str. 3, »Še vedno pomanjkanje električne energije«.

⁵¹ *Zapisnik javnega*; Peterlin, Ob načrtu, str. 139; Sršen, Zakaj Turistična zveza, str. 3.

⁵² Nared in Bole, *Participatory Research*.

⁵³ Peterlin, Maks Wraber. V okviru sorodne javne razprave o zajezitvi doline Val di Genova (severna Italija) leta 1962 je bila sprejeta zahteva, da naj rimska vlada razveljavi dovoljenje za gradnjo največje evropske HE (Schiarioli, Salviamo).

⁵⁴ *Zapisnik javnega*, str. 3.

⁴² Kenda, Prebivalci Čezsoče, str. 2.

⁴³ Kante, Odloča naj, str. 3.

⁴⁴ Sajovic, Zakaj hidroelektrarna, str. 3.

⁴⁵ Melik, Elektrarna, str. 3.

⁴⁶ Potočnik, Planinska zveza, str. 17.

⁴⁷ Kovač, Ekonomska vrednost, str. 3.

simpozija pa ni samo v tem, da slišimo in da naša javnost sliši kaj mislijo prizadeti in tudi posredni in neposredni, temveč, da je to javna tribuna, kjer lahko na strnjen način vsi povedo kaj mislijo o tej gradnji.»

Zanimivo je, da so zagovorniki prvi dan na tere-
nu »pojasnjevali načrt kar v prihodnjem času« in »ne v
pogojniku, kot bi pričakoval nepristranski opazovalec«. ⁵⁵
Drugi dan se je zvrstilo dvajset referatov, od katerih
je polovica zagovarjala gradnjo (med njimi podjetji
ELES in Soške elektrarne), druga polovica pa nara-
vovarstvo in turizem. Tretji dan je v razpravi sodelo-
valo več kot 40 razpravljavcev, skupaj pa je bilo okrog
150 udeležencev. ⁵⁶

Zagovorniki so trdili, da bo izgradnja »rešitev« za
elektroenergetiko, nasprotniki pa ravno nasprotno,
da se je za takšno rešitev treba spogledovati z zmog-
ljivejšimi elektrarnami, kot so jedrske in termo-
elektrarne. ⁵⁷ Nasprotniki gradnje so opozorili na
morebitne negativne vplive na stabilnost kamnin-
skih plasti ⁵⁸ in spomnili na dogodke v Vajontu (Itali-
ja) leta 1963. ⁵⁹ Opozorili so na veliko prodonosnost
Soče, zaradi katere se bo akumulacija hitro zapolni-
la. ⁶⁰ Razpravo so začinile za takratni proticerkveni
režim zanimive izjave: »Hiše bo treba porušiti, da ne
bodo kazile videza, kadar bo akumulacija izpraznjena.
Lahko pa pustimo cerkveni zvonik, ⁶¹ katerega vrh bo
vedno nad gladino.« ⁶² Projektanti so poudarjali, da
bo jezero zalilo povečini slabša zemljišča in da ga
bo za 85 m visoko pregrado mogoče sočasno upora-
biti za turizem. ⁶³ Ocenjevali so, da bi izgradnja HE
na drugih slovenskih rekah ali na Planinskem polju
zahtevala 1,5–2-kratno ceno. ⁶⁴

Nasprotno so predstavniki nekaterih ustanov (na
primer Urbanistični inštitut SRS, Zavod za spome-
niško varstvo SRS) in nevladnih organizacij (na pri-
mer Turistična zveza Slovenije, Planinska zveza Slo-
venije) osvetlili edinstvenost te pokrajine, ki je »celo
po izjavah najeminentnejših strokovnjakov 'resnični
prirodni park Evrope'«. ⁶⁵ Omenjali so tudi neprimer-

nost jezera za kopanje in predvsem bojazen, da bi
ga praznili tudi v poletni sezoni, ne le od oktobra
dalje, ko so načrtovali znižanje gladine za 25 ali celo
60 m. ⁶⁶ Jugoslavijo je namreč januarja in februarja ter
septembra in oktobra pestilo »splošno pomanjkanje
električne energije« ⁶⁷ z redukcijami, ki so povzročale
milijardne škode in so jih reševali z decentralizacijo
proizvodnje. ⁶⁸ Poleg tega je šlo za ekonomsko vpra-
šanje, ali bo Slovenija financirala gradnjo energet-
skih objektov v drugih jugoslovanskih republikah,
oziroma za vprašanje (de)centralne organiziranosti
države. Takratni predsednik Izvršnega sveta je jav-
no polemiziral, da »postaviti se na stališče, da je treba
energetiko posebej financirati na nerazvitih območjih,
bi pomenilo ostati pri konceptiji, da je energetika ena
izmed tistih infrastrukturnih panog, ki naj bi jo imela
posebej na skrbi federacija, [kar] bi bilo navzkriž z na-
šimi temeljnimi konceptijami gospodarske reforme ... in
bi bistveno zmanjšalo možnost našega gospodarstva«. ⁶⁹
Nasprotniki so poudarjali tudi estetske učinke (»or-
jaška kotanja, polna blata«), nastanek megle, neizved-
ljivost ribolova in prodonosnost ter erozivnost hu-
dourniške reke. ⁷⁰

Sodelujoči so si z razpravo obetali uporabiti
ustavno pravico, da »neposredno ali po izbranih dele-
gatih ... v okviru enotnega družbeno-političnega siste-
ma, enakopravno in odgovorno odloča ... o vseh drugih
vprašanjih splošnega družbenega pomena«. Organiza-
torji so se nadejali, da bi poleg tega simpozij omo-
gočil neposredno sodelovanje še »vrsti občanov, ki bi
želeli pojasniti svoje mnenje ob projektu HE Trnovo«,
tako da bo izveden participativni demokratični pro-
ces, s katerim se »skupščinska dvorana širi k občanom«.
Temeljna teza je bilo spoznanje, da »obstajajo v vsaki
deželi vrednote, ki so last naroda kot celote«, ne le inve-
stitorjev ali upravnih organov. ⁷¹

Tretji dan je bilo zanimanje za simpozij tolikšno,
da vsi niso mogli v dvorano. Razprava *pro et contra*,
h kateri se je javilo 40 govornikov, je imela tudi po-
litične posledice, saj je »zvenela kot obtožba sedanje-
ga sistema planiranja, ki nas je privedlo v hudo krizo
glede električne energije«. Razpravo je treba razumeti
v širšem kontekstu energetske politike, kjer so ome-
njali tudi gradnjo cenejše termoelektrarne v Kopru,
»zanemariti pa tudi ne smemo atomskih elektrarn, ki jih
vse bolj građe v svetu«. Zanimiva je bila tudi z vidika
»urejanja« vodotokov: zagovorniki gradnje so hudo-
urniški značaj reke, ki je bil prvotno uporabljen kot
razlog proti, preusmerili v svojo korist z izjavo, da bo
reko »slej ko prej, tudi če ne bi gradili na njej akumu-

⁵⁵ Menaše, Javni simpozij, str. 101.

⁵⁶ Prešern, HE Trnovo, str. 2; Prešern, Nove pobude, str. 2; Za-
pisnik javnega.

⁵⁷ Bizjak, Načrt za HE, str. 99; Potočnik, Planinska zveza, str.
16.

⁵⁸ prim. Kuščer idr., Geološke raziskave; Potočnik, Planinska
zveza, str. 21.

⁵⁹ Ogromen zemeljski plaz, ki se je sprožil v akumulacijsko je-
zero, je sprožil velikanski »cunami«, za posledicami katerega
je umrlo okrog 2000 ljudi. Dykes in Bromhead, The Vaiont.

⁶⁰ Potočnik, Planinska zveza, str. 21.

⁶¹ Cerkevni zvonik so na primer pustili v umetnem jezeru Lago
di Resia, ki je poplavlilo vas Curon (nemško Graun; severna
Italija). Vas so poplavlili kljub nasprotovanju lokalnega prebi-
valstva. Umetno jezero je leta 1950 poplavlilo 163 hiš in več
sto hektarjev obdelovalnih zemljišč, odseliti pa se je moralo
več kot 900 prebivalcev. Zvonik v jezeru je danes turistična
znamenitost (Javornik, Skrivnostna vasica).

⁶² Peterlin, Maks Wraber.

⁶³ Sajovic, Zakaj hidroelektrarna, str. 3.

⁶⁴ Platiše, Turizem, str. 3.

⁶⁵ Prešern, Nove pobude, str. 2.

⁶⁶ Delo 5, 23. 8. 1964, št. 242, str. 7, »Deset žeblic: France Av-
čin«.

⁶⁷ Seunig, Strokovnjaki, str. 2.

⁶⁸ Kovač, Ekonomska, str. 3; Platiše, Turizem, str. 3.

⁶⁹ Delo 6, 16. 12. 1965, št. 339, str. 1–2, »Zagotoviti bomo morali
kar najbolj ekonomično gradnjo novih elektrarn«.

⁷⁰ Prešern, HE Trnovo, str. 2.

⁷¹ Vošnjak, Pisma bralcev, str. 2.

lacijskega jezera, treba nekoliko 'krotiti' zaradi močnih erozijskih pojavov.«⁷²

Soške elektrarne so organizirale svojo »civilno družbo« in iz Posočja oba dneva simpozija v dvorano pripeljale poseben avtobus »navijačev«,⁷³ ki so »izžvižgali vsakogar, ki je utemeljeval nasprotna stališča. Višek je ta cirkus dosegel, ko je nekdo izmed navijačev ugasnil luč in je 'populus' s huronskim vpitjem zahteval od nasprotne strani, naj da zdaj elektriko s svojo romantiko, če more.« Nasprotnike gradnje so »projektanti ožigosali z romantikom in sentimentalnežem«. Avtor nadaljuje: »Ali ne bi lahko imenovali romantičnost kvečjemu napovedi projektantov o bujnem razcvetu turizma ob novem bovškem jezeru z idiličnimi jadrnicami? Vsa dosedanja umetna jezera ... dokazujejo nasprotno.«⁷⁴

Planinska zveza Slovenije je že aprila 1964 komisiji Izvršnega sveta, ki je preučevala možnost izgradnje, poslala odklonilno stališče do posegov, ki bi spremenili naravno podobo. Utemeljila jih je z majhnostjo in zato večjo dragocenostjo slovenskega alpskega sveta.⁷⁵ Dve leti kasneje so objavili dopolnjeno izjavo o pokrajini, ki jo imenujejo »vhod v Triglavsko kraljestvo«, kakor dr. Kugy to pokrajino imenuje. V njej omenjajo, da so »doslej [...] množični protesti [...] obranili naše alpske doline v glavnem v prvotni obliki. Ohranjen je tudi vrh Triglava.«⁷⁶ V petdesetih letih so namreč želeli Bohinjsko jezero spremeniti v akumulacijski bazen za HE (slika 4),⁷⁷ na Triglavu pa že konec štiridesetih let zgraditi vremensko postajo.⁷⁸ Navajajo, da je treba iskati »drugačno, manj bolečo in manj usodno rešitev za hidroenergetski sistem, potreben za premagovanje energetske stiske«, in to »ne more biti vprašanje samo tehnikov, energetikov, industrijcev in ekonomistov«. Poudarjajo, da se jim »sentimentalni razlogi [za ohranitev reke, op. a.] zde zelo tehtni in v tem primeru celo prevladujoči. Saj pričajo o tisoletni navezanosti slovenskih ljudi na svojo čudovito domačijo in o odgovornosti do bodočih rodov.«⁷⁹ Poudarjajo, da niso nasprotovali niti gradnji HE na Dravi in Savi niti triglavskim in kaninjskim žičnicam ter da sploh ne verjamejo »zagotovilom in obljubam« o razmeroma stabilni gladini jezera v nedoločeni turistični sezoni: »Imamo jih za pretvezo, s katero naj bi se potolažili navivneži in javno mnenje.«⁸⁰ Utemeljujejo pomen regije za razvoj planinskega turizma, zlasti če bi »olajšali in skrajšali dostop« do nje. Opozarjajo tudi na mogočo večjo ogroženost zaradi skalnih podorov in zemeljskih plazov v okolici pregrade: »Prav v Bovški kotlini

se utegne ponoviti primer, kakor ga je nedavno doživel Longarone-Vajont ali leta 1348 Dobrač v sosedni Koroški.«

Navajajo še, da načrtovalci ne upoštevajo velikega sproščanja in posledičnega odlaganja sedimentov za jezero, kot je »v Pišnici pri Kranjski Gori, kjer je nizka pregrada povzročila popolno zaprodjenje in onesnaženje ogromnega kompleksa nekdanjih travnikov in vse doline od spodnjega mostu do sedanjega hotela 'Erika'«.

Svoje stališče utemeljujejo z demokratičnim pristopom, saj je 4. aprila 1965 na občnem zboru Planinske zveze Slovenije 210 delegatov, ki so zastopali 80 planinskih društev, glavni in upravni odbor Planinske zveze Slovenije ter 64.710 članov, zastopana pa so bila tudi vsa planinska društva iz Soške doline, »soglasno, brez enega samega ugovora ali glasu proti, potrtil in še posebej podčrtal nasprotovanje vse planinske organizacije, ki se upira spremenitvi naravne podobe Soške doline ter izrecno naročil, naj novi glavni in upravni odbor storita vse, kar je le mogoče, da do tega usodnega posega ne pride.«⁸¹ Na podlagi 73. in 137. člena Ustave SRS so predlagali izvedbo referendumu.

Po javni razpravi je vlada Soškim elektrarnam naložila izdelavo okoljevarstvenega elaborata,⁸² v katerem so popisali in dokumentirali toliko naravnih in kulturnih vrednot, da Zavod za varstvo narave niti ne bi mogel dati soglasja. Skupščina SRS je leta 1966 sprejela sklep, da se odločanje o HE Trnovo odloži za 20 let. Z današnjega gledišča je zanimivo, da so nasprotniki gradnje rešitev po zadostitvi potreb po električni energiji videli ne v hidro-, pač pa v jedrski energiji.⁸³ Projekt je bil odložen zaradi argumentov strokovnih služb in široke angažiranosti javnosti,⁸⁴ kljub temu pa so zagovorniki še večkrat spomnili na nujnost gradnje HE:⁸⁵ »Izredno nizka proizvodnja hidroelektrarn v letošnjem januarju [1966, op. a.] pa nas znova opozarja na nujno potrebo gradnje akumulacijskih hidroelektrarn.«

Sedemdeseta leta in HE Kobarid

Po zavrnitvi projekta HE Trnovo so pripravili predlog zaježitve Soške doline nad Kobaridom, kjer bi zgradili okrog 65 m visoko betonsko pregrado s 4,5 km dolgim in 107 ha velikim jezerom (slika 10). Povprečna letna proizvodnja električne energije bi bila 183 GWh, kar je skoraj tri četrtine povprečne letne proizvodnje dotedanjih elektrarn, skupna moč pa bi bila 63 MW. Podoben jez z nekoliko višjo pregrado so načrtovali že med svetovnjima vojnama. Ker bi reka v času polnjenja akumulacije ostala brez vode,

⁷² Prešern, Nove pobude, str. 2.

⁷³ Peterlin, Maks Wraber.

⁷⁴ Bizjak, Načrt za HE, str. 99.

⁷⁵ Planinski vestnik 64, 1964, št. 7, str. 315, »HE Trnovo, Iz dela PZS«.

⁷⁶ Potočnik, Planinska zveza, str. 16.

⁷⁷ Žnideršič, Razgovor s projektantom.

⁷⁸ Mikša in Zorn, The Julian Alps, str. 152.

⁷⁹ Potočnik, Planinska zveza, str. 16.

⁸⁰ Prav tam, str. 18. Skalni podori so zajezili Ziljo, ki je poplavlila dve vasi (Zorn, Podori na Dobraču).

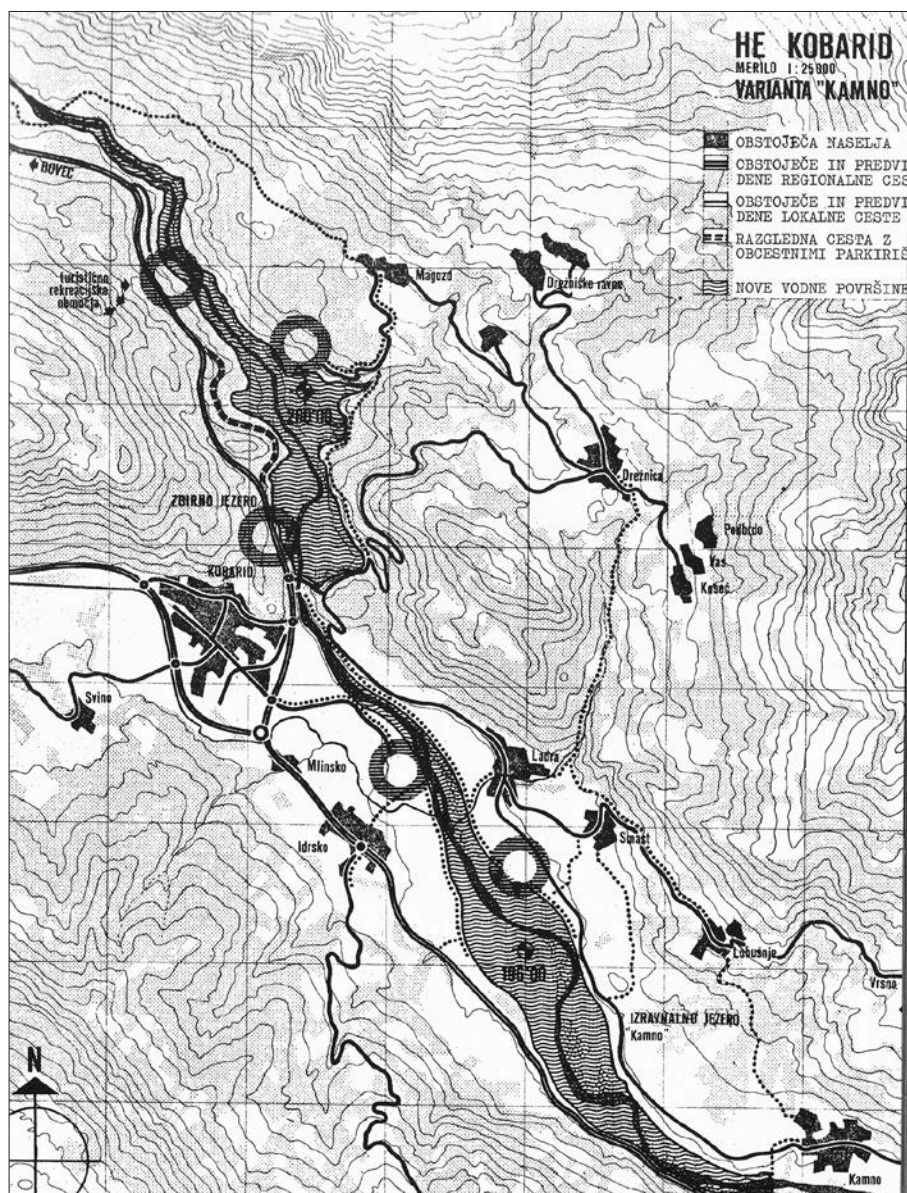
⁸¹ Potočnik, Planinska zveza, str. 16.

⁸² Peterlin in Sedej, Projekt hidroelektrarne; Wraber, Bovška hidrocentrala.

⁸³ Peterlin, Ob načrtu, str. 140.

⁸⁴ Debelak, Urbanistična obdelava, str. 3.

⁸⁵ Seunig, Strokovnjaki, str. 2.



Slika 10: Predvideno akumulacijsko jezero HE Kobarid s kompenzacijskim bazenom pri Kamnem (Debelak, Soča, str. 207).

so načrtovali kompenzacijski bazen s pregrado pri Kamnem.⁸⁶

V naravovarstvenem tisku smo lahko brali:⁸⁷ »Kot maj so se pomirili duhovi, ki jih je v letih 1964–66 razburila javna razprava o ... HE Trnovo, že grozi druga 'soška fronta'. [...] Jezero bi potopilo enega najlepših predelov soške doline, sotesko med Trnovim in Kobaridom ... To je najtežje dostopni in morda javnosti najmanj znani del soške doline«, kjer ima reka velik strmec.

Tudi v primeru HE Kobarid sta se oblikovala dva tabora. Skupščina občine Tolmin se je 11. junija 1970

izrekla za gradnjo, dobra tri leta kasneje (26. septembra 1973) pa je Republiški sklad za urbanizem razpisal komisijsko obravnavo za določitev smernic za izdelavo lokacijske dokumentacije. Za izdajo dovoljenja so se enotno izrekli: Skupščina občine Tolmin, regionalni klub poslancev, prizadete krajevne skupnosti, turistična društva ter lokalne politične organizacije. Nasproti so jim stali: Urbanistični inštitut SRS, Zavod za spomeniško varstvo SRS, Planinska zveza Slovenije, Zavod za vodno gospodarstvo, Biro za prostorsko planiranje, Turistična zveza Slovenije in Skupnost za varstvo okolja Slovenije.⁸⁸

Za nasprotnike je bila gradnja poleg nastale aku-

⁸⁶ Debelak, *Urbanistična obdelava*, str. 37; Piriš, *Soška dolina*, str. 324; Ravbar in Orožen Adamič, *Varstvo narave*, str. 242.

⁸⁷ Peterlin, *Oživiljena pobuda*, str. 54.

⁸⁸ Ravbar in Orožen Adamič, *Varstvo narave*, str. 242.

mulacije problematična zaradi spremembe pretočnega režima. Ker naj bi HE pokrivala potrebe po dnevnih konicah, bi bila struga Soče dolvodno skoraj suha v času, ko bi jez zbiral vodo, v času delovanja turbin pa bi bil pretok dva- do trikrat večji od povprečnega. Še bolj jih je skrbelo, ker bi bila HE Kobarid le člen v verigi predvidenih elektrarn, saj je »dokazana funkcionalna povezava projektov HE Kobarid in HE Trnovo ... HE Kobarid namreč postane bolj rentabilna ... šele po zgraditvi HE Trnovo.«⁸⁹ »Poznavalci razmer zato utemeljeno sklepajo, da je HE Kobarid samo trojanski konj, ki naj bi pozneje z argumentom, da ni gospodarno ostati na pol poti, odprl vrata popolni hidroenergetski izrabi Posočja.«⁹⁰ Opozorili so tudi na nevarnost porušitve pregrade, tudi v povezavi z lokalno potresno aktivnostjo po potresih leta 1976.⁹¹

Tudi v sedemdesetih letih je v državi primanjkovalo električne energije.⁹² Kot v desetletju pred tem so poudarjali, da gradnja nove HE ni zgolj lokalnega pomena, temveč da je širše nujna za pridobivanje električne energije⁹³ ter hitrejši razvoj Tolminske kot perifernega depopulacijskega območja. Toda če so prej govorili predvsem o »urejanju« pretočnega režima hudourniške Soče, so v sedemdesetih letih v podkrepitev gradnje HE navedli:⁹⁴ »Na Tolminskem so štiri vodna območja, na katerih povzročajo vode vsako leto zelo veliko škodo. Od škode, ki nastane v Sloveniji zaradi vode, odpade na tolminsko občino kar 46 odstotkov, čeprav je vode zelo malo in so tokovi kratki, vendar tečejo po strmih pobočjih ... Samo slap Boka pri Bovcu odplavi letno v Sočo okrog 400.000 kubičnih metrov peska in kamenja ... Da bi obvarovali Sočo in njene pritoke ter onemogočili vodi tolikšno odnašanje zemlje, bi bilo treba zgraditi na rekah pregrade. V izdelavi je že načrt za popolno ureditev struge Soče od Tolmina do Kobarida, kjer je vodna erozija največja.«

Poslanci so na glasovanju februarja 1971 kljub nasprotovanjem potrdili gradnjo. 5. marca 1971 je v Kobaridu sledil posvet. Ob tem smo lahko prebrali:⁹⁵ »Soča ni last nekega delavskega sveta, ampak je last vseh Slovencev! [...] Pomagajte, da se Zakon o zaščiti narave, ki naj bi v svoje okrilje vzel tudi Posočje – čim prej uveljavi. Tu smo v tekmi s časom. Tokrat je v tem pogledu naš boj usoden!« Gradnjo je sicer že leta 1970 podprla Skupščina občine Tolmin, enako »krajevna skupnost Kobarid in drugi lokalni dejavniki.«⁹⁶ Tudi »razširjena seja predsedstva občinske skupščine Tolmin«, ki je zasedala 22. junija 1973 na Livku pri Kobaridu, je izglasovala gradnjo.⁹⁷

Kljub usmerjenim diskusijam se je javna polemika razplamtela, potem ko je Skupnost za varstvo okolja v Sloveniji 10. junija 1972 objavila javno pismo in zahtevala javno pojasnilo o tem, kaj se dogaja s HE Kobarid.⁹⁸ Navajali so, da se zagovorniki HE na zgornji Soči »Tolmincem dobrikajo in laskajo in obljubljajo, kaj vse bodo dobili v zameno za prodano Sočo ... koncentriran turistični center, zaposlitev«.

Zanimivo, da je tudi tokrat, podobno kot v šestdesetih letih, prišlo do odločanja na način neodločanja. Odločitev o gradnji so zamrznili in predstavili za 20 let v prihodnost. Investitor je predložil načrte, sekretariat (ministrstvo) za urbanizem pa naj bi sklical »lokacijsko razpravo. Ta je bila najprej obljubljena za leto aprila [1973, op. a.], potem na julija in zdaj je (sklicana) za 26. septembra. Zakaj ni prišlo do odločitve ... ?«⁹⁹ Načrtovali so izgradnjo do leta 1976,¹⁰⁰ poslanci pa so poudarili, da je »že skrajni čas za dokončno odločitev o HE Kobarid, ki je sicer majhna, toda energetska in ekonomsko izredno pomembna.«¹⁰¹ Ko je oktobra 1973 končno prišlo do razprave, sekretariat ni oddal poročila. Novembra 1973 so si nasprotniki in zagovorniki skupaj ogledali območje, investitor pa je potem moral izdelati dodatne študije¹⁰² in predložiti »kopico dodatnega gradiva.«¹⁰³

Skupnost za varstvo okolja je nato decembra objavila »Spomenico«¹⁰⁴ o HE Kobarid, ob kateri je časnik *Delo* bralcem sporočil, da sklepa polemiko. Skupnost so kritizirali ne toliko zaradi vsebine Spomenice kot zaradi tega, ker je z javno objavo prestopila meje diskusije znotraj »demokratskega centralizma«. Več visokošolskih in javnih zavodov (Biotehniška fakulteta, Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Fakulteta za naravoslovje in tehnologijo, Filozofska fakulteta, Medicinska fakulteta, Inštitut Jožefa Stefana, Urbanistični inštitut SRS, Zavod za spomeniško varstvo SRS) in društev (Urbanistično društvo Slovenije, Prirodoslovno društvo Slovenije, Slovensko zdravniško društvo, Slovensko etnografsko društvo, Planinska zveza Slovenije, več klubov študentov) je konec leta v odprtem pismu¹⁰⁵ javnosti, republiški skupščini in vladi zahtevalo, da se HE ne

⁸⁹ Debelak, Soča, str. 209.

⁹⁰ Peterlin, Oživiljena pobuda, str. 54.

⁹¹ Debelak, Soča, str. 210.

⁹² Jakše, Kdo nam; Jakše, Tok cez.

⁹³ Jeras, Kako naj, str. 2.

⁹⁴ *Delo* 14, 30. 3. 1972, št. 87, str. 7, »Nevarni reki: Idrjica in Bača pogosto poplavljata – razglasitev nevarnega območja?«.

⁹⁵ Jonko, Komu naj, str. 14.

⁹⁶ Jakše, Igračkanje.

⁹⁷ *Delo* 14, 22. 6. 1973, št. 168, str. 7, »Za ali proti HE«.

⁹⁸ *Delo* 14, 10. 6. 1972, št. 156, str. 27, »Skupnost za varstvo okolja v Sloveniji: HE Kobarid – odobrena gradnja?«; *Delo* 15, 12. 7. 1973, št. 187, str. 7, »Skupnost za varstvo okolja v Sloveniji: Hidroelektrarna Kobarid ponovno pred odločitvijo«.

⁹⁹ Jakše, Igračkanje, str. 5.

¹⁰⁰ Potočnik, HE Kobarid.

¹⁰¹ Pasternjak, Energetika, str. 2.

¹⁰² Jakše, Kdo nam; Kozinc, Zadrega; Potočnik, Kobarid; Stefančič, Dodatne študije; Triler, Nova fronta.

¹⁰³ Stefančič, HE Kobarid.

¹⁰⁴ *Delo* 15, 8. 12. 1973, št. 331, str. 27, »Spomenica Skupnosti za varstvo okolja Slovenije o HE Kobarid«. Uporaba izraza »Spomenica« se nanaša na prvi tak dokument z začetka 20. stoletja, s katerim so predlagali zavarovanje dela Julijskih Alp (Spomenica Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 1, 1920, št. 1–4, str. 69–75).

¹⁰⁵ *Delo* 15, 30. 12. 1973, št. 353, str. 4, »Odrpito pismo«.

zgradi, območje pa se razglasi za »naravno znamenitost posebnega pomena«. Ob tem so spomnili, da je skupščina že junija 1966, ko se je izrekla proti gradnji HE Trnovo, »zahtevala tudi, da se zavarujejo najpomembnejše naravne znamenitosti Slovenije in še posebej Posočja v okviru zakona o varstvu narave«. Nujnost odločitve sekretariata (ministrstva) za urbanizem o HE Kobarid so zahtevali še leta 1975, saj sta občinska skupščina v Tolminu¹⁰⁶ in slovenski »Komite za energetiko«¹⁰⁷ vztrajala pri gradnji, ob kateri naj bi bilo mogoče »po približnih ocenah 'iztisniti' iz slovenskih rek še blizu 700 MW ali okoli 3,7 milijarde kWh ... Na Soči, skupaj z njenim pritokom Idrijco, bi lahko (in najbrž bomo) zgradili« HE Solkan, Kobarid, Trebuša in Dobljar II.¹⁰⁸ Zgradili naj bi jih do leta 1980, saj sta interes izrazila »lokalno gospodarstvo in Ljubljanska banka«.¹⁰⁹

Nasprotniki so omenjali omejitve razvoja turizma v regiji in reki Soči kot naravni vrednoti. Pri oceni Zavoda za spomeniško varstvo so Sočo ovrednotili.¹¹⁰ Pojavila so se tudi ugibanja o vplivu geološke sestave na zaježitev, zlasti v luči dogodkov v Vajontu leta 1963,¹¹¹ čemur so geologi oporekali.¹¹² Geografi so v Posočju organizirali zborovanje¹¹³ in Inštitutu za geografijo pri SAZU med sklepi naložili, »naj organizira ... ekskurzijo in ogled ožje pokrajine, ki jo zajema projekt o gradnji HE Kobarid«, čemur bi sledila razprava Slovenskega geografskega društva, ki »naj o tem sprejme utemeljene zaključke ter z njimi seznanji ustrezne ustanove«.¹¹⁴

Pomisleke je znova narekovalo tudi dejstvo, da bi bila ta HE zgolj ena v verigi HE, za katere so načrti že izdelani, zato »projekt ne zamejuje trnovske elektrarne, temveč jo, nasprotno, celo utemeljuje. Predvideno jezero HE Kobarid seže natanko do kraja, kjer naj bi bila strojnica HE Trnovo.«¹¹⁵

Na javne glasove proti gradnji je treba gledati v luči naraščajoče okoljske zavesti,¹¹⁶ ki je bila povezana z močnim onesnaževanjem zraka, prsti in rek na industrijskih območjih. V povezavi s HE Kobarid so se oglasili lokalni zdravniki, ki so problematizirali dejstvo, da kakovost življenja ni odvisna od novih tovarn, ampak je višja takrat, »ko je družba stabilna, urejena ... Ljudje morajo biti telesno in duševno zdravi, zavarovani pred vremenskimi spremembami, imeti

morajo dovolj hrane in pijače, varni morajo biti pred političnimi, gospodarskimi in osebnimi krivicami ... Koliko bodo k tem ciljem pripomogli stroji in kilovatni HE Kobarid, je veliko vprašanje»,¹¹⁷ ter klicali k ohranitvi Soške doline.¹¹⁸

Leta 1978 je strokovna služba za naravno dediščino izrazila pomislek, da v najspornejšo skupino spadajo predvidene HE na zgornji Soči (Kobarid, Žaga, Kršovec), saj naj bi bila Soča »evidentirana kot naravni spomenik« in »gradnja ni skladna z osnutkom zakona o Triglavskem narodnem parku«,¹¹⁹ ki je bil potem sprejet leta 1981. Načrtovalci so vztrajali, da je za izgradnjo HE Kobarid »potrebno doseči dokončni dogovor predvsem z republiškim komitejem za varstvo okolja«.¹²⁰

Konec sedemdesetih let so nasprotniki gradnje svoje mnenje znali vedno bolj argumentirati. Ugotavljali so, da prevladuje enostranski pogled. Čeprav sta naravna in kulturna dediščina »našli svoje mesto v regionalnem prostorskem planu Slovenije ... naravnih vrednot in materialnega kulturnega izročila še vedno ne pojmujejo kot sestavine okolja«, kar vodi v etiketiranje z izrazoma »'tehnokrati' oziroma z 'romantiki'«. ¹²¹ Sprememba miselnosti je bila vidna tudi na lokalni ravni. Občina Tolmin je bila prvotno za gradnjo. Leta 1978 so izvedli posvetovanja na ravni naselij (krajevnih skupnosti). Rezultat je bila ugotovitev občinske skupščine, da med Tolminci odseva mnenje Slovencev, »ki se vse bolj opredeljuje za zaščito naravnih lepote«, vendar pa bi morali imeti »več razumevanja za intenzivnejša vlaganja za razvoj turizma«.¹²²

Planinski vestnik je na to temo oktobra 1978 objavil pismo republiškega voditelja Edvarda Kardelja, ki ga lahko štejemo za politično točko preloma:¹²³ »Nosimo pred sedanostjo in bodočimi pokolenji tudi odgovornost za ohranitev lepote in čistosti našega gorskega sveta. Ne bom našteval primerov, toda nenačrtani, nepremišljeni in neodgovorni posegi v prirodo, ki so jim v oporo komercializem, potrošniška miselnost, kratkovidnost in egoizem posameznikov ter nekaterih skupin, mnogokrat povzročajo nepopravljivo škodo. Čas je, da naša družba odločneje postavi ta vprašanja na dnevni red.« Konec novembra so poročali, da so priprave na HE Kobarid obstale, ker je »republiški komite za energetiko neupravičeno prekinil izdelavo načrtov«, in to »le na osnovi pred kratkim objavljenih člankov v različnih javnih občilih«. Zato je Izvršni svet »sestavil informacijo ... v kateri opozarja, da postopek, ki je po zakonu predviden za gradnjo objektov na zaščitenem območju reke Soče, še ni končan«.¹²⁴

¹⁰⁶ Potočnik, Nujno, str. 2.

¹⁰⁷ Delo 18, 31. 12. 1975, št. 289, str. 6, »Za gradnjo elektrarn na Soči«.

¹⁰⁸ Jakše, Koliko elektrarn.

¹⁰⁹ Primorski dnevnik 33, 18. 3. 1977, št. 61, str. 3, »Industrijska voda tudi za namakanje: Reka Soča kot dejavnik združevanja«.

¹¹⁰ Orožen Adamič, Kako naj vrednotimo, str. 15.

¹¹¹ Dykes in Bromhead, The Vaiont.

¹¹² Kuščer, Kaj dobimo, str. 27.

¹¹³ Kunaver, Zgornje Posočje.

¹¹⁴ Plut, 10. zborovanje, str. 45.

¹¹⁵ Kozinc, Komu naj služi, str. 29.

¹¹⁶ Piskernik, Iz zgodovine; Polajnar Horvat idr., The development.

¹¹⁷ Horvat, Kardiolog, str. 27.

¹¹⁸ Kovačič, Nikar polovičnih, str. 29.

¹¹⁹ Rogelj, Sporna elektrika, str. 3.

¹²⁰ Delo 20, 27. 9. 1978, št. 224, str. 2, »Do 1990 naj bi zgradili deset elektrarn«.

¹²¹ Peterlin, Nesprejemljiva, str. 8.

¹²² Roš, »Kobariška«, str. 2.

¹²³ Kardelj, Pismo, str. 601.

¹²⁴ Roš, Obstale priprave, str. 3.

Naravovarstveniki (Zveza društev za varstvo okolja) so tudi tokrat objavili »spomenico« o obvarovanju Soče in Idrije ter jo dali podpisati številnim »uglednim in ekološko zavednim družbenim delavcem, umetnikom in znanstvenikom«. Glavna težava je bila tudi tokrat formalne narave, in sicer »nedemokratičen« proces »zbiranja podpisov oziroma preštevanja občanov«, ki »v času priprav na javno razpravo« ni potekal po predvidenih postopkih; bil je nepravilen, na podlagi čustev ter »v nasprotju z ustavnimi in drugimi normami o načinu dogovarjanja in z demokratičnim postopkom odločanja po delegatski poti«. Takšna izjava pred izdelavo »strokovno utemeljene« urbanističnega načrta in formalno javno razpravo maja 1979 naj bi »vnašala med občane zmedo in negotovost«. ¹²⁵ Ustava namreč »natančno opredeljuje načine izražanja in soočanja različnih interesov« bodisi v okviru »organizacij združenega dela, zborov krajanov« bodisi »krajevnih konferenc SZDL kot stičišča širših javnih interesov«, spomenica pa »ne daje možnosti za kompromis«. ¹²⁶

Za konec oktobra 1979 je Izvršni odbor Zveze društev za varstvo okolja Slovenije z oglasom v časopisu sklical izredno skupščino o projektu HE Kobarid in zaščiti Soče, ¹²⁷ čeprav naj bi v naseljih (krajevnih skupnostih) o tem »strpno in celovito« razpravljali šele konec novembra. Takrat so »kritično ocenili dosedanja potek in vsebino razprav, ter neorganiziranih dogovarjanj« z uveljavljanjem »enostranskih mnenj, zastrašujočih napisov, sestajanja mimo socialistične zveze, zbiranja delegatov za izredno skupščino zveze društev za varstvo okolja«, kar je »dosedanjim razpravam dalo pečat vsiljevanja enostranskih stališč ter jih obarvalo s srdom in celo z žaljivostjo«. ¹²⁸ S skoraj polletno zamudo je tako decembra potekal »drugi krog priprav na razpravo o HE Kobarid«, ko so se posvetov udeležili ugledni strokovnjaki (geolog, meteorolog, krasoslovec) ter nekateri predstavniki republiških družbenopolitičnih organizacij, ki so »po področjih najprej dopolnili podatke in mnenja, ki jih obsega gradivo, namenjeno javni razpravi, ter nato odgovarjali na vprašanja predstavnikov tolminskih, občinskih in krajevnih družbenopolitičnih skupnosti«. ¹²⁹ Ob robu razprave so »varstveniki narave« poskrbeli za zagrevanje vzdušja, saj so začeli »mimo vseh uveljavljenih organiziranih oblik razprave, za katere potek je na Tolminskem zadolžena SZDL, deliti izvlečke iz zapisnika izredne skupščine zveze društev za varstvo okolja, ki enostransko zagovarja zaščito narave v okolici Soče«. »Varstveniki narave« so na to odgovorili, »da nismo delili izvlečkov iz zapisnika ... pač pa posredovali nekaj izvodov strokovnega poročila 'Soča, naravni fenomen Slovenije in HE Kobarid – Zakaj smo proti gradnji hidroelektrarne

na gornji Soči?', študije Urbanističnega inštituta Slovenije, in to na prošnjo delegatov iz Tolmina«. ¹³⁰

Polemična razprava je pretresla sistem odločanja. Odprli so vprašanje, ali naj o tem odločajo le Tolminci in tisti, ki so odgovorni za energetski razvoj, ali vsi Slovenci. Številni mediji o tem sploh niso želeli pisati, po objavi članka v reviji *Teleks* pa so celo pisali, da mladi do 20. leta ne morejo odločati o tem. ¹³¹ Najostrejšo kritiko je prispeval študentski časopis *Tribuna*, v katerem so s filozofsko-pravnega stališča pokazali, da so različna mnenja nujnost, poleg tega pa Posočje od HE Kobarid nima neposrednih koristi, temveč jasno škodo. ¹³² Medtem pa so nekateri energetiki že ugotavljali, da bi bilo morda bolje graditi več manjših elektrarn. ¹³³ Nazadnje je julija 1980 odbor Izvršnega sveta Skupščine SRS za družbenoekonomsko ureditev, družbeni plan in razvoj na podlagi dolgoletnih razprav sklenil, da ne bodo gradili HE Kobarid, Kamno in Radovna oziroma se odločitev (ponovno) prestavi za dve desetletji. ¹³⁴ Zato je bila v Tolminu oktobra 1980 zaustavljena oziroma »za nedoločen čas« preključena načrtovana javna razprava. ¹³⁵ V vmesnem času je bil leta 1976 sprejet Zakon o določitvi zavarovalnega območja za reko Sočo s pritoki. ¹³⁶

Osemdeseta leta in HE Trebuša

Družba Soške elektrarne se je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja preusmerila v gradnjo manjših HE na pritokih Soče, kot je Zadlaščica, za kar je bilo precej zanimanja zasebnikov. ¹³⁷ Predvsem pa so obudili načrte za zajezitev Idrije in Trebušice (slike 1, 3 in 5). Tudi tokrat so se pojavili pomisleki, ali bi velikanska HE res toliko pomenila za Slovenijo (slika 11), da bi se splačalo »žrtvovati« del doline Idrije. ¹³⁸

Za »največji prostorski poseg v Sloveniji« bi bilo za 120 m visoko pregrado poplavljenih 14 km² zemljišč v 31 km doline Idrije ter dolini Trebušica in Hoteinja. Tudi ta HE bi zadovoljevala potrebe po dnevnikih konicah, z močjo 170 MW pa bi letno proizvedla 320 GWh elektrike, kar bi leta 2000 pomenilo »le« 0,63 % slovenske električne energije. ¹³⁹ Zajezitev bi poplavlila tri vasi (Dolenja Trebuša, Stopnik in Reka), izselili bi okrog 700 prebivalcev, do več vasi pa bi bil onemogočen dostop.

¹³⁰ Bizjak, Vse nared, str. 31.

¹³¹ Zalokar, Potrebna informacija, str. 4.

¹³² Podgornik, Proti anarhičnosti.

¹³³ Slokar, Neizkoriščena, str. 4.

¹³⁴ Delo 22, 2. 7. 1980, št. 154, str. 1, 7, »Ne za HE Kobarid in zajezitev Radovne: HE Kobarid in HE Kamno naj ne bi gradili«; Rogelj, Za dve desetletji, str. 1.

¹³⁵ Roš, Ustavljena razprava, str. 3.

¹³⁶ Zakon o določitvi. Zakon je bil leta 1986 dopolnjen (Zakon o spremembah).

¹³⁷ Hobič, Tolmincem, str. 5; Roš, Kdo naj, str. 9.

¹³⁸ Roš, Žrtvovati dolino, str. 7.

¹³⁹ Lipovšek, Hidroenergija, str. 261–262.

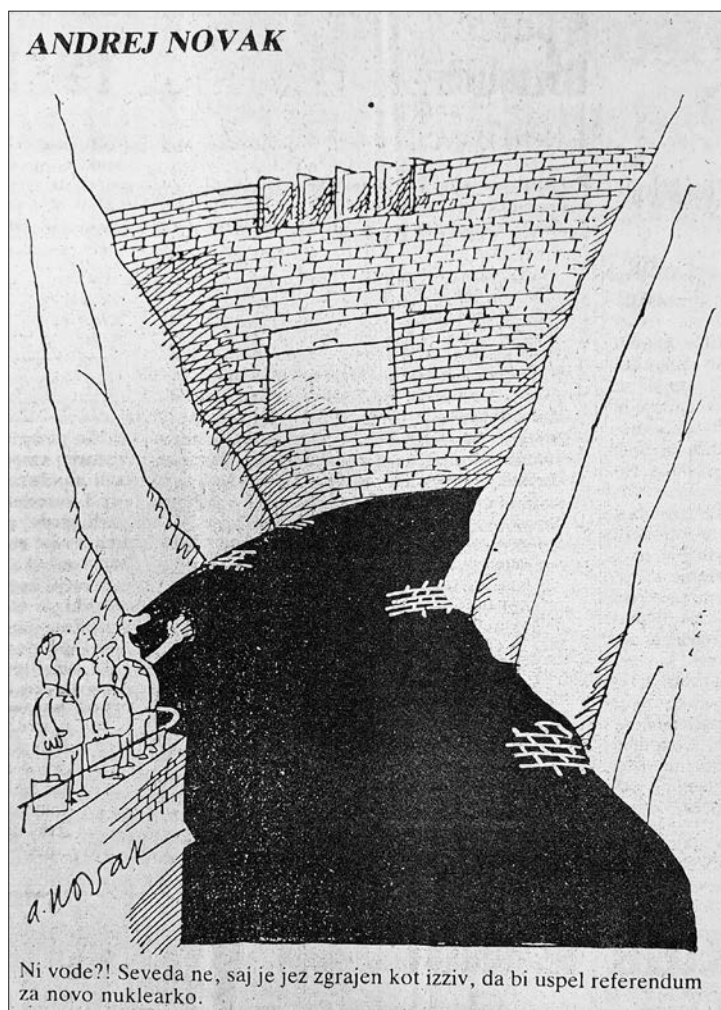
¹²⁵ Roš, Nepotreben dim, str. 2.

¹²⁶ Rober, Vročja hči, str. 4.

¹²⁷ Delo 21, 31. 10. 1979, št. 255, str. 15, »Obvestila«.

¹²⁸ Roš, Strpno in celovito, str. 2.

¹²⁹ Roš, Drugi krog, str. 10.



Slika 11: Karikatura Andreja Novaka v Delu 21. 4. 1987 ob članku o »uporu« zoper gradnjo HE Trebuša, ki nakazuje spremembe energetske usmeritve (Roš, Škodljiva, str. 4).

V Idriji je bila februarja 1979 razprava o izkoriščanju Idrije. Na posvetu društev za varstvo okolja so ugotovili, da bi jezero poplavilo ves prostor za poselitev in da projekti upoštevaajo zgolj ekonomsko plat.¹⁴⁰ Nasprotniki so opozarjali na spremembe kulturne pokrajine, mogoče podnebne spremembe zaradi obsežnega jezera in izgubo habitatov. Akumulacije zaradi oporečnosti (sedimenti idrijskega rudnika živega srebra) ne bi mogli uporabljati v turistične namene. Opozorili so tudi na možnost porušitve zaradi lege v idrijski prelomni coni.¹⁴¹ Ugotovili so, da je »skoraj pol stoletja aktualen projekt ... že naredil veliko škodo. Povzročil je migracijo ljudi ... povzroča škodo vsakemu, ki ostaja in je prikrita grožnja vsej občini ... kot psihološki pritisk« zaradi »grožnje, da bo dolina prej ko slej potopljena«. Zanimivo, da so ob tej priložnosti zaznali »molk stroke, ki jo predstavlja sedem ustanov«; ugovor odločevalcev je bil, da nima smisla financira-

ti raziskav, če ne vemo, ali bo projekt sploh mogoče izvesti.¹⁴²

V Idriji so na okrogli mizi o varstvu okolja ugotovili, da bi se bilo treba bolj učinkovito organizirati na področju varstva okolja ter informiranosti in ozaveščanja prebivalcev, zlasti v šolah. To je bilo nujno, saj so zagovorniki razglašali, da se »v društvih za zaščito okolja skriva nevarnost za družbo [...] podpisnike listin proti HE Trebuša so klicali na odgovornost, opravka pa so imeli tudi z varnostnimi organi«, zato so ljudje »osveščeni, a nemočni!«. ¹⁴³ Tudi tokrat so se »ekološko ozaveščeni prebivalci doline« oglašali zunaj organizirane javne razprave, ki se marca 1987 še ni začela. Problemizirali so nevarnost porušitve »velikanske pregrade« na potresnem območju.¹⁴⁴ Ugotovili so tudi, da so v gradivu za gradnjo demografska gibanja prikazana bolj pesimistično, kot so bila v resnici, in

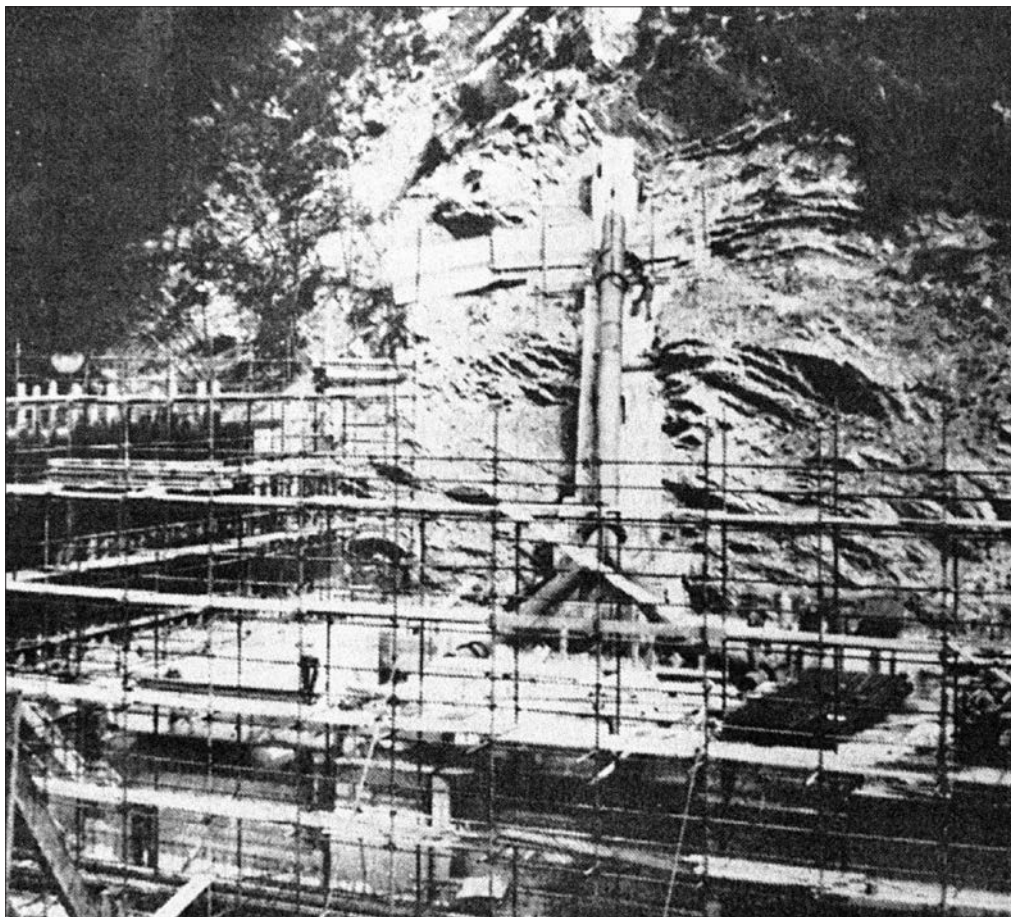
¹⁴⁰ Roš, Razprave o okolju, str. 2.

¹⁴¹ Lipovšek, Hidroenergija, str. 263–264.

¹⁴² Roš, Škodljiva, str. 4.

¹⁴³ Bevk, Proti gradnji.

¹⁴⁴ Roš, Črne napovedi, str. 9.



Slika 12: Gradnja strojnice HE Zadlaščica oktobra 1987. Do strojnice se spušča cevovod (Roš, Električna, str. 5).

da je velika razvojna ovira predvsem že tridesetletno čakanje na izvedbo projekta.¹⁴⁵ Sledile so javne demonstracije, ko so se v Idriji »zganile prve ljudske množice«, mladi pa so postavili ekološko stojnico. Pri tem so zagovorniki molčali, kot bi želeli povedati, da »strokovne razprave sodijo v akademske kroge in ne med laične ljudske množice«.¹⁴⁶ Na javni tribuni v Idriji je stotine udeležencev, med njimi »presenetljivo veliko mladih«, izreklo odločen »ne« elektrarni na Trebuši. Prebivalci niso več pristajali na »nikakršna pogajanja in dokazovanja, da bi žrtvovanje Idrijce pripomoglo k izboljšanju naše energetske bilance«.¹⁴⁷

Nazadnje je junija 1987 proti gradnji HE Trebuša glasovalo tudi predsedstvo tolminske SZDL, kar je formalno zapečatilo njeno usodo.¹⁴⁸ Dve leti kasneje je o tem še razpravljala tolminska skupščina, saj je bila HE Trebuša v državnih razvojnih dokumentih, ki jih je bilo na lokalno pobudo težko spremeniti, še vedno omenjena kot »objekt kontinuitete« in bi o njej

odločali po letu 2000. Temu je nasprotovala mladina kot del SZDL, zato načrt ni dobil podpore.¹⁴⁹

V začetku devetdesetih let so ob snovanju novega dolgoročnega programa ponovno razmišljali o verigi manjših pretočnih HE na Idriji, o čemer so znova organizirali javno razpravo,¹⁵⁰ medtem pa so se investitorji v Posočju že preusmerili k manjšim HE (slika 1); zgrajeni sta bili na Zadlaščici (slika 12) in Knežci.¹⁵¹ Ob bližajočih se političnih spremembah so tudi prenovljeni komunisti v Idriji poudarili, da so na prvo mesto postavili okolje in nasprotovali posegom, »kakršen bi utegnil biti gradnja HE Trebuša«;¹⁵² enako stališče so leta 1992 zavzeli Zeleni Slovenije.¹⁵³

V osemdesetih letih je bilo sicer v Posočju zgrajenih več HE s skupno močjo več kot 42 MW; največja HE Solkan.¹⁵⁴ Moč HE v Posočju pa je predvsem narasla leta 2009 z izgradnjo črpalne HE Avče (skupna moč več kot 241 MW) (preglednica 2 in slika 5).

¹⁴⁵ Roš, Malo navdušenje, str. 7.

¹⁴⁶ Roš, Čemu uničiti, str. 10.

¹⁴⁷ Roš, Odločen »ne«, str. 4.

¹⁴⁸ Roš, Tudi predsedstvo, str. 6.

¹⁴⁹ Roš, HE Trebuša, str. 11.

¹⁵⁰ Roš, HE Trebuša – preteklost, str. 3; Roš, HE Trebuša je še sporna; Roš, Strah pred.

¹⁵¹ Roš, Električna; Roš, Koliko elektrarnic; Roš, Na Knežci.

¹⁵² Roš, Varstvo okolja.

¹⁵³ Roš, HE Trebuša je še sporna, str. 2.

¹⁵⁴ Pirih, Soška dolina, str. 326.

Novo stoletje in vnovični poskusi zajezovanja

Ministrstvo za infrastrukturo je leta 2009 podjetju Soške elektrarne Nova Gorica izdalo energetske dovoljenje za HE Učja¹⁵⁵ s 40-metrsko pregrado. To je v zavest javnosti prišlo leta 2011 ob predlogu Nacionalnega energetskega programa. Menili so, da je predlog večje izrabe Soče s strani podjetja z več kot stoletno tradicijo pridobivanja električne energije smotrni, saj bi izrabo tehnično izrabljivega potenciala izkoriščanja kakovostne »modre obnovljive energije« povečali s tretjine na več kot 40 %. Če ne bi zgradili pregrad, bi se razvoj hidroenergetike, ki »že stoletje uspešno sobiva z okoljem«, na tem območju ustavil. Ob tem smo lahko prebrali, da je »za prihodnji razvoj ... potrebno nedvoumno dopustiti možnost hidroenergetske izrabe povodja Soče v smislu večnamenske izrabe objektov na način, da se predvidene koncesijske odseke na vodotoku Učja, Idrijca in ostalem porečju Soče vnese v predlagani nacionalni energetski program.«¹⁵⁶

Obenem je potekala sprememba energetskega zakona, ki je bil v javni obravnavi le nekaj tednov med poletjem 2011, v 565. členu pa je vseboval določbo, da se razveljavi zakon, ki varuje reko Sočo s pritoki. Zakon o določitvi zavarovalnega območja za reko Sočo s pritoki iz leta 1976 je namreč prepovedal »gradnjo in rekonstrukcijo energetskih objektov ali naprav na odseku od izvira Soče do vtoka Idrijce pri Mostu na Soči«. Predlog novega energetskega zakona je tudi določal, naj se na zavarovanem območju za reko Sočo s pritoki preneha uporabljati Zakon o ohranjanju narave iz leta 1996: »Gradnja in rekonstrukcija energetskih objektov ali naprav se lahko načrtujeta na odseku od izvira Soče do vtoka Idrijce pri Mostu na Soči tudi na območju naravne vrednote, ki se s sprejetjem uredbe o državnem prostorskem načrtu na lokaciji prostorske ureditve državnega pomena ukine.«¹⁵⁷ Šlo je za grob poseg v zakone z vsebinskega področja, ki je v pristojnosti drugega ministrstva, oziroma za pravno prakso, ki jo je Republika Slovenija uporabila pri reševanju finančne krize.¹⁵⁸

Med drugimi se je javno odzvala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ki je reko opredelila z naravovarstvenega, estetskega, prometnega, naravnogeografskega, zgodovinskega in gospodarskega vidika:¹⁵⁹ »Zdaj, ko se dolini naposled obeta boljša doba zaradi razcveta turizma in zaslužka z obiski, ki jih privlačijo edinstvene naravne vrednote, pa naj bi jim prav te vrednote 'ukinil' načrtovalec energetskega razvoja v imenu 'prostorske ureditve državnega pomena'. Ni treba razlagati, kakšno nepopravljivo škodo bi prizadel tem

ljudem z dokončnim razvrednotenjem imetja, ki so jim ga v varstvo izročili njihovi očetje in dedje.« Poudarjajo tudi pomen turizma za pokrajino, ki jo zaznamujejo edinstvene naravne vrednote:¹⁶⁰ »Ta namera pripravljavca zakona nas je osupnila, prizadela in zgrozila. Ne bomo komentirali komaj verjetne arogance, ki zveni iz hladnokrvne dikcije o ukinjanju naravne vrednote, reke Soče z dolino in pritoki. [...] Javna razprava o osupljivem predlogu opustitve zakonskega varstva te dobrine in končna odločitev o njenem žrtvovanju bosta pokazali, ali je ta narod take dragotine še vreden [...] Sočo uvrščajo med tri najlepše evropske reke.«

Zanimiva je omemba simbolnega pomena alpske reke za vse Slovence:¹⁶¹ »Soča je simbol slovenstva, še posebej pomemben, ker je na samem robu naše države. Soča je vseslovensko premoženje, narodna svetinja, naravna dediščina najvišjega reda. Ukiniti jo bi pomenilo razdediniti narod. Žrtvovati takšno premoženje v zameno za banalne kilovatne ure elektrike, ki jih lahko dobimo na vrsto drugih načinov, bi bilo podobno ravnanju barbarov, ki so v redkih starih knjigah in rokopisih videli samo njihovo kalorično vrednost in so z zakladi iz grajskih in samostanskih knjižnic kurili peči tudi takrat, ko so bila na razpolago drva.«

Čeprav je poročilo o javni obravnavi Nacionalnega energetskega programa ugotovilo, da »izgradnja hidroelektrarn na Soči in njenih pritokih od izvira do Tolmina ni dovoljena«,¹⁶² je tema znova kulminirala leta 2018 z mednarodno akcijo, ko so športna podjetja, kajakaške šole, kajakaši in drugi vodni navdušenci delovali v okviru gibanja *Balkan River Defence*, kot odziv na gradnjo številnih jezov v širši regiji. Zahtevali so umik načrtov gradnje HE na Učji in energetske izrabe zgornje Soče ter številnih rek na Balkanskem polotoku.¹⁶³

V energetskih konceptih hidroenergijo razumejo kot »zeleno« (tudi »modro«), se pravi okoljsko neproblematično energijo. Tako »izkoriščanje energetskega potenciala voda ostaja najpomembnejši obnovljivi vir energije v svetu«. Priznavajo pa, da je s tem načinom pridobivanja energije povezanih več težav, kot so vse pogostejše suše in dejstvo, da »energetska izraba ključnih rek pogosto 'tekmuje' s potrebami po pitni vodi ter vodi za namakanje v kmetijstvu in industriji«. Poleg tega je problematična »tehnologija uporabe vodne sile, ki pri najzmogljivejših elektrarnah temelji na velikih zajezitvah. Jezovi na rekah imajo zelo (škodljive) posledice za naravo in tudi za družbo, ki se jih vse bolj zavedamo.« Zato so se po podatkih svetovne organizacije za energijo IEA kljub gradnji nekaj zelo velikih HE (Etiopija, Brazilija, Kitajska) naložbe v nove zmogljivosti leta 2018 zmanjšale peto leto zapored. Z vidika prilagajanja učinkom podnebnih sprememb

¹⁵⁵ Register energetskih dovoljenj.

¹⁵⁶ Stališča in predlogi, str. 14.

¹⁵⁷ Omladič, Za zgornjo Sočo.

¹⁵⁸ Zakon za uravnoveženje. Leta 2012 je bil sprejet zakon (do leta 2020 je bil še 22-krat spremenjen!), ki je spremenil več kot 20 drugih zakonov s številnih področij.

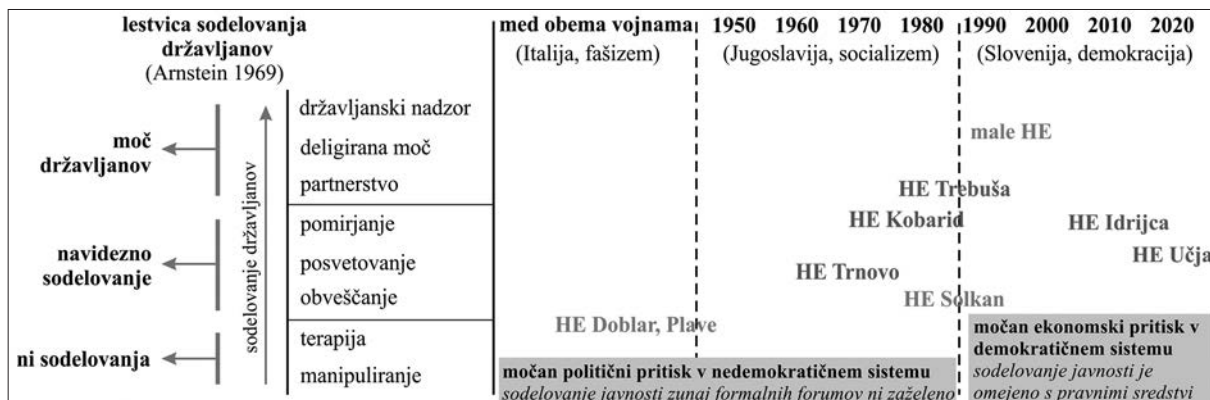
¹⁵⁹ Trontelj, Soča in požrešnost.

¹⁶⁰ Prav tam.

¹⁶¹ Prav tam.

¹⁶² Poročilo o javni, str. 21, 142, 161.

¹⁶³ Močnik, Čas, da podremo; Močnik, Zadnji poziv; *Delo*, 8. 10. 2019, »Rekam najbolj škodi slabo izvajanje dobrih zakonov«.



Slika 13: Gradnja HE na Soči po lestvici sodelovanja državljanov S. R. Arnstein (Arnstein, *A ladder*; Komac, *Zgodbe*).

je tudi pomenljivo, da dodatno izkoriščanje vodne energije k razogljičenju svetovne energetike zelo verjetno ne bo prispevalo toliko, kot so predvidevali.¹⁶⁴ Mogoča rešitev je gradnja malih HE, kakršne so tri na rečici Kneži. Prvo je podjetje SENG zgradilo leta 1979, drugo 1993, tretjo pa je zgradil zasebnik. Naložba se povrne v približno 12 letih. V povezavi s tem so v podjetju poudarili, da »je potencial Soče izkoriščen za tretjino« in da »tehnične možnosti še vedno obstajajo, smiselno je nadaljevati z raziskavami in iskanjem možnosti optimalne izrabe, seveda vse v sozvočju z naravo in sonaravnem urejanju po principih trajnostnega razvoja«. Tako je še vedno v načrtih gradnja hidroelektrarne Učja, a »aktivnosti [trenutno, op. a.] ne potekajo«. ¹⁶⁵ Na novinarsko vprašanje je SENG odgovoril, da »načrtov, povezanih s projektom gradnje HE Učja, iz razvojnih dokumentov družbe zaenkrat ne bodo umaknile. Gradnja te elektrarne je namreč pomemben del našega poslanstva, ki je v nenehnem preverjanju različnih možnosti energetske izrabe vodotokov.« Dodajajo, da bo »končna odločitev o gradnji HE Učja ... seveda stvar širšega konsenza in vključevanja vseh deležnikov, ki jih ta projekt zadeva«. Spomnimo, da je imela leta 2011 tudi hčerinska družba Holdinga slovenskih elektrarn na čakanju HE Kobarid, ki je bil zavržen v sedemdesetih letih.

»Posodabljanje« argumentacij, od naravovarstvenih do nizkoogljičnih

Pri težnjah za gradnjo HE v Posočju gre za načrtna in nenehna, že skoraj stoletna prizadevanja načrtovalcev, upravljalcev HE ter državnih in lokalnih oblasti, ki ves čas ugotavljajo, da je visok potencial reke neizkoriščen, da voda odteka po njej in da je gradnja HE iz različnih razlogov nujna. Pred desetletjem je takratni lokalni državni poslanec in bovški

župan ugotavljal:¹⁶⁶ »Vsebinsko je zakon o Soči preživet. Ovira druge zasnove ali razmišljanja, saj je vsaka pobuda v tem prostoru preprosto zavrnjena z argumentacijo, da velja zakon o Soči iz leta 1976 ... Da se niti ne sme razmišljati o novih stvareh, pa je v sodobnem času nesprejemljivo. Vsako umeščanje energetskega in drugega objekta zahteva dodatne presoje.« Morda ironično, pa je (v času pisanja članka) aktualni minister za okolje in prostor dejal:¹⁶⁷ »Po drugi strani pa so ovira neživljenjski predpisi, ki so ostalina preteklih dogajanj.« Tudi nekdanji minister za kmetijstvo in okolje si je zaželel, da »bi bila prostorska zakonodaja, ki govori o umeščanju tako državnih kakor tudi občinskih prostorskih projektov, prenovljena v skladu z zavezami EU. Prenova te zakonodaje pa po mojem mnenju pomeni dvoje: prvič, da postopki potekajo hitreje in drugač, da imamo vsi soglasodajalci pravico povedati naše mnenje.«¹⁶⁸

Te izjave kažejo, da so izzivi pri upravljanju zaščitenih območij in gradnji energetskih objektov ves čas prisotni, ne glede na državni sistem ali vladajočo stranko (slika 13). Zanimivo je, da se tudi danes, podobno kot na začetku hidroenergetske izrabe, pojavljajo razlage, da je elektrifikacija odgovor na potrebe, da je tako skladna z željami gospodarstva ter nujni pogoj za nadaljnji razvoj območja.

Proti temu je vseskozi nastopal okoljevarstveni argument, ki je poudarjal enkratnost, neponovljivost, izjemnost in čistost reke ter vsestranski pomen nje-nega nezajezenelega toka, ki je povrh vsega v več tipih zavarovanih območij (med drugim zakon o reki Soči s pritoki od 1976, Triglavski narodni park od 1981, Natura 2000 od 2004). Temu se je kasneje pridružil tudi celovitejši pogled na gospodarstvo, ki poleg industrije omenja druge gospodarske dejavnosti, zlasti turizem.

V zadnjih dveh desetletjih v razpravah o prihodnji energetski usmeritvi Slovenije opažamo zanimivo

¹⁶⁴ Viršek, Elektrarnam.

¹⁶⁵ Močnik, SENG gleda.

¹⁶⁶ Močnik, Smaragdno zelena.

¹⁶⁷ Prav tam.

¹⁶⁸ Bahun, Natura 2000.

preusmeritev temeljne argumentacije. Skladno z odzivi na podnebne spremembe hidroenergetska izraba namreč ni več le temelj industrializacije in »razvoja« določenega območja, pri čemer Soča ni le »energetsko samozadostna«,¹⁶⁹ temveč je postala pomemben del nizkoogljičnega, to je »čistega« pridobivanja energije. Zajezovanje (zavarovane) reke je iz lokalnega naravovarstvenega izziva postalo lokalni način reševanja globalnega naravovarstvenega izziva, to je podnebnih sprememb.

V tej luči je razumljiv odziv SENG, ki upravljajo HE na Soči, da strateške dokumente Evropske unije razumejo kot podporo svojim načrtom. Leta 2011 so zatrdili, da ne bodo umaknili »razvojnih načrtov« za gradnjo HE Učja, saj »direktive EU ... zapovedujejo doseganje 25-odstotnega deleža obnovljivih virov energije v energetski bilanci Slovenije«. Tako je odprt prostor za nadaljevanje javne razprave, ki vsakih nekaj let poteka od konca druge svetovne vojne dalje. Javnost, ki je v šestdesetih letih prejšnjega stoletja v socialistični družbi težka dobila enakovreden prostor v primerjavi z odločevalci, ima danes na prvi pogled bolj »participativno« vlogo (slika 13), v resnici pa je prav tako »neenakopravno« razumljena kot subjekt prepričevanja in pristopa do »končne odločitve« (o gradnji HE Učja), ki »bo seveda stvar širšega konsenza in vključevanja vseh deležnikov, ki jih ta projekt zadeva«. Tu moramo opozoriti, da argumentacija ne navaja vključevanja javnosti, temveč le deležnikov, »ki jih ta projekt zadeva«,¹⁷⁰ kar lahko vzporejamo z zgoraj opisanimi postopki izpred pol stoletja in izločanjem lokalne družbe.

Zanimiva je tudi argumentacija Gospodarske zbornice Slovenije, ki je kot predstavnica upravljavca HE ugotovila, da bo ob opustitvi omenjenih načrtov prej ali slej prišlo do gradnje akumulacij, če že ne za potrebe hidroenergetike, pa za zaloge pitne vode. Tu ne gre za uporabo argumentacije podnebnih sprememb samih, temveč za njihove pričakovane posledice – zmanjševanje pretokov alpskih rek, ki so že dejstvo. Toda namesto da bi obstoječe naprave prilagodili prihajajočim spremembam, bo po njihovem mnenju »razvoj prisilil človeštvo, da bomo veliko bolj čuvali vodno bogastvo kot vir življenja in vseh človeških aktivnosti. Ob upoštevanju navedenega bo nujno prišlo do gradenj akumulacij, ki bodo služile za pitno in tehnološko vodo ter proizvodnjo električne energije. Soča s pritoki kot eden ključnih vodnih virov Slovenije je neprecenljivo bogastvo.«¹⁷¹

V stoletju so argumenti za gradnjo jezov v porečju Soče prešli več obdobji, in sicer od zagotavljanja lokalnih potreb (1890–1920), prek odgovarjanja na potrebe industrializacije in splošnega razvoja širše regije (1920–1940), do splošnih razvojnih potreb

(1940–1990), potreb trajnostnega razvoja s hidroenergijo kot predstavnico zelene energije (1990–2011) in nazadnje nizkoogljičnih potreb (od 2011 dalje), v prihodnosti pa si lahko obetamo še vodno-oskrbni argument, ki bo glede na trende pretokov alpskih rek¹⁷² morda še najmočnejši. Argumentacija odseva gospodarski in družbeni razvoj, saj je skozi desetletja prešla od podpiranja »razvoja« sekundarnih dejavnosti (industrija) do terciarnih (turizem).

V obravnavanem času je tudi pri zagovornikih gradnje HE v argumentiranju prišlo do vsebinskega premika. Naraščal je naravovarstveni pomen HE. Do leta 2000 so bile razumljene predvsem kot opozicija naravovarstvenim prizadevanjem, kasneje pa so v razlogih »za« gradnjo poudarjali njihovo trajnostno vlogo kot »obnovljivega« vira energije,¹⁷³ zlasti v primerjavi z drugimi, »fosilnimi« oziroma »ogljicnimi« viri energije.¹⁷⁴

Da je gradnja HE še vedno aktualna, dokazuje tudi nedavni članek v časniku *Delo* (17. 5. 2021), v katerem navajajo, da je Ministrstvo za okolje in prostor HE vključilo v podnebno strategijo.¹⁷⁵ Na Ministrstvu za infrastrukturo sicer menijo, da v zgornjem toku Soče gotovo ne bodo gradili večjih HE, tudi na pritokih ne, saj Sočo varuje poseben zakon, so pa zelo naklonjeni postavitvi malih HE.¹⁷⁶

Sklep

V članku predstavljamo razvoj hidroenergetske izrabe Zgornjega Posočja v zadnjem stoletju, s poudarkom na obravnavi zaporednih poskusov kaskadnega zajezevanja z zakonom zaščitene Soče z več deset metrov visokimi pregradami v času po drugi svetovni vojni. Prvi poskusi večjih zajezev segajo v šestdeseta leta preteklega stoletja. Obsežni, za takratni politični režim presenetljivi javni razpravi o HE Trnovo je sledil moratorij. V sedemdesetih letih so prav tako daljši čas javno obravnavali HE Kobarid. V obeh primerih naj bi gradnja HE reševala energetska krizo v Sloveniji (in Jugoslaviji), argumenti proti pa so se naslanjali predvsem na edinstvenost reke Soče in omejitve prihodnjega razvoja turizma. Tudi diskusijo o HE Kobarid so sklenili z moratorijem, javna razprava o HE pa se je sredi osemdesetih let prestavila na pritoke Soče. Tudi takrat so prebivalci v obsežni javni razpravi, ki je bila kakor prej-

¹⁷² Glej: Hrvatini in Zorn, Trendi pretokov; Hrvatini in Zorn, Climate.

¹⁷³ Energetiki izpostavljajo pozitivne vidike izrabe HE (Papler, Dejavniki proizvodnje, str. 2).

¹⁷⁴ Mervar, Dlje ko bomo.

¹⁷⁵ Tavčar, Evropa z novimi.

¹⁷⁶ Leskošek, Gorski svet, str. 8. Na reki Soči je trenutno sedem jezov, trije v Sloveniji in štirje v Italiji, na njenih pritokih pa je več kot trideset malih hidroelektrarn (slika 1). V predlogih za celotno Slovenijo je bila leta 2019 predvidena gradnja dodatnih približno dvajsetih velikih in stotih malih HE (Leskošek, Divje reke, str. 14–15).

¹⁶⁹ Seje delovnih teles.

¹⁷⁰ Močnik, Zadnji poziv.

¹⁷¹ Stališča in predlogi, str. 14.

šnji dve podprta z različnimi ustanovami s področja varstva okolja in turizma, zavrnilo potopitev doline in izselitev prebivalstva. Oblasti so tudi tokrat odločitev zgolj predstavile v prihodnost. Tako se v Posočju tudi v 21. stoletju srečujemo s poskusi sprememb zakonodaje in gradnje HE na pritokih Soče, zlasti na reki Učji.

V prispevku ugotavljamo, da je v desetletjih prišlo do sprememb zlasti v argumentaciji »za« gradnjo HE, ki nekako sledijo družbeno-gospodarskemu razvoju, hkrati pa so zelo podobne razvoju drugod v Alpah. V družbenem kontekstu Slovenije je tudi pomembna ugotovitev, da gre pri demokratični vključenosti javnosti v procese odločanja oziroma pri participativnih procesih bolj za nekakšne »argumente moči« kot za »moč argumentov«. V času komunističnega sistema so bili naravovarstveniki na primer okarani, ker se niso držali ustaljenih »ustavno« določenih oziroma predpisanih načinov odločanja, v novejšem času pa smo priča *ad-hoc* spremembam zakonodaje,¹⁷⁷ ki so spodbudile tudi mednarodno odmevne akcije.

VIRI IN LITERATURA

- Arnstein, Sherry R.: A ladder of citizen participation. *Journal of the American Planning Association* 35, 1969, št. 4, str. 216–224.
- Bahun, Polona: Natura 2000 ne pomeni nujno popolne prepovedi gradnje infrastrukturnih objektov. *Naš stik*, 9. 8. 2013.
- Bätzing, Werner: *Die Alpen: Geschichte und Zukunft einer europäischer Kulturlandschaft*. München: Beck, 2015.
- Bevk, Samo: Proti gradnji vodne akumulacije za HE Trebuša. *Idrijski razgledi* 29–31, 1986, str. 113–115.
- Bizjak, Alenka: Vse nared za razpravo o HE na Soči. *Delo* 21, 22. 12. 1979, št. 297, str. 31.
- Bizjak, Janez: Načrt za HE Trnovo in naša narodna zavest. *Kaplje* 66, 1966, str. 97–101.
- Bonan, Giacomo: An alpine energy transition: The Piave River from charcoal to "white coal". *Environmental History* 25, 2020, št. 4, str. 687–710.
- Bonan, Giacomo: *Le acque agitate della patria. L'industrializzazione del Piave (1882–1966)*. Roma: Viella, 2020.
- Debelak, Marjan (ur.): *Urbanistična obdelava območja predlagane hidroelektrarne Kobarid*. Ljubljana: Urbanistični inštitut SR Slovenije, 1974.
- Debelak, Marjan: Hidroelektrarna Trnovo in regionalno planiranje. *Varstvo narave* 2–3, 1963/64 (1965), str. 45–51.
- Debelak, Marjan: Soča in hidroelektrarna Kobarid. *Proteus* 42, 1980, št. 6, str. 205–210.
- Drobež, M.: Nepotrebno glasovanje v Novi Gorici: Na seji goriške turistične zveze polemika o gradnji HE Trnovo. *Delo* 6, 21. 11. 1965, št. 317, str. 5.
- Dykes, Alan P. in Bromhead, Edward N.: The Vaiont landslide: Re-assessment of the evidence leads to rejection of the consensus. *Landslides* 15, 2018, str. 1815–1832.
- Golja, Aleš in Brilly, Mitja: Urejanje podeželskega prostora za rekreacijske namene na primeru zgornjega povodja reke Soče. *Urbani izziv* 19, 2008, št. 1, str. 94–103.
- Hobič, Vojko: Tolmincem ne bo manjkalo. *Delo* 22, 30. 7. 1980, št. 176, str. 5.
- Horvat, Matija: Kardiolog o HE Kobarid. *Delo* 15, 20. 7. 1973, št. 195, str. 27.
- Hrvatina, Mauro in Zorn, Matija: Climate and hydrological changes in Slovenia's mountain regions between 1961 and 2018. *Ekonomska i ekohistorija* 16, 2020, str. 201–218.
- Hrvatina, Mauro in Zorn, Matija: Trendi pretokov rek v slovenskih Alpah med letoma 1961 in 2010. *Geografski vestnik* 89, 2017, št. 2, str. 9–35.
- Jakše, Marko: Igračkanje na bregu. *Delo* 15, 20. 9. 1973, št. 256, str. 5.
- Jakše, Marko: Kdo nam »reže« elektriko. *Delo* 15, 18. 1. 1973, št. 15, str. 4.
- Jakše, Marko: Koliko elektrarn še na naših rekah. *Primorski dnevnik* 39, 28. 6. 1975, št. 9149, str. 6.
- Jakše, Marko: Tok čez pet let. *Delo* 15, 28. 6. 1973, št. 174, str. 1.
- Javornik, Špela: Skrivnostna vasica pogledala na dan. *Delo*, 2. 6. 2021.
- Jelenc, Stane: Izkoriščanje vodnih sil na Goriškem. *Goriški zbornik 1947–1957*, 1957, str. 261–266.
- Jeras, France: Kako naj preprečimo hudo električno sušo. *Delo* 14, 30. 3. 1972, št. 87, str. 2.
- Jonko, Ciril: Komu naj služi Soča? *Tovariš* 27, 16. 3. 1971, št. 11, str. 14.
- Jug, Venčeslav: *Geografski pogoji za hidroenergetsko izrabo Soče in soški hidroenergetski sistem*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 1967.
- Kante, Lojze: Odloča naj ekonomski interes: Pred odločitvijo je treba objektivno določiti vse okoliščine. *Delo* 5, 5. 9. 1964, št. 242, str. 3.
- Kardelj, Edvard: Pismo Edvarda Kardelja Planinski zvezi Slovenije: Dokumenti s proslave ob 200-letnici prvega vzpona na Triglav. *Planinski vestnik* 78, 1978, št. 10, str. 601.
- Kenda, Franc: Prebivalci Čezsoče o gradnji hidrocentrale Trnovo. *Delo* 5, 4. 9. 1964, št. 241, str. 2.
- Kofol, Karla: Gospodarska raba voda na Tolminskem. *Vode (še) dovolj: Zbornik o vodah na Tolminskem* (ur. Karla Kofol). Tolmin: Tolminski muzej, 2017, str. 113–160.
- Komac, Blaž in Zorn, Matija: Naravne in umetne pregrade ter z njimi povezani hidro-geomorf-

¹⁷⁷ Šifkovič Vrbica, Statusi.

- ni procesi. *Geografski vestnik* 88, 2016, št. 2, str. 69–90.
- Komac, Blaž in Zorn, Matija: Samo od naravnih lepot se ne da živeti. *Delo, Sobotna priloga* 63, 31. 7. 2021, št. 175, str. 22–23.
- Komac, Blaž: Zgodbe iz Narnije – kako dolgo še? *Delo*, 11. 8. 2011.
- Kovač, Valentin: Ekonomska vrednost HE Trnovo: Nuklearna elektrarna za sedaj ne pride v poštev. *Delo* 5, 19. 9. 1964, št. 256, str. 3.
- Kovačič, Edmond: Nikar polovičnih resnic o Soči. *Delo* 15, 24. 11. 1973, št. 320, str. 29.
- Kozinc, Željko: Komu naj služi Soča. *Tovariš* 27, 1971, št. 8, str. 26–29.
- Kozinc, Željko: Zadrega s Sočo. *Delo* 15, 7. 11. 1973, št. 303, str. 2.
- Kugy, Julius: *Die Julischen Alpen in Bilde*. Graz: Leykam Verlag, 1934.
- Kugy, Julius: *Julijske Alpe v podobi*. Maribor: Založba Obzorja, 1971.
- Kunaver, Jurij (ur.): *Zgornje Posočje: Zbornik 10. zborovanja slovenskih geografov*. Ljubljana: Geografsko društvo Slovenije, 1978.
- Kuščer, Dušan in Grad, Karl in Nosan, Anton in Ogorelec, Bojan: Geološke raziskave soške doline med Bovcem in Kobaridom. *Geologija* 17, 1974, str. 426–476.
- Kuščer, Dušan: Kaj dobimo, kaj izgubimo. *Delo* 15, 17. 11. 1973, št. 313, str. 27.
- Leskošek, Tina: Divje reke ali beton? Rok Rozman o vplivih hidroelektrarn. *Planinski vestnik* 119, 2019, št. 7–8, str. 12–15.
- Leskošek, Tina: Gorski svet in pridobivanje energije: Ministrstvo za infrastrukturo o načrtih Slovenije. *Planinski vestnik* 119, 2019, št. 7–8, str. 4–8.
- Lipovšek, Radovan: »Hidroenergija da, hidroelektrarna Kuk ne«. *Trebuški zbornik: Alpski mladinski raziskovalni tabor (1996–1998)*. Tolmin: Tolminski muzej, 2003, str. 259–266.
- Malovrh, Polona: Lastniki zemlje razburjeni, Arso skrivnostni. *Delo*, 27. 9. 2019.
- Melik, Anton: Elektrarna ne bo pokvarila narave? Računati moramo z realnim stanjem v Soški dolini med Boko in Bovcem. *Delo* 5, 14. 9. 1964, št. 251, str. 3.
- Menaše, Helena: Javna razprava o projektu hidroelektrarne Trnovo v dnevnem časopisju. *Varstvo narave* 2–3, 1963/64 (1965), str. 53–58.
- Menaše, Helena: Javni simpozij o družbeno-ekonomski upravičenosti gradnje HE Trnovo. *Varstvo narave* 4, 1965 (1966), str. 101–104.
- Mervar, Aleksander: Dlje ko bomo tiščali glavo v pesek, višji bo končni račun. *Delo*, 8. 9. 2018.
- Mikša, Peter in Zorn, Matija: The Julian Alps (Slovenia): between protection and »modernization«. *Ekonomski i ekohistorija* 13, 2017, str. 147–158.
- Močnik, Blaž: Čas, da podremo prvi jez na Soči? *Delo*, 31. 7. 2019.
- Močnik, Blaž: SENG gleda v sonce, čaka še veter. *Delo*, 18. 9. 2019.
- Močnik, Blaž: Smaragdno zelena luč za nove elektrarne na Soči. *Delo*, 13. 7. 2011.
- Močnik, Blaž: Zadnji poziv za umik načrtov HE Učja. *Delo*, 3. 8. 2018.
- Nared, Janez in Bole, David (ur.): *Participatory Research and Planning in Practice*. Cham: Springer, 2020.
- Natek, Karel: Možnosti nadaljnjega sonaravnega razvoja ob treh sosednjih južnoalpskih rekah: Piavi, Tilmentu in Soči. *Dela* 13, 1999, str. 201–211.
- Nusdorfer-Vuksanović, Metka in Vidrih-Lavrenčič, Lilijana: *Elektrarne, mlini, žage, vodovodi ... v porečju Soče 1918–1943*: Predstavitev dokumentov Tehničnega urada Gorica. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, 1991.
- Orožen Adamič, Milan: Kako naj vrednotimo pokrajino? *Proteus* 33, 1970/1971, št. 4, str. 152–156.
- Papler, Drago: Dejavniki proizvodnje električne energije na primerih izbranih hidroelektrarn na slovenskih rekah Drava, Sava in Soča. 27. posvetovanje »Komunalna energetika / Power engineering« (ur. Jože Pihler). Maribor: Univerza v Mariboru, 2018, str. 1–20.
- Pasternjak, Aco: Energetika ima zdaj prednost. *Delo* 15, 4. 10. 1973, št. 270, str. 2.
- Pavšič Milost, Aleksandra: *Zgodba o luči: Soške elektrarne Nova Gorica 60 let*. Nova Gorica: Soške elektrarne, 2007.
- Peterlin, Stane in Sedej, Ivan: Projekt hidroelektrarne Trnovo in varstvo pokrajine. *Varstvo narave* 2–3, 1963/64 (1965), str. 13–44.
- Peterlin, Stane: Maks Wraber: Botanik, ki je reševal zgornjo Sočo. *Delo*, 29. 4. 2016.
- Peterlin, Stane: Nesprejemljiva delitev na tehnokrate in romantike. *Delo* 20, 11. 10. 1978, št. 236, str. 8.
- Peterlin, Stane: Ob načrtu za akumulacijsko elektrarno na Soči. *Proteus* 28, 1966, št. 6, str. 137–141.
- Peterlin, Stane: Oživljena pobuda za elektrarno na Soči. *Proteus* 33, 1970, št. 2, str. 53–55.
- Peterlin, Stane: Soča – preizkus naše zrelosti. *Proteus* 42, 1980, št. 6, str. 203–204.
- Pirih, Darja: Soška dolina bi bila precej drugačna: O neuresničenih načrtih za elektroenergetsko izrabo vodotokov v Posočju. *Tolminski zbornik 2020*, 2020, str. 313–328.
- Piskernik, Angela: Iz zgodovine slovenskega varstva narave. *Varstvo narave* 2–3, 1963/1964 (1965), str. 59–74.
- Platiše, Gabrijel: Turizem ali električna energija? *Delo* 5, 22. 8. 1964, št. 288, str. 3.
- Plut, Dušan: 10. zborovanje slovenskih geografov v Zg. Posočju. *Geografski obzornik* 22, 1975, št. 3–4, str. 43–46.
- Podgornik, Rudi: Proti anarhičnosti v slovenskem elektrogospodarstvu in proti nekritični ekologiji! *Tribuna* 29, 1980, št. 7–8, str. 7.

- Polajnar Horvat, Katarina in Smrekar, Aleš in Zorn, Matija: The development of environmental thought in Slovenia: A short overview. *Ekonomski i ekohistorija* 10, 2014, str. 16–25.
- Poročilo o javni obravnavi predloga NEP: 1. del. Ljubljana: Inštitut Jožef Stefan (http://www.energetika-portal.si/fileadmin/dokumenti/publikacije/nep/nep_javna_obravnavna_porocilo.pdf) (6. 6. 2021).
- Potočnik, Miha: Planinska zveza o HE Trnovo na Soči. *Planinski vestnik* 66, 1966, št. 1, str. 16–21.
- Potočnik, Peter: HE Kobarid do l. 1976. *Delo* 15, 25. 9. 1973, št. 261, str. 15.
- Potočnik, Peter: Kobarid. HE da ali ne? *Delo* 15, 13. 11. 1973, št. 309, str. 2.
- Potočnik, Peter: Nujno do odločitve za HE Kobarid. *Delo* 17, 6. 3. 1975, št. 54, str. 2.
- Premrl, Pawel P.: Viri za najčistejšo elektriko so obnovljivi. *Delo*, 30. 1. 2020.
- Prešern, Ivan: HE Trnovo na javni tribuni: S simpozija o družbeno-ekonomski upravičenosti gradnje HE. *Delo* 6, 26. 11. 1965, št. 322, str. 2.
- Prešern, Ivan: Nove pobude na simpoziju o HE Trnovo. *Delo* 6, 29. 11. 1965, št. 323, str. 2.
- Radinja, Darko: Geografska problematika hidroenergetskega izkoriščanja Soške doline. *Geografski obzornik* 13, 1966, št. 3–4, str. 98–104.
- Radinja, Darko: Projektirana HE Trnovo v Soški dolini. *Geografski obzornik* 12, 1965, št. 4, str. 114–119.
- Radinja, Darko: Rečni režimi v Zgornjem in Srednjem Posočju. *Zgornje Posočje: Zbornik 10. zborovanja slovenskih geografov* (ur. Jurij Kunaver). Ljubljana: Geografsko društvo Slovenije, 1978, str. 101–125.
- Ravbar, Marjan in Orožen Adamič, Milan: Varstvo narave ter problemi okolja ob načrtih za hidroelektrarne v Zgornjem Posočju. *Zgornje Posočje: Zbornik 10. zborovanja slovenskih geografov* (ur. Jurij Kunaver). Ljubljana: Geografsko društvo Slovenije, 1978, str. 231–249.
- Rober, Marija: Vroča hči planin. *Delo* 21, 16. 3. 1979, št. 63, str. 4.
- Rogelj, Silvestra: Sporna elektrika. *Delo* 20, 24. 7. 1978, št. 168, str. 3.
- Rogelj, Silvestra: Za dve desetletji odložen sklep o Soči in Radovni. *Delo* 22, 3. 7. 1980, št. 155, str. 1.
- Roš, Katja: »Kobariška« elektrarna Tolmincem ni pogodba. *Delo* 20, 3. 11. 1978, št. 254, str. 2.
- Roš, Katja: Čemu uničiti dolino Idrijce za pičel delež elektrike? *Delo* 29, 16. 4. 1987, št. 89, str. 10.
- Roš, Katja: Črne napovedi za gradnjo idrijčine elektrarne. *Delo* 29, 18. 3. 1987, št. 64, str. 9.
- Roš, Katja: Drugi krog priprav na razpravo o HE Kobarid. *Delo* 21, 11. 12. 1979, št. 287, str. 10.
- Roš, Katja: Elektrika iz gorskega potoka. *Delo* 29, 6. 10. 1987, št. 232, str. 5.
- Roš, Katja: HE Trebuša – preteklost. *Delo* 34, 27. 1. 1992, št. 21, str. 3.
- Roš, Katja: HE Trebuša je še sporna. *Delo* 34, 22. 1. 1992, št. 17, str. 2.
- Roš, Katja: HE Trebuša je za javnost vedno znova kamen spotike. *Delo* 31, 23. 11. 1989, št. 272, str. 11.
- Roš, Katja: Kdo naj bi gradil male HE na tolminskih vodah? *Delo* 29, 6. 1. 1987, št. 3, str. 9.
- Roš, Katja: Koliko elektrarnic namesto nevarne velikanke Trebuše? *Delo* 29, 4. 9. 1987, št. 215, str. 4.
- Roš, Katja: Malo navdušenje za elektrarno. *Delo* 29, 3. 4. 1987, št. 78, str. 7.
- Roš, Katja: Na Knežci so pognali drugo v verigi elektrarn. *Delo* 35, 2. 12. 1993, št. 280, str. 12.
- Roš, Katja: Nepotreben dim? *Delo* 21, 7. 3. 1979, št. 55, str. 2.
- Roš, Katja: Obstale priprave na HE Kobarid. *Delo* 20, 24. 11. 1978, št. 273, str. 3.
- Roš, Katja: Odločen »ne« elektrarni na Trebuši. *Delo* 29, 18. 4. 1987, št. 91, str. 4.
- Roš, Katja: Razprave o okolju naj ne bodo površne. *Delo* 21, 27. 2. 1979, št. 48, str. 2.
- Roš, Katja: Strah pred hidroelektrarno Trebuša na Idrijci je odveč. *Delo* 32, 31. 1. 1990, št. 25, str. 7.
- Roš, Katja: Strpno in celovito o elektrarni na Soči. *Delo* 21, 22. 11. 1979, št. 273, str. 2.
- Roš, Katja: Škodljiva molčečnost stroke. *Delo* 29, 21. 4. 1987, št. 93, str. 4.
- Roš, Katja: Tudi predsedstvo tolminske SZDL je proti HE Trebuša. *Delo* 29, 11. 6. 1987, št. 134, str. 6.
- Roš, Katja: Ustavljena razprava o graditvi HE Kobarid. *Delo* 22, 1. 10. 1980, št. 230, str. 3.
- Roš, Katja: Varstvo okolja ima v programu idrijske ZK pomembno mesto. *Delo* 32, 8. 2. 1990, št. 32, str. 7.
- Roš, Katja: Žrtvovati dolino Idrijce? *Delo* 28, 18. 2. 1986, št. 40, str. 7.
- Rutar, Franc: Elektrarna ne bo pokvarila narave: Stališča skupščine občine Tolmin do gradnje HE Trnovo. *Delo* 5, 2. 9. 1964, št. 239, str. 3.
- Sajovic, Dušan: Zakaj hidroelektrarna Trnovo? Potrebe po električni energiji v Jugoslaviji stalno rasejo. Mnenje in kritika. *Delo* 5, 11. 9. 1964, št. 248, str. 3; 12. 9. 1964, št. 249, str. 3.
- Seje delovnih teles – Izbrani zapis seje: Odbor za gospodarstvo. Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije, 7. 5. 2015.
- Seunig, F.: Strokovnjaki o hidroenergetiki: Iz razprave na včerajšnjem plenumu Elektrotehniške zveze Slovenije. *Delo* 7, 25. 2. 1966, št. 53, str. 2.
- Slokar, Tonja: Neizkoriščena energija iz slovenskih voda. *Delo* 22, 23. 5. 1980, št. 120, str. 4.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: DZS, 1994.
- Sršen, Slavko: HE Trnovo. *Turistični vestnik* 13, 1965, št. 11, str. 265–269.

- Sršen, Slavko: Zakaj Turistična zveza Slovenije odklanja gradnjo HE Trnovo. *Turistični vestnik* 14, 1966, št. 1, str. 3–15.
- Stališča in predlogi Gospodarske zbornice Slovenije do Osnutka predloga Nacionalnega energetskega programa Republike Slovenije za obdobje do leta 2030: Aktivno ravnanje z energijo. Ljubljana: Gospodarska zbornica Slovenije, 2011 (<https://www.gzs.si/pripone/STALI%C5%A0%C4%8CA%20GZS%20na%20NEP%2015.%2010%202011.pdf> (6. 6. 2021)).
- Stefančič, Zdravko: Dodatne študije. *Delo* 15, 16. 11. 1973, št. 312, str. 3.
- Stefančič, Zdravko: HE Kobarid: še dokumente. *Delo* 15, 17. 11. 1973, št. 313, str. 4.
- Šimac, Rudi: Izraba vodne energije porečja Soče. *Goriški zbornik*, 1968, str. 53–56.
- Švajgar, Rasto: Kakšna bo dokončna odločitev? Pospešiti je treba izbiro novih elektroenergetskih objektov. *Delo* 6, 12. 11. 1965, št. 308, str. 3.
- Tavčar, Borut: Evropa z novimi cilji, naš zaostanek pa se povečuje. *Delo*, 17. 5. 2021.
- Treaty of peace with Italy*. Pariz, 10. 2. 1947.
- Triler, Andrej: Nova fronta na Soči. *Tovariš* 29, 1973, št. 47, str. 42–44.
- Trontelj, Jože: Soča in požrešnost energetikov: ali bomo dopustili »ukinitve naravne vrednote z uredbo«? Javne izjave. Ljubljana: SAZU, 22. 7. 2011.
- Viršek, Damjan: Elektranam z velikimi jezovi se izteka čas. *Delo*, 30. 9. 2019.
- Vošnjak, Mitja: Pisma bralcev: Zakaj javna razprava o gradnji centrale na Soči? *Delo* 6, 11. 11. 1965, št. 307, str. 2.
- Vranješ, Matej: Zgodbe z »najlepše reke«: humanističnogeografski pogled na zgodovino razvoja in upravljanja turizma na Soči. *Geografski vestnik* 92, 2020, št. 2, str. 29–44.
- Water and Water Management Issues: Report on the State of the Alps*. Alpine Signals – Special Edition 2. Bolzano: Permanent Secretariat of the Alpine Convention, 2009.
- Wraber, Maks: *Bovška hidrocentrala v luči varstva narave in pokrajine*. Ljubljana: Zavod za spomeniško varstvo SR Slovenije, 1965.
- Zakon o določitvi zavarovalnega območja za reko Sočo s pritoki. *Uradni list SRS*, 1976, št. 7. Ljubljana.
- Zakon o ohranjanju narave. *Uradni list Republike Slovenije*, 1996, št. 4. Ljubljana.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o določitvi zavarovanega območja za reko Sočo s pritoki. *Uradni list SRS*, 1986, št. 29. Ljubljana.
- Zakon za uravnoveženje javnih financ. *Uradni list Republike Slovenije*, 2012, št. 40. Ljubljana.
- Zalokar, C.: Potrebna informacija: O Soči ne odločajo le Tolminci *Občinski poročevalec: glasilo občine Domžale* 19, 18. 4. 1980, št. 5, str. 4.
- Zapisnik javnega simpozija o družbeno-ekonomski upravičenosti gradnje hidroelektrarne Trnovo*. Ljubljana: Republiški sekretariat za urbanizem, 1965.
- Zorn, Matija in Mikša, Peter: The Rapallo Border between Italy and Yugoslavia after the First World War. *Histoire des Alpes* 23, 2018, str. 165–181.
- Zorn, Matija: Podori na Dobraču. *Geografski vestnik* 74, 2002, št. 2, str. 9–20.
- Zorn, Matija: The economic role of the Drava River in Slovenia: From navigation to hydropower. *Podravina* 17, 2018, št. 33, str. 32–62.
- Žnideršič, Martin: Razgovor s projektantom nove bohinjsko-soške elektrarne. *Slovenski poročevalec* 14, 2. 6. 1953, št. 128, str. 4.

ČASOPISI

- Delo*, 1964, 1965, 1972, 1973, 1975, 1978–1980, 2019.
- Planinski vestnik*, 1964.
- Primorski dnevnik*, 1977.

SPLETNI VIRI

- ENGIS: Geografski informacijski sistem za področje obnovljivih virov energije <http://www.engis.si/portal.html> (7. 6. 2021).
- Omladič, Luka: Za zgornjo Sočo vlada odpravlja okoljske omejitve <https://kvarkadabra.net/2011/07/za-zgornjo-so-co-vlada-odpravlja/> (6. 6. 2021).
- Register energetskega dovoljenj. Ljubljana: Ministrstvo za infrastrukturo http://www.energetika-portal.si/fileadmin/dokumenti/podrocja/energetika/energetsko_dovoljenje/register_ed_20.05.2014.htm (6. 6. 2021).
- Schiaroli, Ludovica: Salviamo la Val di Genova, 20. 4. 2020 <https://gognablog.sherpa-gate.com/salviamo-la-val-di-genova/> (6. 6. 2021).
- SENG – Soške elektrarne <https://www.seng.si/en/hydropower-plants/> (5. 6. 2021).
- Šifkovič Vrbica, Senka: Statusi NVO v javnem interesu pod udarom sprememb predpisov. *Mreža za prostor*, 20. 11. 2020 <https://www.mrezaprostor.si/gradiva/odzivi/pop-up-posvet-statusi-nvo-v-javnem-interesu-pod-udarom-sprememb-predpisov-2/> (6. 6. 2021).



S U M M A R Y

»The Soča, the most beautiful river in Europe« – Between hydroelectric power and natural protection

The article presents the development of hydro-power use in the Upper Soča Valley in the last century, with a particular focus on the successive attempts to build cascade dams of tens of meters in height on the legally protected Soča River in the period after the Second World War. Four major hydroelectric power plants (HPPs) were built in its middle and lower reaches with an average annual energy production of about 1100 GWh, whereas the potential of the Soča River is estimated at up to 1800 GWh.

In the article, we analyse the plans for further hydropower exploitation of the upper reaches of the river, as well as the reasons and arguments against them. We note changes in the argumentation in favour of constructing HPPs over the decades, which in some ways follow the socio-economic development. At the same time, they are very similar to the development elsewhere in the Alps.

In the last century, the arguments for the construction of dams in the catchment area of the Soča River went through several periods, namely, from: satisfying the local needs (Austria-Hungary; the 1st period according to Bätzing), responding to the needs of industrialization and general development of the wider region (Italy; the 2nd period), the needs of development (Yugoslavia; the 3rd and 4th periods), the needs of sustainable development with hydropower as a representative of green energy (Slovenia; the 5th period), and, finally, the needs of low carbon society (the 6th period). A water supply argument can

be expected in the future, which could become even stronger, given the trends of Alpine river flows.

The first attempts to build large dams date back to the 1960s. An extensive public debate on the HPP Trnovo, which came as a surprise to the political regime of the time, was ended by a 20-year moratorium. In the 1970s, the HPP Kobarid was also publicly discussed for a long time. In both cases, the arguments against were mainly based on the uniqueness of the Soča River and the limitations of the future development of tourism. In the 1980s, the damming of the Idrijca River was planned (HPP Trebuša) but met with fierce resistance, and the decision was ultimately postponed. In the 21st century, the Upper Soča Valley has also faced attempts to change the legislation and build HPPs on the Soča tributaries, especially on the Učja River.

Over the last two decades, we have observed an interesting shift in the basic argumentation in discussions on the future energy orientation of Slovenia. In line with the responses to Climate Change, hydropower use is no longer only the basis of industrialization and “development” of an area where the Soča River is “energy self-sufficient”, but it has also become an important part of low-carbon, i.e., “clean” energy production.

The debate on the use of the Soča River is important for Slovenia because it reflects the development of nature conservation and river management thought for several decades, with the expansion of the spatial importance of HPPs and with the growing significance of participation of individuals and non-governmental organizations. In the Slovenian social context, it is important to note that the democratic involvement of the public in decision-making or participatory processes reflects a kind of balance between the governmental “argument of power” and the non-governmental “power of argument”.



*Pregrade za potrebe hidroenergetskih objektov na Soči –
zgoraj: pregrada Podselja, zgrajena leta 1939 za potrebe HE Dobljar;
sredina: pregrada Ajba, zgrajena leta 1940 za potrebe HE Plave;
spodaj: pregrada Solkan, zgrajena leta 1984 za potrebe HE Solkan (fotograf: Matija Zorn).*



Ocene in poročila

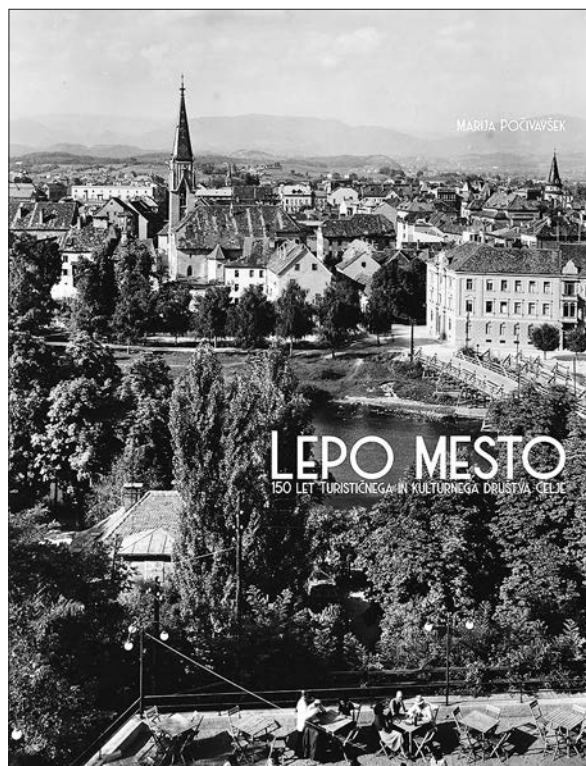


Marija Počivavšek: Lepo mesto. 150 let Turističnega in kulturnega društva Celje. Celje: Turistično in kulturno društvo, Muzej novejše zgodovine Celje, 2021, 88 strani (Lepo mesto, 73)

Priznam – sodobnik ob omembi Celja verjetno ne pomisli najprej na nepregledne množice turistov, ki se gnetejo po njegovih ulicah in stojijo v vrsti za vstop na Stari grad, v Staro grofijo ali Knežji dvor, a s tem današnje meščane, še bolj pa številne prejšnje generacije nehotе globoko užali. Celjani smo namreč še danes zelo ponosni na »svoje« mesto – zlasti seveda na njegovo zgodovino, včasih pa so ljudje hvalili in slavili tudi njegov »letoviški« potencial – kopeli v osvežujoči Savinji, prijetno podnebje in obilico možnosti za sprehode in druge užitke »poletne svežine«, kakor so preživljanje počitnic zdoma imenovali nekdanj. Celjani seveda nikoli nismo bili škrti ali trdosrčni in smo želeli ta dragulj deliti tudi z drugimi, zato je šlo pri vseh dejavnostih in akcijah, ki so (predvsem) bogatile in lepšale življenje domačinov vedno tudi za »turiste« in »letoviščarje«, ki jih je treba privabiti in navdušiti.

Celje je s turizmom oziroma »olepševanjem« mesta (ki naj bi, kot sem zapisal, pritegnilo turiste) mislilo zelo resno – že leta 1871 je mesto na pobudo župana Neckermanna dobilo Olepševalno (kasneje Turistično in danes Turistično in kulturno) društvo (v istem letu kot gasilsko!), ki je torej v letu 2021 obeležilo že 150-letnico delovanja. Temu jubileju je bilo posvečenih več dejavnosti – med drugim med-institucionalna razstava, pripravljena v sodelovanju Muzeja novejše zgodovine Celje, Osrednje knjižnice Celje, Pokrajinskega muzeja Celje, Zgodovinskega arhiva Celje ter Turističnega in kulturnega društva. Najtrajnejši »spomenik« jubilarantu pa je prav pričujoča monografija, v kateri je predstavljen pester kronološki pregled društvenega delovanja od začetka do danes.

Uvodniku aktualnega predsednika Matije Golnerja sledi zgodovinski uvod z genezo »letoviškega« ugleda Celja ter prvimi investicijami v turistično infrastrukturo – ureditvijo kopaljšč ob Savinji ter zasaditvijo parka. Sledijo opisi posameznih period, ki zajemajo obdobje od ustanovitve društva do leta 2021, »naslovljeni« pa so z nekaterimi najpomembnejšimi celjskimi turističnimi znamenitostmi. Prvo perio-



do 1871–1918 tako obeležuje mestni park, drugo (1918–1945) Putnikov paviljon, tretjo (1945–1991) Stari grad in zadnjo (1991–2021) Kvartirna hiša. Knjigo zaključuje kratka predstavitev vseh predsednikov društva (fotografija, letnici začetka in konca mandata).

Pripoved o delovanju društva, ki je pod različnimi imeni skrbelo za »olepševanje« mesta ob Savinji, s tem pa lepšalo tudi življenje domačinov in gostov, je samo vodilna nit pripovedi, ki posega praktično na vsa področja celjske zgodovine preteklega stoletja in pol. Na društveno delovanje so vplivali naravni (povodnji), gospodarski (industrializacija, razvoj storitvenih dejavnosti) in družbeni dejavniki (rast prebivalstva, urbanizacija). Zlasti v odnosu do gospodarskega razvoja mesta je bila v Celju že kmalu po ustanovitvi društva živa dilema »maslo (turisti) ali topovi (industrija)«. Zlasti Savinjo je industrializacija Celja in celotne Spodnje Savinjske doline iz dragulja spremenila v Črni Nil, kot so pisali sodobniki. Zanimivo je dejstvo, da je bil za prvega (dolgoletnega; 1871–ok. 1900) predsednika izvoljen rudarski

svetnik Emanuel Riedl, vodja revirnega rudarskega urada, sicer so se pa na tem mestu izmenjevali zlasti možje (v sodobnosti tudi ženske) s področja mestne (samo)uprave in dejavnosti, povezanih s poslanstvom društva (gostinstvo, turizem, kulturna dediščina). Industrializacija je spočetka z razvojem prometnih povezav skrajšala razdalje med kraji v monarhiji, ki so v Celje »pošiljali« največ turistov (Gradec, Dunaj), kmalu pa je začela nepovratno spreminjati tudi idilično pokrajino okrog zaspanega mesteca ob Savinji in mu jemati nedolžnost svežega in zelenega pribežališča daleč od ponorelega sveta. Mesto je dočakalo ustanovitev olepševalnega društva s številnimi hoteli (5), kavarnami (4) in gostilnami, razširjenim in urejenim mestnim parkom, kopalnimi kabinami ob Savinji ter negovanimi drevoredi ob vpadnicah v mesto, društvo pa je poleg skrbi za urejen videz mesta prevzelo tudi posredovanje »turističnih kapacitet« gostom in skrb za slavni Stari grad. S turizmom se je v občinski upravi profesionalno ukvarjal tudi tujsko-prometni komite.

Konec prve svetovne vojne se je društvo – Olepševalno in tujskoprometno društvo v Celju – vneto lotilo urejanja mesta (parka z igrišči, mestnih nasadov in drevoredov), Celje pa je dobilo novo znamenitost – Putnikov paviljon s turistično pisarno ter uradni naziv »turistično mesto« (1936). Na predvečer druge svetovne vojne je občina večino društvenih dejavnosti profesionalizirala in prenesla nase, s čemer je društvo dejansko ugasnilo (februarja 1941). Križ čez ambiciozne občinske načrte (izgradnja modernega kopalnišča s 1300 m dolgim in 60 m širokim naravnim bazenom v Savinji!) je naredila okupacija, po njej pa je za formalni zagon društva poskrbel Okrožni odbor OF (1946). Dejanski ponovni začetek društvenega delovanja je leta 1949 označil prevzem upravljanja Starega gradu – ta je poleg znamenitosti v mestu in gostišča na Petričku predstavljal težišče mestne turistične ponudbe (leta 1979 je grad obiskalo kar 166.242 obiskovalcev). Za izvajanje manjših adaptacijskih del v mestu ter oglaševalske storitve je društvo celo ustanovilo dve podjetji – Reklamo in Remont, ukvarjalo pa se je tudi z organizacijo koncertov, gledaliških predstav v parku in na Starem gradu, izvajalo zabavne, družabne in plesne prireditve, tombole ter silvestrovanja. Leta 1961 je društvo začelo izdajati svoj časopis *Lepo mesto*, katerega posebna številka je tudi pričujoča monografija, po novem pa ga je moč prebrati tudi na portalu Sistory. Someščane je društvo ozaveščalo še s podeljevanjem nagrad Zlata vrtinca za urejene hiše in vrtove ter prirejanjem turističnih tekmovanj za učence. Za člane društva – sredi šestdesetih let jih bilo je okrog 900 – so organizirali izlete po Sloveniji, predavanja, promenadne koncerte, obiske opere v Ljubljani, zanje pa so poskrbeli tudi z ugodnimi dopustniškimi namestitvami pri zasebnikih na morju in v Savinjski dolini. Kar pričakovano je društvo konec sedemdesetih let 20. stoletja (znova)

stopilo tudi na okope ekološkega gibanja, saj turisti ne obiskujejo krajev z onesnaženim zrakom, zemljo in vodo.

Obdobje samostojne Slovenije je v začetku obeležila denacionalizacija društvenih prostorov na Glavnem trgu, pravdanje z Mestno občino Celje za upravljanje Starega gradu (društvo je namesto upravljanja gradu dobilo prostore v Kvartirni hiši), (vnovična) profesionalizacija nekaterih društvenih dejavnosti – tokrat v javnem zavodu Celeia –, ter modernizacija delovanja v smislu prirejanja tematskih dogodkov (srednjeveški dnevi) in prezentacije velikih Celjanov (zbirka upodobitev v Kvartirni hiši, projekta Barbara in Ana Celjska).

Zgodba o celjskem turističnem društvu, ki traja že 150 let, je zgodba o trmi, ponosu ter delavnosti ljudi, ki so ljubili in ljubijo svoje mesto, so nanj neizmerno ponosni in srečni, če jim uspe za njegovo lepoto in dušo vneti tudi ljudi od blizu in daleč. A čeprav (hvalabogu) nikoli ne bomo Bled, Portorož ali Postojnska jama, bomo to društvo potrebovali zato, da odpira oči nam – Celjanom, nam lepša in bogati življenje v mestu ter nam privzgaaja ljubezen do domačega mesta. Če to privede k nam kakega turista, pa tudi ni nobene škode.

Aleksander Žižek



Mitja Kapus: Hiše v Kamni Gorici, njihovi lastniki in prebivalci. Kamna Gorica: samozaložba, 2021, 720 strani.

Naslov *Hiše v Kamni Gorici, njihovi lastniki in prebivalci* že na daleč kaže, da je v delu obravnavana ožja, lokalna problematika. Kamna Gorica leži v ozki dolini potoka Lipnica pod severnimi obronki Jelovice in je zaradi slikovitosti, številnih vodnih kanalov, mostov in mostičkov poznana kot Male (tudi Slovenske) Benetke. In tako kot Benetke niso samo romantično, ampak tudi skrivnostno mesto, tako je Kamna Gorica polna skritih zakladov, ki jih je pričujoča študija dodobra odstrla. Kraj, podobno kot Kropana, Železniki, delno celo Zagradec ob Krki s svojo izjemno arhitekturo že na zunaj spominja na metalurško preteklost našega prostora.

V uvodnem poglavju je Mitja Kapus na kratko orisal zgodovino kraja in navedel podatke o prebivalcih, ki jih je poiskal v matičnih knjigah. Sledi poglavje s podatki o hišah in njihovih lastnikih, sliki iz reambulančnega katastra iz leta 1868 in popisa prebivalstva iz leta 1754. V najobširnejšem poglavju, ki obsega skoraj 500 strani, avtor predstavi 73 bivanjskih hiš v kraju. Drugim objektom v kraju, to je šoli, kovačiji, vignejcu, trgu in vodovodu z vodnjaki je



namenjeno posebno poglavje. Pri vsaki hiši je najprej njen zunanji opis, čemur sledi opis oziroma izvor njihovih stanovalcev. Kot pojasnjuje kataster, imajo nekatere hiše poleg nekaterih trških oziroma mestnih značilnosti delavsko obrtniški značaj, saj gre za večstanovanjske objekte, kakršnih v klasičnih kmečkih okoljih ne poznamo. Vse to postavlja hiše v Kamni Gorici v posebno kategorijo ljudske arhitekture, ki jo je treba zaradi enkratnosti in likovne ambicioznosti obravnavati kot najdragocenejši del slovenske dediščine, ki se veže na oblike in načine delavskega življenja v preteklosti.

Naslednje, več kot sto strani obsežno poglavje je avtor namenil rodbinskim drevesom za vsako obravnavano hišo. Uporabnik tako na hiter in precej enostaven način pride do zelenih genealoških informacij. Čeprav gre v veliki meri za nizanje podatkov in čeprav je na podeželju bolj ali manj vse statično, imamo ob branju dela vendarle občutek, da se je v kraju ves čas nekaj dogajalo. Podobno kot že znane knjige hiš za Ljubljano in denimo Novo mesto, je tudi Kapusovo delo tipičen primer knjige, kjer kraj spoznavamo skozi zgodovino rodbin hišnih lastnikov.

Bralcem, nevesčim latinskih in nemških izrazov, so na koncu na voljo različni sezname, ki olajšajo branje in razumevanje besedila, delo pa napravijo še bolj uporabno in zanimivo. Prijaznost do uporabnikov odraža poleg sistematičnosti še široka paleta slikovnega gradiva, to je (originalnih) fotografij družin, hiš in dokumentov, ki so bili pri pisanju knjige temeljni vir informacij.

Obsežna znanstvena monografija je rezultat šestletnega raziskovalnega dela v različnih arhivih v Ljubljani, Mariboru, Radovljici, Kamni Gorici in

Trstu. V knjigo takega formata je vložena neizmerena Kapusova potrpežljivost, temeljitost, predvsem pa vztrajnost in želja po poglobljenem vedenju osebne in krajevne preteklosti. Ob branju dela je namreč poleg odličnega občutka za estetiko in redoljubnosti čutiti avtorjevo ljubezen do krajevne zgodovine in prebivalcev.

Širok prikaz kraja skozi zgodovino hiš kaže na imenitnost in pomembnost kraja za širši slovenski prostor. Ljudje so zelo navezani na ta kraj, saj je denimo prejemnik plemiškega predikata Pichelstein tega prevzel kar po kraju. Jezuitski misijonar Marko Anton Kapus, rudarski podsodnik Janez Kapus Pichlstein, mati Žige Zoisa, Kugyev ded Ivan Vesel Koseski, eden od ljubljanskih županov Ambrož Kapus, pesnik in politik Anton Toman ter slikar Matvez Toman je le nekaj imen, ki pričajo o vpetost tega majhnega kraja v širši geografski kontekst.

Ker monografija temelji na preučevanju obsežnega arhivskega gradiva, ima zagotovo vrednost tudi znotraj zgodovinske stroke in lahko služi kot izhodišče za nadaljnja zgodovinska raziskovanja. Ob tem gre zapisati, da avtor ni zgodovinar, kot bi glede na vse zapisano morda pričakovali, ampak pravnik. Brskanje po arhivskem gradivu in branje starih besedil zahteva posebne, običajno v času študija pridobljene veščine. Mitja Kapus jih je kot nezgodovinar moral usvojiti z dodatnim izobraževanjem, kar je samo še en pokazatelj njegove želje po raziskovanju in osebne zanimanja za zgodovino domačega kraja.

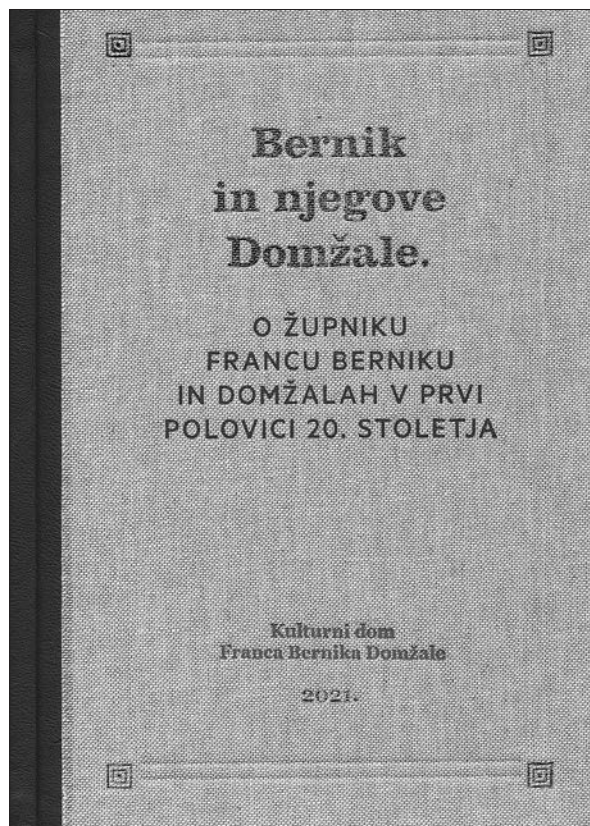
V samozaložbi izdana znanstvena monografija *Hiše v Kamni Gorici, njihovi lastniki in prebivalci* ni torej le odraz avtorjevega osebnega odnosa do kraja, ampak je tudi kakovosten prispevek na področju lokalne zgodovine za ves slovenski prostor.

Mojca Peternel



Bernik in njegove Domžale: o župniku Francu Berniku in Domžalah v prvi polovici 20. stoletja. Domžale: Kulturni dom Franca Bernika Domžale, 2021, 559 strani.

Kulturni dom Franca Bernika Domžale je v letih 2020 in 2021 izvedel svoj najobsežnejši in najzahtevnejši založniški projekt. Uredniški odbor, ki ga je vodila njegova direktorica Cveta Zalokar, je izdal v treh knjigah ponatisa *Zgodovine fare Domžale* Franca Bernika iz let 1923 in 1939, v tretji knjigi njegovo delo *Z nekdanje Goričice* iz leta 1925 in natis fragmenta *Zgodovine fare Domžale III* iz leta 1948, ki ga v rokopisu hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani (NSAL). Tako je udeležil prizadevanja, da omogoči dostopnost Bernikovih del, v katerih so pomembni



podatki za čas od sredine 19. stoletja do druge svetovne vojne, nekaj pa tudi za starejša obdobja.

Pri prvih treh knjigah, ki obsegajo 639 strani, je poskrbel tudi za spremne besede s pojasnili o vsebinskih značilnostih in pomenu posameznih del. S četrto knjigo pa si je zadal zahtevno raziskovalno nalogo, da s pritegnitvijo številnih avtorjev osvetli Bernikovo življenje in delovanje, ki je bilo od njegovega prihoda v Domžale leta 1903 do smrti leta 1948 neločljivo povezano z njimi na pastoralnem, družbeno-političnem, gospodarsko-socialnem in prosvetno-kulturnem področju. Uredniški odbor je strokovne priprave monografije zaupal arhivskemu svetovalcu v NSAL mag. Blažu Otrinu in višji kustosinji v Kulturnem domu Franca Bernika Katarini Rus Krušelj, ki sta prevzela zahtevno nalogo vsebinskega usmerjanja in usklajevanja v prizadevanjih, da bi avtorji v svojih razpravah in člankih osebno Franca Bernika in njegovo delovanje v čim večji meri osvetlili z novo dokumentacijo ter tako obogatili zgodovino Domžal. Te naloge se je lotilo 16 avtorjev starejše in mlajše generacije, nekaj že uveljavljenih raziskovalcev domžalske krajevne zgodovine in strokovnjakov za posamezna vprašanja, ki so smotrno izbrane teme prikazali v dvajsetih poglavjih. Monografija obsega 560 strani in je ena najbolj celovitih in obsežnih raziskav zgodovine Domžal v prvi polovici 20. stoletja.

Blaž Otrin je v treh razpravah osvetlil Bernikov rod, začetke njegovega duhovniškega delovanja, njegova velika prizadevanja za ustanovitev domžalske

župnije leta 1908 in za njeno uveljavitev kot ene »najodličnejših« v ljubljanski škofiji. Poudarimo naj, da je bila pred razglasitvijo Domžal za trg leta 1925 prav ustanovitev fare prvo visoko priznanje za njihov velik napredek v drugi polovici 19. stoletja. Avtor je predstavil tudi zadnje obdobje Bernikovega pastoralnega dela v težkih razmerah druge svetovne vojne in po njej ter žalno slovesnost ob njegovi smrti leta 1948. Matjaž Brojan je zapisal spomine pranečakinje Vide Bajželj na Franca Bernika in z njimi osvetlil tudi značilnosti njegovega značaja.

Avtor te ocene je v svoji razpravi poudaril, da je Franc Bernik s tremi knjigami prvi osvetlil zgodovinsko podobo Domžal in oblikoval tudi temelje za nadaljnje raziskovanje njihovega vsestranskega napredka od sredine 19. stoletja po velikem razmahu slamninarske industrije, ki se je uveljavila tudi na evropskem trgu. Po vsebinski analizi je ugotovil, da v farni kroniki nista le cerkvena, temveč v pretežni meri upravno-politična, gospodarsko-socialna in prosvetno-kulturna zgodovina Domžal v prvi polovici 20. stoletja, napisana predvsem po arhivskih virih. Bernik pa se ni uveljavil le kot začetnik domžalskega krajevnega zgodovinopisja, temveč tudi kot uspešen pisatelj nabožnih knjig. Anton Štrukelj je analiziral »dragoceno vsebinsko in duhovno bogastvo« petih Bernikovih nabožnih knjig ter v razpravi poudaril njihovo veliko odmevnost in pohvalne ocene. Mihael Kozjek je prvi podrobneje opisal plodno Bernikovo delovanje tudi na glasbenem področju: uveljavil se je s članki v *Cerkvenem glasbeniku*, kot skladatelj cerkvenih zborovskih pesmi pa je bil dejaven zlasti do prihoda v Domžale. Kot beneficiat in kot prvi domžalski župnik je svoje glasbeno znanje pokazal kot zborovodja pevskih zborov in režiser predstav v okviru Katoliškega izobraževalnega in podpornega društva, ki ga je leta 1904 preoblikoval, ter pri organizaciji glasbenih dogodkov v cerkvi, v kateri je poskrbel tudi za nove orgle.

Matjaž Brojan je prikazal razmah dramske dejavnosti v Domžalah v obdobju 1904–1933 z navedbo 98 predstav, med katerimi je večino režiral Bernik. Po oblastnem razpustu Katoliškega izobraževalnega in podpornega društva leta 1933 je prenehal z dramsko dejavnostjo. Pomembna prelomnica v kulturnem življenju v Domžalah je bila izgradnja Društvenega doma leta 1910, ki je bil po oceni Janeza Evangelista Kreka »pušcl« med slovenskimi društvenimi domovi. Cveta Zalokar je v razpravi 110 let Društvenega doma Domžale poudarila velike Bernikove zasluge za to pomembno domžalsko kulturno pridobitev. S številnimi podatki je osvetlila bogato kulturno, izobraževalno in drugo dejavnost v njem do okupacije leta 1941 ter spremembe njegove vloge po drugi svetovni vojni do leta 1998. Tedaj je Občina Domžale izročila Kulturni dom Franca Bernika dvema uporabnikoma, kulturnemu zavodu za prireditvene dejavnosti in Glasbeni šoli za izobraževalne dejavnosti, ki jo je

v njem izvajala že od leta 1950. Leta 1998 so bila končana velika obnovitvena dela, ki so potekala skoraj desetletje. Njegovo zahtevno gradbeno obnovo, ki je terjala velika finančna sredstva, ter delovanje gradbenih odborov je podrobno opisal Matjaž Karlovšek.

Bernik pa ni bil zaslužen le za razvoj Domžal v pomembno kulturno središče, temveč je prispeval tehten delež za njihov razvoj na številnih drugih področjih. Katarina Rus Krušelj je prikazala pomembno Bernikovo vlogo v gospodarstvu, posebej zadružništvu, ter pri strokovnem-sindikalnem organiziranju slavninarskega delavstva v njegovih prizadevanjih za izboljšanje gmotnih in delovnih razmer. Nekateri mezdni boji s tirolskimi podjetniki so se zaostriili v stavke. Po prihodu v Domžale je Bernik prevzel vodenje Hranilnice in posojilnice ter poskrbel, da je kot prvi domžalski denarni zavod uspešno izvajala svoje naloge tudi pri pomembnih naložbah v občini. S tremi združenimi organizacijami, Strojno zadrugo ter Kitariskim in Konzumnim društvom, si je Bernik prizadeval za izboljšanje gospodarskih in socialnih razmer v Domžalah. Vilma Vrtačnik Merčun je posebej opisala Bernikovo uspešno vodenje Kitarškega društva (1908–1926) in poudarila, da je ta zadruga kljub številnim težavam »vsekakor upravičila svoj namen«.

Jan Bernot je prikazal pomembno Bernikovo vlogo tudi pri osnovanju in preosnovanju ustanov na področju šolstva, zdravstva in sociale. Kot občinski odbornik in član šolskega sveta je bil zaslužen za povišanje domžalske osnovne šole v štirirazrednico. Bernik je bil tudi pobudnik za ureditev zdravstvene službe za Domžale in sosednje občine, za katere je bilo leta 1911 ustanovljeno zdravstveno okrožje s stalnim zdravnikom. Nato je bil dejaven član zdravstvenega zastopa. Po teh dosežkih pred prvo svetovno vojno sta po Bernikovih dolgotrajnih prizadevanjih leta 1929 začela delovati še Dobrodelni dom za onemogle in Otroški dom z vrtcem in zavetiščem. Tako je rešil problem, ki je bil za industrijske Domžale velikega socialnega pomena.

Z razmahom slavninarske industrije v Domžalah so povezane tudi velike demografske spremembe. V Bernikovi delih so podrobni podatki o potrojitvi prebivalstva v Domžalah in spremembah v njegovi narodnostni sestavi. Raziskovalka migracij slavninarskih delavk Saša Roškar je opisala njihovo zaposlovanje v evropskih podružnicah domžalskih tirolskih podjetij in ZDA. Množično izseljevanje domžalskega slavninarskega delavstva konec 19. stoletja in v začetku 20. stoletja ter njihovo zaposlovanje v slavninarskih tovarnah v ZDA je z novimi podatki osvetlil Matjaž Brojan, posebej z vidika tesnih stikov župnika Franca Bernika s skoraj 400 domžalskimi izseljenci. Avtorja sta dopolnila podatke o problematiki izseljevanja slavninarskega delavstva v Bernikovi farnih zgodovinah.

Na prelomu 19. in 20. stoletja je prišlo v Domžale okoli 300 nemških priseljencev iz Tirolske in Sude-

tov, ki so se zaposlili v slavninarski industriji. Problematiko močne nemške manjšine je prva vsestransko obširneje osvetlila Ana Vrtovec Beno. Opisala je mednacionalne in socialne spopade, med katerimi so nekateri odmevali tudi v osrednjem časopisju. Zanimiva je tudi predstavitev zapuščine nemških priseljencev v domžalskem kulturnem prostoru in njihove usode med vojnami. Posebej podrobno je prikazala Bernikova prizadevanja za prijazno sobivanje med slovenskimi in nemškimi farani.

Doslej manj znano tudi v slovenskem okviru odmevno politično dejavnost Franca Bernika je prvi celovito osvetlil Jan Bernot. S svojo razpravo je pomembno izpopolnil podobo političnih razmer v Domžalah od Bernikove izvolitve za odbornika leta 1905, zlasti pa v času razpadanja Habsburške monarhije in nastajanja jugoslovanske države. Tedaj je imel kot član izvršnega odbora Slovenske ljudske stranke (SLS) pomembno vlogo v katoliškem političnem taboru. Toda njegova opredelitev v strankinem razkolu za tabor starinov dr. Ivana Šušteršiča proti struji mladinov z dr. Janezom Evangelistom Krekom in dr. Antonom Koroščem je leta 1919 pomenila konec njegove vloge političnega akterja na slovenski in tudi domžalski občinski ravni. Bernot je posebej podrobno opisal obdobje Bernikovega političnega vzpona in padca (1916–1919). Kot odbornik se ni udeležil seje domžalskega občinskega odbora v podporo majniški deklaraciji. Zapletel se je v konflikte s prevladujočimi privrženci Koroščeve jugoslovanske usmeritve. O teh političnih spopadih so podatki v domžalskem župnijskem arhivu v NŠAL, Bernik pa o njih ni pisal v *Zgodovini fare Domžale*. Ob nastanku jugoslovanske države oktobra 1918 je bil Bernik politično osamljen, pol leta kasneje pa je bil tudi razrešen kot občinski odbornik. Nadaljnje politično dogajanje v Domžalah do leta 1941 je spremljal predvsem kot opazovalec. Bernotova razprava *Politični profil Franca Bernika* ni le tehtni prispevek h krajevni zgodovini, temveč tudi k zgodovini prelomnih dogodkov na slovenski poti iz Habsburške monarhije v jugoslovansko državo.

Med prvo svetovno vojno v času viška politične dejavnosti je Bernik opravljal tudi funkcijo vojnega kurata. Skrbel je za ranjence in vojake, ki so bili nastanjeni v Domžalah, prav tako pa tudi za begunce z Goriškega. Za to požrtvovalno dejavnost je bil tudi odlikovan. Katarina Rus Krušelj je s svojo razpravo še dopolnila podobo težkih razmer v Domžalah med vojno, ki jo je prvi opisal Bernik v *Zgodovini fare Domžale* leta 1923 in se z njo poklonil vojnim žrtvam med domžalskimi farani.

Sodelavki Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, območne enote Kranj, Maja Avguštin in Judita Lux sta monografijo obogatili z razpravo o umetnostni podobi domžalske župnijske cerkve ter o protiturškem taboru na Goričici in zadnjih arheoloških izkopavanjih leta 2017 ob preureditvi ploščadi pri cerkvi. Dragocen je tudi prispevek Matjaža Špo-

rarja o osvetlitvi Bernikovega časa s fotografsko zapuščino Petra Nagliča iz Šmarce.

Monografija je bogato ilustrirana z nad 250 fotografijami iz številnih ustanov in zasebnih arhivov domžalskih zbiralcev, med katerimi so številne prvi objavljene. Iz opomb oziroma navedb virov in literature, ki so jih avtorji oblikovali po navodilih, veljavnih za sodelavce *Kronike*, se vidi, da so uporabljali gradivo iz NŠAL, Arhiva Republike Slovenije, Zgodovinskega arhiva Ljubljana in privatnih zbirk Matjaža Brojana in Ludvika Kovača, ter časopisje in objavljene vire, prav tako pa relevantno literaturo. Zlasti veliko podatkov so povzeli iz župnijskega arhiva Domžale v NŠAL, največ iz obsežnih rokopisnih kronik Župnije Domžale, ki jih je za obdobje 1904–1941 pisal župnik Bernik.

Župniku Francu Berniku je kot enemu najbolj delovnih duhovnikov ljubljanska škofija leta 1916 podelila častni naziv duhovnega svetnika, za velike zasluge je leta 1929 postal tudi prvi častni občan trga Domžale. Posebej velika počastitev njegovega dolgoletnega in bogatega delovanja v Domžalah pa je monografija *Bernik in njegove Domžale*, ki je rezultat skupnih prizadevanj vseh sodelavcev Kulturnega doma Franca Bernika in uredniškega odbora, ustvarjalnega sodelovanja z Župnijo Domžale, finančne podpore Občine Domžale, velikih raziskovalnih prizadevanj avtorjev ter vseh, ki so skrbeli za njeno oblikovno in jezikovno pripravo. Monografija je doslej najobsežnejša raziskava zgodovine Domžal v prvi polovici 20. stoletja. Avtorji so s svojimi novimi izsledki za to obdobje pomembno dopolnili dve temeljni deli o zgodovini Domžal, knjigi Staneta Stražarja *Domžale: mesto pod Goričico* iz leta 1999 in *100 let župnije Domžale* (ur. Blaž Otrin) iz leta 2008. Celotna edicija štirih knjig je dragocen prispevek k obogatitvi krajevnega zgodovinopisja Domžal.

Miroslav Stiplovesek



Emilijan Cevc, umetnostni zgodovinar in pisatelj (ur. Milček Komelj). Ljubljana: Slovenska matica, 2021, 164 strani (Odstiranje, 3).

Ob stoletnici rojstva Emilijana Cevca sta se ga Slovenska matica in Slovenska akademija znanosti in umetnosti spomnili s simpozijem, na katerem je sodelovalo sedem razpravljavcev. Čeprav je bilo o življenju Emilijana Cevca, o njegovem literarnem delu in predvsem o njegovem strokovnem delu na področju umetnostne zgodovine že veliko povedanega in ocenjenega, so referenti tega simpozija dodatno osvetlili nekatere njegove znanstvene in literarne dosežke.



Predsednik SAZU Peter Štih je na kratko spomnil na Cevčeve povezave s SAZU-jem, katerega član je bil skoraj četrto stoletje. Predsednik Slovenske matice Aleš Gabrič pa je poudaril, da je bil Cevc dolgoletni član upravnega odbora ter knjižnega in zgodovinskega odseka. Veliko je prispeval k pestrosti njenega založniškega programa. Nekatere pomembne knjige s področja umetnostne zgodovine je objavil prav pri Slovenski matici.

Sledil je nagovor moderatorja simpozija Milčka Komelja, ki je med drugim poudaril, da bo spričo mnogovrstne razsežnosti Cevčeve dejavnosti raznovrsten tudi Cevčev simpozij. Cevca je predstavil kot kompleksno umetnostnozgodovinsko osebnost. Kot učenec Franceta Stelëta se je posvetil odkrivanju in razlaganju naših umetnostnih spomenikov srednjeveškega obdobja. Zelo je cenil tudi rokodelske podobarje in ljudske ustvarjalce, v katerih je iskal prvinski ustvarjalni izraz. Vse življenje je ostal velik ljubitelj jaslic, ki jih je tudi sam zasnoval in dopolnjeval. Ker sem z njim sodeloval v upravnem odboru Slovenske matice in občudoval njegove raziskave srednjeveških fresk po naših cerkvicah, sem ga prosil, če mu lahko pokažem svoje jaslice, ki sem jih podedoval od babice. Gre za devet lesenih barvno polihromiranih figuric, starih okrog 150 let. Z velikim veseljem se jih je ogledal in ugotovil, da so rezbarsko delo jasličarjev na Tirolskem.

Ker naj bi bilo izhodišče Cevčeve dejavnosti v literarnem delu, sta to tematiko obravnavala dva referenta. Robert Simonišek je obdelal Cevčevo literarno ustvarjalnost skozi njegov prvenec *Preproste stvari*. Poleg tega dela je Cevc napisal še okrog dvajset del izvirne proze. V edini leposlovni knjigi *Preproste stvari* je presenetil z izrazno močjo, izbranim jezikom in slogom. Ta način pisanja se odraža tudi v kasnejših strokovno znanstvenih delih. Omenjena knjiga je izšla leta 1944 v času vojnih razmer. V njej naletimo na slikovite orise kmečkega okolja, večjo pozornost pa je avtor posvetil izumirajočim humanističnim vrednotam in idealom. *Preproste stvari* odkrivajo Cevčevo življenjsko pot. Mladi smo takrat stremeli za takšnim pisanjem. Dolgo je izrecno nasprotoval, da bi to priljubljeno mladinsko knjigo ponatisnili. V spremenjenih družbeno političnih razmerah pa je leta 1999 privolil v ponatis pri Slovenski matici.

Matjaž Komelj v referatu *Piščalka, kaljena v ognju* ugotavlja, da naj bi bila knjiga *Preproste stvari* protiutež tiste politike, ki jo je vodila OF. V medvojni Ljubljani je bil Cevc s svojo knjigo zelo izpostavljen, saj je veljal za enega vodilnih predstavnikov mlade literarne generacije. Cevc je preživel to turbulentno in tragično obdobje na obeh straneh. Bil je partizan in član partizanske gledališke skupine Agitteater, ki je nasprotovala meščanski kulturi. V roški ofenzivi so ga zajeli Italijani, nato pa je v Ljubljani postal eden najvidnejših predstavnikov nove literarne generacije. Distanciral se je od OF, na kar je vplivala tudi Dolomitska izjava. Po vojni večina te mlade literarne generacije ni več obdržala vloge, ki jo je v njem v tistem trenutku dobila. Nekateri so emigrirali, drugi so bili marginalizirani.

Mija Oter Gorenčič je analizirala Cevčeve razprave o srednjeveškem slikarstvu in ugotovila, da so mu bile še posebej pri srcu. Avtorica je skušala s svojim prispevkom zapolniti vrzel v dosedanjih analizah njegovih raziskav in nameravala predstaviti Emilijana Cevca kot samosvojega raziskovalca in interpreta slovenskega stenskega slikarstva. Prve njegove objave so bile posvečene freskam na Križni gori pri Škofji Loki. Vedno znova se je vračal k njim in Križno goro zadnjič obiskal tik pred smrtjo. Ob objavi prispevka o freski sv. Nedelje v Crngrobu je menil, da ta skriva mnogo momentov, ki bi morali pritegniti tudi etnografa. Ob tej freski in tudi drugih srednjeveških freskah se je spraševal, ali je freskant motiv črpal neposredno iz svoje okolice ali iz slikanih predlog (npr. koledarjev). V teh freskah se po mnenju Cevca zrcali tudi neposredno življenje in duhovno razpoloženje našega človeka ob koncu 15. stoletja. Posebej ga je pritegnil ikonografski problem freske Jezusovega rojstva, ki prikazuje Jožefa, ki kuha v kozici močnik. Dotaknil se je tudi Luxurie – freske gole ženske na severni zunanji steni v cerkvi na Visokem nad Kureščkom. Cevc jo identificira kot »Razvratnost«. Imenoval jo je kot krepko pri-

digo, namenjeno preprostim ljudem in grajski gospodi, saj je bila slika usmerjena proti gradu Turjak. Spraševal se je tudi, kaj je na Slovenskem spodbudilo gradnjo presenetljivo velikega števila cerkva na višjih predelih. Mnenja je bil, da vzrok ni bila samo vera, ampak številne stiske in tegobe našega človeka (turški vpadi). Dotaknil se je obravnave posameznih freskantov, kot npr. Janeza Ljubljanskega, Mojstra iz Suhe, in ugotovil, da so bili umetniki domačini, vendar ni nujno, da so bili slovenske krvi. Izpostavljeni naj bi bili umetnostnim sunkom iz srednjeevropske in mediteranske strani. Cevc se je še posebej posvetil razstavi kopij srednjeveških fresk pri nas v Narodni galeriji. Poleg pohvalnih besed je našel tudi nekaj slabih strani te razstave, predvsem pa je podpiral akcijo kopiranja fresk. Avtorica prispevka pojasnjuje, da se z digitalno fotografijo in spletno tehnologijo na nek način uresničujejo Cevčeve želje po nadaljnem kopiranju srednjeveškega stenskega slikarstva v Sloveniji. Bil sem navzoč pri nekem pogovoru o srednjeveškem slikarstvu na Slovenskem, kjer je Cevc povedal naslednje: »Ko je prof. Stelè proučeval zidno slikarstvo na Slovenskem je omenjal 20 cerkvenih objektov, sedaj ko jih proučujem jaz, jih je pa že 400.« In še vedno se odkrivajo nove cerkvice poslikane s freskami. Na tem mestu bi omenil, da je imel Cevc na XXI. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Celju 1. oktobra 1982 na okrogli mizi o celjskih grofih-knezih zelo odmeven diskusijski prispevek. Govoril je razmerju grofov Celjskih do likovne umetnosti in njihovem mecenstvu. Omenil je, da je v nekem delu odkril podatek o romanju Ulrika II. v Kompostelo. Uspelo mi je dobiti tekst španskih kronistov o omenjenem romanju in vsebino te kronike sem obdelal v krajši razpravi. V cerkvi v Crngrobu so se ohranile stare orgle iz 18. stoletja. Za restavracijo omare in piščali se je zavzel moj nečak Gregor Voje. Orgle danes služijo svojemu namenu in verjetno bi bil Cevc zelo vesel te restavracije.

Milček Komelj se je v svojem prispevku lotil Cevčevega pogleda na slovensko renesanso. Renesansa je v slovenski umetnostni zgodovini predstavljala poseben problem. France Stelè in Izidor Cankar sta komentirala začetek renesanse pri nas vsak iz svojega zornega kota. Cevc pa je ugotovil, da Slovenci pravzaprav nimamo čiste renesanse. Celovit pogled na renesanso 16. stoletja mu je pokazal, da ta čas gotovo ni bil doba umetnostnega razcveta. Cevčevo gledanje na renesanso avtor ponazori v soočenju s pogledi njegovih kolegov za umetnostno zgodovino. To vprašanje je posebej vznemirjalo umetnostnega zgodovinarja Naceta Šumija. Medtem ko si je Šumi prizadeval vzpostaviti renesanso kot enakovredno gotiki in baroku, je Cevc »renesančno« 16. stoletje štel skupaj s 17. stoletjem za umetnostno prehodno dobo. Tolmačil ga je kot manierizem. Komelj je v svoji treznosti bolj zaupal Cevcu, Luc Menaše pa se je rad distanciral od katoliškega Cevca. Največji razmah re-

nesančnega kiparstva pri nas je zaobsežen v viteških in meščanskih grbovni in figuralnih nagrobnikih in epitafih. Zaradi ikonografskih značilnosti pa lahko, kot ugotavlja Cevc, govorimo o umetnosti protestantizma. V slikarstvu so Cevca posebej vznemirjale freske pri Sv. Primožu nad Kamnikom, ki jih je prišteval med vrhunske spomenike naše renesanse.

Peter Krečič je v svojem prispevku ocenil Cevčevo knjigo *Slovenska umetnost*, ki je izšla pri Prešernovi družbi. Označil jo je kot drugo od treh orisov slovenske umetnosti. Prvi je bilo Stelětovo delo, ki ga je Krečič označil kot zlato knjigo, usmerjeno v prihodnost, ki opredeljuje naloge stroki in poti do njih. Cevčevo delo pa je manifestacija izpolnitev teh nalog. Tretji *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih* je leta 1975 prispeval Nace Šumi in s tem podal svoj pogled na stroko, njene dosežke in perspektive.

V zadnjem referatu je Janez Stergar s svojimi, za širšo javnost zanimivimi spominskimi utrinki osvetlil osebno podobo Emilijana Cevca, ki je bil njegov sorodnik in birmanski boter. Predstavil je marsikatero neznano podrobnost iz njegovega osebnega življenja ter ga prikazal kot izvirnega, prisrčnega ter duhovitega človeka.

Na koncu knjige sta dodana povzetek razprave k nekaterim referatom ter zapis Maria Mavra s Cevcem po Benečiji od 22. do 27. aprila 1975. Knjiga je bogato ilustrirana s fotografijami. Na koncu knjige najdemo imensko kazalo in podroben zapis o avtorjih prispevkov.

Emilijan Cevc je oral ledino na tedaj še neznanem področju in hkrati postavil temelje, na katerih se umetnostna zgodovina kot znanstvena veda razvija še danes.

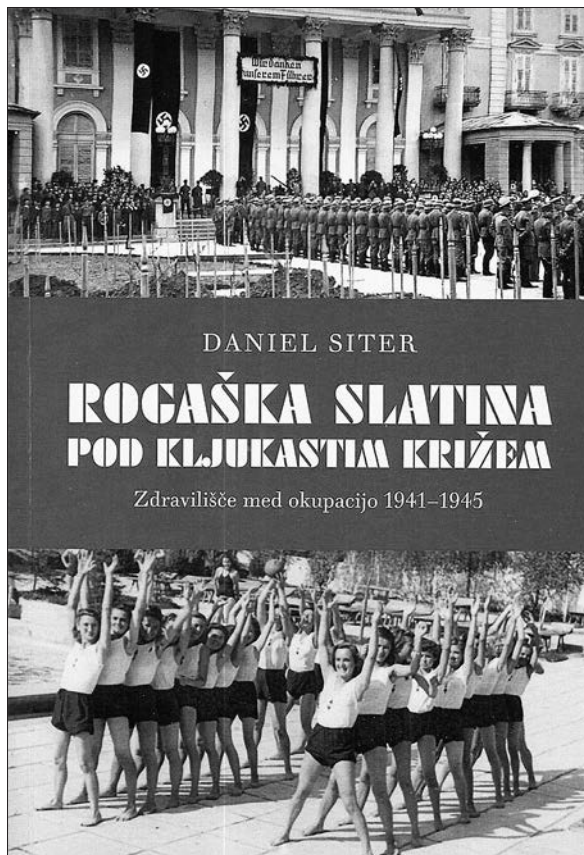
Ignacij Voje



Daniel Siter: Rogaška Slatina pod kljukastim križem. Zdravilišče med okupacijo 1941–1945. Ljubljana: Alma Mater Europaea, 2021, 459 strani.

Leta 2021 je založba univerze Alma Mater Europaea izdala knjigo zgodovinarja Daniela Siterja z naslovom *Rogaška Slatina pod kljukastim križem. Zdravilišče med okupacijo 1941–1945*, ki temelji na avtorjevi magistrski nalogi. Knjiga predstavlja najnovejše delo s področja lokalne zgodovine, pri čemer sta podrobno predstavljena popularno zdraviliško mesto ter njegova vloga v sklopu okupatorjeve uprave in ukrepov v času nemške zasedbe slovenskega ozemlja v času druge svetovne vojne.

Knjiga začne odstirati zgodovinsko dogajanje v Rogaški Slatini (in neposredni okolici) že pred iz-



bruhom druge svetovne vojne v tedanji Kraljevini Jugoslaviji s predstavitvijo delovanja nemške kulturne zveze (*Kulturbund*) in pripadnikov nemške manjšine na tem območju v korist tretjega rajha v okviru t. i. pete kolone.

Naslednje poglavje je namenjeno pregledu časa tik pred izbruhom druge svetovne vojne. Takrat so se lokalni prebivalci pričeli zavedati prvih znakov prihajajoče vojne, nanjo pa so se pričele pripravljati tudi jugoslovanske oborožene sile; poudarek je zlasti na delovanju Dravske divizije, ki je imela nalogo braniti to območje. Temu sledi opis dogodkov aprilske vojne s kratkim pregledom celotnega jugoslovanskega ozemlja in nato še posebej v Rogaški Slatini. 9. aprila 1941 je bil kraj prvič bombardiran (zaradi prisotnosti poveljstva Dravske divizije), nakar je sledil skoraj popoln propad jugoslovanske vojaške obrambe; 11. aprila je Rogaško Slatino zasedla nemška vojska. Z zasedbo se je spremenilo tudi upravno okolje, kraj je zdaj postal del nemške Spodnje Štajerske. Avtor natančno predstavi delovanje lokalnih (nemških) uradnikov glede oskrbe z osnovnimi živili in drugimi življenjskimi potrebščinami, ustanovitev nemških organizacij (s področja socialnega varstva) kot tudi s področja varnosti (orožništvo, nemške (para)vojaške organizacije, tajna policija, varnostna služba) ter splošne lokalne samouprave.

V Rogaški Slatini ni bila le nemška orožniška postaja, ampak tudi izpostava tajne policije (gestapa) ter

lokalno poveljstvo Wehrmannschafta; sprva se je tu nahajala ena vermanska četa, a se je kmalu razdelila v tri čete, ki so pokrivalo Rogaško Slatino in okoliške vasi. Pozneje so tu ustanovili še dodatno posebno četo in glasbeni vod. Za Wehrmannschaft je Rogaška Slatina imela posebno vlogo, saj je bila tu poveljniška šola »za potrebe vojaško-političnega izobraževanja, usposabljanja in ideološkega vzgajanja poveljniških kadrov vermanšafta iz Spodnje Štajerske ter zasedbenega območja Koroške in Kranjske (Gorenjske z Mežiško dolino)« (str. 127). Avtor dodatno osvetli vsakodnevno življenje tečajnikov v tej šoli in organizacijo dela.

Avtor dalje posveti večjo pozornost delovanju Štajerske domovinske zveze (SHB), ki je nadomestila nemško nacistično stranko na območju Spodnje Štajerske. SHB je bila tako odgovorna za izvajanje rasnega in političnega ocenjevanja lokalnega prebivalstva kot tudi za (posledično) podeljevanje državljanstva prebivalcem. Preko analize delovanja lokalnega urada SHB v Rogaški Slatini tako bralec dobi vpogled v sistematično raznarodovalno delovanje nemškega okupatorja, ki je v prvem letu okupacije potekalo na celotnem nemško-zasedenem slovenskem ozemlju. To raznarodovalno delovanje ni temeljilo le na (ne)podeljevanju državljanstva (in s tem določenih pravic in obveznosti), ampak je obsegalo tudi razseljevanje in interniranje lokalnega prebivalstva, ukinitvev lokalnih društev (in zaplembo njihovega premoženja) ter pomor lokalnih »nezaželenih« (režeži, slaboumni).

Naslednje poglavje je namenjeno bolj poglobljeni predstavitvi nacističnega terorja na območju Rogaške Slatine, primarno na izvedenih izgonih in premoženjskih zaplembah. Zaradi specifične situacije na Spodnjem Štajerskem (predvsem zaradi pomanjkanja nemških uradnikov na lokalnih in regionalni ravni) je že poleti 1941 sledila velika upravopolitična reorganizacija lokalne samouprave. Občini Rogaška Slatina je bila priključena občina Kostrivnica, pri čemer pa je bila del okrožja Celja, ki je zajemal kar 54 (novooorganiziranih) občin.

Pomembno vlogo pri raznarodovalnemu delovanju nemškega okupatorja je imelo tudi nemško šolstvo, ki je posebej analizirano preko delovanja lokalnih osnovnih, ljudskih in poklicnih šol. Dodatno je bilo prebivalstvo izpostavljeno tudi delovni in vojaški mobilizaciji, kljub temu da je takšno delovanje okupatorja prepovedalo mednarodno vojno pravo. Avtor podrobno prestavi rekrutiranje prostovoljcev kot tudi mobilizacijo delovnih in vojaških obveznikov v nemške oborožene sile in delovne organizacije. To naredi tudi s predstavitvijo zgodbe prisilnega mobiliziranca Antona Belcerja iz Tržišča pri Rogaški Slatini, ki je bil poleti 1942 mobiliziran v nemško kopensko vojsko in so ga po urjenju poslali na finsko fronto. Konec vojne je doživel na Norveškem, kjer je pristal v britanskem vojnem ujetništvu. Z vojaškega vidika je

bilo zdraviliško mesto uporabljeno tudi kot prostor za okrevališče in dopust nemških vojakov in policistov.

Po prvem valu terorja, ki je trajal prvo leto okupacije, je nemški okupator naletel na naraščajoče odporniško gibanje. Avtor izpostavi primer odporniške celice v steklarni, njeno razkritje in posledične usmrtitve steklarjev. Sledil je nov val izseljevanja in deportacij sorodnikov partizanov in terenskih aktivistov, tudi v koncentracijska taborišča. Predstavljena je usoda Erike Matko iz Rogaške Slatine, ene od t. i. ukradenih otrok, ki so jo sprva poslali v nemško otroško taborišče, pozneje pa jo je posvojila neka nemška družina.

Toda splošni potek vojne se je v letu 1943 spreobrnil v korist zaveznikov, kar je vplivalo tudi na nadaljnje dogodke v Rogaški Slatini ter okolici. Že po okupaciji spodnještajerskega ozemlja in vzpostavitvi vazalne NDH so na reki Sotli pričeli postavljati in utrjevati mejo, ki je hkrati »postala najjužnejša in zaščitna meja Tretjega rajha« (str. 340). To utrjevanje meje v letih 1942–1943 je bilo primarno namenjeno preprečitvi čezmejnega odporniškega delovanja (kot tudi tihotapstva), po letu 1943 pa so pričeli utrjevati mejo tudi v okviru priprave obrambe nemškega rajha. Avtor tako analizira slatinski del t. i. jugovzhodnega zidu (*Südoostwall*), zaradi gradnje katerega so v Rogaški Slatini vzpostavili še kazensko delovno taborišče za prisilne delavce na tej fortifikacijski črti. S pričetkom izgub na (predvsem) vzhodni fronti je Rogaška Slatina dobila dodatno funkcijo, in sicer so pričeli sem pošiljati (poleg ranjencev) tudi begunske otroke ter otroke iz večjih rajhovskih mest, ki so bila izpostavljena nenehnim zavezniškim letalskim napadom.

Vse večja prisotnost nemških vojaških, policijskih in paravojaških sil v Rogaški Slatini je povzročila tudi večje zanimanje zaveznikov za to zdraviliško mesto, kar je bilo vidno predvsem v povečanju letalskih napadov na cilje v okolici in v samem mestu. V zadnjem mesecu vojne je Rogaška Slatina predstavljala tudi pomembno točko na eni od glavnih poti, po katerih so bežali vodilni ustaški funkcionarji Neodvisne države Hrvaške. Zadnji uradni sestanek državno-političnega in vojaškega vodstva NDH se je zgodil prav v tem zdraviliškem mestu. Rogaška Slatina je bila osvobodena 10. maja 1945, a s tem datumom se pričujoča knjiga ne konča. Avtor nadaljuje s povojno zgodovino tega območja, ki je vključevalo odstranjevanje ostalin vojne in okupacije, obnovo porušenih zgradb, na koncu pa predstavi dve množični povojni grobišči.

Predstavljena knjiga predstavlja pomembno zgodovinsko delo s področja slovenske vojaške, vojne kot tudi lokalne zgodovine, saj avtor na celovit in temeljit način predstavi pred-, med- in povojne dogodke v Rogaški Slatini in neposredni okolici. S tem se dodatno osvetljuje del slovenske zgodovine, ki je bil predhodno spregledan oziroma ne dovolj raziskovan, tudi zaradi bolj provincialnega značaja tega zdravi-

liškega mesta. A prav predstavljeno delo, nastalo na podlagi večletnega raziskovanja, dokazuje, kako pomembno vlogo je imela Rogaška Slatina v času druge svetovne vojne v okviru nemške okupacijske uprave.

Klemen Kocjančič



Borl v 20. stoletju. Knjižna zbirka: Svet Belanov, zvezek 5 (ur. Mira Petrovič in Sonja Golc). Cirkulane: Društvo za oživitev gradu Borl, 2020, 224 strani.

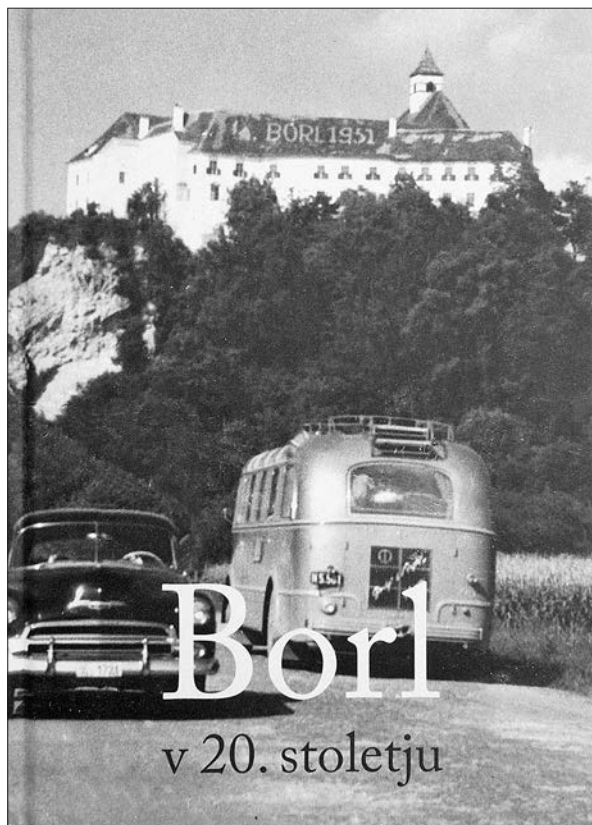
Monografija *Borl v 20. stoletju* predstavlja peto knjižno delo, ki ga je leta 2005 ustanovljeno Društvo za oživitev gradu Borl (DgB) izdalo v okviru knjižne zbirke Svet Belanov. Z njo je društvo na poseben način obeležilo 15-letnico delovanja. Založniška dejavnost DgB je bila nekako začrtana v letu ustanovitve društva, z izdajo impozantnega zbornika *Cirkulane: svet Belanov*, ki sicer ne sodi v omenjeno knjižno zbirko. Je pa v lanskem letu v njenem okviru izšla že šesta knjiga, *Sakralna dediščina Cirkulan*.

Grad Borl je zagotovo najpomembnejši objekt kulturne dediščine na širšem območju Haloz. Pozornost pritegne s svojo impozantno lego na strmem skalnem pomolu nad reko Dravo. Pozidan naj bi bil

(vsaj) že v 11. stoletju. S tem ni zgolj eden najstarejših dokumentiranih gradov na našem ozemlju, ampak tudi eden redkih, katerega nastanek sega na Ogrsko. Po letu 1261 je ogrski vpliv na tem območju začel pešati. Zaradi posestno nejasnega statusa gospodje Ptujski, salzburški ministeriali, na novo pridobljenega gospostva niso podredili ne deželnim knezom in ne salzburškemu nadškofu, pač pa so ga upravljali kot svobodno (alodialno) posest. Čeprav je imelo ekstrasuteritorialni značaj, je do konca 13. stoletja *de facto* postalo del Štajerske. Prvotno je Borl služil predvsem kot obmejna trdnjava, pozneje pa je postal središče gospostva, ki je tekom stoletij menjalo številne plemiške lastnike. Današnje podobo je grad dobil v 17. stoletju, ko so njegovi lastniki bili baroni (od 1668 grofje) Sauerji. Njihovo lastništvo je trajalo do leta 1801. Po kratkotrajnem lastništvu kneza Stanislava Poniatowskega ga je leta 1803 kupila Marija Vilhelmina grofica Leslie, roj. grofica Wurmbrand-Stuppach (1764–1851), druga žena Antona Jožefa grofa Leslieja (1734–1802). Marija Vilhelmina je na borskem gradu živela skoraj pol stoletja, njeno vez s temi kraji pa izpričuje dejstvo, da se je dala pokopati na pokopališču bližnje župnijske cerkve sv. Barbare v Cirkulanah. Ker v njenem leta 1786 sklenjenem zakonu ni bilo potomcev, je Borl podedoval njen nečak Ferdinand Henrik Avgust grof Wurmbrand-Stuppach (1807–1886), ki je leta 1864 posestvo uradno predal sinu Ladislavu Gundakerju (1838–1901).

Najnovejša monografija prinaša celovit pregled zgodovine borskega gradu v burnem 20. stoletju. Osem avtorjev in avtoric je pripravilo sedem prispevkov. Monografija ima strokovni aparat in je bogato slikovno opremljena. Zelo dragoceni so zbrani dokumenti iz zasebnih arhivov in zbirk – denimo rodbin Wurmbrand-Stuppach, Kübeck, Erne Vrabl in številnih drugih. Posebej velja izpostaviti čudovite družinske fotografije plemiških rodbin Wurmbrand-Stuppach in Kübeck iz začetka 20. stoletja, ki jih je avtoricama prvega prispevka v osebnem srečanju leta 2019 dal na razpolago Max Kübeck (* 1949), vnuk baronice Adalberte Marije, roj. grofice Wurmbrand-Stuppach. Njegova leta 2014 izdana knjiga, avtobiografski roman *Die blaue Brosche, Geheimnis einer Familie*, je tudi služila kot vir navdiha za izdajo monografije.

Prvi prispevek avtoric Sonje Golc in Mire Petrovič prinaša pregled zgodovine gradu Borl v prvi polovici 20. stoletja. Grad Borl je bil med letoma 1901 in 1922 v lasti omenjene Adalberte Marije in njenega moža Maximiliana barona Kübecka. Zaradi spremenjenih političnih in družbenih razmer po koncu prve svetovne vojne je Adalberta posestvo z gradom leta 1922 prodala delniški družbi Borlin iz Varaždina, registrirani za vinogradništvo ter kletarstvo, ki je nameravala kultivirati vinograde ter proizvajati in skladiščiti vina po tedaj najmodernejših metodah. Grad Borl se je iz plemiškega domovanja spremenil v vele-



posestvo v lasti gospodarske družbe. Do leta 1932 je Borlin zaradi agrarne reforme in nato zakona o njeni likvidaciji razprodal oziroma med agrarne interese razdelil okoli 50 ha zemljišč, tako da je od dobrih 196 ha borskega veleposestva ostalo okoli 146 ha. Še preden je na borskem veleposestvu povsem zaživel napredno vinogradništvo in tudi sadjarstvo, so v poslovanje delniške družbe Borlin zarezale finančna prevara (1930, mednarodna afera »Arnim«), velika gospodarska kriza (1931, najem kredita; 1933–1940, rubeži, dražbeni postopki in prisilne poravnave), naravne nesreče (1937, peronospora) in dokončno druga svetovna vojna. V času nacistične okupacije so Nemci grad zaplenili in ga spremenili v zbirno taborišče za politične zapornike. Po koncu druge svetovne vojne so bila vsa zemljišča, zgradbe in nepremičnine razlašene in razdeljene med različne uporabnike. Od nekdanjega veleposestva je do danes ostal le grad z neposredno okolico, skupaj 3,33 ha (2,89 ha kmetijskih zemljišč z gozdom ter manj kot pol hektarja stavbnih zemljišč). V zaključku prispevka se avtorici dotakneta tudi razpleta denacionalizacije, kjer zahtevki zakonitih dedičev nekdanjih lastnikov gradu za vračilo podržavljenega posestva niso bili uspešni.

V prispevku dr. Aleša Mardetka izvemo o dogajanju na gradu Borl v času nacistične okupacije Slovenije med letoma 1941 in 1945. Po uvodnem splošnem opisu aprilske vojne, okupatorjevega razkosanja Slovenije in njegovih raznarodovalnih ukrepov se avtor podrobno posveti dogajanju na ptujskem območju. Za prvimi jetniki, ki jih je okupator izgnal s tega območja, so nacisti na osnovi ovadb aretirali politično sumljive ljudi in jih zaprli v ptujske zapore. Zaradi prenatrpanosti obstoječih zaporov je okupator začel iskati dodatne prostore, kamor bi lahko v okviru pomenčevanja slovenskega ozemlja zaprli aretirane jetnike do njihovega izгона iz domače zemlje. Nemški okupator je tedaj na Štajerskem ustanovil več t. i. začasnih taborišč (*Auffangslager*), s čimer so te ustanove pravno razlikovali od zopora pod sodnim nadzorom. Eno od takšnih taborišč je postal grad Borl v Dolanah. Kmalu po nemški okupaciji sta lastnika družbe Borlin, dr. Vuk pl. Vučetić in Žora Weiss, zapustila grad in odšla na Hrvaško, grad in posestvo Borl pa je zaplenil državni komisar za utrjevanje nemštva. Na borskem gradu je začasno taborišče (od 1942 imenovano policijski zapor) za politične zapornike delovalo med aprilom 1941 in marcem 1943. V bloku okrog grajskega dvorišča je v prvem in drugem nadstropju bilo 15 prostorov (11 nekdanjih bivalnic in 4 gospodarski prostori) za bivanje okoli 100 jetnikov, moških in ženskih skupaj. Povprečno je bilo v taborišču 60–80 jetnikov, v slabih dveh letih obstoja taborišča pa se je v njem znašlo okoli 1.200 jetnikov. Po ukinitvi taborišča je bil grad predan državnemu komisarju za utrjevanje nemštva. Do novembra 1943 je bil nenaseljen, potem pa so v njem uredili stanovanja vojakov, ki so stražili most preko Drave, in de-

lavcev, ki so na meji s Hrvaško kopali protitankovske järke. V tem času so na gradu večkrat izvedli tečaje za voditelje nemške mladine.

Mateja Muršec nam na podlagi ohranjenega arhivskega gradiva, časopisnih poročil in spominov nekdanjih zaposlenih predstavi slabih trideset let obratovanja letovišča gradu Borl. Največji razcvet je leta 1951 ustanovljeno letovišče beležilo v 60. letih, kar je bila posledica odprtja novega kopališkega bazena (1962). Poslovanje letovišča je ves čas oteževalo slabo stanje lokalnih cest in okoliških mostov. Nova cesta od Ptuja proti Zagrebu je Borl zaobšla in število prehodnih gostov je močno upadlo. Finančne težave ni rešila združitev z gostinsko organizacijo Haloški biser (leta 1971) in ne priključitev h Kmetijskemu kombinatu Ptuj (1975). Po odprtju Ptujskih toplih (1975; danes Terme Ptuj) je borski kopališki bazen dobil (pre)hudo konkurenco. Izgradnja novega betonskega mostu pri Borlu – spomladi 1978 je narasla Drava stari leseni most odnesla – je letovišču tisto leto povsem pokvarila turistično sezono in že naslednje leto so ga zaradi nakopičenih dolgov in negativnega inšpekcijskega poročila dokončno zaprli.

Dr. Marjeta Ciglencečki se v članku o opremi gradu Borl v 20. stoletju na nekaj mestih navezuje na predhodne prispevke. Ker je bil grad po koncu druge svetovne vojne z izjemo kapele izprazen, so si upravljavci v njem urejenega letovišča zaželeli opreme, ki bi se ujemala z značajem gradu. Tedaj je še prevladovalo splošno prepričanje, da so muzeji lahko izposojevalnica umetnin, zato so iz ptujskega muzeja in Federalnega zbirnega centra na Borl preselili večjo količino slik in nekaj pohištva. Po zaprtju letovišča je ptujski muzej izposojene predmete večinoma dobil nazaj, a so bili poleg odtujenih nekateri v izredno slabem stanju. Avtorica ugotavlja, da je reverze in pogodbe o izposoji težko usklajevati z današnjim stanjem muzejskega fonda, ker so predmeti inventarne številke dobili šele desetletje pozneje (v šestdesetih letih) in ker so predmete (slike in pohištvo) med sobanami premikali in jih v popisih različno poimenovali. Po osamosvojitvi Slovenije so se v grajski kapeli zvrstile tatvine; posebej velja izpostaviti izgubo dragocene slike z velikega oltarja, z upodobitvijo donatorjev Jurija Friderika grofa Sauerja in njegove žene Marije Barbare, roj. grofice Trauttmansdorff. Ptujski muzej je dovoljenje za hrambo preostalih premičnin iz kapele dobil šele februarja 1994.

Barbara Lečnik z Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območne enote Maribor, je za zbornik prispevala članek o varovanju kulturne dediščine na Borlu po zaprtju letovišča, ko se je pričela obsežna sanacija gradu. Grad Borl ni bil opredeljen zgolj kot umetnostnozgodovinski arhitekturni spomenik, pač pa na podlagi temne zgodovine medvojnega obdobja tudi kot spomenik ljudske revolucije. Zaradi tega je dobil status kulturnega spomenika, posledično pa je bil v primerjavi z ostalo grajsko ar-

hitekturo na Slovenskem deležen skrbnejše obravnave oziroma obsežnih finančnih sredstev za celovito gradbeno sanacijo v obdobju 1982–1990, s katero so celoten grajski kompleks obvarovali pred uničenjem.

Franc Milošič se je v prispevku posvetil zamislim za obnovo in revitalizacijo borlskega gradu od osemdesetih let 20. stoletja naprej, pri čemer se je dotaknil tudi dveh desetletij tega stoletja. Statična sanacija gradu v osemdesetih letih 20. stoletja, ki sta jo vodili in financirali Občina Ptuj in Kulturna skupnost Slovenije, je dala osnovo za njegovo uspešno prihodnjo revitalizacijo. Kot najbolj domišljen in konkreten poskus oživitve Borla avtor izpostavi celovit ureditveni načrt za vrhunski hotel z golf igriščem in širokim rekreacijskim zaledjem (pohodništvo, fitness, konjereja, jahanje) iz leta 1987. Poskus ni bil uspešen, deloma tudi zaradi vpeljave Zakona o ustanovitvi občin iz leta 1994, ki je dotodanjih 60 slovenskih občin razdelil na novih 147, pri čemer se jih je na območju velike občine Ptuj oblikovalo kar 16. Grad Borl je pripadel občini Gorišnica, kamor je spadalo tudi območje krajevne skupnosti Cirkulane. Z osamosvojitvijo tega haloškega dela je Borl ostal edina grajska stavba na območju majhne občine Cirkulane. Ta se zaveda odgovornosti in predvsem ogromnih stroškov njegovega vzdrževanja, zato se niti ne poteguje za njegovo lastništvo.

Zadnji prispevek Monike Klinc prinaša pregled publikacij za promocijo turistične ponudbe na gradu Borl. Grad se je v turistične namene oglaševal že v ptujskem turističnem vodniku *Pettau und seine Umgebung* iz leta 1895, kjer je Borl opisan med predlogi za izlete v bližnjo okolico Ptuja. Avtor Josef Felsner je v njem podrobno opisal grad, potencialnemu obiskovalcu pa še posebej priporočal ogled kadilnice z zbirko starega lovskega orožja in tarč, čudovite grajske knjižnice in bogate zbirke lovskih trofej. Turistična

ponudba na Borlu je bila še posebej pestra v obdobju od začetka petdesetih let 20. stoletja, ko so grad preuredili v letovišče. To je v zelo kratkem času doživelo razcvet in Borl postavilo na turistični zemljevid sveta. Spremenjene, v zborniku večkrat opisane razmere, so konec sedemdesetih let 20. stoletja vodile v zaprtje letovišča, borlski grad pa vse od tedaj čaka na nove vsebine in boljše čase.

Po letu 1999, ko je bil Borl razglašen za kulturni spomenik državnega pomena in je njegova lastnica postala država, je grad brez stalne vsebine bolj ali manj sameval. Leta 2005 so domačini ustanovili DgB z namenom, da bi se preprečilo nadaljnje propadanje objekta. V letu izdaje knjige je Ministrstvo za kulturo s projektom »Drava: Obnova in oživljanje gradu Borl«, v znatni meri sofinanciranega s strani Evropskega sklada za regionalni razvoj, na gradu končno pričelo z večjimi obnovitvenimi deli v pritličju in nadstropju severovzhodnega in severozahodnega grajskega trakta, ki so se zaključila v lanskem letu. Ministrstvo za kulturo v sodelovanju z Ministrstvom za okolje in prostor v Borlu ureja t. i. interpretacijsko-informacijski center območja NATURA 2000 – Grad Borl. V obnovljenem objektu bo interpretirana kulturna dediščina, povezana z biotsko raznovrstnostjo, prostor pa bo namenjen tudi gostinski dejavnosti. Za upravljanje gradu in stalne razstave je kot državni javni zavod na področju kulture predviden Prirodoslovni muzej Republike Slovenije. Vsaj delček zaslug za delno obnovo borlskega gradu si zagotovo lahko pripišejo neutrudni člani DgB, ki so z izdajo strokovne monografije o Borlu v 20. stoletju pomembno prispevali k poznavanju njegove zgodovine prejšnjega stoletja.

Matjaž Grabornik



Navodila avtorjem

* **Kronika** – časopis za slovensko krajevno zgodovino – je osrednja slovenska revija za lokalno zgodovino. Izdaja jo Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

* **Prispevki**, ki jih objavlja Kronika, so v slovenskem jeziku. Njihov obseg je praviloma ena avtorska pola in pol, to je do 24 strani običajnega tipkopisa. Članek naj bo lektoriran. Avtorji morajo poslati:

članek – vsebinska razčlenitev naj bo pregledna in logična;

podatke o avtorju – ime in priimek, akademski naslov, poklic in delovno mesto, ustanovo, kjer je zaposlen, in njen naslov, naslov elektronske pošte in telefonsko številko, kjer je avtor dosegljiv;

povzetek – predstavi naj glavne rezultate prispevka in naj, razen v izjemnih primerih, ne presega ene strani (30 vrstic);

izvleček – kratek opis prispevka (do 10 vrstic);

ključne besede;

spisek uporabljenih virov in literature;

priloge – slikovno gradivo, kopije dokumentov, zemljevidov ipd. Fotografije naj bodo označene z legendo. Na iztisu članka označite, kje naj bi bila posamezna priloga objavljena.

* **Opombe** – morajo biti pisane enotno. Avtorji naj uporabljajo opombe pod črto (footnote) in ne opombe med tekstem (v oklepaju) ali na koncu (endnote). V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literatura. Pri arhivskih virih uporabljamo uveljavljene kratice za arhiv, nato navedemo kratico fonda ali zbirke, signaturo oziroma številko fascikla ali škatle in številko arhivske enote ali ime dokumenta. Pri literaturi navedemo priimek avtorja, smiselno skrajšani naslov (ne letnice izdaje) in številke strani.

* Poglavje **Viri in literatura** – v njem morajo biti sistematično navedeni vsi viri in vsa literatura, ki smo jo navedli v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, literaturo, po potrebi tudi časopise, ustne izjave ipd. V teh sklopih je treba gradivo navajati po abecednem vrstnem redu. Najprej navedemo skrajšano navedbo, ki smo jo uporabljali v opombah, in nato celotno navedbo vira ali literature.

Arhivski viri – navedemo: arhiv, ime fonda ali zbirke, po potrebi še številke fasciklov ali škatel.

Primer: AS 231 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Ministrstvo za prosveto Ljudske republike Slovenije, 1945–1951 (po potrebi še številke škatel). V opombi zadostuje, če navedemo: AS 231, š. (številka škatle), (številka ali ime dokumenta).

Primer: ZAP, MOP (kot navajamo v opombah) – Zgodovinski arhiv Ptuj, Fond Mestna občina Ptuj (po potrebi še številke škatel ali fasciklov). V opombi zadostuje, če navedemo: ZAP, MOP, š. (številka škatle), (številka ali ime dokumenta).

Literatura – monografije – navedemo: priimek in ime avtorja: *naslov (in podnaslov) dela (v ležečem tisku)*. Kraj: založba in leto izida.

Primer: Gestrin, Ferdo: *Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem*. Ljubljana : Slovenska matica, 1991.

Literatura – članki – navedemo: priimek in ime avtorja, naslov članka. *Naslov periodike ali zbornika (v ležečem tisku)*, za periodiko še letnik, leto, številko in strani, za zbornik (ime urednika), kraj in leto izida in strani.

Primer za periodiko: Slana, Lidija: Iz zgodovine gradu in gospostva Snežnik na Notranjskem. *Kronika*, 48, 2000, št. 1–2, str. 20–41.

Primer za zbornik: Melik, Vasilij: Ideja Zedinjene Slovenije 1848–1991. *Slovenija 1848–1998 : iskanje lastne poti* (ur. Stane Granda in Barbara Šatej). Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998, str. 15–20.

* Prispevke naj avtorji pošljejo na sedež uredništva Kronike (Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana) ali odgovornemu uredniku Kronike (Miha Preinfalk, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, p.p. 306, 1000 Ljubljana). Prispevke lahko pošljete tudi po elektronski pošti na naslova odgovornega urednika (mpreinfalk@zrc-sazu.si)

ali tehnične urednice Barbare Šterbenc Svetina (barbara.svetina@zrc-sazu.si).

* Članki naj bodo napisani v običajnih računalniških programih. Na poslanem gradivu naj bodo upoštewane zgoraj navedene zahteve. Ime besedila (file) naj bo ime avtorja članka. Priporoča se oddaja slikovnega gradiva v obliki fotografij, diasov ali podobno, če pa je skenirano, mora imeti ločljivost najmanj 300 dpi. Biti mora v približni velikosti objave v reviji ter shranjeno v tif formatu brez kompresije.

* Za prevode povzetkov in izvlečkov v tuje jezike (v nemščino in angleščino) poskrbi uredništvo revije. Slikovno gradivo vrnemo po izidu prispevka.

* Za trditve in za znanstveno korektnost odgovarjajo avtorji člankov. Prispevki so strokovno recenzirani, recenzentski postopek je anonimen.

KRONIKA

časopis za slovensko krajevno zgodovino



NAROČILNICA

- želim postati naročnik *Kronike, časopisa za slovensko krajevno zgodovino* z letom _____ naprej
 Naročam _____ izvod(ov) *Kronike* letnik/številka _____

Cena:

Letna naročnina:

za posameznike 25,00 EUR

za upokojence: 18,00 EUR

za študente: 18,00 EUR

za ustanove: 30,00 EUR

Ime: _____

Priimek: _____

Naslov: _____

Pošta: _____

Status: zaposlen študent upokojenec ustanova

Telefon: _____

e-pošta: _____

Datum: _____

Podpis: _____

Naročilnico lahko pošljete na naslov ali el. pošto:

Barbara Šterbenc Svetina
Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU
Novi trg 2, p.p. 306
1000 LJUBLJANA

barbara.svetina@zrc-sazu.si

ODJAVE

Odjave od naročnine sprejemamo **za naslednje koledarsko leto** na zgoraj navedene naslove.



ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)
UDK 94(497.4)